جامع سرائیکی قواعد

(پہلی جلد علم الصرف)

سرائیکی یونیورسٹیاں دی گریجوایٹ تے پوسٹ گریجوایٹ
جماعتیں دے منظور شدہ سلیبس دے عین مطابق

تحقیق تے تحریر: امان اللہ کاظم

ناشر: عثمان پبلی کیشنز
جلال دین ہسپتال بلڈنگ، چوک اردو بازار، لاہور
فون: 0423-7640094

0333-4275783

سبھے حقوق لکھنڑ والے دے ناں ہتھیکے

اینہہ کتاب دا کُئی وی حصّہ محقق دی باقاعدہ تحریری اجازت دے بغیر کتھیں وی شائع نہ کیتا ونجے جے کر اینہہ قسم دی کُئی وی صورت پیدا تھیندی ءِ تاں وت محقق کوں قانونی کاروائی دا حق حاصل ہوسی

ناں کتاب ..... جامع سرائیکی قواعد (پہلی جلد علم الصرف)
تحقیق وتحریر ..... امان اللہ کاظم
سن اشاعت ..... اپریل 2015ء
ایڈیشن پہلا
کمپوزنگ ..... قیصر عباس، نعیم خان
پروف ریڈنگ ..... امان اللہ کاظمؔ
مُکھ پنّاں ..... رئیس نذیر احمد
تعداد 300
مُل .....
پانہہ ہیل بزمِ دانش، لیّہ
چھاپنڑ والے عثمان پبلی کیشنز، جلال دین ہسپتال بلڈنگ، چوک اردو بازار، لاہور

ملنڑ دے پتے

- اسحاق کتاب گھر، جنوبی صدر بازار، لیّہ
- میاں اینڈ سنز، یونیورسٹی چوک، بہاول پور، 062-2286076
- بیکن بکس، گلگشت کالونی، ملتان 061-6520791
- عزیز برادرز بک سنٹر اردو بازار بھکر
- خوش قلم پرنٹرز، C-132، خواجہ بنگلوز، نزد زیب سکول، رحیم یار خان
- ناصر نیوز ایجنسی، ٹریفک چوک دیرہ غازی خان
- خاور بک سنٹر، رحیم بازار، دیرہ اسماعیل خان
- فاروق فارس، المنظور دواخانہ، محلّہ جمن شاہ، جام پور
- ہمدرد کتاب گھر، وہوا روڈ تونسہ شریف، موبائل: 0333-8585185
- ملتان کتاب گھر، وہوا روڈ تونسہ شریف، موبائل: 0333-8585185

• تونسہ کتاب گھر، کلمہ چوک، تونسہ شریف، موبائل:0332-8585185

حسنِ ترتیب

نمبر شمار	عنوانات	صفحہ نمبر
۱	لکّھت نانواں	10
۲	بطور سرائیکی ماہر لسانیات امان اللہ کاظم دامقام تے مرتبہ۔تحریر ڈاکٹر گل عباس اعوانؔ	11
۳	مہاگ	17
۴	**پہلا بھانگا____ اصطلاحاں**	35

۱۔اصطلاح دی تعریف۔۲۔حروفِ تہجی۔۳۔حروفِ تہجّی دی اہمیت۔۴۔سرائیکی زبان دے حروفِ تہجّی (مفرد حروفِ تہجّی، مرکب حروفِ تہجّی)۔۵۔حرکات (زبر، زیر، پیش، جزم، تشدید، تنوین)۔۶۔الف ممدودہ۔ ۷۔ الف مقصورہ۔ ۸۔الف خفی الصوت۔۹۔واوَ معروف۔۱۰۔واوَ مجہول۔۱۱۔واوَ معدولہ۔۱۲۔ہائے مختفی یا ہائے خفی الصوت۔ ۱۳۔ہائے ملفوظی یا ہائے جلی الصوت۔۱۴۔ہائے مخلوطی یا ہائے ڈوچشمی۔۱۵۔یائے معروف۔۱۶۔ یائے مجہول ۱۷۔یائے خفی الصوت (یائے خفی الصوت دی اِملا دے ڈہ اصول)۱۸۔حروفِ ابجد تے انھیں دیّاں قیمتاں۔۱۹۔حروفِ علّت۔۲۰۔نون (متحرک تے ساکن)۔۲۱۔نون غنّہ۔۲۲۔سرائیکی زبان ءِ چ لوظیں دی بھن گھڑ (الف: حذف، ب: ترخیم، ج: تحریک، د: تزیید، ر: اشباع، س: ابدال، ش: اشتقاق، ص: اِدغام)۔۲۳۔اوقاف یعنی وقف دیّاں علامتاں (الف: وقف کامل، ب: وقفِ خفیف یا سکتہ، ج: وقفہ، د: علامتِ تعجب یا ندا، ر: علامت استفہام، س: علامتِ تفضیلیہ، ش: علامتِ حذف، ص: قوسین، ض: خطِ مستقیم دی علامت، ط: واوین، ظ: علامتِ تعریف، ع: علامتِ شعر، ک: علامتِ مصرعہ)۔۲۴۔امالہ۔۲۵۔روزمرہ تے محاورہ۔ ۲۶۔سرائیکی اکھانْ۔۲۷۔ پہاکے۔ ۲۸۔علم صرف۔ ۲۹۔علم نحو۔

۵	**ڈوجھا بھانگا____ حروفِ تہجّی دا بیان :**	57

۱۔حروفِ تہجّی (مفرد حروف، مرکب حروف)۲۔سرائیکی حروفِ تہجّی دی گنڈھ تروپ (الف: آرامی یا عبرانی حروفِ تہجّی۔ب: عربی حروفِ تہجّی۔ج: فارسی لہجے دے حروفِ تہجّی۔د: سنسکرت یا پراکرات زبانیں دے حروفِ تہجّی یعنی

مفرد حروفِ تہجّی تے مرکب حروفِ تہجّی ۔ر : خالص سرائیکی لہجے دے حروفِ تہجّی)۔۳۔سرائیکی حروفِ تہجّی دی لکھت دا پندھ (سرائیکی حروفِ تہجّی تے سندھی حروفِ تہجی دی مماثلت تے اختلاف)۴۔سرائیکی دے مخصوص مفرد حروفِ تہجّی داستعمال۔۵۔ہائے مخلوطی، مختفی تے ملفوظی دادرست استعمال (پہلا اصول: الف: ہائے مختفی دی اخیری شکل ’’ ہ ‘‘ آلے ڈ وحرفی لوظ۔ب: ہائے ملفوظی دی اخیری شکل ’’ہہ‘‘ آلے ڈ وحرفی لوظ، ج: کٹویں ڈ وحروف تہجی نال بنّیے ہویئے لوظ جنھیں دے اخیر ءچ ہائے ہوّز دی ’’ہ‘‘ شکل آندی ءِ۔ڈ وجھا اصول۔جڑواں حروفِ تہجّی نال بنّئے ہوئے ترے حرفی لوظ۔ترجیحا اصول: الف۔ہائے مختفی آلے لوظ، ب: ہائے ملفوظی آلے لوظ)۶۔ہائے ملفوظی نال لکھیئے ہویئے لوظیں دی غلط تے درست اِملا۔۷۔مخرج دے لحاظ نال حروف تہجی دیّاں قسماں۔۱: شفوی حروف ۲: شجری حروف، ۳: ہٹوی حروف۔۴۔نطعی حروف۔۵۔اسلی حروف۔۶۔ذلقی حروف۔۷۔لہوی حروف۔۸۔حلقی حروف)۸۔جوڑ دے لحاظ نال حروفِ تہجّی دیاں قسماں (الف : جڑویں حروف تہجّی ۔ب: کٹویں حروف تہجّی)۔۹۔بنْت دے لحاظ نال حروف دیّاں قسماں۔(الف: مُدّ ور یا چشمہ دار حروف تہجّی ۔ب: حروفِ مہملہ یا غیر منقوط حروفِ تہجّی ۔ج : حروفِ معجمہ یا منقوط حروفِ تہجّی ۔د: مسروری حروفِ تہجّی ۔ر : ملفوظی حروفِ تہجّی ۔س : مکتوبی حروف تہجّی)۱۰۔صورت دے لحاظ نال حروفِ تہجّی دیّاں قسماں (الف: مفرد حروف یا حروفِ تہجّی)ب : مرکب حروف (الف: ۱ تا ۲۱ نقاط، ب:۱ تا ۱۱ نقاط، پ تاے)۱۱۔امتیاز یا خصوصیت دے لحاظ نال حروف دیّاں قسماں (الف: شمسی حروف۔ب: قمری حروف)۔۱۲صحت دے لحاظ نال حروف دیاں قسماں (الف: حروفِ علّت ۔ب: حروف صحیح)۱۳۔حروفِ تہجّی داودھا گھٹا، یعنی تغیّر وتبدّل یا حذف داشتقاق۔

۶ ترجیحا بھانگا ____ لوظ دابیان: 105

۱۔کلمہ یا موضوع لوظ۔۲۔مہمل یا بے معنی لوظ۔۳۔مستقل صورت ءِچ لوظ دیّاں قسماں (۱۔اسم۔۲۔صفت۔۳۔ضمیر۔۴۔فعل۔۵۔تمیز یا معاون فعل۔۶۔ظرف)۔۴۔حروف دیّاں بنیادی قسماں (حروفِ ربط، حروفِ تخصیص، فجائیہ حروف)

۷ چوتھا بھانگا ____ اسم دابیان: 108

۱۔ وضع یا بنْت دے لحاظ نال اسم دیّاں قِسماں (۱۔جامد۔۲۔مصدر۔۳۔مشتق)۔۲۔معنی دے لحاظ نال اسم دیّاں قسماں۔(۱۔اسم معرفہ یا اسم خاص)۔۲۔اسم نکرہ یا اسم عام)۳۔اسم معرفہ یا اسم خاص یا اسم معیّن دیّاں قِسماں (۱۔اسم علم۔۲۔عرف۔۳۔کنیت۔۴۔لقب۔۵۔خطاب۔۶۔تخلّص ۔۷۔وصفی ناں)۴۔اسم نکرہ یا اسم عام دیّاں قِسماں (۱۔عام ناں یعنی اسم ذات۔۲۔اسم عدد۔۳۔اسم جمع۔۴۔اسم صفت)

۸ پنجواں بھانگا ____ عام ناں یا اسم ذات: 114

۱۔اسم ذات دی تعریف۔۲۔اسم ذات دیّاں قِسماں (اسم مصغّر یا چھوٹا ناں۔۲۔اسم مکبّر یا اسم تکبیر یعنی وڈا ناں۔۳۔اسم ظرف۔۴۔اسم آلہ۔۵۔اسم صوت۔۶۔اسم جنس)۷۔الف: سم مصغّر بناوں دے ۲۱ قاعدے۔ب: اسم مکبّر بناوں

دے ۱۲ قاعدے۔ج: اسم ظرف دی تعریف۔اسم ظرف دیاں صورتاں،ضمیری بنیاد یں کنوں بݨن آلے اسمائے ظرف (ضمیر ''ایہہ''،ضمیر ''او''،ضمیر ''جو''،ضمیر ''توں''،ضمیر ''کُئی'') سابقئیں دی مدد نال بݨن آلے اسمائے ظرف،ڈوہکّو جھئیں اسم یا ہم جنس اسمیں دے مرکبات (الف: اسم تے اسم مفعول دا گاڈھا۔ب: اسم تے اسم حالیہ دا گاڈھا۔ج: اسم تے اسم صفت دا گاڈھا۔د: اسم تے حرف جار دا گاڈھا۔ر: اسم تے حالیہ معطوفی دا گاڈھا۔س: اسم حالیہ ناتمام دے ڈوصیغئیں دا گاڈھا ص۔حالیہ معطوفی دے ڈوصیغئیں دا گاڈھا۔ض: ڈوصفتیں دا گاڈھا۔ط: فعل امر تے حالیہ معطوفی دا گاڈھا۔ظ: ڈوزمانی ظرفیں دا گاڈھا۔ع: ڈومکانی ظرفیں دا گاڈھا۔ف: تمیزی یا ریتی ظرفیں دا گاڈھا۔ک: ڈومقداری ظرفیں دا گاڈھا گ: ڈوسمتی ظرفیں دا گاڈھا۔ل: کجھ فارسی زبان دے اسمائے ظرف۔م: کجھ عربی لوظ یا ترکیباں)۔اسم ظرف دیاں قِسماں (ا۔ظرف مکاں۔۲۔ظرف زماں۔۳۔ظرف تمیز یا ریت' ۴۔ظرف مقداری۔۵۔ظرف سمتی۔۶۔ظرف سببی۔ ۷۔ظرف اقراری یا ایجابی۔۸۔ظرف انکاری)۔سرائیکی سابقئیں نال بݨن آلے اسمائے ظرف مکاں۔سرائیکی مصادر کنوں بݨن آلے اسمائے ظرف مکاں۔سرائیکی اسماء کنوں بݨن آلے اسمائے ظرف مکاں۔سرائیکی لاحقئیں کنوں بݨن آلے اسمائے ظرف مکاں۔عربی اوزان تے آون آلے اسمائے ظرف مکاں۔عربی سابقئیں نال بݨن آلے اسمائے ظرف مکاں محدود تے غیر محدود اسمائے ظرف مکاں۔کجھ ہئے ظرف مکاں۔اسم آلہ بݨاون دے ۱۷ قاعدے۔اسم صوت بݨاون دے ۳ قاعدے۔اسم جنس بݨاون دے ۳۸ قاعدے۔اسم عدد بݨاون دے ۱۵ قاعدے۔

۹ **چھیواں بھانگا____اسم جمع:** 201

۱۰ **ستواں بھانگا____اسم صفت:** 207

اسم صفت دی تعریف۔۲۔اسم صفت دیاں قسماں (الف: صفت ذاتی یا مشبّہ۔ب: صفت نسبتی۔ج: صفت ظرفی۔د: صفت عددی۔ر: صفت ضمیری۔س: صفت مرکب)۔۳۔صفت ذاتی یا مشبّہ بݨاون دے قاعدے۔۴۔صفت نسبتی بݨاون دے قاعدے۔۵۔صفت ظرفی بݨاون دے قاعدے۔۶۔صفت عددی بݨاون دے قاعدے۔صفت ضمیری بݨاون دے قاعدے صفت مرکب بݨاون دے قاعدے۔صفت دے درجے (الف: صفت خالص یا صفت نفسی یا صفت ذاتی۔ب: صفت تفصیلی یا صفت بعض۔ج: صفت مبالغہ یا صفت کل)۔

۱۱ **اٹھواں بھانگا____مصدر دا بیان:** 240

ا۔مصدر دی تعریف۔۲۔سرائیکی مصادر دی پہچان۔۳۔اسم مصدر۔۴۔اسم مصدر تے مصدر دا فرق۔۴۔سرائیکی مصادر دی خصوصیات۔۵۔سرائیکی مصادر دیاں حالتاں (معروفی' مجہولی)۔۶۔مصادر مجہول بݨاون دے قاعدے۔۷۔مصدر دی بُنت دے لحاظ نال قِسماں (مصدر اصلی یا غیر وضعی۔مصدر جعلی یا وضعی)۔۸۔جعلی یا وضعی مصادر بݨاون دے قاعدے۔۹۔ مصادر مرکب بݨاون دے قاعدے۔مصادر محدود (لازم مصادر محدود۔متعدی مصادر محدود)۔۱۱۔معنی دے لحاظ نال مصادر دیاں قِسماں (مصدر لازم،مصدر متعدی)۔۱۲۔مصادر لازم دی تعریف۔۱۳۔مصادر متعدی دی تعریف۔۱۴۔لازم تے

متعدی مصادر دی سنجان دے گُر۔۱۵۔بُنت دے لحاظ نال مصادر متعدی دیاں قِسماں (مصادر متعدی الاصل۔مصادر متعدی بالواسطہ۔مصادر متعدی المتعدی۔مصادر متعدی بہ یک مفعول۔متعدی بہ دومفعول۔متعدی بہ سہ مفعول)۔۱۶۔ مصادر لازم کنوں متعدی بنڑاون دے قاعدے کل اٹھ قاعدے۔۱۷۔متعدی مصادر کنوں مصادر متعدی المتعدی بنڑاون دے قاعدے۔۱۸۔مصادر لازم معروف کنوں مصادر متعدی۔ متعدی المتعدی تے مصادر مجہول بنڑاون دے قاعدے۔ ۱۹۔مصادر متعدی معروف کنوں مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول بنڑاون دے قاعدے۔

۱۲ نانواں بھانگا_____اسم مشتق دابیان: 258

۱۔مشتق دی تعریف۔۲۔اسمائے مشتق دیاں قِسماں (۱۔اسم فاعل۔۲۔اسم مفعول۔۳۔اسم حاصل مصدر۔۴۔اسم کیفیت ۵۔اسم حالیہ۔۶۔اسم استقبال۔۷۔اسم معاوضہ۔۸۔اسم آلہ۔۹۔اسم صفت۔۱۰۔اسم صوت۔۱۱۔اسم مصغّر۔۱۲۔اسم مکبّر)۔اسم فاعل تے اُوندی تعریف۔۴۔اسم فاعل تے فاعل وچکار فرق۔۵۔اسم فاعل دیاں قِسماں (اسمائے فاعل قیاسی۔اسمائے فاعل سماعی)۶۔مصادر کنوں اسمائے فاعل قیاسی بنڑاون دے چھی قاعدے۔۷۔لاحقیں دی مدد نال اسمائے قیاسی بنڑاون دے چار قاعدے۔۸۔سابقیں دے ذریعے اسمائے فاعل بنڑاون دے چوڑاں قاعدے۔۹۔اسمائے فاعل سماعی مصادر کنوں تے اسما کنوں بنڑاون دے قاعدے۔۱۰۔اسم مفعول تے اُوندی تعریف۔۱۱۔اسم مفعول تے مفعول وچکار فرق۔۱۲۔اسم مفعول دیاں قسماں (اسم مفعول قیاسی تے اسم مفعول سماعی)۱۳۔مفعولی علامت جہڑی جواُردو وچ ''کو'' تے سرائیکی وچ ''کوں'' ہے دے درست استعمال دے تیرھاں نکات۔۱۴۔اسم مفعول بنڑاون دے ۲۲ قاعدے۔۱۵۔حاصل مصدر دی تعریف۔۱۶۔حاصل مصدر بنڑاون دے ''۱۷'' قاعدے۔۱۷۔اسم کیفیت دی تعریف۔۱۸۔اسم کیفیت بنڑاون دے اسما کنوں چھی قاعدے۔صفات کنوں اٹھ قاعدے۔مصادر کنوں ''۲۰'' قاعدے۔۱۹۔اسم حالیہ دی تعریف۔۲۰۔اسم حالیہ دیاں قِسماں (حالیہ ناتمام۔حالیہ تمام۔حالیہ معطوفہ)۲۱۔حالیہ معطوفہ دیاں ''۱۵'' خصوصیات۔۲۲۔اسم حالیہ دیاں مزید ڈو قِسماں (حالیہ بطور صفت' حالیہ بطور خبر)۲۳۔اسم حالیہ دے استعمال نال جملے ءِچ تھیون آلیاں ڈہ تبدیلیاں۔ ۲۴۔اسم حالیہ ناتمام بنڑاون دے چھی قاعدے۔۲۵۔اسم حالیہ تمام دے بنڑاون دے ڈو قاعدے۔۲۶۔حالیہ معطوفہ دی تعریف۔۲۷۔حالیہ معطوفہ بنڑاون دے قاعدے۔ ۲۸۔اسم معاوضہ دی تعریف۔ ۲۹۔اسم معاوضہ بنڑاون دے ترے قاعدے۔۳۰۔اسم استقبال دی تعریف۔ ۳۱۔اسم استقبال بنڑاون دا قاعدہ۔ جڈاں جو اسم آلہ۔اسم صوت۔اسم مصغّر۔اسم مکبّر تے اسم صفت دی مکمل بحث پنجویں بھانگے وچ گزر چکی ءِ۔

۱۳ ڈہواں بھانگا_____ضمیر دابیان: 294

ضمیر دی تعریف۔ضمیر دیاں قِسماں (ضمیر شخصی یا ضمیر خالص یعنی ضمیر منفصل۔ضمیر متصل۔ضمیر اشارہ۔ضمیر موصولہ یا ضمیر موصول۔ضمیر جواب موصول۔ضمیر استفہام۔ضمیر مبہم یا کنایہ۔ضمیر مشترک۔ضمیر تاکیدی۔ضمیر تنکیری یا ضمیر نکرہ۔ ضمیر صفتی یا صفت ضمیری۔ضمیر تعظیمی۔ضمیر معکوس) ضمیر شخصی یا ضمیر خالص (ضمیر منفصل) دی تعریف۔ضمیر شخصی یا ضمیر

خالص دیاں قِسماں (ضمیر غائب۔ضمیر حاضر۔ضمیر متکلم)ضمیرِ شخصی یا ضمیر خالص دیاں حالتاں (فاعلی حالت۔مفعولی حالت۔اضافی حالت۔طوری حالت۔ظرفی حالت)۔سرائیکی ضمائر شخصی یا خالص دیں حالتیں دا نقشہ۔سرائیکی شخصی ضمائر دیاں خاصیتاں۔ضمیر متصل دی تعریف تے جملئیں دے ذریعے ایندی وضاحت۔ضمیر اشارہ دی تعریف۔سرائیکی ضمائر اشارہ دا نقشہ۔ضمائر اشارہ دیاں قِسماں (اشارہ قریب۔اشارہ بعید)۔ضمیر موصول تے اُوندی تعریف سرائیکی ضمائر موصول دا نقشہ۔ضمیر موصولہ دے متعلق کجھ اہم نُکتے۔ضمیر جواب موصول دی تعریف۔ضمیر جواب موصول دیاں خاصیتاں۔ضمیر استفہام دی تعریف۔ضمائر استفہام دیاں قِسماں (ضمائر استفہام استخباری۔ضمائر استفہام اقراری۔ضمائر استفہام انکاری)ضمائر استفہام دا نقشہ۔ضمائر مبہم یا کنایہ دی تعریف تے اُوندے اہم نُکتے۔ضمیر مشترک دی تعریف تے اُوندے متعلق اہم نُکتے۔ضمیر تاکیدی دی تعریف تے اُوندے متعلق اہم نُکتے۔ضمیر تنکیری یا نکرہ دی تعریف تے اُوندے متعلق اہم نُکتے۔ضمیر صفتی یا صفت ضمیری دی تعریف تے اُوندے متعلق اہم نُکتے۔ضمیر معکوس دی تعریف تے اُوندے متعلق اہم نکتے۔

۱۴ **یارھواں بھانگا_____افعال دا بیان:** 315

ا۔فعل دی تعریف۔۲۔فعل دیاں قِسماں مصادر دی تعداد دے لحاظ نال (فعل مفرد، فعل مرکب)۳۔فعل دیاں قسماں مصادر تے اسم کیفیت دے لحاظ نال (فعل تام، فعل ناقص)۴۔فعل تام تے فعل ناقص دیاں تعریفاں۔۵۔فعل ناقص دے متعلق کجھ اہم نکتے۔۶۔معنئیں دے لحاظ نال فعل تام دیاں قِسماں (فعل لازم۔فعل متعدی)۔۷۔فعل متعدی دیاں صورتاں (فعل متعدی معروف۔فعل متعدی مجہول۔فعل متعدی بالواسطہ یا فعل سببی)۸۔مصادر لازم کنوں افعال متعدی بالواسطہ دی بُنت۔۹۔مصادر متعدی کنوں افعال متعدی بالواسطہ دی بُنت۔۱۰۔فعل دے لوازم (الف: طور یعنی خبری صورت۔شرطی صورت۔احتمالی صورت۔امری صورت۔مصدری صورت۔ ب: حالت۔ج: زمانہ)۱۱۔مرکب افعال ۱۲۔امدادی یا معاون افعال۔۱۳۔سرائیکی مرکب افعال دی بُنت ءِ چ امدادی افعال، اسمیں تے صفتیں دا کردار۔۱۴۔کجھ امدادی افعال (ہوونْ یا تھیونْ۔آنونْ تے ونجنْ۔چاونْ۔ پوونْ۔چھوڑنْ۔ڈیونْ۔گھننْ۔گھتنْ۔سُٹنْ۔ رکھنْ۔ کڈھنْ۔کرنْ۔لگنْ،لانونْ۔مارنْ تے متفرق افعال)۱۵۔فعل معطوف یا فعل معطوفہ یا فعل معطوفی۔۱۶۔فعل دی فاعل یا مبتدا دے نال مطابقت۔۱۷۔فعل دی مفعول یا خبر دے نال مطابقت۔۱۸۔فعل بے فاعل۔۱۹۔زمان یا زمانہ۔ ۲۰۔فعلی مادہ یا مصدری مادہ یا امر واحد۔۲۱۔گردان تے اُوندے صیغے۔۲۲۔الف خفی الصوت دا کردار۔۲۳۔یائے خفی الصوت دا کردار۔۲۴۔افعال تے انھیں دے بنّاونْ دے قاعدے۔۲۵۔فعل ماضی تے اُوندیاں قِسماں (الف: ماضی مطلق۔ب: فعل ماضی قریب۔ج: فعل ماضی بعید یا ماضی تمام۔د: فعل ماضی استمراری یا جاری یا ناتمام یا مدامی۔ر: فعل ماضی شکیہ یا احتمالی۔س: فعل ماضی شرطی یا تمنّائی۔ص: فعل ماضی امکانی۔ط: فعل ماضی التزامی)۔۲۶۔فعل ماضی مطلق بنّاونْ دے قاعدے تے گردان (الف: ماضی مطلق معروف بنّاونْ دے ۵ قاعدے تے انھیں دیاں لازم مصادر تے متعدی مصادر کنوں گرداناں۔ب: فعل ماضی مطلق معروف دی مصادر متعدی المتعدی کنوں بُنت دے ترے قاعدے

تے انھیں دیاں گرداناں۔ج: فعل ماضی مطلق مجہول دی مصادر متعدی۔مصادر مجہول تے مصادر متعدی المتعدی کنوں بُت دے قاعدے تے گرداناں)۔۲۷۔فعل ماضی قریب دی تعریف۔مصادر لازم کنوں فعل ماضی قریب بناوݨ دے قاعدے تے گرداناں۔مصادر متعدی کنوں فعل ماضی قریب بناوݨ دے قاعدے تے گرداناں۔مصادر لازم۔مصادر متعدی۔مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل دے نال فعل ماضی قریب معروف تے فعل ماضی قریب مجہول بناوݨ دے اٹھ قاعدے تے گرداناں۔۲۸۔فعل ماضی بعید یا ماضی تمام معروف دیاں تعریفاں تے فعل ماضی بعید معروف تے مجہول بناوݨ دے اٹھ قاعدے۔مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں فعل ماضی بعید دیاں ضمائر متصل تے ضمائر منفصل نال انجوانج گرداناں۔۲۹۔فعل، ماضی استمراری یا ناتمام یا مدامی یا جاری معروف تے مجہول دے مصادر لازم۔مصادر متعدی۔مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۲۱'' قاعدے تے گرداناں۔۳۰۔ماضی شکیہ یا احتمالی معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۲۰'' قاعدے تے گرداناں۔۳۱۔فعل ماضی شرطی یا تمنائی معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۴۸'' قاعدے تے گرداناں۔۳۲۔فعل ماضی امکانی معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۲۴'' قاعدے تے گرداناں۔۳۳۔فعل ماضی التزامی معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۲۱'' قاعدے تے گرداناں۔۳۴۔فعل حال دی تعریف۔۳۵۔فعل دیاں قسماں (الف: فعل مضارع۔ب: فعل امر۔ج: فعل حال مطلق۔د: فعل حال ناتمام یا ستمراری یا جاری۔ر: فعل حال تمام۔س: فعل حال متشکی یا احتمالی۔ ص: فعل حال امکانی۔ط: فعل حال التزامی)۔۳۶۔فعل مضارع دی تعریف۔۳۷۔فعل مضارع دے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۳۳'' قاعدے تے گرداناں۔۳۸۔فعل امر دی تعریف۔۳۹۔فعل امر دیاں خاصیتاں۔۴۰۔فعل امر دیاں قسماں (الف: امر مجرد۔ب: امر استمراری یا مدامی۔ج: امر استقبال۔د: امر شرطی ر: امر امکانی۔س: امر التزامی)۔۴۱۔فعل امر مجرّد دی تعریف تے اُوندے بناوݨ دے ڈُو قاعدے تے گرداناں۔۴۲۔فعل امر استمراری یا مدامی دی تعریف تے اوندے بناوݨ دے چار قاعدے تے گرداناں۔۴۳۔فعل امر استقبال دی تعریف تے اوندے بناوݨ دے ڈُو قاعدے تے گرداناں۔۴۴۔فعل امر شرطی دی تعریف تے اوندے بناوݨ دے ڈُو قاعدے تے گرداناں۔۴۵۔فعل امر امکانی دی تعریف تے اوندے بناوݨ دا ہک قاعدہ تے گردان۔۴۶۔فعل امر التزامی دی تعریف تے اوندے بناوݨ دے ترے قاعدے تے گرداناں۔۴۷۔معنی دے لحاظ نال فعل امر دیاں قسماں۔ (الف: امر نہی۔ب: امر نیازی۔ج: امر تاکیدی)۔۴۸: فعل امر نہی دی تعریف تے اوندے بناوݨ دے ڈُو قاعدے

تے گرداناں۔۴۹۔فعل امر نیازی دی تعریف تے اوندے بناوݨ دا ہک طریقہ تے گردان۔۵۰۔فعل امر تاکیدی دی تعریف تے اوندے بناوݨ دے پندرھاں قاعدے تے گرداناں۔۵۱۔فعل حال مطلق دی تعریف تے فعل حال مطلق معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۹'' قاعدے تے گرداناں۔۵۲۔فعل حال استمراری یا ناتمام یا جاری دی تعریف تے فعل حال استمراری معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۲۲'' قاعدے تے گرداناں۔۵۳۔فعل حال تمام دی تعریف تے فعل حال تمام معروف تے مجہول مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے قاعدے تے گرداناں (فعل ماضی قریب ءِچ ڈیکھو کیوں جو فعل حال تمام تے فعل ماضی قریب ہِکّو قسمی افعال ہن۔۵۴۔فعل حال متشکی یا احتمالی دی تعریف تے فعل حال متشکی یا احتمالی معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۲۶'' قاعدے تے گرداناں۔۵۵۔فعل حال امکانی دی تعریف تے فعل حال امکانی معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۳۲'' قاعدے تے گرداناں۔۵۶۔فعل حال التزامی دی تعریف تے فعل حال التزامی معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۳۷'' قاعدے تے گرداناں۔۵۷۔فعل مستقبل دی تعریف۔۵۸۔فعل مستقبل دے متعلق کجھ اہم نکتے۔۵۹۔فعل مستقبل دیاں قسماں (الف: فعل مستقبل مطلق۔ب: فعل مستقبل استمراری یا جاری۔ج: فعل مستقبل امکانی۔د: فعل مستقبل التزامی)۔۶۰۔فعل مستقبل مطلق دی تعریف تے فعل مستقبل مطلق معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۱۳'' قاعدے تے گرداناں ۶۱۔فعل مستقبل استمراری یا جاری دی تعریف تے فعل مستقبل استمراری یا جاری معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۲۵'' قاعدے تے گرداناں۔۶۲: فعل مستقبل امکانی دی تعریف تے فعل مستقبل امکانی معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۳۳'' قاعدے تے گرداناں۔۶۳۔فعل مستقبل التزامی دی تعریف تے فعل مستقبل التزامی معروف تے مجہول دے مصادر لازم، مصادر متعدی، مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناوݨ دے ''۱۲'' قاعدے تے گرداناں۔۶۴۔فعل مستقبل التزامی دے متعلق کجھ اہم نکتے۔

لکھت نانْواں

۱ــــــ آپنْے سرائیکی وسیب دے انھیں تمامی وسنْیکیں دے ناں جہڑے جو سرائیکی بولنْ، سرائیکی لکھنْ تے سرائیکی پڑھنْ کوں ترجیح ڈیندن تے آپنْے بالیں کوں وی سرائیکی بولنْ لکھنْ تے پڑھنْ سکھیندن۔ جنھیں دی زبان تے ڈینہہ رات ایّھے کلمے جاری ہن جو:

ساڈی سرائیکی، ساڈے دل دی اواز ہے — اپنْی اینہہ بولی ماء تے تہوں ساکوں ناز ہے
اینہہ وچ محبّت، پیار، دا سوز وگداز ہے — خدمت تھئی ایندی فرضی تہوں وانگیں نماز ہے
ہر لوظ ایندا مٹھڑا ہے کھنڈ کھیر توں ودھیک ـــــ انْ مُل ہے ساڈے واسطے جاگیر توں ودھیک

ساڈی سنجانْ ہے ایّھا پیاری سرائیکی — ہر دم ساڈی زبان تے جاری سرائیکی
ساڈے وسیب وی نئیں وساری سرائیکی — ہے وار دشمنیں اُتے کاری، سرائیکی
ٹھر ٹھر ونجے زبان جو بولوں سرائیکی ـــــ مصری دے وانگ ذہن وچ گھولوں سرائیکی

۲ــــــ آپنْی جنْتنْ امڑی دے ناں جئیں، کڈ ہیں تاں اپنْی جھولی ءِچ پا کرئیں تے کڈ ہیں کپڑے دی گھنگھوٹی ءِچ سَما کرئیں رچ رچ کے مٹھڑی سرائیکی ءِچ لولی ڈتی ہم۔ کیوں جو:

میں ہاں سرائیکی، میڈی بولی سرائیکی — میکوں ملی ہے اَمڑی دی جھولی سرائیکی
مصری کنوں مٹھڑی ڈتّس لولی سرائیکی — ہمدیوں میڈے کنیں دے وچ گھولی سرائیکی
میکوں تہوں ہے جان تو پیاری سرائیکی ـــــ ڈینہہ رات ہم زبان تے جاری سرائیکی

بولی سرائیکی میڈی ماَ ہے خدا گواہ — میڈی اے آبرو ہے، انا ہے خدا گواہ
اے میڈی نطق میڈی نوا ہے خدا گواہ — اینہہ بابجھ زندگی تاں سزا ہے خدا گواہ
میڈی سرائیکی! تیڈے ناں تے میں مر ونجاں ـــــ ہوویں نہ توں جو میڈی زبان تے، میں مر ونجاں

۳ــــــ اپنْے تمامی عظیم المرتبت نابغۂ روزگار، صاحبانِ علم وفضل تے باوقار وذی حشم اساتذہ کرام دے ناں جنھیں دے فیض نظر دے صدقے اچ میں ''جامع سرائیکی قواعد'' جھیں نادر، انْ مُل تے لاجواب کتاب لکھ کرئیں آپنْی ماء بولی مٹھڑی سرائیکی دی محبت دا

حق ادا کرن دے قابل تھیاں۔ امان اللہ کاظم

بطور سرائیکی ماہرِ لسانیات امان اللہ کاظم دا مقام تے مرتبہ

تحریر: ڈاکٹر گل عباس اعوان

گالھ مُہاڑ انسان دی بنیادی ضرورت ءِ پر اساں کہیں وی انفرادی گالھ مُہاڑ کوں زبان نھیں آکھ سگدے۔ اساں گالھ مُہاڑ کوں محض کہیں زبان دا نمونہ یا نمائندہ آکھ سگدے ہیں۔ پر اے گالھ مُہاڑ جئیں ویلھے کہیں نظام یا منظّم ترتیب ءِ چ آندی ءِ تاں وَت اے زبان سڈی ویندی ءِ۔ کہیں وی زبان ءِ چ اُوندئیں اَوازیں' اُوندے ارکان (SYLLABLES) اُوندے کلمئیں' فقرئیں تے جملئیں دی ترتیب وی شامل ہوندی ءِ۔ ایندے نال نال اُوندے جملئیں دا بامعنی ہوون وی ضروری ءِ۔ اے گالھ وی ضروری ءِ جو کہیں وی زبان دے جُملئیں تے انھیں دے معنئیں وچ تناسب تے توازن وی موجود ہووے۔ اینہہ گالھ کوں اساں سوکھے لوظیں ءِ چ ایں وی آکھ سگدے ہیں جو کُئی وی زبان اَوازیں' لوظیں تے انھیں دے معنیاں نال مل کے بندی ءِ۔ جیویں جو گالھ مُہاڑ کیتے ہولن آلے' سنّون آلے تے انھیں دے وچکار تھیون آلی ہول چال دا ہوون ضروری ءِ' ایویں ای اُونہہ ہول چال کوں سمجھن سانگے اُوندے وچ ورتی ءِ گئی زبان دے نظام کو سمجھنا وی ضروری ہوندے۔

اساں ہول چال ءِ چ ورتی وئچن آلی زبان دے ہر جملے دا نکھیڑ اتے پڑچول (تجزیہ) ڈِ وطریقئیں نال کریندے ہیں' ہکڑا اے جو اونہہ جملے دا معنی کیا بندے تے ڈِ وجھا اے جو اُوندی بُنت تے وُنت یعنی اُوندی ساخت (STRUCTURE) کیا ہے۔ ڈِ وجھے لوظیں ءِ چ اُوندے متعلق اُوندی زبان دے قواعد کیا آہدن۔ جملے دے معنیاں کوں سمجھن کیتے تاں اساں لُغت (DICTIONARY) استعمال کریندے ہیں۔ جڈاں جو جملے دی ساخت سمجھن کیتے اساکوں زبان دے قواعد (یعنی اُوندی گرائمر) دا مطالعہ کرنا پوندے۔

اے گالھ تاں منّی منائی ءِ جو ہر بال کوں زبان دے سمجھن تے سِکھن دی قدرت (طاقت) فطرت طرفوں عطا کیتی ہوئی ءِ۔ سچ تاں اے ہے جو ہر بال آپنی پالن ہار (ماء) دی جھولی ءِ چ بہہ کر ئیں اُوہا زبان سِکھدے جہڑی زبان او بُلیندی ءِ۔ ڈِ وجھے لوظیں ءِ چ بال اوہا زبان ہولن سِکھدے جہڑی جو اُوندی اَمڑی دی زبان ہوندی ءِ۔ اینہہ گالھوں اُونہہ زبان کوں ماء دی زبان دی

نسبت نال ''مادری زبان'' آہدے ہَیں، بھانویں جو اُوندی حقیقی ماء دی زبان او ہا زبان ہووے یا نہ ہووے۔

سُقراط دا خیال اے ہا جو چیزاں دے ناں دیوتا رکھیندن (۱) پر جرمن ہرڈ رایندی تردید کریندے۔۲۷۷۱ء ءِچ اُوندے لکھیئے گئے ہک مضمون ''زبان دی شروعات'' وچ اُونہہ لکھیئے جو ''جے کر زبان اللہ سئیں دی تخلیق ہوندی تاں وت او زیادہ منطقی، منظّم، جامع تے بلیغ ہوندی، انسانی زباناں ءِچ موجود بے قاعدگی، بے ڈھنگاپَن تے تشنگی اینہہ گالھ دا ثبوت ءِ جو زبان انسان دی بنائی ہوئی شئے ہے۔

اینہہ سوال دا جواب جو ''گرائمر کیا ہے''، محض ایّھو ہے جو ''گرائمر دراصل قواعد دا ہک ایّھو جھئیاں نظام ہوندے جَیندے ءِچ لوظ تے اُوندئیں نَویں نَویں شکلیں تے گالھ مُہاڑ کیتی ویندی ءِ۔ قواعد دے اینہہ نظام کوں ''علم الصرف'' داناں ڈِتا ویندے۔ علم الصرف ءِچ لوظ دے ترے حالتیں ___ ''اسم، فعل تے حرف'' ___ تے مفصل گفتگو کیتی ویندی ءِ جڈاں جو ''علم النحو'' ءِچ جملے دی ساخت تے اُوندے وچ اسم فعل تے حرف دے مقام تے مرتبے تے بحث شامل ہوندی ءِ۔

چھیویں صدی قبل از مسیح دے ہک ماہر لسانیات ''یاسکا (YASKA) دے بارے اے ڈَس ڈِتی ویندی ءِ جو اونہہ زبان دے قواعد دی سب توں پہلی کتاب لکھی ہئی۔ یاسکا توں بعد ہک ہندوستانی گرائمرین پانی (PANINI) داناں گھِدا ویندے جَیندا زمانہ چوتھی صدی قبل از مسیح ہے۔ عربی زبان دی گرائمر دی پہلی کتاب دے بارے اے آکھیا ویندے جو او ''ابوالاسود الدوئلی'' لکھی ہئی جَئیں اے ہُنر حضرت علی رضی اللہ عنہ کنوں سِکھیا ہا۔

توڑے جو سرائیکی زبان وادیٔ سندھ دی ہک پھوں ای قدیم زبان ءِ پر اینہہ دی گرائمر تے ہُن تئیں پھوں تھوڑا کم تھئے۔ سرائیکی زبان تے لکھئیں گئیں کئی کتابیں کوں ''سرائیکی گرائمر'' دیاں کتاباں تصوّر کر گھِدا گئے۔ توڑے جو اے کتاباں کہیں حوالے نال گرائمر دے زمرے ءِچ تاں آندئیں پر اے کتاباں سرائیکی گرائمر دی کماحقہٗ وضاحت نھئیں کریندیاں۔ گریئرسن دی کتاب (LINGUISTIC SURVEY OF INDIA) تے مسٹر ای۔ او برائن دی کتاب MULTANI (GLOSSORY OF LANGUAGE) سرائیکی زبان دی (تے بعض ہندوستانی ہئیں زباناں دی) لغت تے تاں گالھ مُہاڑ کریندی ءِ پر اے گرائمر (لوظ تے جملے دی بُنت تے بھن تروڑ بارے اساڈی زیادہ راہنمائی نھئیں کریندی۔ ایویں ای اساکوں سرائیکی گرائمر دے متعلق بعض سرائیکی ماہرین لسانیات دیں مختلف کتابیں ءِچ وِرلے وِرلے تے کھنڈری ہوئی صورت ءِچ کجھ گالھ مُہاڑ ضروری ملدی ءِ۔ پر اینہہ صورت کوں سرائیکی قواعد دی منضبط تے مفصل صورت نھئیں آکھیا وِنج سگدا۔ اے کتاباں کُجھ ایں ہن:

۱	___ ملتانی زبان اور اس کا اُردو سے تعلق	از: ڈاکٹر مہر عبدالحق
۲	___ سرائیکی زبان دے قاعدے قانون	از: ڈاکٹر مہر عبدالحق
۳	___ سرائیکی اردو بول چال	از: بشیر احمد ظامی بہاول پوری
۴	___ نخلستانِ قواعد	از: بشیر احمد ظامی بہاول پوری
۵	___ سرائیکی لسانیات	از: دلشاد کلانچوی

۶	_____	درو گوہر	از: اختر وحید
۷	_____	سرائیکی دیاں ہچکار اَوازاں	از: محمد اسلم رسول پوری
۸	_____	سرائیکی زبان تے لسانیات	از: محمد اسلم رسول پوری
۹	_____	سرائیکی سمل	از: جمشید کمتر رسول پوری
۱۰	_____	سرائیکی قواعد تے زبان دانی	از: بشیر احمد بھائیہ
۱۱	_____	سرائیکی ساڈا اساہ	از: جمشید کمتر رسول پوری
۱۲	_____	سرائیکی زبان	از: خالد اقبال

انھاں کتاباں وچوں ڈاکٹر مہر عبدالحق دی کتاب سرائیکی زبان دے قاعدے قانون سئیں بشیر احمد بھائیہ صاحب دی کتاب ''سرائیکی قواعد تے زبان دانی'' سرائیکی زبان دی گرائمر دیاں قابل ذکر کتاباں سمجھیاں ونج سگدئین۔ سئیں بشیر احمد ظامی بہاول پوری داوی سرائیکی گرائمر تے ابتدائی کم چنگاں ءِ۔

دراصل گالھ تاں اے ہے جو سرائیکی گرائمر دی کُئی ایّھو جھئیں کتاب ہوونُی چاہیدی ءِ (جیویں جو اساں پہلی جماعت دے بالاں کوں آپنُی زبان دے حروفِ تہجی پڑھاونْ چاہندے ہیں یا جیویں جو انھیں کوں گنتری سکھیندے ہیں) جہڑی جو قاری دی پڑھنْ ءِچ راہنمائی کرے۔ جے کر اساں اتے گنوائیں گئیں ترے گرائمر دے کتابیں کوں آپنے سامھنْے رکھوں تاں اسا کوں معلوم تھیندے جو انھیں کتابیں ءِچ اے وصف ضرور موجود ءِ جو اے کتاباں سرائیکی گرائمر سکھنْ کیتے ہالیں دی راہنمائی کریندئین۔ بشیر احمد ظامی صاحب دی کتاب تاں پرائمری جماعتیں تئیں دے ہالیں کیتے ہک چنگی کتاب ءِ۔ ایندے بعد ڈوجھا درجہ مڈل تے ہائی جماعتیں دے طالب علمیں دا ہے۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق تے سئیں بشیر احمد بھائیہ دی کتاب انھیں درجئیں دے طالب علمیں دی راہنمائی کیتے فائدہ مند ہے۔

سچّی گالھ تاں اے ہے جو سرائیکی زبان کوں ہک جامع سرائیکی گرائمر دی کتاب دی ہمیشاں ضرورت رَہی ءِ۔ گرائمر دی اینہہ ضرورت کوں پورا کرنْ سانگے کہیں وی وڈے ادارے کوں ''گرائمر دان'' اہل قلم دا ہک بورڈ تشکیل ڈے کرئیں اے کم کروا وناْ چاہیدا ءِ تاں جو اے ہوں ای اہم تے وڈا کم غلطیاں کنوں پاک ہووے تے کم از کم نظریہ سازی دا عمل ہک بحث (DISCUSSION) توں گزار کرئیں پوری صحت دے نال سامھنْے گھِن آندا ونجے۔ پر سرائیکی وسیب دے ڈووڈے اداریاں (بہاء الدین زکریا یونیورسٹی ملتان تے اسلامیہ یونیورسٹی بہاول پور) دے سرائیکی زبان دے ریسرچ تے اسٹڈی سنٹر وڈیّاں وڈیّاں گرانٹاں مِلنْ دے باوجود اپنْے روزمرہ دے کمیں ءِچ اَیجھئیں رُجھ اگین جو انھیں کوں اینہہ اہم کم آلے پاسے توجہ ڈیونْ دی کُئی اَہر نھئیں پئی تھیندی۔ سرائیکی زبان دے کجھ نامور اہلِ قلم B.Z.U ملتان دے سرائیکی اسٹڈی سنٹر دے ارباب اختیار دی اینہہ کم آلے پاسے (جامع سرائیکی گرائمر دی لکھت) توجہ ڈوئی تاں وَت انھیں ''جامع سرائیکی گرائمر'' دی لکھت دا کم لیّہ دے ہک نامور محقق سئیں امان اللہ کاظم دے سپرد کرڈتا پر جڈاں اے کم گر گھِدا گیا تاں وت سرائیکی اسٹڈی سنٹر کوں ایکوں شائع کروا ونْ دا حوصلہ

نہ تھیّا۔ اے وڈے ڈکھ دی گالھ ءِ جو اتھاں لا جواب کم منظرِ عام تے آوݨ کنوں رہ گیّا۔

اُتے جہڑئیں ترے کتابیں داذکر کیتا گئے توڑے جواے کتاباں آپݨے موضوع دے لحاظ نال کافی معتبر ہِن پر انھیں کتابیں دے تراوٗ تے اساں آپݨے ہالیں وِچ سرائیکی گرائمر دا مکمل شعور پیدا نسے کر سگدے۔ سرائیکی گرائمر تے اساکوں پہلی سنجیدہ کوشش ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل دی کتاب ''سرائیکی گرائمر'' دی صورت ءِچ نظر آندی ءِ۔ توڑے جواے کم سرائیکی گرائمر دا ابتدائی کم ہئی پر اینہہ کم سرائیکی گرائمر دا اَیرا ضرور ہدھے۔ ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل دے بعد ڈوجھی وڈی منظّم کوشش سئیں بشیر احمد بھائیہ دی کتاب ''سرائیکی قواعد تے زبان دانی'' دی صورت ءِچ اساڈے سامھݨے آندی ءِ۔ حقیقت تاں اے ہے جو اینہہ کتاب دے آوݨ نال سرائیکی طبقہ کم ازکم اے آکھݨ جوگا ضرور تھی گئے جو سرائیکی زبان دی گرائمر وی ہے۔ اے کتاب پہلی واری ۱۹۸۴ء ءِچ چھپی۔ اینہہ کتاب ءِچ سئیں بشیر احمد بھائیہ صرف تے نحو دے قواعد کجھ ایں طرح لکھئین جو قواعد دا تعارف کریندئیں ہوئیں انھیں انھیں ہک پاسوں اُردو تے ڈوجھے پاسے سرائیکی اصطلاحات لکھ ڈتئیں۔ انھاں آپݨی کتاب ءِچ لوظ تے جملے تے انجوانج گالھ مُہاڑوی کیتی ءِ۔

اے گالھ گنڈھ بدھݨ آلی ءِ جیویں جو آکھیّا ویندے زبان ہک ساکن شئے نھئیں ہوندی ایویں ای کہیں وی زبان دی گرائمر وی ساکن نھئیں ہوندی۔ اِہو کے زمانے تئیں گرائمر دے کئی نظریئے اساڈے سامھݨے آچکن یعنی تخلیقی نظریہ (GENERATIV GRAMMAR) تغیّراتی نظریہ (یا TRANSFORMATIONAL) تے آفاقی (UNIVERSAL) نظریہ ہوں اہم ءِ۔

مغرب ءِچ لسانیات دے علم اینہہ سانگے ہوں ترقی کیتی ءِ، کیوں جو اِنھاں ماہرین لسانیات کوں ہک تخلیق کار دا درجہ حاصل رہ گئے۔ گرائمر تے کم کرݨ آلے ماہرین لسانیات وچوں سر ولیم جونز (۱۷۴۶ء__ ۱۷۹۴ء) کوں سب توں پہلوں، انھاں توں بعد فرڈی نینڈ (۱۸۵۷ء__ ۱۹۱۳ء) تے اِہو کے دور دے نوم چومسکی (۱۹۲۸ء) کوں (FATHER OF MODERN LINGUISTICS) دا لقب ڈتا گئے۔ (۲)

چونکہ زبان محدود ذریعے (حروفِ تہجّی) دے لامحدود استعمال تے مبنی ہک عمل ءِ، لہٰذا ضروری ءِ جو گرائمر کہیں زبان دی بانہہ ہیل تھیوے تے زبان دے محدود ذریعے (حروفِ تہجّی) کوں تخلیقی قوت وسعت عطا کرے۔ گرائمر دا پہلا حصہ ''صَرف'' اینہہ ضمن ءِچ زبان دا بانہہ ہیل بنڈے۔ سچ تاں اے ہے جو سرائیکی زبان کوں ایّھو جھئیں قواعد دی وڈی ضرورت ہئی۔

الحمدللہ، جو سئیں امان اللہ کاظم سرائیکی زبان تے ادب دی اینہہ لوڑھ کوں پورا کیتے۔ انھیں ''جامع سرائیکی قواعد'' دے ناں نال جہڑی کتاب پیش کیتی ءِ او اِہو کے دَورِ ءِچ سرائیکی زبان تے ادب دیں سارئیں ضرورتیں کوں پورا کریندی ءِ۔ انھیں ''جامع سرائیکی قواعد'' دی کتاب کوں ڈوحصئیں (یعنی حصّہ صرف تے حصہ نحو) ءِچ وکھووکھ وَنڈ چھوڑیئے۔ ''حصہ صرف'' ءِچ انھاں اے ڈسیئے جو مفرد حروف تے مرکب حروف کہڑے ہوندن۔ اُنھاں ''الف ممدودہ تے الف مقصورہ'' کوں انجوانج کر کے واضح کیتے۔ ''واوَ معدولہ'' دی تعریف کریندئیں ہوئیں لکھدِن جو:

> ''ایّھو جھئیں ''واوَ'' جہڑی لکھی تاں وݨجے پر پڑھ نہ وݨجے واوَ معدولہ اکھیندی ءِ۔ جیویں جو خوَ خوش تے خواب وغیرہ ءِچ آوݨ آلی واوَ''۔

ایویں ای ہائے مخلوطی، ہائے مختفی تے ہائے ملفوظی دا درست استعمال ڈسیندے ہوئے لکھدِن جو:

''ہائے مخلوطی دے متعلق نستعلیق رسم الخط ءِچ اٹل قانون ءِ جو ہائے مخلوطی کہیں وی لوظ دے آغاز، درمیان تے اخیر ءِچ اپݨی اصل صورت یعنی ''ھ'' وچ نھیں لکھی ونج سگمدی''۔(۳)

''جامع سرائیکی قواعد'' دی وڈی خوبی اے ہے جو ایندا اسلوب نہایت سادہ ءِ۔ اے اسلوب اِتنی حد تئیں سَوکھا کر ڈِتا گئے جو اینکوں یونیورسٹی دی سطح توں گھِن کر ائیں پرائمری جماعت دی سطح تئیں دے پالیں کوں اسانی نال سمجھ آسگدے۔

سئیں امان اللہ کاظم دے ذہن ءِچ اے گالھ بہرحال موجود ءِ جو سرائیکی گرائمر تے ہُݨ تئیں جتنا کَم وی تھی چکے اونا کافی ءِ۔ او آپݨے کم دا جواز پیش کریندے ہوئے لکھدِن جو:

''اینہہ گالھ ءِچ کُئی شک کائینی جو سرائیکی زبان دے ماہرین لسانیات تے دانشوریں اُوندی گرائمر دیاں کتاباں لکھیاں تاں ہِن (جنھیں دا ذکر مفصّل طور تے پہلوں گزر چکے) پر اے کتاباں اساڈی اُٹھدی پڑھا کو نسل دی نصابی ضرورت کوں پورا کرݨ سانگے نا کافی مواد دیاں حامل ہِن۔ اے کتاباں ابتدائی جماعتیں دی ضرورت کوں تاں پورا کریندئین پر اعلیٰ جماعتیں دی نصابی ضرورت کیتے انھیں ءِچ موجود مواد نا کافی ءِ۔(۴)

جڈاں اساں سئیں امان اللہ کاظم دے اینہہ دعوے دا تجزیہ کریندے ہَیں جو انھیں دی کتاب ''جامع سرائیکی قواعد'' کیا واقعی اے ضرورتاں پوریاں کریندی ءِ تاں وَت اے گالھ اساڈے سامھݨے آندی ءِ جو انھاں دی کتاب دی حصہ صرف دی تندیر ءِچ درج ذیل باب (بھانگے) موجود ہِن۔

۱۔اصطلاحاں	۲۔حروفِ تہجّی	۳۔لوظ دا بیان	۴۔اسم دا بیان	۵۔عام ناں یا اسم ذات
۶۔اسم جمع	۷۔اسم صفت	۸۔مصدر دا بیان	۹۔مشتق دا بیان	۱۰۔ضمیر دا بیان
۱۱۔افعال دا بیان				

سئیں امان اللہ کاظم تَریہہ سالیں تئیں سرکاری اسکولاں ءِچ تدریسی منصب تے فائز رہ ءِ گئیں۔ سئیں ہوراں اِنھاں تَریہہ سالاں ءِچ فارسی، اُردو تے انگریزی دے مضامین تے اِنھاں دی گرائمر پڑھائی ءِ۔ اِنھاں دی اینہہ کتاب دا ہک وڈا وصف اے وی ہے جو اینہہ کتاب دا لکھاری تَریہہ سالاں تئیں عملی طور تے گرائمر ای پڑھیندا رہ ءِ گئے۔ اِنھاں دے بقول اِنھاں کوں اینہہ کتاب دی ترتیب تے لکھت تے کم از کم ۲۸ سال لگ ءِ گئین۔

انھیں دی اینہہ کتاب دی پہلی خوب صورتی تاں اے ہے جو اِنھاں سرائیکی زبان دی گرائمر ءِچ ورتیاں ونجݨ آلیاں اصطلاحاں تے ہک مکمل باب تحریر کیتے۔ سرائیکی حروفِ تہجّی تے گالھ مُہاڑ وی کیتی ہِنیں تے انھیں دی تاریخ وی لکھ چھوڑی ہِنیں۔ لوظ دے بیان ءِچ لوظ دیاں ساریاں حالتاں بیان کیتیاں ءِ گین۔ اسم دے بیان تے انھاں دا کم منفرد وی ہے تے زندہ رَہݨ آلا وی۔ انھیں اسم دی تعریف دے نال نال اُوندی ایں وضاحت کیتی ءِ جو قاری پڑھ کرئیں حیران تھی ویندے جو اُنھاں دا ذہن اُوندی

وسعت کوں آپنڑے احاطۂ تحریرءِچ گھن آئے۔

سئیں ہوراں عام ناں (اسم ذات)، اسم جمع تے اسم صفت تے انجوانج بھانگے (باب Chapter) تحریر کیتین۔ ''اسم ضمیر دا جملے سازی ءِچ کردار'' دے عنوان نال تحریر کریندئیں ہوئیں لکھدن جو:

''اسم ضمیر (PRONOUN) جنس تے تعداد وچ ہمیشاں اونہہ اسم دے مطابق آندے جیندے کیتے او استعمال کیتا گیا ہووے۔ تعظیم دے طور تے بھانویں جو اسم واحد ہووے پر اُوندی جاتے استعمال تھیون آلی ضمیر جمع آندی ءِ۔ تے کڈھیں کڈئیں لوظ ''آپنڑا'' کہیں خصوصیت کیتے استعمال تھیندے۔ مثال دے طور تے آپنڑی گلی ءِچ کتاوی شینہہ ہوندے۔ آپنڑی پووی پرائی وِسری وغیرہ وغیرہ۔

امان اللہ کاظم دی کتاب دیاں ایّھے خوبیاں اِنھاں کوں ہک ممتاز ''گرائمرئن'' بُنیدئین تے اِنھاں کوں اپنڑے توں پہلے تے اپنڑے معاصر گرائمرئن وچ نمائیاں مقام عطا کریندئین۔ امید تاں اے ہے جو اِنھاں دی کتاب ''جامع سرائیکی قواعد حصہ صرف'' سرائیکی گرائمر دے حصہ صرف دیاں ساریاں کمیاں پوریاں کریسی تے یونیورسٹی تے کالج دے نصاب داحصّہ بنسی کیوں جو اے کتاب ملتان یونیورسٹی دے منظور شدہ نصاب دے عین مطابق ءِ۔

سچی گالھ تاں اے ہے جو ایّھو جھئیں کتاب لکھن تے انسان دی زندگی خرچ تھی ویندی ءِ۔ میکوں ہوں زیادہ خوشی تھیوے ہا جے کر اساڈے وسیب دی یونیورسٹی (جئیں اے کتاب لکھوائی ءِ) دا شعبہ سرائیکی اینہہ جامع تے منفرد کتاب کوں شائع کرن دا شرف حاصل کرے ہا۔ پر اے آپنڑے آپنڑے نصیب تے قدرت دے ونڈارے ہن او جیکوں چھوے ایّھو جھئیں لاجواب کم کیتے منتخب کر گھنے۔ میں امید کریندا ں جو ''سرائیکی گرائمر تے تھیئل ایّھو جھئیاں وڈا کم صدئیں تئیں زندہ رہسی تے اے کتاب سرائیکی گرائمر دی ہک بنیادی کتاب دے نال نال اعلیٰ ترین کتاب وی ثابت تھیسی۔

پروفیسر ڈاکٹر گل عباس اعوان
پرنسپل گورنمنٹ کالج آف کامرس
کوٹ سلطان (لیّہ)
۱۰-۰۱-۱۵

حوالہ جات:

۱ زبان کا ارتقاء، از: خلیل صدیقی، قلات پبلشرز کوئٹہ
۲ سرائیکی زبان اتے لسانیات، از: محمد اسلم رسول پوری، جھوک پبلشرز، ملتان، ص ۶۷
۳ ہائے مخلوطی، ہائے مختفی تے ہائے ملفوظی دا درست استعمال بشمولہ رسالہ ''سوجھل سویل'' لیہ۔ مدیر ڈاکٹر گل عباس اعوان، ستویں لڑی، جنوری ۲۰۱۲ء، ص ۱۳، از: امان اللہ کاظم

۴ دیباچہ جامع سرائیکی گرائمر، قلمی، از: امان اللہ کاظم

مُہاگ

جے کر انسان تے انسانی زندگی دا مطالعہ کیتا ونجے تاں وت اسا کوں معلوم تھیندے جو انسان آپنے بلپن کنوں گھن کر ئیں چُھہر گی، جوانی، بڈھیپے تے وت آپنی عمر دی اخیری گھڑی تئیں کہیں نہ کہیں صورت ءِچ زبان دا استعمال کریندے۔ بال کوں جڈاں وی کُجھ کھانوں، پیوں یا کہیں ہئی شئے دی حاجت تھیندی ءِتاں وَت او بول کر ئیں یا اُونویں آپنا دِلّی مطلب بیان نھئیں کر سگدا جیویں جو وڈے آدمی کر سگدِن، پراے گالھ ضرور ءِ جو او آپنیں لَتیں باہیں کوں مختلف طریقیں نال پھتکا پھتکا کر ئیں تے یا وَت آپنی زبان کنوں غُوں غاں دیاں اوازں کڈھ کر ئیں آپنے نیڑے تیڑے بیٹھے آپنے آپنیں کوں آپنے پاسے توجّہ ڈ ویندے تے او آپنیں مختلف حاجتیں کوں ظاہر کرن سانگے مختلف قسم دے اشارے کریندے جہڑے جو فقط اوندے پیو ماای سمجھ سگدن، انھیں کوں پتہ لگ ویندے جو انھیں دے بال کوں کہڑی شئے دی ضرورت ءِ۔

بال جڈاں کُجھ کُجھ وڈ اتھی آندے تاں وَت او آپنے آسے پاسے پئیں ہوئیں مختلف شئیں کوں آپنی سمجھ دے مطابق آپناں کُئی نہ کُئی ناں ڈ ے ڈ یندے۔ اوندے گھر آلے اُوندے انھیں مہمل قسم دے لوظیں کوں سمجھ گھندن جو انھیں دا بال کیا آکھن چھندے تے اوکوں کہڑی شئے دی ضرورت ءِ۔ اوندی او ضرورت پوری کر ڈ یندن۔ بال جیویں جیویں وڈ اتھیندا ویندا ہوندے اوندے مہمل، بے تُکّے تے بے چجّے لوظ مختلف شئیں دے نانویں ءِچ تبدیل تھیون لگ پوندن جہڑے جو اوندے آسوں پاسوں وسّن آلئیں لوکیں دی زبان ءِچ ورتئے ویندے پئے ہوندِن۔

جے کر اسّاں غور کروں تاں وَت اے گالھ نشابر تھی کر ائیں اساڈ ے سامھنے آ ویندی ءِ جو جیویں انسان وڈ اتھیندا ویندا ہوندے اوندے جسمانی لنگیں (اعضاء) دے ودھارے دے نال نال اوندی ذِہنی تے فکری استعداد تے اوندی زبان دی پکاوت ءِچ وی ودھارا تھیندا ویندا رہندے تے او آپنے آسے پاسے وسندڑ لوکیں وانگوں بولن داڈ ھنگ وی سِکھدا ویندا رہندے۔ سچ تاں اے ہے جو جیویں اوندے وسیب دا ہر انسان آپنی زبان دے ذریعے تے آپنی سوچ سمجھ دے مطابق آپنے ردِّ عمل دا اظہار پیّا کریندا ہوندے، وڈ اتھیند ڑ بال وی او ہے لوظ بولن دی کوشش کریندے، جہڑے جو اوندے ذہنی، فکری تے علمی معیار دے مطابق

ہوندن۔اے وی ہک حقیقت ءِ جو ہر انسان آپنے چودھاروں وسندّ ڑلوکیں نال اوہا زبان بُلیندے جہڑی جواوندے وَلکنْ اوندے پیشے یا اُوندے طبقے نال تعلّق رکھیندن۔مثال دے طور تے جے کر کُئی شخص اِن پڑھ ءِ تاں وَت او پڑھے لکھئے لوکیں وانگوں گالھ مہاڑ نھیں کر سگدا۔ ہک ادیب یا دانشور دے گالھ مہاڑ کرنْ دا انداز ہک سائنس دان دے گالھ مہاڑ کرنْ دے انداز کنوں وَکھرا ہوندے۔

اساں عام طور تے رات ڈینہہ ہک ڈوجھے نال گالھ مہاڑ کرنْ ءِ چ چٹے رَہندے ہَیں' او گالھ مُہاڑ کاروباری وی تھی سگدی ءِ' دوستانہ رنگ ءِ چ کھِل مذاق تے ہٹ کڑاک وی تھی سگدی ءِ' جھیڑے جھٹّے یا مقدمے بازی دے متعلق وی تھی سگدی ءِ۔ بہر حال اساڈی زندگی دا ہک وڈا حصّہ گالھیں گالھیں ءِ چ ای گزر ویندے' پراسّاں اے سوچنْ دی تکلیف وی گوارا نِسے کریندے جو اساں اتنیاں ساریاں گالھیں کتھوں سِکھ آئے ہیں تے انھیں گالھیں ءِ چ ورتئے گئے بے شمار لوظ کتھوں گول گھِن آئے ہیں۔ اِینہہ سوال دا فقط سوکھا جھئیاں جواب اے ہے جو اسّاں اے ساریاں گالھیں آپنْیں وڈکیں کنوں سِکھئے سے تے لوظیں دا اے ہوں وڈا ذخیرہ اساکوں آپنْیں رَل وَسدئیں کنوں حاصل تھئے۔ اے گالھ وی سچ ءِ جو اساڈے وَڈکیں اے گالھیں آپنْیں وَڈکیں کنوں تے اُنھاں آپنے وڈکیں کنوں سُنْ سُنْ کرئیں سکھئین۔ گالھیں سکھنْ تے کرنْ دا اے سلسلہ خُدا جانْے کتھوں شروع تھئے۔اے وی سچ ءِ جو وقت گزرنْ دے نال نال اساڈے کولھ ڈھیر سارے لوظ جمع تھیندے گن تے لکھیندے وی گن۔ ہک وقت اُیّھو جھئیاں وی ہا جو انسان کولھوں نہ تاں لوظیں دا ایڈا وڈا ذخیرہ موجود ہا تے نہ ای اوکوں لکھنْ داڈھنگ آندا ہا۔ بس انسان آپنْی جھ تے تھوڑیں کُوں فقط آپنے مطلب دے اظہار کیتے استعمال کریندا ہا۔

اللہ تبارک وتعالیٰ تمامی انسانیں کوں تے بعض حیوانیں کُوں ایّھو جھئیں خوبی عطا فرمائی ءِ جو او آپنے احساسات' جذبات تے خیالات آپنْی زبان یا آپنے وجود دے بعض حصّیں دیں اشارئیں دے وسیلے نال آپنے ڈوجھے ہم جنسیں تئیں ظاہر کر سگدن' پر حیوانیں تے پکھیئں دے اشارئیں کنوں انسانیں دے اِشارے یا انھیں دی زبان زیادہ واضح' سمجھی وَنجنْ آلی تے بامعنی ہوندی ءِ۔ انسان آپنْیں خواہشیں تے آپنے مافی الضمیر کُوں شارتیں دے مختلف انداز یا گالھ مُہاڑ دے مختلف طریقیں نال ڈوجھے انسانیں تئیں پچھیندن۔اے گالھ مُہاڑ زبانی کلامی وی ہوندی ءِ تے لکھت ءِ چ وی گھِن آئی ویندی ءِ۔انسان ایں طرحاں آپنْاں تہذیبی' ثقافتی' مذہبی' معاشرتی تے عمرانی ورثہ آپنْیں آونْ آلیں نسلیں تئیں پُچاونْ دا سائیو کریندن۔بس اے گالھ نشابر تھی کرئیں سامھنے آ گئی ءِ جو انسان جہڑے ذریعے نال آپنے احساسات' جذبات' تصوّرات' خیالات تے مطلب ڈوجھے انسانیں تئیں پچاونْ دا کم گھندے اوکوں ماہرین لسانیات اصطلاحاً زبان داناں ڈیندِن۔

اے گالھ وی یاد رکھنْ آلی ءِ جو لوظ ''زبان'' تے ''بولی'' دے وچکار فرق پاتا وَیندے۔اے نُکتہ وی سمجھنْ دے لائق تِ جو ''بولی'' دا لوظ ہوں ای محدود معنیاں ءِ چ ورتیا ویندے' جڈاں جو لوظ ''زبان'' دے معنیاں ءِ چ ہوں وسعت پاتی ویندی ءِ۔ ''بولی'' ہک چھوٹے جھئیں تے محدود علاقے ءِ چ بولی وَنجنْ آلی زبان ہوندی ءِ' جہڑی جو لکھت پڑھت ءِ چ نھئیں آندی یعنی اے زبان آپنا نثری یا نظمی ادب نھئیں رکھیندی۔ پر ''زبان'' ہک وسیع خطۂ زمین تے بولی وَنجنْ آلی زبان ہوندی ءِ تے اینکوں باقاعدہ

گرائمر دے اصولیں دے مطابق لکھت پڑھت ءِچ گھن آیا ویندے، ڈوجھے لوظیں ءِچ اُونہہ زبان دے شاعر، ادیب، دانشور آپنے احساسات، جذبات، تصوّرات تے خیالات نظم یا نثر دی صورت ءِچ آپنے ہم زبان لوکیں تئیں پچہیندن۔ جہڑیاں زباناں باقاعدہ آپنا ادبی سرمایہ لکھت پڑھت دی صورت ءِچ آپنیں آون آلیں نسلیں تئیں پچاونڑ دا سائیو کریندئیں او زباناں ہمیشاں جیوت (زندہ) رَہندئین۔ ایّھو جھیاں زباناں کڈئیں وی نھیں مردیاں، جڈاں جو چھوٹیاں چھوٹیاں زباناں ''یعنی بولیاں'' جہڑیاں جو نہ تاں لکھت پڑھت ءِچ آندئین تے نہ ای آپنا کُئی ادبی ورثہ رکھیندئین، ایّھو جھیاں زباناں ''یعنی بولیاں'' مرویندئین تے وت انھیں دا کُئی ناں نشان نھئیں ملدا۔

انسان کوں حیوانِ ناطق (بولنڑ والا حیوان) آکھیا ویندے کیوں جو او آپنی زبان دے وسیلے نال آپنے احساسات، جذبات، تصوّرات تے خیالات کوں ظاہر کرنڑ تے انھیں کوں ڈوجھے انسانیں تئیں پچاونڑ دی قوت رکھیندے۔ ایّھا ای او خصوصیت ءِ جہڑی جو انسان کوں باقی مخلوقات کنوں ممتاز کریندی ءِ۔ حیوان تونئیں جو کیڈے ذہین تے فطین کیوں نہ ہوون یا او آپنی ذہانت دے ترانڑ تے کتنے ای ترقی یافتہ کیوں نہ تھی ونڑن پر او بولنڑ دی خصوصیت کنوں بہر طور محروم ای رَہندن۔ ڈوجھے پاسے جاہل کنوں جاہل تے وحشی کنوں وحشی انسان وی بولنڑ دی خصوصیت کنوں محروم نھئیں ہوندا۔۔۔۔

زبان کیوں جو انسانی خیالات، احساسات تے جذبات دے اظہار دا ذریعہ ءِ، اینہہ گالھوں نت نَویں لوظیں دا پیدا تھیونڑ کُئی تعجب دی گالھ کائینی۔ زباناں جیویں جیویں اقتصادی، معاشی، مذہبی یا روحانی لحاظ نال ترقی دیاں منزلاں طے پیاں کریندئین، تیویں تیویں انھیں وچ وُسعت پیدا تھیندی ویندی ءِ۔ اے گالھ وی ہے جو زبانیں وچ کٹ وَٹ، بھن تروڑ، چھانگ چھنڈک تے ودھا گھٹا دا عمل وی جاری رہندے۔ علمائے کرام، دانشور، ادیب تے شاعر حضرات جتھوں تونئیں آپنئیں ضرورتیں کوں پورا کرنڑ سانگے نویاں نویاں اصطلاحاں تے لوظ گھڑیندے رہ ویندن، اُتھاں عام لوک وی آپنے لسانی اصولیں دے وچکار رہندئیں ہوئیں غیر شعوری طور تے لوظیں دی بھَن تروڑ کریندے رہ ویندن۔ تہوں تاں ڈاکٹر مولوی عبدالحق آپنی کتاب قواعد اُردو دے صفحہ ۹ تے لکھدِن جو:

> ''زبان نہ تاں کہیں دی ایجاد ءِ تے نہ ای اینکوں کُئی ایجاد کرسگدے جہڑے اصول دے مطابق بچ کنوں پُونبل پُھٹدی ءِ، پتّر نِکلدِن، شاخاں پُھٹدئین، پُھلدئین تے پھَلدئین، یا ڈوجھے لوظیں ءِچ نِکّا جھیاں ہوٹا مجھنگ وَنڑ بَنڑ ویندے، بالکل اینہی اصول دے مطابق زبان پیدا تھیندی ءِ، ودھدی ءِ تے پُھلدی پھَلدی ءِ''۔ (ترجمہ)۔

جناب ڈاکٹر غلام مصطفیٰ صاحب آپنی کتاب ''فارسی پر اُردو کا اثر'' دے صفحہ نمبر ۵ تے لِکھدِن جو:

> ''اے کیہو جھئیں عجیب گالھ ءِ جو زبان آپنی ہوندئیں ہوئیں وی محض آپنے کیتی نھئیں ہوندی بلکہ اے ڈوجھئیں کیتے ہوندی ءِ۔ او ہمیشاں غیریں دی محتاج ہوندی ءِ۔ اینکوں بولنڑ آلے کنوں ودھیک سُنڑن آلے دی ضرورت ہوندی ءِ، نہ تاں اے ہک پاگل دی بگ بگ کنوں زیادہ وقعت نھئیں رکھدی جہڑا

جو آپ خود دا الیندا وی ہیٹھے تے آپ ای آپ سُنڈا وی ہیٹھے''۔(ترجمہ)

اے گالھ یاد رکھنڑ آلی ءِ جو زبان دا حقیقی مطلب اے ہے جو کہیں ایّھو جھئیں جذبے دا اظہار کرنڑ جیندے کیتے کہیں آواز دا ہوونڑ ضروری کائینی ہوندا جیویں جو ہتھ' اکھ یا چہرے دی لہئی چاڑھی یا جسم دے کہیں ہئے حصّے نال شارتیں دے ذریعے آپنڑے تاثّرات' خیالات' جذبات یا احساسات دا اظہار کرنڑ۔ مختصر اے جو زبان دا سارا دارومدار شارتیں ڈیونڑ آلے یا ہولنڑ آلے تے نھئیں ہوندا بلکہ اے ڈیکھنڑ آلے یا سُنڑنڑ آلے تے وی ہوندے۔

سچ تاں اے ہے جو زبان ہک وَہبی (یعنی قدرت دے طرفوں عطا کیتا گیا) عطیہ ءِ۔ انسان آپنڑی لمبی تاریخ ءِچ جو کجھ کمتّے اوندی ساری کمّت وچوں سب توں زیادہ قیمتی شئے زبان ءِ۔ جے کر زبان کوں انسان دا سب تو قیمتی کارنامہ آکھیّا ونجے تاں اے بے جانہ ہوسی۔ انسان دی کلھپے دی (یعنی انفرادی) زندگی ہووے یا کہ وسیبی (اجتماعی)' زبان اُوندی ایّھو جھئیں ضرورت بنڑ گئی ءِ جو جیندے ہا بجھ اوزندگی گزارنڑ دا تصوّر وی نھئیں کرسگدا۔ اے زبان ای ہے جیندی وجہ کنوں انسان کوں حیوانِ ناطق (یعنی ہولنڑ آلا حیوان) آکھیّا ویندے۔ ایّھا زبان ای ہے جہڑی جو انسان کوں ڈوجھی جیوت (زندہ) مخلوق کنوں ممتاز (وَکھ) کریندی ءِ سچ تاں اے ہے جو انسان دے سارے وسیبی رشتے زبان دے ذریعے ای مضبوط تے مستحکم تھیندن۔ لہٰذا انسان دے سارے تہذیبی' وسیبی' ثقافتی' اخلاقی' روحانی' ذہنی تے علمی رشتے زبان دے ای احسان مند ہن۔

جتھوں تئیں زبان دی شروعات دا تعلق ءِ ایندے متعلق ڈو قسم دے نظریئے پاتے ویندن۔ ہک نظریہ ماہرینِ بشریات' ماہرین آثارِ قدیمہ تے علم الانسان دے ماہرین دے تحقیقی نظریات تے مشتمل ءِ جڈاں جو ڈوجھا نظریہ اِسلامی نقطۂ نظر دا حامل ءِ۔ اے ڈو ہیں نظریئے ہک ہئے کنوں انجوانج تے وکھو وَکھ ہن۔ ماہرینِ بشریات تے علم الانسان دے ماہرین نظریۂ ارتقاء (Evolution) دے قائل ہن یعنی اینہہ نظریئے دے مطابق اہو کا انسان آپنڑی تخلیق (جیویں جو قرآن پاک ءِچ وڈی وضاحت نال بیان کرڈتی گئی ءِ) دے ذریعے پیدا نھئیں کیتا گیا بلکہ دُنیا ءِچ ہوں ساریاں پوڑیاں چڑھ چڑھ کر ئیں اہو کی شکل تئیں پہنتے۔ انھیں دے مطابق انسان شروع شروع ءِچ مختلف جمادات (یعنی اوشئیں جنھیں ءِچ کہیں حرکت تے وَدھک دی قوت نہ پاتی ونجے) تے نباتات (جنھئیں ءِچ بوٹے' بوٹیاں تے وَنڑ وغیرہ شامل ہن) دی شکل اختیار کیتی تے وت کروڑاں سال بعد اور درجہ بدرجہ ترقی کریندا ہویّا اینہہ مقام تے پہنتے۔ اُونہہ پہلوں پہلوں پانڑ آلی جلم (یعنی لبونہ یا Leech) دی شکل اختیار کیتی تے وِت ہوں وڈی مدت دے بعد حیوانیں دے چھوٹے وڈے درجئیں کنوں لنگھدئیں لنگھدئیں اہو کی شکل تئیں پہنتے۔

(قصص القرآن' مؤلفہ حفیظ الرحمٰن سیوہاروی' صفحہ ۱۱'۱۲)۔

علم اللّسان دے ماہرین دیں تحقیقیں دے مطابق دنیا دا قدیم ترین انسان (جہڑا جو گھٹ ودھ سٹھ ہزار سال ق۔م۔ وچ منظر عام تے آیا) ڈو قسم دیاں زباناں بُلیندا ہا جیندے وچوں ہکڑی سامی زبان تے ڈوجھی ارامی زبان ہئی۔ بعض ماہرین دے مطابق بُلیندڑ انسان دی ہک زبان سمیری یا اکادی وی ہئی۔ سامی یا ارامی زبان دے متعلق آکھیّا ویندے جو اے زبان حضرت نوح علیہ السلام دے زمانے وچ بولی ویندی ہئی۔ طوفانِ نوح رضی اللہ عنہ دے بعد فقط انھیں دی اولاد وچوں ای انسانی نسلاں اگوں تے ودھیں

تے انھیں مختلف علاقئیں وچ رہائش اختیار کیتی ءِ۔ وقت گزرن دے نال نال انھیں نسلیں دا آپنی بنیادی زبان سامی یا ارامی نال کُئی گانڈھا باقی نہ رہیا تے ایں طرحاں نویں نویں زبانیں جنم گھدا۔

قدیم محققین اے فرض کر گھدے جو انسان کائنات وچ آپنے جیون دی شروعات گونگے تے ڈورے پَن کنوں کیتی ءِ یعنی شروع شروع ءِ چ او نہ تاں بولن دی صلاحیت رکھیندا ہاتے نہ ای سُݨن دی۔ تونئیں جو او فطری طور تے بولن تے سُݨن دی خواہش ضرور رکھیندا ہا تے اوکوں ضرورت وی ہئی پر اوندے ربّ اوکوں بُلیندڑ زبان عطا نہ کیتی ہئی۔ زبان (جھ) رکھن دے باوجود وی او ڈوجھی مخلوق (حیوانیں وغیرہ) وانگوں گنگدام ہا۔ اولکھیں سالیں تئیں آپنے ہم جنسیں نال شارتیں شارتیں نال گالھیں کریندا ہا۔ پر قرآن پاک اساکوں واضح طور تے ڈسیندے جو اینہہ کائنات دے ربّ آپنی کائنات دی شروعات کتاب دے علم تے رسالت کنوں کیتی ءِ۔ پیغمبر نور دے سنہڑُ وہوندن تے نور دا تصوّر علم ہا ہجوں ممکن ای کائینی۔ ایویں ای علم کتاب ہا ہجوں حاصل نھئیں کیتا ونج سگدا، پس اینہہ گالھ ءِ چ کُئی وی شک کائینی جو اینہہ کائنات ءِ چ انسان پورے شعور پوری سمجھ چار تے زبان و بیان دی اعلیٰ ترین صلاحیت نال ای اکھ کھولی ءِ۔

اے ہک مسلّمہ حقیقت ءِ تے اینہہ حقیقت کنوں کُئی مفر وی کائینی جو پروردگارِ ہست وبُود آپنی سوہنی {(یعنی فرمانِ الٰہی ءِ جو لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِیْ اَحْسَنِ تَقْوِیْمٍ ط اساں بلاشک انسان کوں بہترین انداز ے تے بنائے (سورۃ التّین ۹۵/۴) لَقَدْ کَرَّمْنَا بَنِیْ آدَمَ.....خَلَقْنَا تَفْصِیْلاً ط بلاشک اساں آدم علیہ السلام دی نسل کوں ساری کائنات تے بزرگی تے برتری بخشی تے اساں اوکوں خشکی تے، تے دریا وچ سواری ڈتی تے اساں اوکوں پاکیزہ شئیں کنوں رِزق ڈتا، تے اساں اوکوں آپنی ہیوں ساری مخلوق تے وڈائی تے فضیلت عطا کیتی (سورۃ بنی اسرائیل ۱۷/۷۰)، اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَۃً ط میں زمین تے (آدم علیہ السلام کوں) آپنا خلیفہ بناوݨ آلاں۔ (سورۃ البقرہ ۲/۳۰)} اللہ تبارک وتعالیٰ آپنی اعلیٰ مخلوق (انسان) کُوں زبانِ ناطق (بولن آلی زبان) وی ڈتی ءِ او کوں عقل تے شعور دی دولت کنوں وی مالا مال کیتے جیندے تر ان تے اُونہہ آپنے آپ کوں دنیا دیں تمام مخلوقیں کنوں اشرف المخلوق ہوون منوائے۔ ربُّ العالمین آپنے سچے تے ابدی کلام ءِ چ فرمائے جو خَلَقَ الْاِنْسَانَ O عَلَّمَہُ الْبَیَان O خدائے رحمٰن انسان کوں پیدا کیتے (تے وت) اوکوں بولن سکھائیس (سورۃ الرحمٰن: ۳،۴) اِقْرَا بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذِیْ خَلَقَ O (سورۃ العلق: ۱)، پڑھ آپنے ربّ دے ناں نال جئیں سارئیں انسانیں کوں) پیدا کیتے۔ اَلَّذِیْ عَلَّمَ بِالْقَلَمِ O عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَالَمْ یَعْلَمْ O (سورۃ العلق: ۴،۵)۔ او ہوای ہے جئیں (انسان کوں) سکھائے قلم نال، انسان جو او نہ جاندا ہا۔ انھیں ترے قطعاتِ قرآن وچ ترے گالھیں نشابر کیتیاں گئین، تاں جو انسان دی پوری حقیقت کھل کر ئیں سامھنے آونجے۔ پہلی تاں اے گالھ جو انسان حمدیں نہ تاں گونگا ہاتے نہ ای ڈوراہا۔ بلکہ اوکوں پہلے ڈینہہ کنوں ای آپنے مافی الضمیر دے اظہار کیتے زبان ناطق عطا فرمائی گئی ہئی۔ ڈوجھی اے گالھ جو انسان کوں پڑھݨ دا حکم ڈتا گئے (تونئیں جو اے اینہہ آیت کریمہ وچ پڑھݨ دا حکم سرورِ کائنات ﷺ کوں ڈتا گئے پر قرآنی اسلوبِ بیان دے مطابق اے حکم تمام انسانیں تے لاگو تھیندے)۔ ترجیھی اے گالھ جو اللہ تبارک وتعالیٰ انسان کوں قلم دے ذریعے لکھݨ سکھائے۔ جے کر انھیں آیاتِ قرآنی کوں ہک ہئے نال جوڑ کے پڑھیا ونجے تاں وت اے گالھ ہتر کے سامھنے آویندی ءِ جو بولن

کیتے زبان ناطق، پڑھن کیتے لکھت تے لکھت کیتے قلم دے ہوون کوں ضروری قرار ڈ تا گئے ۔اے تریئے صفتاں ہک ہئے نال لازم تے ملزوم دی حیثیت رکھیندئین ۔بس ہُن اساکوں اے آکھن ءِچ گُئی ڈ چک محسوس نھئیں تھیندی جو پاک پروردگار آپنی سوہنی تے من موہنی مخلوق (انسان) کُوں اوہر شئے عطا کر ڈ تی ءِ جیندے نال اُوندی شخصیت دے سارے پہلو کھُل کر ئیں دنیا دے سامھنے آ گئین ۔انھیں نعمتیں کنوں علاوہ زبانِ ناطق، قوّتِ تحریر تے آلۂ تحریر (قلم) اللہ تعالیٰ دیاں خاص نعمتاں ہِن جھڑیاں جو فقط انسان کوں بخشیاں گئین ۔اے نعمتاں انسان کنوں علاوہ کہیں ہئی مخلوق کوں عطا نھئیں کیتیاں گیئاں ___ ایّھے نعمتاں ای ہن جیندے پَسّوں (یا پَساویں) انسان اشرف المخلوق ہوون دا رُتبہ پاتے ۔سچ تاں اے ہے جو کلامِ الٰہی ماہرینِ بشریات، ماہرینِ آثارِ قدیمہ تے علم الانسان دے ماہرین دے سارے نظریئں تے انھیں دیں سارئیں تحقیقیں دامکّو ٹھب کے رکھ ڈ تے ۔

زبان دے متعلق تفصیلی گفتگو دے بعد ہُن ڈ یکھنا اے ہے جو انسان زبان دی لکھّت دا پندھ کیویں طے کیتے ۔حروف تہجّی دی ایجاد دا قصہ توئیں جو ہوں لمباءِ پر اِتھاں مختصر طور تے بیان کیتا ویندے ۔(ایندی مکمل تفصیل اینہہ کتاب دے ڈ وجھے بھانگے ''حروفِ تہجّی'' دے بیان ءِچ ڈ ٹھی ونج سگدی ءِ) ۔مختصر اے جو وَدھ گھٹ پنج ہزار سال ق ۔م ۔(قبل مسیح) ءِچ پہلوں اہلِ مصر تے بعد ءِچ اہلِ عراق تصویری رسم الخط ایجاد کیتا یعنی او آپنی گالھ ڈ وجھئیں تئیں پچاون کیتے چندر، تارے، سجھ، عورت، مرد، وَن تے مختلف جانوریں دیاں تصویراں بنا کر ئیں لوظیں دی گھڑت تے وُنت کریندے ہَن ۔وَت ہک ہوں لمبے عرصے دے بعد اینہہ تصویری خط کوں عراق دی حکمران سمیری یا سومیری قوم (جیندا دَورِ حکمرانی تقریباً ۳۵۰۰ ق ۔م ۔کنوں ۲۲۰۰ ق ۔م ۔تئیں رہیا) ہک رسم الخط ایجاد کیتا جیکوں ''میخی رسم الخط'' داناں ڈ تا وَیندے ۔خطِ میخی دے ذریعے جھڑے حروفِ تہجّی گھڑیئے گئے او عبرانی یعنی ہیبرو (Hebreew) زبان ءِچ ہَن ۔عبرانی زبان یہودئیں دی زبان (Jew`s or Hebrew`s Language) گُنی ویندی ءِ ۔

شام دی رہا کو قوم یعنی ارامی قوم سومیرئیں دے گھڑیئے ہوئے حروفِ تہجّی کوں (جنھیں دی تعداد ''۲۲'' ہئی) دی شکل وصورت آپنی زبان دے تقاضئیں دے مطابق چھی لوظیں دے خوب صورت خول ءِچ بند کر ڈ تا جھڑے جوا ے ہِن، ابجد، ہَوّز، حُطّی، کلمن، سعفص تے قرشت وغیرہ یعنی (ا، ب، ت، ج، ح، د، ز، س، ش، ص، ط، ع، ف، ق، ک، ل، م، ن، و، ہ، ی) ۔عبرانی زبان دے اے ''۲۲'' حروفِ تہجّی عربی زبان دی صوتی ضرورت کوں پورا نتھ کریندے، اینہہ گالھوں اہلِ عرب آپنی زبان دے مخصوص چھی صوتاں (حروفِ تہجّی) ڈ ولوظیں یعنی ثخذ تے ضظغ یعنی (ث، خ، ذ، ض، ظ، غ = ۶) وچ قید کر کے حروفِ تہجّی دی تعداد ''۲۸'' تئیں پچا ڈ تی ۔اہلِ عرب انھیں ''۲۸'' حروفِ تہجّی کنوں علاوہ ڈ وہئے حروف ہمزہ (جیکوں آمزہ وی آکھیا ویندا ہا) تے ''لا'' دا ودھارا وی کیتا ۔ہمزہ کوں تاں حروفِ تہجّی دی تندیر ءِچ شامل کر گھدا گیا پر ''لا'' کوں شامل نہ کیتا گیا ۔ایں طرحاں حروفِ دی تعداد ''۲۹'' تئیں ونج پہنچی ۔یعنی ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ک، ل، م، ن، و، ہ، ء، ی) =۲۹ ۔

اہلِ فارس آپنی صوتی ضرورت کوں پورا کرن سانگے چار حروف تہجّی (پ، چ، ژ، تے گ) دا مزید ودھارا کیتا ۔لہٰذا فارسی زبان دے حروفِ تہجّی دی تعداد ہمزہ کوں شامل کر کے ''۳۳'' تھی گئی ۔جڈاں اہلِ عرب تے اہلِ فارس ہندوستان ءِچ آن داخل تھئے تاں وت انھیں کوں ہندوستانی زباناں سمجھن تے ہولن کیتے ہندوستانی زبانیں دیاں ترے مخصوص مفرد صوتاں (ٹ، ڈ تے ڑ) تے

پندھراں ''۱۵'' مرکب صوتاں (بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ) آپݨے ''۳۳'' صوتیں وچ شامل کر کے حروفِ تہجّی دی تعداد کوں ''۵۱'' تئیں ونڄ پچایا۔ ایویں ای ہندوستان دیں غیر آریائی زبانیں (جھڑیاں جو شمال مغربی یعنی اُبّھے پچادھی پاسے وچ بولیاں ونڄن آلیاں ڈو زباناں سندھی تے سرائیکی قابل ذکر ہن) دے مخصوص لہجے آلیاں ''۴'' مفرد صوتاں (ڄ، ڈ، تے گ) تے نون غنہ آمیختہ مرکب صوتاں (نڄ، نگ تے نڑ جیکوں علامتی طور تے سندھی ݨ تے سرائیکی ݨ لکھدن) شامل کر ڈیتیاں گئیاں۔ ایں طرحاں سرائیکی زبان دے حروفِ تہجّی دی تعداد ''۵۸'' تھی ڳئی پر سندھی حروفِ تہجّی دی تعداد فقط ''۵۲'' تئیں پہنچی کیوں جو سندھی ماہرینِ لسانیات چھی صوتیں (ژ، رھ، ڑھ، لھ، مھ، نھ) کوں حذف کر ڈیتا۔ سرائیکی زبان ءِچ الف ممدودہ (آ) تے یائے مجہول ''ے'' کوں شامل کرݨ دے بعد حروفِ تہجّی دی تعداد ''۶۰'' تئیں ونڄ پنّی۔ سرائیکی ماہرینِ لسانیات سرائیکی زبان دی صوتی ضرورت کوں پورا کرݨ سانگے ڈو مرکب صوتیں (وھ تے یھ) داودھارا کر کے سرائیکی حروفِ تہجّی دی تعدد کوں ''۶۲'' تئیں ونڄ پچایا۔ ڈو حروفِ تہجّی ہئے وی ہن (یعنی الف خفی الصوت تے یائے خفی الصوت) پر اہاں تئیں انھیں کوں سرائیکی حروفِ تہجّی وچ شامل کرݨ دا کوئی فیصلہ نھئیں تھی سگیا۔ حقیقت تاں اے ہے جو انھیں ڈو حروف دے باہجھوں سرائیکی صوتیات مکمل نھیں تھیندیاں۔ میڈی سوچ دے مطابق ہک ڈینہہ ضرور آسی جڈاں الف خفی الصوت تے یائے خفی الصوت کوں سرائیکی حروفِ تہجّی وچ شامل کرݨ دے بغیر کوئی چارہ نہ رہسی۔ الف خفی الصوت کوں علامتی طور تے (ءُ) تے یائے خفی الصوت کوں (ـــ٧ـــ) لکھیا ونڄݨاں چاہیدے۔

ہُݨ اِتھاں اینہہ گالھ دا نتارا کرݨا باقی ءِ جو وادیٔ سندھ دیاں کھڑیاں کھڑیاں زباناں قدیم زباناں گݨیاں ویندئین۔ کون ہے جھڑا جو اینہہ کائنات وچ پاتیئں ونڄن آلئیں اکھیں کنوں اوڈھر حقیقتیں کوں مکمل طور تے جانڑ دا دعویٰ کر سگے؟ اینہہ زمین تے کتنے زمانے گزر ڳئین تے اِنھئیں اَنڳݨ مِݨئے تے اَنڳݨ ڳئے زمانیں وچ کیا کُجھ وجودءِچ آئے تے کیا کُجھ مِٹ ڳئے کون جاݨدے؟ جڈاں کڈہئیں کتھئیں کُروی زمین ہئی ہُݨ اتھاں سمندر پَیلاں پاتی کھڑن تے جتھاں کتھئیں سمندر ہَن اُتھاں کُروا پوٹھا سر کڈھی کھڑے۔ جتھاں باغ بغوچے آپݨیاں بہاراں کھڑے ڈکھیندے ہَن اِ ح اُتھاں ریت دے سمندر ٹھاٹھاں کھڑے مریندن۔ تے جتھاں کڈہیں ریت دے اَنڳ کُھٹ ٹُبے اَسمان نال گالھیں کریندے ہَن اِ ح اُتھاں تاج محل، لال قلعے تے شالامار باغ آپݨی بہار کھڑے ڈکھیندن تے وَنکووَنک دی ساول آپݨا رنگ جمئی کھڑی ءِ۔ ایویں ای زبانیں دے متعلق آکھیا ونڄ سگدے جو اینہہ دھرتی تے کتنیاں زبانان جائیاں جمئن تے کتنیاں آپݨے وجود کنوں وی ہتھ دھو پیٹھئین۔

ملتان تے سندھ دا علاقہ جیکوں سنڄواں سِدھا ''وادیٔ سندھ'' داناں ڈیتا ویندے آپݨی قدامت دے لحاظ نال کہیں تکی واٹوں قصّے دا محتاج کائینی۔ دھرتی دے علم دے حوالے ہُوں ای قدیم زمانے ءِچ اُبّھے ہندوستان دا ہوں سارا حصّہ سمندری پانی دے چک ءِچ ہا۔ خوفناک بھوئیں انہیں دی وجہ کنوں سمندر آپݨی جاء چھوڑ ڈیتی تے وَت زمین سر کڈھ کرئیں آپݨے وجود دا احساس ڈاونڑ لگی۔ ایویں ای سندھ دی دھرتی کنوں سمندر پروبھرا تھیندا ڳیا تے آپݨے پچھوں ریت دا ہک اَنڳ کُھٹ پَٹ چُھڑ یندا ڳیا۔ ریت دے اینہہ ساول توں محروم پوٹھے کوں پہلوں وساونڑ آلے لوک کون ہَن تے انھیں دی زبان کیا ہئی تاریخ اساکوں کُجھ نھیں ڈسیندی کیوں جو اے زمانہ تاریخ کنوں ہوں پہلوں دا زمانہ ءِ۔ پر ماہرینِ آثارِ قدیمہ جدید ترین آثاریاتی تحقیقات وچ

اینہہ نتیجے تے پہنتن جو ''وادیٔ سندھ دی مشہور تہذیب چولستان (وادیٔ ہاکڑہ) وچوں شروع تھئی ءِ اتے اتھوں دے ابتدائی واسی ای وادیٔ سندھ دی اصل تہذیب دے بانی ہَن۔ **(جنوبی پنجاب کے آثارِ قدیمہ از ابنِ حنیف ریسرچ سنٹر بی۔ایڈ۔ملتان ص ۱۴)**

بہرحال اینہہ بارے پورے یقین نال نھئیں آکھیا ونج سگدا کیوں جو آثاریاتی حوالے نال حالی تئیں کُئی پکی گالھ سامھنے نھیں آئی۔ پراے گالھ کہیں حد تئیں ضرور درست ءِ جو انسانیں دا پہلا سفر سٹھ کنوں پنجاہ ہزار سال ق۔م۔ افریقہ کنوں شروع تھیا تے چالیہہ ہزار سال ق۔م۔ وِچ آسٹریلیا ونج مُکیا۔ اے سفر جنوبی ایشیا دے ساحلی علاقیں دے نال نال جاری رہیا تے اے افریقی انھیں سارئیں علاقیں ءِچ آباد تھیندے رہِئے۔ ڈوجھا انسانی سفر گھٹ وَدھ اٹھارھاں ہزار سال ق۔م۔ کنوں شروع تھیا اتے وادیٔ سندھ تئیں آن ختم تھیا۔ ایہّے افریقی لوک ہَن جنھیں وادی سندھ دے وسندڑ آلوکیں تے ہزاراں سال حکومت کیتی تے وادیٔ سندھ کوں جنت نظیر بناڈِتا۔ **(سرائیکی زبان اتے لسانیات از: محمد اسلم رسول پوری ص ۱۵)**

جنھیں لوکیں وادیٔ سندھ دے ریتلے علاقے کوں وسایا او قدیم لوک کولیں، سنتھالیں تے بھیلیں دے ڈاڈے بابے ہَن۔ اونہہ زمانے ءِچ کیوں جو ہندوستان دے ساحلی علاقے افریقہ، سیلون تے آسٹریلیا نال خشکی دے رستے گنڈھیئے ہوئے ہَن اینہہ گالھوں کول، سنتھال تے بھیل وادیٔ سندھ دے ہک وڈے علاقے تے قابض تھی گئے۔ انھیں قبائل کوں مُنڈا قبائل دا ناں ڈِتا ویندے۔ انھیں دی زبان ''کولیرئین Kolarian'' دے ناں نال مشہور ءِ۔ اینہہ زبان کوں مُنڈا قبائل دی مناسبت نال (منڈاری Mundari) وی آکھیا ویندے۔ انھیں زبانیں وچ وادیٔ سندھ دے قدیمی لوکیں دی زبان دے بے شمار لوظ پاتے ویندن. **(سندھی بولی جی تاریخ، بھیرومل مہر چنداڈوانی ص ۱۱،۱۰)**

اے ہک مسلّمہ حقیقت ءِ جو سرائیکی اتے منڈاری زبان ءِچ بے شمار ہکّو جھئیں لوظ ہن جہڑے جو اینہہ گالھ دا واضح ثبوت ہن جو کولیں، سنتھالیں تے بھیلیں دے آون توں پہلوں وادیٔ سندھ دے قدیم وسنیکیں دی زبان سرائیکی ہئی (اے گالھ یاد رہوے جو اونہہ قدیمی زمانے ءِچ سندھی تے سرائیکی ہِکّا زبان ہوندی ہئی)۔ **(سرائیکی زبان اتے لسانیات از: محمد اسلم رسول پوری ص ۱۷)**

بس نتارا اے تھیا جو افریقہ تے آسٹریلیا کنوں آون آلئیں قومیں (کول، سنتھال تے بھیل) دا وادیٔ سندھ ءِچ قدم رکھن دا زمانہ ۸۰۰۰ ہزار سال ق۔م۔ کنوں وی ہوں پہلوں دا ہے۔ اے زمانہ کیوں جو تاریخ کنوں ہوں پہلوں دا زمانہ ءِ اینہہ گالھوں اینہہ زمانے دے متعلق ٹھیک ٹھیک رائے قائم نھئیں کیتی ونج سگدی۔ پراے گالھ پورے وثوق نال آکھی ونج سگدی س ءِ جو کولیں، سنتھالیں تے بھیلیں دا وادیٔ سندھ ءِچ قدم رکھن دا زمانہ دراوڑیں (Dravidians) کنوں ڈھیر پہلوں دا زمانہ ءِ۔ پراے گالھ ٹھیک ٹھیک نھئیں آکھی ونج سگدی جو منڈا قبائل (کول، سنتھال تے بھیل) دی آمد توں پہلوں وادیٔ سندھ دے وسندڑ لوکیں دی زبان کہڑی ہئی، اینہہ گالھ تے وقت دی ڈھیر ساری دھوڑ اُڈم چکی ءِ اینکوں نشابر کرن وسوں باہر ہے۔ پر اساں ضرور ڈاندے ہیں جو لگ بھگ پنج ہزار سال ق۔م ءِچ دراوڑ قوم بحیرہ روم کنوں سفر کریندی ہوئی، بابل، نینوا تے بصرہ وغیرہ کوں لتڑیندی ہوئی وادیٔ سندھ ءِچ آوڑی۔ بحیرہ روم کنوں وادیٔ سندھ تئیں پجدئیں پجدئیں اینہہ قوم کوں ہزار سال لگ گئے۔ دراوڑیں دے بعد ودھ گھٹ ڈوہزار سال بعد بابل تے نینوا دی رہا کو قوم سمیری آئی تے وت انھیں دے پچھوں تقریباً ڈھ ہزار سال بعد آریا قوم آئی۔ اے

آکھنْ بالکل درست ءِ جو منڈا قبائل، دراوڑ، سمیری تے آریا دے آونْ کنوں پہلوں وادیٔ سندھ دیاں رہا کو قوماں گونگیّان تے ڈوریّاں نہ ہَن بلکہ انھیں قومیں دی کئی نہ کئی زبان ضرور ہئی۔ فاتح قومیں (منڈا قبائل، دراوڑ، سمیری سے آریا) دیں زبانیں وچ سرائیکی تے سندھی دے بے شمار لوظیں دی ملاوٹ اے نشابر کریندی ءِ جو وادیٔ سندھ دے قدیم رہا کو لوکیں دی زبان سرائیکی یا سندھی ہئی (یا در ہوے جو اونہہ دور ءِ چ سرائیکی تے سندھی ہِکّا زبان ہئی)

اساں اے وی ڈِہدے ہیں جو منڈا قبائل، دراوڑیں، سمیریں تے آریاویں کنوں علاوہ کجھ ڈوجھیّاں قوماں جنھیں دا تعلق قوم ہُو دنال ہا او وی تجارت دی غرض نال مختلف علاقیں کوں آپݨیں پیریں ہیٹھ لتڑ یندیّاں، بھِڑ دیّاں لڑ دیّاں، فارس تے بلوچستان دے رستے وادیٔ سندھ وچ آوڑیّاں۔ او قوماں جھڑیّاں جو حضرت ابراہیم علیہ السلام نال عقیدت رکھیندیّاں ہَن تے جنھیں دا تعلق قدیم آریہ قوم نال ہا مختلف مصیبتیں تے مشکلیں دے بھوگ بھُگیندیّاں درہ خیبر دے رستے پشاور تے جہلم وچ آ آباد تھیّاں۔ اے وی ہک حقیقت ءِ جو قومِ ہود جیکوں قرآنِ کریم ءِ چ ''ہادو'' دے ناں نال یاد کیتا گئے قدیم آریہ قوم کنوں وی ہوں پہلوں سندھ تے ملتان دے علاقیں وچ آباد ہئی۔ اینہہ قوم دے وادیٔ سندھ ءِ چ وسوبے دا زمانہ گھٹ وَدھ ۲۲۵۰ ق۔م۔ گنّیا ویندے۔ اے تقریباً او ہوزمانہ ءِ جڈاں جو سمیری قوم (جیکوں پامیر دی وسندڑ آریہ قوم ایران کنوں تڑھا کڈھیّا ہا) ایران کنوں نکل کر ئیں سندھ دریا دے کنارے کنارے آ آباد تھئی ہئی۔ انھیں لوکیں دراوڑیں دی اُگھلاندی تہذیب کوں آپݨی نویکلی تہذیب دے قدمیں ہیٹھ چتھاڑ ڈِتا۔ ودھ گھٹ ہک ہزار سالیں تئیں اے قوم سندھ دی دھرتی دے سینے تے ڈنگدی رہئی۔ تے وت ۱۵۰۰ ق۔م۔ دے نیڑے تیڑے آریہ قوم ایندا مکّو ٹھپ ڈِتا۔ ہِس آریہ قوم دے وادیٔ سندھ ءِ چ وڑنْ دے بعد وادیٔ سندھ وی شاندار تہذیب دا خاتمہ تھی گیّا۔ آونْ آلی فاتح قوم قدیم مقامی وسنیکیں دی تہذیب تے زبان تے آپݨی تہذیب تے زبان دا لیبل تھپ ڈِتا۔ اِیّھا وجہ ءِ جو وادیٔ سندھ ءِ چ مختلف وقتیں ءِ چ مختلف قومیں دے اقتدار تے انھیں دیں زبانیں دے ملاپ مقامی لوکیں دیں قدیم زبانیں (سرائیکی تے سندھی) کوں خچرا کر ڈِتا۔ **(العتیق العتیق، جلد اوّل، از: عبدالحمید عتیق فکری، ص ۱۲، ۱۳، دی تلخیص)**

اساں پورے وثوق نال آکھ سگدے ہیں جو ملتان تے اُچ (جھڑے جو وادیٔ سندھ دا ہک ہوں وڈا حصہ ہَن) دے قدیم رہا کو لوکیں دی زبان سرائیکی ہئی۔ اے زبان دراصل وادیٔ سندھ دے قدیم وسنیکیں دی زبان ہئی۔ اِیّھا زبان قرآن پاک ءِ چ بیان کیتے گئے ''اصحابِ الرّس'' دی زبان ہئی۔ اِیّھا زبان تورات دے صحیفۂ استھر دے ڈسیئے ہوئے ''شہ آنائیورس'' دی رعایا دی زبان ہئی۔ اِیّھا زبان سنسکرت پتنجلی دی ڈسی ہوئی ''ابھی رس'' قوم دی زبان ہئی۔ مہابھارت جھڑی قوم کوں ''سندوسویراس'' آکھیئے اِیّھا زبان او نہہ قوم دی زبان ہئی۔ اینہہ ناں دی نسبت نال اِیّھا زبان ''سووے راکی'' اکھیجنْ پئے گئی تے وَت زمانے دے گزرنْ دے نال نال سووے راکی وِگڑ کر ائیں ''سرائیکی'' بنْ گئی۔ اِیّھا زبان پچ نامہ دے بیان کیتے گئے راجہ رائے ساہرس یا سہرس دی پوری سلطنت (یعنی کشمیر توں گھِن کر ائیں مکران تئیں) دی زبان ہئی۔ جڈاں محمد بن قاسم سیوستان دے علاقے وچ داخل تھیّا ہا تاں وت مغربی پاکستان یعنی اج کے پاکستان دی اکثریت دی زبان اِیّھا زبان ہئی۔

(معارفِ سرائیکی، از: سید نور علی ضامن حسینی، ص ۱۳)

سچ تاں اے ہے جو سرائیکی زبان وادیٔ سندھ دی ہک قدیم ترین زبان ءِ تے اے زبان ہک عظیم تمدّن، قدیم معاشرت تے وسیع انسانی اقدار دی حامل ءِ۔ اے زبان لوظیں دا اتنا وسیع ذخیرہ رکھیندی ءِ جہڑا جواساڈے کہیں وی خیال کوں اسانی نال بیان کرنڑ دی طاقت رکھدے۔ وادیٔ سندھ ءِ چ اسلام دی تبلیغ دے حوالے نال جہڑیاں خدمات انجام ڈتیاں گیئن انھیں کوں اسانی نال بھلایا نھیں ونج سگدا۔ صوفیائے کرام تے اولیائے عظّام سرائیکی زبان ای کوں اسلامی تعلیمات دے فروغ کیتے آپنڑے خیالیں دے اظہار دا ذریعہ بنائے ایّھا وجہ ءِ جواج تیئں وادیٔ سندھ ءِ چ اینہہ زبان دے وسیلے نال مسلمان ہک عظیم اکثریت ءِ چ موجود ہن۔ سچ تاں اے ہے جو اینہہ اکثریت دے تراں تے ای برصغیر دے مسلمان آپنڑاں ہک نویکلا ملک (پاکستان) حاصل کرنڑ ءِ چ کامیاب تھی گئے۔ **(سرائیکی رسم الخط کی مختصر تاریخ، از: اسلم رسول پوری تے عمر کمال خان، ص ۴)**

کتنی عجیب گالھ ءِ جو کجھ عرصہ پہلوں تیئں سرائیکی زبان کوں ہک آریائی زبان سمجھا ویندا ہا حالانکہ اے زبان وادیٔ سندھ دی قدیم ترین زبان ءِ۔ اے زبان دراوڑی تے ہڑپائی زبانیں کنوں وی ہوں قدیم ءِ۔ سچ تاں اے ہے جو سرائیکی زبان وادیٔ سندھ دی سب توں قدیم تے پہلی زبان ءِ جہڑی جواتھاں بولی ویندی ہئی۔ اے کڈاہیں وی نھیں تھی سگدا جو قدیم زمانے ءِ چ بولی ونجنڑ آلی اینہہ قدیم زبان دا کُئی رسم الخط نہ ہووے۔ افسوس دی گالھ تاں اے ہے جو محمد بن قاسم دی وادیٔ سندھ ءِ چ آمد توں پہلے اتھوں دی کہیں وی علاقائی زبان دا کُئی تحریری سرمایہ محفوظ نھیں رکھیا ونج سگیا جیندی وجہ کنوں کُئی گالھ وی پورے وثوق نال نھئیں آکھی ونج سگدی۔ **(سرائیکی رسم الخط کی مختصر تاریخ، از: محمد اسلم رسول پوری تے عمر کمال خان، ص ۶)**

مُکدی گالھ اے ہے جو سرائیکی زبان تے ادب دی حقیقت تے کیفیت ہک سمندر وانگوں ڈونگھی ءِ۔ اینہہ سمندر ءِ چ جتّی ہتھ پیر ماریئے ونجن تے جتّی تیئں تلے لتھاونجے اُتی تیئں قیمتی، سوہنے تے نویں نکور موتی مِلنڑ دی توقع ودھیک تھیندی رہ ویندی ءِ۔

(سرائیکی زبان تے ادب، از: دلشاد کلانچوی، ص ۵)۔

(نظم ہووے یا نثر) لکھنڑ دا سائیو کڈاں کنوں کیتا ونجنڑ لگے؟ اینہہ سوال دا جواب مشکل وی ہے تو توجّہ طلب وی۔ قدیم زمانے ءِ چ سرائیکی نثر دی لکھت دا وجود کائیناں ہا۔ البتہ اہلِ عرب جڈاں وادیٔ سندھ ءِ چ قدم رکھیا تاں وت اِتھاں بہر لے مُلکیں کنوں آونڑ آلے صوفیائے کرام تے اولیائے عظّام مقامی غیر مسلم لوکیں کوں اسلام ڈوں راغب کرنڑ سانگے سرائیکی نظم کوں آپنڑاں ذریعۂ اظہار بنایا۔ کیوں جو ہک تاں نظم براہ راست دل تے اثر کریندی ءِ تے ڈوجھا مختصر لوظیں ءِ چ مشکل کنوں مشکل گالھ سَوکھی سَوکھی بیان کیتی ونج سگدی ءِ۔ وقت گزرنڑ دے نال نال ہولیں ہولیں سرائیکی نثر دی وی اغّوں بغّوں تھیونڑ لگ پئی۔ شروع شروع ءِ چ نظم وی تے نثر وی عموماً عربی رسم الخط (یعنی خطِ نسخ) وچ لکھی ویندی ہئی۔ اٹھویں صدی عیسوی دی شروعات ءِ چ لکھئے ونجنڑ آلے دینی تے فقیہی مسائل دی جانڑ سنجانڑ سانگے چھوٹے چھوٹے منظوم تے نثری کتابچے (مثال دے طور تے نَوبھَتی ملتانی قاعدہ، نورنامے، معراج نامے، پکّی روٹی تے ایّھو جئیں ہئے کتابچے) لکھیجن لگ پئے۔ ایں طرحاں اے کتابچے سرائیکی نظم تے نثر دی لکھت دا مُنڈھ بنڑئے۔ اے سارے کتابچے عربی رسم الخط یعنی خط نسخ ءِ چ لکھیندے رہیئے۔

وِچلے زمانے یعنی قرونِ وسطیٰ ءِ چ لمبے لمبے جملئیں کوں مختصر تے نپیئے تُلئے جملیں ءِ چ ادا کرنڑ تے لکھنڑ دا عام رواج پئے

گیا ہا۔ اینہہ سلسلے ءِچ سرائیکی زبان برصغیر ءِچ بولیں وِنجن آلئیں زبانیں دی اگوان ہئی۔ سرائیکی زبان دیاں اکھاناں، محاورے، نصیحتاں تے متوں دیاں سوہنیاں سوہنیاں گالھیں ہزاریں بلکہ لکھیں دی تعداد ءِچ لوکیں دیں زبانیں تے جاری ہن۔ انھیں اکھائیں وچ فلسفے تے عقل مندی دیاں گالھیں وڈے سگھڑ پ، سنہپ، ہُنر تے کمال نال پوتیاں گین۔ انھیں ءِچ زندگی دے اصول تے قاعدے قانون وی وڈی ہنر مندی تے سُنہپ نال وُنڈتے گین۔ سچ تاں اے ہے جو حکمت تے دانش کنوں پُر ادبی، علمی، قومی، سیاسی، معاشی، معاشرتی تے طنزیہ تے مزاحیہ اکھائیں دی جھڑی اَن کھُٹ تعداد سرائیکی زبان ءِچ پاتی ویندی ءِ اِتنی وڈی تعداد برصغیر دی کہیں وی ہئی زبان ءِچ نھئیں پاتی ویندی۔ سرائیکی زبان دی اینہہ خوبی دا آپنے تاں آپنے غیر زبانیں آلے وی اعتراف کریندن۔ انھیں اکھائیں کنوں علاوہ سرائیکی ادب دی ہک قدیم صنف جیکوں بہاول پور دے علاقئیں ءِچ لولی تے ملتان، مظفر گڑھ تے ڈیرہ جات ءِچ ''ڈوہڑا'' آکھیا ویندا ہا۔ شاعری دی اے اصل صنف اج وی اُونہی سج دھج نال لکھی ویندی پئی ءِ۔ اساڈے مُہاندرے شعرائے کرام شاعری دی اینہہ قدیم صنف کوں آپنے سینے نال لئی ودِن اَتے ایندے اُتے شاعری دے قاعدے قانونیں دے مطابق پورے زور شور نال طبع آزمائی کریندے پئیں۔ زبان و بیان تے لوظیں دی اُٹھک بیٹھک ایں انداز ءِچ کیتی ویندی پئی ء جو ''ڈوہڑا'' سرائیکی شاعری دی معتبر روایت بنڈاویندے۔ سچ تاں اے ہے جو ''ڈوہڑہ'' عہدِ قدیم دے سرائیکی ادب دی سُنجان ءِ۔ ڈوہڑہ اینہہ گالھ دی شہادت وی ڈیندے جو اے پالی زبان دے قریبی زمانے دی اپ بھرنش دی ادبی یادگار ءِ تے قدیم سرائیکی قوم دا تہذیبی، ثقافتی، سماجی تے ادبی ورثہ وی ہے۔

اساکوں جھڑے مستند حوالئیں نال ماہرین لسانیات دیاں شہادتاں ملئیں انھیں دی بنیاد تے اساکوں سرائیکی زبان دے قدیم تحریری سرمائے دے بارے پکّیاں ٹھکیاں معلومات ملئین۔ سرائیکی زبان دے ہک نامور محقق ''اختر وحید'' دَتیں (دَت ہک قوم ہَئی جھڑی جو مُدّت مدید کنوں عرب دی رہا کوہئی، واقعۂ کربلا دے بعد اینہہ قوم کوں عرب تے عراق کنوں ایران ڈوں تڑاہ کڈھیا گیا ہا۔ انھیں کربلا وچ پیش آون آلے اینہہ عظیم سانحے کوں آپنے کتبیں دے ذریعے بیان کیتے) دے کتبیں کوں بکر ماجیتی زمانے یعنی ۶۸۱ء دے نیڑے تیڑے دی سرائیکی شاعری دا نمونہ قرار ڈتے۔ دَتیں دے کتبیں دے علاوہ وی اینہہ زمانے دے لکھئے ہوئے قرآن پاک دا سرائیکی ترجمہ، تے کئی لمبئیں لمبئیں رزمیہ (جنگی) نظمیں دی ڈس وی ملی ءِ۔ قرآن پاک دا سرائیکی ترجمہ ہک عراقی عالم حَیند ازمانہ غالباً ۸۸۳ء یا ۲۷۰ھ دے نیڑے تیڑے ہے) دا لکھیا ہوئیے جئیں سندھ دے اونہہ وقت دے مشہور شہر ''منصورہ'' وچ پرورش پاتی ہئی۔ اے اوزمانہ ءِ جڈاں جو سرائیکی تے سندھی ہِکّا زبان گنی ویندی ہئی۔ ایویں ای مذہبیہ تے رزمیہ نظمیں دا خالق ہارون بن موسیٰ ملتانی ستویں صدی عیسوی دا ہندوستان دا سب توں پہلا وڈا سرائیکی شاعر گنیا ویندے۔

ڈہویں صدی عیسوی ءِچ جڈاں قرامطئیں دا ملتان تے قبضہ تھی گیا تاں انھیں شیعت تے اسماعیلیت دی تشہیر تے ترویج کیتے سرائیکی ادیبیں تے شاعریں دا سہارا گھدا تے انھیں کنوں سرائیکی نظم تے نثر ءِچ قصیدئیں تے مرثیں دیاں سینکڑے کتاباں لکھوایاں۔ اینہہ گالھوں قرامطی دورِ حکومت شیعی سرائیکی ادب دا طاقت ور حوالہ بن گئے۔ اے وی ہک پکّی ٹھکّی گالھ ءِ جو ملتان تے سندھ دی سرکاری زبان ہک لمبے عرصے تئیں سرائیکی رہ گئی ءِ۔ سومراویں دی حکمرانی دے زمانے ءِچ (جھڑے جو قرامطی مسلک

دے پیروکار ہَن) تے غزنوی سلاطین دے دورِ حکومت ءِچ نامور صوفیائے کرام داظہور تھیا، جنھیں ءِچ حضرت بہاء الدین زکریا ملتانیؒ ، حضرت رکنِ عالم ملتانیؒ تے مخدوم حمید الدین حاکمؒ (مؤ مبارک ضلع رحیم یار خان آلے) شامل ہن۔ اے بزرگ بہترین شعری ذوق دے مالک ہَن۔ انھیں سرائیکی زبان کوں ای آپݨی طبع آزمائی کیتے منتخب کیتا۔ انھیں دی شاعری کوں ستویں صدی ہجری یا تیرھویں صدی عیسوی دی شاعری دا اعلیٰ نمونہ سمجھیا ویندے۔ حضرت رکنِ عالم ملتانیؒ سرائیکی زبان دے قادر الکلام شاعر ہَن۔ اساں پورے وثوق نال آکھ سگدے ہیں جو تیرھویں صدی عیسوی سرائیکی زبان دی تصنیف وتالیف دے لحاظ نال ہک اہم مقام رکھدی ءِ۔ اینہہ دور ءِچ بلاشبہ سینکڑیں بلکہ ہزاریں کتاباں (نظم ءِچ وی تے نثر ءِچ وی) تصنیف تے تالیف کیتیاں گین۔ اینہہ دور ءِچ لکھئے گئے کئی نورنامے تے معراج نامے (اِتھاں انھیں دا وِترے وِترے ذکر کرݨ طوالت دا باعث بݨسی) سرائیکی زبان ءِچ لکھئے گین جہڑے جو آپݨے دور دے شہکار گݨئے ویندن۔ اینہہ دور ءِچ مذہبی رنگ ءِچ رنگیاں ہویاں عشقیہ مثنویاں تے درسی کتاباں کثرت نال لکھیاں گین۔

(تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان وہند، جلد چوڈھویں، از: میر حسان الحیدری، ص ۲۵۸ تا ۲۷۵ دی تلخیص تے ترجمہ)

اَج کل دنیا ہک گلوبل وِلیج بݨ گئی ءِ، اینہہ گالھوں اساکوں بیک وقت دنیا دیں کئی زبانیں کوں سمجھݨ تے ہولݨ دی ضرورت محسوس تھیندی ءِ۔ اساڈی اینہہ ضرورت اساکوں مختلف زبانیں دی گرائمر سکھݨ تے مجبور کردِے تے کیوں جو کہیں وی زبان دی گرائمر دے قاعدے قانون جاݨتے تے سمجھے بغیر اوکوں سکھݨ دا تصوّر روی نسے کر سگدے۔ اے ہک حقیقت ءِ جو کہیں وی زندہ زبان دے اہل زبان کیتے زبان ہولݨ سانگے کہیں وی گرائمر (صرف تے نحو وغیرہ) دی کئی لوڑھ نھیں پوندی۔ ڈوجھے لوظیں ءِچ آکھیا ونڄ سگدے جو کہیں وی زبان دے ہولݨ آلے لوکیں کوں ہول چال دے وچکار کہیں گرائمر دی جانچ دی ضرورت پیش نھیں آندی پر جڈاں اساں دنیا دیں مختلف زبانیں دے ادب کوں پڑھدے ہیں یا کہیں وی زبان ءِچ ادب (نظم ہووے یا نثر ہووے) تخلیق کرݨ دی آہر کریندے ہیں تاں وت اساکوں قدم قدم تے گرائمر دی ضرور پیش آندی ءِ۔ یاوَت کہیں ہک زبان ہولݨ آلے کوں کئی ڈوجھی زبان سکھݨی ہووے یا اوندے اُتے عبور حاصل کرنا ہووے تاں اوکوں اُونہہ زبان دی گرائمر تے عبور حاصل کرݨ ضروری تھی ویندے۔ ایّھا وجہ ءِ جو کہیں وی زبان دے علوم وفنون سکھݨ دی ضرورت گرائمر دی ایجاد دی بنیاد بݨی ءِ۔

(قواعدِ اُردو، از: ڈاکٹر مولوی عبدالحق، ص ۱۲، ۱۳، دی تلخیص تے ترجمہ)

مُکدی گالھ اے ہے جو اساں اے گالھ آکھݨ ءِچ حق بجانب ہیں جو گرائمر کہیں وی زبان دی زندگی بچاوݨ آلا ہک ہتھیار ءِ۔ اینہہ علم دے ذریعے زبان دی بُنت تے وُنت، لوظیں دی جُڑت تے مِلّت تے زبان دے ورتاوے نال بحث کیتی ویندی ءِ ایں طرحاں زبان دے نویں نکور تے وَن سوتّے اصول سامھݨے گھن آئے ویندن۔ ایندے نال نال لوظیں تے اکھریں دی گھاڑت تے انھیں دی لکھت دے ڈھنگ تے ہولݨ دے وَن پَوتّے رنگ سامھݨے آندن تے آپݨے خیالیں کوں ڈوجھیں تئیں پچاوݨ ءِچ اسانی رہندی ءِ۔ کیوں جو اولوظ ای ہے جہڑا جو سوچیں تے خیالیں کوں نشابر کرݨ دا وسیلہ ءِ۔ گرائمر انھیں لوظیں دے مقام دی جاݨ پچھاݨ کروندی ءِ۔ گرائمر دے وسیلے نال کہیں وی گالھ مُہاڑ ءِچ ورتئے گئے لوظ جہڑے جو آپت ءِچ گڈمڈ تھئے کھڑے ہوندن

انھیں کوں نکھیڑ کر ئیں گالھ مہاڑ کوں بامعنی بنڑایا ویندے۔ جڈاں کہیں زبان دے آپݨے تے اوپرے لوظ ہک ہئے وچ گڈ مڈ تھی کر ئیں زبان دی اصلی شکل کوں وگاڑی کھڑے ہوندن اونہہ ویلھے گرائمر دے اصول زبان دی درستی دا باعث بݨدن۔ زبان جیوݨ دے پندھ کوں سوکھا بݨیدی ءِ تے حیاتی وچ جھڑا کجھ وی پا تا ویندے زبان اوکوں نشابر کریندی ءِ۔ پر گرائمر جھڑی جو زبان کوں زبان دا درجہ عطا کریندی ءِ او اساکوں زبان دی رنگا رنگی کوں ڈیکھݨ تے پرکھݨ دے گُر تے چ سکھیندی ءِ۔ ایّھے گُر اساکوں آپݨی زبان دے چنگپ تے سُنہپ دے ودھارے کیتے نویاں نویاں راہاں ڈکھیندن۔ ہس اے گالھ آکھݨ ءِ چ کُئی قباحت کائینی جو جھڑی زبان دی گرائمر کائینی او زبان نھیں فقط بولی ءِ تے اے بولی کہیں ویلھے وی مرسگدی ءِ۔ ڈوجھے لوظیں ءِ چ کہیں وی زبان دی حیاتی کیتے اوندے ماہرین لسانیات کوں آپݨی زبان دی گرائمر دے قاعدے قانون ضرور وضع کرݨے پوسن نہ تاں او زبان زیادہ مدتیں جیندی نہ رہ سگسی تے نہ ای او ندا ادب تخلیق کیتا وݨ سگسی۔ **(پنجابی قواعد از: آر لیچ مترجم: ضیاڈار ص ا دی تلخیص تے ترجمہ)**

اے گالھ نشابر تھی کر ئیں سامھݨے آ گئی ءِ جو کہیں وی زبان دے ادب دی تخلیق کیتے یا آپݨی مادری زبان کنوں علاوہ کہیں ہئی زبان سکھݨ کیتے اونہہ زبان دی گرائمر دی جاݨ سنجاݨ ہوں ضروری ءِ۔ ہُݨ اساں ڈیکھݨا اے ہے جو سرائیکی آپݨی گرائمر دی لکھت دا پندھ کیویں طے کیتے۔ سرائیکی گرائمر تے لسانیات دے حوالے نال سب توں پہلے ابتدائی سطح دا کم انگریزیں کیتے۔ اساں جئیں ویلھے سرائیکی گرائمر تے لسانیات دے کم دا پیرا چیندے ہیں تاں وت اینہہ اڑا نکھے اݨ ڈٹھے تے اݨ سونہیں رستے تے اساکوں آپݨے اگوں انگریز مستشرقین قدم ودھیندے ہوئے ڈسدِن۔ توڑے جو انگریز ماہرین لسانیات آپݨی مطلب براری دی خاطر (یعنی مسیحیت دی ترویج تے اشاعت کیتے) سرائیکی لغت تے گرائمر اُتے ابتدائی نوعیت دا کم کیتے پر اے کم اساڈے کیتے بارش دا پہلا قطرہ ضرور ثابت تھئے۔ غیر ملکی اہل زبان (جیندے وچ انگریز تے روسی شامل ہن) دا سرائیکی گرائمر تے لغت تے کیتا گیا کم توڑے جو ودھیک ڈونگھا نھیں پر انھیں دے کیتے گئے کم اساکوں آپݨی ماءبولی دی گرائمر تے لغت تے کم کرݨ دا حوصلہ تے شعور ضرور ڈتے۔ ایندی تفصیل کجھ ایں ہے۔

۱ ۱۸۴۹ء ءِ چ کیپٹن سر رچرڈ فرانسس برٹن دے مضمون ''اے گرائمر آف ہٹا کی آر بلوچی ڈائیلکٹ'' دے پہلے حصّے دے ترے باب سرائیکی قواعد (اسماء ضمائر تے افعال وغیرہ) کیتے مخصوص کیتے گئے ہَن۔

۲ سرائیکی قواعد دی ترتیب دا سب توں پہلا کم ولیم کیرے دا گنیا ویندے۔ اے شخص پروسٹنٹ عیسائی یعنی لوتھر دا پیروکار ہا۔ اینہہ شخص عیسائیت دی تبلیغ دی غرض کیتے انجیل مقدس دے مقامی زبانیں ءِ چ ترجمے کیتے انھیں مقامی زبانیں وچوں سرائیکی ہک زبان ہئی جیندے قواعد مرتب کر کے انجیل مقدس دے ترجمے دی آہر کیتی گئی۔ اے کم ۱۸۰۱ء تا ۱۸۳۰ء یعنی تریہہ سالیں تئیں تھیندا رِہا۔ اے حقیقت ءِ جو ہک زبان کنوں ڈوجھی زبان ءِ چ ترجمے سانگے اونہہ زبان دے قواعد دی جاݨ سنجاݨ ضروری ہوندی ءِ۔ اینہہ گالھوں ولیم کیرے مقامی زبانیں دے (جئیں وچ سرائیکی وی شامل ہئی) ابتدائی قواعد مرتب کیتے تاں جو اوندا کم سوکھا تھی وݨے۔

۳ ۱۸۹۹ء ءِ چ جے ولسن تے پنڈت ہرکشن کول مل کر ئیں ''انگز اینڈ ورسز'' دے ناں نال سرائیکی گرائمر لکھی۔ ڈاکٹر شیکل ایندے بارے لکھدے جو:

''اے سرائیکی بولن آلے علاقے دے اُبھّے (شمالی) ضلعے دی زبان ءِ جیکوں جے۔ ولسن ''تھلّی'' دا ناں ڈیندے''۔

۴ ۱۹۰۳ء ءِ چ شائع تھیون آلی مسٹر ای۔ او برائن دی کتاب '' گلاسری آف دی ملتانی لینگوئج'' دا پہلا حصہ جہڑا جو ''۵۷ صفحات'' تے مشتمل ءِ سرائیکی گرائمر دے متعلق ءِ۔

۵ ۱۹۱۹ء ءِ چ شائع تھیون آلی سر جارج ابراہام گریئرسن دی کتاب ''لینگوئیسٹک سروے آف انڈیا'' دی اٹھویں جلد دے صفحہ نمبر ۲۴۶ تا ۲۷۲ کوں سرائیکی گرائمر کیتے مخصوص کیتا گئے تے ایندا ناں ''سیکیچ آف لہندا گرائمر'' رکھیا گئے۔

۶ ۱۹۴۲ء ءِ ح شائع تھیون آلا ڈاکٹر سیتا رام باہری (جہڑا جو ملتان ءِ چ پیدا تھیا تے پنجاب یونیورسٹی اورئینٹل کالج لاہور ءِ چ استاد وی رِہا) دا ایم۔ اے دا تحقیقی مقالہ'' فانولوجی آف پرشین ایلیمنٹ اِن لہندی یعنی لہندی فارسی آوازیں دا عنصر'' جہڑا جو پونے ڈ وسو صفحات تے مشتمل ہا اوندے ءِ چ لہندا زبان دے کئی پکھیں تے تفصیلی بحث دے علاوہ گرائمر دا وی ہک خاطر خواہ حصہ موجود ءِ۔

۷ ۱۹۶۶ء ءِ چ یو۔ اے سمرنوف دی شائع تھیون آلی کتاب ''دی لہندا لینگوئج'' جہڑی جو ڈ ڈھ سو صفحات تے مشتمل ہئی' اینہہ کتاب دا ہک وڈا حصہ سرائیکی زبان دے گرائمری اصولیں تے صرف ونحو دے قاعدیں تے مشتمل ہا۔ اینہہ کتاب ءِ چ سرائیکی حروفِ تہجّی' لوظیں' حروف دی بُنت' سرائیکی صوتیات (اوازیں) تے افعال تے سیر حاصل بحث کیتی گئی ہئی۔

۸ ۱۹۷۶ء ءِ چھپن آلی ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل دی کتاب ''دی سرائیکی لینگوئج آف پاکستان'' وچ وی سرائیکی گرائمر تے خاطر خواہ بحث کیتی گئی ءِ۔

۹ سرائیکی زبان دیں چھوٹیں چھوٹیں منظوم کتابیں ءِ چ جہڑیاں جو زیادہ تر تیرہویں صدی عیسوی وچ لکھیاں گئین انھیں وچ وی سرائیکی زبان دی گرائمر تے قواعدی اصولیں دے حوالے نال ابتدائی شکلاں ملدئین۔

۱۰ سرائیکی زبان دے مُہاندرے لکھاریں وچوں سئیں قاضی فخر الدین راضی دی منظوم کتاب کریما نامہ' سئیں ڈاکٹر مہر عبدالحق دئیں کتابیں ملتانی زبان اور اس کا اُردو سے تعلق تے سرائیکی زبان دیاں مزید لسانی تحقیقاں' سئیں اسلم رسول پوری دئیں کتابیں سرائیکی رسم الخط کی مختصر تاریخ تے سرائیکی زبان تے اُوندیاں اوازاں' سئیں دلشاد کلانچوی دئیں کتابیں سرائیکی شاعری دے اوزان تے سرائیکی لسانیات' سئیں نواز شہانوی دی کتاب شاعری دے گُر' سئیں اختر وحیدی دی کتاب دُرو گوہر' سئیں عبدالحمید عتیق فکری دی کتاب العتیق العتیق' سئیں محمد بشیر احمد ظامی بہاول پوری دئیں کتابیں بہاول پوری تے ملتانی زبان وادب تے سرائیکی اردو بول چال' سئیں پروفیسر سجاد حیدر پرویز دی کتاب ضلع مظفر گڑھ' سئیں جمشید کمتر رسول پوری دی کتاب سرائیکی ساڈا ساہ تے سئیں خالد اقبال دی کتاب ''سرائیکی زبان'' وچ سرائیکی گرائمر دے حوالے نال جزوی طور تے بحث کیتی گئی ءِ۔ جڈاں جو سئیں ڈاکٹر مہر عبدالحق دی کتاب سرائیکی زبان دے قاعدے' قانون سئیں بشیر احمد بھائیہ دی کتاب سرائیکی قواعد تے زبان دانی تے سئیں محمد بشیر احمد ظامی بہاول پوری دی کتاب نخلستانِ قواعد خالص سرائیکی زبان دی گرائمر دیاں کتاباں ہِن۔ انھیں وچ سرائیکی زبان دی گرائمر دے اصول تے قواعد بیان کیتے گئین۔

توڑے جو سرائیکی زبان دے مہاندرے دانشوریں تے ماہرین لسانیات اپنی اپنی اہلیت، ہمّت تے جانْ سنجانْ دے مطابق سرائیکی زبان نال محبت دا حق ادا کریندئیں ہوئیں سرائیکی گرائمر دے اصولیں تے قاعدئیں تے کافی بحث کیتی ءِ پراجاں تیئں سرائیکی گرائمر تے کیتا گیا گئی بھرپور کم نظر نھیں آندا یعنی سرائیکی گرائمر دے تردے تردے اصولیں تے قاعدئیں تے روشنی ضرور پاتی گئی ءِ پر سرائیکی گرائمر دے ڈونگھپ تے وکھرپ تیئں پچنْ دی اَہر نظر نھیں آندی۔ سرائیکی گرائمر تے لکھیاں گیاں کتاباں ابتدائی درجے دے جماعتیں کیتے تاں مواد ضرور فراہم کریندئین پر اعلیٰ جماعتیں وچ پڑھنْ آلے طالب علمیں کیتے انھیں دی نصابی ضرورت پوری نھئیں کر سگدیاں۔ طالب علم تاں طالب علم، سرائیکی زبان دے پروفیسر حضرات تے ادب دے تخلیق کار (شعراء تے نثر نگار) دی سرائیکی گرائمر تے پوری دسترس حاصل کرنْ سانگے ٹٹاندے وَدِن۔

اے ہک حقیقت ءِ جو (جیویں جو گزرئیل صفحات ءِچ بیان کیتا گئے) گالھ مہاڑ کرنْ کیتے اہل زبان کوں کہیں گرائمر دی جانْ سنجانْ دی ضرورت پیش نھیں آندی پر جڈاں کُئی قلم کار آپنْے قلم کوں آپنْے مافی الضمیر دے اظہار کیتے استعمال کریسی یعنی ادب دی تخلیق کریسی (ادب توڑے جو نظم ہووے یا نثر ہووے) تاں وت اوکوں قدم قدم تے گرائمری اصولیں کوں آپنْے سامھنْے رکھنا پوسی نہ تاں اُوندیاں ساریاں لکھتاں بے معنی تے بے مقصد تھی کے رہ ویسن۔ ایّھو جھئیں لکھتیں کوں جہڑیاں جو قواعدی اصولیں تے پوریاں نھئیں لہندیاں اُنھیں کوں کڈھئیں وی ادب دے زُمرے ءِچ گنْیا نھئیں ویندا۔

میکوں اے گالھ آکھنْ ءِچ جتھاں بے حد شرم محسوس تھیندی ءِ اُتھاں ہیوں افسوس وی تھیندے جو سرائیکی زبان دے معتبر شاعر تے مہاندرے نثر نگار جیئں ویلھے آپنْی قلم کوں حرکت ڈیندن تاں وَت او آپنْے جذباب دی روانی ءِچ وَہندیئں ہوئیں گرائمر دے اصولیں تے قاعدئیں دی ذرہ ہک وی پرواہ نھئیں کریندے۔ ایّھا گالھ ڈاہڈھی تکلیف دہ وی ہے تے باعثِ شرم وی۔ سچ تاں اے ہے جو جہڑا ادب گرائمری اصولیں کوں پیریں ہیٹھ لتاڑ کرئیں تخلیق کیتا ویندے اوکوں اہلِ ادب، ادب دے زُمرے ءِچ نھئیں گنْدے۔ سرائیکی ادب (نظم ہووے یا نثر ہووے) دی ایّھا تاں بدقسمتی ءِ جو اوکوں اجاں تیئں دنیا دے ادبی حلقئیں ءِچ خاطر خواہ پذیرائی حاصل نھیں تھی سگی حالانکہ ہر سال سرائیکی زبان وادب دے حوالے نال سینکڑیں کتاباں چھپدیاں پئین۔ اے وی ہک حقیقت ءِ جو اساڈے سرائیکی زبان دے لکھاریئں دا ادبی قد کاٹھ کہیں وی زبان دے لکھاریئں کنوں گھٹ کائینی پر گرائمری اصولیں تے قاعدئیں دی جانْ سنجانْ نہ رکھنْ پاروں اساڈے لکھاریئں دا تخلیق کیتا گیا بیش بہا ادبی سرمایہ کیری دی مُٹھ بنْ کے رہ گئے۔ نظم یا نثر دی کُئی وی کتاب چاکے ڈیکھو انھیں ءِچ قدم قدم تے گرائمری اصولیں دی مٹی پلیت کیتی گئی ءِ۔ کُئی وڈے کنوں وڈا تے چھوٹے کنوں چھوٹا لکھاری اینہہ بدعت کنوں مبرّا کائینی۔ خُدا جانْے مستقبل دا نقّاد اساڈے اینہہ قیمتی ادبی ذخیرے دا کیا حشر کریسی۔ خاص کر اساڈا شعری سرمایہ بے وقعتی دی نذر تھی ویسی حالانکہ اساکوں ایندے اُتے ہیوں وڈا مانْ ءِ پر گرائمری اصولیں کنوں اکھ نوٹی کر کے ایندی قدر و قیمت ونجا بیٹھے ہئیں۔ جے کر اساں ہُنْ وی اَکھ نہ کھولی تے گرائمری اصولیں کنوں ناواقفی دی اینہہ بدعت کوں جاری رکھیّا تاں وت اساڈے ادبی سرمائے دا کیا حشر تھیسی، سوچ سوچ کرئیں سر یر کنب کنب ویندے۔

اینہہ گالھ ءِچ کُئی شک کائینی جو سرائیکی زبان دنیا دیں قدیم ترین زبانیں وچوں ہک زبان ءِ۔ اے زبان سمندر وانگوں

ڈونگھی وی ہے تے دَرِگھّی وی۔ اینڈے ڈونگھپ دے دِرگھرپ دا اندازہ کرن پہاڑکوں ترکڑی نال تولن دے مترادف ءِ۔ جیویں جوگزرئیل صفحات تے اے گالھ وضاحت نال بیان کرڈتی گئی ءِ جو کہیں وی زبان دے ادب دی تخلیق تے اُوندی جوان تھیندی پڑھا کونسل کیتے اونہہ زبان دی گرائمر دی جانْ سنجانْ ہوں ضروری تھی ویندی ءِ۔ ڈو جھے لوظیں ءِچ کہیں وی زبان دی گرائمر اُوندی بُنت، وُنت تے اوندے سوہنْپ ءِچ ودھارے داسوّب بنْدی ءِ۔ جے کر زبان کوں جسم تصوّر کیتا وئے تاں وَت گرائمر اُوندی روح گنْی ویندی ءِ۔ اے آکھنْ بالکل سچ ءِ جو گئی وی زبان آپنْی گرائمر دے باہجوں ادھوری گنْی ویندی ءِ۔ جے کر کہیں زبان دی گرائمر کوں اونہہ زبان کنوں کڈھ ڈتا وئے تاں وَت اوندا فقط خالی خولی ڈھانچہ باقی رہ ویندے جہڑا جو ودھیک دیرتیئیں اوندی زندگی دی ضمانت نھئیں بنْ سگدا۔ ایّھا زبان بالآخر ہک ڈینہہ آپنْی موت آپ مرویندی ءِ تے دنیا تے اُوندا کُئی نشان باقی نھئیں رہ ویندا۔ دنیا دیاں کتنیاں قدیم زباناں ایّھو جھئیاں ہِن جنھیں دا اج کُئی وی وجود باقی نھئیں رہ گیا۔

اینہہ گالھ ءِچ کُئی شک تاں کائینی جو سرائیکی زبان دے ماہرین لسانیات تے دانشوریں اُوندی گرائمر دیاں کتاباں لکھیاں تاں ہِن (جنھیں دا مفصل ذکر پہلوں گزر چکے) پر اے کتاباں اساڈی اُٹھدی پڑھا کونسل دی نصابی ضرورت کوں پورا کرنْ سانگے ناکافی مواد دیاں حامل ہِن۔ اے کتاباں ابتداتی جماعتیں دی ضرورت کوں پورا تاں کریندئین پر اعلیٰ جماعتیں دی نصابی ضرورت کیتے انھیں ءِچ موجود مواد ناکافی ءِ۔

سرائیکی زبان دی اینہہ ضرورت دے پیشِ نظر میڈی ہک مدّت کنوں اے خواہش ہئی جو میں گرائمر تے کُئی ایّھو جھئیاں تحقیقی کم کراں جہڑا جو میڈی مٹھڑی تے چسولی زبان دی بقا دا ضامن تھی پووے، یعنی میں سرائیکی زبان دی گرائمر دی کُئی ایّھو جھئیں کتاب مرتّب کراں جیندی مثال زمانہ قریب یا زمانہ بعید ءِچ موجود نہ ہووے۔ ایّھو جھئیں گالھ سوچنْ تاں سوکھا ہا پر اینکوں پانْی ڈیونْ ہوں ای اوکھا ہا۔ ڈو جھے لوظیں ءِچ میں اے چاہنداں ہم جو میں ہک ایّھو جھئیں گرائمر دی کتاب مرتّب کراں جیندی مثال پہلے موجود نہ ہووے۔ اینہہ کم کوں پایۂ تکمیل تئیں پہنچاونْ کیتے مکمل فرصت درکار ہئی جہڑی جو روزی روٹی دی گول پھول دے چکرءِچ میڈے کولھوں کائیناں ہئی۔ میکوں خبر وی نہ پئی جو میڈی جوانی بن کھوپئی۔ وقت دی گھانْی ءِچ وَہندئیں وَہندئیں ہڈ پھیے دی سرحد تئیں اَن پہنچی، پر سرائیکی گرائمر دے لکھنْ دا خفت جوان کنوں جوان تھیندا گیا۔ میں ٹُردئیں پھردئیں، اُٹھدئیں بہندئیں تے وَہندئیں وگدئیں سرائیکی گرائمر دا خاکہ کجھ کجھ ہاں تے، تے کجھ کجھ کاغذیں دے سینے تے درانگی رکھئے۔ ایّھو خاکہ بعد ءِچ میڈے سرائیکی گرائمر لکھنْ دی بنْیاد بنْیئے۔ میڈی ہمیشاں ایّھا ای سوچ رہئی ءِ جو، جڈاں کڈاں وی میڈے پروردگار میکوں پھڑ ڈتا تاں وَت میں آپنْی پہلی فرصت ءِچ ای سرائیکی گرائمر لکھنْ دی آپنْی دیرینہ خواہش دی تکمیل ضرور کریساں۔ بالآخر اللہ تبارک وتعالیٰ ریٹائرمنٹ دے بعد (جہڑی جو میں ڈہ سال قبل از وقت گھِن گھِدی ہئی) میکوں اے موقع فراہم کرڈتا، حالانکہ ریٹائرمنٹ دے بعد میکوں گریجوئیٹی دی صورت ملن آلی رقم نال کپڑے دی دکان کھول گھِدی (شاید ریٹائر ٹیچر کیتے دکانداری ہک احمقانہ فیصلہ ہا، پر اللہ تعالیٰ میڈے کم ءِچ خوب برکت پاڈتی) تو ڑے جو میڈا اے فیصلہ احمقانہ ای سہی پر میں آپنْی رقم بینک ءِچ فِکس ڈپازٹ دے طور تے رکھ کرئیں سود وصول کرنْ کوں حرام سمجھدا ہم، میں چاہندا ہم جو میں محنت کر کے رزقِ حلال کمانواں، اللہ تبارک وتعالیٰ میڈے

فیصلے کوں پسند فرمایا تے میڈے رزق ءِچ وادھا فرماڈتا۔

ڈُکان دی گدی تے بہہ کے جتھاں میں کپڑے دی وِکری ءِچ مصروف رَہندا ہَم اتھاں میں فرصت دے لمحات ءِچ گرائمر دی لکھت دا کم وی شروع کرڈتا۔ توڑے جو میں آپنڑے اٹھاویہہ سال معلّمی دے دوران مڈل تے ہائی جماعتیں کوں اُردو، فارسی تے انگریزی دی گرائمر ای پڑھیندا رِہا ہَم، جیندی وجہ کنوں میڈے ذہن ءِچ گرائمر دا ہک خاکہ موجود ہا پر میڈے کیتے سرائیکی زبان دی گرائمر لکھنڑ دا کم ہک وکھری ٹور رکھدا ہا۔ سچ تاں اے ہا جو دکانداری تے گرائمر لکھنڑ دا کم آپنڑا انجوانج مزاج تے آپو آپنڑیاں سمتاں رکھدا ہا۔ انھیں ڈو متضاد کمیں کوں آپنڑے سِنڑو کھیہو نال نال گھِن کے ٹُرنا کُئی سوکھا کم نہ ہا پر میں اے ڈو مُکّھا کم مولانا حسرت موہانی دے ایںہہ شعر دے مصداق ؎

اِک طُرفہ تماشا ہے حسرت کی طبیعت بھی ہے مشقِ سخن جاری، چکّی کی مشقّت بھی

اللہ تعالیٰ دے آسرے تے شروع کرڈتا۔ پاک پروردگار میڈے ڈو ہائیں کمیں ءِچ برکت پاڈتی لکھنڑ دے جَسکے ایجھاں رنگ لایا جو گرائمر دی لکھت دے نال نال میں ہیّاں وی ڈو ڈھ درجن کتاباں لکھ ماریاں جہڑیاں جوطبع تھی کرئیں مارکیٹ ءِچ آ گئین۔ میڈے کتابیں کوں (جہڑیاں جو تاریخی ناولز تے شعرائے قدیم دے دواوین دی شرح تے مشتمل ہَن) وڈی پذیرائی حاصل تھئی ءِ۔ بس مُکدی گالھ وِکری دا کم وی تھیندا رِہا تے کتاباں وی لکھیندیاں رِہاں۔ میڈے سرائیکی گرائمر دی لکھت دے کم دی ہُوک پورے سرائیکی وسیب ءِچ سُنڑی وَنجن لگی۔

''جامع سرائیکی قواعد'' دا مسودہ ترے جلداں ءِچ شائع تھیسی کیوں جو اے میڈے لکھیئے ہوئے قواعد دے ترے حصے ہِن تے ہر حصہ گھٹ ودھک چھی سو صفحات کنوں وی متجاوز ہے۔

پہلی جلد حصہ صرف دی بنّسی ڈو جھی جلد حصہ نحو دی تے ترجھی جلد زبان دانی تے علم البیان دی۔ اے مکمل کتاب گھٹ ودھ ڈو ہزار صفحات تے مشتمل ہوسی۔ پہلی جلد جہڑی جو حصہ صرف تے مشتمل ءِ اُوندی کمپوزنگ دا کم تقریباً تقریباً مکمل تھی گئے۔ انشاء اللہ اے پہلی جلد نویں قمری سال دی آمد تئیں طبع تھی کرئیں منظر عام تے آویسی۔ ایندے بعد باقی ڈو جلداں وی تھوڑے تھوڑے وقفے نال طبع تھی وَیسن۔

سرائیکی بھراوو! سارے مل کرئیں دعا کرو جو اللہ تبارک وتعالیٰ میکوں اے مشکل تے اہم کم پایۂ تکمیل تئیں پہنچاونڑ دی ہمت وی ڈیوے تے مہلت وی۔ کیوں جو عمر دے لحاظ نال میں ستر دے ڈہاکے وچ قدم رکھ چکاں تے نال ای شوگر جھئیں موذی مرض تے عارضۂ قلب دی وَٹھ ءِچ آ چکاں۔ پاک پروردگار میکوں آپنڑی ماہو لی داحق ادا کرنڑ دی توفیق عطا کرے۔ آمین! ثم آمین

اخیر ءِچ میں آپنڑے انھیں بھرانویں داوِترے وِترے شکریہ ادا کریندا ں جنھیں میکوں اے مشکل کم کرنڑ دا حوصلہ وی ڈتے تے میڈی ہر صورت ءِچ امداد وی کیتی ءِ۔ اکثر دوستیں میکوں گرائمر دے متعلق کئی نایاب کتاباں مہیا کر کے میڈے کم کوں اَسان بنانونڑ دی کوشش کیتی ءِ۔ سچ تاں اے ہے جو جے کر انھیں بھرانویں دا تعاون میکوں حاصل نہ ہوندا تاں وَت شاید میں ''جامع سرائیکی قواعد'' دی لکھت دا اڑانگھا رستہ کڈ ہیں وی طے نہ کر سگدا۔ میڈے اے سرائیکی نواز بھراجتھاں میڈے بانہہ ہیلی بنئین اتھاں انھیں

میڈا ہر لحاظ نال حوصلہ وی ودھائی رکھیئے۔ اللہ تبارک وتعالیٰ انھیں بھرانویں کوں اینہہ کارِ خیرءِ چ میڈے نال تعاون کرنڑ داتے میڈا ہانہہ ہیلی بنڑن دا اجر عطا فرمائے۔ اج جے کرا اینہہ نایاب کتاب دی اے پہلی جلد تُہاڈے ہتھءِ چ ہے تاں ایندا سارا کریڈٹ میڈے سرائیکی نواز سجنیں دوای ویندے۔ میڈی ہر وقت ایّھا دعا ہے جو میڈے اے مہاندرے بھراجھڑے جو اپنڑی ماہو لی دامانڑ وی ہن تے میڈا اتر انڑ وی ہن سداں سلامت رہوِن۔ ربّ کائنات انھیں کوں کہیں لوڑ دی تھوڑ نہ ڈیوے۔ میں زندگی بھر انھیں دا تھور یت رہساں۔ انھیں سجنیں دے ناں کجھ ایں طرحاں ہن۔

سردار حاجی سعد اللہ خان کھتران وہوا (تونسہ شریف)، سئیں سید انیس شاہ جیلانی محمد آباد (صادق آباد)، سئیں بشیر احمد بھائیہ لیاقت پور، سئیں حبیب اللہ اویسی لیاقت پور، سئیں رب نواز محمدی (ریڈیو پاکستان بہاول پور) سئیں مولانا منظور احمد آفاقی نوتک ڈیرہ غازی خان، سئیں اللہ بخش یاد ملتان، سئیں ممتاز خان بلوچ پروفیسر اسلامیہ یونیورسٹی بہاول پور، سئیں پروفیسر سید عصمت اللہ شاہ پروفیسر ایس۔ ای کالج بہاول پور۔ سئیں ڈاکٹر گل عباس اعوانڑ پرنسپل گورنمنٹ کامرس کالج کوٹ سلطان، سئیں ڈاکٹر مزمّل حسین پرنسپل ڈگری کالج کوٹ سلطان (لیہ) سئیں طاہر مسعود مہار کوٹ سلطان (لیہ)، سئیں حاجی ڈاکٹر حمید الفت ملغانیٔ پروفیسر ڈگری کالج لیہ، سئیں شمشاد حسین سرائی لیّہ، سئیں موسیٰ کلیم کوٹ سلطان، سئیں ظفر لشاری احمد پور شرقیہ، سئیں ابن الامام شفقتر مرحوم احمد پور شرقیہ، سئیں ڈاکٹر عبدالحئی جام پور، سئیں یوسف بھٹی جام پور، سئیں عبدالحمید ناسخ جام پور، سئیں جمشید کمتر رسول پوری (جام پور) سئیں محمد اسلم رسول پوری جام پور، سئیں جاوید احسن مرحوم دیرہ غازی خان، سئیں مہر نور محمد تھند مرحوم لیّہ، سئیں ڈاکٹر نواز شہانوی بھکر، سئیں ملک علی آصف دیرہ اسماعیل خان، سئیں سعید اختر سیال دیرہ اسماعیل خان، سئیں حفیظ گیلانی دیرہ اسماعیل خان، سئیں حبیب موہانہ دیرہ اسماعیل خان، سئیں ڈاکٹر لیاقت علی مگسی (دادو) سئیں الطاف ملکانیٔ حیدر آباد، سئیں پروفیسر سجّاد حیدر پرویز مظفر گڑھ، سئیں فاروق فارس جام پور، سئیں خادم حسین کھوکھر لیہ، سئیں منظور بھٹہ لیہ، سئیں منشی منظور مرحوم لیہ، سئیں شیخ محمد اقبال لیہ، برادرِ بزرگ رحمت اللہ خان اوستہ محمد (بلوچستان)، فرزندان برادر بزرگ غلام مصطفیٰ خان، غلام مرتضیٰ خان، غلام مجتبیٰ خان، خلیل احمد خان، جمیل احمد خان، میجر عظمت اللہ خان، اللہ داد خان، محمد عدنان خان، محمد سلیمان خان، میڈے فرزندان ڈاکٹر عطاء الرحمٰن خان، ڈاکٹر ضیاء الرحمٰن خان، ڈاکٹر عتیق الرحمٰن خان، محمد نعمان طاہر، محمد ارسلان خان، احمد بلال خان، میڈے پوترے محمد معظّم عطا، محمد منعم عطا، ڈاکٹر محمد زبیر جبّار، شاہ زیب خان، پروفیسر محمد شعیب خان، محمد حسیب خان، محمد منیب خان، محمد اریب خان، شاہ روز خان تے محمد علی خان، محمد حسن شیخ الٹرا کمپیوٹر لیہ، عبدالباسط ڈلوکمپوزر لیہ، حسن رضا کھوکھر نیو احسن فوٹو سٹیٹ لیہ۔ محمد نعیم خان لیّہ۔

امان اللہ کاظم
وارڈ نمبر ۱۳، محلّہ شیخاں والا c/o اسحاق کتاب گھر، جنوبی صدر بازار لیّہ
فون نمبر 0334-6962905 0311-7272364

۲۷/ ستمبر ۲۰۱۳ء

پہلا بھانگا

اِصطلاحاں

۱: **اِصطلاح**: اصطلاح دا لُغوی مَعنی ہے آپت ءِچ صلح کرن یا پک ڈوجھے نال کہیں گالھ تے متفق تھیون، تے ایندا مرادی مَعنی ہے کہیں علمی یا فنی گروہ دا کہیں لوظ دے عام (لغوی) مَعنیں کنں علاوہ کہیں خاص مفہوم تے متفق تھی وَنجن۔

۲: **حروفِ تہجی**: اوحروف جنہیں کنں کئی زبان دا وجود ءِچ آندی ءِ اوحروف اُونہہ زبان دے حروفِ تہجی آکھیندن۔ ڈوجھے لوظیں ءِچ کہیں وی زبان کوں بولݨ، لکھݨ تے پڑھݨ کیتے جنہیں لوظیں دا سہارا گھدا ویندے او لوظ گجھ حروف دا مجموعہ ہوندن۔ انہیں حرفیں گوں حروفِ تہجی آکھیا ویندے۔

۳: **حروفِ تہجی دی اہمیت**: ہر زبان دے حروفِ تہجی دی لکھت (املا) اُوندے لہجے دے اصولیں دے مطابق وضع کیتی وَیندی ءِ۔ ہر زبان آپݨے اردگرد دے زبانیں کنں ضرور متاثر تھیندی ءِ۔ ایہہ واسطے جڈاں وی کوئی زبان بندی ءِ یا بھیندی نویں سر و بولݨ دی شروعات تھیندی ءِ تاں او زبان آپݨے اردگرد دے زبانیں کنں ضرور متاثر ہوندی ءِ۔ ایہا وَجہ ءِ جو کہیں وی زبان ءِچ اَس پوش دے مختلف زبانیں دے حروفِ تہجی دا تاثر ضرور شامل ہوندے۔ لسانیات دے ماہرین دے آکھݨ موجب ہر بارھاں میل دے بعد اَس پوش دیں زبانیں دے لوظیں تے بھچنیں دی ملاوٹ دی وجہ کنں کہیں وی زبان دے لوظیں دے تلفظ تے لہجے ءِچ تھوڑی ہوں تبدیلی ضرور تھی ویندی ءِ۔ ڈوجھے لوظیں ءِچ لہجہ گالھ کوں کجھ ایں وی آکھیا وَنج سگدے جو "کہیں وی زبان دی بُنت ءِچ اَس پوش دے زبانیں دے حروفِ تہجی وی ہوں کردار ادا کریندن" لہجہ گالھوں اساں جڈاں وی سرائیکی زبان دی تاریخ تے اُوندی بُنت تے وُنت تے نگاہ مریندے ہیں تاں ساکوں معلوم تھیندے جو سرائیکی زبان ءِچ عربی، فارسی، سندھی، اردو تے کئی ہنیں آریائی تے غیر آریائی زبانیں دے ڈھیر سارے لوظ موجود ہن۔ اے وی حقیقت ءِ جو سرائیکی زبان پک ہوں قدیم زبان ءِ، ایندی قدامت بارے کوئی حتمی رائے تاں پیش نہیں کیتی وَنج سگدی پر اے ضرور آکھیا وَنج سگدے جو سرائیکی زبان دا وادی سندھ دیں قدیم ترین زبانیں ءِچ شمار تھیندے۔ حقیقت تاں اے ہے جڈاں جو تقریباً ساڈھے ترے ہزار سال ق م ءِچ (یعنی اج توں تقریباً ساڈھے پنج ہزار سال پہلوں؛ بعض لکھتیں ءِچ ساڈھے ست ہزار سال پہلوں) دراوڑ نامی قوم جیڑی جو غالباً حلب، دمشق

(شام) بیرہ روم دے ساحلی علاقیں دی رہا کو ہئی وادی سندھ ءِچ وڑ آئی تاں اِتھوں دیں قدیم رہا کو تو میں دیاں زباناں سرائیکی زبان نال ہوں مشابہت رکھیندیاں ہَن۔ محققین لسانیات دی تحقیق دے مطابق انھیں قدیم زبانیں ءِچ بے شمار سرائیکی لوظ پاتے ویندن۔ تاں وَت اے گالھ نشابر تھی کریں سامنے آویندی ءِ جو سرائیکی زبان کئی ہزار سال قدیم ءِ۔ اے وی ہک حقیقت ءِ جو برصغیر ہندوستان دیاں او زباناں جھڑیاں جو سرائیکی دے بعد معرضِ وجود ءِ چ آئین یا او زباناں جھڑیاں جو سرائیکی دیاں ہم عصر ہن سرائیکی لوظیں۔ تے لہجے کن ضرور متاثر تھیں۔ جنکیں ویلھے اساں سرائیکی حروف تہجی دی ٹُک۔ تے غور کریندے ہیں تاں وَت ساکوں معلوم تھیندے جو سرائیکی زبان دے حروف تہجی کئی ہنیں زبانیں وچ وی پاتے ویندن۔ اینڈا مطلب اے وی تھی سگدے جو یا تاں او زباناں سرائیکی زبان کن متاثر ہَن یا سرائیکی زبان انھیں زبانیں کن متاثر ءِ۔ ڈو ہیں گالھیں ممکن تھی سگدئین۔

۴: **سرائیکی زبان دے حروف تہجی**: سرائیکی زبان دے حروف تہجی ڈو قسمی ہن۔

الف۔ مفرد حروف تہجی۔ ب۔ مرکب حروف تہجی۔

ا: **مفرد حروف تہجی**: سرائیکی زبان دے مفرد حروف تہجی اے ہن۔

1۔ ڈو جھے زبانیں کن گھدے گئیے حروف تہجی۔ 2۔ خالص سرائیکی لہجے دے حروف تہجی۔

الف: ڈو جھے زبانیں کن گھدے گئیے حروف تہجی: **آ، ا، ب، پ، ت، ٹ، ث، ج، چ، ح، خ، د، ڈ، ذ، ر، ڑ، ز، ژ، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ک، گ، ل، م، ن، و، ہ، ء، ی، ے۔** (۳۸)

ب: سرائیکی زبان دے خالص لہجے آلے حروف تہجی: **پ، چ، ڈ، گ، ں۔** (۵)

۲: مرکب حروف تہجی: سرائیکی زبان دے مرکب حروف تہجی۔ **بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ، وھ، یھ۔ نج (نون غنہ + چ)، نگ (نون غنہ + گ)=(۱۹)**

ایں طرحاں مفرد تے مرکب حروف تہجی ملا کریں سرائیکی زبان دے حروف تہجی دی تعداد ۶۲ یعنی (۱۹+ ۵+ ۳۸) بندی ءِ جھڑی جو دنیا دے تمام زبانیں دے حروف تہجی دی تعداد کنِ زیادہ ءِ۔ کہیں وی زبان دی وسعت دا اندازہ اُوندے حروف تہجی دی تعداد کن وی لایا وی سگدے۔ سرائیکی زبان دے حروف تہجی دی تعداد کن اے اندازہ تھیندے جو سرائیکی زبان ہوں وسیع زبان ءِ۔ لہ۔ہہ زبان دی وسعت تے بلاغت نال دنیا دی گئی زبان وی برنہیں مچ سگدی، اے وی ہک حقیقت ءِ جو لہ۔ہہ زبان ءِ چ دنیا دے ہنیں زبانیں دے لوظیں کوں اپنے تصرّف ءِچ آنن دی پوری پوری صلاحیت موجود ءِ جڈاں جو ہیاں زباناں سرائیکی لہجے دے لوظیں کوں اپناوَن تے انھیں دے تلفظ کوں ادا کرن دی صلاحیت ہُنیں رکھیندیاں۔ مزے دی گالھ تاں اے ہے جو سرائیکی بولن آلے لوک دنیا دی گئی وی زبان اوندے لہجے دی پوری صحت نال بول سگدن جڈاں جو سندھی زبان بولن آلیں کن علاوہ دنیا دی کوئی ہئی زبان بولن آلا سرائیکی زبان دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی کوں پوری صوتی صحت نال ہنیں بول سگدا کیوں جو سندھی تے سرائیکی زباناں جاڑیاں بھینیں ہن۔ انھیں زبانیں دا ان ترُٹ رشتہ اجاں توئیں قائم تے دائم ءِ۔ لہ۔ہہ گالھ دی بنیاد ی وجہ اے وی ہے جو انھیں زبانیں دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی صوتی اعتبار نال ہکو جھیں ہن جڈاں جو انھیں دے حروف تہجی دی لکھت

بھانویں جوڈکھوڈ کھ کیوں نئیں۔

۵: **حرکات**: زبر (ـَ)، زیر (ـِ) تے پیش (ـُ) کوں حرکات آکھیا ویندے۔ جہڑے حرف تہجی تے گئی حرکت آونجے تاں اونہہ حرف تہجی کوں متحرک آکھیا ویندے۔ زبر کہیں وی حرف تہجی دے اُتے، زیر ہیٹھ تے پیش اُتے ہوندے۔ زبر کوں عربی ءچ "فتحہ"، زیر کوں "کسرہ" تے پیش کوں "ضمہ" آکھیا ویندے۔ جہڑے حرف تہجی تے زبر آوے اوکوں مفتوح، زیر آلے کوں مکسور تے پیش آلے کوں مضموم آکھیا ویندے۔

۶: **جزم**: اہ نہہ علامت کوں (۸) جزم آکھیا ویندے۔ بعض دفعہ اے علامت ایں وی (د) لکھی ویندی ءہ۔ جہڑے حرف تہجی تے جزم آونجے اونہہ حرف تہجی کوں ساکن یا غیر متحرک آکھیا ویندے مثلاً مُظلمت (ع،ظ،م،ت) ءچ (ع تے م) متحرک ہن جڈاں جو (ظ تے ت) ساکن یعنی غیر متحرک ہن۔ اے علامت ہمیشہ حرف تہجی دے اُتے آندی ءہ۔ یا درہوے جو ساکن حرف تہجی ہمیشہ ڈوُ متحرک حروف تہجی دے درمیان آندے یا کہیں وی لوظ دا آخری حرف تہجی ہوندے۔ اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ءجو گئی سہ حرفی یا سہ حرفی ساکن وڈا لوظ ہیند ے الف ساکن پہلے حرف علّت "ی" "یا" "و" متحرک ہوو ے تاں وَت الف تے اوندے بعد آوݨ آلا حرف تہجی غیر متحرک ہوندے۔ مثلاً یار (ی۔ا۔ر)، واٹ (وَ۔ا۔ٹ)، پیار (پ۔ی۔ا۔ر)، تنوار (تَ۔ن۔وَ۔ا۔ر) وغیرہ۔ ایویں ای غیر متحرک "و" یا غیر متحرک "ی" کن پہلا حرف تہجی متحرک تے آخری ساکن ہوندے مثلاً تنور (تَ۔نُ۔ؤ۔ر) وزیر (وَ۔زِ۔ی۔ر) وغیرہ۔ اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ءجو حروف علّت (ا،و،ی) توڑے جو کہیں لوظ دے وچکار ہوون یا اخیر ءچ ہوون انھیں تے کوئی حرکت (زبر، زیر، پیش، جزم، شد یا مد) نھتیں لکھی ویندی۔

۷: **تشدید**: اے علامت (ـّ) تشدید اکھیندی ءہ۔ اے علامت ہمیشہ حرف تہجی دے اُتے آندی ءہ۔ جہڑے حرف تہجی تے تشدید آونجے اوکوں (مُشدّد) آکھیا ویندے۔ جہڑے حرف تہجی تے تشدید آونجے اونہہ حرف تہجی کوں ڈو دفعہ پڑھیا ویندے۔ پرائے حرف پہلی دفعہ ساکن تے ڈوجھی دفعہ متحرک شمار تھیندے مثلاً مُحبت (مُ،حْ،ب،بَ،ت) یا مُتوَر (مُ،تَ، وْ، وَ، ر) بروزن فعولُن (فَ،عْ،وْ،لُ،ن) دے وزن تے اے لوظ یعنی محبت تے مُتوَر چار حرفی دی بجائے پنج حرفی لوظ شمار تھیسن۔

۸: **تنوین**: جڈاں جو کہیں حرف تہجی دے اتے ڈو زبراں (ـً)، ڈو پیش (ـٌ) یا تلے ڈو زیریں (ـٍ) آونجن اوکوں تنوین آکھیا ویندے۔ انھیں علامتیں نال نون دی آواز پیدا تھیندی ءہ۔ مثلاً خصوصاً، تقریباً، نوراً وغیرہ۔ تنوین ہمیشہ کہیں وی لوظ دے آخری متحرک حرف تہجی تے آندی ءہ۔ زبر آلی تنوین کہیں وی اسم دی مفعولی حالت، زیر آلی تنوین اضافی حالت تے پیش آلی تنوین فاعلی حالت ءچ آندی ءہ۔ تنوین ہیٹھ ایندڑ حرف تہجی کو نون آکھیا ویندے۔

۹: **الف ممدودہ**: جنہیں وِچھے الف دے اُتے مد (ـآ) آونجے تاں اوکوں چھک کرئیں پڑھیا ویندے۔ جیویں جو آپ، آر، آس وغیرہ (آ) یعنی الف ممدودہ کوں ڈو الفیں دے برابر شمار کیتا ویندے جیندے ءچوں پہلا الف متحرک تے ڈوجھا ساکن شمار تھیندے۔ مثلاً آپ (اَ،اْ،پ) بروزن فَعَل (فَ،عْ،ل) یعنی آپ آر تے آس ڈو حرفی دی بجائے سہ حرفی لوظ شمار تھیسن۔

۱۰: **الف مقصورہ**: جہڑا الف چھک کرئیں نہ پڑھیا ویندے "الف مقصورہ" آکھیندے مثلاً اُور (اَ،ن، وَ،ر)، نُور (نُ،ؤ،ر،

أ)، نارا **(نَ، نَ، نَ)**۔ اے گالھ ضرور گنڈھ بدھن آلی ہ جو کہیں وی لوظ دے شروع ہ چ آون آلا الف مقصورہ متحرک ہوندے جیویں جو "انور" دا الف۔ تے کہیں لوظ دے وچکار یا اخیر ہ چ آون آلا الف مقصورہ ساکن یا غیر متحرک ہوندے جیویں جونور ایا نارا دے اخیر یا وچکار آون آلے "الف"۔

۱۱: **الف خفی الصوت**: اینجھاں الف جیندی آواز الف مقصورہ کن وی گھٹ ہووے الف خفی الصّوت اکھیندے۔ سرائیکی بُلیندئیں ہوئیں بعض لوظیں دے اخیر ہ چ "اچ یا وچ" یا "اے یا ہے" آندے جیکر گئی لوظ لکھدئیں ہوئیں "اچ یا وچ" یا "اے یا ہے" کوں پورا پورا لکھیا ونجے تاں تحریر ہ چ گئی خوبصورتی پیدا نئیں تھیندی۔ تے بعض اوقات قاری پڑھدئیں ہوئیں اونہہ تحریر کوں روانی نال نئیں پڑھ سگدا بلکہ جا جا تے اٹھگدے۔ ایہہ واسطے اینجھئیں لوظیں یعنی **(اچ۔ تے وچ دے الف۔ تے واؤ۔ تے اے۔ تے ہے دے الف۔ تے ہائے ہوز)** کوں حذف کر کے انھیں دی جا تے ہمزہ مکسورہ **(ء)** یعنی **(زیر آلا ھمزہ)** لاڈ تا ونجے تاں جو تحریر ہ چ روانی۔ تے خوبصورتی پیدا تھی ونجے۔ مثلاً گھر اچ یا گھر وچ دی بجائے گھر ہ چ گون ہے یا گون اے دی بجائے کون ہ۔ تے کون ان یا کون ہن دی بجائے کون ہن وغیرہ وغیرہ۔ (ایندی مزید وضاحت کیتے "یارھواں بھانگا" پڑھو)۔

ایویں ای "او یا ہو" دے الف یا ہائے ہوز کوں جے کر ہمزہ مضموم **(ءُ)** یعنی **(پیش آلا ہمزہ)** نال بدل ڈ تا ونجے تاں اے زیادہ مستحسن ہ۔ مثلاً آندے پئے او یا آندے پئے ہو کوں **(آندے پے ءُ)** لکھن نال تحریر ہ چ حسن۔ تے روانی پیدا تھی ویندی ہ۔ اے گالھ دی گنڈھ بدھن آلی ہ جو **"ھمزہ"** بجائے خود وی الف خفی الصوت شمار کیتا ویندے۔ مثلاً کئی۔ تے کوئی۔ تے آون آلا ھمزہ **(ء)** صوتی اعتبار نال "الف خفی الصوت" ہے۔ لہٰذا "اچ یا وچ" یا "اے یا ہے" یا "ان یا ہن" دے الف۔ تے واؤ یا الف۔ تے ہائے ہوز دی جا تے **(ہمزہ مکسورہ یعنی ءِ)** لاون۔ تے "او یا ہو" دے الف۔ تے ہائے ہوز دی جا تے **(ہمزہ مضموم یعنی ءُ)** لاون ہ چ گئی قباحت پیدا نھئیں تھیندی بلکہ تحریر زیادہ خوبصورت۔ تے رواں تھی ویندی ہ۔

"الف خفی الصوت" دی مزید وضاحت کیتے اتھاں بک ہئی تو جیہہ وی پیش کیتی ویندی ہ تاں جو ایندے سمجھن ہ چ مزید اسانی رہوے۔ پہلے اے گالھ یاد رکھن آلی ہ جو "حروف علت" ڈو قسمی ہوندن۔ بکڑے وڈے حروف علت **(ا، و، ی)**۔ تے ڈو جھے چھوٹے حروف علت **(زبر، زیر، پیش)**۔ حروف علت دراصل او حروف تہجی ہوندن جنھیں دی اواز نہایت ای کمزور۔ تے مدھم ہوندی ہ۔ جڈاں جو چھوٹے حروف علت (زبر، زیر، پیش) دی اواز وڈے حروف علت دی اواز کن وی ادھی ہوندی ہ۔ ڈو جھے لوظیں ہ چ زبر دی اواز الف دی اواز دی ادھی، زیر دی اواز "ی" دی اواز دی ادھی۔ تے پیش دی اواز "واؤ" دی اواز دی ادھی ہوندی ہ۔ بک ہئی اے گالھ وی یاد رکھن آلی ہ تاں ڑے جو عربی حروف تہجی ہ چ ہمزہ "ء" کوں بک حرف تہجی دا درجہ ڈ تا ویندے پر ایندی اواز الف دی اواز دی آدھل دے برابر ہوندی ہ۔ ڈو جھے لوظیں ہ چ زبر دی اواز۔ تے ہمزہ دی اواز تقریباً تقریباً بکوں جھئیں ہوندی ہ۔ لہٰذا الف خفی الصوت یعنی (ءِ) دی اواز ۱/۲= (الف + ی) دی اواز۔ تے ءُ دی اواز ۱/۲= (الف + پیش) دی اواز۔ ساڈے سرائیکی اہل قلم "ءِ" کوں "اے"۔ تے "ءُ" کوں "او" لکھدن۔ جڈاں جو اے دی اواز = الف + ی۔ تے او دی اواز = الف + "واو" دے برابر ہوندی ہ۔ ڈو جھے لوظیں ہ چ اے دی اواز = ۲ (ءِ)۔ تے او دی اواز = ۲ (ءُ)۔ یا ایں آکھیا ونج سگدے جو اے۔ تے او دی اواز ہ، ءُ کن ڈوڑی

ہوندی ءِ۔ ہِس اتھاں اے گالھ نشا بر تھی کے سامنے آ گئی ءِ جواے۔ تے اوسرائیکی زبان دی صوتی ضرورت کوں پورا تھیں کریندے بلکہ تحریر دی روانی ءِچ مزاحم تھیندن۔ جڈاں جو ءِ تے ءُسرائیکی زبان دی صوتی ضرورت دے عین مطابق ہن بلکہ ءِ تے ءُ (یعنی الف خفی الصوت) دا استعمال قابل ستائش دی ہے کیوں جو ایندے استعمال نال نہ صرف تحریر ءِچ روانی پیدا تھیندی ءِ بلکہ اوندی خوبصورتی ءِچ اضافہ وی تھیندے۔

۱۲: **واؤ معروف**: کہیں وی لوظ دی ابتداء، وچکار یا اخیر ءِچ آون آلی **"واؤ"** جہڑی جوکھل کر ئیں پڑھی وئجے **"واؤ معروف"** آکھیندی ءِ۔ جیویں جوُو ر (**ن**ُ،وُ،ر)، ءُرو را (**ن**ُ،وُ،ر،ا)، ءُرو (**ن**ُ،وُ،ر،وُ)، وجود (**وَ**،ج،وُ،د)، وُضو (**وُ**،ض،وُ) وغیرہ ءِچ آون آلی واؤ۔ کہیں لوظ دی ابتداء ءِچ آون آلی واؤ تے بذات خود پیش (ُ) آندے جیویں جو وجود تے وُضو دی واؤ معروف۔ جڈاں جو کہیں وی لوظ دے وچکار یا اخیر ءِچ آون آلی واؤ معروف کن پہلے حرف تہجی اُتے پیش آندے۔ پر "واؤ" معروف بذات خود غیر متحرک ہوندی ءِ۔ جیویں جواُتے ڈ تے گئے لوظ نور 'نورا' نورہ' و جود تے وُضو وغیرہ وچ آون آلی "واؤ"۔

۱۳: **واؤ مجہول**: کہیں وی لوظ دے شروع، وچکار یا اخیر ءِچ آون والی انتھیں "واؤ" جہڑی کھل کر ئیں نہ پڑھی وئجے "واؤ مجہول" آکھیندی ءِ۔ جیویں جوزور، شور، وال، واٹ، وَر، وٹھ چلو بھلو وغیرہ ءِچ آون آلی واؤ۔

۱۴: **واؤ معدولہ**: انتھیں "واؤ" جہڑی جو لکھی تاں وئجے پر پڑھی نہ وئجے "واؤ معدولہ" آکھیندی ءِ۔ جیویں جوُو، ءُخوش، خواب وغیرہ ءِچ آون آلی واؤ۔ واؤ معدولہ دے تلوں زیر واانگوں بک خط چھک ڈ تا ویندے۔

۱۵: **ہائے مختفی یا ہائے خفی الصوت**: انتھیں ہائے ہوَز (ہ) جہڑی جوکھل کر ئیں نہ پڑھی وئجے ہائے مختفی یا ہائے خفی الصّوت آکھیندی ءِ۔ جیویں جو کہ، یہ چھتہ، کھبہ، کچہ، رسہ، دانہ، چرکھہ، ثرچہ، کمینہ، حسینہ، حادثہ، فاصلہ وغیرہ ءِچ اخیر تے آون آلی ہائے ہوز۔ اے گالھ یاد رکھن آلی ءِ جو کہیں وی لوظ دے اخیر ءِچ آون آلی خفی الصّوت ہائے ہوَز شعر دی تقطیع کریندئیں ہوئیں ڈٹھے ویندی ءِ۔ ڈوجھے لوظیں ءِچ حذف کر ڈتی ویندی ءِ یا اے الف دی صورت اختیار کر کے آپنڑاں وجود ضائع کر ڈیندی ءِ۔ جیویں جواتے ڈ تے گئے لوظیں دے اخیر ءِچ آون آلی ہائے ہوَز۔ ڈوجھی اے گالھ جو کوئیں حروف تہجی (یعنی انتھیں حروف تہجی جنھیں دے سر ے تھیں بند ے مثلاً د، ڈ، ذ، ر، ڑ، ز، ژ، تے و) دے اخیر ءِچ آون آلی ہائے ہوَز وی خفی الصّوت ہوندی ءِ پر شرط اے ہے جو ہائے ہوَز کن پہلے آون آلا کوئاں حرف تہجی متحرک ہووے جیویں جو پر دَہ، اللہ، گر دَہ، جلو ہ۔ تے پہرَہ وغیرہ۔

۱۶: **ہائے ملفوظی یا ہائے جلی الصّوت**: انتھیں ہائے ہَوَز جہڑی جو کھل کر ئیں پڑھی وئجے ہائے ملفوظی یا ہائے جلی الصّوت آکھیندی ءِ۔ مثلاً بَہہ، سَہہ، گُھہ، مُہہ، سُہہ، دِیہہ، رِیہہ، کیہہ، ہانہہ، دانہہ، اُونہہ، تریہہ، مریہہ، گواہ، واہ، روہ، گوہ، گروہ وغیرہ ءِچ آون آلی ہائے ہوَز۔ اے گالھ یاد رہوے جو شعر دی تقطیع کریندیں ہوئیں ہائے جلی الصّوت حذف نھیں تھیندی بلکہ شمار کیتی ویندی ءِ۔ پیا تاں کہیں وی لوظ دی ہائے ہوز کن پہلے آون آلا حرف تہجی جے کر حرف علّت (**یعنی الف، ی، ویا نون غنہ**) ہوی (**جو ہمیشہ غیر متحرک یعنی ساکن ہوندے**) تا واؤ ہائے ہوز ہائے جلی الصّوت آکھیسی پر ڈ وحرفی لوظ۔ تے اے قانون لاکوئیں تھیندا جیویں جواُتے مثال ءِچ ڈ تے گئے ڈ وحرفی لوظ ڈ ٹھے وچ سگدن دیہہ (**دِ**،ی،ہ)، با نہہ (**ب**، **ا**، **ن**، **ہ**)، گوہ (**گ**،

ڈ ۂ) سُہہ **(س ہن ۂ)** سُہہ **(مُ ہن ۂ)** وغیرہ وچ (ی، ا، و، ں) ہائے ہوڑ کن پہلے آئین لہ ہہ واسطے اے ہائے ہوز جلی الصوت اکھیسی۔

ہائے خفی الصّوت۔ تے جلی الصّوت دی املا کوں نشابر کرن وی ضروری ہ۔ جے کر انھیں دی املا درست نہ ہوسی تاں وت انھیں دا ہک ہے۔ کن لکھیرا ہوں اڑانگھا تھی ویسی۔ لکھت دے لحاظ نال ہر حرفِ تہجی دیاں تر ے شکلاں ہوندئین یعنی **(۱۔ابتدائی شکل ۲۔درمیانی شکل ،۳۔اخیری شکل)** ہائے ہوڑ دیاں اے مطلوبہ تر ے شکلاں کجھ ایں ہن۔

ا۔ **ابتدائی شکل:** ہ۔ مثلاً ہد ہد، ہرمل، ہاتھی، ہوا، ہاکا وغیرہ۔

ب۔ **درمیانی شکل:** ہر۔ مثلاً بہت، بہار، ہجرہ وغیرہ۔

ج۔ **اخیری شکل:** "ہ" "ہ" دا ہائے ہوز دی اے اخیری شکل ہوں اہم ہ کیوں جو لکھاری ہمیشہ ایندی لکھت وچ غلطی دے مرتکب تھیندن۔ ہائے ہوز دی اے (ہ) پہلی شکل ہمیشاں ہائے خفی الصّوت کیتے استعمال تھیندی ہ جیویں جو آرٹیکل ۱۵ ایٹھ مثالاں ڈینیاں گئیں۔ جڈاں جو ڈو وجھیاں ڈو شکلاں (ہہ، ہ و) ہائے جلی الصوت کیتے استعمال تھیندئین جیویں جو آرٹیکل ۱۶ ایٹھ مثالاں ڈینیاں گئین۔ ہائے خفی الصّوت کوں ہائے جلی الصّوت آلی کار تے ہائے جلی الصّوت کوں ہائے خفی الصّوت وانگوں لکھنں سراسر غلط ہ۔ جے کر انھیں دی شکل کوں گڈ مڈ کر ڈ تا ویسی تاں وت لوظیں دا درست تلفظ کرن دا رستہ ونجیج ویسی۔

۱۷: ہائے ڈ وچشمی یا ہائے مخلوطی: ہائے ڈ وچشمی یعنی ڈ وا کھیں آلی ہائے ہوز **یا ہائے مخلوط (ھ)** خط نستعلیق وچ لکھنے گئے کہیں وی لوظ دے آغاز، درمیان یا اخیر وچ آپݨی اصل مجرد شکل یعنی **"ھ"** وچ نھیں لکھی ونج سگدی۔ مثال دے طور تے ہوا کوں ھوا۔ تے گروہ کوں گروھ لکھنں درست نھیں۔ البتہ خط نسخ وچ لکھئے گئے لوظیں دے شروع، درمیان تے اخیر وچ اپݨی اصل شکل **"ھ"** وچ لکھی ونج سگدی ہ۔ سندھی زبان چونکہ عربی وانگوں خط نسخ وچ لکھی ویندی ہ لہ ہہ گالھوں سندھی زبان وچ اے ڈ وا کھیں آلی ہائے مخلوط آپݨی پوری شکل وچ استعمال تھیندی ہ۔ دراصل ایندی صرف ہگا ابتدائی شکل ہ جڈاں جو نہ تاں ایندی گݨی درمیانی شکل ہ تے نہ ای گݨی اخیری شکل۔ سرائیکی زبان دا رسم الخط چونکہ نستعلیق ہ لہٰذا ڈ وا کھیں آلی یا ہائے مخلوطی **"ھ"** سرائیکی زبان دے کہیں وی لوظ دے آغاز، درمیان یا اخیر وچ آپݨی اصل مجرد شکل وچ نھیں لکھی ونج سگدی۔ لاہور کوں لاھور، شہر کوں شھر یا بہار کوں بھار نھیں لکھیا ونج سگدا۔ البتہ کجھ مفرد حروف تہجی دے نال گنڈھ کر ئیں مرکب حروف تہجی بݨائے ونج سگدن مثلاً ب، پ، ت، ٹ ج، چ، د، ڈ، ر، ڑ، ک، گ، ل م، ن، و، ی نال گنڈھ کر ئیں بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ، وھ، یھ، مرکب حروف تہجی بݨائے ویندن۔ انھیں مرکب حروف تہجی دی تعداد ستارھاں (۱۷) ہ۔ جڈاں جو اتے ڈ تے گئے مفرد حروف تہجی نال ڈ و اکھیں آلی ہائے ہوز **"ھ"** گنڈھ ڈ تی ویندی ہ تاں لہ ہہ گالھڑے کوں تروڑیا نھیں ونج سگدا۔ یعنی بھ دی "ب"، کن **"ھ"** جدا نھیں کیتی ونج سگدی۔ ڈ و جھے لوظیں ہ وچ اُتے ڈ تے گئے ستارھاں مرکب حروف تہجی کن **"ھ"** نہ جدا کر کے لکھی ونج سگدی ہ تے نہ پڑھی ونج سگدی ہ۔

ڈ ٹھا اے گئے جو ساڈ ے اردو تے سرائیکی زبان دے اکثر لکھاری آپݨی لکھت وچ **"ھ"** دا استعمال اکثر غلط کریندن۔

اے استعمال اتنا غلط تھی گئے جو وڈے وڈے مہاندرے لکھاری وی غیر محسوس طور تے اے غلطی کر ہندن ڈ واکھیں آلی "ھ" دی خط نسخ ءچ تاں وکھری لکھت جائز ءِ پر خط نستعلیق ءچ ایندی مجرد شکل ءچ املا سر اسر غلط ءِ۔ لطف دی گالھ تاں اے ہے جو فارسی، اردو تے سرائیکی لکھنیں دے لکھارئیں وی "ھ" دی درست املا دے پا سے تو جہ نھیں کیتی۔ شاید ایندی وجہ اے وی تھی سگدی ءِ جو اے لوک "ھ" کوں ہک مفرد حرف تہجی شمار کریندن پر اے خیال سر اسر غلط ءِ کیوں جو خط نستعلیق ءچ کہیں وی لوظ دے آغاز، درمیان یا اخیر ءچ اینکوں ایندی مجرد شکل "ھ" نال لکھن درست کائنی جیویں جو اتے ڈتئیں گئیں مثالیں ءچ لکھیا گئے ۔ ہے کوں ھ لکھن وی غلط ءِ

۱۸: **یائے معروف**: جہڑی "یے" کھل کر ئیں پڑھی وغنجے "یائے معروف" اکھیندی ءِ۔ مثال دے طور تے فقیر (ف، ق، ی، ر) ، تعریف (ت، ع، ر، ی، ف) تے تصویر (ت، ص، و، ی، ر) وچ آون آلی "ی"۔ لہٰذا "ی" کوں یائے معروف یا ڈو جھے لوظیں ءچ "چھوٹی یے" آکھیا ویندے۔

۱۹: **یائے مجہول** جہڑی "یے" کھل کر ئیں نہ پڑھی وغنجے۔ "یائے مجہول" اکھیندی ءِ۔ مثلاً دلیر (د، ل، ے، ر) فریب (ف، ر، ے، ب) پیٹ (پ، ے، ٹ) وچ آون آلی "ے" لہٰذا "ے" یعنی وڈی یے کوں یائے مجہول آکھیا ویندے۔ اے مہم واسطے سرائیکی ءچ "ی" تے "ے" کوں انجوانج حرف تہجی شمار کیتا ویندے۔

۲۰: **یائے خفی الصوت**: یائے خفی الصوت دا استعمال سرائیکی زبان ءچ ہوں اہم ءِ۔ کیوں جو کہیں وی لوظ دے تلفظ ءچ یائے خفی الصوت ہوں اہم کردار ادا کریندی ءِ۔ یائے خفی الصوت دا صوَ رصرف سرائیکی زبان ءچ ای پاتا ویندے۔ سرائیکی کن علاوہ کہیں ہئی زبان ءچ یائے خفی الصوت دا وجود کائنی۔ سرائیکی زبان دے لکھارئیں کوں یائے خفی الصوت دے استعمال تے دسترس رکھن ہوں ضروری ءِ۔ خصوصاً سرائیکی زبان دے شعراء کیتے ایندے استعمال تے کمالھ دسترس رکھن ضروری ءِ۔ لطف دی گالھ تاں اے ہے جو ساڈے سرائیکی زبان دے دانشور اچاں تئیں یائے خفی الصوت کوں ہک نویکلا حرف تہجی منن یا نہ منن دی بحث ءچ مبتلا ہن تے نال ای ایندی املا وی اچاں تئیں متنازعہ ءِ۔ اے گالھ ضروری تاں نھیں جو یائے خفی الصوت کوں ہر وں بھروں حرف تہجی منیا ونجے پر اے ضروری ءِ جو ایندی گئی نہ گئی املا ضرور مقرر کر ڈتی ونجے۔ حضرت ظامی بہاولپوری تاں ایندی املا "ی" کیتی ءِ جڈاں جو میڈے نزدیک ایندی لکھت "یٔ" ہوونی چاہیدی ءِ۔ کیوں جو الٹی جزم "ٔ" الف خفی الصوت دی آواز ڈیندی ءِ۔ لہٰذا جے کڈیئں "ی" دے اتے "الٹی جزم (ٔ)" لاڈتی ونجے تاں اے "ی" یعنی یائے معروف دی آواز کوں مدھم کر ڈیسی۔ لہٰذا "ی" تے "الٹی جزم (ٔ)" لاڈیون یائے خفی الصوت دے مقصد کوں پورا کر ڈیندی ءِ۔ اتھاں یائے خفی الصوت دی املا دے کجھ اصول بیان کیتے ویندن تاں جو ایندے وجود کوں نشا بر کیتا وغ سگے۔

الف: اے جھیں مصادر جنکیں کن ماضی مطلق معروف بنیندئیں ہوئیں مصدری علامت ہٹاون دے بعد جے کڈ ہیں "یا" وا گنڈھن ضروری تھی وغنجے تاں وت اونہہ "یا" دی "ی" کوں یائے خفی الصوت "یٔ" نال لکھن ضروری تھی ویندے کیوں جو سرائیکی زبان ءچ اے رویہ لوظ دا تلفظ ایویں ای کیتا ویندے۔ مثلاً لکھن مصدر کن ماضی مطلق معروف "لکھیا" سمن کن "سمیا" تے کھیڈن کن "کھیڈیا" وغیرہ وغیرہ۔ جے کر ماضی مطلق معروف "لکھیا" کوں "لکھیا" سمیا کوں "سمیا" تے کھیڈیا کوں "کھیڈیا" یعنی

انھیں لوظیں دی **"یائے خفی الصوت"** کوں **"یائے جلی الصوت"** نال لکھیا۔ تے پڑھیا ویسی تاں وت اے لوظ سرائیکی دی بجائے پنجابی زبان دے لوظ گنینے ویسن۔ اے گالھ کنڈھ بدھن آلی ہ جو لازم مصدر کن متعدی۔ تے متعدی مصدر کن متعدی المعدی بنا کریں ماضی مطلق معروف بنیندیں ہوئیں **"یا"** دی **"ی"** کوں **"یائے جلی الصوت"** نال لکھیا۔ تے پڑھیا ویندے۔ مثلاً لکھن مصدر کن متعدی لکھانون۔ تے متعدی المعدی لکھوانون بنڈے۔ تے انھیں مصادر کن ماضی مطلق معروف **"لکھایا"** یا **"لکھوایا"** ہنسی۔ لہٰذا انھیں لوظیں کوں **"یائے خفی الصوت"** دی بجائے **"یائے جلی الصوت"** نال لکھیا۔ تے پڑھیا ویسی۔

ب: متعدی مصادر کن جڈاں ماضی مطلق معروف بنائی ونجے۔ تے اونکوں جملے ہ چ استعمال کیتا ونجے تاں جے کڈہیں جملے دا مفعول جمع مونث ہووے تاں ماضی مطلق معروف دا صیغہ جمع غائب مؤنث بنیندیں ہوئیں یائے خفی الصوت دا استعمال کیتا ویندے۔ مثلاً متعدی مصادر۔ لکھن، پڑھن۔ تے کھاون کن ماضی مطلق معروف ہ چ بنائے گئے کجھ جملے ملاحظہ تھیون۔

۱	اسلم چھٹی لکھی	، اسلم چھٹیاں لکھیاں	(چھٹیاں بطور مفعول جمع مونث)
۲	میں کتاب پڑھی	، میں کتاباں پڑھیاں	(کتاباں بطور مفعول جمع مونث)
۳	اُونہہ روٹی کھادھی	، اُونہہ روٹیاں کھادھیاں	(روٹیاں بطور مفعول جمع مونث)

ج: کہیں وی لازم مصدر کن ماضی مطلق معروف دے صیغے جمع غائب مونث، جمع حاضر مونث۔ تے جمع متکلم مونث ہ چ ہمیشاں یائے خفی الصوت ای استعمال تھیندی ہ۔ مثلاً درکن، سمن۔ تے روون مصادر کن ماضی مطلق معروف دے مطلوبہ صیغے کجھ ایں ہنسن۔

مصدر	صیغہ جمع غائب مونث	صیغہ جمع حاضر مونث	صیغہ جمع متکلم مونث
درکن	اوڈرکیاں	تساں درکیاں	اساں درکیاں
سمن	اوسیّاں	تساں سیّاں	اساں سیّاں
روون	اورنیاں	تساں رنیاں	اساں رنیاں

د: کہیں وی لازم یا متعدی مصدر کن فعل حال معروف دے صیغے جمع غائب مونث، جمع حاضر مونث۔ تے جمع متکلم مونث ہ چ ہمیشاں یائے خفی الصوت استعمال تھیندی ہ مثال دے طور۔ تے سمن، کھاون۔ تے لکھن مصادر کن فعل حال معروف دے مطلوبہ صیغے کجھ ایں ہنسن۔

مصدر	صیغہ جمع غائب مونث	صیغہ جمع حاضر مونث	صیغہ جمع متکلم مونث
سمن	اوسمدیّن	تساں سمدیاں ہُ	اساں سمدیاں ہیں
کھاون	اوکھاندیّن	تساں کھاندیاں ہُ	اساں کھاندیاں ہیں
لکھن	اولکھدیّن	تساں لکھدیاں ہُ	اساں لکھدیاں ہیں

ر: انجھیں لازم یا متعدی مصادر جنھیں کن ماضی مطلق معروف بنیندیں ہوئیں اخیر ہ چ "یا" آوے تاں وت لازم مصادر کن ماضی قریب معروف مذکر دے سارے صیغے۔ تے مونث دے صیغے جمع غائب، جمع حاضر۔ تے جمع متکلم ہ چ پر متعدی مصادر دے

مذکر۔ تے مونث دے سارے صیغیں ءچ آون آلی "ی" یا ئے خفی الصّوت لکھی۔ تے پڑھی ویسی مصادر درکݨ۔ تے مارݨ کن ماضی قریب معروف دے مطلوبہ صیغے کجھ ایں ہٕن۔

مصدر	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
درکݨ (مذکر)	اوڈرکیا	اوڈرکیݨیں	توں درکیݨیں	تساں درکیے وے	میں درکیاں	اساں درکیے سے
درکݨ (مونث)	اوڈرکی	اوڈرکیں	توں درکیں	تساں درکیں وے	میں درکی آں	اساں درکیں سے
مارݨ (مذکر)	اونہہ مارئے	انھیں مارئے	توں مارئے	تساں مارئے	میں مارئے	اساں مارئے
مارݨ (مونث)	اونہہ مارئے	انھیں مارئے	توں مارئے	تساں مارئے	میں مارئے	اساں مارئے

س: کہیں وی مصدر کن اسم حالیہ بݨیندئیں ہوئیں یا ئے خفی الصوت دا استعمال کیتا ویندے۔ مثلاً لکھݨ مصدر کن اسم حالیہ لکھدیں ہوئیں یا لکھدیں لکھدیں بݨدے۔ لہٰذا انھیں ڈوہائیں ءچ استعمال تھیون آلی یا ئے معروف "ی" یا ئے خفی الصّوت شمار تھیسی۔

ص: کوئی وی مونث اسم جیندے اخیر ءچ یا ئے معروف "ی" ہووے اوندی جمع بݨیندیاں ہوئیں یا ئے خفی الصوت دا استعمال تھیندے مثلاً والی کن والیاں۔ چٹھی کن چٹھیاں۔ تے روٹی کن روٹیاں وغیرہ۔

ک: کوئی وی مونث اسم جیندے اخیر ءچ یا ئے معروف "ی" ہووے اوندی جمع نسبتی بݨیندئیں ہوئیں یا ئے خفی الصوت دا استعمال تھیندے مثلاً والی کن والیہݨ چٹھی کن چٹھیہں۔ تے روٹی کن روٹیہں وغیرہ۔

ل: ماضی قریب معروف دا کوئی اتھاں جملہ جیندا فعل متعدی۔ تے جیندا فاعل کوئی اتھاں اسم ہووے جیندے اخیر ءچ یا ئے معروف "ی" ہووے تاں وت اونہہ فاعل دی جمع بݨیندیں ہوئیں یا ئے خفی الصّوت دا استعمال تھیندے مثلاً موچی چم چھلیندے، درزی جوڑا سیتے، ڈاچی پانی پیتے انھیں جملے ہٕن جنھیں دے فعل چھلیندے (چھلݨ مصدر)، سیتے (سیوݨ مصدر)، پیتے (پیوݨ مصدر) متعدی ہٕن۔ تے فاعل موچی، درزی۔ تے ڈاچی ہٕن۔ لہٰذا فاعلیں کوں جمع بݨیندئیں ہوئیں اے جملے کجھ ایں لکھیسن۔ موچیئیں چم چھلیندے۔ درزئیں جوڑا سیتے۔ تے ڈاچیئیں پانی پیتے۔ انھیں فاعلیں ءچ استعمال تھیون آلی یا ئے معروف "ی" یا ئے خفی الصّوت گݨی ویسی۔

۲۱: **حروف ابجد**: عربی زبان دے حروف تہجی جیندی تعداد اٹھاویہہ ہے۔ انھیں کوں اٹھ اوظلیں ءچ جمع کرڈتا گئے۔ تے وت ہر حرف تہجی دی اک قیمت وی مقرر کرڈتی گئی ءِ۔ انھیں کوں حروف ابجد وی آکھیا ویندے جیہڑے جواے ہٕن ابجد، ہوز، حطی کلمن سعفص، قرشت، ثخذ، ضظغ۔

حروف ابجد دیاں قیمتاں کجھ ایں ہٕن

ابجد	اَ	بَ	جُ	دِ
عددی قیمت	۱	۲	۳	۴

ہوّز	ہَ	وَ	زَ
عددی قیمت	۵	۶	۷

حطی	حَ	طِ	یَ، ے
عددی قیمت	۸	۹	۱۰

کلمن	کَ	لِ	مَ	نَ
عددی قیمت	۲۰	۳۰	۴۰	۵۰

سعفص	سَ	عَ	فَ	صَ
عددی قیمت	۶۰	۷۰	۸۰	۹۰

قرشت	قَ	رَ	شَ	تَ
عددی قیمت	۱۰۰	۲۰۰	۳۰۰	۴۰۰

ثخذ	ثَ	خَ	ذَ
عددی قیمت	۵۰۰	۶۰۰	۷۰۰

ضظغ	ضَ	ظَ	غَ
عددی قیمت	۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰

عربی زبان دے اٹھاویہہ حروف ابجد دے علاوہ فارسی زبان دے زائد حروف اے ہمن: پ، چ، گ، ژ (۴)

اردو زبان دے فارسی حروف ابجد کن زائد حروف اے ہمن: ٹ، ڈ، ڑ (۳)

سرائیکی زبان دے اردو حروف ابجد کہی زائد حروف اے ہمن: پ، چ، ڈ، گ، ن (۵)

عربی کن سرائیکی زبان دے زائد حروف ابجد اے ہن: ب، پ، ٹ، ح، چ، ڈ، ڈ، ڑ، ژ، گ، گ، ں (۱۲)
سرائیکی حروف ابجد دی قیمت کجھ ایں مقرر تھیسی: ب۔ تے پ کوں ب نال رکھ کے انھیں دی قیمت ۲ مقرر تھیسی کیوں جو "ب" دی قیمت ۲ ہے۔ ٹ کوں ت نال لکھ کر ئیں ایندی قیمت ۴۰۰، ح۔ تے چ کوں ج نال لکھ کر ئیں انھیں دی قیمت ۳، ڈ۔ تے ڈ کوں د نال رکھ کر ئیں انھیں دی قیمت ۷، گ۔ تے گ کوں ک نال رکھ کر ئیں انھیں دی قیمت ۲۰۔ تے ں کوں ن نال رکھ کر ئیں ایندی قیمت ۵۰ مقرر تھیسی۔
ہندی لیجے آلے مرکب حروف تہجی جہڑے جو ہائے مخلوط "ھ" نال ملا کر ئیں بنائے گئیں اوا ے ہن بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ، وھ، ہ، ھ، انھیں حروف کن علاوہ سرائیکی لیجے دے مرکب حروف تہجی نچ، نگ، وی ہن۔ انھیں حروف دی قیمت معلوم کرن کیتے ڈیکھو ڈوجھے باب دا پہلا آرٹیکل۔

۲۲: **حروف علّت**: علّت دا لغوی معنی بیمار، کمزور۔ تے ضعیف دے ہن۔ انجھیں حروف تہجی جنھیں دی آواز مدھم۔ تے کمزور ہے حروفِ علّت اکھیندن۔ حروفِ علّت صرف ترے ہن۔ جہڑے جوا ے ہن۔ "ا، و، ی" حروف علّت کن علاوہ ہنے تمامی صحیح حروف تہجی اکھیندن۔ جے کڈیں حروفِ علّت۔ تے زبر (ـَـ) زیر (ـِـ) یا پیش (ـُـ) دی حرکت آونجے تاں وت اے حروف وی صحیح حروف شمار تھیندن یا ے گا لھدی یاد رکھنی آلی ہو جو جیکر حروف علّت کہیں لوظ دے شروع ءچ آونجن تاں وت او خود بخود متحرک تھی ویندن۔ تے صحیح حرف تہجی۔ بن ویندن جیویں جوا نور (اَ،ن، وَ،ر) دا الف، وڈی (وَ،ڈ،ی) دی "واؤ"۔ تے یقین (ی، ق،ی،ن) دی "ی" متحرک تھی کر ئیں صحیح حرف تہجی۔ بن گئی ہو۔ پیا تاں گئی وی حرفِ علّت کہیں وی متحرک حرف تہجی دے بعد آ کر ئیں اوندی آواز کوں مزید ودھاڈیندے جیویں جووا را (وَ،آ،رَ،آ) دے الف متحرک "وَ" تے "ر" دی آواز کوں۔ تے روٹی (ر،وٹ، ی) ءچ "وَ" تے "ی" "ر"۔ تے ٹ دی آواز کوں ودھاڈیندن۔

۲۳: **نون**: حرف تہجی "ن" دا تلفظ ڈو قسمی ہو۔

1- متحرک 2- ساکن

جہڑی نون۔ تے گئی نہ گئی حرکت آونجے تاں وت او نہہ "ن" کوں متحرک آکھیا ویندے۔ مثال دے طور۔ تے نعمت (نِ، عْ، مَ، مَ، ت)، نور (نُ، وْ، رْ)۔ تے انار (اَ، نَ، اَ، رْ) دی نون۔ ۔ تے جہڑی نون غیر متحرک ہووے او کوں ساکن نون آکھیا ویندے۔ کہیں وی لوظ دے اخیر ءچ آون آلی نون ہمیشہ ساکن ہوندی ہو۔ مثلاً کودن (ک، وْ، دَ، ن) یعنی کم عقل دی نون، یا دامن (دَ، اَ، مَ، ن)، وطن (وَ، طَ، ن)، امن (اَ، مَ، ن) دی نون۔

غیر رکنی احباں وفاداری دی کجھ امید ہے
پر بھرا دے سر دا دشمن اج بھرا لگدے میکوں (امان اللہ کاظم)

لہ نہہ شعر ءچ رکنی۔ تے دشمن دی نون ساکن ہو۔

۲۴: **نون غُنہ**: نون ساکن ڈو قسمی ہو پہلی او نون ساکن جہڑی جوا۔ تے بیان کیتی گئی ہو۔ تے ڈوجھی نون ساکن کوں نون غنہ آکھیا ویندے۔ نون ساکن۔ تے نون غنہ ءچ ہوں فرق ہو۔ نون ساکن کوں کہیں وی شعر دی تقطیع ءشامل کیتا ویندے جڈاں جو نون

غنہ حذف تھی ویندی ءِ۔ اُتے ڈِتے گئے شعر دی تقطیع ملاحظہ ہووے پہلا مصرعہ۔

غیر کہن اجاں وفاداری دی کجھ امید ہے

غ۔ی۔ر۔ک۔ن۔ا۔ن

غیرکن اجِ (فاعلاتن)۔ف۔اَ۔عِ۔ل۔اَ۔تُ۔ن

ج۔اَ۔وَ۔ف۔اَ۔دَ۔اَ

جاوفادا (فاعلاتن)۔ف۔اَ۔عِ۔ل۔اَ۔تُ۔ن

ر ی۔دِ۔ی۔ک۔جھ۔اُ۔م

ری دی گجھرام (فاعلاتن)۔ف۔اَ۔عِ۔ل۔اَ۔تُ۔ن

م۔ی۔دُ۔وِ۔ی

میدہے (فاعلات)۔ف۔اَ۔عِ۔ل۔اَ۔ت

گالھ کجھ ایں تھیئی ءِ جو "**رکن**" دی "**نون ساکن**" تاں تقطیع ءِچ شامل تھیئی ءِ پر "**اجاں**" دی نون غنہ شامل نھیں تھیئی۔ ڈوجھی گالھ اے ہے جو جہڑی نون ساکن کہیں حرف علّت دے بعد آوے یا جہڑی کہیں اگلے صحیح حرف تے جُتی نال گنڈھی کھڑی ہووے۔ "**نون غنہ**" اکھیندی ءِ۔ مثلاً ڈِندا (ڈِن ہو) بھنگی (بھ۔ن، گ۔ی) بنڈل (ب۔ن، ڈ۔ل) وغیرہ ءِچ آون آلی "**ن**" نون غنہ ءِ۔

نانگ تہذیب فرنگ دا ، ڈنگ کے وہندا ، وہ گئے
ماندریئں کوں مندر بھل گئے ، ہس گھیندے پئے لکیر

(امان اللہ کاظم)

بحر، فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلات۔

پہلا مصرعہ: نانگ تہذیب فرنگ دا، بروزن فاعلاتن فاعلاتن۔

14 حروف تہجی جیندے وچ نانگ۔ تے فرنگ دے "**ڈونون غنے**" شامل کائینی۔

ڈنگ کے وہندا (بروزن فاعلاتن) 7 حروف تہجی جیندے وچ ڈنگ۔ تے وہندا دے "**ڈونون غنے**" شامل کائینی ایویں ای ڈوجھے مصرعے دے لوظیں۔ ماندریئں کوں، مندر۔ تے کھیندے دے "**پنج نون غنے**" شامل کائینی ہس اتھیں نون جہڑی جونک ءِچ ہولی ونجے لکھی تاں ونجے پر پڑھی نہ ونجے۔ تے نہ او کہیں تقطیع ءِچ شامل کیتی ونجے نون غنہ اکھیندی ءِ۔

۲۵ سرائیکی زبان ءِچ لوظیں دی بھن گھڑ: سرائیکی ہولی ہک اتھیں ہولی ءِ جیندے ءِچ لوظیں دی بھن گھڑ یعنی تقصیر (تخفیف) یا تزیید (اضافہ) کیتی ویندی ءِ۔ خاص طور تے سرائیکی شاعری ءِچ بھن گھڑ دی اے صورت ہوں نظر آندی ءِ۔ اے بھن گھڑ دے اتھاں کجھ اصول بیان کیتے ویندے پین تاں جو اہ بھن گھڑ دی وجہ کن بُجھن آلے نویں لوظیں دی وضع قطع آسانی نال سمجھ ءِچ آونجے۔ او اصول کجھ ایں ہن۔

ا۔ **حذف:** لوظیں دی بھن گھڑ دی اتھیں حالت ہیندے ءچ کہیں لوظ دے وچکار کہیں حرف تہجی کوں **حذف** کر ڈ تا وینجے ۔ حذف شدہ حرف یا حروف تہجی دے بعد نویں بݨی آلے لوظ کوں محذوف آکھیا ویندے مثلاً پریت کن محذوف پیت، پریم کن محذوف پرم، شاباش کن محذوف شابش ۔ تے چھوڑ کن محذوف چھڈ وغیرہ اتھاں کجھ اشعار بطور نمونہ پیش کیتے ویندن۔

ا **پیت** ، **پرم** دی چاشنی چکھڑ تُم وسریئے ڈکھڑے، سکھڑے فریدؒ
۲ پتوں ہوت نہ کھڑ مکلایا_ **چھڈ** کلھڑی کیچ سدھایا فریدؒ
۳ کجھ **بگانہ** کجھ آشنا میڈا_ ہا تاں میڈا پر او نہ ہا میڈا ریاض رحمانی
۴ جڈاں وی رات کوں **چوڈی** دے چندر کوں ڈہداں
ڈسانواں کیا، میکوں کیا کیا خیال آندے وہی نقوی احمد پوری
۵ رب دے **سانھیں** جئیں ڈینہہ دھرتی خبراں بیان کریسی
بولݨ دی رب طاقت ڈیسی، دھرتی صاف بلیسی
۶ رحمت نال وسیندے جو سنھیں رم جھم بارش باراں
تسڑی روہی وچ کر ڈیندے ٹوبھے تار متاراں خادم حسین مخفی

اُتے ڈتے گئے شعر نمبر ا ءچ پریت کن محذوف **پیت**، پریم کن محذوف **پرم**، ڈو جھے شعر ءچ چھوڑ کن محذوف **چھڈ** ترتیجھے شعر ءچ بیگانہ کن محذوف **بگانہ**، چوتھے شعر ءچ چوڈھویں کن محذوف **چوڈی** پنجویں شعر ءچ **سانھیں** کن محذوف سانھیں تے چھیویں شعر ءچ سائیں کن محذوف **سنھیں** ہدھا گئے ۔

ب۔ **ترخیم:** کہیں وی لوظ دی او حالت ءہیندے ءچ او نہہ لوظ دے اخیری حرف تہجی کوں گراڈ تا (حذف کر ڈ تا) وینجے ۔ ترخیم دا لغوی معنی وی کہیں لوظ کوں لنڈا کر ڈیون ءے ۔ ترخیم زیادہ تر شاعری ءچ ای مستعمل ءے ۔ مثلاً شاباش کوں شابش، چندر کوں چن، کتھاں کو کتھ، جتھاں کو جتھ، جڈاں کوں جڈ تے کڈاں کوں کڈ ہدھا ویندے ۔ اتھاں کجھ اشعار بطور نمونہ پیش کیتے ویندن ۔

ا کجھ آدم تے کجھ شیثؑ نبی_ کجھ نوحؑ کتھاں طوفان آیا فریدؒ
۲ کربل دے وچ تیغ چلا کر_ ایڑھا کیس کرایا فریدؒ
۳ شابش مار ریاض کوں ویندی_ جتنے لبھنی سارے پتھر ریاض رحمانی
۴ تیر نگہ دا رگ رگ رچیا_ سارا بدن چرنگ یارا فریدؒ
۵ چوڈی دی سوݨی رات ہئی _ ہک نور دی برسات ہئی
سانول کوں ول ول یاد کر _ پنیدا گیئم پنیدا گیئم نقوی احمد پوری
۶ چندر میڈے کل ہے تے رت وی چوڈی دی ہے
اج تاں لگدی ہے سراندی تے پواندی روشنی نقوی احمد پوری

اُتے ڈِتے گئے پہلے شعر ءِچ کتھاں یا کتھائیں کن رخم **کھ**، ڈو جھے شعر ءِچ کربلا کن رخم **کربلی**، تر تیجھے شعر ءِچ شاباش کن رخم **شابش**، چوتھے شعر ءِچ نگاہ کن رخم **نگہ**۔ تے پنجویں۔ تے چھیوں شعر ءِچ چوڑھویں کن **چوڑی** رخم ہد ھا گئے۔

ج **تحریک**: جنہیں حالت ءِچ کہیں لوظ دے کہیں ساکن (غیر متحرک) حرف نُقطی کوں شعری ضرورت دے پیش نظر متحرک بناڈِتا وینجے' اوکوں تحریک آکھیا ویندے مثال دے طور۔ تے شرم (**ش،ر،م**) کوں شرم (**ش،ر،م**) گرم (**گ،ر،م**) کوں گرم (**گ،ر،م**) قہر (**ق،ہ،ر**) کوں قہر (**ق،ہ،ر**) شہر (**ش،ہ،ر**) کوں شہر (**ش،ہ،ر**) قبر (**ق،ب،ر**) کوں قبر (**ق،ب،ر**) صبر (**ص،ب،ر**) کوں صبر (**ص،ب،ر**) **ہد** ھنی تحریک اکھیندے حقیقت تاں اے ہے جو اسلام ءِچ کہیں وی حرام چیز کوں استعمال کرݨ دی اونہہ ویلھے اجازت ڈِتی ویندی ءِ جڈاں کہیں انسان دی زندگی بچاوݨ ہووے۔ لہٰذا اونہہ کن اے ثابت تھیندا جو اونہہ حرام چیز کوں ہمہ وقتی حلال قرار ڈے ڈِتا گئے۔ تے اساں اوندا بے دھڑک استعمال شروع کر ڈِیوں۔ **لفظی تحریک** دے متعلق اے سمجھ گھݨی جو اس اے ہر وقت جائز ءِتاں اے گالھ درست کائنی ساڈے وسیب دے سرائیکی شعرا **تحریک** کوں آپݨے اتے سراسر حلال کر گھدے۔ تے اوندا بے دھڑک استعمال پئے کریندن۔ حالانکہ اے صرف بعض ناگزیر وجوہ دی بنا تے' اتے ضرورت شعری کیتے جائز قرار ڈِتا گئے۔

۱ سخت سفر وچ ، ظلم **قہر** وچ ہوت نہ کیتم کاری فریدؒ
۲ شان **شرم** کیا بھیم **بھرم** کیا دین **دھرم** کیا دیر **حرم** کیا
۳ لطف کرم گیا، نیک **رحم** گیا لکھوی شہر خواری فریدؒ
۴ بچ پیا ول کیچ **شہر** دا مشکل پینڈا روہ ڈونگر دا
۵ آیا پہرہ سخت **پہر** دا رُلدے پھردے مر بھر گیو سے فریدؒ

اُتے ڈِتے گئے پہلے شعر ءِچ قہر کوں **قَہر**، ڈو جھے شعر ءِچ شرم کوں **شَرَم** بھرم کوں **بھرَم** دھرم کوں **دھرَم**، حرم کوں **حَرَم**، تر تیجھے شعر ءِچ رحم کو **رَحم**، چوتھے شعر ءِچ شہر کوں **شَہر** تے پنجویں شعر ءِچ پہر کوں **پَہر بدھا** گئے۔ اے گالھ گنڈھ بدھنی آلی ءِ جو بھرم ، دھرم۔ تے حرم دی "ر" عموماً متحرک بدھی ویندی ءِ۔ جڈاں جو فریدؒ سنیں تر تیجھے شعر ءِچ لوظ شہر (**ش،ہ،ر**) کوں شہر (**ش،ہ،ر**) ای ہد ھے جڈاں جو چوتھے شعر ءِچ لہٰذا لوظ کوں شہر (**ش،ہ،ر**) **ہد** ھے یعنی سنیں ہوراں تحریک کوں سراسر جائز قرار ڈِتا۔

د **تزیید**: کہیں لوظ دے اخیر ءِچ کہیں ہک حرف علّت (**ا،و،ی**) دے ودھارے کوں "تزیید" آکھیا ویندے تزیید دا لغوی معنی ہے ودھارا یا اضافہ مثال دے طور۔ تے کجل کوں **کجلا**، پلیت کوں **پلیتا** اصل کوں **اصلوں**، سبھ کوں **سبھو**، کری کوں **کروی**۔ تے جان کوں **جانی ہد** ھنی تزیید اکھیندے۔

۱ **کجلا** پائیم، سرخی لائیم کیتم یار وسارا فریدؒ
۲ **اصلوں** محض وسار یئس لاکر پرم **پلیتا** فریدؒ
۳ عشق ءِچ سبھو الوہا تلوہا کھڑاں لٹا ہئی کیا اچھا ڑ ڈیواں میں دل دی مُکان۔ تے ریاض رحمانی

۴ کور کھٹ کئی میل دے وچ باغ، ہوٹے، پھل رَہا
کچی **کردی** ریت دے کوٹھے بنانوں چھوڑ دے شاکر شجاع آبادی

۵ نہ ڈُھم نہ سُنیُم ہئی جا، قوم اوہا بیابانی
کتیاں وانگ ودن کت چھوڑی، سنی توں سنبھل **جانی** خادم حسین مخفی

۶ **راتوں** رات نسوکڑ ڈکھڑے کالے رہ سدھائے فریدؔ

۷ فخر الدین مٹھل دے **شوقوں** دم دم پیڑ سوائی فریدؔ

اُتے ڈِتے گئے پہلے شعر ءچ کجل کوں کجلا، ڈوجھے شعر ءچ اصل کوں اصلوں۔ تے پلیت کوں پلیتا، ترتیجھے شعر ءچ سبھ کوں سبھو، چوتھے شعر ءچ کری کوں کردی، پنجویں شعر ءچ جان کوں جانی، چھیویں شعر ءچ رات کوں راتوں۔ تے ستویں شعر ءچ شوق کوں شوقوں بدھا گئے۔

ر۔**اشباع**: اشباع دا لغوی معنی ءِ ''حرکت کوں دراز کرنی''، یعنی کہیں لوظ ءچ موجود کہیں حرف تہجی دی حرکت زبر (َ) کوں اتنا لمبا چھکیا ونجے جواو ''الف ہئی ونجے زیر کوں اتنا لمبا چھکیا ونجے جواو ''ی'' تے پیش (ُ) کوں اتنا لمبا چاچھکیا ونجے جواو (واؤ) دی آواز ڈیون لگے اشباع اکھیندے مثال دے طور۔ تے فیصلہ کوں **فیصلا**۔ بھلنو کوں **بھلاوو** ومکنو کوں **مکاوو**۔ کرخت کوں **کرختا**، بخت کوں بختا، سخت کوں سختا۔ تے تخت کوں تختا وغیرہ وغیرہ۔

۱ رنجھی یار بھلاوو چا اُجڑیاں کو گل **لاوو** چا
۲ یار اکوں تاں رسسو **ناں** ایکھا گالھ **مکاوو** چا شاکر شجاع آبادی

۳ اے مناسب نھنیں ڈِوسکرات ہےتوں ڑپیس جسم، روح دی کشمکش دا**فیصلا** تھیون تاں ڈے امان اللہ کاظم

۴ ایڈا کول کراڑ وی چرگاں نھنیں، میڈا چن دلدار **کرختا** !
نت رس ویندا ہیں شاکر توں، میڈا بھاگ سہاگ تے **بختا** !
ہوندے کاوڑ غصہ کہیں ویلھے، میڈا ڈھول مزاج دے **سختا** !
کڈہیں ڈھرتی تے وی لہہ چیا کر ہس کہیں سلیمان دے **تختا** ! شاکر شجاع آبادی

اُتے ڈِتے گئے پہلے شعر ءچ بھلنو کو **بھلاوو**، تے لنو کوں **لاوو**، ڈوجھے شعر ءچ نہ کوں **ناں** تے مکنو کوں **مکاوو**، ترتیجھے شعر ءچ فیصلہ کوں **فیصلا**، تے چوتھے بند ءچ کرخت کوں **کرختا**، بخت کوں **بختا**، سخت کوں **سختا**، تے تخت کوں **تختا** بدھا گئے۔

س۔**ابدال**: ابدال دا لغوی معنی ءِ بدل ڈیون جڈاں جو علم صرف دی اصطلاح ءچ ایندا معنی ءِ کہیں لوظ دی **شکل** تبدیل کر کے نویں **شکل** ڈے ڈیون ڈوجھے لوظیں ءچ ابدال اونہہ حالت کوں آکھیا ویندے جیندے ءچ کہیں ہئی زبان دے لوظ دے کہیں ہک حرف یا ہک توں زیادہ حروف تہجی کوں تبدیل کر کے اونہہ لوظ دی اصل **شکل** کوں بدل ڈتا ونجے۔ مثال دے طور۔ تے مہمان کوں مزمان، جانور کوں زناور۔ تے کفن کو ختھن یا ختھنی ءچ بدل ڈیون کوں ابدال آکھیا ویندے۔

۱ چھوٹے وقت کنوارے ویلھے ــــ لگڑم تیڈڑا **دانگ** فریدؒ
کیچ گئیوں یار **بروچل** ــ نہ کل لدھڑو سانول ول فریدؒ
۲ مہینوال نہال نہ کیتم = **چھڈ** کلھڑی نال نہ نیتم فریدؒ
دل کھسدا ، **بھیت** نہ ڈسدا تھی اوپرا دوروں ہسدا فریدؒ
۳ کون آکھے او تے میں ہیں، ہکے آدم دی **اُلھادھ**
۴ دیکھ تن میڈے تے لیراں، پیا کریندا ہے کریر امان اللہ کاظم
۵ وقت کاظم تیڈے ہتھ کن جے کڈہیں چھپٹ پوڑے
۶ ہتھ ولا آسی نہ مُنہہ زور **زناور** وانگوں امان اللہ کاظم
۷ کوئی پندھیڑو تھکیا بُٹیا **شیت** ہووے گھل دے وچ
قافلے والو! ذرا اچھکو صدا ڈیندے جلوں ریاض رحمانی
۸ جگ بے **آرام** کیوں ہِ ــــ گھر گھر **متام** کیوں ہِ قیس فریدی
۹ ندرب **پشاک** پوائی ہِ نہ جھولی اڈُمی پئی ہِ **تنگیج** ڈے کے کنہیں چا، پناوٹاں جو نہ ہا قیس فریدی

اتے ڈتے گئے پہلے شعر ہِ چ داغ کوں **دانگ**، ڈوجھے شعر ہِ چ بلوچ کوں **بروچل**، ترتیجھے شعر ہِ چ چھوڑ کوں **چھڈ**، چوتھے شعر ہِ چ ہبید کوں **بھیت**، پنجویں شعر ہِ چ اولاد کوں **الھادھ**، چھیویں شعر ہِ چ جانور کوں **زناور**، ستویں شعر ہِ چ شاید کوں **شیت**، اٹھویں شعر ہِ چ آرام کوں **ارام** تے ماتم کوں **متام** جڈاں جوناویں شعر ہِ چ پوشاک کوں **پشاک**۔ تے ننگ کوں **تنگیج** ہِ چ بدل ڈتا گئے۔

ش۔**اشتقاق**: اشتقاق دا لغوی معنی ہِ کہیں چیز کوں پاڑ کرائیں اوندے وچوں کجھ کڈھ گھننی علم صرف دی اصطلاح ہِ چ لبہہ کہ مراد ہِ ہک کلمے کن ڈوجھا کلمہ بناونں ۔ڈوجھے لوظیں ہِ چ اشتقاق دا مطلب ہِ کہیں وی لوظ دا مشتق بناونں۔

1- **ڈیری** دشمن، سخت ستائے ــــ سینے چھیڑی سانگ فریدؒ
2- کتھ لیلیٰ، کتھ مجنوں ــــ کتھ سوہنی **مہیوال** فریدؒ
3- چار ڈہاڑے چیتر دے کڈھے **پاکروال** فریدؒ
4- پربھت دھاراں روہ گھنیرے ــــ جتھ لانکھے جتھ تھیئم **وہیرے** فرید
5- بیشک درد منداں دے ویرے ــــ جتھ **تھلوا** جتھ سہڑیاں جاہیں فریدؒ
6- ہبہ اوڈھر محبوب توں، منجھ نہ ہرگز کیر ــــ سچی **تابنگ** وصال دی ڈیندی قسمت پھیر امان اللہ کاظم
7- لبھ آیا فٹ سعد کوں سیٹل، حال حوال وٹڑیونے ــــ **وچھڑے** یار ملیسے آھیندئیں، لکھ الحمد پڑھیونے خادم مخفی
8- جیت دا کوئی شوق نھنیں، ارمان نھنیں کہیں **ہار** دا ــــ دل اکھیندے کھیڈی رکھاں ، جواسیڈے پیار دا ریاض رحمانی

اُتے ڈتے گئے پہلے شعر ہِ چ دل کن مشتق **ڈیری** (اسم مصغر)، ڈوجھے شعر ہِ چ منجھ (دامانی لہجہ) یا مینھ (ریاستی لہجہ) کن

مشتق **مینوال** (اسم فاعل)، ترتیجھے شعر ءِ چ ہکری کن مشتق **پا کروال** (اسم فاعل) چوتھے شعر ءِ چ واہ کن مشتق **وہیرے** (اسم مصغر)، پنجویں شعر ءِ چ تھل کن مشتق **تھلوا** (اسم مصغر)، چھیویں شعر ءِ چ تا منگن مصدر کن مشتق **تا منگ** (حاصل مصدر)، ستویں شعر ءِ چ وچھڑن مصدر کن مشتق **وچھڑے** (اسم مفعول) ۔تے اٹھویں شعر ءِ چ جیتن مصدر کن مشتق **جیت** ۔تے ہارن مصدر کن مشتق **ہار** (حاصل مصدر) اشتقاق دیاں مثالاں ہن۔

ص ۔**ادغام**: ڈو ہم جنس یا ہم مخرج لوظیں کوں ملا کر ئیں پڑھن یا لکھن کوں یا انھیں ڈو لوظیں کن گئی ہک یا ہک کن زیادہ حروف تہجی کوں حذف کر کرا ئیں نواں لوظ بناون کوں **"ادغام"** آکھیا ویندے ۔ادغام دا لغوی معنی ءِ ڈو لوظیں کوں ملا کرن یا ہک لوظ کوں ہنے لوظ ءِ چ مدغم کرن ۔مثال دے طور ۔تے بدتر کو **بتر** (بد دی دکوں حذف کر کے تر نال جوڑ ڈ تا گئے) شاد باش کوں **شاباش** (شاد دی "د" کوں حذف کر کے باش نال جوڑ ڈ تا گئے) ۔تے یاد داشت کوں **یاداشت** (یاد دی دکوں حذف کر کے داشت نال جوڑ ڈ تا گئے) وغیرہ وغیرہ ونڈاڈیون کوں "ادغام" داناں ڈ تا ویندے۔

اُتے ڈتیں گئیں مثالیں دے لوظ اگر چہ فارسی زبان کن گھدے گئیں پر اے لوظ سرائیکی زبان ءِ چ وی مستعمل ہن۔

۲۶: **اوقاف یعنی علامات وقف**: انسان دی اے عادت ءِ جو گالھ کریندئیں ہوئیں یا ونی تقریر دے وچکار ونی آواز کوں کڈھئیں اچا ۔تے کڈھئیں مدھم کر ڈیندے ۔تے کھنھیں اور رک رک کر ئیں گالھ کریندے ۔تے بعض اوقات کھنھیں او بالکل ای چپ کر ویندے ۔انھیں سارئیں حرکتیں کوں ظاہر کرن کیتے مختلف علاماتاں وضع کیتیاں گئیں جنھیں کوں "علامات وقف" آکھیا ویندے ۔جھڑیاں جواے ہن۔

ا ۔**وقف کامل**: وقف کامل ہک علامت ءِ جھڑی جو اونہہ ویلھے استعمال کیتی ویندی ءِ جڈاں جو زیادہ رکنا ہووے ۔اے علامت عموماً عبارت دے پیرگراف مکمن دے بعد لئی ویندی ءِ جھڑی جواے ہے (÷)۔

ب ۔**وقف خفیف یا سکتہ**: وقف خفیف یا سکتے دی علامت الٹی "واؤ" (ہ) ہے ۔اے علامت ہک جملے دے لوظیں، یا چھوٹے چھوٹے مرکبات دے درمیان استعمال کیتی ویندی ءِ ۔ڈو جھے لوظیں ءِ چ وقف خفیف ۔تے تھوڑا تھوڑا رکنا پوندے ۔مثال دے طور ۔تے روٹی، کپڑا ۔تے مکان ہر انسان دی ضرورت ءِ ۔قلم، دوات ۔تے کاغذ گھن آؤ ۔میں ویندا پیاں ہتوں وی آوسنج وغیرہ وغیرہ۔

ج ۔**وقفہ**: وقفے دی علامت اے ہے (–) وقف خفیف یا سکتے دی نسبت وقفے ۔تے زیادہ رکنا پوندے ۔اے علامت عام طور ۔تے کہیں وی جملے دے خاتمے ۔تے لئی ویندی ءِ ۔مثال دے طور ۔تے میں روٹی کھا گھدی ءِ ۔احمد سکول ویندا پئے ۔بال روندا کھڑے ۔وغیرہ وغیرہ۔

د ۔**علامت تعجب یا ندا**: تعجب یا ندا دی علامت اے ہے (!) اے علامت درج ذیل مقامات ۔تے استعمال تھیندی ءِ ۔

(i) جڈاں جو کہیں شخص کوں سڈیا ونجے یا کوئی منادی کیتی ونجے ۔مثال دے طور ۔تے یا الٰہی! میڈے ان پھر بندے کھان ونجن ۔بھراوو! میڈی گالھ غور نال سنو ۔(ii) اظہار حکم دے طور ۔تے مثال دے طور ے چپ! سارہ نہ کڈھ، ٹر پو! میکوں ارام کرن ڈے ۔بھج پو! مال

ولا گھنا وغیرہ وغیرہ۔ (iii) اظہار خواہش دے وقت، مثال دے طور تے افسوس! بے خوندا مار یا گئے۔ کاش! اکبر امتحان ءچ پاس تھی ویندا۔ ہے ہے! بھیڑ حرام تھی پئی ءِ۔ (iv) خالص تعجب واسطے۔ مثال دے طور تے واہ واہ! ڈاہڈھا جتھ مار یئی۔ بھل وے بھل! تیڈی چالاکی۔ (v) خوشی دے موقعے تے مثال دے طور تے آہا! کیجھاں خوبصورت پھل ءِ۔ سبحان اللہ! کنوار یئے جھیں سوہنی ءِ۔ (vi) افسوس دے موقعے تے مثال دے طور تے ہائے ہائے! میڈے پتر کوں کیا تھی گئے۔ ہائے وے بدبختی! تیں میکوں کیڈ ہوڈا نھنیں چھوڑیا۔ اوہو! سٹ لگ پئی وی۔ (vii) کہیں کوں تنبیہہ کرن یا وارننگ ڈیون دے موقعے تے مثال دے طور تے خبردار! **بال** تے ہتھ نہ چاویں، ہس ہس! ہوں تھی گئی ءِ۔ (viii) کہیں کوں شاباش ڈیون یا کہیں دی تعریف کرن دے موقعے تے۔ مرحبا! نانگ کوں مار کیں وڈی بہادری دا ثبوت ڈتی، شاباش! ظالم حاکم دے اکوں سچ آ کھنی۔ (ix) دعا دے طور تے مثلاً اللہ کرے کامیاب تھی ونجیں!، وڈی عمر ہووی! چند اوتیں، تتی وا نہ لگی!۔

ر۔**علامت استفہام**: کہیں سوالیہ قسم دے جملے دے بعد اے (؟) علامت لاڈتی ویندی ءِ۔ ایہہ علامت کوں استفہامیہ علامت آکھنیا ویندے۔ مثال دے طور تے کتھاں ویندا پئیں؟ کون ءِ جہڑا اسیڈا مقابلہ کرے؟ چور بینک دے ست لکھ لٹ گئے؟ ہس چپ تھی گئیں؟ وغیرہ وغیرہ۔

س۔**علامت تفصیلیہ**: اے علامت (:۔) تفصیل بیان کرن یا کہیں گالھ دی تشریح دے موقعے تے استعمال کیتی ویندی ءِ۔ مثلاً جہڑا آدمی انھیں گالھیں تے عمل کریسی کیڈئیں بیمار نہ تھیسی:۔ رات کوں جلدی سم ونجے، فجریں جلدی اٹھے، وقت تے روٹی کھاوے تے تھوڑی جھیں سیر ضرور کرے وغیرہ وغیرہ۔

ش۔**علامت حذف**: اے علامت (۔۔۔۔) ہمیشہ محذوف کلمات کیتے یا چھوڑیے ہوئے کلمات کیتے استعمال کیتی ویندی ءِ۔ مثلاً دل کوں۔۔۔۔۔ راہ ہوندی ءِ۔

ص۔**خط مستقیم دی علامت**: اے علامت (——) خالصاً محذوف کلمات کیتے استعمال کیتی ویندی ءِ۔ مثلاً اکبر تے _____ تیڈے کول ضرور آسن۔

ض۔**قوسین**: اے علامت ( ) کہیں جملہ معترضہ (یعنی او زائد جملہ جیکوں بے کر عبارت کن حذف کر ڈتا ونجے تاں عبارت دے مطلب ءِ چ کوئی فرق نہ آوے جملہ معترضہ اکھیندے) یا گالھ ءِ چ گالھ یا کہیں گالھ دی تشریح دے موقعے تے استعمال کریندے ئیں۔ جیویں جوزید (**خدا بخش**) ڈاہڈھا نیک آدمی ہا۔

ط۔**واوین**: اے علامت " " کہیں ڈوجھے شخص دی آکھی ہوئی گالھ کوں وہ ہریندئیں ہوئیں استعمال کیتی ویندی ءِ۔ بوعلی سینا دا قول ءِ "خالص گھیو سونے دے کشتے کن بہتر ءِ"۔

ظ۔**علامت تعریف**: اے علامت (~) اسمائے معرفہ خصوصاً شعراء دے اختیار کیتے گئے مختصر ناں یعنی تخلص دے اتے استعمال کیتی ویندی ءِ۔ مثلاً غالبؔ، ذوقؔ، داغؔ، دامنؔ وغیرہ وغیرہ۔

ع۔**علامت شعر**: اے علامت (ـــ) کہیں وی شعر کوں لکھ ڈی کن پہلوں لکھی ویندی ءِ مثلاً۔

؎ اساں سو بد مست قلندر ہوں کڈیں مسجد ہوں، کڈیں مندر ہوں فریدؒ

ک۔علامت مصرع: اے علامت (ع) شعر دے کہیں ہک مصرعے کن پہلوں لکھی ویندی ءِ۔ مثلاً

ع ہے عشق دا جلوہ ہر ہر جا (فریدؒ)

۲۷۔امالہ: امالہ دا لغوی معنی ءِ آپ دو چھکن یا آپ دو جھکاون۔ ایندا ڈو جھا معنی ءِ فتحہ یعنی (ـَـ) زبر کوں کسرہ (ـِـ) زیر دوا تنا جھکاون جو او یائے مجہول (ے) دی او از ڈیون لگ ونجے۔ علم صرف دی اصطلاح ءِ چ کہیں لوظ دے الف یا ہائے ہوَز (ہ) کوں یائے مجہول (ے) نال تبدیل کرڈیون کوں امالہ آکھیا ویندے مثال دے طور تے حساب کوں حسیب، رکاب کوں رکیب، کتاب کوں کتیب وغیرہ ایویں ای آگرہ کن آگرے، ہڈھا کن ہڈھے۔ تے بندہ کن بندے وغیرہ اے گالھ گنڈھ ہدھن آلی ءِ جو کجھ لوک امالے دا غلط استعمال کریندن مثال دے طور تے۔

	غلط جملہ		درست جملہ
۱	اے خدا۔تے **بندہ** دا معاملہ ءِ	۱	اے خدا۔تے **بندے** دا معاملہ ءِ۔
۲	میں **لیہ** ویندا اپنیاں	۲	میں **لیے** ویندا اپنیاں
۳	او **کمرہ** ءِ چ بیٹھے	۳	او **کمرے** ءِ چ بیٹھے
۴	**کعبہ** دو منہ کر کے نماز پڑھ	۴	**کعبے** دو منہ کر کے نماز پڑھ

۲۸۔روزمرہ تے محاورہ: روزمرہ عام بول چال کوں آکھیا ویندے جیویں جو اساں ہک بئے نال گالھ مہاڑ کریندے ہئیں۔ محاورہ علم صرف دی او اصطلاح ءِ جیندے ءِ چ لوظیں دے حقیقی معنی دے بجائے خاص معنے گھدے ویندن۔ جیویں جو میں ''**روٹی کھادی**'' یا میں ''**قسم کھادی**'' دے معنیاں ءِ چ فرق ءِ۔ یعنی میں ''روٹی کھادی'' حقیقی معنی ءِ چ استعمال تھئے جڈاں جو میں قسم کھادی مرادی معنی ءِ چ استعمال تھئے۔ نوعیت دے لحاظ نال روزمرہ۔ تے محاورے ءِ چ تھوڑا جیہاں فرق ءِ۔ اے فرق کجھ ایں ہے۔

(۱) روزمرہ ءِ چ لوظ آپنے اصلی۔ تے حقیقی معنیں ءِ چ استعمال تھیندن۔ جڈاں جو محاورے ءِ چ لوظ غیر حقیقی۔ تے مجازی معنیں ءِ چ استعمال تھیندن۔ (۲) روزمرہ ہک۔ تے ہک تو ودھ لوظیں۔ تے مشتمل ہوندے جڈاں جو محاورہ ہک لوظ۔ تے مشتمل نھئیں ہوندا۔ ایندی بُت کیتے کم از کم ڈو لوظاں دا ہوون ضروری ءِ۔ (۳) روزمرہ ءِ چ مصدر دا ہوون ضروری کائینی جڈاں جو محاورے ءِ چ مصدر دا ہوون ضروری ءِ۔ (۴) کوئی لوظ اپنی حیثیت ءِ چ۔ روزمرہ نھئیں ہوندا جڈاں جو او جملے ءِ چ استعمال تھی کے روزمرہ بنڈے پر محاورہ جملے ءِ چ استعمال نہ تھیوے تاں وی او محاورہ ہوندے۔ (۵) روزمرہ دی پابندی دے بغیر درست گالھ مہاڑ نھئیں تھی سگدی جڈاں جو محاورے دے بغیر وی گالھ مہاڑ درست تھی سگدی ءِ۔ (۶) اے ضروری کائینی جو ہر روزمرہ محاورہ وی ہووے جڈاں جو اے ضروری ءِ جو محاورہ روزمرہ دا پابند ہووے۔

دنیا دی کئی زبان وی اینجھیں کائینی جیندے ءِ چ محاورے استعمال نہ کیتے ویندے ہوون۔ محاورہ زبان دا سُہپ۔ تے گاہنداں ءِ۔ محاورے دے وزنی نال نظم ہووے یا نثر ڈوہائیں داقدو دھ ویندے ایندے نال لوظیں داوتا راکھلدے۔ تے تحریر ءِ چ

باریکی ۔تے لطافت پیدا تھیندی ءِ۔ایندے استعمال نال لطیف جذبیاں ۔تے اچیاں سوچاں دا بھرپور اظہار کیتا ونج سگدے ۔محاورہ جتھاں زبان دی وسعت کوں نشا بر کریندے اتھاں زبان ۔تے بیان ۔تے لکھاری دی مضبوط گرفت کوں وی ظاہر کریندے ۔

محاورے دا استعمال سرائیکی زبان ءِچ اتنا عام ۔تے وافر ءِ جو بعض دفعہ تاں این لگدے جو ساری گالھ مہاڑ محاورے ءِچ ای تھیندی پئی ءِ۔سرائیکی زبان ءِچ محاوریں دا زیادہ ۔تے بھرپور استعمال ۔تے عام زندگی ءِچ ایندا ورتارا لہ مہہ زبان دی وسعت کوں نشا بر کریندے ۔

محاورے دی مختصر تعریف کجھ ایں کیتی ونج سگدی ءِ۔جو محاورہ لوظیں دا اجیھاں مجموعہ ہوندے جیندے لوظ ڈسن ءِچ تاں عام لگدن پر محاورے دی ترکیب انھیں لوظیں دے عام معنیئں کوں خاص بناڈیندی ءِ۔محاورے دے متعلق اے آکھیا ویندے جو:

۱۔محاورے ءِچ گھٹو گھٹ ڈو لوظ ضرور ہوندن ۲۔محاورہ ہمیشہ گرائمر دے قاعدئیں ۔تے اصولیں دے عین مطابق ہوندے ۔

۳۔محاورہ اہل زبان دی بول چال (روزمرہ) دے مطابق ہوندے ۔۴۔محاورہ اصلی معنیئں دی بجائے مجازی معنیئں ءِچ ورتیا ویندے ۔۵۔محاورے ءِچ ہمیشاں مصدر موجود ہوندے ۔۶۔اکثر محاورے استعارے وی ہوندن ۔۷۔کہیں وی محاورے ءِچ استعمال کیتے گئے مصدر دے تقریباً سارے مشتقات استعمال تھی سگدن پر اصل محاورے ءِچ کئی تبدیلی رونما نھیں تھیندی ۔

۸۔محاورے دے لوظیں ءِچ کہیں قسم دی تبدیلی نھیں کیتی ونج سگدی نتاں محاورہ غلط قرار ڈے ڈتا ویندے ۔

سرائیکی زبان دے محاوریں دا ذخیرہ ان گھٹ ءِ جیڑا جولہ مہہ زبان دی وسعت دا مظہر ءِ۔اکثر اوقات ساڈا ان پڑھ سرائیکی طبقہ وی اپݨی روزمرہ دی بول چال ءِچ بے شمار محاورے بول ویندے ۔ڈو جھے لوظیں ءِچ محاوریں دا استعمال ساڈے سرائیکی وسیب دا عام ورتارا ءِ۔مثال دے طور ۔تے چند ہک محاورے ملاحظہ ہوون ۔اچا جھکا تھیون ،اٹھ نال مکوڑا بدھن ۔بڑ بڑ کرن ، برتھا تھیون ،بُجیاں سدھیاں کرن ،جتی چاہڑھن ،جھہ کڈھن ،جھورا لگن ،جھولی اڈن ،جھوک رساون ،جھمر مارن وغیرہ ۔

۲۹۔**سرائیکی اکھان:** اکھان دے مترادف اردو لوظ **"کہاوت"** یا **"ضرب المثل"** ہن ۔اکھان دناویں دے تجربات دا نچوڑ ہوندی ءِ۔اکھان کوں کہیں سچے ۔تے سچے انسان دا **"قول"** وی آکھ سگدے ہیں ۔ڈو جھے لوظیں ءِچ اکھان ہک اجیھاں سچ ہوندے جیکوں عالمی حیثیت حاصل ہوندی ءِ۔اکھان ءِچ دناویں دا تجربہ ،انھیں دی سچی ۔تے کھری سوچ ، زندگی دے رمزیں دا سگھڑپ ،ورتاریں دا سُتھرپ ،تہذیب ۔تے ثقافت دا نکھرپ ،وسیب دے رسمیں ۔تے ریتیں دا جمال ،چاہویں ،سدھریں مجرمیئں ۔تے گزریئں وہاݨیں دا ماضی ،مستقبل ۔تے حال غرض زندگی دی ہر حقیقت آپݨے بھرپور سچ نال جلوہ گر ہوندی ءِ۔

کجھ لوک اکھان ۔تے محاورے ءِچ کوئی فرق نھیں کریندے ۔تے اکھان کوں وی محاورہ تصور کریندن اے گالھ درست نھیں ۔اکھان ۔تے محاورے ءِچ ہوں فرق ءِ۔اکھان ہک مختصر مگر جامع ۔تے مکمل فقرہ ہوندے ۔تے اوفقرہ وی اجیھا جیندے ءِچ دناویں دا صدیئں دا تجربہ ۔تے سوچ رچی ہوئی ہوندی ءِ۔ہر اکھان دے پچھوں بعض اوقات ہک کہاݨی موجود ہوندی ءِ جیڑی جو آپ وہاݨی کن گزر کریئں جگ وہاݨی بݨ ویندی ءِ۔جیڑاں جو محاورہ ڈیا ڈوتوں ودھ کجھ لوظیں دا مرکب ہوندے ۔تے اے تحریر ءِچ جذب تھی کے گم تھی ویندے ۔ایندا فقط اتنا کم ءِ جو اے تحریر کوں خوبصورت ،پُرمعنی ۔تے چسولا بناڈیندے ۔توڑے جو محاورہ ہک سچائی دا

روپ دھار کے آندے پر اے لکھاری۔ تے منحصر ہوندے جو او ایندا کہڑے انداز نال استعمال کریندے۔ جڈاں جو اکھان کہیں لکھاری دے قلم دی مرہون منت نھتھیں ہوندی۔ او آپنڑے آپ ءچ ہک انجھیں سچائی ہوندی ءجہڑی جو سر چڑھ کریں ہلیندی ء۔ ڈو جھے لوظیں ءچ محاورہ کہیں وی تحریر ءچ جذب تھی کرائیں گم تھی ویندے پر اکھان آپنڑے وکھرپ کوں ٹھوک وجا کے ظاہر کریندی ء۔ تے اپنڑا وجود ہمیشہ برقرار رکھیندی ء۔ اتھاں مثال دے طور۔ تے چند سرائیکی اکھاناں پیش کیتیاں ویندیں۔

(1) آپ نہ جوگی، گوانڈھ والا وے۔ (2) اپنڑاں او ہو جہڑا ویلھے سر پکرے۔ (3) اپنڑے سر دا بار ڈاہڈا لگدے۔ (4) اکھ ڈھکدی نھتھیں، ناں چراغ شاہ۔ (5) بھلن کم انسان دا، بخشن کم رحمان دا۔ (6) پت گئی پریت گئی۔ (7) جتنے دم اتنے غم۔ (8) جڈے رب اڈے سب۔ (9) فکر بُری، فاقہ بھلا۔ (10) غر ضوُ دیوانہ ہوندے۔

سرائیکی اکھانیں دی تعداد ہک اندازے دے مطابق ویہہ (20) ہزار توں وی ودھ ءِ۔ ساڈے سرائیکی دے دانشور، ادیب تے لکھاری سرائیکی اکھاناں جمع کرن دی بھرپور کوشش کریندے پئے ہن۔ ہُنڑ تئیں سرائیکی اکھانیں دے کئی مجموعے منظر عام تے آچکیں۔ اکھانیں (ضرب الامثال) دا ایڈا وڈا ذخیرہ دنیا دی کہیں وی زبان ءچ موجود کائنی۔ اے گھالھ سرائیکی زبان دی وسعت دا ہک بیّن ثبوت ءِ۔

۳۰۔ پہاکے: سرائیکی زبان دا اے وکھرپ ءِ جو ایندے ءچ بعض اکھاناں آنجھیاں وی ہن جنھیں دیاں تخلیق کرن آلیاں عورتاں ہن۔ لہٰذا انھیں جھیاں اکھاناں جیندیاں خالق عورتاں ہوون یا انھیں کوں عورتیں دی زبان کن ادا کرن دی آہر کیتی گئی ہووے۔ عام اصطلاح ءچ انھیں کوں ''پہاکے'' آکھیا ویندے۔ ڈو جھے لوظاں ءچ ''پہاکے'' او ''اکھاناں'' ہن جہڑیاں جو عورت دی زبان کنوں ادا تھیون۔ انھیں اکھانیں وچ طنز دا پہلو وی ہوندے۔ تے اصلاح دا پہلو وی۔

''پہاکے'' زیادہ تر ڈو حصیں۔ تے مشتمل ہوندن۔ عام طور۔ تے اے ڈو ہیں حصے ہم قافیہ ہوندن۔ پہاکے سرائیکی زبان دے سُنھپ۔ تے اوندے وکھرپ کوں نشا بر کریندن۔ دنیا دی کہیں وی ہئی زبان ءچ پاتیئں وُجھی آلھیں اکھانیں کوں عورت۔ تے مرد دے لحاظ نال انجوانج نھتھیں کیتا ویندا جیویں جو سرائیکی زبان ءچ انھیں اکھانیں کوں انجوانج حیثیت ڈتی ویندی ءِ۔ اے وکھرا۔ تے انوکھا پن صرف سرائیکی زبان دے اکھانیں کوں ای حاصل ءِ۔ جو انھیں کوں ڈووکھو وکھ نکیں ءچ ونڈ ڈیندے۔ سرائیکی زبان دے کجھ پہاکے ملاحظہ ہوون۔

(1) جیویں ماں نویں ماسی، کندھ ایرے۔ تے آسی۔ (2) ارسی کرسی، کندھ ایرے۔ تے تُرسی۔ (3) آپ ہووی تکڑی، تاں کیوں لگی پھکوی۔ (4) پتر منگن گئی ہتھوں پئے کھسوا آئی۔ (5) گنجی کیا دھوسی، کیا نپڑیسی۔ (6) بکھ دی ماری نہ موئی، غمیں دی ماری مر گئی۔ (7) عمراں گزاری پنکیں، ناں اللہ وسائی۔ (8) صورت ہیہ ڈٹھا، کیرت ہیہ کھا دھا۔ (9) سر پٹا، مغز پھٹا۔ (10) سانگا کر کے سُتی، اتا کھا گئی کتی۔ (11) رَن ولّی کیویں جا پے، گھالھ کریندی گھلے آپے۔

اے گھالھ گنڈھ بدھن آلی ءِ جو سرائیکی اکھاناں ہوون یا سرائیکی پہاکے اے زمانے دے نال نال آپنڑے تخلیقی عمل کن گزردے رہندن۔ ہک ایانا بال بولن دا ڈھنگ آپنڑی ماں کنوں سکھدے۔ ایہہ واسطے کہیں وی انسان دی بنیادی زبان کوں اوندی''

مادری زبان'' آکھیا ویندے۔ لہٰذا ہکا لھڑکن اے حقیقت نشار تھی کے سامنھے آندی ہ جو ''تریجنا نویں زبان (عورت دی زبان) کوں ای ہمیشاں منڈھلی۔ تے اصلی زبان سمجھیا ویندے۔ سرائیکی ''پہاکے'' چونکہ تریجنا نویں زبان دے ژمرے ہ چ آندن لہٰذا واسطے پہاکنیں دی زبان خالص۔ تے اصلی زبان شمار کیتی ویندی ہ۔

اے گالھ وی سمجھنی آلی ہ جو سندھی زبان ہ چ اکھان کوں ای پہاکا آکھیا ویندے۔ سندھی بولی دی تاریخ جہڑی جو 1956 دی لکھیل ہ۔ تے ایندے مصنف ''بھیرومل مہر چنداڈوانی'' دا آکھنی ہ جواہاں تئیں سندھی لکھاری فقط ڈیڑھ ہزار پہاکے جمع کر کے طبع کروا سگھن۔ جڈاں جو سرائیکی اکھانیں۔ تے پہاکیں داڈہ ہزارتوں ودھ ذخیرہ زیور طباعت کن آراستہ تھی چکے مستقبل قریب تائیں انشاءاللہ اے ذخیرہ کئی گنا تھی ویسی۔ سرائیکی زبان دی وسعت دا اے ہک وڈا ثبوت ہ۔

۳۱۔ **علم صرف:** عربی لغت ہ چ صرف پھیر کوں آہدن پر قواعد دے لحاظ نال صرف او نہہ علم داناں ہ جیندے ہ چ لوظیں دا ہیر پھیر کیتا ویندے، ۔ تے مختلف کلمے بنانون۔ تے بحث کیتی ویندی ہ۔ لہٰذا علم دے جانن نال اے خبر وی پوندی ہ جو کوئی بولی کیویں لکھی پڑھی۔ تے بولی ویندی ہ۔ صرف دا بنیادی موضوع لوظ ہ۔ لہٰذا لہٰذا علم ہ چ لوظیں دیں قسمیں انھیں دیں انجوانج صورتیں۔ اسمیں دے ہیر پھیر۔ تے، افعال۔ تے انھیں دے گردانیں۔ تے بحث کیتی ویندی ہ۔

۳۲۔ **علم نحو:** لوظ **''نحو''** دا اصلی معنی ہ **''رستہ یا پاسہ''** پر ایندا اصطلاحی معنی ہ حروف تہجی کوں ہک ہنے دے پاسے نال رکھ کے لوظ بنانون، لوظ ہک ہنے دے پاسے نال رکھ کے جملے بنانون۔ تے جملے ہک ہنے دے پاسے نال رکھ کے بیان، تقریر، یا دلیل بنانون''۔

لہٰذا ہ تعریف کوں سامنھے رکھ کر ائیں آکھیا ونج سگدے جو ''علم نحو دا رواجی معنی او دستور، طرز یا قانون ہ جیندے تر ان۔ تے حروف تہجی، لوظ یا جملے ہک ہنے نال جوڑنیے ویندن جہڑے جو لہٰذا ہ جڑت دی بنیاد۔ تے ہک ہنے نال موافقت وی رکھیندن۔ تے ہک ہنے۔ تے اثر اندازتھی کر ائیں نویاں صورتاں وی ٹیندن۔

اے گالھ یاد رکھنی آلی ہ جو جہڑے اصطلاحی ناں مثال دے طور۔ تے اسم، فعل، حرف، صفت، ضمیر، جنس۔ تے عدد دی حالت۔ تے زمانے وغیرہ علم صرف ہ چ لہٰذا واسطے ورتینے ویندن تاں جو خبر پووے جو انھیں لوظیں دیاں انجوانج صورتاں کہڑیاں ہن۔ پر نحو ہ چ لہٰذا واسطے ورتینے ویندن جو انھیں لوظیں دی جڑت دے قانون معلوم تھی سگن جیندے تر ان۔ تے اے لوظ درست ہو لیئے، لکھیئے۔ تے پڑھیئے ونج سگن۔

◆ — ◆ — ◆

ڈ وجھا بھا نگا

سرائیکی حروف تہجّی دا بیان

(i) **حروف تہجّی** : حرف دا لغوی معنی ہِ کنارا یا طرف، یا کہیں لوظ دا اوتمام چھوٹا حصہ یا چنڈ جیکوں جدا جدا قسمیں (ونگیں) تے صورتیں ہِچ ونڈ کریں وکھوو کھ کم گھدا وندے حرف اکھیندے۔ حرف دا اصطلاحی معنی ہِ جو کہیں زبان دے اوحرف جیندے ملن نال "لوظ" بنڈن حروف تہجّی اکھیندن۔ ہر زبان دے اپݨی اپݨی نویکلی وضع تے شکل دے حروف تہجّی ہوندن۔ بس حرف کہیں وی زبان دا او "منڈھلا اکھر" ہوندے جیندے کہیں ہنے حرف کن نویکلی تے وکھری شکل وصورت تے آواز ہوندی ہِ۔ اینہہ واسطے اوندی سنجان آسان تھی ویندی ہِ یعنی اوندا اے وکھر پ او کوں ہنے حروف کن منفرد تے ممتاز کر ڈیندے۔ ڈو یا ڈو کن زیادہ حروف مل کر ئیں لوظ بݨیندن جیندا کوئی نہ کوئی مطلب ضرور نکلدے۔

حروف تہجّی دی ایجاد دا قصہ توڑے جو ہوں طویل ہِ پر اتھاں اوندا مختصر ذکر کرݨ ضروری ہِ تاں جو اساں سرائیکی حروف تہجّی دی ہُنت کوں آسانی نال سمجھ سگوں۔ زمانہ قدیم ہِچ (گھٹ ودھ چار ہزار سال ق۔م) اہل مصر تے بعد ہِچ اہل عراق تصویری رسم الخط ایجاد کیتا۔ یعنی او اپݨے مافی الضمیر کوں ادا کرݨ کیتے مختلف اشیاء (مثلاً چندر، بھج یا تارے وغیرہ) دیاں تصویراں بݨا کر ئیں لوظیں دی گھڑت تے وُنت کریندے ہَن۔ ہک طویل عرصے تئیں اینکھو تصویری رسم الخط جاری وساری رہیا۔ عراق دی سمیری قوم (جیندا دور حکومت اندازاً ۳۵۰۰ق۔م توں ۲۲۰۰ق۔م تئیں رہیا) وڈی سیانی قوم ہئی او قوم دنیا دی پہلی قوم ہئی جنکیں "میخی رسم الخط" ایجاد کیتا تے وت "حروف تہجّی" وی بݨائے جہڑے جو (عبرانی یعنی ہیبرو، (HEBREEW) زبان "ڈو جھے لوظیں ہِچ یہودیئیں دی زبان ہِچ ہَن" پرارامی قوم (جہڑی جو سرزمین شام دی رہا کو ہئی) انھیں حروف تہجّی دی شکل وصورت کوں اپݨی زبان دے تقاضیئں نال ہم آہنگ کر کے چھی لوظیں دے خوبصورت خول ہِچ قید کر ڈتا۔ چھی لوظیں دی شکل ہِچ قید تھیوݨ آلے حروف تہجّی دی تعداد ہاوِیہہ (۲۲) ہئی۔ انھیں چھی لوظیں کوں ترتیب ہِچ رکھ کر ئیں انھیں دی شکل ہِچ قید تھیوݨ آلے حروف تہجّی دی وکھوو کھ قیمت وی مقرر کر ڈتی تاں جو انھیں کن حساب کتاب دی ضرورت کوں وی پورا کیتا وݨج سگے۔ انھیں چھی لوظیں کو حروف ابجد داناں ڈتا گیا۔ اے

''حروف ابجد'' کجھ ایں ہن ''ابجد ہوز حطی کلمن سعفص قرشت''

جڈاں اے اَرامی حروف تہجی عرب وچ پہنچے تاں وت اے **''۲۲''** حروف تہجی عربی زبان دی ضرورت کوں پورا نہ کریندے ہَن لہٰذا واسطے اہل عرب اپݨی زبان دے مخصوص لہجے تے آواز آلے **''چھی''** حروف تہجی ارامی حروف تہجی وچ شامل کر ڈِتے جہڑے جواے ہَن۔ (ث، خ، ذ، ض، ظ، غ) اہل عرب انھیں چھی حرفیں کوں ڈِولوظیں (شخذ ضظغ) وچ پوڈِتا۔

انھیں حروف تہجی دی قیمت کجھ ایں مقرر کیتی گئی۔

شخذ	ث	خ	ذ
عدد دی قیمت	۵۰۰	۶۰۰	۷۰۰

ضظغ	ض	ظ	غ
عدد دی قیمت	۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰

اہل عرب اپݨی زبان دی ضرورت پوری کرن کیتے ہک وڈھیک حرف تہجی دا اضافہ دی کرڈِتا جیندا ناں **''آمزہ''** رکھیا گیا تے اوندی شکل **''ء''** مقرر کیتی گئی۔ آمزہ داناں وگودئیں وگودئیں **''ہمزہ''** بݨ گیا۔ اہل عرب ہمزے دی آواز الف مخفی الصوت (یعنی مدھم الف) تے مدھم عین وانگوں رکھی۔ ہک نویں مرکب حرف تہجی دی بݨایا گیا جیکوں **''لا''** داناں ڈِتا گیا۔ اے حرف تہجی **''ل''** تے **''الف''** کوں ملا کر ئیں بݨایا گیا۔ ایں طرحاں عربی حروف تہجی دی تعداد (۲۲+۶+۲)= تریہہ تئیں وݨج پہنچی۔ اخیری ڈو حروف تہجی یعنی **''ھمزہ تے لا''** دی کوئی قیمت مقرر نھیں کیتی گئی۔ تے نہ ای انھیں کوں حروف تہجی دا درجہ ڈِتا گیا پر ہمزہ حروف تہجی دی تندیر وچ شامل کیتا ویندے۔

جڈاں عربیں دے نال نال انھیں دی زبان دے حروف تہجی سر زمین ایران وچ پہنچے تاں وت اے حروف ''فارسی زبان'' دی ضرورت کوں کماحقہٗ پورا نہ کریندے ہَن لہٰذا اہل ایران اپݨے خاص لہجے آلے چار حروف تہجی (پ، چ، ژ، گ) عربی زبان دے حروف تہجی وچ شامل کر ڈِتے۔ تو ڑے جو اہل ایران کوں عربی دے مخصوص لہجے آلے اٹھ حروف تہجی (ث، ح، ص، ض، ط، ظ، ع، ق) دی ضرورت نہ ہئی پر انھیں اے حروف تہجی ہُوبہُو بحال رکھئے۔ ایں طرحاں فارسی حروف تہجی دی تعداد تینتر یہہ (۳۳) تھی گئی۔ اہل ایران عربی لہجے آلے ڈو بے قیمت حروف تہجی (ء، لا) وچوں ہمزہ کوں تاں اپݨے حروف تہجی دی تندیر وچ شامل کر گھدا پر ''لا'' کوں ترک کر ڈِتا۔ اہل ایران اپݨے مخصوص لہجے آلے چار حروف تہجی (جیکوں ب فارسی، ج فارسی ز فارسی تے ک فارسی آکھیا ویندا ہا) دی قیمت کجھ ایں مقرر کیتی۔ یعنی پ کوں ب نال رکھ کر ئیں پ دی قیمت ۲، چ کوں ج نال رکھ کر ئیں چ دی قیمت ۳، ژ کوں ز نال رکھ کر ئیں ژ دی قیمت ۷، تے گ کوں ک نال رکھ کر ئیں گ دی قیمت ۲۰ مقرر کیتی۔ جڈاں جو ہمزہ دی کوئی قیمت مقرر نہ کیتی گئی۔

جئیں ویلھے اہل فارس تے اہل عرب دا ہندوستان وچ عمل دخل ودھیا تاں وت انھیں کوں ہندوستانی زباناں تھوڑی تے بولی کیتے وڈی دِقت پیش ائی۔ تے اہل ہندوستان کیتے وی ہک مشکل پیدا تھی گئی۔ لہٰذا اہل ہندوستان اپݨی زبان دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی کوں اہل فارس تے اہل عرب دے بݨائے ہوئے حروف تہجی دی تندیر وچ شامل کر ڈِتا۔ انھیں حروف تہجی وچوں کجھ

حروف تاں مفرد ہَن۔ تے کجھ مرکب۔ جہڑے جوائے ہَن۔

مفرد حروف: ٹ، نچ، ڈ، ڑ، نگ۔ تے ن (یا نڑ) =٦

مرکب حروف: بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ =١٥

انھیں اکو یہہ (٢١) حروفِ تہجی دے اضافے نال ہندوستانی پراکرت زبانیں دے کل ٥٤ حروفِ تہجی بݨ گئے اے گالھ گنڈھ بدھن آلی ءِ جوتر ے حروفِ تہجی (نچ، نگ، ن یعنی ڑون) آریائی زبانیں ءِچ شامل تاں نہ ہَن پر اے غیر آریائی زبانیں دے حروفِ تہجی دا حصہ ضرور بݨ گئے ہَن۔ لہٰذا آریائی زبانیں دے حروفِ تہجی دی تعداد ٥١ تے غیر آریائی زبانیں دے حروفِ تہجی دی تعداد ٥٤ تھی گئی۔ غیر آریائی زبانیں وچوں وڈیاں ڈو زباناں سندھی تے سرائیکی ہَن جڈاں جو شامل مغربی ہندوستان ءِچ بولیاں وچ آلیاں زباناں وی غیر آرائی زبانیں دے زمرے ءِچ آندیاں ہَن۔

اُتے ڈتے گئے حروف تہجی شامل مغربی ہندوستان دی سب توں وڈی زبان سرائیکی دی ضرورت کوں پورا نہ کریندے ہَن۔ لہٰذہ واسطے سرائیکی زبان بولݨ آلیں نئیں زبان دے نویں کلے تے وکھرے لہجے آلے چار مفرد حروفِ تہجی تے بعد ءِچ ڈو مرکب حروفِ تہجی شامل کرڈتے جہڑے جوائے ہَن (پ، چ، ڈ، گ، وھ، یہہ) ایں طرحاں سرائیکی حروفِ تہجی دی تعداد ٥٤ کن ووھ کریں سٹھ تھی گئی اُتے ''یائے مجہول یعنی ''ے'' تے الف ممدودہ (آ) کوں حروفِ تہجی دا درجہ ڈیوݨ نال سرائیکی حروفِ تہجی دی تعداد ''٦٢'' تیئں وݨج پہنچی۔ جڈاں سندھی زبان سرائیکی کن اݨج تھی گئی تاں وت سندھی بولݨ آلے دانشویں اٹھ حروف تہجی حذف کرڈتے جہڑے جوائے ہَن (ڑ، رھ، ڑھ، لھ، مھ، نھ، وھ، یہہ) لہٰذہ کن علاوہ الف ممدودہ (آ) تے ہمزہ دی سندھی حروف تہجی دی تندیر کنوں کڈھ ڈتے گئے۔ ایں طرحاں سندھی حروف تہجی دی تعداد ٥٢ رہ گئی۔ عربی تے فارسی دے مجملہ ٣٣ حروف تہجی ہیندی قیمت مقرر کرڈتی گئی ہئی ایویں ای سرائیکی زبان دے زائد حروفِ تہجی دی قیمت اُتے ڈتے کئے اصول دے مطابق کجھ ایں ہے۔ یعنی مفرد حروف تہجی ''ٹ'' دی قیمت ٤٠٠، ''ڈ'' دی ٤، ڑ دی ٢٠٠ مقرر کیتی گئی۔ جڈاں جو مرکب حروف تہجی یعنی او حروف تہجی جنھاں نال ہائے مخلوطی ''ھ'' شامل ءِ، کجھ ایں ہَسی۔

بھ (ب + ھ)	پھ (پ + ھ)	تھ (ت + ھ)
(٥ + ٢)	(٥ + ٢)	(٥ + ٤٠٠)
ٹھ (ٹ + ھ)	جھ (ج + ھ)	چھ (چ + ھ)
(٥ + ٤٠٠)	(٥ + ٣)	(٥ + ٣)
دھ (د + ھ)	ڈھ (ڈ + ھ)	رھ (ر + ھ)
(٥ + ٤)	(٥ + ٤)	(٥ + ٢٠٠)
ڑھ (ڑ + ھ)	کھ (ک + ھ)	گھ (گ + ھ)

(۵+ ۷)	(۵+ ۲۰)	(۵+ ۲۰)
لھہ (ل + ہ)	مھہ (م + ہ)	نھہ (ن + ہ)
(۵+ ۳۰)	(۵+ ۴۰)	(۵+ ۵۰)
وھہ (و + ہ)	یھہ (ی + ہ)	گھہ (گ + ہ)
(۵+ ۶)	(۵+ ۱۰)	(۵+ ۴۰۰)

نُح (ح =۳) نگ (گ)=(۲۰)جڈاں جو ن (ن =۲۰)

اتھاں ہک ہئی گالھ وی نشا بر کیتی ویندی ہ جو اتھیں حروف تہجی جنھیں کن پہلوں **"نون غنہ"** شامل کیتی گئی ہ مثلاً (نح ، نگ ،نحو =ن) تاں وت اے حروفِ مرکب حروف شمار نہ تھیسن کیوں جو "نون غنہ" کوئی حرف تہجی کا ئنی یعنی نون غنہ کہیں وی حرفِ تہجی کنوں پہلے آ کے اوندی آواز کوں نک کنوں کڈھنی دا سبب بندے لہٰذا سبب کوں حروفِ تہجی دا درجہ نھیں ڈتا وئح سگدا ۔ایہمہ واسطے نُح دی قیمت ج دے برابر نگ دی قیمت گ دے برابر ن دی قیمت ن دے برابر رکھی گئی ہ ۔نون غنہ دا مکمل بیان اگوں آسی ۔

سرائیکی دانشوراں دا **"ن"** دے ہ جود تے اختلاف ہ ۔کجھ دا آکھنڑ اے ہے جو ن مرکب حروف تہجی ہ تے اے (نون غنہ+ ڑ) دا مرکب ہ ۔جڈاں جو کجھ دانشورا ئیکوں "ن" (یعنی ڑون) دے زمرے ہ چ گھن آندن جے کر تاں ن دی قیمت نون غنہ+ ڑ نال مقرر کریسوں تاں وت اے (۷) تھسی ۔تے جے کر ائیکوں ن دے نال رکھیسوں تاں وت ایندی قیمت (۵۰) تھسی ۔میڈے خیال دے مطابق "ن" کوں ن دے زمرے ہ چ شامل کیتا وئجے کیوں جو حروف تہجی دی ترتیب ہ چ ایندا مقام ڑ دے بعد تھئیں بلکہ ن دے بعد ہ ۔جے کر ڈھاونجے تاں ن دا بنیادی گاڈھا ڑ نال کا ئنی بلکہ اے گاڈھان نال ہ ۔لہٰذا ایندی املا "نڑ" دی بجائے ن زیادہ صحت دے قریب ہ ۔نال اے گالھ وی سوچنی آلی ہ جے کر ائیکوں نڑ لکھسوں تاں وت ایندی قیمت ۷۰ تھسی جڈاں جو ن لکھنڑ نال ایندی قیمت ۵۰ تھی ویسی ۔ڈ ونہیں قیمتیں ہ چ ڈ افرق ہ ۔ڈاکٹر مہر عبدالحق سئیں آپݨی کتاب "سرائیکی زبان دے قاعدے قانون" دے صفحہ "۱۶" وچ فرمیندن "سرائیکی زبان دے مصادر دے اخیر ہ چ نون غنہ دے بعد "ڑ" دی اواز آندی ہ لہٰذا ایہمہ واسطے لہٰذا اوازکوں دیوان فریدی ہ چ "ن" دے اتے "ط" دی نشانی لاڈتی گئی ہ ۔حالانکہ نہ پہلے دے لوکاں ایندی ضرورت محسوس کیتی ہئی تے ناں کمیٹی اے حرف مقرر کیتا ہا ۔طوئے "ط" دی لہٰذا نشانی نال "ٹ" دا اشتباہ تھیندے ۔ایندے علاوہ چونکہ اے حرف ڈو اوازاں دا مرکب ہ اَتے انھاں ڈو اوازاں کیتے اردو وچ پہلے کنوں ڈو علیحدہ حرف نون غنہ تے "ڑ" موجود ہن لہٰذا ایکوں "ن" لکھن دشواری پیدا کرن دے مترادف ہ ۔تاہم اے دشواری مصادر دی حد تئیں قبول کیتی وئح سگدی ہ ۔کیوں جو انھاں دا آخری حرف "ن" ای ہے ۔بھانویں جو لہٰذا نون دے وچ "ڑ" دی اواز دی شامل ہ "ڈاکٹر صاحب دی اے ڈو رنگی میڈی سمجھ کن بالاتر ہ ۔یعنی ڑون کوں ن لکھنڑ لکھنیں تاں جائز ہ پر لکھیں جائز کا ئنی ۔اساں ول ایکوں "سبحان اللہ" نہ آکھوں تاں کیا آکھوں ۔مثال

دے طور تے ہک شخص داناں "مکھن خان" ہے ایندے ناں دے اعداد کجھ ایں تھیسن جیکر اینکوں مکھنڑ خان لکھسوں تاں اعداد کجھ ایں ہنسن:

م	کھ	نڑ	خ	ا	ن	قیمت
۴۰	۲۵	۲۰۰	۶۰۰	۱	۵۰	۹۱۶

تے جیکر اینکوں مکھن خان لکھسوں تاں اعداد کجھ ایں ہنسن:

م	کھ	ن	خ	ا	ن	قیمت
۴۰	۲۵	۵۰	۶۰۰	۱	۵۰	۷۶۶

یعنی ڈوہائیں اعداد وچ **۱۵۰** دا فرق ہے۔ جیڑا جو ہوں وڈا فرق ہے۔ سندھی زبان وچ وی ن کوں ن دے زمرے وچ شامل کیتا گئے یعنی ترتیب دے لحاظ نال لہنہ حرف دا مقام ڑ دے نال تھئیں بلکہ ن دے نال مقرر کیتا گئے۔ سندھی تے سرائیکی رسم الخط دے مطابق لہنہ حرف تہجی دی املا وچ صرف تھوڑا جیہاں فرق ہے یعنی سندھی اینکوں **"ھ"** یعنی بغیر نقطے دے "ط" دی علامت نال لکھدن جڈاں جو سرائیکی دانشور اینکوں نقطے تے "ط" دی علامت نال **"ن"** لکھدن۔ میں سمجھداں جو اینکوں **"ھ"** لکھسن ای زیادہ درست ہے۔ کجھ ہک دانشوریں دے سوا سرائیکی دے اکثر مہاندرے دانشور لہنہ لکھت تے متفق ہن۔ لہذا اکثریت دی رائے کوں تسلیم کرن ای دانشمندی ہے۔ اے گالھ کنی عجیب لگسی جو ن دی برادری آلا لفظ ڑ دی برادری وچ گنڈھیج ہوے۔

ڑ و ن (ڑ ن) دی درست املا دے متعلق مزید وضاحت کیتے اتھاں ہک بئی تو جیہہ وی پیش کیتی ویندی ہے تاں جو سرائیکی اہل قلم کوں ایندی متفقہ املا آلے پاسے راغب کیتا ونج سگے۔ اے ہک مسلمہ حقیقت ہے جو عربی تے فارسی حروف تہجی وچ ترے اجھیئیں حروف تہجی نہ پاتے ویندے ہن جیڑے جو ہندوستانی زبانیں دی صوتی ضرورت کوں پورا کرن ہا۔ او ترے حروف تہجی **(ٹ، ڈ، ڑ)** ہن۔ ہندوستانی زبانیں دے ماہرین لسانیات انھیں حروف تہجی دی املا بارے اے فیصلہ کیتا جو انھیں عربی تے فارسی حروف تہجی دے ب، ذ، زدے نقطے ہٹا کر ئیں انھیں اُتے **"طوئے"** دا ہک چھوٹا جھیاں نشان **"ط"** لاڈ تا ونجے۔ لہٰذا لہنہ فیصلے دے بعد اے حروف **(ٹ، ڈ، ڑ)** بن گئے۔ ہندوستان دیاں غیر آریائی زباناں وچوں سندھی تے سرائیکی (جیڑیاں جو کڈھئیں جڑواں زباناں ہن) ڈو زباناں اجھیاں ہن جنھیں دی صوتی ضرورت پوری کرن سانگے بچ مزید حروف تہجی دی ضرورت ہئی۔ انھیں زبانیں دے چار مخصوص لہجے آلے حروف تہجی دی صوتی ضرورت کوں ایں پورا کیتا گیا جو ب، ج، ڈ تے گ دے تلوں ڈ و ڈ و نقطے لاڈ تے گئے یعنی انھیں کوں **(پ، چ، ڈ، گ)** بناڈ تا گیا۔ جڈاں جو پنجویں حرف تہجی ڑ دی املا سندھی اہل قلم **"ھ"** تے سرائیکی اہل قلم **"ن"** تجویز کیتی جیڑی جو (ٹ، ڈ، ڑ) دی املا دے متعلق تجویز کیتے گئے قاعدے دے عین مطابق ہئی۔ یعنی سندھی اہل قلم "ب" وانگوں "ن" وا نقطہ حذف کر کے **"ط"** دا نشان گھت ڈ تا جڈاں جو سرائیکی اہل قلم آپنی نویں نکلی سجان کیتے "ن" وا نقطہ رہون ڈ تا۔ ہک مدت دراز تئیں سرائیکی اہل قلم وچ "ن" دی املا بارے اختلاف رہیا پر بالآخر اے املا متفقہ فیہہ قرار ڈے ڈتی گئی۔ ہن وی ساڈے کجھ اہل

قلم ایندی املا کوں متنازعہ بناوݨ ءچ لگے ہوئین ۔او چھندن جو اے املا "ق" دی بجائے "خ" ہووے جہڑی جو حروف تہجی دی املا دے اصولیں دے خلاف ءِ ۔ میں سمجھداں جو میڈے محترم اہل قلم دا اختلاف سر اسر ضد ۔تے مبنی ءِ جہڑا جو مناسب نھتھیں ۔ جے کر انھیں حضرات دی ضد کوں قبول کر گھدا وے نجے تاں وت "ن" دی املا نال لکھیاں کتیاں ہزاراں کتاباں تلف کر ڈیوئیاں پوسن جڈاں جو اے گالھ ماہولی نال سراسر ظلم دے مترادف ہوسی ۔سرائیکی اہل قلم ۔تے اے لازم ءِ جو او آپݨے سارے ذاتی اختلافات بھلا کریں صرف اور صرف ماہولی دی خدمت ۔تے اوندی ترویج کوں آپݨاں شعار بناوݨ ۔

(ii) **سرائیکی حروف تہجی دی گنڈھ تروپ**: سرائیکی حروف تہجی جہڑے جو دنیا دے مختلف زبانیں دے حروف تہجی دی گنڈھ تروپ نال نشابر تھی کریں ساڈے سامݨے آئین انھیں دی تفصیل کجھ ایں ہے ۔

1- **اَرامی یا عبرانی حروف تہجی**: دنیا اُتے سب توں پہلے منظر عام ۔تے آوݨ آلے حروف تہجی سرزمین شام دی رہا کو قوم (یعنی اَرامی قوم) دے ارامی (عبرانی) زبان دے حروف تہجی ہَن جہڑے جو فُنیقی (PHOEINEIANS) رسم الخط کنوں غالبًا ہک ہزار سال پہلوں معرض وجود ءچ آ چکے ہن ۔اے کل باہ ویہہ (۲۲) حروف ہن جنھیں کوں چھی (۶) لوظیں ءچ ہدھ ڈ تا گیا ہا۔او چھی لوظ اے ہَن ۔ابجد، ہوَز، حُطّی، کَلمن، سَعفص ۔تے قرشت ۔اے باہ ویہہ (۲۲) حروف تہجی کجھ ایں بُندن ۔ا، ب، ت، ج، ح، د، ر، ز، س، ش، ص، ط، ع، ف، ق، ک، ل، م، ن، و، ہ، ی وغیرہ=۲۲۔

2- **عربی حروف تہجی**: عربی لہجے دے کجھ حروف تہجی اتھیں وی ہَن جہڑے جو ارامی رسم الخط ءچ موجود نہ ہن ۔اے کل چھی حروف ہَن ۔جہڑے جو اے ہَن ۔ث، خ، ذ، ض، ظ ۔تے غ، انھیں چھی حروف کوں ڈو لوظیں ءچ (شخذ ۔تے ضغظ) ہدھ ڈ تا گیا ۔انھیں چھی حروف کنوں علاوہ اہل عرب ڈو حروف مزید شامل کیتے جنھیں وچوں ہک آ مزہ ہے جہڑا جو گو کریں بعد ءچ ہمزہ مشہور تھیا ہیندی املا کجھ ایں ہے ۔ "ء" ۔تے ڈوجھا ہک مرکب حرف "لا" شامل کیتا گیا ۔ہمزہ تاں سرائیکی حروف تہجی ءچ شامل کر گھدا گیا ۔جہڑاں جو "لا" شامل نہ کیتا گیا ۔ایں طرحاں عربی لہجے دے ست حروف تہجی دی شمولیت نال سرائیکی حروف تہجی دی تعداد **۲۹** تھی گئی ۔

3- **فارسی لہجے دے حروف تہجی**: عربی لہجے دے ۲۹ حروف تہجی کنوں علاوہ فارسی لہجے دے چار مزید حروف تہجی شامل تھی گئے جہڑے جو اے ہَن ۔پ، چ، ژ، گ، انھیں چار فارسی حروف تہجی دے شامل تھیوݨ نال سرائیکی حروف تہجی دی تعداد **۳۳** تھی گئی ۔

4- **سنسکرت یا پراکرات زبانیں دے حروف تہجی**: سرزمین ہندوستان ءچ مروج سنسکرت یا پراکرات زبانیں دے پندرہ مرکب حروف تہجی ۔تے ترے مفرد حروف تہجی مزید شامل کر گھدے گئے جہڑے جو اے ہن ۔

ا۔ مفرد حروف تہجی: ٹ، ڈ، ڑ=۳

ب۔ مرکب حروف تہجی: بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ=۱۵

انھیں **۱۸** مفرد ۔تے مرکب حروف تہجی کن علاوہ ترے بئے حروف تہجی وی ہن جہڑے جو بعض پراکرات زبانیں ءچ مستعمل ہَن ۔کجھ ماہرین لسانیات انھیں حروف تہجی کوں مرکب حروف تہجی دی فہرست ءچ شامل کریندن جڈاں جو سندھی دانشور انھیں

حروفِ کوں مفرد حروف دی تندیر ءِ چ کنڈھیندن ۔اے ترے حروف کجھ ایں ڈسن "نج، نگ، ن" سندھی دانشور انھیں حروف کوں مفرد حروف دی فہرست ءِ چ شامل کرن دی تو جیہہ کجھ ایں پیش کریندن جو:

''نون غنہ کوئی حرف تہجی کا نئیں ۔جڈاں جوا ے ہک آواز داناں ءِ ۔جہڑی جو کہیں حرف تہجی کوں اپݨی زبان کنوں ادا کریندیں ہوئیں تک کنوں کڈھی ویندی ءِ ۔اہمہ واسطے ج ۔تے گ کنوں پہلے آون آلی نون غنہ حرف تہجی شمار نہ تھیون سا نگے حروفِ تہجی نج ،نگ ۔تے ن مفرد حروف گݨیسے ویسن ۔

ایں طرحاں ارامی ،عربی ، فارسی ۔تے پراکرات زبانیں دے سارے حروف تہجی جمع کر کریں سرائیکی حروف تہجی دی کل تعداد ۵۴ ݨی گئی ۔

5-خالص سرائیکی لہجے دے حروف تہجی: اُ۔تے ڈ ۔تے گئے ۵۴ حروفِ تہجی کنوں علاوہ خالص سرائیکی لہجے دے حروف تہجی دی تعداد چھی ءِ ۔اے حروف تہجی کجھ ایں ہن ۔پ، ج ، ڈ ، گ ، وھ ،ہھ ،یعنی چار حروف مفرد ۔تے ڈ مرکب حروف ہن ۔

لہٰذا ایں طرحاں سرائیکی حروف تہجی دی تعداد ۵۴+۶=۶۰ تھی گئی آ (الف ممدودہ) ۔تے یائے مجہول یعنی ''ے'' حروفِ تہجی ءِ چ شامل کر کریں سرائیکی حروف تہجی دی کل تعداد ۶۲ تئیں وِنج پہنچی ۔

ہک زمانے ءِ چ سندھی ۔تے سرائیکی ہِکا زبان ہئی ۔اے جڑواں زباناں انجوانج تھی گیاں ۔سندھی دانشوریں اپݨی زبان دے حروف تہجی دی تعداد ۵۲ مقرر کیتی یعنی کل حروف تہجی ۶۰ کنوں ۸ حروف تہجی حذف کر ڈ ۔تے جہڑے جوا ے ہن ۔ڑ، رھ، ڑھ، لھ، مھ، نھ، وھ، ۔تے یھ ۔پر ڈو ہائیں زبانیں دے مخصوص لہجے آلے حروفِ تہجی ہکو جھیں ڈسن ۔یعنی پ، ج، (چ)، ڈ، گ، نگ، (گ) ۔تے ن (ں سندھی) ،ڈو جھے لوظیں ءِ چ ترے حروف نج ،نگ، ن (ڑون) دا تلفظ (لہجہ) تاں ہکو جھیاں ءِ پر املا وکھو وکھ ءِ ۔

(iii) **سرائیکی حروف تہجی دی لکھت دا پندھ**: قدیم زمانے ءِ چ سرائیکی نثر دی لکھت داو جود نہ ہا۔ وا دئی سندھ ءِ چ اہل عرب دے قدم رکھݨ دے بعد اتھاں باہر کنوں آون آلے ۔تے مقامی صوفیائے کرام مقامی غیر مسلم لوکیں کوں اسلام ڈ وں راغب کرن کیتے سرائیکی نظم کوں آپݨاں ذریعہ اظہار بݨایا ۔وت وقت دے گزرن دے نال نال ہولیئں ہولیئں سرائیکی نثر دی اتھوں بغوں شروع تھی گئی جہڑی جو عربی زبان دے رسم الخط دی مناسبت نال ''خط نسخ'' ءِ چ لکھی وِنجݨ لگی ۔اہمہ زمانے ءِ چ (اٹھویں صدی دی عیسوی دی شروعات ءِ چ) لکھیاں وِنجݨ آلیاں چھوٹیاں چھوٹیاں دیني ۔تے فقہی کتاباں (بلکہ کتابچے) مثلاً نوں بھتی ملتانی قاعدہ ،نور نامہ ،معراج نامہ ، پکی روٹی ۔تے اہ کجھ جھیاں کئی بیاں کتاباں سرائیکی نثر دا منڈھ بݨیاں پر انھیں دا رسم الخط عربی دا رسم الخط یعنی ''خط نسخ'' ای رہیا ۔انویہویں صدی دے مکݨ توں پہلے پہلے سندھی زبان سرائیکی زبان کنوں انج کر ڈ تی گئی ۔صدئیں تئیں ہک زبان بݨ کریں رہوں آلیاں اے جڑواں زباناں جڈاں انجوانج تھیݨاں تاں وت انھیں دا رسم الخط دی انجوانج تھی گیا ۔یعنی سندھی دانشوریں تاں سندھی زبان کیتے عربی رسم الخط یعنی خط نسخ ای تجویز کیتا جڈاں جو سرائیکی دانشوریں سرائیکی کیتے خط نستعلیق چݨیا ۔ہس تہڈا نہہ کنوں سندھیں تیں سرائیکیں وکھو وکھ رسم الخط کوں اپݨی زبان دی لکھت دا ذریعہ بݨایا ۔

لہجہ نتارے دے بعد ہُنی سندھی تے سرائیکی دے مخصوص لیجے آلے حروف تہجی دی لکھت دا پیرا چیندے ہئیں۔ توڑے جوڑ وہائیں زبانیں دے مخصوص لیجے آلے حروف تہجی تعداد تے اواز دے لحاظ نال مماثلت رکھیندن پر ڈو وہائیں زبانیں دے دانشوریں انھیں دی لکھت دا انداز و کھوو کھا اختیار کیتے۔ جہڑا جو کجھ ایں ہے۔

سندھی حروف دی لکھت: ب ڄ گ ڇ ڏ ڳ ڻ

سرائیکی حروف دی لکھت: ب، ڄ، نج، ڈ، گ، نگ، ن۔

ڈو جھے لوظیں ءِچ مخصوص لیجے آلے سندھی تے سرائیکی حروف تہجی وچوں ترے حروف (ب، ڄ، تے گ) دی املا تاں ہکو جھیں ءِپر چار حروف دی املا وکھو وکھ ءِ۔ یعنی سندھی سرائیکی نج کوں ڄ، ڈ کوں ڈ، نگ کوں گ، تے ن کوں ڻ لکھدن۔ سندھی دانشور تے محقق شمس العلماء مرزا قلیچ بیگ اپنی تصنیف سندھی وياکرن یعنی سندھی صرف ونحو دے صفحہ ۱۶۵ تے لہجہ گالھدا واشگاف لوظیں ءِچ اعتراف کریندیں ہوئیں لکھدن جو۔

''جہڑے حروف تہجی کنوں پہلوں نون غنہ دی آواز آندی ہووے تاں انھیں حروف کوں ہمیشاں نون غنہ نال کنڈھ کے لکھنا چاہیدا ءِ۔ جیویں جو سندھی ڄ کوں نج تے گ کوں نگ لکھیا ویندے ہا۔ لکھت دا قاعدہ قانون اے ہے جو جہڑے حروفِ تہجی کنں پہلوں نون غنہ دی آواز آندی ہتاں وت لکھت دے اصول دے لحاظ نال اوکوں ظاہر وی تھیونا چاہیدا ءِ۔ جیویں جو ہک لوظ پنج ءِچ پے دے بعد تے ج توں پہلے نون غنہ دی آواز کوں علامتی طور تے ظاہر کر کے لکھیا گئے ایویں ای سندھی حروفِ تہجی ڄ کوں نج تے گ کوں نگ لکھیا ونجناں چاہیدا ہا پر لکھیا نھیں گیا۔ کیوں جو ماہرین دی متفقہ رائے دے مطابق انھیں حروف تہجی دی املا ڄ تے گ لکھدی طے تھی چکی ءِ لہجہ واسطے لہجہ املا کوں ہُنی تبدیل کرن ممکن کائنی''۔

سچ تاں اے ہے جو سندھی دانشور سندھی حروف تہجی دی مخصوص املا تے نہ صرف متفق تھی گئیں بلکہ اپنی مقرر کیتی گئی املا تے ثابت قدم وی تھی گئیں جڈاں جو سرائیکی زبان دے دانشور تے ادیب گزرئیں سو سالیں کنوں اپنی ماہولی دے مخصوص لیجے آلے حروف تہجی دی لکھت بارے تھہا کے پئے مریدن۔ کیوں جو انھیں ءِچ یکجہتی خلوص تے ماہولی نال حقیقی محبت دا فقدان ءِ جو اساں لوک اجاں تئیں اپنی ماہولی دے مخصوص لیجے آلے حروف تہجی دی لکھت بارے اتفاق تے اتحاد پیدا نھیں کر سگے۔

ساڈے مہاندرے دانشور کجھ تاں انفرادی طور تے تیں کجھ گروہیں دی صورت ءِچ گزرئیل ہک صدی کنوں سر کھپا کھپا کریں ڈر گئیں پر پرنالہ اجاں تئیں اپنی جاتے جمیا کھڑے۔

خدا جانڈے جو ضد تے انا دا اے پرنالہ اپنی جمیل جاتوں کڈاں تھڑکسی تے اساں کڈاں اپنی انا دے خول کنوں نکل کریں اپنی ماہولی دے مخصوص حروف تہجی دی لکھت تے متفق تھی ہسوں۔

ہُنی اے گالھ نتر کے سامنھے آ گئی ءِ جو گذرئیل چار ڈہاکیں کن ساڈے سرائیکی زبان دے مہاندرے دانشور سرائیکی

زبان دے مخصوص حروف تہجی متفقہ طور تے بیہہ شمار کریندن جہڑے جوا ے ہن۔ (پ، ٹ، ڈ، گ، ن) تے سندھی لبجے دے ڈو حروف تہجی (ج ، تے گ) دی آواز آلے حروف کیتے علامتی طور تے کئی انج حروف تجویز تھئیں کریندے بلکہ ٹ تے گ کن پہلوں نون غنہ وادھا کریں لبجے دی کمی کوں پورا کیتا گئے ۔یعنی انھیں کوں علامتی طور تے نٹ تے نگ لکھیا گئے لہٰذا میں سمجھداں جو ہن سرائیکی دے مخصوص لبجے آلے حروف تہجی دی گنتری پوری تھی گئی ءِ تے انھیں دی املاوی متفقہ طور تے منظور کر گھدی گئی ءِ جہڑی جو کجھ ایں ہے:

(پ، ٹ، ٹھ، ڈ، گ، نگ، ن)

اے گالھ وڈی افسوسناک تے تکلیف دہ ءِ جو ساڈے کجھ مہاندرے دانشور تے لکھاری اجاں ایہہ مسئلے کوں ولائوئیں سرو چاون دی کوشش کریندے پین جہڑی جو ساڈی ماہو لی دی ترویج تے اشاعت کیتے نقصان دہ ثابت تھی سگدی ءِ۔ضرورت ایہہ گالھ دی ءِ جو اساں متفقہ گالھ کوں وت متنازعہ فیہہ نہ بناؤں ۔ جے کرناوڑی کوں ولا گینڈیا گئیا تاں وت اج تئیں لکھیاں گئیاں ہزاراں کتاباں جہڑیاں جو بیچ حرفاں دیاں اضافی اوازاں نال لکھیاں گیئن مٹی ءِ بچ رل ویسن تے وت اساں اپنے ایہہ بے بہا اثاثے کن یکسر محروم تھی ویسوں جے کر خدانخواستہ ایں تھی گیا تاں وت ساڈی ماہو لی دا گئی صدئیں تے محیط کیتا گئیا پندھ اجایا تھی ویسی ۔ میں آپنیں دانشوریں تے مہاندرے لکھاریں دی خدمت ءِ بچ اے ارداس کریساں جو نویں ڈچے ءِ بچ پوون دی بجائے آپنیاں ساریاں طاقتاں آپنی ماہو لی کوں متفقہ اضافی اوازاں آلے رسم الخط ءِ بچ لکھن آلے پاسے لاڈیون تاں جو سرائیکی زبان دے ادب داون خوب پھل پھل چاوے۔

(iv) **سرائیکی دے مخصوص مفرد حروف تہجی دا استعمال**: سرائیکی لبجے دے مخصوص حروف تہجی پ، ٹ، ڈ، گ، نگ ۔تے ن دے ابتدائی درمیانی ۔تے اخیری شکلیں دا لوظیں ءِ بچ استعمال ہیٹھ ڈ تا ویندا پئے تاں جو انھیں حروف دے سرئیں دی درست املا داشعور پیدا کیتا وخ سگے ۔

1- ''پ'' **ابتدائی شکل: پر**، بارہ، رہدھ، ہل، ہتڑا، بچڑا

''پ'' **درمیانی شکل:** ٹوپا، ٹھر، ٹھہ، ٹھی، دھاہے

''پ'' **اخیری شکل:** پَپ، راپ، شرپ، سُپ

2- ''ٹ'' **ابتدائی شکل:** ٹُل، ٹال، ٹنگھ، ٹھہ، ٹوانہہ

''ٹ'' **درمیانی شکل:** بٹھی، بَٹا، بُٹا، لٹاون، پٹلن

''ٹ'' **اخیری شکل:** رٹ، پوٹ، سوٹ، کٹ

3- ''نگ'' **ابتدائی شکل:** اے حرف تہجی کہیں وی لوظ دے شروع ءِ بچ نئیں آندا ایہہ واسطے ایندی کوئی ابتدائی شکل کائینی ۔

''نگ'' **درمیانی شکل:** سُنگھان، مُنگال، ونجاون، سُنگھری

''نگ'' **اخیری شکل:** سنگ، ٹھنگ، کنگ، ٹھگ، ونگ

4- ''ڈ'' **ابتدائی شکل:** ڈراکل، ڈراون، ڈونگر، ڈکھڑے، ڈینٹیں

''ڈ'' **درمیانی شکل:** بڈن، سڈن، ہتیڈا، میڈا

''ڈ'' **اخیری شکل:** بھیڈ، کھیڈ، ہوڈ، ڈڈ، لاڈ، لوڈ، چھڈ

5- ''گ'' **ابتدائی شکل:** گل، گچی، گیہڑ، گاندھا

''گ'' **درمیانی شکل:** دگا، رگو، پگلی، بھگلا نا

''گ'' **اخیری شکل:** لاگ، بھاگ، بھگ، بھوگ، رگ، واگ

6- ''نگ'' **ابتدائی شکل:** اے حرف تہجی کہیں وی لوظ دے شروع ءچ نئیں آندا۔ اہمہ واسطے اہمہ حرف تہجی دی ابتدائی شکل کائنی۔

''نگ'' **درمیانی شکل:** منگل، انگل، رنگی، سنگی، انگن

''نگ'' **اخیری شکل:** رنگ، سنگ، لنگ، ہنگ

7- ''ن'' **ابتدائی شکل:** اے حرف تہجی وی کہیں لوظ دے شروع ءچ نئیں آندا۔ اہمہ واسطے اہمہ حرف تہجی دی ابتدائی شکل کائنی۔

''ن'' **درمیانی شکل:** پانی، دانے، بھاناں، گھانی، لونی، سوئنی۔

''ن'' **اخیری شکل:** ساون، پروں، چاون، ہسن، سن

8- ''ی'' (یائے خفی الصوت یا یائے معدولہ) نہ بابائے اردو سئیں ڈاکٹر مولوی عبدالحق اپنی کتاب **قواعد اردو** دے صفحہ نمبر **۴۹** تے رقم طراز ہن جو:

> ''بعض لوظیں ءچ موجود **''حرف تہجی ی''** اپنے پہلے حرف دے نال ایں طرحاں ملا کر ئیں پڑھی ویندی ءِ جو ڈوہائیں حرفیں دی آواز بک معلوم تھیندی ءِ۔ جیویں جو کیا، کیاری، پیارا، دھیان، چیونٹی، گیارہ وغیرہ، اساں ایداں ناں **''یائے معدولہ''** رکھیئے امتیاز واسطے اینجھیں **''ی''** دے اتے نشان ''V'' یعنی الٹی جزم وانشان لاڈیندے ہیں۔'' (ترجمہ)

اے گالھ نشان ہر تھی کے سامھنے آ گئی ءِ جو سرائیکی وانگوں اردو زبان ءچ وی **''یائے خفی الصوت''** یعنی **''یائے معدولہ''** دا وجود پاتا ویندے جیکوں علامتی طور تے **'' ی ''** لکھیا ویندے۔ یائے معدولہ وی کہیں لوظ دے شروع ءچ نھیں آندی اہمہ کیتے یائے معدولہ دی ابتدائی شکل کائنی۔

''ی'' **درمیانی شکل:** وایاں، تھایاں، ہگایا، پلایا، (تفصیل کیتے ڈیکھو باب نمبر ۱ دی جز نمبر ۲۰)

''ی'' **اخیری شکل:** چونکہ یائے معدولہ کہیں لوظ دے اخیر ءچ وی نھیں آندی اہمہ واسطے ایندی اخیری شکل وی کائنی۔

(v) **۔ہائے مخلوطی، مختفی۔ تے ملفوظی دا درست استعمال:** جیویں جو باب نمبر ا دی جز ۱۵، ۱۶ تے ۱۷ ءچ ہائے مختفی، ہائے ملفوظی۔ تے ہائے مخلوطی یعنی ہائے ڈچشمی دی مفصل تعریف کر ڈتی گئی ءِ۔ ہائے مخلوطی دے متعلق صرف نستعلیق رسم الخط ءچ اے اٹل قانون ءِ جو ہائے مخلوطی لکھیئے گئے کہیں وی لوظ دے آغاز، درمیان یا اخیر ءچ اپنی اصل مجرد صورت یعنی **''ھ''** وچ نھیں لکھی ونج

سگدی۔ البتہ اے کہیں ہے حرف تہجی نال مل کر ئیں بنائے ہوئے مرکب حرف تہجی (مثلاً بھ، پھ، تھ وغیرہ) دی صورت ءچ لکھی وی سگدی ءِ۔

جتھوں تائیں ہائے مختفی۔ تے ہائے ملفوظی دی اخیری شکل یعنی ،،ہ،، دا کہیں وی لوظ دے اخیر ءچ لکھت دا تعلق ءِ ساڈے لکھاری غلطی دے مرتکب تھیندن تو ڑے جواگالھ باب نمبر ادے جز ۱۵۔ تے ۱۶ بیٹھ نشا بر کر ڈ تی گئی ءِ پر میں سمجھداں جو اجاں وی کجھ تشنگی باقی رہ گئی ءِ۔ جیندا دور کرن ہوں ضروری ءِ تاں جو ساڈے لکھاری ولا و لا کہیں غلطی دے مرتکب نہ تھیون۔ ہائے مختفی۔ تے ہائے ملفوظی دیاں لکھت دے لحاظ نال ترے شکلاں ہوندئین۔

پراگالھ واضح ہے جو ہائے مختفی۔ تے ہائے ملفوظی دیاں ابتدائی۔ تے درمیانی شکلاں کو جھنیاں ہن پر اخیری شکل دی لکھت ءچ فرق ءِ۔ یعنی ہائے مختفی دی اخیر شکل "ہ" "ہ" تے ہائے ملفوظی دی" ہ "ہے جڈاں جو اے گالھ وی سچ ءِ جو ہائے مخلوطی "ھ" کوں ہائے مختفی۔ تے ہائے ملفوظی دی کہیں وی شکل وانگوں نھیں لکھیا و نج سگدا۔ تے اے گالھ وی مکدی پئی ءِ جو ہائے مختفی۔ تے ہائے ملفوظی دیں اخیری شکلیں کوں کو جھنیاں لکھنی سراسر غلط ءِ۔ جڈاں جو ساڈے لکھاری انھیں ڈو ہائیں شکلیں کوں اول بدل کر ڈیندن سچ تاں اے ہے جو ہائے مختفی کھل کر ئیں نھیں پڑھی ویندی یعنی اوندی اواز اتنی خفیف۔ تے مدھم ہوندی ءِ جو اینکوں شعر دی تقطیع کریندئیں ہوئیں ہمیشاں حذف کر ڈ تا ویندے جڈاں جو ہائے ملفوظی دی آواز بھرپور ہوندی ءِ۔ تے اینکوں شعر دی تقطیع کریندئیں ہوئیں حذف نھئیں کیتا ویندا۔ لہٰذا ہائے مختفی۔ تے ہائے ملفوظی دیں اخیری شکلیں کوں اول بدل کر ڈ یون نال اشعار دے اوزان متاثر تھیندن۔ شعری ادب دے لحاظ نال اے گالھ وڈی تکلیف دہ۔ تے قابل گرفت ءِ۔

اگی تیں ٹرن تو پہلوں بک ہئی گالھ دی وضاحت دی ضروری ءِ جیندے سمجھن نال ہائے مختفی۔ تے ہائے ملفوظی دی اخیری شکل دی لکھت دے اصولیں کوں جانڑنی ءچ مدد ملسی او گالھ اے ہے جو حروف تہجی دیاں جوڑ دے لحاظ نال ڈو قسماں ہن پہلی قسم انھیں حروف تہجی دی ہے جنھیں دے سر ے بندن۔ تے انھیں سر ئیں کوں جوڑ کر ئیں کوئی وی لوظ بناون ءچ اسانی رہندی ءِ۔ جنھیں حروف تہجی دے سر ے بندن او مفرد حروف تہجی کجھ ایں ہن **(ب، پ، ت، ٹ، ج، چ، ح، خ، س، ش، ص، ع، غ، ف، ق، ک، گ، ل، م، ن، ں، ہ، ی)** انھیں حروف تہجی کوں جڑ ویں حروف تہجی آکھیا ویندے۔

ڈو جھی قسم انھیں مفرد حروف تہجی دی ہے جنھیں دے سر ے نھئیں بندے بلکہ او کہیں وی لوظ دے شروع، درمیان یا اخیر ءچ ہنئی پوری شکل برقرار رکھیندن جہڑے جواے ہن **(ا، د، ڈ، ذ، ر، ڑ، ز، ژ، ط، ظ، و)** انھیں حروف کوں کٹویں حروف تہجی آکھیا ویندے انھیں کٹویں حروف تہجی وچوں ترے حروف انتھنیں ہن جنھیں دی کہیں لوظ دے درمیان ءچ آون سیتی شکل بدل ویندی ءِ او ترے حروف (د، ڈ، ذ) ہن۔ ہُن اتھاں ہائے مختفی (ہائے خفی الصوت)۔ تے ہائے ملفوظی (ہائے جلی الصوت) دی اخیری شکل دی لکھت بارے کجھ اصول ڈ۔ تے ویندن تاں جو ساڈے لکھاریں کوں انھیں دی لکھت ءچ کوئی اشتباہ نہ رہوے۔ تے او انھیں دی لکھت ءچ کہیں غلطی دے مرتکب نہ تھیون۔

(الف) **ہائے مختفی دی اخیری شکل "ہ" آلے ڈو حرفی لوظ:** انھیں جڑ ویں ڈو حرفی لوظ جنھیں دی اخیری ہائے ہوز،

''ہ'' دی آواز مدھم ۔تے خفیف ہوسی تاں انھیں لوظیں دی اہ،بہہ ''ہ'' کوں ہائے مختفی دی اخیری شکل '' ہ '' نال لکھیا ویسی ۔تے ہائے ہوز کن پہلوں آون آلا حرف تہجی متحرک ہوسی یعنی (اوندے اتے یا تلے زبر، زیر یا پیش ہوسی) مثال دے طور ۔تے بہہ، پہ چہ، سِہ، کہ ،مِہہ وغیرہ پہلی قسم دے اے لوظ عموماً حروف دیاں مختلف قسماں یعنی حروف چار حرف اشاریا حروف تنکر وغیرہ ہوندین ۔

(ب)ہائے ملفوظی دی اخیری شکل ''ہ'' آلے ڈوحرفی لوظ: اینجھیں جڑویں ڈوحرفی لوظ جنھیں دی اخیری ہائے ہوز ''ہ'' دی آواز بھرپور ہوسی تاں انھیں لوظیں کوں ہائے ملفوظی دی اخیری شکل ''ہ'' نال لکھیا ویسی اتھاں وی ہائے ہوز کن پہلوں آون آلا حرف تہجی متحرک بفتح (یعنی صرف زبر نال)ہوسی مثلاً بہہ، بہہ، سہہ، کہہ وغیرہ پر اینجھیں لوظ ہمیشاں مصادر کن بلن آلے فعل امر ہوندن ۔

(ج) کئویں ڈوحرفی لوظ جنھیں دے اخیر عِ چ ہائے ہوز دی ''ہ'' شکل آندی عِ: اینجھیں کئویں ڈوحرفی لوظ جنھیں دے اخیر عِ چ ہائے ہوز دی مکمل شکل ''ہ'' آندی ہتاں وت اے ہائے ہوز توڑے جو غیر متحرک (ساکن) ہوسی پر اینکوں شعر دی تقطیع عِ چ ہائے مختفی وانگوں حذف نہ کیتا ویسی ۔مثلاً دہ، ڈہ، رہ، وہ وغیرہ ۔

جڑواں حروف نال بنڑے ہوئے سہ حرفی لوظ: اینجھیں سہ حرفی لوظ جہڑے جو جڑواں حروف تہجی نال مل کر ئیں بنڑے ہوون ۔تے انھیں دے اخیر عِ چ ہائے ہوز آونجے تاں وت جیکر ہائے ہوز کن پہلوں آون آلے ڈو ہیں حروف متحرک ہوون ۔تے خاص کر ہائے ہوز نال جڑیا ہویا حرف تہجی متحرک بفتح (زبر آلا)ہووے تاں اخیری ہائے ہوز ہمیشاں ''ہائے مختفی'' ہوسی یعنی اونہہ لوظ دے اخیر عِ چ ہائے مختفی دی '' ہ '' شکل آسی ۔مثال دے طور ۔تے چھہہ، بھتہ، کھہہ، کچھ، مکہ، دمہ وغیرہ ۔پر اینجھیں سہ حرفی لوظ جنھیں دی اخیری ہائے ہوز کن پہلے آون آلا حرف تہجی حرف علت ''ی'' ہووے یا نون غنہ ہووے تاں وت ہائے ہوز دی ہائے ملفوظی آلی شکل ''ہ'' لکھی ویسی مثال دے طور ۔تے اُنہہ، سُنہہ، مُنہہ، رِیہہ، ویہہ، ایہہ وغیرہ ۔

اتھاں ہک گالھ سمجھن آلی عِ جو جنھیں سہ حرفی لوظیں دے اخیر عِ چ ہائے مختفی دی شکل '' ہ '' آسی تاں وت شعر دی تقطیع عِ چ یا تاں حذف کر ڈتی ویسی یا اوکوں قافیے دی مناسبت نال ''الف'' عِ چ تبدیل کر ڈتا ویسی ۔تے اے الف وی ہمیشاں غیر متحرک ہوسی کیوں جو اے حرف علت عِ ۔جڈاں جو اینجھیں لوظیں عِ چ ہائے ملفوظی (بہہ) بھرپور اواز نال آسی ۔تے تقطیع عِ چ شامل وی کیتی ویسی ۔

کئویں حروف تہجی نال بنڑے ہوئے سہ حرفی لوظ: اینجھیں سہ حرفی لوظ جہڑے جو کئویں حروف تہجی نال بنڑے ہوئے ہوسن پر انھیں دی ہائے ہوز کن پہلوں آون آلا حرف تہجی کوئی ہک حرف علت ہوسی (ا، و وچوں کوئی ہک) تاں او ہائے ہوز ملفوظی گنی ویسی جیویں جو راہ، رہ، واہ، موہ، پوہ، ڈوہ وغیرہ ۔جیکر حروف علت وچوں کوئی حرف نہ ہوسی تاں وت او ہائے ہوز مختفی گنی ویسی ۔مثلاً گرہ، درہ اڈہ، ذرہ وغیرہ اے گالھ ضرور یاد رہوے جو ہائے مختفی تقطیع عِ چ شامل نھیں کیتی ویندی یعنی حذف کر ڈتی ویندی عِ یا قافیئے دی مناسبت نال الف بنا ڈتی ویندی عِ ۔

ترتیجھا اصول: اینجھیں چار حرفی یا چار کن و دھ حروف تہجی کن مل کر ئیں بنڑن آلے لوظ جنھیں دی ہائے ہوز کن پہلا حرف

متحرک بفتح (زبر آلا) ہوسی تاں او ہائے ہوز مختفی گنی ویسی جے کڈہئیں او حرف غیر متحرک یا حرف علت ہوسی یا نون غنہ ہوسی تاں وت او ہائے ہوز ملفوظی شمار تھیسی۔ اے گالھ یاد رکھنی آلی ہ جو جنہیں لوظ دی ہائے ہوز کن پہلوں آون آلی **"واؤ"** جے کر متحرک ہوسی تاں وت او ہائے ہوز مختفی گنی ویسی جیکر او **"واؤ"** غیر متحرک ہوسی تاں وت اخیری ہائے ہوز ملفوظی گنی ویسی مثال دے طور تے۔

الف: ہائے مختفی آلے لوظ: کینہ، آمنہ، پٹنہ، دانہ، بہانہ، دہانہ، گریہ، فدیہ، ذکیہ، شکیہ، قریہ، گردہ، پہرہ، اسوہ، کندہ، چارہ، شکوہ، انڈہ، پردہ وغیرہ۔

ب: ہائے ملفوظی آلے لوظ: کیتہہ، مینہہ، شینہہ، ڈینہہ، ہانہہ، دانہہ، کانہہ، جوانہہ، کریہہ، مڑیہہ، مریہہ، دیہہ، شیہہ، کریہہ، لہہ، گردہ انہوہ، شکوہ، روہ، کوہ، کواہ، سیاہ، پناہ، بیاہ، واہ وغیرہ۔

خلاصہ بحث: لہہ ساری بحث دا لب لباب اے ہے جو:

1- ہائے مختفی تے ہائے ملفوظی کوں کڈہئیں ادل بدل یا خلط ملط نہ کیتا ونجے بعض اہل قلم ہائے ملفوظی دی لہہ شکل "لہہ" کوں ڈو ہائے ہوز (ہ+ہ) شمار کریندن جہڑی جو درست گالھ نھیں۔ انھیں کوں شاید ایندی بھرپور آواز کن مغالطہ لگے ورنہ اے ہک "ہ" ہے ایندا ثبوت اے ہے جو لہہ "ہ" کوں تقطیع ہچ ہمیشاں ہک حرف تہجی دے برابر شمار کیتا ویندے۔

2- ہائے ملفوظی کن پہلے آون آلا حرف تہجی (چا ہے او جڑواں ہووے یا کٹواں ہووے) ہمیشاں غیر متحرک ہوندے پر ڈو حرفی لوظ ہچ متحرک بفتح (زبر آلا) ہوندے۔ تے عموماً او کہیں مصدر کن فعل امر ہوندے۔ ہائے ملفوظی شعر دی تقطیع ہچ ہک حرف تہجی گنی ویندی ہ۔

3- ہائے مختفی کن پہلے آون آلا حرف تہجی (چا ہے جڑواں ہووے یا کٹواں ہووے) ہمیشاں متحرک بفتح (زیر آلا) ہوندے جڈاں جو ڈو حرفی لوظ حروف دیاں قسماں وچوں کوئی ہک قسم ہوندی ہ۔ مثلاً حروف جار، حروف اشارہ، یا حروف تنکیر وغیرہ۔ ہائے مختفی شعر دی تقطیع کریندیں ہوئیں یا تاں حذف کر ڈتی ویندی ہ یا قافیے دی مناسبت نال اینکوں الف ہچ تبدیل کر ڈتا ویندے۔

(vi)۔ ہائے ملفوظی نال لکھیئے لوظیں دی غلط تے درست املا:

ا۔ ڈو حرفی لوظ جہڑے جو کہیں مصدر کن فعل امر ہوندن:

مصدر	فعل امر (درست املا)	غلط املا	مصدر	فعل امر (درست املا)	غلط املا
ہسنڑ/ہوون	ہَہہ	ہَہ	پہنڑ/پہوون	پَہہ	پہ
پھسنڑ/پھوون	پھسہہ	پھسہ	ٹھہنڑ/ٹھہوون	ٹھَہہ	ٹھہ
چھسنڑ/چھوون	چھَہہ	چھَہ	ڈھہنڑ/ڈھہوون	ڈھَہہ	ڈھہ
ڈوہسنڑ	ڈوہ	ڈہ	ڈہوون	ڈہ	——
رہوونڑ/رہسنڑ	رَہ	——	سہنڑ/سہوون	سَہہ	سَہ

کہنی ر کہون	گہہ	گہ، کوہ	گھنی ر گھون	گہہ	گہ
دھنی ر دھون	وَہ	——	ڈھوھنی	ڈھوہ	ڈہ
کوہنی	کوہ، گہہ	گہ، گوہ	پیہنی	پیہہ	پینہ

کجھ اکھنیں لوظ جہڑے عام طور تے غلط لکھئے ویندن:

لوظ	حِجے	معنی	غلط املا
اُنہہ	(ا، نون غنہ، ہ)	زور یا درد کی وجہ سے آواز نکالنا	انہ، اُنھ
اُونہہ	(ا، و، ں، ہ)	اس نے	اونہ، اونھ
آنہہ	(آ، ں، ہ)	آہ	آنہ، آنھ
اوہہ	(ا، ی، ں، ہ)	اس نے	انہ، اُنھ
بانہہ	(ب، ا، ں، ہ)	بازو	بانہ، بانھ
پیہہ	(پ، ی، ں، ہ)	پیں (فعل امر)	پینہ، پیھ
دانہہ	(د، ا، ں، ہ)	فریاد	دانہ، دانھ
ڈینہہ	(ڈ، ی، ں، ہ)	دن	ڈینہ، ڈینھ
سُنہہ رسونہہ	(س، و، ں، ہ)	جان پہچان، دیکھی بھالی جگہ	سنہ، سونہ، سنھ، سونھ
شیہہ	(ش، ی، ں، ہ)	شیر	شینہ، شیھ
کانہہ	(ک، ا، ں، ہ)	دریاؤں کے کنارے اگنے والا پودا	کانہ، کانھ
کیہنہہ	(ک، ی، ں، ہ)	کس لئے، کیوں	کینہ، کیھنھ
لانہہ	(ل، ا، ں، ہ)	موٹا اور لمبا رسہ	لانہ
مانہہ	(م، ا، ں، ہ)	ماش (ایک دال)	مانہ، مانھ
مُونہہ رمنہہ	(م، و، ں، ہ)	چہرہ، دہان	منہ، مونھ، منھ
میہہ	(م، ی، ں، ہ)	بارش، بھینس (ریاستی لہجہ)	مینہ، میھ
نانہہ	(ن، ا، ں، ہ)	نہیں ۔ موچیوں کا ایک اوزار	نانہ، نانھ
نونہہ	(ن، و، ں، ہ)	بہو	نونہ، نونھ
نیہہ	(ن، ی، ں، ہ)	کسی بیل پر لگنے والا چھوٹا سا پھل، محبت	نیہ، نیھ
ایہہ	(ا، ے، ہ)	یہ یا یہ ہے	ایہ، ایھ
پیہہ	(پ، ے، ہ)	داخل ہونا	پیہ، پیھ

دیہہ	(د، ے، ہ)	دیہات، دیو	دیہ، دیہہ
ریہہ	(ر، ے، ہ)	داڑھی اور مونچھوں کے نئے نئے بال آگنا	ریہ، ریہہ
ریہہ	(ر، ی، ہ)	پیٹ میں گیس پیدا ہونا	ریہ، ریہہ
سیہہ	(س، ے، ہ)	ایک جانور لمبے لمبے اور نوکدار بالوں والا	سیہ، سیہہ
کیہہ	(ک، ے، ہ)	غیر کاشتہ چٹیل میدان	کیہ، کیہہ
چِڑہہ	(چ، ی، ں، ہ)	غصے سے منہ بگاڑنا	چڑینہ، چڑینہہ
سریہہ	(س، ر، ی، ں، ہ)	سرس کا درخت	سریہ، سریہہ
کریہہ	(ک، ر، ی، ں، ہ)	جنگلی پودا (ڈیلھے)	کریہ، کریہہ
نِکیہہ	(ن، ک، ی، ں، ہ)	کمی لوگ، کم ذات	نکیہ، نکیہہ
اُکانہہ	(ا، ک، ا، ں، ہ)	ایک خودرو درخت	اکانہ، اکانہہ
اگانہہ	(ا، گ، ا، ں، ہ)	آگے	اگانہ، اگانہہ
کُمانہہ	(ک، م، ا، ں، ہ)	ایکڑ	کُمانہ، کُمانہہ
ہُوانہہ	(ہ، و، ا، ں، ہ)	ایک کانٹے دار خودرو پودا	ہُوانہ، ہُوانہہ
تڑانہہ	(ت، ڑ، ا، ں، ہ)	کپڑے سکھانے کیلئے بندھا ہوا رسہ	تڑانہ، تڑانہہ
چِناںہہ	(چ، ن، ا، ں، ہ)	دریائے چناب	چناںہ، چناںہہ
کوانہہ	(ک، و، ا، ں، ہ)	کسی چیز کی بہت ہی تھوڑی مقدار	کوانہ، کوانہہ
چھیہہ	(چھ، ے، ہ)	نقصان	چھیہ، چھیہہ
چیہہ	(چ، ے، ہ)	گرم راکھ، مقابلے کی دعوت	چیہ، چیہہ
ڈھیہہ	(ڈھ، ے، ہ)	ریت کے ٹیلے کا دامن	ڈھیہ، ڈھیہہ
لیہہ	(ل، ے، ہ)	مقبوضہ کشمیر کے ایک شہر کا نام	لیہ، لیہہ
تریہہ	(ت، ر، ے، ہ)	پیاس	تریہ، تریہہ
سڑیہہ	(س، ڑ، ے، ہ)	جلن، تیز دھوپ	سڑیہ، سڑیہہ
کریہہ	(ک، ر، ے، ہ)	قحط سالی	کریہ، کریہہ
مریہہ	(م، ر، ے، ہ)	موت	مریہ، مریہہ
مڈیہہ	(م، ڈ، ے، ہ)	کام چور	مڈیہ، مڈیہہ
مچھیہہ	(م، چھ، ے، ہ)	چمک پڑنا	مچھیہ، مچھیہہ

دَریہہ	(د،ر، ے،ہ)	بہت، زیادہ	دریہ، دریھہ
فقیہہ	(ف،ق،ی،ہ)	علم فقہ دا ماہر	فقیہ، فقیھہ
تنبیہہ	(ت،ن،ب،ی،ہ)	ہدایت کرنا، وارننگ دینا	تنبیہ، تنبیھہ

(vii) **۔مخارج دے لحاظ نال حروف دیاں قسماں:** ہر ہک حرف تہجی اپنی ہک وکھری آواز، لہجہ یا تلفظ رکھیندے ہیندا جانڑنی نہایت ضروری ءِ۔ ہوں سارے حروف تہجی انھیں ہنڑ جنھیں دی آواز ہوں ای تھوڑے فرق نال ہکو جھنیں ءِ مثلاً الف۔ تے ع، ت۔ تے ط، ث، س۔ تے ص، ذ، ز، ض۔ تے ظ، ق۔ تے ک۔ تے د۔ تے ح وغیرہ اہل عرب دی اے خصوصیت ءِ جو اوہ ہر ہک حرف تہجی کوں اوندی درست۔ تے وکھری آواز نال ادا کرن دا بھرپور سائیو کریندن جڈاں جو بنے زباناں بولنڑ آلے لوک لہجہ گاالھہ دا زیادہ اہتمام نھتیں کریندے حالانکہ اے آہر کرن بے حد ضروری ءِ۔ خاص کر چھوٹے بالیں کوں حروف تہجی دی سنجان کراون کیتے اوازدا ای سہارا گولیا ویندے۔ جے کر استاد حروف تہجی کوں انھیں دے درست مخرج نال ادا نہ کریسی تاں وت بال انھیں حروف دی صحت نال ادائیگی کیویں کریسن۔ تے وت او حرف سنجانڑ کیویں تھیسن۔ لہٰذا حروف تہجی دی انھیں دے درست مخرج نال ادائیگی ہوں ضروری ءِ۔ مخارج دے لحاظ نال حروف تہجی کوں اٹھ قسمیں ءِچ تقسیم کیتا ویندے تاں جو انھیں دی سنجان کوں اسان تھیا وی نڑ سگے۔ اے اٹھ قسماں کجھ ایں ہنڑ۔

1- **شفوی حروف** 2- **شجری حروف** 3- **نحوی حروف** 4- **نطعی حروف**
5- **اسلی حروف** 6- **ذلقی حروف** 7- **لہوی حروف** 8- **حلقی حروف**

انہیں دی تفصیل ڈیکھو۔

1- **شفوی حروف:** شفویہ دے لغوی معنی ہونٹھ دے ہن۔ اوہ حروف جیندی اواز ہونٹھاں کن نکلدی ءِ شفوی حروف تہجی اکھیندن جہڑے جوا ے ہنڑ۔ **ب، بھ، پ، پھ، م، مھ، و، وھ، =۱۰**

2- **شجری حروف:** کھلیے ہوئے ہونٹھاں کن نکلنڑ آلے حروف تہجی شجری حروف تہجی اکھیندن جہڑے جوا ے ہنڑ۔ **ج، جھ، چ، چھ، ش، ص، ض، ژ=۸**

3- **نحوی حروف:** ڈند۔ تے زبان ملاون نال جہڑے حروف ادا تھیندن نحوی حروف تہجی اکھیندن، جہڑے جوا ے ہن۔ **ث، ذ=۲**

4- **نطعی حروف:** زبان اُتے کر کیں ڈندیں نال زور ڈیون سیتی جہڑے حروف ادا تھیندن نطعی حروف تہجی اکھیندن۔ جہڑے جوا ے ہن۔ **ت، تھ، د، دھ، ط=۵**۔

5- **اسلی حروف:** اسلی دا لغوی معنی ءِ زبان دی چوٹی۔ ایں زبان دی چوٹی کن نکلنڑ آلے حروف اسلی حروف تہجی اکھیندن جہڑے جوا ے ہن۔ **س، ز، ظ=۳**

6- **ذلقی حروف:** او حروف تہجی جہڑے جو زبان کوں زور لا کے حرکت ڈے کر ئیں سنگھ کن آواز کڈھنی نال ادا تھیندن ذلقی

حروف اکھیندن جہڑے جواے ہن۔ ج =ا

7-**لہوی حروف**: زبان کوں تالوں نال لا کر ئیں۔ تے زور ڈے کے اواز کڈھن نال جہڑے حروف اداتھیندن لہوی حروف اکھیندن۔ جہڑے جواے ہن۔ ا، ٹ، ٹھ، نج، ڈ، ڈھ، ر، رھ، ڑ، ڑھ، ک، کھ، گ، نگ، ل، لھ، ن، نھ، ن، و، ی، ے، ہ، ھ = ۲۴۔

8- **حلقی حروف**: حلق دا اوٹلی معنی ءِ سنگھ ہس اوحروف تہجی جہڑے جو سنگھ۔ تے زور ڈے کے ہ۔ لیئے ویندن حلقی حروف اکھیندن جہڑے جواے ہن۔ گھ، گ، ح، خ، ع، غ، ق = ۷

(viii)۔ **جوڑ دے لحاظ نال حروف تہجی دیاں قسماں**: اردو زبان کن علاوہ سرائیکی زبان ہک اکھیں زبان ءِ جیندے لوظ لکھدئیں ہوئیں پورے حروف تہجی نھنیں لکھئے ویندے بلکہ ہر حرف تہجی کیتے ہک چھوٹا جھیاں نشان بناڈ تا ویندے جنیکوں اونہہ حرف تہجی دا سراآ کھیا ویندے۔ وت حروف تہجی دے اے چھوٹے چھوٹے سرے ملا کر ئیں ہک لوظ بناڈ تا ویندے۔ حرفیں دے سرے جوڑ کر ئیں لکھن نال لوظ ہوں مختصر تھی ویندن۔ دنیا دیاں پنجاں زباناں اردو، سرائیکی، سندھی، پنجابی، عربی، فارسی وغیرہ زبانیں وانگوں (جہڑیاں جو سے کن کھے پاسے لکھیاں ویندئین) مختصر نویسی کن محروم ہن۔ اے نہہ مختصر نویسی نال تحریر نہایت شستہ تے مہذب ویں تھی ویندی ءِ۔ تے وقت وی ہوں تھوڑا لگدے یعنی ہوں تھوڑے وقت ءِ چ زیادہ کن زیادہ لکھیا ونج سگدے۔ مختصر نویسی دا اے فن یورپ ءِ چ ہوں تھوڑے عرصے کن رواج پاون لگے جڈاں جو ساڈی ماہو لی کئی سو سالیں کن اہنہہ فن کن متعارف ءِ۔ سرائیکی زبان دے حروف تہجی ڈو قسمی ہن۔ ہکو رے اوحروف تہجی جنھیں دے ہک ہنے نال جوڑن کیتے سرے بدھے ویندن انھیں کوں جڑ ویں حروف تہجی آ کھیا ویندے جڈاں جوڈو جھے اوحروف تہجی جنھیں دے سرے نھنیں بدھے ویندے بلکہ اوحروف تہجی بہر صورت پورے پورے لکھئے ویندن۔ انھیں حروف تہجی کوں کٹو ئیں حروف تہجی آ کھیا ویندے۔

1-**جڑ ویں حروف تہجی**: اوحروف تہجی جنھیں دے سرے بندن جڑ ویں حروف تہجی آ کھیندن جہڑے جواے ہن۔ ب، پ، پ، ت، ٹ، ث، ج، چ، ح، خ، س، ش، ص، ض، ع، غ، ف، ق، ک، گ، گ، ل، م، ن، ں، و، ی۔

2- **کٹو ئیں حروف تہجی**: اوحروف تہجی جنھیں دے سرے نھنیں بند دے انھیں کوں کٹو ئیں حروف تہجی آ کھیا ویندے اے حروف تہجی کجھ ایں ہن۔ ا، و، ڈ، ڈھ، ذ، ر، ڑ، ڑھ، ز، ژ، ط، ظ، ء، ھ، پھ، تھ، ٹھ، ج، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، ک، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ، وھ، یھ۔

(ix)۔ **بُنت دے لحاظ نال حروف تہجی دیاں قسماں**: بُنت دے لحاظ نال سرائیکی حروف تہجی دیاں چھی قسماں ہن۔ جہڑیاں جو کجھ ایں ہن:

1۔ مدّ ور حروف یا چشمہ دار حروف 2- حروف مہملہ یا غیر منقوط حروف 3- حروف معجمہ یا منقوط حروف 4- مسرو ری حروف 5- ملفوظی حروف 6- مکتوبی حروف

1-**مدّ ور حروف یا چشمہ دار حروف**: اوحروف تہجی جہڑے جو کول دائرے دی صورت ءِ چ لکھئے ویندن یا ڈو جھے لوظیں ءِ چ اوحروف جہڑے جو کول شکل رکھیندن مدّ ور حروف یا چشمہ دار حروف تہجی اکھیندن جہڑے جواے ہن۔ ج، ہ، ح، چ، ح، خ،

س، ش، ص، ض، ع، غ، ق، ل، ن، ں، ی = ۱۷۔

2- **حروف مہملہ یا غیر منقوط حروف**: اوحروف تہجی جنھیں دے اُتے ، تلے یا وچکار کوئی نقطہ نہ ہووے مہملہ یا غیر منقوط حروف اکھیندن جیہڑے جواے ہن ۔ **ا، ٹ، ٹھ، ح، د، ڈ، دھ، ڈھ، ر، رھ، ڑ، ڑھ، س، ص، ط، ع، ک، کھ، گ، گھ، ل، لھ، م، مھ، و، وھ، ہ = ۲۷۔**

3- **حروف معجمہ یا منقوط حروف**: اوحروف تہجی جنھیں دے اتے ، تلے یا وچکار کوئی نہ کوئی نقطہ ضرور ہووے معجمہ یا منقوط حروف اکھیندن جیہڑے جواے ہن ۔ **ب، بھ، پ، پھ، ت، تھ، ث، ج، جھ، چ، چھ، خ، ڈ، ذ، ز، ژ، ش، ض، ظ، غ، ف، ق، گ، ں، نھ، ن، ی = ۳۱۔**

4- **مسروری حروف**: مسروری عربی زبان دا لوظ ءجیندا الٹی معنی ءلکھیا ہویا گجھیا یا جیندی آواز لکھن جیہڑی نھیں ہوندی مسروری حروف تہجی اکھیندن اے حروف تہجی ڈوحروف دی مشترکہ آواز تے مشتمل ہوندن جیہڑے جواے ہن ۔ **ب** (بے یا بایا)، **پ** (پے یا پایا)، **ت** (تے یا تا)، **ٹ** (ٹے یا ٹا)، **ث** (ثے یا ثا)، **ح** (ح یا حا)، **خ** (خے یا خا)، **چ** (لہجہ حرف تہجی کوں اگر چہ یا چا پڑھیا وے تاں اے مسروری اکھیسی ۔ تے جے کرا نکوں چیم پڑھیا وے تاں وت اے لفوظی اکھیسی)، **ح** (تے یا حا)، **خ** (خے یا خا)، **ر** (رے یا را)، **ڑ** (ڑے یا ڑا)، **ز** (زے یا زا)، **ژ** (ژے یا ژا)، **ط** (طے یا طا)، **ظ** (ظے یا ظا)، **ف** (فے یا فا)، **گ** (گے یا گا)، **ں** (نگے یا نگا)، **ہ** (ہے یا ہا)، **ی** (ے یا یا)، مرکب حروف **بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ، وھ، یھ** وی مسروری حروف تہجی ہن ۔

5- **ملفوظی حروف**: ملفوظی حروف تہجی دا لوظی معنی اے ہے جو اوحروف جیہڑے جو بول چال ءچ ورتیئے وکھن یا جنھیں دی اواز کوں لکھیا وی وی نچ سگے ۔ اے حروف عموماً ترے حروف دی مشترکہ تے بھرپور آواز تے مشتمل ہوندن ۔ جیہڑے جواے ہن ۔ **ا** (یعنی الف = ا + ل + ف)، **ج** (جیم = ج + ی + م) **چ** (چیم = چ + ی + م) **د** (دال = د + ا + ل)، **ڈ** (ڈال = ڈ + ا + ل)، **ذ** (ڈال = ڈ + ا + ل)، (ذال = ذ + ا + ل) **س** (سین = س + ی + ن) **ش** (شین = ش + ی + ن) **ص** (صاد = ص + ا + د) **ض** (ضاد = ض + ا + د)، **ع** (عین = ع + ے + ن)، **غ** (غین = غ + ے + ن)، **ق** (قاف = ق + ا + ف)، **ک** (کاف = ک + ا + ف)، **گ** (گاف = گ + ا + ف)، **ل** (لام = ل + ا + م) **م** (میم = م + ی + م)، **ن** (نون = ن + و + ن) **ں** (ٹون = ن + و + ن)، **و** (واؤ = و + ا + وَ)۔ مرکب حروف **دھ** (دھال = دھ + ا + ل)، **ڈھ** (ڈھال = ڈھ + ا + ل)۔

6- **مکتوبی حروف** : اتھیں ملفوظی حروف تہجی جنھیں دے پہلے تے آخری حرف دی اواز ہکو جنھیں ہووے مکتوبی حروف اکھیندن جیویں جوم (میم = م + ی + م)، **ن** (نون = ن + و + ن) ، **و** (واؤ = و + ا + وَ)، لہٰذا اکھے ترے حروف تہجی **(م، ن، و)** مکتوبی حروف اکھیندن ۔

(x) **صورت دے لحاظ نال حروف تہجی دیاں قسماں**: صورت دے لحاظ نال حروف ڈو قسمی ہوندن ۔ ہکو اے حروف جیہڑے جو مفرد صورت ءچ ہوندن ۔ تے جنھیں دا گئی نہ گئی ذاتی معنی وی ہوندے ۔ انھیں حروف کوں حروف تہجی دا ناں ڈتا ویندے ۔

ڈو جھے اوحروف جہڑے جو ڈو یا ڈو کن زیادہ حروف تہجی ۔تے مشتمل ہوندن یا ڈو جھے اوظیں ءچ او چھوٹے چھوٹے غیر مستقل لوظ جہڑے جو بولن یا لکھن ءچ کلھے کلھے معنی پیدا نھیں کر سگدے جڈاں توئیں او کہیں جملے ءچ یا ڈو جھے اوظیں نال مل کر ئیں استعمال نہ تھیون ۔انھیں چھوٹے چھوٹے اوظیں کوں ''مرکب حروف'' آکھیا ویندے ۔

ا: **مفرد حروف یا حروف تہجی:** اساں جڈاں عربی ، فارسی ، اردو یا سرائیکی حروف تہجی ۔تے غور کریندے ہیں تاں وت ساکوں معلوم تھیندے جو اے حروف ڈیکھن ءچ تاں مختلف سادہ اوازیں دیاں علامتاں ہن پر انھیں دے نانویں کن گئی سادہ (مفرد) اوازیں پیدا نھیں تھیندی بلکہ ہک حرف تہجی گئی سادہ اوازیں کن مل کر ئیں بنڈیا ہویا ہک لوظ ہوندے جیویں جو الف تر ے حروف (ا+ل+ف) ۔تے ب (ب+ے) یا (ب+ا) نال مل کر ئیں بنڈے ۔ڈو جھے اوظیں ءچ حروف تہجی دچوں کجھ حروف تاں انھیں دھن جہڑے جو ڈو مختلف اوازیں آلے حروف ۔تے مشتمل ہن ۔تے کجھ ترے اوازیں آلے حروف ۔تے جنھیں دی تفصیل مسروری ہلفوظی ۔تے مکتوبی حروف دے عنوان نال لکھی وئی چکی ءِ ۔اتھاں صرف اے ڈسنڑ مقصود ءِ جو اے حروف تہجی گئی اوازیں دا مجموعہ ہن ۔ انھیں اوازیں کوں سنڑ کر ئیں اے خیال پیدا تھئیں تھیندا جو اے حروف تہجی ہک مفرد حرف تہجی ہوسن ۔ایندی وجہ اے ہے جو اے حروف تہجی او نہہ زمانے دی یادگار ہن جڈاں جو لوک اپنڑے خیالات دا اظہار تصویراں بنا بنا کر ئیں کریندے ہن ۔اے تصویری رسم الخط وقت گزرن دے نال نال گئی مراحل کن گذر کر ئیں حروف تہجی دی تخلیق تئیں پہنچتے ۔

ساکوں صدئیں دی تحقیق دے بعد اے معلوم تھئے جو پہلے مرحلے ءچ جے کر کہیں کوں گاں یا کہیں سنوائی (عورت) دے متعلق کوئی گالھ کرنڑ مقصود ہووے یا تاں وت او گاں یا سنوائی دی تصویر بنا کر ئیں اپنڑے مقصد دا اظہار کریندا ہا ۔ڈو جھے مرحلے وچ ہک ہوں لمبی مدت دے بعد جڈاں جو انسانی شعور ءچ ودھارا تھی گیا تاں وت تصویریں کن افعال دا کم گھنیجن پئے گیا ۔یعنی اکھ دی تصویر کن نظر (یعنی ڈیکھنڑ دے کم دا اظہار) ۔تے ڈنگھیں کن رفتار یا چال مراد گھنیجن لگ پئی جڈاں جو تر تھے مرحلے وچ کہیں شئے دی تصویر کن او ندے خصائص ،صفات مراد گھدے وجن لگ پئے ۔مثال دے طور تے لوہڑی دی تصویر کن مکاری ۔تے عیاری دا معنی گھدا وجن لگا ۔وت وقت دے گذرن دے نال نال ایہے تصویراں ڈنگیئں سدھنیں لکیریں ءچ بدل گیاں ۔ ہزاراں سال گذرن دے بعد اے ڈنگیاں سدھیاں لکیراں اصوات ءچ تبدیل تھیون لگ پیناں ۔تے وت اے اصوات حروف تہجی دا روپ اختیار کریندے گئے ۔مثال دے طور تے ۔

الف: شروع شروع ءچ الف کوں گاں یا ڈاندے سر نال مشابہت ڈتی گئی کیوں جو عبرانی ءچ الف گاں یا ڈاندے سر کوں آکھیا ویندے پر زمانہ بدلن دے نال نال گاں یا ڈاندے سر دی بجائے اوندے صرف سنگھ باقی رہ گئے جہڑے جو الف (ا) دی شکل اختیار کر گئے الف کوں بلیندئیں ہوئیں جہڑی سب کن پہلوں سادہ آواز پیدا تھئی اول نہہ حرف داناں پئے گیا لہٰذا الف پہلے پہلے حرف تہجی دا درجہ اختیار کر گیا ۔

ب: ہک مستطیل مکان دی سادہ جھنیں شکل کوں ''ب'' تصور کیتا گیا (کیوں جو عبرانی ءچ گھر کوں بیت آکھیا ویندے) ۔تے اوندے پیٹھ ڈتے گئے نقطے کوں ہک دربان تصور کیتا گیا جہڑا جو مستطیل شکل دے مکان دے دروازے ۔تے بیٹھا ہا ۔وت ہولیں

ہوئیں مکان دی شکل بݨ لگیر بݨ کے رہ گئی۔ تے دروازے۔ تے پیٹھا ہویا آدمی اوندا نقطہ بݨ گیا۔

ج: جیم کنوں ''جمل''، یعنی بݨ اُٹھ مراد گھدا گیا جیند ے۔ اتے بݨ آدمی سوار ہا۔ آدمی زور نال جو اُٹھ دی مہار کوں چھکیا تاں وت اُٹھ دی گردن چھکیج کرئیں ''ج'' دی شکل اختیار کر گئی۔ تے اُٹھ۔ تے پیٹھا ہویا آدمی اوندا نقطہ بݨ گیا۔

د: عبرانی زبان دا بݨ لوظ ءِ ''دالت'' جیند امعنی دروازہ تھیند ے۔ تے دروازے دی شکل ''د'' وانگوں ہوندی ءِ۔

س: عبرانی ءِ چ ڈندیں کوں ''س'' نال تشبیہہ ڈتی ویندی ءِ۔ کیوں جو ''س'' دے تڑے ڈندانڑے ہو بہو ڈندیں نال مشابہت رکھیندن۔

ع: ع اکھ دے معنی ءِ چ استعمال تھیون لگی کیوں جو ع دا سرا اکھ نال ہوں مشابہت رکھیند ے۔

غ: غ دا معنی ءِ ''منہہ''

ک: (ہتھ دی تلی) جھڑاں ہتھ کوں سدھا کیتا ویند ے تاں وت ہتھ دا انگوٹھا تلی۔ تے انگلیں نال بالکل ک دی شکل بݨیند ے۔

م: م کوں سمندر ءِ چ اُٹھݨ آلی پانی دی لہر نال تشبیہہ ڈتی گئی ءِ۔

ن: (مچھی) کیوں جو مچھی دی اکھ نال مشابہت رکھیندی ءِ۔

واؤ: واؤ کوں بݨ کنڈی دے نال تشبیہہ ڈتی گئی ءِ کیوں جو (واؤ) دی شکل کنڈی نال ہوں مشابہت رکھیندی ءِ۔

اے گالھ نتر کے سامھݨے آ گئی ءِ جو اساں تیئں پنجیں آلے حروف تہجی دراصل ڈو یا ڈو کن زیادہ سادہ اوازیں دا مرکب ہوندن۔ جڑاں جو اساں کہیں وی حرف تہجی کوں اوندی پہلی سادہ اواز نال سڈیندے ہیں۔ اہل عرب ہر حرف تہجی دے گنی نہ گئی معنی وی مقرر کیتن جنھاں دا اتھاں ذکر کرݨ ساڈی معلومات ءِ چ ودھارے دا باعث بݨسی۔ حروف تہجی۔ تے انھیں دے وضع کیتے گئے معنی کجھ ایں ہن۔

الف: الف دا معنی ءِ کلھا آدمی، بݨ ہزار، سرائیکی ءِ چ سکھݨے یا نگ دھڑنگ آدمی کیتے وی ورتیا ویند ے۔ شعراء دے نزدیک الف سِدھی۔ تے اچی قد کیتے۔ تے اللہ تعالیٰ دے ناں کیتے بݨ علامت دے طور۔ تے استعمال کیتا ویند ے۔ جیویں جو:

الف اللہ چنبے دی بوٹی مرشد من وچ لائی ہو (حضرت سلطان باہوؒ)

اکھر پڑھ الف جو، بیا ورق سبھ وسار (حضرت عبداللطیف بھٹائیؒ)

ب: ہوں ڈاہیں آلا مڑس، نال، وِچ، اُتے، مقابل

ت: تمیر ڈتا ہویا انا، روٹی پکاون کیتے گھنیا ہویا انا

ث: نرم، نازک

ج: مست اُٹھ

ح: اُچی قد آلی عورت

خ: خطی۔ تے کنڈے وال

د: موٹی عورت، کھاون آلی دال، ڈنگی قد

ذ: لانبہ یا تماخوں (تمباکو) دے رسے دے بوٹ

ر: وَیریا بغض رکھن آلا شخص، چھوٹی ڈونی

ز: پیٹو آدمی یعنی ڈھیر کھاون آلا شخص

س: ہوں زیادہ کھنگھن آلا شخص یعنی کھنگھو۔

ش: اُٹ پھر کرن آلا یعنی ڈاکو، لٹیرا، تِتکھا بھجن آلا، جلدی کرن آلا۔

ص: ہک قسم دا پکھی

ض: بانگا کُکڑ

ط: حریص۔ تے لالچی شخص

ظ: ہیل رن یعنی وڈئیں۔ تے ٹھلنیں چھاتیں (پستان) آلی عورت

ع: اُٹھ دی دُنی، اٹھ دی اکھ۔ تے اکھ دے کھوپے۔

غ: کالا ڈیٹھوں بتر یہہ لکن۔

ف: سمندر دے پانی دا ساحل نال ٹکراون۔ تے دھما کے دار آواز پیدا کرن یعنی سمندر دا جوار بھاٹا، جوش وخروش، مدوجزر۔

ق: ہک پہاڑ داناں (کوہ قاف)، طاقتور، دولتمند تے نگر

ک: کاوڑ آلا شخص یعنی نصیل، پیچ دار زلفاں، یعنی چھلڑے چھلڑے وال

ل: اُٹھ، دولت، ہال دی گلھ۔ تے نظر گور کیتے کالا ٹکا لاون، ہک بئے کوں گھٹ گھٹ کرئیں گلکدی پاون، ون دیاں نرم و نازک شاخاں، پشت پناہ، پردہ، ڈھک (بندش)، بچاء (بچاؤ)، آسرا، سہارا، گھر، رہن دی جا، لمبان۔

م: شراب، رمز (بھید، راز)، پتلی چیل (کمر) محمد عربی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے ناں مبارک دا پہلا حرف مراد سنیں ہوراں دی ذات مبارک۔

ن: مچھی، ون دی پا ژیا مُنڈھ،

و: اُٹھ دا کوہانٹ، پانی دی اچی لہر، نئیں دی چھولی۔

ہ: چماٹ (تھپڑ)، صدمہ، مصیبت۔

ی: ہال دے پیون دے بعد ماء دے تھنیں ءچ نکل کھیر۔

(xi) **مرکب حروف**: او چھوٹے چھوٹے غیر مستقل لوظ جہڑے جوڑ و یا ڈوکنوں زیادہ حروف تہجی دا مجموعہ ہوندن۔ تے اے لوظ بولن۔ تے لکھن ءچ آپوں آپ کلھے معنی پیدا تھیں کر سگدے جے توئیں او کہیں جملے ءچ یا ڈو جھے لوظیں نال رل کرئیں استعمال نہ تھیون۔ اے چھوٹے چھوٹے غیر مستقل لوظ مرکب حروف اکھیندن۔ اے مرکب حروف ڈو لوظیں، ڈو اسمیں یا جملے دے

ڈوھنیں کوں آپت ءچ جوڑن دے کم آندن تاں جو کہیں گالھ کوں بامعنی بنایا ونج سگے۔ جے کر کہیں گالھ وچوں انھیں حروف کو کڈھ ڈتا ونجے تاں وت او گالھ سراسر بے معنی تھی کے رہ ویندی ءِ۔ بنیادی طور تے مرکب حروف چار قسمی ہن (یعنی حروف ربط، حروف عطف، حروف تخصیص تے فجائیہ حروف) پر انھیں قسمیں دیاں مزید قسماں ہن جنھیں دا مفصل ذکر حروف دے بیان ءچ کیتا ویسی جہڑا جو جامع سرائیکی قواعد دی ڈوجھی جلد حصہ علم النحو ءچ شامل ءِ۔ اتھاں صرف انھیں مرکب حروف دا ذکر کیتا ویندے جہڑے جو بعض اوقات حروف تہجی دا نگوں ورتے ویندن۔

کجھ حروف تہجی اتھیں وی ہن جہڑے جو جملیں ءچ استعمال تھی کرئیں مرکب حروف دا نگوں معنی ڈیندن انھیں حروف تہجی وچوں گئی تاں حروف جار، گئی حروف عطف، گئی حروف ندا تے گئی ضمیر متصل دا نگوں تے گئی ہے انداز ءچ اپنا اں اپنا رنگ ڈکھیندن۔ لہٰذا حروف تہجی دے لہ نہہ وکھو وکھ تے ونوون روپ کوں نشا بر کرن دی آہر کریندے ہیں۔

الف:

1- الف فارسی دا نگوں حرف ندا دے معنی ءچ استعمال کیتا ویندے جیویں جو الٰہی کنوں الہا، نبی کنوں نبیا، جنی کنوں جنیا، بادشاہ کنوں بادشاہا، عالیجاہ کنوں عالیجاہا، محمد کنوں محمدا، ولی کنوں ولیا، خدا کنوں خدایا، دھی کنوں دھیا، پتر کنوں پترا وغیرہ۔ سرائیکی ءچ اسم دے اخیر ءچ الف دے علاوہ ''واؤ'' داوی ودھارا کیتا ویندے جیویں جو بھرا کنوں بھراوا، شاہ کنوں شاہواوغیرہ، خوشی دے اظہار کیتے واہ وا، تعجب دے اظہار کیتے اللہ اللہ، توبہ کیتے استغفر اللہ، نفرت کیتے کھلا، تے ہنگل دے جواب کیتے لچھا لچھا، بلا بلا، ہا ہا وغیرہ۔

2- بعض سرائیکی مصادر کنوں ماضی مطلق سادہ بے قاعدہ بنڈی ءِ۔ لہٰذا بے قاعدہ بنڑن آلی ماضی مطلق دے صیغے واحد غائب ءچ زیادہ تر اخیر ءچ الف داودھارا کیتا ویندے جیویں جو۔

مصدر	ماضی مطلق	مصدر	ماضی مطلق	مصدر	ماضی مطلق
آنڑن	آندا	پیوڑن	پیتا	ہوڑن	ہٹھا
دھووڑن	دھوتا	پاوڑن	پاتا	کرڑن	کیتا
سمنڑن	سُتا	پووڑن	پوتا	پچھنڑن	پچھنڑا
رووڑن	رُتا	ڈیکھنڑن	ڈٹھا	سیوڑن	سیتا

3- بعض اوقات فارسی دا نگوں فاعلیت دے معنی ڈیون ءچ الف دا استعمال کیتا ویندے جیویں جو ٹوپا، سودھا، اگھاڑا، بٹھارا، تارا، منتارا، کویا، جڑیا لڑیا، داتا، بینا، لٹیرا، سپیرا، پالنہار، ڈاکیا، کہاڑیا وغیرہ۔

4- اسم حالیہ بنیندئیں ہوئیں مصدری مادے (یعنی فعل امر) دے بعد عموماً دال تے الف دا اضافہ کیتا ویندے۔ مثال دے طور تے

مصدر	مادہ/امر	اسم حالیہ	مصدر	مادہ/امر	اسم حالیہ
آوڑن	آ	آندا	اہلڑن	اہل	لہلدا

اپڑن	اپڑ	اپڑدا	اُچھلن	اُچھل	اُچھلدا
آکڑن	آکڑ	اکڑدا	اُبھرن	اُبھر	اُبھردا
اَنکن	اَنک	اَنکدا	اُترن	اُتر	اُتردا

5- بعض اوقات الف ڈو لوظیں کوں ملاون دا کم ڈیندے۔ جیویں جوسراسر دھمادھم، چھماچھم، دھنادھن، لبالب، ٹھکا ٹھک، چھکاچھک، دھڑادھڑ وغیرہ وغیرہ۔

6- بعض اوقات مصدری مادے (فعل امر) کن پہلوں الف داودھارا کر کے نیا متضاد دے معنی گھدے ویندن جیویں جو:

مصدر	مادہ/امر	ندامعنی آلالوظ	مصدر	مادہ/امر	ندامعنی آلالوظ
ٹلن	ٹل	اَٹل	جُھکن	جُھک	اُجھک
چکن	چک	اچک	مرن	مر	امر
منگن	منگ	انگ	مٹن	مِٹ	امٹ

7- شرابی دامعنی پیدا کرن کیتے لوظیں دے شروع وچ الف داودھارا کر ڈِتا ویندے جیویں جواجایا، اویڑا، ابھاگا، ایرپ، ابتر، انجر وہ، ابت، انیک، اجاڑ، اُچاک، اچھوت وغیرہ وغیرہ۔

8- مذکر اسماء دے اخیر وچ عموماً الف آندے، جیویں جو، چوہا، چڑا، رسا، وڈا، ہتڑا، کیڑا، چر خا، کتا، کھڑا، لُگا، ہٹھیلا، جھکا، پھکا، ساوا، پیلا، کالا، بگا، اُچا، مٹھا، سچا، گوڑا، کوڑھا، سوہنا وغیرہ وغیرہ۔

9- الف امالہ دی حالت وچ ی نال تبدیل تھیندے جیویں جورکاب کنوں رکیب حساب کنوں حسیب، اکھاڑن کنوں اکھیڑن، سڈاون کنوں سڈیون وغیرہ۔

10- بطور حرف عطف، جیویں جو شباروز، راتیں ڈینہاں، کھادا پیتا، ڈٹھا بھالیا، ماریا کٹیا، ہتڑیا، ہنھاں، چھٹا بدھا، دھوتا پوتا وغیرہ۔

11- کہیں لوظ دے شروع یا وچکار حرف زائد دے طور تے جیویں جوسکندر کنوں اسکندر، سکول کنوں اسکول، فروغ کنوں افروغ، ستمگر کنوں ستمگار، نمک خور کنوں نمک خوار وغیرہ۔

12- بعض لوظیں دے اخیر وچ الف داودھارا کر کے فاعلیت دے معنی گھدے ویندن جیویں جو جوٹھا، سچا، گوڑا، مٹھا، گدرا، سانولا، بھوڑکا، کلھا، ہوڑا، ماندرا، چاڑھا، کوڑھا، سوہنا، سوکھا، اوکھا، ستھرا، کوہترا، اوّلا، سوّلا، کتولا وغیرہ۔

13- بعض مصادر کن اتجھیں اسمائے مفعول بندن جنھیں دے اخیر وچ الف موجود ہوندے مثلاً:

مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول
ابھرن	ابھارا	اڈرن	اڈارا	آپھرن	اپھارا
اترن	اتارا	انکن	انکارا	بکن	بکارا

بڑکݨ	بڑکارا	ہسکݨ	ہسکارا	کھسکݨ	کھسکارا
وݨڑݨ	وݨڑارا	ڈسکݨ	ڈسکارا	شوکݨ	شکارا

14۔ سہ حرفی عربی لوظ جنھیں دے اخیر ءچ الف ہووے مونث ہولیے ویندن ۔مثلاً ادا، جفا، قضا، خطا، شفا، دغا، دعا، عطا، شفا، رضا، وفا، حیا وغیرہ۔

15۔ بعض ہندی لوظ جنھیں دے اخیر اچ الف ہووے مونث کیتے ویندن ۔مثلاً پوجا، ماتا، پروا، پچھوا، بکھیا، گھٹا، گھٹیا، انگیا، مالا، سبھا، جٹا، چھالیا، گنگا، جمنا وغیرہ۔

ب:

1- ب حرف عطف دے طور تے بھی یعنی وی دے معنی ڈیندے جیویں جوتوں وی وݨج، میں وی ویساں، اووی گھر و، توں وی گھر وو وغیرہ وغیرہ۔

پ:

1- حرف عطف سرائیکی دے طور تے مثلاً در پدر، دو پدو، ڈہ پہ ڈہ، ہمہ پہ ڈہ، ون پون، سال پہ سال، رنگ پہ رنگ وغیرہ۔

2- سرائیکی اسم کیفیت دے اخیر ءچ پ دا گاھڑھا مثال دے طور تے ڈ ڈھپ، سوہݨپ، سݨپ، ھلپ، گنڈھپ، وڈپ، لندھپ، اندھپ، ننڈھپ، رمڈپ، ہڈھپ، کوڑپ، ڈکھپ، چھپ، تکھپ، نیگرپ وغیرہ۔

ت:

1- حرف عطف دے طور تے، مثلاً تے، ہتاں 2- علت کیتے تہیں تہوں، تاں جو

3- حرف تخصیص ہتڑاں ہتڑوں، ہتڑاہیں 4- پناہ منگݨ کیتے ہتو ہتو بہ

5- نفرت کیتے توئے توئے تھوتھو، تو تو، تُف 6- ضمائر حاضر منفصل: (۱) ضمیر فاعلی، توں، تساں، (۲) ضمیر مفعولی، تیکوں، تہاکوں، تساکوں، (۳) ضمیر اضافی، تیڈا، تہاڈا، تساڈا۔ (۴) ضمیر دی ظرفی حالت تیں وچ یا وچوں، تیڈے وچ یا وچوں۔(۵) ضمیر دی طوری حالت، تیں کنوں یا کن یا کنیں، تساں کن یا کنوں یا کنیں، تہاکن یا کنوں یا کنیں۔

7- حروف عطف استدراکی، تاں وت ہتڑاں وت، نہتاں، تاں وی، تو ڑے، تاہم، تاں جو، توئیں، توئیں جو۔

8- حروف عطف سببی، ہتڑھوں، تہوں کیتے، تھیں کیتے، تہوں تاں، ہتڑھوں تاں، متاں۔

9- حروف عطف شرطی: تو ڑے جو، تو ڑے وی، جے تیں، جے توئیں۔

10- اسمائے کیفیت جہڑے جو "ت" تے مکدن انھاں دے وچ آخری حرف ت کن پہلے حرف تے زبر آندی ءجیویں جو:

(الف) **خالص سرائیکی اسمائے کیفیت:** لکھت، چاہت، پلت، پارت، بھرت، چلت، ملت، سنگت، کھپت، آڑھت، منت، جوت، پڑھت، بُنت، وُنت، گھڑت، گھاڑت، ڈکھت، گُنت، گلت، منت، نجھارت، سکھت، سکھالت، سکھاوت، لکھت، اڈت، اُڈت، بچت، چاپت، بھرت، پرت وغیرہ۔

ج:

1- **حروف عطف سببی:** جو، جیویں، جیویں جو، جڈاں، جڈاں جو، جیندا، جیندا جو، جنکیں کیتے، جیکوں، جیکوں جو، جتھاں جو، جیڈا جو۔

2- **حروف عطف شرطی:** جے، جے کر، جے کڈاہیں، جے توئیں، جے تئیں جیتلے تئیں، جڈاں تئیں، جیندے تئیں، وغیرہ۔

3- اسم ظرف جیہڑے جو حروف جار دے طور تے وی استعمال تھیندن جیویں، جہڑی طرحاں، جہڑی ریت، جہڑی، جہڑا، جہڑے، جہڑے وقت، جہڑی جاوغیرہ۔

4- سرائیکی دے مصادر مجہول دے مصدری مادہ (فعل امر) دا اخیری حرف ہمیشاں ج ہوندے مثلاً:

مصدر مجہول	مادہ امر	مصدر مجہول	مادہ امر	مصدر مجہول	مادہ امر
اٹھیجنْ	اٹھیج	جھلیجنْ	جھلیج	ٹھہسیجنْ	ٹھہسیج
ٹنگیجنْ	ٹنگیج	ٹھنبھیجنْ	ٹھنبھیج	بدھیجنْ	بدھیج
جھنگیجن	جھنگیج	چوبجنْ	چوبج	جُھنبیجنْ	جھنبیج
چبجنْ	چبج	جھکیجنْ	جھکیج	جتھڑیجنْ	جتھڑیج
پٹیجنْ	پٹیج	جُمیجنْ	جُمیج	جھلیجنْ	جھلیج

5- انجھیں تمیزی جملے جہڑے جو ج نال شروع تھیون آلے لفظیں کنوں شروع تھیندن۔ مثلاً جتھاں، جتھوں، جتنے، جیڈے، جنیں پاسے، جنیں وقت، جنیں ولھے، جڈاں، جینویں، جنھاں، جنھیں، جہو جھئیں، جہو جھئیاں، جیویں جیویں، جتھاں جتھاں، جڈاں جڈاں، جنھاں جنھاں۔

6- انجھیں حروف جہڑے جو تعداد کوں ظاہر کریندن جتنا، جتلا، جینڑا، جتنے، جتلے رجیتلے، جتنی، جینڑی، جتی کتی، جیڈا، جیڈی، جیڈے، جوکوئی، جتنا کوئی۔

چ (جیم عجمی):

1- فعل امر دے بعد چا بطور لاحقہ مثلاً کھا چا، پی چا، ڈے چا، گھن چا، وغیرہ۔

2- اسم فاعل بناون کیتے چو بطور سابقہ جہڑا جو چار دے معنی ڈیندے مثلاً چورس، چوچنڈا، چوبارہ، چوکاندھا، چودھار، چوطرفہ، چوسڑکا، چوراہا، چوبنڈ، چومکھی، چوکور، چوکنا، چوگنا، چومتھا، چواگھا، چوگردو۔

3- چ کنوں شروع تھیون آلے انجھیں لوظ جہڑے جو بری صفت آلے کیتے ور تے ویندن، مثلاً چہل، چغلو، چوٹھو، چجرا، چکھڑا، چیتھڑ، چپارچپل، چوڑھا، چُچا، چُھڑ، چاکر، چالباز، چُپڑ، چپا، چوچر، چتر، چترا، چترماں، چترنگ، چترویل، چتکبرا، چتکبرا، چندرا، چوڑ چپٹ، چم چیڑ، چڑا اک چڑتی چڑسی، چڑی مار، چغل خور (چغلیٹ)، چغل وغیرہ وغیرہ۔

خ:

1- خ کن شروع تھیون آلے انجھیں لوظ جہڑے جوبری صفت آلے کیتے ورتیندے ویندن مثلاً خار باز، خائن، خبطی، بچھو، خت، خجل، خند کی، خچکل، خچر، ہکر تل، ہکر چل، خرشیل، خرمغزا، خسکیل، ختمی، خشکا، خونی، خوشامدی، خوئن وغیرہ وغیرہ۔

د:

1- ''د'' کن شروع تھیون آلے لوظ جہڑے جوبری صفت آلے کیتے ورتیندے ویندن مثلاً۔ داہڈ بلا، دافی ر داخل، دانگی، دانگل، دروہا، دریٹھ، دڑل، دغاباز ر دغل، دکڑ، دگل، دلار دلو، دل بھس، دماغل، دنبل، دوہا، دودل، دوزخی، دوغلا، دھو کے باز، دیگڑا، دھاڑل، دھیچر، دھڈ ر دھڑا، دھرتالی، دھرتالن، دھڑے وات، دھکڑ ر دھکڑا، دُھوتا، دُھوتل، دوس، دروہی، دُن مک۔

2- ''د'' کن شروع تھیون آلے لوظ جہڑے جوچنگی صفت آلے کیتے ورتیندے ویندین جیویں جوداولا، داما، دُر، دردرنجاناں، درویش، دریا دل، دعا گو، دلاور، دلبر، دلچسپ، دُل دریا، دلدار، دلربا، دلیر، دوراندیش، دیر پا، دوربین، دیندار۔

3- بعض اسمائے آلہ جنھیں دے شروع ءچ دآندی ء۔ داہڈہ، داہڈی، دال مندھنان، داسا، دگا، داڑھی، دُھرا، داپھا، داپھی، دوری ر دنوری، دُرا، دھرمٹ، دستار، دستانہ، دستی، دف، دول، دمامہ، دیگرا، دیگری، دیگ، دِلا۔

ڈ:

1- ''ڈ'' کن شروع تھیون آلے لوظ جہڑے جوبری یا منفی صفت آلے کیتے ورتیندے ویندن ڈاکو رڈکیٹ، ڈبکا، ڈڈا، ڈُڈا، ڈرگا، ڈرگی، ڈگی، ڈھگا، ڈیناں ڈیسنی، ڈھاڈھی، ڈھٹا، ڈُھٹی، ڈِڈھ مٹھا، ڈِڈھ منھی، ڈِڈھو، ڈِڈھل، ڈھرکپی، ڈھرکپا، ڈھکوڑا، ڈھکوڑی، ڈھکیل، ڈھلر، ڈھلوڑ، ڈاؤں، ڈیڈا، ڈیٹھ۔

2- کجھ اسمائے آلہ جہڑے جو''ڈ'' کن شروع تھیندن۔ ڈاں، ڈبا، ڈبی، ڈبری، ڈبیکن، ڈوڈان، ڈوڈنی، ڈوڈنگا، ڈھینڈھا، ڈھارا، ڈھاری، ڈھال، ڈھولن، ڈھکن، ڈھکنی، ڈھنگا، ڈھولک، ڈھولکی، ڈھیرا۔

ڈ:

1- ''ڈ'' کن شروع تھیون آلے لوظ جہڑے جوبری ر منفی صفت آلے کیتے ورتیندے ویندن۔ ڈنل، ڈاٹو، ڈٹ باز، ڈنکی، ڈٹی، ڈٹیل، ڈٹوری ڈاڑھو، ڈاکن، ڈالا، ڈالو، ڈندو، ڈندل ڈیسنی، ڈبا گدرا، ڈڈو، ڈڈوں، ڈڈل، ڈڈیل، ڈراکل، ڈرپڈو، ڈلھ، ڈمریل، ڈمرا، ڈنڈی مار، ڈنگا، ڈنگی، ڈنگیلا، ڈوالہ، ڈوٹا، ڈوروں تھوروں، ڈوم، ڈومنی، ڈورا، ڈوری، ڈوباری، ڈوبا گن، ڈہلا، ڈہیلا، ڈھک، ڈھپیل، ڈھتا، ڈھتی، ڈڈھپی، ڈکھارا، ڈکھاری، ڈکھڑ ہت، ڈکھی۔

2- کجھ اسمائے آلہ جہڑے جو''ڈ'' کن شروع تھیندن۔ ڈاتری، ڈاکا، ڈاکن، ڈانگ، ڈنگوری، ڈانوں، ڈناں، ڈنی، ڈنڈکا، ڈنڈی ر ڈنڈکی، ڈپھا، ڈپھی، ڈندون، ڈندالی، ڈندیلی، ڈولا، ڈولی، ڈولڑا، ڈولڑی، ڈہاوی، ڈہاوا، ڈوئی، ڈیوا، ڈیونا، ڈیوٹی۔

ر:

1- کجھ اتھیں لوظ جنھیں دے اخیر ءچ ''ر'' آندی ء۔ تے اے مذکر گنیے ویندن۔ اے لوظ مصادر کنوں بنن آلے اسم کیفیت

وی ہوندن۔

مصدر	اسم کیفیت	مصدر	اسم کیفیت	مصدر	اسم کیفیت
کھڑکنڑ	کھڑکار	وجنڑ	وجکار	شوکنڑ	شکار
ہوکنڑ	ہکار	پھٹکنڑ	پھٹکار	کڑکنڑ	کڑکار
چیکنڑ	چکار	غُرکنڑ	غُرکار	گجنڑ	گجکار
گھرکنڑ	گھرکار	اٹکنڑ	انکار	اُبھرنڑ	اُبھار

2- کجھ سرائیکی مصادر کنڑ بنڑن آلے اسمائے کیفیت جنھیں دے اخیر وچ ''ر'' آندی ہے تے اے مونث ہوندن۔

مصدر	اسم کیفیت	مصدر	اسم کیفیت	مصدر	اسم کیفیت
پُکارنڑ	پُکار	ڈسکنڑ	ڈسکار	مُسکنڑ	مسکار
گھمکنڑ	گھمکار	پھٹکارنڑ	پھٹکار	گھمکارنڑ	گھمکار
ہچکارنڑ	ہچکار	دھتکارنڑ	دھتکار	ہُشکارنڑ	ہشکار

3- کجھ اتھینیں لوظ جنھیں دے اخیر وچ ''ر'' آندی ہے تے اے مذکر ہوندن۔ ٹُکار، پرار، بُرار، پیار، وَپار، معیار، اُدھار، ہار، دیار، ہزار، ہُسوار، ہتھیار، کم کار، اصرار، اتبار، اقرار، انکار، سَر دار، وار، حار، یار، خار، بیمار، شہر قہر، وغیرہ۔

4- کجھ اتھینیں لوظ جنھیں دے اخیر وچ ''ر'' آندی ہے تے اے مونث ہوندن۔ تلوار، پھوہار، ہُسوار، پرکار، ہُوار، عار، آر، مار، کار، تکرار، انتظار، غار، پہار، ہار، پار، اُروار، تار، نار، جھار، سار، اُلار، کھار، وِنگار وغیرہ۔

5- ''ر'' کن شروع تھیون آلے لوظ جھڑے جو ''بری رمنفی صفت آلے'' کیتے ورتیندے ویندن۔ راڑا، راڑی، راشی، راخس، رہالا، رہالی، ردی، ردیل، رڈل، رنڈل، رنوں، رنوڑ، رقیب، رکل، رگل، رلوڑ، رنڈی، رنگیلا، روڑا، روڑی، روگی، رول، ریچک مار نیا، ریونک، ریھڑا، ریھڑی، ریچڑی۔

6- ''ر'' کن شروع تھیون آلے اتھیں لوظ جھڑے جو چنگی صفت آلے کیتے ورتے ویندن۔ رانجھا رانجھور انجھنڑ، راول، راہبر، راکھا، رجا کجا، رحمان، رحمدل، رحیم، رستم، رسول، رضا کار، روزائت، روٹھی۔

7- کجھ اتھینیں اسمائے آلہ جھڑے جو ''ر'' کن شروع تھیندن۔ رہڑ، رسہ، رسی، راس، رندہ، رنبہ، رنبی، رجسٹر، رحل رکیب، رمال، رمی، رہ دا، روڑ، روڑا، ریتی وغیرہ۔

س:

1- سرائیکی افعال دے گردانیں ءِچ س بطور اسم ضمیر متصل مفعولی (صیغہ واحد غائب) استعمال تھیندی ہے۔ چند ہک مثالاں ملاحظہ ہووِن کیوں جو مکمل افعال دے گردانیں کیتے کئی صفحے درکار تھیسن۔

افعال	معنی	افعال	معنی
کھاڈس	اونہہ کھادا	کھوائیس	اونہہ اوکوں کھوایا
کھوئیج گئیس	اوکھادا گیا	کھدومس	میں اوکوں کھادا
کھوئیہ مس	میں اوکوں کھوایا	کھاندا ہانمس رکھاندی ہانمس	میں اوکوں کھاندا ہامیں یا کھاندی ہامیں
کھاندے ہانس رکھاندیاں ہانس	اواوکوں کھاندے ہن رکھاندیاں ہن	کھاندا ہانس رکھاندی ہانس	اواوکوں کھاندا ہار یا کھاندی ہیگی
کھاندا ہاوِس	توں اوکوں کھاندا ہانویں	کھاندے ہاسس	اساں اوکوں کھاندے ہاسے
کھاوِس ہا	اواوکوں کھاوے ہا	کھانوِس ہا	توں اوکوں کھانویں ہا
کھواوس ہا	اواوکوں کھواوے ہا	کھوئیجس ہا	اوکھاداونجے ہا
کھادا ہوسسس	اونہہ کھادا ہوسی	کھوایا ہوسسس	اونہہ اوکوں کھوایا ہوسی
کھاونس	توں اوکوں کھا	کھوانوس	توں اوکوں کھوا
کھوئیندا رہنس	اواوکوں کھوئیندا رہ	کھاندا رہنس	توں اوکوں کھاندا رہ
کھاندِس	اواوکوں کھاندے	کھوئیندِس	اواوکوں کھوئیندے
کھاندنس	توں اوکوں کھاندیں	کھوئیندنس	توں اوکوں کھوئیدیں
کھاسس	اواوکوں کھاسی	کھاسمس	میں اوکوں کھاساں

2- بعض سرائیکی مصادر دے مادہ مصدری رفعل امر دے اخیر وچ ''س'' آندی ہے جیویں جو۔

مصدر	مادہ مصدری رفعل امر	مصدر	مادہ مصدری رفعل امر	مصدر	مادہ مصدری رفعل امر
ہسنی	ہس	پسنی	پس	پھسنی	پھس
دسنی	دس	ڈسنی	ڈس	رسنی	رس
کسنی	کس	کھسنی	کھس	گسنی	گس
نسنی	نس	وسنی	وس	ہسنی	ہس

3- کجھ اتھیں اسماء جنھیں دے اخیر وچ ''س'' آندی ہے۔ انھیں وچ بعض غیر مصدری اسمائے کیفیت وی ہن۔ آس، آکس، اِحساس، اَرداس، اَسیس، افسوس، اکاس، اِکلیس، بکواس، پیاس، بھڑاس، حمڑاس، حَساس، حَواس، ستیاناس، ہراس، سنیاس، سہلاس، وِسواس، مٹھاس، لِباس وغیرہ۔

4- کجھ اتجھیں لوظ جہڑے جوس کن شروع تھیندن ۔تے اے لوظ بری صفت آلے کیتے استعمال تھیندن ۔ساٹوں، ساڑا، سازشی، ساکڑ، سامری، سانھ، سانھاں، سنڈھا، ساہڑ، سپڑا، سٹ حرام دی، ۔سٹے باز، سرکش، سرپھریا، سڑول، سزایافتہ، سنجاں، سنجی، سنسان، سنگدل، سنگھ چوڑ، سوڑا، سکھندڑ، سُکھاولا۔

5- کجھ اسمائے آلہ جہڑے جو''س'' کن شروع تھیندن ۔ساٹو، سنداری، سانگھ، ساندھا، سُب، سپرنگ، ستار، سوٹا، سروتا، سرمچوں، سرمے دانی، سرن، سانگی، سڑھ، سغان، سگی، سُنھہ، سنگھولا، سنگھل، سنگی رسنگھی، سوا، سوئی، سوترن، سیٹی رسٹکر، سیخ، سیڑھی، سلھ، سروچا، سروچی، سیاہی چوس۔

6- چنگی صفت آلے کیتے ورتیجن آلے لوظ جہڑے جو''س'' کن شروع تھیندن ۔سوکھا ساوا، سوّلا، سالک، سالم، سانول، سانولا رسانولاڑا، سادھ، سادھو، سپاہی، سچاگ رسچاگا، سجاول رسجیلا، سجن، سچا رسچار رسچل، سچور سچلو، سخن ور سجنی، سدورا، سربان رسریلا، سردار، سرفراز، سعید، سکھار سکھالا رسکھاولا رسکھلا، سگھڑ، سوہنڑاں، سوہنی، سیانی، سیانُی، سوہانڑا، سوبھی، سوبھل، سودھا، سودھی، سہاگن، سہاگوئی، سہاؤ، سہاؤ، سیرچشم، سبھاگا، سبھاگی، سبھائی، ستھرا، ستھری، سدھاتیر، سکھ پال۔

ک:

1- بعض سرائیکی مصادر دے مصدری مادے یعنی فعل امر دے بعد''ک'' بطور لاحقہ استعمال کرن نال حاصل مصدر بن ویندے جیویں جو۔

مصدر	مصدری مادہ/امر	حاصل مصدر	مصدر	مصدری مادہ/امر	حاصل مصدر
اٹھݨ	اٹھ، اٹھی	اٹھک	ہوݨ	ہسہ	ہسھک
پچھݨ	پچھ	پچھک	پاݨ	پن	پنک
وٹھݨ	وَٹ	وٹک	پوچھݨ	پوچ	پوچک
وہݨ	وَہ	وَہک	تھوڑان	تھوڑ	تھوڑک
وَدھݨ	وَدھ	ودھک	ٹپݨ	ٹپ	ٹپک

2- بعض سرائیکی مصادر دے مصدری مادے/امر جنھیں دے خیر ہچ ''ک'' آندے۔تے او حاصل مصدر ی ہوندن۔

مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر
اٹکݨ	اَٹک	اجھکݨ	اَجھک	اُڑکݨ	اُڑک	تھوکݨ	تھوک
اڑکݨ	اِڑک	بھرکݨ	بھرک	ہرکݨ	ہرک	لسکݨ	لُسک
ہڑکݨ	ہڑک	ہڑکݨ	ہڑک	پھرکݨ	پھرک	ہوکݨ	ہوک
تھوکݨ	تھوک	سِکݨ	سِک	پھوکݨ	پُھوک	پھڑکݨ	پھڑک
ٹوکݨ	ٹوک	سیکݨ	سیک	مُرکݨ	مرک	ہسکݨ	ہسک

بھونکن بھونک پھتکن پھتک ٹھمکن ٹھمک غُرکن غرک

3۔ بعض مصادر کن اسم فاعل (مونث) جنھیں دے اخیر ءچ ک آندے۔

مصدر	اسم فاعل (مونث)	مصدر	اسم فاعل (مونث)	مصدر	اسم فاعل (مونث)
اُڈ ران	اڈ راک	چٹن	چٹاک	کڈن	کڈاک
پاݨی	پناک	نسݨی	نساک	بھجݨی	بھجاک
پھنڈن	پھنڈاک	بھڑن	بھڑاک	پھرن	پھراک
تِوکݨ	تڑاک	پھٹݨی	پھٹاک	تڑن	تڑاک
رَہݨی	رہاک	چُھٹݨی	چھٹاک	چوݨ	چڑاک

4- **مصدری اسائے کیفیت:** اَنک، اُنک، اُٹھک، اَجھک، اُڑک، بِھرک، ہرک، بُوک، جِھنک، چھنک، چرک، چنک، ڈسک، ہسک، دھنک، ہنک، ہمک، مہک، مسک۔

5- **صفاتی اسائے کیفیت:** ہوک، ڈالک، چنگ، پھُوتک، خُندک، ڈبھک، پھٹھک، کھرک، کالک، لوسک، رَتک، کھٹھک، ہڈدَھک، بُوک وغیرہ۔

6- **ک نفی دے معنی ءچ:** گولاّ، کڈھنواں، کوہترا، کُسنگ، گُراہ وغیرہ۔

7- **کجھ لوظ جہڑے جو بطور مونث استعمال تھیندن:** کولک، پالک، چُھمک، کَنک، وَدھک، سَوک، ڈالک، پَلک، ہڈک، لونک، ہنک، پیٹھک، وَنک، گُھرک، دَھمک، سانوک، چیلک، عینک، بُھڑک، جھنک، جگ، شارک وغیرہ۔

گ، گ:

1- **بعض صفات نال نگ بطور لاحقہ:** چُنڑنگ، اَدھڑنگ، اَبھڑنگ، ملنگ، اَنگ مُجھنگ، شوڑنگ، چڑنگ، خُوڑنگ۔

2- **بعض اسماء (نانویں):** بَھنگ، وَنگ، جھنگ، رَنگ، چھنگ، لِنگ، ہنگ، پَلنگ، چنگ، تنگ، ڈھنگ، گنگ۔

3- **بعض صفات جنھیں دے اخیر ءچ گ آندے:** بُھگ، بَھگ، ٹُھگ، مَگ، نبھاگ، بھوگ، روگ، سبھاگ، آگ، مُلاگ، سُہاگ، رہاگ، نبھاگ، بھاگ، لاگ، جاگ وغیرہ وغیرہ۔

4- **بعض اسماء جنھیں دے اخیر ءچ گ آندے:** مُساگ، راگ، مہاگ، ساگ، کاگ، واگ، لاگ، بگ، بھگ، جھگ، پگ، جگ، نگ، پھوگ، ڈگ، وَگ، واگ، لِنگ، ہِنگ، جوگ، چوگ، لوگ۔

5- **کجھ اسائے آلہ جنھیں دے شروع ءچ ''گ'' آندے:** گاہنگا، گُھنگا، گاڈا، گاڈی، گاڑی، گاہنا، گاہنی، گُت، گٹی، گنڈی، گیھا، گیٹی۔

6- ''گ'' کن شروع تھیون آلے لوظ جہڑے جو بری رمنفی صفت کیتے ورتینے ویندن۔ گارھا، گاھا، گالھی، گالو، گُنگا، گُلگی، گچل، گودھالی، گلھوڑ، گلوڑ، گنڈھیلا، گودِل، گہیڑی، گٹھڑا، گھی، گپاٹی، گپاڑی، گوبڑھی، گوبڑھا۔

5- کجھ سرائیکی مصادر دے مصدری مادے/امر جنھیں دے اخیر ءچ گ آندے۔

مصدر	مصدری مادہ/امر	مصدر	مصدری مادہ/امر	مصدر	مصدری مادہ/امر
پگݨ	پگ	سَنگݨ	سَنگ	جھاگݨ	جھاگ
تگݨ	تگ	ہگݨ	ہگ	ڈھگݨ	ڈھگ
جاگݨ	جاگ	بھوگݨ	بھوگ	لگݨ	لگ
ٹچگݨ	ٹچگ	تیاگݨ	تیاگ	ڈَھگݨ	ڈھگ
ٹُراگݨ	ٹُرگ	ٹھگݨ	ٹھگ	جُھگݨ	جُھگ

6- کجھ سرائیکی مصادر دے مصدری مادے/امر جنھیں دے اخیر ءچ ''گ'' آندے۔

مصدر	مصدری مادہ/امر	مصدر	مصدری مادہ/امر	مصدر	مصدری مادہ/امر
ٹنگݨ	ٹنگ	ہُونگݨ	ہونگ	وَنگݨ	وَنگ
رینگݨ	رینگ	ڈُنگݨ	ڈُنگ	ڈُنگݨ	ڈُنگ
منگݨ	منگ	ڈھنگݨ	ڈھنگ	رَنگݨ	رنگ

ل:

1- سرائیکی مصدر کن اسم مفعول جہڑا جو ''ل'' دے لاحقے نال بݨایا ویندے۔

مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول
اَپڑݨ	اَپڑیَل	آپھرݨ	آپھریَل	ہَسکݨ	ہَسکیَل
اَڑݨ	اَڑیَل	اِٹکݨ	اِٹکیَل	اُبھرݨ	اُبھریَل
بَچݨ	بَچیَل	اُکھڑݨ	اُکھڑیَل	پَلݨ	پلیَل

2- بعض اسمیں نال ''ل'' بطور لاحقہ آن کریں اسم صفت بݨائے ویندن۔

اسم	اسم صفت	اسم	اسم صفت	اسم	اسم صفت
ترک	ترکَل	مِٹھا	مِٹھل	ڈھڈھ	ڈھڈھل
غصہ	غصیل	ڈَند	ڈندال/ڈندِل	کاوڑ	کوڑیل
مندہ	مندیل	بَڈّ	بَڈّل	اڑانگا	اڑانگل
ناس	ناسل	چک	چَگّل/چکیل	ٹکر	ٹکریل
تھوڈ	تھوڈل	ڈر	ڈراکل	کبڑ	کُبڑیل
چک	چُگّل	ہوڈ	ہوڈل	ڈھونگر	ڈھونگریل

3- کجھ اسمائے آلہ جہڑے جو''ل'' کن شروع تھیندن۔ لاٹوں، لاکڑا، لاگ، لانبہ، لٹھ بڑکا، لغام بلغر، لفٹ، لوٹا۔

4- بعض اسمائے صفت جہڑے جو بری منفی صفت کیتے ورتیندے ویندن۔ تے او ل کن شروع تھیندن۔ لاپرواہ، لاپڑکناں، لاتکا، لالچی، لامواسا، لبی لگ، لوبی، لباسی، لباری، لپائی، لپاپا، لپوشک، لپوشار، لپوشی، لپوشن، لٹو، لٹیر، لٹو، لٹوری، لغور، لچ، لچا، لچی، لچر، لچری، لڑاکا، لڑاکو، لڑاکی، لعین، لعنتی، لفنگا، لگا، لگی، لکا، لکی، للھری، کم چیڑ، لمل، لنب، لند، لندھی، لندھوڑ، لنڈ پچھا، لنڈ، لنڈ ورنڈ، لنگڑا، لنگڑی، لوت، لوٹی، لوتڑا، لوتا، لوشی، لوشن، لوفر، لوگو، لوگوا، لوھی، لوھمو، لوھی، لوھن، لوتھ، لیچڑ، لعھو، لڈھ، لاغر وغیرہ۔

5- کجھ اسمائے آلہ جہڑے جو''ل''، تے مکدن۔ بھل، بَل پُل، جُھل، جُھل، سَاہرہ، ساہرہ، گال، گل، نل، بَل، رَحل، تھال، بوتل، کجل، جال، دول، ڈول، رگل، پتل، ترانگل، ترپال، ٹول، ٹھل۔

6- کجھ مصدری اسمائے کیفیت جنھیں دے اخیر ءِ چ ل آندی ءِ۔ اُبال، اُچھال، اگھال، بھال، پَچال، سنبھال، رِگال، پَڑتال، اَنگھال، اُدھال، چال، گھال۔

7- کجھ صفاتی اسمائے کیفیت جہڑے جو''ل''، تے مکدن۔ بگول، پشول، رَتول، ساول، سوجھل، کویل، اویل، سویل، اُلیل، الول، ہلال، پلال، دَھمال، گودَھال، گودَل، پکھال، اُجل، اَڑیل، بچھل، اَکل، ٹوکل، ٹھوٹھل، ٹھاڈھل، جنجال، جھال، جھول، جلول، چھول، چھچل، دروہل وغیرہ۔

8- کجھ صفاتی تے مصدری اسمائے کیفیت جہڑے جو''ل'' کن شروع تھیندن۔ لاٹ، لاج، لاڈ، لاغری، لاگ، لاگت، لالچ، لالی، لاہی، لاہاڑ، لہکار، لتڑ، لج، لُچ، لُچپ، لچک، لچنی، لذت، لڑاند، لعنت، لگوند، للھر، لمہن، لسان، لند ھپ، لوڈ، لوڈا، لوس، لوش، لوئڑک، لوبھ، لیاقت، لیپ، لیس، لیک، لبھت، لچھن، لیکھ، لکھت، لاپ، لپور کپرائی، لوپر، لپیٹ، لتاڑ، لوٹی، لفک، لٹکا، لسک، لسکار، لسکارا، لشکارا، لگ، لگن، لگن، لکھائی، لگ، لمبائی، لانگھا، لوند، لیٹ، لجھ۔

م:

1- سرائیکی افعال ءِ چ صیغہ واحد متکلم کیتے ''م'' بطور ضمیر متصل استعمال کیتی ویندی ءِ۔

ضمیر متصل	معنی	ضمیر متصل	معنی
کھاندامَ	میں کھاندا ہاں	کھاندا ئیمَ	میں کھاندا رہیاں
کھوائیم	میں کھوایا	کھاؤم	میں کھاوے
کھاوئم	جے کر میں کھاندا	کھویندا ئیم	میں کھویندا ہیاں
کھاندا ہا نوم	توں میکوں کھاندا ہا نویں	کھوتج گئیم	میں کھا وا گیا
کھوندئم	جے کر میں کھویندا	کھوایا ہوسم	میں کھوایا ہوسی
کھوندئم	میں کھویندا ں	کھاسم	میں کھا ساں
کھاوم	میں کھا وا	کھاندا ہائیم	اوہ میکوں کھاندا ہا

کھادا ہوسم	شاید میں کھادا ہوسی	کھاندم	میں کھاندا ں
کھاندا ہیم	میں کھاندا پیاں	کھوئیسم	میں کھویساں

2- بعض سرائیکی مصادر دے مصدری مادے/امر جنھیں دے اخیر ءِچ ''م'' آندی ءِ۔

مصدر	مصدری مادہ/امر	مصدر	مصدری مادہ/امر	مصدر	مصدری مادہ/امر
جَمن	جَم	ترمن	ترم	چُمن	چُم
سَمن	سَم	جھومن	جھوم	کھمن	کھم
گھمن	گھم	دَھمن	دَھم	سہمن	سہم

3- کجھ صفاتی اسمائے کیفیت جنھیں دے اخیر ءِچ ''م'' آندی ءِ۔ اِڈم، بیھوم، شرم، دھرم، بھرم، کرم، ستم، ظلم، نم، مدھم، مسلم، مبہم، مقام، ماتم، اودھم، کودھم، صھم، رشوم (رسم)، دھوم۔

4- کجھ صفاتی اسمائے کیفیت جنھیں دے شروع ءِچ ''م'' آندی ءِ۔ ماتم، مارگٹ، مار دھاڑ، مان، مانگ، مانج، مَپ، مَت، مَتر پ، مُخبری، مُدت، مختیاری، مخول، مَروڑ، مزدوری، مِنت، مَن مِنیج، مُنجھاری، مُونجھ، مندھنی، مواتی، مونگھر، موکھ، مہاگ، مہورت، مُہت۔

5- کجھ مصدری اسمائے کیفیت جنھیں دے شروع ءِچ ''م'' آندی ءِ۔ مار، ماپ، ماٹھ، مان، مُترا کا، مُچ، مُچھر اند، موچھ، مُچلپ، موت، مَری، موڑ، مروڑ، مروڑا/مروڑی، مُر کار، مُرک، مُسک، مُسکار، مکیوا، مانج، مُنگلاوا، مکر، مَیل، میلہ، مَندھ، مَنڈ، مَوت، منیوا، منگنی۔

6- کجھ اسمائے صفت جنھیں لوظ جھوڑے جو ''م'' کن شروع تھیندن۔ تے بری/منفی صفت کیتے ورتے ویندن۔ ماندھو، ماد، مریلہ، مپا، مُتر ڈ، مُچھ ڈ، مُڈا، مُڈر، مریلا، مستوڑ، مشتبہ، مشکار، مشکی، مغرور، مکار، ملام، مَم، مُچر، مَندیل، منجھر، مندھرا، مندھری، مندھول، مندھوڑ، موذی، میکن، میسا، میسنی، میسنا، مُتھر، مُتھاح، مَٹھا، منھی، مِٹھڑا، مِٹھڑی، مچھل، مُٹھوڑ، موالی، مونجھا، منتاری، مکرا، مکریل، مَرکھی، مَریل، مریلا۔

7- کجھ اسمائے آلہ جھوڑے جو ''م'' کن شروع تھیندن۔ مانڑا، مالھا، مانجا، مُوڑھا، مُرلی، مرتبان، مسوانی، مَنگر، مُنگری، مِسواک، مشعل، مشین، منجن، مُنگلی، منجھولا، مندھنا، مولھا، مہار، مُہر، مُہرا، میخ، مُٹھا، منگھی، منگھا، مندھائی، مُگدر، مٹی، مٹورا۔

8- ''م'' کن شروع تھیون آلے اسمائے لوظ جھوڑے جو چنگی صفت کیتے ورتے ویندن۔ مکھن، مکھناں، مُجھنگ، مٹھو، مٹھا، مٹھڑا، منٹھار، مہربان، مُہذب، مہاندرا، موہری، مومن۔

ن:

1- ''ن'' وی ''م'' وانگوں نفی دے معنی ءِچ استعمال تھیندی ءِ۔ جیویں جو نکتاں، نکھو، نپھر، ندھنکا، نکارہ، نمرد، نکھند، نجیف، نچھت، نحق، نَدان، نَدیدہ، نِدھورا، نِراس، نِراض، نِقابل، نکمنگلا، نگو سانواں، نکلائق، نمراس، نمراش، نوموز، نہوند، نبھایا، نبھائی،

نبھاگا، نبھا گی۔

2- کجھ اسمائے آلہ جہڑے جو''ن'' کن شروع تھیندن۔ نال، نلی، نالا، نانہہ، نب، نٹ، نوی ڈنا، نعل، نیل، نعارہ، نک چونا، نگیل، نہیرن، نہاندرہ، نہترا، نیچا۔

3- کجھ مصدری اسمائے کیفیت جہڑے جو''ن'' کن شروع تھیندن۔

مصدر	اسم کیفیت	مصدر	اسم کیفیت	مصدر	اسم کیفیت
نہھن	نہھنی، نہھت	نکھرن	نکھرت	نمراون	نمرا
نپاون	نپا	نمرن	نمرت	نوانوں	نوا
نپڑتیجن	نپیڑا	نہھاون	نہھا	نہارن	نہارا
نچاون	ناچیا	نہیڑن	نہیڑا	نچجن	نچا، نچنی
نکلن	نکال، نکالی	نکھڑن	نکھوت، نکھڑا	نچوڑن	نچوڑا

ن:

1- ''ن'' کوں سرائیکی مصادر دی مصدری علامت دے طور تے استعمال کیتا ویندے۔ ڈوجھے لوظیں وچ سرائیکی مصادر دے اخیر وچ ''ن'' مصدری علامت دے طور تے استعمال تھیندی وے۔ ایندے علاوہ ''ن'' کنوں پہلوں آون آلے حروف تہجی تے ہمیشاں زبر آندی وے جیویں جو مارن، پیون، مرتیجن، بدھن، ڈیکھن، روون، روتیجن وغیرہ وغیرہ۔

2- بعض سرائیکی مصادر کن اسمائے کیفیت/حاصل مصدر بناون سانگے مصدری علامت کنوں پہلوں آون آلے حرف تہجی ہیٹھ زیر لاڈتی ویندی وے۔ ڈوجھے لوظیں وچ بعض سرائیکی مصادر دی مصدری علامت ن کنوں پہلوں آون آلے حرف تہجی دے ہیٹھوں زیر لاڈیون نال اسم کیفیت/حاصل مصدر بنی ویندے۔ مثال دے طور تے آڈھن، اُبلن، اَنگن، ہنگن، اڑکن، ہلکن، چھلکن، ڈھلکن، کھلکن، ہلکن، تلکن، چلکن، پگھن، پکلن، پھتکن، پھٹن، مرمن، گھن، ملن، چُسکن، چھلکن، ڈلن، رنگن، سڑن، شوکن، کھرکن، گھرکن، گھمن، ٹھرکن، وَلن، وَہن، ہوکن وغیرہ وغیرہ۔

3- ''ن'' کوں اسم مکبر دی علامت دے طور تے وی استعمال کیتا ویندے مثال دے طور تے اڈان، بہان، بدھان، پُران، ڈندان، کھٹھان، مَندھان، وڈان، ٹُبان، جھنگان وغیرہ۔

4- کجھ اسمائے مونث دے بعد ''ن'' استعمال کیتی ویندی وے۔ مالن، دھوبن، بھنگن، پارسن، فرنگن، مراثن، ملوِن، بھوبڑن، بُڈھن، قصائن، ڈومن، سُہین، اَرَئین، ملوانن، بٹھارن، جُواڑن، مُوڈن، بھکارن، اُلھاون، پُجارن، جوگن، شکارن، سوالن، قیدِن، مالکن، یہوِدن، منجارن، مائن، چودھرائن، بنگالن، پڑوسن، درزن، پارسن وغیرہ وغیرہ۔

و:

1- فارسی تے اردو زبان وچ مستعمل مرکب عطفی دے معطوف الیہ تے معطوف کوں ملاون کیتے واؤ کوں بطور حرف عطف

ورتیئا ویندے۔حرف عطف واؤ کنوں پہلے آون آلے اسم کوں معطوف الیہ تے بعد ءچ آون آلے اسم کوں معطوف آکھیئا ویندے جیویں جوزمین وآسماں،عرش وکرسی،شب وروز،کہ ومہ،غرض وغائیت،حرف وحکائیت،شرق وغرب،نان ونفقہ،حق وباطل، مکہ ومدینہ،حسن وعشق،حسن وقبح،حسن وجمال،حسین وجمیل وغیرہ وغیرہ۔

2- بعض سرائیکی اسمائے فاعل دے اخیر ءچ واؤ استعمال تھیندی ء۔اہمہ اخیر لی واؤ کنوں پہلے آون آلے حروف تہجی تے ہمیشاں پیش (ُ) آندے۔جیویں جو دَلو،بُدھو،مارو،آؤ،وَنجو،اَلاؤ،ڈیوُ،گھِنو،وَنڈو،گھنو،پیوَ،ڈیکھو،لڑو،بھڑو،کھیڈو،پڑو، تانگھو،مَرو،بھنجو،ٹھرو،مَرو،ہَرو،وغیرہ وغیرہ۔

3- سرائیکی فعل امر دے صیغہ جمع حاضر دے بناون کیتے مصدری مادے دے بعد واؤ مجہول داوہ دھارا کیتا ویندے جیویں جو کرو،ڈرو،کھرو،وَنجو،آؤ،بدھو،کھنو،پیوَ،سوچو،ڈیکھو،سنو،ونڈو وغیرہ۔

4- سرائیکی زبان دے بعض اسماء دے اخیر ءچ واؤ مجہول آ کرائیں انھیں کوں مونث بناڈیندی ءجیویں جو بھارو،وڈو، دھاٹو،پھاپو،سَدو،پارو،ماندھو،صابو،راٹو،جامو،کالو وغیرہ وغیرہ۔

5- واؤ کن شروع تھیون آلے لوظ جہڑے جو بری رمنفی صفت کیتے ورتے ویندن۔وڈواتا،وڈ کوتھا،وڈ کناں،وڈ پیرا، واچھل،واشل،وَحشی،وِسامور،وِسواسی،وِسواسن،وِگاڑو،وِلا،وِلّی،وِنجاؤ،وِہرا،وَہمی،وَیری،وَیرن،وَہمن،وِہری،وَیل ڈاچی،وڈھی خور،وڈھی ڈئیو وغیرہ وغیرہ۔

ہ

1۔ جنھیں اسمیں دے اخیر ءچ عربی یا فارسی وانگوں ''ہ'' آوے تاں او اسم مذکر کیتے ویندن۔جیویں جو روضہ،نسخہ،صفحہ،خواہ، سقہ،بندہ،صوفہ،پیشہ،تیشہ،ثمر چہ،چرخہ،حُقہ،ڈبہ،دورہ،طرہ،شیشہ،آئینہ،پیالہ،لحہ،وقفہ،پیسہ وغیرہ وغیرہ۔

2- عربی اسماء دی تانیث دی علامت ''ہ'' ہے اے فارسی اسماء دے اخیر ءچ دی ایویں آندی ء،اے قاعدہ سرائیکی ءچ وی عربی تے فارسی وانگوں ورتیئا ویندے کیوں جو سرائیکی زبان عربی تے فارسی کنوں ہوں متاثر ء۔جیویں جو ملکہ،قیصرہ،شعیفہ،عزیزہ،اداکارہ،زوجہ، حسینہ،والدہ،رفیقہ،گلوکارہ،معلّمہ،سلطانہ،خالہ،محترمہ،مریضہ وغیرہ وغیرہ۔

4- عربی تے فارسی دے ہوں سارے لوظ جہڑے جو سرائیکی زبان ءچ وی مستعمل ہن تے جنھیں دے اخیر ءچ ہ آندی ء بالعموم مونث گنیے ویندن۔جیویں جو راہ،نگاہ،درگاہ،بارگاہ،چراگاہ،تنخواہ،پناہ،خانقاہ،توجہ،توبہ وغیرہ وغیرہ۔

5- ''ہ'' کن شروع تھیون آلے لوظ جہڑے جو بری رمنفی صفت کیتے ورتیئے ویندن۔ہارو،ہگو،ہاں دا ساڑا،ہَبا،ہبلا سی، ہبلاسی،ہپھل،ہڈحرام،ہڈ چم حرام،ہڈ چم پلیت،ہڈکیل،ہڈل،ہر جائی،ہُرکو،ہُرکل،ہڑپو،ہڑپل،ہکوا،ہکوی،ہگل،ہنگو،ہنگیر و، ہوڈی،ہوڈل،ہوسی،ہوسن،ہولا،ہولی،ہوکناں،ہوکنی،ہوچھا،ہوچھی،ہتھیلا،ہتھیلی،ہتھی،ہتھل۔

ی

1- سرائیکی دے بعض افعال دے صیغہ واحد غائب (مونث)،صیغہ واحد حاضر (مونث)،صیغہ واحد متکلم (مونث) کیتے

ضمیر متصل ''ی'' استعمال کیتی ویندی ہِ۔ مثال دے طور تے۔

فعل	مصدر	صیغہ واحد غائب (مونث)	صیغہ واحد حاضر (مونث)	صیغہ واحد متکلم (مونث)
ماضی ناتمام	کھاوݨ (متعدی)	کھاندی ہئی	کھاندی ہانویں	کھاندی ہَم
	(متعدی السعدی)	کھویندی ہئی	کھویندی ہانویں	کھویندی ہُم
ماضی ناتمام جاری		کھاندی پئی ہئی	کھاندی پئی ہانویں	کھاندی پئی ہَم
		کھویندی پئی ہئی	کھویندی پئی ہانویں	کھویندی پئی ہُم
ماضی تمام		کھا چکی ہئی	کھا چکی ہانویں	کھا چکی ہم
		کھوا چکی ہئی	کھوا چکی ہانویں	کھوا چکی ہم
ماضی شرطیہ یا تمنائی		او کھاندی/کھویندی	توں کھاندی/کھویندی	میں کھاندی/کھویندی
مضارع		کھاوے پئی/کھواوے پئی	کھانویں پئی/کھوانویں پئی	کھانواں پئی/کھوانواں پئی
فعل امر		ـــــ	کھاندی رہ/کھویندی رہ	ـــــ
فعل حال		او کھاندی ہِ/او کھویندی ہِ	توں کھاندی ئیں/توں کھویندی ئیں	میں کھاندی آں/میں کھویندی آں
حال ناتمام	کھاوݨ	کھاندی پئی ہِ/کھویندی پئی ہِ	کھاندی پئیں/کھویندی پئیں	کھاندی پئی آں/کھویندی پئی آں
ماضی شکیہ مجہول		او کھاندی پئی ہوسی/او کھویندی پئی ہوسی	توں کھاندی پئی ہوسیں/توں کھویندی پئی ہوسیں	میں کھاندی پئی ہوساں/میں کھویندی پئی ہوساں
فعل مستقبل مجہول ناتمام		او کھاندی رہسی/او کھویندی رہسی	توں کھاندی رہسیں/توں کھویندی رہسیں	میں کھاندی رہساں/میں کھویندی رہساں

2- بعض صفاتی اسم کیفیت جنھیں دے اخیر ہِ چ ''ی'' آندی ہِ۔ نیکی، بندگی، زندگی، صفائی، گرمی، سردی، نرمی، جوانی، دیوانی، وڈھیکی چھوہر کی، تکھائی، کھٹائی، میاری، مٹھائی، سچائی، ہنگائی، ستھرائی، مُعائی، کُھکائی، گھورائی، بگاڑائی، چنگی، گھٹکی، بھرپی، ہلکی، ڈِڈھپی، کوڑکی، بھٹکی وغیرہ وغیرہ۔

3- بعض سرائیکی اسمائے فاعل جنھیں دے اخیر ہِ چ ''ی'' آندی ہِ۔ کھڈاری، پیاری (پنساری)، ونگاری، ولاری، مَداری، ڈُکھاری، شِکاری، کُباری، پاؤلی، پیُولی، گُہالی، موچی، نائی، قصائی، حلوائی، دھنُوائی، مستری، دھوہی، تیلی، چاکی، طباخی، مراثی، درزی وغیرہ وغیرہ۔

4- بعض پھلیں دے سرائیکی ناں جہڑے جو ''ی'' تے مکدن۔ انبلی، منگ پھلی، کچری، گھمانوئی (خوبانی)، گری، گلگھبیری (مٹھا) وغیرہ۔

5- بعض سبزئیں دے سرائیکی ناں جہڑے جو''ی'' تے مکدن۔ گوبھی، مولی، گاجری، میتھری، رتی مرچ، بھنڈی، توری، وغیرہ۔

6- بعض مونث رشتے جنھیں دے اخیر ءچ ''ی'' آندی ءِ۔ چاچی، مامی، ماسی، مانی، ڈاڈی، بھتریجی، بھتیجی، دھی، پوتری، ڈوہتری، سالی، سکی، مترائی، ڈرانی، بھرجائی، سکوئی وغیرہ۔

7- جسم دے بعض حصئیں دے سرائیکی ناں جنھیں دے اخیر ءچ ''ی'' آندی ءِ۔ پنڈی، تلی، تلی، کھاڈی، ڈاڑھی، گچی، گھری، پہنچی، انگل، کوپری، چھاتی، پپلی، سنگھڑی، ختی، ہگی، کنوڑی، مرھئی، گسنی، مرچی، ہکی (جتھ دی)، مکڑہڈی، ڈنی، کھیری، چھوٹی (گوڈے دی)، تلی (باںہہ یا جتاں دی ہڈی)، ونجھی، نگی (گردہ) وغیرہ۔

8- کجھ رنگیں دے ناں کرچی، خاکی، غلابی، سنہری، کیسری، جامنی، انگوری، مہندی وغیرہ۔

9- کجھ بیمارئیں دے ناں۔ مرگی، ٹھڈی بیماری (تپ دق)، خرسی، ابھاسہنی، اُلٹی، پڈکی، ڈاکنی (زیادہ۔قے)

10- کجھ گہنئیں (زیوریں) دے ناں، جھمکی، کیٹوی، والی، پچیلکی، سنگھارپٹی، ٹھلی، چونجھکلی، مسی، دستی، چوڑی، آرسی، مندری، جھاری، پنچھی (انگوٹھی)، نسی، بسنتی پٹڑی وغیرہ۔

11- ''ی'' بطور یائے نسبتی۔ شہری، دیہاتی، پہاڑی، دمانی، دیسی، وطنی، ملتانی، لاہوری، پشوری (پشاوری)، ڈیروی، بہاولپوری، تھلوچی، ہروچی، جھنگوچی، دہلوی، پاکستانی، بھارتی، ایرانی، امریکی، عراقی، عربی، فارسی، مکی، مدنی، حجازی، ترکی، افغانی، ترکستانی، شیرازی، دکنی، عجمی، مصری، کردی، ہندی، بلوچی، سندھی، حنفی، سنی، بدوی، پارسی، یہودی، عیسائی، صدیقی، بنارسی، علوی، فاروقی وغیرہ وغیرہ۔

12- کجھ اسمائے آلہ (مونث)۔ گھڑونجی، کاتی، چھری، ڈیوٹی، سوئی، ڈبھی، کہاڑی، چھبی، منگری، پترولی، چھجھری، ڈولی، منگھی، ولٹوئی، ڈوہاوی، ہٹی، مندھائی، سنکی، بلھوئی، منھی، تھالی تیسی، وہولی، رنبی، سیناری، بلتری، رکلوتری، کانٹی، چومڈھی، کنگھی، سوئی گندوئی، کہنی، ڈاتری، چمچی، ہتڑی، پڑچھی، پچھی، پیڑھی، رسی، چرخی وغیرہ۔

13- اکثر جاندار یا بے جان اسمائے مونث دے اخیر ءچ ''ی'' آندی ءِ۔ گھوڑی، مرغی، ہکری، کھوتی، مکڑی، ہلی، ہرنی، مورنی، شیرنی، کبوتری، ہتھنی، مینڈکی، بگھلی، مچھی، مرغابی، تتلی، گلہری، چھپکلی (کرلی)، قمری، ٹوکری، پہاڑی، ہتھوڑی، پیالی، چرخی، تختی، ٹوپی، مولھی، چھتری، ٹوکری، روئی، سیڑھی، استانی، مچانی، پٹھانی، کانی، بھینی، ڈاڈی، مانی، ماسی، مامی، چاچی، رتی، ہگی، پپلی، ساوی، کالی، چھوکری وغیرہ وغیرہ۔

14- **کجھ مصدری اسمائے کیفیت**۔ ابالھی، اُپتری، سُپتری، پُچھلی، اڈاری، اُساری، اگلی، اگاڑی، باگھی، بھگی، بھنوالی، بھروڑی، پدھرائی، پنا کی، بھائی، تاری، پھڑکاری، پھدکاری، تھپکی، پُنائی، تنبنی، ڈنبھنی، ٹھکائی، ٹھٹھی، بدھی، راہدھی، رُہائی، گھسائی، لڑائی، لکھائی، مروڑی، واڈھی، واہی، وہاجی۔

15- **کجھ اسمائے مذکر**۔ دھوبی، جوگی، پارسی، درزی، مالی، بھکاری، چوہدری، حاجی، نائی، یہودی، حلوائی، قصائی، فرنگی، بنگالی، بھنگی، کھتری، ہاتھی، امریکی، افریقی، ہندی، ہنھی، موچی، پاولی، ہوڈی، مراثی وغیرہ۔

16- **بعض صفاتی اسمائے مونث** ۔ اچی، لمبی، مندھری، گیٹی، ہتھیلی، جھکی، رتی، بکی، نیلی، پیلی، ساوی، خلابی، عنابی، چٹی، کوڑی، سچی، کوڑھی، گدڑی، کھڑی، کانی، ڈوری، کونگی، لنگڑی، سوڑی، پولھی، گنجی وغیرہ۔

17- **بعض اسمائے مکبر کنوں اسمائے مصغر** ۔

اسمائے مکبر	اسمائے مصغر	اسمائے مکبر	اسمائے مصغر	اسمائے مکبر	اسمائے مصغر
ٹھیکر	ٹھیکری	گنڈھڑ	گنڈھڑی	تھگو	تھگوی
پھپھڑ	پھپھڑی	کھنگھر	کھنگھری	گندڑ	گندڑی
جھجھر	جھجھری	تھپڑ	تھپڑی	ٹہر	ٹہری
دہیڑ	دہیڑی	ڈھینگر	ڈھینگری	پھہر	پھہری

ے:

1- واحد کنوں جمع ۔ او کھے، بھورے، بانھے، ہتڑے، اپٹے، ہیچے، ہلے، پترے، جھانولے، چوہڑے، چلھے، دھاکے، دنبے، کنوارے، دیرے، چھیلے، چندرے، دیگوے، دلے، ڈھورے، سنارے، غوشے، گاہلھے، وچھیرے، ہیجڑے، اوپرے، پرائے، چنگے، گندے، چٹے، کوڑے، کوڑھے، سوہنڑے، وڈے، چھوٹے وغیرہ۔

2- اکثر سرائیکی افعال دے صیغہ جمع غائب، صیغہ جمع حاضر تے صیغہ جمع متکلم کیتے ے بطور ضمیر متصل (مذکر) دے طور تے استعمال کیتی ویندی ہ۔ کھاندے پئین، کھاندے ہاوے، کھاندے ہاسے، کھا چکے ہن، کھا چکے ہو، کھا چکے ہیں، کھاندے ہن، کھاندے ہو، کھاندے ہیں، کھاندے ہوندے، کھاندے ہوسن، کھاندے ہوسو، کھاندے ہوسوں، کھاندے ہوون ہا، کھاندے ہووو ہا، کھاندے ہوں ہا وغیرہ۔

3- فعل مضارع بناون کیتے لازم مصادر دے فعل امر دے بعد ''ے'' تے متعدی مصادر کیتے ''وے'' لاڈ تا ویندے مصادر لازم: مرے، بھجے، اٹھے، جمے، ملھے، چکھے، جکھے، جڑے، جھرے وغیرہ۔

متعدی مصادر: کھاوے، جاوے، پیوے، سیوے، پاوے وغیرہ۔

مصادر مجہول: کھوتیجے، اٹھیجے، ڈیوتیجے، ویلیجے، روئیجے، مریجے، جڑیجے وغیرہ۔

xiii۔ امتیازیا خصوصیت دے لحاظ نال حروف دیاں قسماں:

1- **شمسی حروف تہجی:** ۔ عربی زبان دے او حروف تہجی جنھیں کنوں پہلے لام التعریف یعنی ''ال'' لکھیا تاں ویندے پر پڑھیا نھیں ویندا شمسی حروف تہجی اکھیندن۔ شمسی دا لغوی معنی ہ شمس یعنی سج۔ ھل واسطہ رکھن آلا۔ ایندا مرادی معنی ہ ہے جو سج دی تیز روشنی ''ال'' کوں لکاڈیندی ہ یا ڈوجھے لوظیں ہ چ ''ال'' لک ویندے ''ال'' دے بعد آون آلا حرف تہجی ''ال'' دے حذف کرڈیون دے بعد مشدد (یعنی شد آلا) تھی ویندے۔ ڈوجھے لوظیں ہ چ او نہہ حرف کوں ڈو مرتبہ پڑھیا ویندے۔ شمسی حروف کوں شمسی آکھن دی ہک وجہ اے وی ہے جو الشمس دی شین شمسی حروف تہجی وچ بذات خود وی شامل ہ۔ شمسی حروف تہجی کجھ ایں ہن۔ **ت، ث، د، ذ، ر، ز،**

س،ش،ص،ض،ط،ظ،ل،ن=۱۴۔

2- **قمری حروف تہجی:** عربی زبان دے اوحروف تہجی جنھیں کنوں پہلے لام التعریف یعنی ال لکھیا وی ویندے ۔تے پڑھیا وی ویندے۔انھیں حروف تہجی کوں قمری حروف تہجی لہ نہہ واسطے وی آکھیا ویندے جو ہکو ے تاں القمر داق انھیں حروف تہجی وچ بذات خود شامل ءِ ۔تے ڈو جھے قمر دے معنی چندر دے ہن ۔کیوں جو قمری حروف تہجی چندر دی ٹھڈ ڑی ٹھڈ ڑی ۔تے مٹھڑی مٹھڑی چاندنی دانگوں ٹھڈ ڑے ٹھڈ ڑے ۔تے نرم ڈو ہوندن ۔لہ نہہ واسطے انھیں حروف تہجی کوں قمری حروف تہجی آکھیا ویندے جہڑے جوا ے ہن۔

ا،ب،ج،ح،خ،ع،غ،ف،ق،ک،م،و،ہ،ی=۱۴۔

xiv۔**صحت دے لحاظ نال حرف دیاں قسماں:** اساں کجھ سادہ اوازاں کوں بلا تکلف اپنے ہونٹھاں ۔تے زبان دی مدد نال ملا کرئیں (یعنی ہک مرکب اواز نہ کرئیں) فر فر ہلیندے ویندے رہندے ہیں ۔ساڈے ہونٹھاں ۔تے زبان دی تھوڑی جھنیں حرکت نال مرکب اوازاں مختلف لوظیں دی صورت ءِ چ ہندیاں ۔تے نکلدیاں ویندیاں رہندئیں ۔اوازاں واگھٹ تھیوں، ووڈھن، تیز تھیوں، مدھم تھیوں، اچا تھیوں یا جھکا تھیوں ساڈے اپنے وس ءِ چ ہوندے ۔پر انھیں اوازیں کوں اساں جہڑی صفائی نال ہلیندے ہیں انھیں کوں اونہہ صفائی نال ضابطہ تحریر ءِ چ گھن آون ہوں مشکل ءِ ۔پوری کوشش دے باوجود نیا دی گئی زبان وی پوری کامیابی نال انھیں اوازیں کوں تحریر دے دائر ے ءِ چ نھیں گھن آسکی ۔

اے سادہ اوازاں جہڑیاں جو ہونٹھاں رتے زبان دی حرکت نال پیدا تھیندئین انھیں دے بعض حصئیں کوں تاں چھوٹے چھوٹے مناسب حروف نال جنھیں کوں حروف تہجی آکھیا ویندے ظاہر کیتا گئے ۔تے جتھاں ڈویا ڈو کنوں زیادہ سادہ اوازیں (حروف تہجی) کوں ملاون مقصود ہا اتھاں بعض انھیں حروف منتخب کیتے گئیں جہڑے جو انھیں سادہ اوازیں (حروف تہجی) کوں ملاون دا کم ڈیندن ۔ڈو جھے لوظیں ءِ چ ڈو یا ڈو کنوں زیادہ حروف کوں ملاون کیتے انھیں منتخبہ حروف وچوں گئی ہک حرف ضرور شامل کیتا ویندے ۔لہ نہہ واسطے ہر زبان ءِ چ حروف دیاں صحت دے لحاظ نال ڈو قسماں ہن ۔یعنی حروف علت ۔تے حروف صحیح ۔

1- **حروف علت:** علت دا لغوی معنی ءِ بیماری ضعف، علالت، کمزوری، روگ، لاغر پن ۔بس انھیں حروف تہجی جنھیں دی اواز کمزور، مدھم ۔تے ضعیف ءِ حروف علت اکھیندن ۔اے حروف ڈو جھے حروف کوں ملا کرئیں اواز کوں طاقتور بناون ۔تے قائم رکھن دا کم کریندن جیویں جو وارا (و،ا،ر،ا) دے الف متحرک واو ۔تے متحرک "ر" دی اواز کوں ودھا ڈیندن ۔تے لوظ روئی (ر،و،ٹ،ی) دی واؤ ۔تے "ی" ر۔تے ٹ دی آواز کوں ودھا ڈیندی ءِ ۔

اے حروف علت اے ہن ۔(ا،و،ی) اے ترے حروف کہڑائیں تاں لوظیں دے شروع ۔تے کہڑا ہیں لوظیں دے درمیان ءِ چ آ کے جے کر متحرک تھی ونجن تاں وت اے حروف صحیح بن ویندن ۔جیویں جو انور (ا،ن،و،ر) دا الف ۔تے واؤ یقین (ی،ق،ی،ن) دی پہلی ی ۔تے قیام (ق،ی،ا،م) دی ی وغیرہ ۔

اے گالھ وی یاد رکھنی آلی جو کہیں وی لوظ دے شروع ءِ چ آون آلا گئی دی حرف علت متحرک تھی کرئیں صحیح بن ویندے ۔تے ڈو جھی اے گالھ جو کہیں وی حرف صحیح دی ہوئی گئی آواز نھیں ہوندی جے تیئں اوندے ۔تے یا تلے کوئی حرکت (یعنی زبر، زیر یا

پیش) نہ لئی ونجے یا اوندی اواز طاقتور یا زوردار بناون کیتے اوندے اکوں گئی حرف علت نہ لایا ونجے۔

ہس حروف علت ڈو قسمی ہن۔ ہک وڈے حروف علّت یعنی (ا، و، ی) تے ڈو جھے چھوٹے حروف علّت (یعنی زبر، زیر، پیش)۔ زبر کنوں مراد اڈھا الف، زیر کن مراد اڈھی ی، تے پیش کنوں مراد اڈھی واؤ گھدی ویندی ہ۔ ڈو جھے لوظیں ہچ ہک الف ڈو زبریں ہک ی ڈو زیریں تے ہک واؤ ڈو پیشیں دے برابر ہوندی ہ۔ لہٰذا انھیں حروف علت کوں حرکتیں دا ناں ڈتا گئے یعنی انھیں حرکتیں دے وسیلے نال صحیح حروف متحرک تھی ویندن بصورت دیگر انھیں صحیح حروف کوں ساکن آکھیا ویندے۔ زبر دی حرکت کوں عربی ہچ فتح یا نصب زیر دی حرکت کوں کسرہ یا جر تے پیش دی حرکت کوں ضمہ یا رفع آکھیا ویندے۔ جہڑے حرف تے گئی حرکت نہ آوے اوندے اتے جزم یا سکون دی علامت (د) یا (۸) لاڈتی ویندی ہ۔ جڈاں جو یائے معدولہ یعنی یائے مخفی الصوت تے جزم دی الٹی علامت (v) لئی ویندی ہ۔ نون غنہ تے وی اینھا علامت (v) یعنی الٹی جزم لئی ویندی ہ۔

2- **حروف صحیح** : حروف علّت (ا، و، ی) کن علاوہ باقی جتنے وی حروف تہجی ہچدن او سارے دے سارے حروف صحیح سڈیندن۔ حروف صحیح ہمیشہ بے اواز تے غیر متحرک ہوندن جے تیئں انھیں دے اگوں وڈے حروف علت (ا، و، ی) یا انھیں دے اتے تلے چھوٹے حروف علت (زیر، زبر، پیش) نہ لائے ونجن۔

xv۔ حروف تہجی داوٹا سٹا تے ودھا گھٹا یعنی تغیر وتبدل یا حذف واشتقاق: گئی وی زبان توڑے جو اوعلاقائی ہووے یا ملکی ہووے اپنے اردگرد دے زبانیں کن بہر حال متاثر ضرور تھیندی ہ۔ تے انھیں زبانیں دے کئی کئی لوظ اپنی ضرورت دے مطابق تھوڑے بہوں ردو بدل دے نال اپنے لوظیں دے ذخیرے ہچ شامل کر گھندی ہ۔ ساڈی سرائیکی زبان وی اپنے اردگرد ہچ بولیں ویچھی آ ئیں علاقائی زبانیں (یعنی پنجابی، ہندکو، پشتو، سندھی، بلوچی وغیرہ) کنوں علاوہ اپنی قومی زبان اردو تے ہور وں آون آلھیں زبانیں عربی، فارسی تے کئی ڈو جھیں زبانیں بولن آلے لوکیں دیں ونکو ونک بولیں کنوں متاثر تھئی ہ۔ ایھا وجہ ہ جو ساڈی سرائیکی زبان انھیں مختلف زبانیں دے بہوں سارے لوظ تھوڑے بہوں ردو بدل دے بعد اپنے لوظیں دے ذخیرے ہچ شامل کر گھدن۔

ہک بولی کنوں ڈو جھی بولی ہچ ورتن کیتے لوظ جیویں جیویں اپنی شکل تبدیل کریندن (یعنی انھیں لوظیں ہچ حروف تہجی دا جیویں جیویں تغیر وتبدل تھیندے) اینکوں حروف تہجی داوٹا سٹا، تغیر وتبدل یا حذف واشتقاق آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے جیویں جو اردو دے الفاظ بکری، بالٹی تے ابال دی ب کوں سرائیکی حرف تہجی پ نال بدل کر ئیں سرائیکی بولی ہچ انھیں لوظیں کوں پکری، پالٹی تے اپال لکھیا تے پڑھیا ویندے۔ ایویں ای ہڈی، لڈو تے کھڈی دی ڈ کوں سرائیکی حرف تہجی ڈ نال تبدیل کر کیں ہڈی، لڈو تے کھڈی لکھیا تے پڑھیا ویندے۔

بعض اوقات بہر لیں زبانیں دے لوظیں دے حروف تہجی کوں اپنی ضرورت دے مطابق ودھا گھٹا کر ئیں سرائیکی لہجے دے لوظ بنائے ویندن۔ لہ نہہ عمل کوں حروف تہجی داودھا گھٹا آکھیا ویندے۔ کبوتر دے ''ک'' دے بعد ''م'' داودھارا کر کے سرائیکی لہجے دا لوظ کمبوتر بنایا ویندے۔

لہ نہہ تھوڑی جھنیں وضاحت دے بعد سب توں پہلے ترے حروف تہجی (ا، و، ی) داذکر کیتا ویندے جنھیں کوں گرائمر دی

زبان ءِچ حروف علت آ کھیئا ویندے ۔حروف علّت دی کجھ وضاحت آرٹیکل نمبر xiv ءِچ گذر چکی ءِ پر اِتھاں انھیں دی مزید وضاحت کیتی ویندی پئی ءِتاں جوانھیں حروف دے تھلن ءِچ کوئی ابہام نہ رہ ونجے کیوں جوانھیں حروف تہجی دا ونڈھا سٹا۔تے ودھا گھٹا، نہایت اہمیت دا حامل ءِ۔ لہٰذہ اہمیت دے پیش نظر سب توں پہلے حروف علت دے ونڈھا سٹا تے ودھا گھٹا دی وضاحت کیتی ویندی ءِ۔

1- لہٰذہ حقیقت کنوں انکار کائنی جو سرائیکی زبان ءِچ اردو، فارسی تے عربی دے بے شمار لوظ تھوڑے ہوں ردو بدل دے بعد ور تے ویندن۔ اردو، فارسی تے عربی دے بعض لوظ اینکھیں ہن جنھیں دی لکھت ءِچ الف کوں فقط علامتی طور تے لکھیا ویندے جڈاں جو پڑھدے ویلھے ایندی صرف مدھم جھیئں اواز کڈھی ویندی ءِ۔
مثال دے طور تے الٰہی، اسمٰعیل، اسحٰق تے لہٰذا وغیرہ ءِچ لکھیا ونجنی آلا چھوٹا جھیاں الف ۔لہٰذہ چھوٹے جھنھیں الف کوں مکمل حرف تہجی دے طور تے لکھن درست کائنی ۔یعنی اتے ڈتے گئے لوظیں دی املا الاہی، اسماعیل، اسحاق تے لہٰذا کرن درست شمار نہ تھیسی ۔توڑے جو ہکھو جھنھیں لوظیں ءِچ الف کوں مکمل حرف تہجی دے طور تے لکھن دا رواج عام ءِ۔ پر لہٰذہ رواج کوں غلط العام تاں آ کھیئا ونج سگدے پر درست نھیں کئیا ونج سگدا۔

2- کڈہیں کڈہیں بعض لوظیں دے شروع ءِچ الف دا ودھارا کر ڈتا ویندے جے کر الف دا ودھارا نہ وی کیتا ونجے تاں وی انھیں لوظیں دی املا درست سمجھی ویندی ءِ۔جیویں جو سکندر دی املا اسکندر، فلاطون دی افلاطون، سکول دی اسکول تے سٹیشن دی اسٹیشن درست گنی ویندی ءِ۔

3- بعض لوظیں ءِچ لکھنے گئے واؤ دی آواز الف وانگوں پڑھی ویندی ءِ۔جیویں جو زکوات دا تلفظ زکات تے صلوات دا تلفظ صلات کیتا ویندے۔انھیں لوظیں ءِچ واؤ دا لکھن تاں درست ءِ۔ پر ایندا پڑھن درست کائنی ۔

4- بعض لوظیں ءِچ لکھی ونجنی آلی ی الف دی آواز ڈیندی ءِ۔ جڈاں جو انھیں لوظیں ءِچ لکھی ونجنی آلی ی دے اتے علامتی طور تے چھوٹا جھیاں الف لکھ ڈتا ویندے ۔پر انھیں لوظیں دا تلفظ کریندیں ہوئیں ی دی بجائے الف پڑھیا ویندے ۔مثال دے طور تے مصطفٰی، مرتضٰی، مجتبٰی، موسیٰ، عیسیٰ، دعویٰ تے معنی وغیرہ دی املا۔انھیں لوظیں دی املا مصطفا، مرتضا، مجتبا، موسا، عیسا، دعوایا معنا وغیرہ کرن درست کائنی ۔

5- بعض فارسی لوظ جنھیں ءِچ آون آلی "و" دے اگوں جے کر "الف" آونجے تاں انھیں لفظیں دے تلفظ اچ "و" دی آواز کوں حذف کر کے صرف "الف" دی آواز کڈھی ویندی ءِ۔جیویں جو خواہش، خواب، خوابہ، تے خیر خواہ دے تلفظ ءِچ "و" دی آواز حذف کر ڈتی ویندی ءِ۔ایویں ای بعض لفظیں ءِچ آون آلی "و" معدولہ جیکوں "و" اشمام دی آ کھیئا ویندے (یعنی انھیں دا وُھیندی صرف خوشبو آندی ءِ لکھی تاں ویندی ءِ پر پڑھی نھیں ویندی)۔جیویں خود، خوش، خویش، تے خورد ءِچ آون آلی واؤ۔

6- جے کر کہیں لوظ ءِچ آون آلی واؤ کن پہلے آون آلے حرف تہجی تے پیش ہووے تے نال ای اوندے اگوں "ال" آ

وچے تاں وت تلفظ وچ ایں ''و'' دی آواز حذف کر ڈتی ویندی ءِ۔ جیویں جوابوالبشر، ابوالہول، ابوالقاسم تے ابوالفضل وغیرہ وچ آون آلی ''و'' دی آواز۔

7- جے کر کہیں لوظ وچ آون آلی ''ی'' کنوں پہلے آون آلے حرف تہجی دے بیٹھوں زیر ہووے۔ تے اوندے اگوں ال آ وچے تاں وت تلفظ کریندئیں ہوئیں اونہہ ''ی'' دی اواز حذف کر ڈتی ویندی ءِ۔ جیویں جوفی الحال، فی الحقیقت، فی الفور، فی الواقع، فی النار۔ تے فی البدیہہ وغیرہ وچ آون آلی ''ی'' دی اواز۔

8- جے کر کہیں لوظ وچ آون آلے ''الف'' کنوں پہلے آون آلے حرف تہجی دے بیٹھوں زیر ہووے۔ تے اوندے اگوں ''ل'' آوے تاں وت تلفظ کریندئیں ہوئیں اونہہ ''الف'' دی اواز حذف کر ڈتی ویندی ءِ جیویں جو بالکل، بالفعل، بالواسطہ، بالیقین۔ تے بالعموم وچ آون آلے ''الف'' دی اواز۔

9- بعض لوظیں وچ آون آلی ''واؤ'' کوں کڈھئیں کڈھئیں حذف کر ڈتا ویندے۔ پر واؤ دے بغیر وی اونہہ لوظ دے معنی وچ کئی فرق نھیں آندا۔ جیویں جو گوہر کوں گہر، خاموشی کوں خامشی۔ تے لوہار کوں لہار لکھدن۔

10- بعض اوقات کجھ لوظیں کوں مخفف کرن سانگے انھیں لوظیں وچ آون آلے ''الف'' کوں حذف کر ڈتا ویندے پر ''الف'' دے بغیر وی اونہہ لوظ دے معنی وچ کوئی فرق نھیں آندا۔ جیویں جو گناہ کوں گنہ، راہ کوں رہ۔ تے نگاہ کوں نگہ لکھدن۔ ایویں ای لاج کوں لج، ہا دام کوں بدام۔ تے ہا ہر کوں بہر لکھدن وی درست ءِ۔

11- بعض عربی اسمائے مونث دے اخیر وچ ''ت'' آندی ءِ جیکوں اکثر اوقات ''ۃ'' کر کے لکھیا ویندے۔ پر اردو، فارسی۔ تے سرائیکی وچ انھیں لوظیں کوں ''ت'' نال ای لکھیا ویندے۔ جیویں جو شجاعۃ کوں شجاعت۔ تے سعادۃ کوں سعادت وغیرہ۔ حروف علت دی لہ مہ وضاحت دے بعد ہن انھاں بعض صحیح حروف دے وٹا سٹا۔ تے ودھا گھٹا دی نسبت کجھ مثالاں پیش کیتیاں ویندئین۔

1- **آ کوں الف نال بدلیا ویندے:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
آباد	لباد	آٹا	اٹا	آزار	ازار
آزمودہ	ازمودہ	آدھا	ادھا	آسمان	اسمان
آک	اک	آٹھ	اٹھ	آفرین	افرین
آوارہ	اوارہ	آسان	اسان	آخ	اخ
آزاد	ازاد	آرام	ارام	آواز	اواز
آثار	اثار	آشنا	اشنا	آنکھ	اکھ

2- **الف دا ''ہ'' تے ''ز'' نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
اوچھا	ہوچھا	اُدھر	ہوڈے یا اوڈے	افیون	ہفیم
ایک	ہک	اِدھر	ہیڈے یا ایڈے	گرج	گاج

3- **الف دے گھٹاون نال:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
بادامی	بدامی	بادام	بدام	بارات	برات
پانچواں	پنجواں	پالان	پلان	پھاگن	پھگن
چالاکی	چلاکی	شاہانہ	شہانہ	شکایت	شکیت
بازار	بزار	باریکی	بریکی	باہر	بہر

4- **ب داپ، پ، و، ی نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
بالٹی	بالٹی	بڈھا	بڈھا	ببول	ببل
بوئی	بوٹی	بول	بول	بوجھ	بوجھ
بیڑی	پیڑی	بور	ہور	بچہ	بچہ
بوٹ	ہوٹ	بوری	ہوری	بوکی	ہوکی

5- **ت داٹ، چ، د، ذ، س، ش ص، ی نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
تانگا	ٹانگا	آنت	آندر	پلید	پلیت
مسجد	میت	شخص	شخت	بھید	بھیت
دانت	ڈند	تعویذ	تویت	کوشش	کوشت
تہجد	تجت	شاید	شیت	بکواس	بکوات

6- **ٹ داڈ، ڑ، ک نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
وارنٹ	ورنڈ	پالک	پالٹ	تھکاوٹ	تھکیڑا
دیکھا	ڈٹھا	ٹکڑا	ٹوٹا		

7- **ج داہ، چ، ذ، ز، س، ی نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
جال	چال	جٹ	چٹ	جم	چم
جیٹھ	چیٹھ	ساجن	سچن	جات	ذات
جمعہ	زماں	مجاور	مزاور	مٹھاس	مٹھاج
جالا	چالا	جنڈ	چنڈ	لاج	لاچ یا لُج

8- **"ح" دا ت، ونال تے چ دا نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
محتاج	متھاج	چیل	ہل	محتاجی	متھاجی

9- **خ داغ، ق، ک، گ نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	**سرائیکی لوظ**	**اردو، فارسی، عربی لوظ**	**سرائیکی لوظ**	**اردو، فارسی، عربی لوظ**	**سرائیکی لوظ**
دوزخی	دوزکی	ملک	ملخ	نقشہ	نخشہ
بیساکھ	وساخ	بندوق	بندوخ	چرخہ	چرکھہ
تڑاخا	تڑاکا	ابرق	ابرخ	خوشہ	گچھا/غوشا
میخ	میکھ	تمباکو	تماخوں	بخ	بدخ

10- **دداڈ، ذ، ر، ز، ک نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ

دودھ	ڈدھ	دیا	ڈیوا	یزید	یزیز
داڑھ	ڈاڑھ	دیوالہ	ڈوالہ	گدھ	گرجھ/گجھ
چھید	چھیک	دو	ڈو	وردی	ورزی

11۔ **ڈ داڈ، ر، ڑل نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
ہڈی	ہڈی	ڈاٹ	ڈاٹ	گڈا	گڈا
کھڈ	کھڈ	ڈاک	ڈاک	لڈو	لڈو
ڈنڈا	ڈنڈا	نڈا	نڈا	ڈنڈ	ڈنڈ
ڈنھل	ڈنڈل	ڈلی	ڈلی	ڈائن	ڈین

12- **رداڑ تے ل نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
الماری	الماڑی	پربال	پڑوال	تھرتھری	تھڑتھلی
دوہرا	ڈوڑا	خریدار	خلیدار	مرہم	ملم
پردہ	پڑدہ	چپراسی	چپڑاسی	دوہری	ڈوڑی

13- **ڑداڈ نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
بڑا	وڈا	بڑائی	وڈائی	بوڑھا	بڈھا
گڑھا	کھڈا	بڑھاپا	بڈھیپا	بوڑھے	بڈھے
کوڑی	کوڈی	بڑے	وڈے	بھیڑ	بھیڈ

14- **ش داس، ص، ک تے ص داض نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
تاش	تاس	معصوم	مشوم	شلوار	سلوار

قمیص	قمیض	شنوائی	سنوائی	چیچش	پیچک

15- **ع دے گھٹانون نال:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
اعتبار	اتبار	اعتقاد	اتقاد	معافی	مافی
اعلان	الان	بدعت	بدت	قاعدہ	قیدہ
اعجاز	اجاز	تعویذ	تویت/تویذ	معاف	ماف

16- **غ واک،گ نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
غوطہ	گوتہ	نقارہ	نغارا	گستاخ	غستاخ
گمان	غمان	دماغ	دماک	گراری	غراری
گزران	غزران	گلاب	غلاب	بالغ	بالک
جغرافیہ	جگرافیہ	گستاخی	غستاخی	غدود	گدود

17- **ف واپ،ک،ونال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
فیتہ	پھیتہ	فیرنی	کھیرنی	لفظ	لوظ

18- **ق،ک واگ نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
ٹرنک	ٹرنگ	لوگ	لوک	ڈنک	ڈنگ
پھوگ	پھوگ	روزگار	رزکار		

19- **گ واگ ی،نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
جگ	جگ	راگ	راگ	ساگ	ساگ

جوگ	جوگ	سوگ	سوگ	بھاگ	بھاگ
پگ	پگ	چوگ	چوگ	پھوگ	پھوگ
بھوگ	بھوگ	واگ	واگ	روگ	روگ

20- **ل دا ڑ نال تے ودام، ہ نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
تھکلی	تھگھوی	تھوڑے	تھولے	کریلا	کریڑا
تالی	تاڑی	اکیلا	ہکاڑا	تھوڑی	تھولی
دھول	دھوڑ	صحت مند	صحت وند	دیو	ڈیہہ

21- **ن داٹ، ڈ، ل تے ن نال وٹاندرا:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
کوہان	کہانٹ	جتنے	جتلے/جیتلے	اتنا	اتلا/اہتوا
کتنی	کتلی/کیتلی	چنہ	چھنہ	چھینی	چھیئی
گابھن	گبھن	مان	مان	جیون	جیون
تن	تنں	پانی	پانُی	رانی	رانُی
بان	وان	دانہ	دانہ	پرانا	پرانا

22- **واؤ دے گھٹاون نال:**

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
اونچا	اچا	پولیس	پلیس	چولھا	چلھا
دھوپ	دھپ	روزگار	رزکار	سوراخ	سراخ
گھونٹ	گھٹ	ٹھوک	ٹھک	جھومر	جھمر
کودام	گدام	اوکھلی	اکھلی	پوشاک	پشاک
جوتی	جتی	چونچ	چنچ	گھونگھٹ	گھنڈ

23- ی دے گھٹاون نال:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
بیمار	بمار	بیگانی	یگانی	پیتل	پتل
پودینہ	پودنہ	تیکھی	تکھی	چھینک	نچھ
دیوانہ	دوانہ	سیدھا	سدھا	گیدڑ	گدڑ
پشیمان	پشمان	پیغام	پغام	تیزاب	تزاب
تیکھے	تکھے	چھیل	چھل	سیدھی	سدھی
کیل	کل	میٹھا	مٹھا	بیگانہ	بگانہ
تیتر	تتر	نیند	نندر	دیوالی	ڈوالی

نوٹ: اے گالھ یاد رکھنی آلی ہے جو ڈوجھیں زبانیں کنوں گھدے گئے لوظیں کنوں جڈاں (الف، و، ی) یعنی حروف علت کوں حذف کریسوں ناں وت انھیں لوظیں کنوں نمی آلے سرائیکی لوظیں ۔تے الف دے گھٹاون سانگے زبر، واؤ، گھٹاون سانگے پیش ۔تے ''ی'' گھٹاون سانگے زیر لاڈیسوں مثال دے طور تے لاکھڑا الف گھٹاون سانگے لگھدی ''ل'' دے اتے زبر ۔تے مول دی واؤ گھٹاون سانگے مُل دی ''م'' دے اتے پیش ۔تے چھیل دی ''ی'' گھٹاون سانگے چھل دی ''چھ'' دے ہیٹھوں زیر لاڈیسوں ۔کئی کئی لوظ اہمیہ اصول کنوں مستثنیٰ وی تھی ویندن ۔

ترتیکھا بھانگا

لوظ دا بیان

1- **لوظ:** گئی گالھ جے تئیں دل ءِچ تاں موجود ہووے پر اوندا زبان نال اظہار نہ تھیوے اونہہ گالھ کوں ''خیال'' آکھیا ویندے۔ تے وت خیال کوں ظاہر کرن کیتے زبان دا سہارا گھدا ویندے۔ تے زبان کوں کہیں نہ کہیں بولی دی مدد دی لوڑ پوندی ءِ، تاں جو سوچن آلا اپنا خیال ءِ بولی دے ذریعے سنڑن آلے دے کنیں تئیں پُچا سگے۔ تے اوکوں اپنے خیال دا مطلب۔ تے مدعا وی سمجھا سگے۔ جڈاں اے خیال مختلف لوظیں دے مجموعے دی صورت ءِچ زبان کنوں اداتھی ویندے تاں اوکوں ''جملہ'' آکھیا ویندے۔ ڈو جھے لوظیں ءِچ ہک جملہ ہک کنوں زیادہ لوظیں۔ تے مشتمل ہوندے کیوں جو کھلھا لوظ خیال دی پوری ترجمانی نھیں کر سگدا۔ اہنہہ کیتے اپنے خیال کوں ڈوجھیں تئیں پہنچاون کیتے ہک کنوں زیادہ لوظیں کوں ملا کرئیں بولیا ویندے۔ ڈو جھے لوظیں ءِچ اے آکھیا ویچ سگدے جو ''لوظ'' جملے دا ہک چھوٹے کنوں چھوٹا جز ہوندے۔ اہنہہ گالھ کوں ایں وی بیان کیتا ویچ سگدے جو لوظ کوں لوظ تڑاں آکھیا ویندے جڈاں او زبان کنوں اداتھیندے پر جے تئیں او دل ءِچ قید رہندے خیال سڈیندے۔ تے خیال دے اظہار کیتے کہیں نہ کہیں بولی دی لوڑ پوندی ءِ۔ لوظ دیاں ڈو قسماں ہن۔ **ا۔ کلمہ یا موضوع ب۔ مہمل یا بے معنی لوظ**

(الف) **کلمہ یا موضوع:** اپنے خیال دے اظہار کیتے جڈاں کئی انسان الیندے تاں اوندے منہہ کنوں کئی لوظ ترتیب وار ہک پٹے دے اکوں پچھوں نکلدن جہڑے جو ہک ''جملے'' دی صورت ءِچ ہوندن انھیں لوظیں وچوں ہر لوظ کجھ سادہ آوازیں (حروف تہجی) دا مجموعہ ہوندے۔ جملے دی صورت ءِچ اداتھیون آلے لوظیں دے اہنہہ مجموعے وچوں کئی لوظ تاں بامعنی ہوندن۔ تے کئی لوظ بے معنی ہوندن۔ بامعنی لوظیں کوں قواعد دی اصطلاح ءِچ ''موضوع یا کلمہ'' آکھیا ویندے جڈاں جو بے معنی لوظیں کوں ''مہمل'' سڈیا ویندے۔

اے بامعنی لوظ جڈاں اپنے مقرر کیتے گئے معنی ءِچ استعمال تھیندن تاں وت اونہہ معنی کوں ''حقیقی'' معنی آکھیا ویندے۔ جے کر او اپنے مقرر کیتے گئے معنی کنوں ہٹ کر ئیں استعمال تھیندن تاں وت اونہہ معنی کوں ''مجازی'' سڈیا ویندے جڈاں او لوظ کجھ ماہرین دی متفقہ رائے نال کہیں خاص معنی ءِچ ورتیا ویندے تاں وت او معنی ''اصطلاحی'' معنی سڈیندے۔

(ب) **مہمل یا بے معنی لوظ:** مہمل یا بے معنی لوظیں دے بناون دا گئی قاعدہ قانون کا نئیں پر مہمل لوظ لکھن یا بولن آلے دی مرضی

دے تابع نھیں ہوندا بلکہ اے وی روزمرہ دا پابند ہوندے۔ مہمل لوظیں دی کہیں وی زبان ءچ کوئی اہمیت نھیں ہوندی۔ تے نہ ای انھیں لوظیں کوں گفتگو یا تحریر دا حصہ سمجھا ویندے بلکہ انھیں کوں ہمیشاں غیر ضروری سمجھ کر ئیں نظر انداز کر ڈ تا ویندے۔ اے لوظ لکھاری ءٹنی تحریر کوں مقرر ءٹنی تقریر کوں۔ تے متکلم ءٹنی گفتگو کوں زور دار۔ تے رنگین بناون کیتے استعمال کریندن۔ ایں کنوں علاوہ انھیں لوظیں دا بیا کوئی مصرف کائنی۔ مثال دے طور۔ تے روئی شوئی، پائی وائی۔ تے گپ شپ وغیرہ ''شوئی' وائی۔ تے شپ'' مہمل لوظ ہن۔

با معنی لوظ یا تاں مفرد ہوندن یا مرکب۔ مفرد لوظ او ہوندن جنھیں کن فقط ہک معنی نکلدے جے کڈ ہئیں مفرد لوظ کوں ٹوٹے ٹوٹے کیتا وچے تاں وت اوندے ہر ٹوٹے کوں (چاہے او با معنی ہووے یا بے معنی ہووے) اوندے اصل معنی نال کوئی واسطہ یا تعلق نھیں ہوندا۔ لہٰذا انجھیں با معنی مفرد لوظ کوں ''کلمہ یا موضوع'' آکھیا ویندے۔ مثال دے طور۔ تے برانڈا (یعنی برآمدہ) ہک لوظ اے۔ جے کر اسہ لوظ دے ڈوٹوٹے ''برا'' تے ''نڈا'' کر ڈ۔ تے وچوں تاں انھیں ڈوہائیں ٹوئیں دا نہ تاں کوئی معنی اے۔ تے ناں ای انھیں دا لوظ ''برانڈا'' نال کوئی تعلق یا واسطہ ءِ۔ بالفرض انھیں ٹوئیں دا کوئی معنی وی ہوندا تاں وت وی انھیں دا اصل لوظ نال کوئی واسطہ نہ ہوندا۔ بس ستارا اے تھیا جو ہک مفرد لوظ (کلمہ) او لوظ ہوندے جہڑا جو فقط اپنے ہک حقیقی یا مجازی یا اصطلاحی معنی ءچ استعمال تھیوے۔

بعض با معنی لوظ انجھیں وی ہوندن جہڑے جو ہک کنوں زیادہ لوظیں دا مرکب ہوندن پر اے لوظ کنڈ جیح کر ئیں ہک انجھیاں با معنی لوظ بن ویندن جو او با معنی لوظ ہک معنی کیتے استعمال تھیندے۔ انجھیں لوظ کوں ''مرکب کلمہ'' آکھیا ویندے جیویں جو ان سوہنیاں، پکے بدھ، پھُلو وگل، دل پھُتاں وغیرہ کنڈ جیح کر ئیں مرکب کلمے بن گئین۔ اے گالھ یاد رکھن آلی ءِ جو جے کر انھیں لوظیں کوں انجوانج کر ڈ تا وچے تاں وت ہر ٹوٹا اپنا ں جدا معنی رکھیندے۔ تے انھیں معنی دا ''مرکب لوظ'' دے معنی نال کوئی گانڈھا نھیں ہوندا۔ کیوں جو گنڈیل لوظ (مرکب لوظ) اپنے جدا۔ تے نویکلے معنی رکھیندے جہڑے جو لہ مہ لوظ دے ''سچے معنی'' گنجیے ویندن بس مرکب لوظ دے اج انج حصے ہک ہئے ءچ ہوٹ تھی کر ئیں ایں طرحاں ہک لوظ بن ویندن جو وت انھیں کوں انجوانج کرن ممکن نھیں رہندا۔ مثال دے طور۔ تے شاہان + شاہ (شہنشاہ)، گناہ + گار (گنہگار)، شاہ + پر (شہپر)، گور + ستان (گرستان)، پاک + ستان (پاکستان) وغیرہ۔

مکدی گالھ اے ہے جو با معنی لوظ جڈاں ہک جملے ءچ جڑ ئیے ویندن تاں انھیں لوظیں دا ہک ہئے نال ہک خاص تعلق ضرور ہوندے۔ جیکر انھیں لوظیں دا ہک ہئے نال کوئی تعلق یا واسطہ نہ ہووے تاں وت پوری دی پوری گالھ (یعنی جملہ) بے معنی تھی تے رہ ویندی ءِ۔ اے با معنی لوظ یا تاں کوئی ناں (اسم) ہوندن یا انھیں ناویں دیاں تعریفاں یا وصفاں ہوندئین یا انھیں وصفیں تے تعریفیں دا آپت ءچ کوئی نہ کوئی گانڈھا ہوندے یا وت اے لوظ کہیں ناں کہیں کم دے تھیون یا ہوون کوں ظاہر کریندن۔

اے گالھ وی یاد رکھن آلی ءِ جو قواعد ءچ صرف با معنی لوظیں دے متعلق ای بحث کیتی ویندی ءِ لوظ دیاں حیثیتاں تے صورتاں عموماً بدلدیاں رہ ویندئین۔ یعنی کتھیں انھیں دی صورت، حیثیت یا حالت کجھ ہوندی ءِ تے کتھیں کجھ۔ اساں جہڑے لوظ کوں وی ءٹنی گالھ مہاڑ تقریر یا لکھت ءچ ورتیندے ہیں تاں وت او لوظ اساکوں کجھ نہ کجھ ضرور ڈ سیندن۔ لوظ دیاں اے صورتاں

یا حیثیتاں یا حالتاں ڈوقسمی ہوندئین ۔ بکڑی مستقل صورت ۔تے ڈوجھی غیر مستقل صورت ۔ مستقل صورت ءِچ لوظ اپݨی ذات دے پورے پورے معنی ڈیندے جڈاں جو غیر مستقل صورت ءِچ لوظ اوتئیں اپݨی ذات دے پورے پورے معنی نھیں ڈیندا جے تئیں اوکوں ہنے بامعنی لوظ نال جوڑ نہ ڈتا ونجے ۔ مستقل صورت ءِچ لوظ دیاں چھی قسماں ہن جہڑیاں جوا ے ہن ۔

1-اسم **2-صفت** 3-ضمیر 4-فعل 5-تمیز (معاون فعل) 6-ظرف

جڈاں جو غیر مستقل لوظیں دیاں (جنکوں قواعد دی اصطلاح ءِچ حرف آکھیا ویندے) چار نمیا دی قسماں ہن ۔ جہڑیاں جوا ے ہن ۔

1-حروف ربط 2-حروف عطف 3-حروف تخصیص 4-فجائیہ حروف

◆—◆—◆

چوتھا بھانگا

اسم دا بیان

اسم دی تعریف: مستقل صورت رکھن آلے لوظیں (کلمے) دی پہلی ونگی او لوظ ہن جنھیں دے معنی انھیں دی اپنی ذات ءچ موجود ہوندن۔ یا ڈوجھے لوظیں ءچ او لوظ جنھیں دا جہڑا معنی خیال ءچ موجود ہوندے او ہوای انھیں دی لکھت ءچ پاتا ویندے۔ انھیں لوظیں کوں "اسم" آکھیا ویندے۔

(الف) **بنڑ یا وضع دے لحاظ نال اسم دیاں قسماں:** وضع یا بنڑ دے لحاظ نال اسم دیاں ترے قسماں ہن۔

i- جامد ii- مشتق iii- مصدر

(i)۔ **اسم جامد:** اسم جامد اونہہ اسم کوں آکھیا ویندے جیندا ذاتی یا بنیادی وجود ہووے۔ یعنی او کہیں ہئے اسم یا لوظ کنوں نٹنیا ہویا یا نکھتا ہویا نہ ہووے۔ تے نہ ای او نہہ کنوں کئی بیا اسم یا لوظ جنڑ یا نکل سگے۔ جامد دا اونکی معنی وی ہے' جمیا ہویا یا ہک جا تے بے حس و حرکت پیا ہویا۔ اسم جامد کوں سنجا نہن کیتے نتاں کہیں ہئے لوظ دی مدد دی لوڑ ہوندی ءِ تے نہ ای کہیں خاصیت دے اظہار دی طلب ہوندی ءِ۔ جے کر ایں آکھیا ونجے جو اسم جامد ناں ہے کہیں انسان دا، جانور، پکھی یا کیڑے مکوڑے دا، ملک، شہر، وستی، جایا کہیں مکان داوادی پہاڑ، دریا، سمندر، وادی ہیرے یا ندی نالے دا، جنس، کم، وقت، حالت یا کہیں خاصیت دا یا انسانی رشتیں یا پیشیں دا تے یا کہیں آواز، شکل یا کہیں بلا رے دا۔ مثال دے طور تے۔

1- **انسانیں دے ذاتی یا صفاتی ناں:** محمد احمد، اکبر علی، شمس العلماء، دبیر الملک، ابوتراب، ابوالقاسم، ابن مریم، ابن عمر، غالب، ذوق، میر تقی میر، مومن، اچھو، بہو، بلو، بالا وغیرہ۔

2- **انسانی رشتے:** ماء، پیو، سس، سوہرا، سالی، ماماں، ناناں، مانی، نونہہ، ڈیر، ماسی، مامی، ڈوہترا، ڈوہتری، پتر، بھیڑی، بھرا وغیرہ۔

3- **انسانی پیشے:** درکھان، موچی، پاولی، گمبھار، نائی، قصائی، ڈاکٹر، استاد، کلرک، درزی، جٹ، جٹی۔

4- **انسانی ذاتاں (قوماں):** پٹھان، بلوچ، ارائیں، بھٹہ، سومرا، کاہوڑا، بھٹی، سیال وغیرہ۔

5- **اوزار:** ہل، کہی، ہوولا، کہئی، استرا، قینچی، آری (کلوتری)، رنبہ، وہولی، ہتھوڑا یا ہتھوڑا، چھینی، وڈان۔

6- **نباتات (درخت، پودے، پھل، پھل):** نالھی، مگر، سرہ، بیہہ، ہُوہڑ، نم، کترن، غلاب، چنبیلی، دربھ، بکھڑا، باتھوں، وساہ،

کدوں، میڑھے، توریاں، دتاؤں، پالک، گوبھی، مالٹا، سنگترہ، امب، سیب، پیر، ڈیلھے، پیلھوں وغیرہ۔

7۔ **جمادات (دھاتاں، قیمتی پتھر، نگینے وغیرہ)**: سونا، چاندی، یورینیم، گندھک، پارہ، سنگ مرمر، سنگ سرخ، زمرد، نیلم، پکھراج، عقیق، فیروزہ وغیرہ۔

8۔ **ملک، شہر، وستی، جا مکان**: پاکستان، بھارت، چین، روس، کراچی، ملتان، وہوا، کوٹ سلطان، شاہرائے ریشم، سپر ہائی وے، موٹروے، شاہرائے قائداعظم، لیاقت روڈ، جاوید پلازہ، تھند ہاؤس، تاج محل، شاہی مسجد وغیرہ۔

9۔ **پہاڑ، وادی، سمندر، دریا، ندی نالے**: کوہ ہمالیہ، کوہ ہندوکش، کوہ سلیمان، وادی نیلم، وادی کاغان، وادی سوات، دریائے سندھ، راوی، چناب، رودوہوا، رود سنگھڑ، رود کنواں، رودباجھاوغیرہ۔

10۔ **وقت، کیفیت، خاصیت، آوازاں**: ڈیہہ، رات، فجر، ڈوپہر، دیگر، ٹھڈھ، گرمی، زندگی، دوستی، کالا، چٹا، بھورا، میلا، کائیں کائیں، ٹیں ٹیں، بھنن بھنن، بھوں بھوں، میاؤں میاؤں، گوگو وغیرہ۔

(ii) **اسم مشتق**: او اسم جہڑا کہیں اینکھیں لوظ یا اسم کنوں بݨیا یا نکلھا ہووے (جیکوں منڈھ آ کھیا ویندے) پر اہمہ کنوں نہ گئی ہیا اسم ہُنے یا نکلے۔ اسم مشتق اکھیندے مشتق دے اوخی معنی دسن "چیرن" دے۔ یعنی او لوظ جہڑے فعل دی بنیاد (یعنی مصدر) کوں چیر کیں نکدِن مشتق اکھیندن۔ مثال دے طور تے پاندھی، مریلا، ڈکھڑیت، مرکھی، ادھلاک، راہی، بکرا، بدھل، نسوکڑ وغیرہ۔ اہمہ گالھوں اسم فاعل، اسم مفعول، اسم کیفیت، اسم حاصل مصدر، اسم معاوضہ، اسم حالیہ وغیرہ اسم مشتق شمار تھیندن۔ اسم مشتق دی مزید وضاحت کیتے کجھ مزید مثالاں پیش کیتیاں ویندیں تاں جو اسم مشتق کوں سمجھݨ کیتے مزید آسانی تھی وݨے۔ پیٹھ ڈتے گئے ترے جملے ملاحظہ ہوون۔ 1۔ میں اج آساں، تے سبھائیں ویساں۔ 2۔ آندا ہر گئی ڈیکھسی، ویندا گئی نہ ڈیکھسی۔ 3۔ آندے وقت دی ہر دم بھال دکھیجے۔

پہلے جملے ءِچ آساں۔ تے ویساں فعل ہن، ڈو جھے جملے ءِچ آندا تے ویندا توڑے جو فعل دسن پر اتھاں بطور اسم استعمال تھیسن، جڈاں جوتر تیکھے جملے ءِچ آندے وقت دی صفت بیان کیتی گئی ء۔ اتھاں اے گالھ نشابر تھی کے سامݨے آ گئی ء جو جہڑے لوظ فعلیں کنوں بݨے ہوئے ہوندن یا جہڑے لوظ جملیں ءِچ بطور فعل، اسم یا صفت دا کم ڈیندن اسم مشتق اکھیندن۔ کیوں جو مشتق دا معنی دی ہے "شق"، کرݨ یا چیرݨ" لہٰذا جو لوظ فعلیں دی بنیاد کوں چیر کے نکتھے ہوون انھیں کوں سنسکرت ءِچ "کرنت"، انگریزی ءِچ "پارٹیسپیل Participle" تے عربی تے فارسی ءِچ "مشتق" آکھیا ویندے۔ کیوں جو اسائے مشتق جڈاں جو فعل دے کم آندن تاں فعل گݨیے ویندن۔ تے جڈاں اسم یا صفت دا کم ڈیندن تاں اسم یا صفت شمار تھیندن جیوں جو اتے مثالاں پیش کیتیاں گئیں۔ الختصر اے آکھیا وݨج سگدے جو "اسائے مشتق" بذات خود نہ تاں فعل ہوندن۔ تے نہ اسم۔ تے نہ ای صفت ہوندن۔

(iii) **اسم مصدر**: مصدر دے لغوی معنی ہن "صادر تھیوݨ دی جا" یا "نکلݨ دی جاہ" کیوں جو مصدر رکنوں ہوں سارے "اسم" تے "فعل" نکلدن۔ اہمہ کیتے اینکوں "مصدر" آکھیا ویندے۔ (یعنی اسما تے افعال دے نکلݨ دا سوڑھا، سوتا، منبع یا بنیاد) ڈو جھے لوظیں ءِچ اے وی آکھیا وݨج سگدے جو فعل دی او ہا سادی صورت جہڑی جو زمانے دے تعلق دے بغیر گئی "کم" یا "حالت"

ڈکھاوے یا او بنیادی لوظ جنکیں کنوں بنے گئی فعلی لوظ زمانے دے تعلق دے بغیر ''صادر تھیون'' یا ''مجلطانی مصدر اکھیندن'' سرائیکی زبان دے مصادر معروف دے اخیر وچ ''ن'' یا ''ون'' آندے۔ جڈاں جو مصادر مجہول دے اخیر وچ ''ینجن'' یا ''وینجن یا یون'' آندے۔ مثال دے طور تے مصادر معروف مارن، ہسن، کھاون، پیون، روون، کھیڈن وغیرہ مصادر مجہول مرینجن، کھسینجن، کھوینجن، پیوینجن، ہدھیجن، روینجن، مریون، کہیون، پویون، رویون۔ تے ہدھیون وغیرہ۔

اے گالھ وی یاد رکھنی آلی وچ جو جے کر مصادر معروف دی مصدری علامت ''ن'' یا ''ون'' کوں ہٹاڈ تاونجے تاں جو کجھ باقی بچدے او کوں قواعد دی رُو نال ''فعل امر'' آکھیا ویندے۔ لہ۔ہمہ بچت کوں فعل امر دے علاوہ ''بنیادیا سوڑھا'' وی آکھیا ویندے کیوں جو ''انھا بنیادیا سوڑھا'' ہنے ہوں سارے اسماء یا افعال دے بناون دے کم آندے یا ڈوجھے لوظیں وچ فقط لہ۔ہمہ بنیادیا سوڑھے کنوں ہنے اسماء یا افعال بنائے ویندن۔ مثال دے طور تے مارن کنوں مار، کھاون کنوں کھا، ڈیکھنی کنوں ڈیکھ، پیون کنوں پی تے روون کنوں رو فعل امر، بنیادیا سوڑھا ہندے۔

کہیں مصدر دے نہ ہوون دی خاص پچھان اے ہے جو، جے کر مصدر دی مصدری علامت کوں ہٹاون دے بعد ''فعل امر'' نہ بچے تاں او لوظ مصدر نہیں تھی سگدا۔ جیویں جو وگنن، انجنی، پڑنی، بجنی۔ تے سہون، پوچھنی، چاہنی، ویرن، کاجنی، کھمنی، بھنڈن، بھینی، کینی، ڈیہنی، بھان، وان، ڈان، پلان، اکھان وغیرہ۔ اے گالھ یاد رکھنی آلی وچ جو بنیادیا سوڑھے کنوں بنڑے ہوئے او نہہ اسم کوں ہیندے اخیر وچ ''ن'' یا ''ون'' آونجے او کوں اسم مصدر آکھیا ویندے۔ کہیں وی سرائیکی مصدر وچ ''ن'' کنوں پہلے ''الف'' یا ''ی'' نہیں آسگدی۔ مثال دے طور تے مار+ن = مارن، کھا+ون = کھاون، پی+ون = پیون اسم مصدر ہن۔ کیوں جو اے بنیادیا سوڑھے مار، کھا یا پی دے اگوں ''ن'' یا ''ون'' دے اضافے نال بنڑیں۔ لہ۔ہمہ واسطے ''مصدر'' کوں بک اسم گنیا ویندے۔

مثال دے طور تے اے ڈو جملے ملاحظہ ہوون۔ 1- پڑھنی چنگاں کم ہے۔ 2- میں لکھنی سکھدا پیاں۔ اتے ڈتے گئے جملیں پڑھنی تے لکھنی توڑے جو مصدر ہن پر اتھاں بطور اسم استعمال تھیون۔ لہ۔ہمہ واسطے مصدر کوں عرف عام وچ ''اسم مصدر'' وی آکھیا ویندے۔

اتے ڈتے گئے لوظ پڑھنی دی بنیاد وچ ''پڑھ'' لہ۔ہمہ بنیاد پڑھ کنوں کئی بنے اسم تے کئی بنے افعال بندن جیویں جو پڑھ کنوں حاصل مصدر پڑھت یا پڑھائی، اسم فاعل پڑھا کو، پڑھندڑ، اسم مفعول پڑھیل، پڑھیندڑ اسم معاوضہ پڑھوائی تے اسم صفت پڑھا کوئندے۔ ایویں ای لہ۔ہمہ بنیاد کنوں کئی افعال (یعنی ماضی، حال، مستقبل وغیرہ وغیرہ) بنائے وچ سگدن۔

(ب) معنی دے لحاظ نال اسم دیاں قسماں: i- اسم معرفہ یا اسم خاص۔ ii- اسم نکرہ یا اسم عام۔

(i) اسم معرفہ یا اسم خاص: او اسم ہجڑا جو کہیں عام محاورے دا لوظ نہ ہووے بلکہ او کہیں خاص شخص یا شئے جا یا مکان، جاندار، وقت یا زمان یا کیفیت یا حالت دا خاص رکھیا ہویا ناں ہووے۔ مثال دے طور تے سکندر اعظم، ظہیر الدین بابر، دریائے سندھ، رود دوہوا، شاہراہ ریشم، وادی سوات، کوہ ہمالیہ، کوہ سلیمان، مزار قائد اعظم، تاج محل، شاہی مسجد لاہور، لال قلعہ دہلی، شالامار باغ، پاکستان، کراچی، رمضان المبارک، براق، قرآن، قیامت، ابوالقاسم، غالب، میر درد، دبیر الملک، ہوبرال، ابن اثیر، لال کرتی وغیرہ وغیرہ

(ii) **اسم نکرہ یا اسم عام**: اسم نکرہ یا اسم عام او اسم ءِ جہڑا جو کہیں وی جنس یا کہیں وی فرد دا ناں ہووے۔ یا ڈو جھے لوظیں ءِچ او اسم جہڑا ہک قسم دے تمام افراد کیتے فرد افرد اُ استعمال تھیوے یا ہکو جیہیں قسم دے جاندار یا بے جان شئیں کیتے ہکو جھیاں ہووے۔ مثال دے طور تے انسان، زناور، ون، کبوتر، بگاں، کاں، شہر، ملک، با دشاہ، ڈینہہ، مہینہ، آیت، شاعر، لکھاری، محل، سڑک وغیرہ وغیرہ۔

اسم معرفہ یا اسم خاص یا اسم معین دیاں قسماں: اسم معرفہ یا اسم خاص یا اسم معین کوں چھی ونگیں دے وچ ونڈیا ونج سگدے جہڑیاں جواے ہن۔ 1- اسم علم 2- عرف 3- کنیت 4- لقب 5- خطاب 6- تخلص 7- وصفی ناں

الف۔ **اسم علم**: اسم علم داڈو جھا ناں اسم جامد وی ہے۔ او اسم جہڑا جو کہیں شخص شے، جاء یا مکان دی سنجان دا کم ڈیوے یا کہیں شخص، شے، جاء یا مکان دی سنجان۔ جن ونجے اسم علم اکھیندے۔ کیوں جو اسم علم اسم جامد وانگوں نہ تاں کہیں ہنے اسم کنوں بندے نہ ای ایہہ کنوں گنی پیا اسم ہنایا ونج سگدے ایہہ واسطے اینکوں جے کر اسم جامد وی آکھیو ونجے تاں اے درست گنیا ویسی۔ میں اتھاں ہک غلط فہمی کوں دور کرن ضروری سمجھداں۔ او غلط فہمی اے ہے جو عام طور تے اسم معرفہ دیاں چار قسماں گنیاں ویندیں یعنی اسم علم، اسم ضمیر، اسم اشارہ تے اسم موصول۔ میں سمجھداں جو اسم علم ناں اسم معرفہ دی قسم ضرور ہے پر اسم ضمیر اسم اشارہ تے اسم موصول اسم معرفہ دیاں قسماں کائنی کیوں جو اسم ضمیر اسم معرفہ دا قائم مقام یا نائب تاں ضرور ءِ پر اے اسم معرفہ تھیں تھی سگدا۔ جڈاں جو اسم اشارہ تے اسم موصول بذات خود اسم ضمیر دیاں قسماں ہن۔ ایویں ای عام طور تے عرف، کنیت، لقب، خطاب تے تخلص کوں اسم علم دے قسمیں ءِچ شمار کیتا ویندے۔ میڈے نزدیک اے گالھ ودی درست کائنی کیوں جو اسم علم دی تعریف کجھ ایں ہے۔ انسانیں شئیں یا جاہیں دے اصلی ناں کوں اسم علم آکھیا ویندے۔ فرو زاللغات جدید اردو دے صفحہ نمبر 65 تے اسم علم دا معنی کجھ ایں لکھیا گئے **"وہ اسم جو کسی خاص شخص یا چیز کا نام ہو اسم علم کہلاتا ہے۔"** جڈاں جو عرف، کنیت، لقب، خطاب تے تخلص کہیں شخص دے اصلی ناں نھیں بلکہ اے وصفی ناں ہن۔ ایہہ کیتے وصفی ناں اصلی ناں نھئیں تھی سگدے۔ اے وصفی یا وضعی ناں اسم معرفہ دیاں قسماں تاں تھی سگدن پر اسم علم دیاں قسماں نھئیں تھی سگدے۔ ایہہ گالھ لوں میڈا اے آکھنڑ ی درست ءِ جو اسم معرفہ دیاں چھی قسماں ہن ویندے وچوں ہک اسم علم وی ہے۔ مثال دے طور تے۔

1۔ **انسانیں دے ناں**: احمد، اصغر، اکبر، اسلم، اکرم وغیرہ وغیرہ۔

2۔ **شیئں دے ناں**: قرآن کریم، توریت، انجیل، تالھی، امب، ہتھوڑا، رمضان المبارک، علم الجوم، علم منطق، قصیدہ بردہ شریف، دعائے گنج العرش، نماز کسوف، نماز خسوف، ظہر، عصر، ٹپ محرق، ایڈز، کینسر، جمعۃ المبارک وغیرہ۔

3۔ **جاء یا مکان داناں**: لاہور، ملتان، کراچی، پاکستان، سعودی عرب، دریائے سندھ، تاج محل، کوہ ہندوکش، وادی کاغان، شاہراہ ریشم، جھیل سیف الملوک، صحرائے تھل وغیرہ وغیرہ۔

اے گالھ یاد رکھن آلی ءِ جو ماکاں، شہراں، وستیاں، موضعیاں، دریا نواں، پہاڑاں، جھیلاں، ہر انیاں یعنی جزیریاں، تھلاں، پھلاں، اوزاراں، ہڑکاں، بیماریاں تے علوم وفنون دے ناں وی اسم علم ءِچ شمار کیتے ویندن۔

ب۔ **عرف**: او ناں جہڑا جو بذات خود کہیں شخص دا ناں نہ ہووے بلکہ کوئی انجھاں ناں ہووے جہڑا کہیں وی ذات نال مشہور تھی ونجے یا

ڈو جھے لوظیں ءچ لاڈ، پیار، یار دیاری، محبت، نفرت، نسبت، حقارت یا کہیں خاص صفت دی وجہ کنوں کہیں شخص دے اصلی ناں دے نال نال یا اصلی ناں دی بجائے مشہور تھی ونجن آلا ناں عرف اکھیندے۔ بس عرف عام ءچ ونگرے ہوئے ناں کوں عرف آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے جمیل کنوں جیلا، افتخار کنوں افتی، کالی رنگت دی وجہ کنوں کالا، چٹی رنگت دی وجہ کنوں بگا، لگا، بھڈا وغیرہ۔

ج۔**کنیت:** اوناں جہڑا جو پیو، ماء، پتر یا دھی یا کہیں خاص صفت دے تعلق نال مشہور تھی ونجن آلا ہووے کنیت اکھیندے۔ بعضے ویلے کنیت اتنی مشہور تھی ویندی ءجو لوک اصل ناں کوں بھل ویندن۔

1۔ **پیو یا مادی نسبت نال کنیت:** ابن عمرؓ، ابن مریم، ابن اثیر، ابن کثیر، ابن خلدون، ابن عربی، بنت عبداللہ، بنت علیؓ، بنت رسول ﷺ۔

2۔ **پتر دی نسبت نال کنیت:** ابوالقاسم ﷺ، ابوسفیانؓ، ابودرداءؓ، ابوذر غفاریؓ، ابوحنیفہؒ، ابوعمارہؓ۔

3۔ **دھی دی نسبت نال کنیت:** ام سلمیٰؓ، ام حبیبہؓ، ام ہانیؓ، ام کلثومؓ، ام ربابؒ، ام حذیفہ، ام زینبؒ، ام الخیر۔

4۔ **کہیں وصف دے پسوں کنیت:** ابن السبیل (مسافر، راہی)، ابن الوقت (زمانہ ساز)، ابن الغرض (خودغرض)، ابوجہل (عمر ابن ہشام دی کنیت)، ابوالبشر (حضرت آدمؑ)، ابوالہول (مصر ءچ موجود ہک مجسمہ جیندا جسم شیر جھنیاں تے منہ عورت وانگوں ہو)، ابوتراب (حضرت علیؓ دی کنیت)، ام الخبائث (شراب)، ام الصبیان (ہک بیماری)، ام الکتاب (قرآن کریم)، ام القرآن (سورۃ الفاتحہ)، ام القریٰ (مکہ معظمہ)، ام الطعام (گندم)، ام النجوم (کہکشاں)، بنت العنب (شراب)، بنت البحر (جل پری)، بنت الکرم (انگوری شراب)۔

د۔**لقب:** اوصفی ناں جہڑا جو کہیں وصف یا کہیں خصوصیت دی وجہ کنوں مشہور تھی ونجے لقب اکھیندے۔ مثال دے طور تے صفی اللہ (حضرت آدم علیہ السلام دا لقب)، کلیم اللہ (حضرت موسیٰ علیہ السلام دا لقب)، خلیل اللہ (حضرت ابراہیم علیہ السلام دا لقب)، ذبیح اللہ (حضرت اسماعیل علیہ السلام دا لقب)، رحمۃ اللعالمین (آنحضور ﷺ دا لقب)، شاعرِ مشرق (حضرت علامہ اقبال دا لقب)، قائد اعظم (محمد علی جناح دا لقب)، مادرِ ملت (محترمہ فاطمہ جناح دا لقب)، شہید ملت (لیاقت علی خان دا لقب)، استاد الشعراء، بانی دوراں، بہادر یار جنگ۔

ر۔**خطاب:** اوصفی ناں جہڑا جو کئی ملک وقوم دی خاطر عظیم کارنامہ انجام ڈیون دے پسوں حکومت وقت کہیں شخص کوں تفویض کرے خطاب اکھیندے۔ کہیں وی خطابی ناں دے نال نال خطاب حاصل کرن آلے شخص کوں حکومت وقت اوندی بیش بہا خدمات دی انجام دہی دے عوض تمغے (سونے، چاندی یا کانسی دا تمغہ) دے علاوہ نقد رقم یا جائیداد دی صورت ءچ کجھ نہ کجھ بطور نذرانہ ضرور پیش کریندی ہے۔ اے گالھ یاد رکھݨ آلی ءجو لقب تے خطاب ءچ صرف ایکھو فرق ہو جو لقب ملݨ دی صورت ءچ قوم یا حکومت دے طرفوں کئی تمغہ، نقدی یا جائیداد دا بطور نذرانہ پیش نھیں کیتی ویندی جڈاں جو خطاب ملݨ دی صورت ءچ حکومت وقت دے طرفوں تمغہ، نقدی یا جائیداد دا بطور انعام ضرور پیش کیتی ویندی ہے۔ ڈو جھے لوظیں ءچ لقب تے خطاب دیں تعریفیں دانکھیڑا ایں

کریسوں جولقب عوام دے طرفوں عطا کردہ وصفی ناں ہوندے جڈاں جو خطاب حکومت وقت (سرکار) دے طرفوں ڈتا ہویا وصفی ناں ہوندے۔ خطاب ڈو قسمی ہوندے یعنی: i-فوجی خطاب ii-سول خطاب

ا۔فوجی خطاب: او خطاب جہڑا جو ملک تے قوم دی خاطر کئی فوجی کارنامہ انجام ڈیون دے پسوں کہیں فوجی جوان کوں ڈتا ویندے مثلاً نشانِ حیدر (اے یا در ہوے جو نشانِ حیدر فقط شہید فوجی دے حصے ءچ آندے)، ستارہ جرات، ہلال جرات، تمغہ بسالت وغیرہ

۲۔سول خطاب: او خطاب جہڑا جو ملک وقوم دی خاطر کئی عظیم غیر فوجی کارنامہ انجام ڈیون دے صدقے ڈتا ویندے مثلاً ہلال پاکستان، ہلال قائداعظم، تمغہ حسن کارکردگی وغیرہ۔

س۔تخلص: او مختصر جھیاں ناں جہڑا جو شعرائے کرام آپنیں نظمیں ءچ استعمال کریندن۔ مثال دے طور تے غالب، مومن، درد، ذوق، داغ، جوش، فرید، باہو، فردوسی، سعدی، جانباز، سائل، مخمور، مجبور، شاکر، کاشف، کاظم، نادر، نسیم، غافل، خیال، شفقت، سبقت، فرقت وغیرہ وغیرہ۔

ص۔وصفی ناں: بعض لوکیں دے ناں کہیں خاص وصف دی وجہ کنوں ایں مشہور تھی ویندن تاں وت اوناں اونہی صفت کیتے استعمال تھیوں لگ ویندن۔ مثال دے طور تے بہاول خان ہک مخیّر تے شاہ خرچ آدمی ہا لہٰذا بہاول بطور سخی یا دیالو دی جاتے استعمال تھیندے۔ ایویں ای رستم (بطور شیر دل، زور آور یا پہلوان)، حاتم (بطور سخی)، فرہاد یا قیس (بطور عاشق)۔ تے نادر خان (ظلم، جبر و جوردی علامت دے طور تے) ایویں ای کئی ہنے ناں وی ہن جہڑے جو کہیں علامت دے طور تے استعمال کیتے ویندن۔

اسم نکرہ یا اسم عام دیاں قسماں: اسم نکرہ یا اسم عام کوں ترے ونگیں وچ ونڈیا ویندے جیڑیاں جوا ے ہن۔

1-عام ناں یعنی اسم ذات 2-اسم جمع 3-اسم صفت

◆—◆—◆

پنجواں بھانگا

عام ناں یعنی اسم ذات

اسم ذات دی تعریف: اسم ذات اوا سم ءِ جنہیں ءِچ ہک شے دی حقیقت دی سنجان ہئی شے دی حقیقت کن انج پاتی ونجے یا ڈو جھے لوظیں ءِچ انجھیں عام ناں جنھیں دی حقیقت یا سنجان ہک ہنے کنوں وکھو کھ ہووے پر اونہہ حقیقت یا سنجان کنوں کوئی وصف (صفت) مراد نہ ہووے اسم ذات اکھیندن۔ مثال دے طور تے بھا، پانی، کرسی، لوہا، چھج، زناور، ون، انسان، پھل، ہونا، قلم، مس، مسوانی، کتاب، کاپی، پتھر وغیرہ وغیرہ۔

اسم ذات دیاں قسماں: اسم ذات یا عام ناں ست قسمی ہوندن اے قسماں کجھ ایں ہن۔

الف۔اسم مصغر ب۔اسم مکبّر ج۔اسم ظرف د۔اسم آلہ ر۔اسم صوت س۔اسم جنس ص۔اسم عدد

الف: اسم مصغر یا چھوٹا ناں

اسم مصغر دی تعریف: تصغیر دا لوغی معنی ءِچھوٹا کرن یا چھوٹا تھیون۔ لہٰذا اوا سم جہڑا جو چھوٹے یا نکے تھیون یا ہوون دے معنی ڈیوے اسم مصغر یا چھوٹا ناں اکھیندے۔ ڈو جھے لوظیں ءِچ ایں دی آ کھیا و نج سگدے جو اوا سم جنکیں کنوں اے معلوم تھیوے جو کہیں شے کوں اوندی اصلی حالت کنوں چھوٹا کر کے بیان کیتا گئے اسم مصغر اکھیندے۔ مثال دے طور تے بال کنوں بلونگڑا، بچے کنوں بچونگڑا، صندوق کنوں صندوقڑی، پڑو ے کنوں پڑوٹی وغیرہ۔

اسم مصغر بناون دے قاعدے:

1- کجھ عام ناویں دے صفتیں دے اخیر ءِچ مونث ناویں کیتے ''ڑی'' جڑاں جو مذکر ناویں کیتے ''ڑا'' دا اضافہ کر کے اسم مصغر بنایا و نج سگدے۔ اے گالھ یاد رکھنی آلی ءِ جو جنکیں ناں دے اخیر ءِچ حروف علّت (یعنی ا، و، ی) و چوں جے کر کئی ہک حرف آویسی ناں وت اونہہ حرف کوں اسم مصغر بنیندیں ہوئیں حذف کر ڈتا ویسی مثال دے طور تے ڈیکھو۔

صفت	مذکر اسم مصغر	مونث اسم مصغر	صفت	مذکر اسم مصغر	مونث اسم مصغر
رجا/رجی	رجوا	رجوی	رُجھا/رُجھی	رُجھڑا	رُجھڑی
غریب	غریبڑا	غریبڑی	ٹھڈھا/ٹھڈی	ٹھڈھڑا	ٹھڈھڑی

بھولا/ بھولی	بھولڑا	بھولڑی	کالا/کالی	کالڑا	کالڑی
سانولا/سانولی	سانولڑا	سانولڑی	اوّلا	اوّلڑا	اوّلڑی
میلا/میلی	میلڑا	میلڑی			

2- ہیٹھیں اسم مصغر جہڑے اسماء یا صفات کنوں بطور مونث بنائے ویندن:

نانواں/صفت	مونث اسم مصغر	نانواں/صفت	مونث اسم مصغر	نانواں/صفت	مونث اسم مصغر
امّاں	امڑی	دل	دِلڑی	تتی	تتڑی
تسی	تسڑی	پکھی	پکھڑی	گنڈھ	گنڈھڑی
جند	جندڑی	جنگھ	جنگھڑی	گتی	گتڑی
سُتی	سُتڑی	دَم	دَمڑی	چَم	چَمڑی

3- کجھ ہیٹھیں نانویں یا صفات جنہیں کنیں مذکر اسم مصغر بنائے ویندن:

نانواں/صفت	مذکر اسم مصغر	نانواں/صفت	مذکر اسم مصغر	نانواں/صفت	مذکر اسم مصغر
پُھل	پُھلڑا	تھل	تھلڑا	نِکا	نِکڑا
جھکا	جھکڑا	بَت	بَتڑا	بَر	بَرڑا
چھلا	چھلڑا	بکھا	بکھڑا	ٹِکا	ٹِکڑا

4- ہیٹھیں اسماء یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر وچ **"الف"** آونجے تاں اوکوں ہٹا کریں باقی دے نال **"ڑ"** کوں بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنی ویندے جیویں جو:

اسم صفت	اسم مصغر	اسم صفت	اسم مصغر	اسم صفت	اسم مصغر
سُکا	سُکڑا	لمبا	لمبڑا	سچا	سچڑا
کالا	کالڑا	پتلا	پتلڑا	کوڑا	کوڑڑا
مُٹھا	مُٹھڑا	بھڑاکو	بھڑاکڑا	مِٹھو یا مُٹھل	مِٹھڑا

5- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر وچ **"ٹا"** یا **"وٹا"** والا حقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنایا ویندے سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
سِر	سِروٹا	جال	جلوٹا	سِلھ	سِلھوٹا
پڑوٹ	پڑوٹا	بوری	بورٹا	کالا	کالٹا

6- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر وچ **"ک"** والا حقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنایا ویندے سگدے :

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
ڈھول	ڈھولک	ویلا	ویلک	ڈل	ڈالک
لُولھ	لُولھک	پھوت	پھوتک/پھتک	جالا	جالک

7- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر ءچ **"ڑہ" یا "وڑہ"** دا لاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنایا ونج سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
بند	بندوڑہ/بندڑہ	جھل	جھلوڑہ	کھوتا	کھتوڑہ
ہاتا	ہتڑا یا ہتوڑہ	جھکا	جھکوا یا جھکوڑہ	وَل	وَلوڑہ
ہال	ہلوڑہ	پُھٹ	پھٹڑہ	پَٹ	پٹڑہ
جُھٹ	جھٹڑہ	پھیتا	پھتوڑہ	بَھت	بھتڑا یا بھتوڑہ

8- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر ءچ **"چی" یا "چہ"** دا لاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنایا ونج سگدے۔ جیکر کہیں اسم دے اخیر ءچ **"الف"** آونجے تاں او کوں حذف کر ڈتا ویندے جیویں جو:

اسم صفت	اسم مصغر	اسم صفت	اسم مصغر	اسم صفت	اسم مصغر
باغ	بغوچہ/بغوچی	سُکا	سکچہ/سکچی	مُہرا	مُہرچہ
ڈندالی	ڈاندالچہ/ڈندالچی	مَندھرا	مندھرچہ/ مندھرچی	کھہڑ	کھہڑ چہ/کھہڑ چی

9- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر ءچ آون آلا **"الف"** حذف کر کے باقی نال مذکر کیتے **"کا"** تے مونث کیتے **"کی"** دا لاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنایا ونج سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
وَہڑا	وہڑکا/وہڑکی	سوہنڑا	سوہنڑکا/سوہنڑکی	وڈا	وڈکا/وڈکی
ڈھول	ڈھولکا/ڈھولکی	تھال	تھالکا/تھالکی	ہال	ہالکا/ہالکی
جالا	جالکا	چھالا	چھالکا	ہوڑا	ہوڑکا/ہوڑکی

10- بعض اسماء یا اسمائے صفت جنھیں دے اخیر ءچ **"الف" یا "ی"** آونجے تے انہہ کنوں پہلوں **"ڈ"** ہووے تاں الف یا ی کوں حذف کر کے باقی نال مذکر کیتے **"ڑا"** تے مونث کیتے "ڑی" دا لاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنایا ونج سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
ہوڈا/ہوڈی	ہوڈڑا/ہوڈڑی	توڈا/توڈی	توڈڑا/توڈڑی	ڈوڈا/ڈوڈی	ڈوڈڑا/ڈوڈڑی
کوڈی	کوڈڑی	روڈا/روڈی	روڈڑا/روڈڑی	جیڈا/جیڈی	جیڈڑا/جیڈڑی

چوڑی چوڑی لوڑا/لوڑی لوڑ ڑا/لوڑ ڑی ایڑا/ایڑی ایڑ ڑا/ایڑ ڑی

11- بعض اسماء یا اسمائے صفات جنھیں دے اخیر ءچ **"الف" یا "ی"** آونجے۔ تے انھیں کنوں پہلوں **"ل"** ہووے تاں وت **"الف" یا "ی"** کوں حذف کر کے باقی نال مذکر کیتے **"ڑا"**۔ تے مونث کیتے **"ڑی"** والاحقہ لاڈیون نال اسم مصغر بنایا ویندے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
تالا	تالڑا	جالا	جالڑا/جالڑی	چھالا	چھالڑا/چھالڑی
کالا/کالی	کالڑا/کالڑی	لالی	لالڑی	والا/والی	والڑا/والڑی
تھالی	تھالڑی	کھالا	کھالڑا	پالا	پالڑا
جالا/جالی	جالڑا/جالڑی	چالا	چالڑا	گھالھا/گھالھی	گھالھڑا/گھالھڑی

12- اینجھیں اسماء یا اسمائے صفت جنھیں دے اخیر ءچ **"یلا" یا "یلی"** ہووے تاں وت اخیر لے **"الف" یا "ی"** کوں حذف کر کے باقی نال **"ڑا" یا "ڑی"** والاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنایا ویندے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
ہیلا	ہیلڑا	پیلا/پیلی	پیلڑا/پیلڑی	تھیلا/تھیلی	تھیلڑا/تھیلڑی
ٹھیلا	ٹھیلڑا	دھیلا	دھیلڑا	ڈیلھا	ڈیلھڑا
ریلا	ریلڑا	لیلا/لیلی	لیلڑا/لیلڑی	میلا/میلی	میلڑا/میلڑی
سیلھی	سیلھڑی	نیلا/نیلی	نیلڑا/نیلڑی	ویلھا	ویلھڑا

13- اینجھیں اسما یا اسمائے صفت جنھیں دے اخیر ءچ **"الف" یا "ی"** ہووے۔ تے انھیں کنوں پہلوں **"مقدر "ل"** آونجے تاں وت الف یا ی کوں حذف کر کے باقی نال **"ڑا" یا "ڑی"** دا لاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنایا ویندے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
بھلا/بھلی	بھلڑا/بھلڑی	پلا/پلی	پلڑا/پلڑی	پھلی	پھلڑی
تھلا/تھلی	تھلڑا/تھلڑی	پھلا	پھلڑا	ٹھلھا/ٹھلھی	ٹھلھڑا/ٹھلھڑی
چلھا	چلھڑا	ڈھلا/ڈھلی	ڈھلڑا/ڈھلڑی	کلھا/کلھی	کلھڑا/کلھڑی
لکا/لکی	لکڑا/لکڑی	چھلا	چھلڑا	بلھا	بلھڑا

14- اینجھیں اسماء یا اسمائے صفت جنھیں دے اخیر ءچ **"یرا"** آونجے تاں وت **"یرا"** دے الف کوں حذف کر کے باقی نال **"ڑا"** والاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنایا ویندے سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
اَیرا	ایرڑا	پیرا	پیرڑا	پھیرا	پھیرڑا
زیرا	زیرڑا	گیرا	گیرڑا	لیرا	لیرڑا

15- اینجھیں اسماء یا اسمائے صفت جنھیں دے اخیر وچ **"ورا"** آونجے تاں وت **"ورا"** دے الف کوں حذف کر کے باقی نال **"ڑا"** والا حقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنایا ونج سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
اُورا	اورڑا	بُھورا	بُھورڑا	جھورا	جھورڑا
ڈورا	ڈورڑا	کورا	کورڑا	گورا	گورڑا

16- اینجھیں اسماء یا اسمائے صفت جنھیں دے اخیر اچ **"وری"** آونجے تاں وت **"وری"** دی **"ی"** کوں حذف کر کے باقی نال **"ڑی"** والا حقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنایا ونج سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
بوری	بورڑی	بُھوری	بھورڑی	پُوری	پورڑی
ڈھوری	ڈھورڑی	ڈوری	ڈورڑی	کوری	کورڑی

17- اینجھیں اسماء یا اسمائے صفت جنھیں دے اخیر وچ **"ل"** یا **"لھ"** آونجے تاں وت انھیں دے اگوں **"ڑا"** یا **"ڑی"** دا لاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنایا ونج سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
پھل	پھلوا	تَل	تلوا	تھل	تھلوا
جھل	جھلوی	چھل	چھلوی	دِل	دِلڑی
سِلھ	سلھوی	کھل	کھلوی	گھل	گھلوی

18- بعض سرائیکی مصادر دے **"مصدری مادہ"** یعنی **"فعل امر"** دے بعد **"اوڑا"** دا لاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بنڑ ویندے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
بھلݨ	بھلاوڑا	پلݨ	پلاوڑا	پھلݨ	پھلاوڑا
رُسݨ	رُساوڑا	وَلݨ	وَلاوڑا	رَلݨ	رَلاوڑا
گلݨ	گلاوڑا	لِکھݨ	لکھاوڑا	نَسݨ	نساوڑا

19- بعض اسماء یا اسمائے صفت کنوں بے قاعدہ پلݨ آلے اسمائے مصغر۔

اسم یا اسم صفت	اسم مصغّر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغّر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغّر
سُکا	سکھو/سکھا	موٹا	موٹو	لنور	لنوری
ٹنور	ٹنوری	مندھرا	مندھرٹا	مُناں	منوں
پُھل	پھُل	کنل	کنوں	بنرا	بنّاں
ڈھولا	ڈھولڑی	گلکا	گلکو	عاشق	عاشقو
آلسی	السوڑ	امب	امبلی	پاگل	پگلا

20- سرائیکی زبان دے اکثر اسما ءمونث جنھیں دے اخیر ءچ **"ی"** آندی اے سائے مصغر شمار کیتے ویندن جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
ڈبہ	ڈبی	مُہہ	مُہی	بٹھہ	بٹھی
پیالہ	پیالی	چولا	چولی	چھپا	چھپی
سوٹا	سوٹی	ڈولا	ڈولی	کوٹھا	کوٹھی
لوٹا	لوٹی	کٹورا	کٹوری	منگر	منگری

21- بعض اسماء یا اسائے صفت جنھیں دے اخیر ءچ **"الف"** آندے تاں وت اونہہ **"الف"** کوں حذف کر کے باقی دے نال مذکر کیتے **"یرا"** تے مونث کیتے **"یری"** والا حقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بݨی ویندے جیکر کہیں اسم یا اسم صفت دے اخیر لے **"الف"** کنوں علاوہ درمیان ءچ کوئی حرف علت (ا، و، ی) آوݨجے تاں اووی حذف کر ڈتا ویندے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغّر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغّر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغّر
اوکھا	اُکھیرا/اکھیری	بھلا	بھلیرا/بھلیری	پچکا	پچھکیرا/پچھکیری
تِکھا	تکھیرا/تکھیری	تھولا	تھلیرا/تھلیری	ٹھلا	ٹھلیرا/ٹھلیری
پکا	پکیرا/پکیری	جھکا	جھکیرا/جھکیری	چھوٹا	چھٹیرا/چھٹیری
ڈڈا	ڈڈیرا/ڈڈیری	لُٹو	لُٹیرا/لُٹیری	لوا	لویرا/لویری
مٹھا	مٹھیرا/مٹھیری	موٹا	مُٹیرا/مٹیری	وَدھ	ودھیرا/ودھیری

ب۔ اسم تکبیر یا مکبّر:

اسم مکبر دی تعریف: تصغیر دی ضد تکبیر ءہ۔ تکبیر دا لغوی معنی ءہ **"وڈا کرݨ"** یا **"وڈا تھیوݨ"** یا **"وڈ لبناوݨ"**۔ لہٰذا اوا سم جو کہیں اسم دی وڈائی بیان کرے یا کہیں اسم دی اصلی شکل کنوں وڈائی دا اظہار تھیوے یا اوندے وچ وڈائی دے معنی پاتے وݨجن اسم تکبیر یا اسم مکبر اکھیندے۔ جیویں جو گنڈھ کنوں گنڈھڑ، ٹھیکری کنوں ٹھیکر مندھانی کنوں مندھان، ڈولی کنوں ڈول، کنالی کنوں کنال وغیرہ وغیرہ

اسم مکبّر ٹاون دے قاعدے:

1- کہیں وی مونث اسم دی اخیر لی **"ی"** کوں حذف کر ڈتا ونجے تاں باقی اسم مکبر بچ ویندے ڈوجھے لوظیں ءِچ کہیں وی اسم دا صیغہ مذکر بطور اسم مکبّر استعمال تھیندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
ہوٹی	ہوٹ	تھالی	تھال	ڈولی	ڈول
پہاڑی	پہاڑ	تھگوی	تھگو	ٹہری	ٹہر
ٹوپی	ٹوپ	چھپری	چھپر	راکھی	راکھ
ڈھینگری	ڈھینگر	طاقی	طاق	کنالی	کنال

2- بعض اسمائے مونث دے اخیر ءِچ آون آلی **"ی"** کوں **"الف"** نال بدل کریں بنن آلا اسم مذکر اسم مکبر دے طور تے استعمال تھیندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبّر	اسم مونث	اسم مکبّر	اسم مونث	اسم مکبّر
ٹوکری	ٹوکرا	ڈوڈی	ڈوڈا	کٹوری	کٹورا
کہاڑی	کہاڑا	مولھی	مولھا	باٹھی	باٹھا
بڈھی	بڈھا	تڈی	تڈا	تڈی	تڈا
چلھی	چلھا	ہکری	ہکرا	چیڑی	چیڑا

3- بعض اسمائے مونث جنھیں دے اخیر ءِچ **"ڑی"** آندے تاں وت **"ڑی"** دی اخیر لی **"ی"** کوں حذف کر ڈتا ونجے تاں باقی اسم مکبر بچ ویندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبّر	اسم مونث	اسم مکبّر	اسم مونث	اسم مکبّر
اگھاڑی	اگھاڑ	بڈھڑی	بڈھڑ	ہوڑی	ہوڑ
ہناڑی	ہناڑ	بگھگوی	بگھگو	ہڑی	ہڑ
تراگوی	تراگو	ترنگڑی	ترنگڑ	تھگوی	تھگو
جھڑی	جھڑ	پھپھڑی	پھپھڑ	پلوڑی	پلوڑ

4- بعض اسمائے مونث جنھیں دے اخیر ءِچ **"ڑی"** آندے تاں وت **"ڑی"** دی **"ی"** کوں **"الف"** نال بدل ڈتا ونجے تاں اسم مکبّر حاصل تھیندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبّر	اسم مونث	اسم مکبّر	اسم مونث	اسم مکبّر
پیڑی	پیڑا	بڈھڑی	بڈھڑا	تھڑی	تھڑا

وَڑی	وَڑا	ویگوی	ویگوا	وَھڑی	دھڑا
رِہڑی	رہڑا	ٹوکڑی	ٹوکڑا	کوی	لڑا

5- بعض اسمائے مونث یا مذکر نال "ڑ" والا حقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مکبر بنایا وچ سگدے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
بگ	بگڑ	بھلھ	بھلھڑ	بوتھ	بوتھڑ
پگ	پگڑ	پنڈ	پنڈ ڑ	تھپ	تھپڑ
جھت	جھتڑ	جھل	جھلڑ	چھل	چھلڑ
دَن	دَنڑ	لَپ	لپڑ	گلھ	گلھڑ

6- بعض اسمائے مونث/مذکر دے اخیر ءِ چ "اڑ" والا حقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مکبر بنی ویندے جیکر اسماء دے وچکاریا اخیر ءِ چ کوئی حرف علّت (ا، و، ی) آونجے تاں وت اوکوں حذف کر ڈتا ویندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
بُتھی	بُتھاڑ	اُچ	اُچاڑ	پہاڑی	پہاڑ
ہٹی	ہٹاڑ	جھک	جھکاڑ	کھاک	کھکھاڑ

7- بعض اسمائے مونث/مذکر جنھیں دے اخیر ءِ چ "الف" آونجے تاں وت اونہہ "الف" کو حذف کرن سیتی اسم مکبر بنی ویندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
ہکوٹا	ہکوٹ	تلولا	تلول	چھوٹا	چھوٹ
چپوٹا	چپوٹ	جھمبوٹا	جھمبوٹ	جھولا	جھول
ڈولا	ڈول	ڈھولا	ڈھول	سلھوٹا	سلھوٹ
غلولا	غلول	منجھولا	منجھول	پڑوٹا	پڑوٹ

8- بعض اسمائے مونث/مذکر جنھیں دے اخیر ءِ چ "ی" آندی ءِ، تاں وت "ی" کوں حذف کر ڈتا ویندے تاں باقی اسم مکبر بچ ویندے۔ تے بعض اسماء دی "ی" حذف کرن دے بعد باقی نال "ان" دا ودھارا کیتا ویندے جیویں

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
مندھائی	مندھان	پرائی	پران	کھنبھائی	کھنبھان
رَچھی	رچھان	گھڈی	کھڈان	ٹہی	ٹہان
مَڈی	مڈان	تھوبی	تھوبان	اَڈی	اڈان

ڈِپھی ڈِپھان واہی وہان کڈی لڈان

9- بعض اسمائے مونث/مذکر جنھیں دے اخیر ءچ "ی" آندی ءِ،تاں وت "ی" کوں حذف کر کے باقی نال "اں" والا حقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مکبر جن ویندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
بنی	بناں	پنی	پناں	ڈِنی	ڈِناں
گنی	کناں	مُنی	مناں	مُٹھی	منھاں

10- بعض اسمائے فارسی نال "شاہ" یا "شہ" دا سابقہ گنڈھ ڈیون نال اسم مکبر جن ویندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
باز	شاہباز	کار	شاہکار	راہ	شاہراہ
سوار	شہسوار	شاہ	شہنشاہ	خرچ	شہخرچ
پر	شہپر	رگ	شہرگ	توت	شہتوت
تیر	شہتیر	زور	شہزور		

11- بعض اسمائے مونث/مذکر کنوں بے قاعدہ بُنن آلے اسم مکبر جیویں جو:

اسم مونث مذکر	اسم مکبر	اسم مونث مذکر	اسم مکبر	اسم مونث مذکر	اسم مکبر
بھنگی	بھنگو	کُھتھڑا	کُھتھڑ	ڈِھلا	ڈِھلو
ٹُھلا	ٹھلو	کلھوٹی	کلھوٹ	چھلوٹا	چھلوٹ
گھنگھوٹی	گھنگھوٹ	پچھڑوٹی	پچھڑوٹ	مندھرا	مندھروٹ
گبھرو	گبھراٹ	کھنبھ	کھنبھلاٹ	جال	جلوٹ

12- بعض اسماء جہڑے جو اسم مکبر دے طور تے استعمال کیتے ویندن۔ آڑنگ، آکڑا، اَجڑ، آکھل، اندھیج، اڑانگھا، اوجھ، الوچ، اُک، اُلیل، انگرکھا، اُلاڑ، آنڈ، اُچاڑ، ٹھہ، بوشر، بغلول، بھاہ، بھینگ، بکار، بلیم، بکھڑ، باہنڈ، باہنجھس، باگھڑبلا، بُہ کار، بکاٹ، بُوک، بڈھا، بسک، بکھیلا، بلا نگ، بلید ھ، بوک، بھکل، بھنبھ، بدھان، بھنبھوت، بُھل، بگھر، بہا، پُمن، پدھر، پھانگ، پھڈا، پھلپھوٹ، پھُمن، پھبر، تاخوں، تاوڑی، تراٹ، تراکڑ، ترنگڑ، ترپھا، تغار، تلونگ، تلھٹ، تنجھو، تُمون، تاچھڑ، تُھر، تھنبھ، تنہا، ٹنگ، ڈھنگ، ٹل، ٹھٹھ، جمبیل، جھنگ، جلال، جھپال، جھرونہا، جھجھر، چُھا، چکل، چنگھاٹ، چنا، چکھیڑ، چکل، چھجھڑ، چھیتڑ، جھرڑاٹ، جھڑ، چکاٹ، دَچھڑ، دَرمڑ، دُناڑ، دیہہ، دُپھ، دھانک، دُھڑا، ڈندال، ڈھینگر، ڈاکنی، ڈاہن، ڈنبھرا، ڈُنبھ، راخس، رغیلا، رتھڑ، رَچھ، رڑاٹ، زپڑا، زَلل، زنبوٹا، زُنبہ، سرانبہ، سندھان، شاغلا، شپڑ، سانڈھ، طبل، غربان، غرش، غروال، گِرہ، کرنگھا، کوتھ، کھانجھا، کباڑ، کوڑھ، کھنبھ، کھڈ، کھپارا، کھول، کھلول، کھنگر، گھان کوگڑ، گھاگھر، گھاگھ، گھر کاٹ، گُراڑا، گھرڑا، گھبکار،

گھمسان، گتھل، گلوہ، گپل، گلگتھا، گوسوں، گپاٹ، گھانگھا، گلھوڑ، لٹھ، لیچڑ، لچھا، لوتھ، لمب، لانگھا، مہاگ، میڑھ، مُول، مُم، مُمنی، مِلکر، مسوان، مستوکڑ، مُچھڈ، ماکھڑ، ملھنجنی، ملاسہ، مگر مچھ، مڑیچا، مڈیہہ، مریہہ، مچ، مُجھنک، مچھیل، مَنگھ، وَگ، وڈان، ولھر، وکھر، واچھڑ۔

ج ــــــ اسم ظرف:

اسم ظرف دی تعریف: ظرف دا لغوی معنی اے (i) تھاں، بھانڈا، برتن، (ii) گنجائش، حوصلہ، بردباری، (iii) صرف تے کھو دی اصطلاح اچ اسم ظرف، اسم ذات دی ہک تجھیں قسم ہے جہڑی جو جا یا وقت دے معنی تے دلالت کریندی ہے مثال دے طور تے جھر، جھنگی، مسیت، جمہ، سکول، فجر، نماشاں، ڈیہہ، رات، ہفتہ، مہینہ، سال وغیرہ۔

اسم ظرف کوں سمجھنی تے سمجھانی کیتے کجھ جملے مثال دے طور تے پیش کیتے ویندن۔

جملہ	سوال	جواب
1-اسلم ہنڑیں ہنڑیں ویندا پئے۔	کڈاں؟	ہنڑیں ہنڑیں (وقت)
2-احمد اندر ووڑ گئے۔	کتھاں؟	اندرو (جاء)
3-ہال ہولیں ہولیں ٹردا ودے۔	کیویں؟	ہولیں ہولیں (انداز طور، ریت)
4-اصغر ہوں بھجنے۔	کنتا؟	ہوں (قدر یا مقدار)
5- کجھ وی تاں نوھی سوچا۔	اقرار یا انکار؟	نوھی سوچا (انکاری انداز)
6-اکبر بالکل تلکھا لکھدے۔	کیجھاں؟	بالکل تلکھا (صفت)
7- تئیں وڈ چنگاں کم کیتے۔	کیجھاں	چنگاں (صفت)
8- توں ہوں تلکھا لکھدیں۔	کیجھاں	ہوں تلکھا (صفت)

پہلے، ڈوجھے، تریجھے تے چوتھے جملے ءچ ہنڑیں ہنڑیں، اندرو، ہوں تے ہولیں ہولیں جھنیں لوظ افعال دی تجھن، وڑن، ٹرن تے بھجن کنوں پہلوں آئین۔ اے لوظ فعل دی حقیقت کوں ودھیک نشابر کریندن۔ لہٰذا جہڑے لوظ فعل کنوں پہلوں آ کریں اوندی حقیقت کوں ودھیک نشابر کریندن "ظرف" آکھیندن۔ پنجویں جملے دا انداز انکاری ہے یعنی فعل سوچنی کنوں پہلوں لوظ "نوھی" انکار دے طور تے استعمال تھئے۔ جڈاں جو چھیویں جملے ءچ فعل لکھنی دی صفت "بالکل تلکھا" بیان کیتی گئی ستویں جملے ءچ چنگاں کنوں پہلوں آون آلی صفت "وڈا" تے اٹھویں جملے ءچ تلکھا کنوں پہلوں آون آلی صفت ہوں "چنگاں" تے تلکھا دی حقیقت کوں ودھیک نشابر کریندی ہے۔ لہٰذا چنگاں کنوں پہلوں آون آلی صفت وڈا تے تلکھا کنوں پہلوں آون آلی صفت ہوں اسم ظرف آکھیسی۔ ایویں ای چھیویں جملے ءچ تلکھا کنوں پہلوں بالکل داودھارا کیتا گئے لہٰذا بالکل دی اسم ظرف آکھیسی۔

مکدی گالھ اُتے پیش کیتیئں گئیں مثالیں دی بنیاد تے "اسم ظرف" دی تعریف کجھ ایں وی کیتی ونج سگدی ہے جو "اسم ظرف" اولوظ ہوندے جنیں وچوں وقت، جاء ریت (طور، طریقہ، انداز، قاعدہ، قانون، تمیز، تجویز، تدبیر)، قدر (مقدار، قیمت، بھا،

گنن، جوہر، رتبہ، درجہ، لحاظ)، انداز تے اقرار یا انکار دا معنی نکلے اسم ظرف اکھیندے۔ ڈو جھے لوظیں وچ او اسم جیندا کہیں جملے فعل، صفت یا کہیں ہنے ظرف نال تعلق (گانڈھا) ہووے اسم ظرف گنیا ویندے۔ مزید وضاحت کیتے اتھاں مزید مثالاں پیش کیتیاں ویندئین۔

1- سرائیکی زبان وچ بعض صفتیں دے لوظ اسم ظرف دے طور تے ورتے ویندن۔ خاص کر اونہہ حالت وچ جڈاں جو خیں واتعلق اسم یا ضمیر کنوں سوا کہیں ہنے لوظ نال ہووے۔ جیویں جو "اسلم تکھا ڑ دے یا چھوٹے بال ہوں روندن" وچ تکھا تے ہوں دراصل اسم صفت دے لوظ ہن پر اتھاں "ظرف" دی صورت وچ استعمال تھین جنھیں دا گانڈھا افعال ڑن تے روون نال ءِ۔

2- بعض اسم جہڑے جو فاعلی یا عام صورت وچ ہوندن بذات خود "ظرف" دا کم ڈیندن جیویں جو "رات چندر گرہن تھی ءِ۔ ہک پاسے تھی بہہ" انھیں جملیں وچ رات تے "ہک پاسے" توڑے جو اسم ہن تے اے اسم فاعلی صورت وچ ورتے گئین پر اتھاں اے افعال تھیوون تے ہوں نال گانڈھے دی وجہ کنوں "ظرف" دے طور تے استعمال تھیں۔

اسم ظرف دیاں صورتاں: اتھاں کجھ اسمیں دیاں اینجھاں صورتاں بیان کیتیاں ویندئین جہڑیاں جو "اسم ظرف" دے طور تے استعمال تھیندیاں رہندئین۔

1- اینجھیں اسم جہڑے جو بنیادی طور تے ظرف کیتے استعمال کیتے ویندن ہمت = (بے انداز، بے انتہا، ہوں زیادہ، حد کنوں وڈھیک وغیرہ وغیرہ)، **اتھ** = (اتھاں، اہ نہہ جاء تے، سولا، ایہہ)، **اُتھ** = (اتھاں، پرے، اونہہ جا تے)، **اُتے یا اتیں، اتو، اتاں، اتے اتے** (ہوں اتے، ولا ولا، ساندھوڑا ندھ، لگ ولگ، ذری ذری، ہک سروَ، پکو پک، سلسلہ وار، ہک ہنے دے اگوں پچھوں، ہمیشاں، روز روز، روز ڈہاڑی)، **اجاں** = (ہمن تئیں، اج تئیں، اجو اج، اہ نہہ وقت تئیں، اجن، اجن تئیں، اجن توئیں)، **کاھ** = (گذریل ڈینہہ)، **کلتھوں** = (ڈو ڈینہہ پہلوں)، **اڑتھوں** = (ترے ڈینہہ پہلوں)، **پرتھوں** = (چار ڈینہہ پہلوں)، **پس** (خاتمہ، کافی، فقط، ہوں)، **ہوں** = (ہوں شئے، ہوں مُد، ہوں جھڑکاں، ہوں کجھ، ہوں سارا، بالکل، نہایت)، **بڑت** = (جلدی، جھٹ پٹ، یکدم، ٹھہ پھہ، اہ نہہ ویلھے، فوراً، ڈوٹوک، ٹُرکی بہ ترکی)، **سچی** = (سچی مچی، سچ مچ، یقیناً، پک)، **جڈاں** = (جنیں وقت، جنیں ویلھے، جڈوں، جڈاں تہاں)، **جے کڈ ہیں** = (جے کر، مبادا، شاید)، **جیویں** = (وانگوں، وانگر، وانگیں، ایویں تیویں، جیویں ناں، سمجھ ناں، گویا)، **جھٹ پٹ** = (جلدی، فوراً)، **جہڑا، جہڑی، جہڑے، جہڑیاں** = (جو، وانگیں، جنھاں جنھاں تنھاں، کیویں ای)، **جتھاں تتھاں** = (جہڑی جا تے، جہڑے پاسے)، **مسیں مسیں** = (مشکل نال، اجاں، فقط، تھوڑا تھوڑا، وِرلے، وِرلے، کڈ ہیں کڈ ہیں، خدا خدا کر کے)، **نت** (مسلسل، ہمیشاں، گنڈھیل، ہک ہنے دے اگوں پچھوں، واری واری، سدا، مدام، دائم، ہر ہمیش، ساندھوڑا ندھ، جاوداں، ہر ویلھے)، **اَنت** = (آخر کار، اخیر، اوڑک، قصہ کوتاہ، پچھاڑی، انجام کار، انتہاء)، **ہنئیں تئیں** = (اہ نہہ وقت، جلدی، تازہ، ہنئیں ہمن ہنئیں لا)، **ہر وہر و** = (خواہ مخواہ، فی الفور، ہناں سبب ہنئیں جھنیں، بے وجہ، اجائی، مفت، خالی خولی)، **ہُمی** = (اہ نہہ گھڑی، اہ نہہ ویلھے، فوراً، جلدی)، **ہک واری** = (ہک دفعہ، ہک پھیرے، ہک چکر، ہک وار، ہک مرتبہ،

کڈ ہیں، کڈ ہیں وی)، **کیوں**=(کہڑے سبب، کہیں کیہتے، کہیں واسطے)۔

2- کجھ صفتاں جہڑیاں جو ظرف دے طور تے استعمال تھیندئین:

اچن چیتی (بے خبری ءچ، اچانک، ناگہاں، اتفاقاً، اچل چیت، اچا چیتی، یکدم ابڑ ءُت)، **اڈو**=(نزدیک، قریب، کلھو)، **اُڈو**=(پریں، دور)، **اونہوں**=(انکار دا لوظ، منع کرن دا انداز)، آں ہاں)، **اویل سویل**=(اگیں پچھیں، دیر نال یا وقت کنوں اگیں)، **تھولا**=(تھوڑا، ذری جتنا، ہوں گھٹ)، **ڈاڈھا**=(زور آور، مضبوط، قاہو، پختہ، پوختہ، پکا، سخت، رُکھا، جابر، ظالم، تکھا، تیز، ہوں زیادہ، وزیر، بے حد، بالکل، اوکھا)، **سودھا**=(راست باز، صاف دل، کھرا، سچا)، **ہُڑا**(چست، چالاک، چوبند)، **سوایا**=(ودھیک، کجھ زیادہ)۔

3- کجھ اتھئیں صفات جنھیں کنوں وقت یا جاہ دے معنی نکلن تے جنھیں دے اخیر ءچ الف، واؤ، اں یا ی ہووے۔ اگو یا اگوں، اگاں، اگونہاں، اکونہی، اکو نہے، اگا نہاں، پچھو، پچھوں، پچھاں، پچھا نہاں، پچھونہاں، پچھونہی، پچھونہے، پچھلا، پچھلی، پچھلے، پچھلیاں، اگیرے، اگیرا، اگیری، اگیریاں، پرو، پرھاں، پرھوں، پرھیں، پرونہاں، پرونہی، پرونہے، پروبھرا، پروبھری، پروبھرے، پروبھریاں، اڈو، ایڈو، ایڈے، اُڈو، اوڈو، اوڈے، اتو، اتوں، اتے، اتاں، اتلا، اتلے، اتلی، اتلیاں، بیٹھو، بیٹھوں، بیٹھاں، بیٹھیلا، بیٹھیلی، بیٹھیلے، بیٹھیلیاں، وچو، وچوں، وچالے، وچا نگے، وچاں، وچلا، وچلی، وچلے، وچلیاں، اندرو، آندری، اندروں، اندرلا، اندرلی، اندرلے، اندرلیاں، بہرو، بہری، بہروں، بہرلا، بیرلی، بہرلے، بہرلیاں، پروں، پرلا، پرلے، پرلیاں، پرلی، دلوں، دل نال، دل ءچ وغیرہ وغیرہ۔

4- بعض صفتاں جنھیں دے اخیر ءچ ''الف'' آندے جے کر اونہہ اخیر لے الف کوں ''ئیں'' نال بدل ڈتا ونجے تاں وت اوظرف بن ویندے جیویں جو:

صفت	ظرف	صفت	ظرف	صفت	ظرف
چنگا	چنگئیں	مندا	مندئیں	وڈا	وڈئیں
مٹھا	مٹھئیں	تِکھا	تِکھئیں	سُتا	سُتئیں
بیٹھا	بیٹھئیں	روندا	روندئیں	پوندا	پوندئیں

5- ضمیری بنیادیں کنوں بݨن آلے اسمائے ظرف:

الف۔ ضمیر ایہہ:

ظرف مکاں: اتھے، اتھاں، اتھوں اتھئیں، اتھا ہوں، اتھا ہیں، اتھا ہو، اتھائیں۔

ظرف زماں: اے تئیں، اے توئیں، اتنے وقت تئیں اتنی دیر تئیں، اتنی حد تئیں۔

ظرف تمیز یا ریت: ایں، اینویں، اینجھیاں، اینجھئی، اینجھئیں، اینجھی، اینجھاں، اینجھیں، ایہہ جھیاں، ایہہ جھئی، ایہہ جھئیں، ایندی، ایندے، ایندیاں، ایندا۔

ظرف مقداری: ایڈا، ایڈی، ایڈے، ایڈیاں، اتنا، اتنی، اتنے، اتنیاں، اُتلا، اُتلی، اُتلے، اُتلیاں یا اوتلا، اوتلی، او تلے، اوتلیاں

سمتی ظرف: ایڈھ، ایڈے، ایڈ ہاں، اڈاہو، اڈاہوں، اڈاہیں، اڈاہاں، اڈہوں، اڈہئیں۔

ب۔ضمیر "او":

ظرف مکاں: اُتھ، اُتھاں، اتھوں، اتھئیں، اتھنوں، اتھاہوں، اتھاہیں، اتھاہو، اتھائیں۔

ظرف زماں: اوتیئں (اتنے وقت تیئں، اتنی دیر تیئں، اتنی حد تیئں)، اوتوئیں۔

ظرف تمیزیا ریت: اوں، اونویں، اوجھیں، اوجھیاں، اوجھیہاں، اوجھئیں، اوں جھئیں، اوجیہی، اوجیہیں، اوجھاں، اوندا، اوندی، اوندے، اوندیاں۔

ظرف مقداری: اُوڈا، اُوڈے، اوڈی، اوڈیاں۔اُڈے، اُڈانہہ۔، اُڈاہو، اُڈاہوں، اُڈانہیں، اُڈانہاں

سمتی ظرف: اڈو، اڈے، اڈانہہ، اڈاہو، اڈاہوں، اُڈانہیں، اُڈانہاں، اڈہوں، اڈہیں۔

ج۔ضمیر "جو"

ظرف مکاں: جتھ، جتھاں، جتھو، جتھوں۔

ظرف زماں: جڈ، جڈاں، جڈوں (جتنی دیر تیئں، جتنے وقت تیں، جتنی حد تیئں)

ظرف تمیزیا ریت: جیویں، جیھیں، جیھئیں، جیجھاں، جیجھیاں، جیجھی، جیجھیاں، جہڑا، جہڑی، جہڑے، جہڑیاں، جیندا، جیندی، جیندے، جیندیاں۔

ظرف مقداری: جتنا، جتنی، جتنے، جتنیاں، جتی، جتیاں، جتے، جتلا، جتلی، جتلے، جتلیاں، جیڈے، جیڈی، جیڈیاں، جیڈا۔

سمتی ظرف: جڈو، جڈے، جیڈو، جیڈے، جیڈانہہ، جیڈوں۔

د۔ضمیر "تو"

ظرف مکاں: تتھاں، تتھوں

ظرف زماں: تڈاں، تڈ ہیں، تڈ ہوں، تڈانہاں، ترعائیں، تستوئیں۔

ظرف تمیزیا ریت: تیویں، تیڈا، تیڈی، تیڈے، تیڈیاں۔

ظرف مقداری: تئیں، تیڈا، تاں، تیڈا۔

سمتی ظرف: تیڈو، تہاڈو، تیڈوں، تاں ڈوں، تئیں ڈوں۔

ر۔ضمیر "کئی"

ظرف مکاں: کتھ، کتھاں، کتھائیں، کتھاہیں، کتھنوں، کتھاہوں، کتھوں۔

ظرف زماں: کڈاں، کڈوں، کڈیں، کڈانہہ، کڈاہیں، کڈانہاں۔

ظرف تمیزیا ریت: کیں، کہیں، کیہاں، کیہی، کیہے، کیجھاں، کیجھی، کیجھے، کیجھیاں، کیجھیں، کیجھیے، کیندا، کیندی، کیندے،

کیندیاں، کہڑا، کہڑی، کہڑے، کہڑیاں۔

ظرف مقداری: کتنا، کتنی، کتنے، کتنیاں، کتلا، کتلی، کتلے، کتلیاں، کیڈا، کیڈی، کیڈے، کیڈیاں۔

سمتی ظرف: کیڈو، کیڈے، کیڈ ہیں، کیڈو، کیڈے، کیھیں۔

6- کجھ اسم ظرف زماں جنھیں نال ودھیک سابقے یا لاحقے گنڈھ کرئیں مرکب اسم زماں بنائے ویندن سگدن۔

الف۔ **سابقہ جے:** جے تیئں، جے توئیں، جے کیڈا ہیں، جے کیڈیئں، جے تیکر۔

ب۔ **سابقہ جڈاں:** جڈاں تیئں، جڈاں توئیں، جڈاں تیکر۔

ج۔ **سابقہ کے:** کے تیئں، کے توئیں، کے تیکر۔

د۔ **سابقہ کڈاں:** کڈاں تیئں، کڈاں توئیں، کڈاں تیکر۔

ر۔ **سابقہ اے:** اے تیئں، اے توئیں، اے تیکر۔

س۔ **لاحقہ کنی، کنیں، کنوں:** کلھ کنی، رات کن، اج کن، شام کن، فجر کن، کڈاں کن، جڈاں کن، تڈاں کن، کڈوں کن، جڈوں کن، تڈوں کن۔

ش۔ **لاحقہ "وکا":** کلھوکا، رتوکا، فجروکا، اجوکا۔

ص۔ **سابقہ اجاں:** اجاں تیئں، اجاں توئیں، اجاں تیکر۔

ض۔ **سابقہ تڈاں:** تڈاں تیئں، تڈاں توئیں، تڈاں تیکر۔

ع۔ **لاحقہ تیئں:** اجاں تیئں، جڈاں تیئں، کڈاں تیئں، تڈاں تیئں، جڈوں تیئں، کڈوں تیئں، تڈوں تیئں، کلھ تیئں، اج تیئں، شام تیئں، فجر تیئں، رات تیئں، ڈیہہ تیئں، ڈوپہریں تیئں وغیرہ وغیرہ۔

7- کجھ اسم ظرف مکاں جنھیں نال ودھیک سابقے گنڈھ کرئیں اسم ظرف مکاں بنائے ویندن سگدن۔

الف۔ **سابقہ کتنے یا کے:** کتنے تیئں، کتنے توئیں، کے تیئں، کے توئیں۔

ب۔ **سابقہ کتلے یا کیتلے:** کتلے تیئں، کتلے توئیں، کیتلے تیئں، کیتلے توئیں۔

ج۔ **سابقہ اتنے یا اتلے یا اتلے:** اتنے تیئں، اتنے توئیں، اتلے تیئں، اتلے توئیں، اتلے تیئں، اتلے توئیں۔

د۔ **سابقہ جتنے، جتلے یا جیتلے:** جتنے تیئں، جتنے توئیں، جتلے تیئں، جتلے توئیں جیتلے تیئں، جیتلے توئیں۔

ر۔ **سابقہ جتی:** جتی تیئں، جتی توئیں۔

8- بعض اوقات اسم مفعول یا اسم حالیہ اسم ظرف وانگوں کم آندن جیویں جو:

1- میں بیٹھیں رات گذار چھوڑی ءِ۔ 2- او کبدا کبدا سوڑ ءِچ وڑ ئیے۔

پہلے جملے ءِچ **بیٹھیں** اسم مفعول ءِ۔ تے ڈوجھے جملے ءِچ **"کبدا کبدا"** اسم حالیہ ءِ۔ جڈاں جو اتھاں اے ظرف دے طور تے استعمال تھیں۔

9- کجھ مرکب ترکیباں (لوظ) ہوئیاں جو ظرف دے طور تے استعمال تھیندئین۔

الف: ڈوہکو جھنیں اسم یا ہم جنس اسمیں دے مرکبات:

اوڑاپاڑا، اویل سویل، پل پل، گھڑی گھڑی، ڈینہہ پہ ڈینہہ، ڈینہہ رات، روز روز، نت نت، دردر، گھر گھر، دھوڑ چھاہی، گھر گھاٹ، گھربار، ترٹپاٹی، ڈیڈھی پردہ، محل ماڑی، خط پتر، اتہ پتہ، نینواں پتہ، پتہ اڈھا، خبر چار، ہا نہہ بیلی، نوکر چاکر، قصہ کہانی، قصہ قواصہ، سدھ سلیہا، چاھا پتھاری، دانہ دھپا، ڈھور ڈنگر، ہل پھالا، ہل پنجالی، تھاں تھپا، آتھر پورا، گاہاں ہدھاوغیرہ۔

ب: اسم تے اسم مفعول داگاہڑھا:

تتے تا، چندرا بھردے، بکھ لتھے، پوپھٹے، بکھ ابھرینے، چندر ڈھکے، رات ڈھلیئے، تارے لڈینے، پا پیادے، پرھئیں پھٹے، ڈینہہ لتھے، لوکیں ستے، ہا نہہ بھجے، مینہہ وگھے وغیرہ وغیرہ۔

ج: اسم تے اسم حالیہ داگاہڑھا:

بکھ مردئیں، رات ڈھلدئیں، رت روندئیں، نیر وہیندئیں، گالھ کریندئیں، مینہہ وسیندئیں، چندر تکیندئیں، راہ بھلیندئیں، روح وندلیندئیں، رنگ وٹیندئیں، ہا نہہ بھیدئیں، رگ مپیندئیں، گھن اڈھیندئیں، بھیڑی بھڑدئیں، وتا چیندئیں وغیرہ وغیرہ۔

د: اسم تے اسم صفت داگاہڑھا:

پچھلے پیریں، پچھلے پہر، اگھیں پہر، چو دھار، ذری گھٹ، بک دم، چٹاڈینہہ، کالی رات، کالا کچھوں، چٹا کھیر، بگا بگ، کالی کلھوٹی، نواں نکور، بھاری پنڈ، رکھا متھا، پتلا پتنگ، سکا ڈھینگر، پتلا چھنگ، پتلا پوں، سکی نڑی، کالا کاں، دودی لگڑ، سیاناں کاں وغیرہ وغیرہ۔

ر: اسم تے حرف جار داگاہڑھا:

اکل نال، رات کوں، فجر تئیں، سک وچ، شرم کنوں، عمر بھر، ڈرکنوں، اکھیں وچوں، کوٹھے اتے، ہتھیں نال، سیندھ وچ، وَن پیٹھ، ناکھی اُتے، جنگھ تلے، کنڈ پچھوں وغیرہ۔

س: اسم تے حالیہ معطوفی داگاہڑھا:

پیر سنگھوڑینے، پیر ودھائے، ہتھ جوڑینے، ہتھ ہدھے، متھا ٹیکیئے، اکھیں نوٹینے، اکھیں بھالیئے، اکھیں ڈٹھے، وال ہدھے، وال کھولیئے، وال کھنڈینے، رنگ وٹیئے، رنگ ڈکھیئے، منہ وٹینے، منہ ڈکھئے، منہ لکیئے، سندھلا ہدھے، پندھ پئے وغیرہ۔

ش: اسم مفعول دے ڈوصیغیں داگاہڑھا:

کھادے پیتے، روندھے پکے، رجے پجے، تھکے ترٹے، دھوتے پوتے، بھنے ترٹے، گلئے بھرینے، سُجے پُجے، مارینے کیئے، اُڈینے پُڈینے، ہدھے چھٹئے، بھنے بھروڑینے، لگے کھتے، بکھے تے وغیرہ وغیرہ۔

ص: **اسم حالیہ تمام دے ڈو صیغیں دا گاڈھا:**

اٹھدا ہندا، روندا پیندا، رڑھدا رہوندا، آندا ویندا، روندا کھاندا، الیندا ہلیندا، گھمدا پھردا، کھاندا پیندا، وسدا رسدا، کھلدا کھیڈدا، سیندا پوندا، رحدا بچدا، ڈکدا اٹھڑکدا، کلبدا کلبدا، بچدا بچدا، کھلدا ہسدا، روندا ہر ڑاندا وغیرہ وغیرہ۔

ض: **حالیہ معطوفی دے ڈو صیغیں دا گاڈھا:**

اٹھدئیں ہوندئیں، روندئیں پیندئیں، رڑھدئیں رہوندئیں، آندئیں ویندئیں روندئیں کھاندئیں، کھاندئیں پیندئیں، الیندئیں ہلیندئیں، گھمدئیں پھردئیں، وسدئیں رسدئیں کھلدئیں کھیڈدئیں، سیندئیں پوندئیں، ڈکدئیں تھڑکدئیں، کھلدئیں ہسدئیں، وغیرہ وغیرہ۔

ط: **ڈو صفتیں دا گاڈھا:**

اولا سولا، اوتر تکھر، سدھا پٹھا، سکا سڑیا چنگاں بھلا، پر نیا پتریا، ہونا ڈھڈا، سچاں سکھناں، رجیا کیا، اوکھا سوکھا، رکھا سکھا، بدھا چھٹا، ٹھوا اٹھوا، تکھا تکھا، ہولا ہولا، وڈا وڈا، سکی تر نجھ، نکا وڈا، سوہناں سوڈھا، ماریا کٹیا، کملا رملا، لولا بھولا، ننگا کھنگھا، کاناں کھنڈا، ڈھا کھڑیا، نیک پاک، چور چکار، چور چار، کچا پکا، سدھ سولا وغیرہ وغیرہ۔

ظ: **فعل امر تے حالیہ معطوفی دا گاڈھا:**

سوچ سمجھ کے اکریں، ڈیکھ بھال کے اکریں، مار کٹ کے، بنا جوڑ کے، اڈا اڈ کے، نھچ نھچ کے، سن سن کے، مار مار کے، بھن بھروڑ کے، لک چھپ کے، گھٹ وٹ کے، نھچ در ک کے، سن سمجھ کے، سڑ نھچ کے، سک سڑ کے وغیرہ وغیرہ۔

ع: **ڈو زمانی ظرفیں دا گاڈھا:**

اج کاہ، بکاہ، کلھوں، جڈاں کڈاں، نت ڈیہاڑی، راتیں ڈیہیں، کڈ ہیں کڈ ہیں، ہنئیں ہنئیں، ارتھوں پرتھوں، سجھ صباحیں، روز ڈیہاڑی، سویلے کویلے، رات ڈوپہریں، جڈاں تڈاں، کڈانہہ کڈانہہ، نت نت، روز روز۔

غ: **ڈو مکانی ظرفیں دا گاڈھا:**

اتھاں اتھاں، اتھوں اتھوں، جتھوں کتھوں، جتھاں کتھاں، اتھاہیں کتھاہیں، جتنے کتنے، کتھوں کتھوں، بھوبھے ڈھیئں، کھوہ کھاڈے، بند بندوڑے، رہیں پدھیں وغیرہ۔

ف: **تمیزی یا ریتی ظرفیں دا گاڈھا:**

ایویں اوئیں، جیویں تیویں، جیہڑیں تیہڑیں، جیجھیں تیجھیں، اجیھیں اوجھیں وغیرہ وغیرہ۔

ک: **ڈو مقداری ظرفیں دا گاڈھا:**

ایڈا اوڈا، جتنے کتنے، جیڈیں کیڈیں، وڈیں چھوٹیں، ایڈیں اوڈیں، کتھیں کتھیں، اتھیں اتھیں، جتھیں جتھیں، ایڈہیں ایڈہیں، وڈیں وڈیں وغیرہ۔

گ: **ڈوسمتی ظرفیں دا گاڈھا:**

ایڈے اوڈے، انتیں انتیں، لے ایجے، اورھو پرو، ایجو کھیو، اڈاہوں اُڈاہوں، جیڈوں کیڈوں، جیڈے کیڈے، ڈھاہوں ڈھہاروں، اتے تلے، بیٹھاں اتاں جنتیں کنتیں، جیڈوں کیڈوں، تیڈومیڈو وغیرہ وغیرہ۔

ل: **کجھ فارسی زبان دے اسم ظرف:**

آہستہ آہستہ، بس، جلد، شاید، مفت، ہرگز، ہمیشہ، ہاربار، برابر، بے شک، درحقیقت، دم بدم، سراسر، صبح شام، ناحق، ہردم، ہرروز، ہرسال، ہروقت، ہرگھڑی، ہرپل، یکدم وغیرہ وغیرہ۔

م: **کجھ عربی لوظ یا ترکیباں:**

اکثر، بعید، تمام، حاضر، ضرور، ظاہر، غائب، فقط، قریب، مجال، مسلسل، مقابل، ممکن، واجب، بالکل، عنقریب، فی الحال، فی الحقیقت، اتفاقاً، دائماً، غالباً، فوراً، لازماً، مثلاً، یقیناً وغیرہ وغیرہ۔

10-اسم ظرف دیاں قسماں: اسم ظرف دیاں اٹھ قسماں ہن۔ جہڑیاں جوابے ہن۔

1-ظرف مکاں 2-ظرف زماں 3-ظرف تمیز یا ریت 4-ظرف مقداری

5-ظرف سمتی 6-ظرف سببی 7-ظرف اقراری یا ایجابی 8-ظرف انکاری

1-اسم ظرف مکاں: اوہو اسم ظرف جنکیں وچوں کہیں جاء، مقام یا طرف (سمت) دے معنی نکلن اونہہ اسم ظرف کوں اسم ظرف مکاں آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے گھر، پہاڑ، جھر، جھنگی، میت، ٹبہ، جھوک، وساخ، پڑ، اتھاں، اُتھاں، ایڈو، اڈو، چودھاروں، لمیو، اتھیو، جتھاں، کتھاں وغیرہ وغیرہ۔

2-اسم ظرف زماں: اوظرف جنکیں ءچ کہیں وقت یا زمانے دی سُدھ پووے۔ اسم ظرف زماں اکھیندے۔ مثال دے طور تے رات، ڈیہہ، شام، فجر، دھمیں، چھمانہی، سال، مہینہ، جڈاں، کڈاں، تیڈاں، ہنڑیں، کاہ، کلاتھوں، چندرا بھردے، بجھ لتھے، پچھلے پہر، چناڈیہہ، کالی رات وغیرہ وغیرہ۔

3-اسم ظرف تمیز یا ریت: اسم ظرف تمیز اوہ اسم ءچ ہڑا جو کہیں فعل، کہیں صفت یا کہیں امر دے واقع تھیون دا طور طریقہ بیان کرے یا انھیں دی کیفیت دی وضاحت کرے۔ ظرف تمیز دے آون نال افعال یا صفات دے معنی ءچ تھوڑی ہوں کمی بیشی ضرور واقع تھی ویندی ء۔ کجھ تمیزی لوظ اینجھیں ہن جہڑے جو ضمائر کنوں، ندن تے کجھ اسماء کنوں وی ہندن۔ مثال دے طور تے اینویں، اینجھاں، اوجھاں، جہڑا، کہوئیں، مسئیں، جیجھاں، اکثر، البتہ، الغرض، محال، کجھاں، کجھیاں، کجھی، کجھی، کیویں، کجھے، کجھیئے، کہیں، کیہاں، کیہی، کیہے وغیرہ وغیرہ۔

4-اسم ظرف مقداری: اوہ اسم جنکیں وچوں وسعت (فراخی) قدر، مقدار یا انداز دے معنی نکلن اوکوں اسم ظرف مقداری آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے بالکل، بے حد، بے شمار، بے انداز، ہوں جھولا، ڈھیر، سارا، سب، باقی، جل جتنا، ذری جتنا، گپل، ٹوٹا، بھورا، سوایا، گھٹ، کجھ، وڈھیک، اتنا، جتنا، کتنا، اینتلا، جیتلا، کیتلا، ایڈا، اوڈا جیڈا، کیڈا، ذرہ بھورا، عام تام وغیرہ وغیرہ۔

5-**اسم ظرف سمتی:** اینکھیں لوظ جہڑے جو کہیں سمت کوں ظاہر کرن اسم ظرف سمتی اکھیندن۔مثال دے طور تے ایڈے،اوڈے، اڈاہوں،اڈاہیں جیڈے کیڈے، کے تیئں، کیڈو، کیڈو، کیڈے،اتے، تلے، لمیو، اجیو، ڈنجھاروں، ڈلھاہوں، اندرو، بہرو، وچ، اِنتے، بنتے، کنتے، اُنتے، انوں، اُنوں، جنوں، کنوں، اِنوں اُوں، جنوں کنوں، ایڈوں اوڈوں، جیڈوں کیڈوں، ان، اُن، جن، کن، جنوں، کنوں وغیرہ وغیرہ۔

6-**اسم ظرف سببی:** اولوظ جہڑے جو کہیں سبب دے طور تے ورتیے وُنجن یا جنھیں کنوں کہیں "سبب" وجہ یا علت دے معنی نکلن اسم ظرف سببی اکھیندن۔جیویں جو:لہٗ،بہ کیتے،لہٗ،بہ واسطے،تہیں،تہوں،تہوں تاں،لہٗ،بہ پاروں،لہٗ،بہ خاطر،لہٗ،بہ لئیوں،اینویں، ایں طرحاں،ایندی کار،چنانچہ،تاں جو،متاں،کیوں جو،ایندے کارن،لہٗ،بہ وانگوں،اونہہ وانگوں،لہٗ،بہ سانگھے وغیرہ وغیرہ۔

7-**اسم ظرف اقراری یا ایجابی:** اینکھاں ظرف جہڑا جو اثبات، ایجاب یا اقرار دے معنی ڈیوے اسم ظرف اقراری یا ایجابی اکھیندے۔مثال دے طور تے ہا،جی ہا،اچھا چنگاں،جی،ہوں،اچھا جی،یقیناً،بالکل،بے شک،بلاشبہ،اصلوں،البتہ،بجا،ٹھیک، درست،صحیح،واقعی،بکو جھلیاں،ٹھیک ءِ،سچی مچی،ضرور،کہیں وی صورت ءِ چ جیویں،جیجھاں،شالا وغیرہ وغیرہ۔

8-**اسم ظرف انکاری:** اینکھاں اسم ظرف جہڑا جو نفی یا انکار دے معنی ڈیوے اسم ظرف انکاری اکھیندے۔مثال دے طور تے۔نہ، نئیں نھئیں،آنہاں،اونہوں،نئیں نئیں،شاید،غالباً،ہرگز،بن،کوء،کوئیناں،کائیناں،کا ئمی،کوی نئیں،کجھ نئیں،کجھ وی نئیں،توڑے جوئیں،بالکل نہ،کہوئیں نہ وغیرہ۔

9-**سرائیکی سابقیں نال پنجن آلے اسم ظرف مکاں:**

آڑہ/آڑی: آڑہ اکبر شاہ،آڑی احمد خان۔

بکھری: بکھری احمد خاں،بکھری سیداں

بنڈہ: بنڈہ اسحاق،بنڈہ سرگانہ،بنڈہ بلوچاں۔

بیٹ: بیٹ بختیاری،بیٹ بھتر،بیٹ جھلن،بیٹ ہیر،بیٹ دیلی،بیٹ گجی،بیٹ وساوا،بیٹ ہزاری،بیٹ کچھیلا،بیٹ موز جھنگی، بیٹ فتح خان،بیٹ تھوری،بیٹ سکھائی،بیٹ بھیڑاں آلی۔

ترنڈہ: ترنڈہ محمد پناہ،ترنڈہ سوائے خان،ترنڈہ میر خان،ترنڈہ کورکیچ۔

ٹبہ: ٹبہ امام،ٹبہ شاہ حبیب،ٹبہ سلطان پور،ٹبہ مسعود پور،ٹبہ رؤڈہ،ٹبہ عالمگیر،ٹبہ مہربان شاہ،ٹبہ بدرشیر،ٹبہ موچیاں، ٹبہ امام شاہ

ٹبی: ٹبی قیصرانی،ٹبی ہزاری،ٹبی عزت،ٹبی جھلن،ٹبی سہاگن،ٹبی ہوت مہر،ٹبی داتا،ٹبی سیداں،ٹبی لوہاراں۔

ٹھل: ٹھل نو،ٹھل حمزہ،ٹھل دریا،ٹھل ہیر،ٹھل حسن،ٹھل ہیرو،ٹھل نجیب۔

ٹھیڑھ: ٹھیڑھ دلورائے،ٹھیڑھ پوستی،ٹھیڑھ ضبطی۔

تل: تل اہیب،تل کوٹ،متی تل۔

جھوک: جھوک اڑا،جھوک چھتری،جھوک گلاب شاہ،جھوک حسن خان،جھوک وینس،جھوک داؤ،جھوک ناچ،جھوک سانول،

جھوک اشاری، جھوک مٹھے آلی، جھوک دلے والی، جھوک بودو۔

چک: چک جمیرہ، چک حیدر آباد، چک شہزاد، چک لوہاراں، چک نورنگ، چک عباس، چک ڈبہ، چک لالہ۔

دائرہ: دائرہ دین پناہ، دائرہ وہ دھو۔

رکھ: رکھ فتح خان، رکھ خیر ے آلا، رکھ شیران آلا، رکھ موز جھنگی۔

چوٹی: چوٹی زیریں، چوٹی بالا۔

چوک: چوک اعظم، چوک سرور شہید، چوک منڈا، چوک شہیداں، چوک خونی، چوک ماڑی، چوک میتلا۔

دڑہ/ دڑی: دڑہ باقر پور، دڑی عظیم خان، دڑی سانگی، دڑی مہتماں، دڑی مہراں۔

دیرہ: دیرہ غازیخان، دیرہ اسماعیل خان، دیرہ فتح خان، دیرہ نواب صاحب، دیرہ بکھا، دیرہ دون۔

کڑی: کڑی احمد خان، کڑی افغانان، کڑی شموزئی، کڑی جمنداں۔

کوٹ: کوٹ قیصرانی، کوٹ ادو، کوٹ سلطان، کوٹ بہادر، کوٹ مبارک، کوٹ سبزل، کوٹ مٹھن، کوٹ سابہ، کوٹ سنجر خان، کوٹ خلیفہ، کوٹ چھمہ، کوٹ مراد، کوٹ قطب۔

کوٹلہ: کوٹلہ حاجی شاہ، کوٹلہ نارنگ سارنگ، کوٹلہ تولے خان، کوٹلہ موسیٰ خان، کوٹلہ خیر ے خان، کوٹلہ پٹھان، کوٹلہ نواب، کوٹلہ نصیر، کوٹلہ عیسن۔

کوٹلی: کوٹلی مراد، کوٹلی کوہاراں، کوٹلی نجابت۔

گوٹھ: گوٹھ مہارلہ۔تاج گوٹھ۔

گوٹھی: گوٹھی اختیار خان، گوٹھی شاہو، گوٹھی خیرو، گوٹھی حبیب اللہ۔

روجھان: روجھان جمالی، روجھان مزاری۔

گوٹھ: گوٹھ ماہی، گوٹھ مخراب، گوٹھ شاہ محمد، گوٹھ حیات، گوٹھ عالو۔

ماڑی: ماڑی اللہ وسایا، ماڑی اندس، ماڑی اللہ بچایا۔

مڈ: مڈ بھائیاں، مڈ رشید، مڈ منگلہ، مڈ گامن، مڈ مستوئی، مڈ رانجھا، مڈ درباری، مڈ درباری، مڈ بھورا، مڈ حسن۔

وستی: وستی عظیم، وستی سکھانی، وستی بزدار، وستی مٹھے آلی، وستی کوہر، وستی چورکن، وستی ترمن، وستی سوکڑ، وستی باتلہ، وستی لتڑہ۔

وہی: وہی حسین، وہی جان محمد، وہی بہاول شاہ، وہی موچیاں، وہی شاہ محمد۔

10- **سرائیکی مصادر کن پھوٹ آلے اسم ظرف مکاں:**

مصدر	ظرف مکاں	مصدر	ظرف مکاں
ابھرن	ابھار	اترن	اترائی

اجوان	اجاڑ	اَڈن	اڈ ھا، اڈ
اَڑن	اَڑ	بھورن	بھورا (تہ خانہ)
بھجھن	بھاجو	پدھرن	پدھر (میدان)

11- **سرائیکی اسماء کن پتن آلے اسم ظرف مکاں:**

مصدر	ظرف مکاں	مصدر	ظرف مکاں
اباد	ابادی	آڈ	آڈی
آل	آلھناں	اتے	اتار
اُچا	اچ/اچاڑ	اروڑ	اروڑی
اڑی	اڑود/اڑد	اگوں/آگا	اگواڑ
امام	امام باڑہ	پچھوں	پچھواڑ

12- **سرائیکی لاحقیں کن پتن آلے اسم ظرف مکاں:**

اں: لودھراں، چاچڑاں، پکالاڑاں، جہانیاں، سٹانواں، چھ عباسیاں۔

انی: بھکانی، مندرانی، شیدانی، ہنگوانی، کنڈانی، مانکانی، طلبانی۔

بار: نیلی بار، ساندل بار۔

بیلہ: خان بیلہ، لس بیلہ، مکھن بیلہ، قاسم بیلہ، شکر بیلہ، راوبیلہ۔

پتن: پاک پتن۔

پور: خان پور، حام پور، راجن پور، حاجی پور، فاصل پور، نور پور، احمد پور، لیاقت پور، فتح پور، حاصل پور، رسول پور، خیر پور، میر پور، شاہ پور، سید پور، دھوڑ پور، لائل پور۔

پیر: زندہ پیر، جھمپیر، لال پیر۔

وڑو: موئن جودڑو (موہنجودڑو)، لاکھودڑو۔

سال/شالہ: دھرم سال/دھرم شالہ، گاؤ سال/گئوشالہ، بکسال، درسال، گھڑسال، پاٹ شالہ۔

سرا/سرائے: لنگر سرائے، مہمان سرا، حرم سرائے، کارواں سرائے۔

کوٹ: محمود کوٹ، سلطان کوٹ، نواں کوٹ، کندھ کوٹ، سیالکوٹ، شور کوٹ، زور کوٹ، شہزاد کوٹ، شیر کوٹ، اندر کوٹ، کوٹ سبزل، کوٹ قطب۔

گھاٹ: نشتر گھاٹ، غازی گھاٹ، دھوبی گھاٹ۔

گوھ: زور گوھ، خان گوھ، مظفر گوھ، تاج گوھ، امان گوھ، شیر گوھ، شکر گوھ، کاٹھ گوھ۔
گھر: چڑیا گھر، تار گھر، ٹکٹ گھر، بجلی گھر، کتاب گھر، ناچ گھر۔
کوٹھ: چینی کوٹھ، غنی کوٹھ، ماچھی کوٹھ، مانجھی کوٹھ، پیر جو کوٹھ۔
شاہ: جمن شاہ، راجن شاہ، شیر شاہ، حبیب شاہ۔
جی: کوسر جی، باگڑ جی، کولار جی۔
منڈی: میوہ منڈی، سبزی منڈی، غلہ منڈی، لکڑی منڈی، کپڑا منڈی، وہاڑی منڈی، جہانیہ منڈی۔
کے: مرید کے، کاموں کے، مانگے، ڈاہڈ کے، پیکے۔
نگر: بہاول نگر، احمد نگر، اقبال نگر، عباس نگر، دھریجہ نگر، شام نگر، رسول نگر، پریم نگر، محمد نگر۔
واڑہ: مچھی واڑہ، ٹھٹھی واڑہ۔
وال: احمد وال، بکڑ وال، خانیوال، گیلے وال، چکوال، بھلوال، ساہی وال۔
والا: اچی والا، ساہووالا، حیدر والا، خیرے والا، کلاچ والا، مجراب والا، نور والا، مہرے والا، دُلے والا، باقر والا، دادو والا، پیر والا
والی: مڑھاں والی، دَلے والی، ڈھولے والی، میاں والی، باجھرے والی، سکھانی والی، سلاں والی، طاہر والی، روہیلاں والی، فقیر والی
واہن: آدم واہن، شیخ واہن، سلار واہن، چیلے واہن، بھٹہ واہن، سسو واہن۔
13- اردو/ فارسی لاحقیں نال بُݨی آلے اسم ظرف مکاں:
آباد: حیدر آباد، جیکب آباد، جہان آباد، اورنگ آباد، الہ آباد، کرم آباد، وزیر آباد، مظفر آباد، اسماعیل آباد، رحیم آباد، کریم آباد۔
خانہ: کتب خانہ، ڈاک خانہ، غسل خانہ، باورچی خانہ، شراب خانہ، بت خانہ، قید خانہ، مسافر خانہ، بندی خانہ، سلی خانہ، پھنگڑ خانہ،
دان: نمک دان، قلم دان، پان دان، عطر دان، آتش دان، گل دان۔
دانی: سرمے دانی، مچھر دانی، صابن دانی، راکھ دانی۔
دوارہ: گورودوارہ، ٹھاکر دوارہ، رام دوارہ، ہری دوارہ۔
ستان: گلستان، بوستان، نخلستان، ریگستان، کورستان، پاکستان، بلوچستان، افغانستان، تاجکستان، چولستان، قبرستان، راجستان۔
باڑہ/ باڑی: امام باڑہ، رسول باڑی۔
واڑہ: ڈھیر واڑہ، ہر واڑہ، پچھواڑہ، اگواڑہ۔
ال/ یال: سسرال، ددھیال، ننھیال۔
گاہ: بارگاہ، عیدگاہ، چراگاہ، گزرگاہ، بندرگاہ، قربان گاہ، جلسہ گاہ، درگاہ، آرام گاہ، سیرگاہ، تفریح گاہ، عبادت گاہ، پائیگاہ۔
کدہ: آتش کدہ، غم کدہ، صنم کدہ، میکدہ، ماتم کدہ، نعمت کدہ۔
زار: لالہ زار، گلزار، خارزار، مرغزار، سبزہ زار، سمن زار۔

گنج: فاروق گنج، فیروز گنج، بلال گنج، حبیب گنج، صادق گنج، میکلوڈ گنج۔
محل: نور محل، تخت محل، گلزار محل، شمس محل، تاج محل۔
گھٹ: مرگھٹ، پنگھٹ۔

14-عربی اوزان تے آون آلے اسم ظرف مکاں:
مَفعَل: جیمنفتل، مکتب، مسکن، مطبخ، مدفن، مرقد، معدن، معبد، مذبح، محشر۔
مَفعِل: جیمجلس، محفل، محمل، مسجد، منزل، مشرق، مغرب، مخرج۔
مَفعِلَہ: جیمدرسہ، مکتبہ، مقبرہ، مرحلہ۔

15-عربی ساقھیں نال پنجن آلے اسم ظرف مکاں:
بیت: بیت اللہ، بیت المقدس، بیت الحرام، بیت الحکمت، بیت المال، بیت الخلاء، بیت الحزن، بیت العتیق، بیت العلوم
دار: دار الحکمت، دار الخلافہ، دار الاسلام، دار السلطنت، دار المطالعہ، دار الحدیث، دار الآخرت، دار الاقامتہ، دار الامان، دار الحرب، دار الشفاء، دار الضرب، دار العلوم، دار العمل، دار الفنا، دار القضا، دار الکتب، دار الحُسن، دار الکافات، دار الیتامیٰ، دار لبقا، دار الشوریٰ۔

16- کجھ محدود تے غیر محدود اسمائے ظرف مکاں:
الف: محدود ظرف مکاں: باغ، مدرسہ، محل، گھر، مسجد (میت)، مندر، آبشار، مکان، صراحی، جھر، جھارا، جھنگی، چراگاہ، برانڑہ، بھاناں، پتاڑی، سالھ، ہڑ، وساخ، پڑ، لانگھا، بھان وغیرہ وغیرہ۔
ب: غیر محدود ظرف مکاں: اکوں، پچھوں، ایڈے، اوڈے، اُتے، تلے، اَوس پَوس، اِتھاں، اُتھاں، انتے، اُنتے، لمے، اُمبھے، ڈُنھاروں، ڈُھاہوں، جتھاں، کتھاں وغیرہ وغیرہ۔

17- کجھ ہئے اسم ظرف زماں: صدی، سال، چھمانہیں، مہینہ، ہفتہ، ڈینہہ، اج، کل، پلاتھوں، ارتھوں، پرتھوں، اتر سوں، پَر، پرار، اتویری، سیکنڈ، منٹ، لحظہ، گھڑی، پل، سدا، ہمیشاں، ڈینہہ لتھا/ بجھ لتھا، ڈینہہ ابھریا (بجھ ابھریا)، سنجھ (شام)، نماشاں (مغرب)، رات، ادھی رات، ستنیں لوکیں، پچھلی رات، دھمی، صبح صادق، صباحیں، ڈوپہر۔

18- الف: سال دے مہینے:
1-انگریزی جنوری، فروری، مارچ، اپریل، مئی، جون، جولائی، اگست، ستمبر، اکتوبر، نومبر، دسمبر۔
2-قمری محرم، صفر، ربیع الاول، ربیع الثانی، جمادی الاول، جمادی الثانی، رجب المرجب، شعبان المعظم، رمضان المبارک، شوال المکرم، ذی قعدہ، ذی الحج۔
3- بکرمی چیتر، وساکھ، جیٹھ، ہاڑ، ساون، بدراں، اسوں، کتنیں، منگھر، پوہ، مہماں، پھگن۔
ب۔ ہفتے دے ڈینہہ: سوموار (سنوار)، منگل، بدھ، جمیس (جمعرات)، ذمہ (جمعہ)، چھنچھن (ہفتہ)، آڈت (اتوار)
ج۔ نمازاں دے ناں: فجر، پیشیں (ظہر)، دیگر (عصر)، نماشاں (مغرب)، عشا۔

دیموسمیں دے ناں: بہار، پت جھڑ (خزاں)، برسات، انھالا (گرمی)، سیالا (سردی)۔

د۔۔۔ اسم آلہ

تعریف: کئی اینجھیں شے جنیں کنوں کئی نہ کئی کم گھدا وینجے یا ڈوجھے لوظیں وچ اینجھیں شے جہڑی جو کہیں سندر (اوزار)، ہتھیار یا کہیں مشین داناں ہووے اسم آلہ اکھیندے۔ مثال دے طور تے چاقو، چھری، چھڑی، تلوار، ہتھوڑا، ڈاتری، ہل، کہی، مندھانی، مندھناں، وہولا، تھاپی، نیرن، کتیرا، جھکڑی، ڈاندلی، ترانگل، چھج، پہوڑا، رنبہ، پرون، پاتری، بنسری، تنبورا، کلتری، بوہچھن، ریڑھی، جھگناں، ڈھنگ، وگا، ڈانگ، بندوخ، منھی بکھوٹی، جھری، شال، تنبالوں، کٹورہ، مٹورہ، منگر، پنسل، پنسل تراش، چوندھی، چمچہ، سوئی، آر، گندوئی، چھمی، تو اوغیرہ وغیرہ۔

اسم آلہ بناون دے قاعدے: اسم آلہ بناون دے کئی یک قاعدے ہن جہڑے جو ورتے وترے اتھاں بیان کیتے ویندن۔

1۔ بعض اسم آلہ اینجھیں وی ہن جہڑے جو مصادر (افعال) کنوں بنائے ویندن پر انھیں دے بناون دا کئی مخصوص قاعدہ کائنی۔

مصدر	اسم آلہ	معنی
اٹیرن	اٹیرن	سوت کی اٹی بنانے والا آوزار
اڈن	اڈا/آڈی	بنائی یا کڑھائی کے لئے بنایا جانے والا لکڑی کا فریم/توس نما لکڑی جو جھونپڑی بنانے کے لئے استعمال کی جاتی ہے۔ ٹھہتیر، لکڑی کا ستون۔
اڑن	اڑ	پانی یا کسی اور مائع کے بہاؤ کے سامنے رکاوٹ ڈالنے والا مواد۔
ازاربند	ازاربند	شلوار یا پاجامے کے نیفے میں ڈالی جانے والی ڈوری
اُکرن	اُکرن	کھرچن، کسی چیز کو کھرچنے کے لئے استعمال ہونے والا اوزار
اُکھلی	اکھلی	اوکھلی، اناج کا چھلکا اتارنے اور اسے کوٹنے کے لئے مٹی یا پتھر کا برتن۔
اُمھاوی	امھاوی	مٹی کا برتن جس میں دودھ یا کوئی سبزی ابالی جاتی ہے۔
برمانون	برما	لکڑی کی چیزوں میں سوراخ کرنے والا اوزار
بھرکنی	بھرکنی	بچوں کے لئے کاغذ سے بنایا گیا گردش کرنے والا کھلونا
بدھن	بدھناں/باندھا/بدھ	وہ کپڑا جس سے بچے کو باندھے رکھا جاتا ہے/کسی مائع کو بہنے سے روکنے کے لئے بند باندھنا۔
بہارن	بُہاری	جھاڑو
پُڈن	پُڈ	جسم کے کسی حصے میں چبھنے والا کانٹا یا کانٹے نما جاتی شے۔
پوچھن	پوچا/پوچی	کپڑا یا کپڑے نما چیز جس سے کسی برتن کو صاف کیا جاتا ہے۔
پکڑن	پکڑ	سندھی زبان میں پاس کو پکڑ کہا جاتا ہے یا پاس نما لوہے کا ہر وہ اوزار جو پکڑنے کا کام دیتا ہے۔
پُچن	پونا/پوئی	کسی مائع کو چھاننے کا باریک کپڑا۔
پونجھن	پونجھی	کپڑے یا کپڑے نما چیز جو بطور صافی استعمال کی جاتی ہے۔

پیڑن	پیڑ	گدھے یا گھوڑے پر زین یا آتھر کسنے کا پٹہ۔
پھاسن	پھاسی/ پھاہی	پھانسی کا پھندا
پھڑکنْ	پھِرنی/ پھرکی	چرخی جسے پکڑ کر بچے چلانا سیکھتے ہیں، بیل کو رہٹ یا کھوہ پر سدھانے کا طریقہ/ چرخی یا گھومنے والی، سلائی مشین کی فرکی۔
پھوکن	پھوکنی	آگ پھونکنے کی نلی (دھونکنی)، بچوں کے کھیلنے کا ربڑ کا کھولنا جس میں گیس بھری ہوئی ہو۔
پھیکن	پھیتا	پہیہ، کسی شے کا گول ٹکڑا، چکر
تانون	توا	لوہے کا گول ٹکڑا جس پر روٹی پکائی جاتی ہے۔
تچھنْ	تاچھا	لکڑی کو تراشنے والا آلہ (کلہاڑا یا ہولی وغیرہ)
تکنن	تانی/ تنی	کپڑے کھڈی/ دھاگے یا کسی ریشہ دار شے کا بنا ہوا رسہ یا کھڈی پر بننے کے لئے لمبائی کی صورت تانا گیا سوت۔
تھپن	تھپنی/ تھاپی	لکڑی کا اوزار جس سے عورتیں کپڑے دھوتے ہوئے انھیں کوٹتی ہیں
ٹکن	ٹوکا	گنڈاسہ، گھاس کاٹو کا کرنے کی مشین، کسی بھی شے کو ٹکڑے ٹکڑے کرنے کا اوزار
ٹنگن	ٹنگنی/ ٹنگناں/ ٹانگی	شاخ دار لکڑی جس پر برتن لٹکائے جاتے ہیں/ چھینکا، کپڑے لٹکانے کی رسی/ دو گھڑوں کو یا بالٹیوں کو ترازو کی طرح کندھوں پر لٹکانے کے لئے لمبی سی لکڑی اور اس کے سروں پر بندھے ہوئے رسوں سے بننے والا اوزار۔
ٹھپن	ٹھپہ/ ٹھپنی	مُہر، چھاپ، ڈائی، سانچہ، قالب/ کمہار کا اوزار جس سے وہ برتن گھڑتا ہے۔
ٹھٹھبھن	ٹھٹھنی	جانوروں کو پہچان کی خاطر داغنے والا لوہے کا اوزار۔
ٹھوکن	ٹھوکا	لکڑی کا کھونٹا یا کیل وغیرہ گاڑنے کے لئے استعمال ہونے والا ہتھوڑا
ٹھیلن	ٹھیلا	ٹرالی، ہاتھوں سے چلائی جانے والی گاڑی یا ریڑھی۔
جُتن	جوتا	مندھائی کا جمع نما (+) نچلا حصہ
جُگون	جوکڑ	وہ رسہ یا چمڑے کی بٹی ہوئی رسی جو ہل اور جوئے (پنجالی) کو اکٹھا باندھنے کے کام آتی ہے۔
جوون	جُوا	بیلوں کے گلے میں ڈالی جانے والی پنجالی۔
جھاڑن	جھاڑو	جھاڑو
جھلن	جھلنی/ جھل	کنویں کے آر پار رکھی جانے والی موٹی سی چورس لکڑی جو کنویں کی لٹھ کو سہارتی ہے/ لکڑی اور کپڑے سے بنایا جانے والا بڑا سا پنکھا جسے چھت سے لٹکا کر ہاتھ سے جھلا یا جاتا ہے/ جھولی۔
جَھکن	جھل	گھوڑے، گدھے، اونٹ یا بیل وغیرہ کی پشت پر ڈالا جانے والا نمائشی کپڑا، بزرگوں کی مزاروں پر ڈالی جانے والی چادر
جَھگن	جھگناں	دہی بلونے والا اوزار، چھوٹی سی مندھانی

جھٹبھن	جھٹبھٹی /جھانبھا	خشک لکڑی کی موٹی سی ٹہنی جس سے کسی چیز کو جھاڑا جاتا ہے
جُھمکن	جُھمکا /جُھمن	کانوں میں ڈالا جانے والا ایک زیور، آویزہ
جھیرن	جھیرناں	وہی بلونے والا اوزار جو ریاست بہاولپور میں استعمال کیا جاتا ہے۔
چُھنبھن	چُونبھ	چبھنے والی نوکدار شے
چُگھن	چوگا	کانچ کی گولیاں کھیلنے والے بچے گولیوں کا نشانہ لگانے کے لئے جو بڑی گولی استعمال کرتے ہیں
چُمٹن	چوٹاں	بال چننے کا آلہ (نک چونا یا موچنا)
چوپن	چوپنی	سرکنڈے کی تیلی پر لپٹی ہوئی مٹھائی جسے بچے چوستے ہیں
چوکن	چوکا	کسی بھی لکڑی کا موٹا سا ڈنڈا جس سے چیزوں کو چوکنے کا کام لیا جاتا ہے۔
چھاُنن	چھانُی/ چھانُنی/ چھاناں	کسی مائع کو چھاننے کے لئے کسی دھات کی بنی ہوئی جالی (چھلنی)
چھانگن	چھانگا	درختوں کی شاخیں تراشنے والا اوزار
چھکن	چھکن/ چھک	مندھانی کو گھمانے والی رسی/ چارپائی کی ادوائن
چھڑکن	چھج/ چھجلا	غلہ صاف کرنے کا اوزار، غلہ افشاں
چھپن	چھاپہ	پریس، طباعت کی مشین، ٹھپہ، نشان
چھنکن	چھنکناں	گھنگھرو، جھنجھنا، جھانجھن، بچوں کا کھلونا
ڈاپھن	ڈاپھا	موٹا سا ڈنڈا جس سے چیزوں کو کوٹا جاتا ہے
ڈبن	داب	دروازے کی چوکھٹ کے اوپر والی موٹی لکڑی، پودے کی وہ شاخ جسے دوبارہ پھوٹنے کے لئے زمین میں دبا دیا جاتا ہے۔
ڈگن	ڈگا	ڈنڈا، سوٹا، لٹھ
ڈھکن	ڈھکنی/ ڈھکناں	برتنوں کے ڈھکنے یا سرپوش
ڈھنگن	ڈھنگ / ڈھنکا	گائے یا بھینس کا دودھ دوہتے وقت اس کی پچھلی ٹانگوں میں باندھا جانے والا رسے کا ٹکڑا
ریڑھن	ریڑھا / ریڑھی	سامان لادنے کے لئے استعمال ہونے والا چھکڑا
رَنبن	رنبہ	پودوں کو کوڈی کرنے کا گھر یہ
سٹن	سانٹو	مچھلی کا شکار کھیلنے کا ایک مخصوص جال

ٹھکنڑ	سوٹا	ڈنڈا، لٹھ، دگا
سندھدڑنْ	ساندھا	دیوار میں سوراخ کرنے کے لئے چور جو اوزار استعمال کرتے ہیں۔
سُوترڑن	سُوترن	رہٹ کی مالھ کو اپنی جگہ پر قائم رکھنے والی ڈھیند ے کے پہلو میں لٹکائی جانے والی لمبی سی لکڑی۔
کاڑھنْ	کڑاہی /کاڑھا	لوہے کا کھلے منہ کا برتن جس میں حلوہ وغیرہ پکایا جاتا ہے/ دودھ کاڑھنے کے لئے استعمال ہونے والا برتن، کپڑوں پر کڑھائی کرنے کے لئے استعمال ہونے والا اوزار
کپنڑ	کاپا	درختوں کی شاخوں کو کاٹنے چھانٹنے والا اوزار
کترڑن	کاترْ/کتیرا	بھیڑ بکریوں کے بال کترنے کا اوزار، سونے چاندی یا دیگر کسی دھات کے ورق کترنے کا اوزار
کڈھنڑ	کڈھنی /کڈھنڑ	آگ جوڑنے کی لکڑی یا وہ لکڑی جس سے کہ دوسری لکڑیوں کو آگ میں جھونکا جاتا ہے
کٹنڑ	کوٹا	کسی چیز کو کوٹنے، ہموار کرنے یا نرم کرنے کے لئے استعمال ہونے والا اوزار
کلکانونْ	کلک	سلیٹ پر لکھنے والی پنسل، سرکنڈے کی قلم، درخت کی نوزائیدہ شاخ یا کُنی نوکدار شے جو چبھ سکتی ہو
کوہنڑ	کاتی/کہاڑا	چھرا، چھری، کلہاڑا، کلہاڑی
کُچنڑ	کُچنی/کُچی	دیواروں پر سفیدی کرنے والا برش، برتن مانجنے کا پوچا
کھیڈنْ	کھڈوناں /کھیڈناں	بچوں کے کھیلنے کے لئے کوئی کھلونا
گتنڑ	گت	سگی عورتیں اپنی چوٹیوں (بالوں) کو کوندھے کے لئے دھاگے سے بنی گت استعمال کرتی ہیں۔
گلکھانونْ	گلکھوڑ	جانوروں کے گلوں یا ان کے سینگوں میں ڈالا جانے والا رسے کا حلقہ
گھرنْ	گھرنی	قیف، بوتلوں میں مائع بھرنے والا آلہ
ماپنْ	ماپا	اناج یا مائع کی پیمائش کرنے والے برتن مثلاً پاؤ، پڑوپی، ٹوپا یا کرمدھی وغیرہ
مانجنڑ	مانجا	برتنوں کو صفائی سے دھونے والا پوچا
مندھنڑ	مندھناں	دال یا ساگ کے سالن کو کچلنے والا اوزار
وانْنڑ	وان	بان، ریشے دار چیز کی بنی ہوئی رسی جس سے چارپائیاں بُنی جاتی ہیں۔
وتانونْ	وتانونی	چنے یا کسی دوسرے اناج کو کڑاہی میں بھوننے کے لئے استعمال کی جانے والی لکڑی جس کے ایک سرے پر کپڑے کی ٹاکی بندھی ہوتی ہے
وٹھنڑ	وٹناں/وٹنی	وہ لکڑی جس سے رسی کو بل دیتے ہیں، چرخی یا پیچ دینے والا اوزار
وجنڑ	واجا	باجہ، ساز
ویلنڑ	ویلنڑ /ویلناں	بل جوتنے کے لئے پنجالی کے بیرونی سروں میں ڈالی جانے والی لکڑی تاکہ بیلوں کی گردن پنجالی میں مضبوطی سے ٹکی رہے/ بلینا، گنے کا رس نکالنے والی مشین پھٹی کے بنولے اور روئی کو الگ الگ کرنے والا بیلنا
ہوڑنڑ	ہوڑا	چکی کے پاٹوں کو کھردرا کرنے کے لئے لوہے کا نوکدار ہتھوڑا، لوہے کا چکر

2: اتجھئیں اسمائے آلہ جہڑے جواسمیں کنوں بندن:

اسم	اسم آلہ	اسم	اسم آلہ	اسم	اسم آلہ
اُتوں	اتانگڑ	اَئی	اٹیرن	اوچھن	اُچھاڑ
آدھل	ادھواڑ	اکھ	اکھا	اکوں	آنگلی
اندرو	اندرکھا	اندرو	اندرش	انگ	انگرکھا
انگ	انگوچھا	انگ	انگیا	انگارا	انگیٹھی
انگوٹھا	انگوٹھی	بار	باردانہ	بازو	بازو بند
بغل	بغلی	بانس	بنسری	بٹھ	بٹھی

3: اتجھئیں اسمائے آلہ جہڑے جوڈواسمیں دے گاہڈھے نال بندن۔

اسم	اسم آلہ	اسم	اسم آلہ
آل+رکھناں	آلیکھناں	پا+ کھڑا	پاکھڑا
پڑ+وچھا	پڑچھا	ترے+انگل	ترانگل
چرخ+ کھا	چرکھا	سلھر+وٹا	سلھوٹا
آل+ہاناں	آلھناں	پٹ+ویڑھا	پٹ ویڑھا
پچھو+ویڑھی	پچھویڑھی	ترے+پائی	ترپائی
ڈند+آلی	ڈندالی	سانگھ+آلا	سنگھولا
پاد+وڑیا	پھوڑا	پڑ+سانگ	پڑسانگ
پچھو+ویڑھی	پچھیوڑی	تل+ونگ	تلونگ
ڈند+وَن	ڈندوِن	کچر+ کپ	کچرکپ
کور+بند	کوربند	میز+پوش	میز پوش
متھے+آلا	متھیلا	مس+ہائی	مسواہی
ون+ویڑھی	ونویڑھی	گھڑا+منجی	گھڑونجی
منہ+نال	منال	ہتھ+واڑا	ہتھواڑا/ہتھوڑا
ہتھ+کڑی	ہتھکڑی		

4: کجھ مصادر جہڑے جو اسم آلہ دے طور تے وی ورتیے ویندن۔

مصادر	معنی	اسم آلہ	معنی
اٹیرن	چکر دینا، گھمانا، لپیٹنا	اٹیرن	ستر (سوت) کی اٹی بنانے والا آلہ
تھنبھنی	سہارا دینا، جوڑنا، بنتھی کرنا	تھنبھنی	سریش، لکڑی کو جوڑنے والی لیس دار شے
جیترن	برداشت کرنا، جوڑے رکھنا	جیترن	جوکڑ، وہ رسہ یا چمڑے سے بنی رسی جو ہل اور پنجالی (جوئے) کو آپس میں باندھے رکھتی ہے۔
ڈھکنی	ڈھکنا، ڈھانپنا	ڈھکنی	کسی برتن کا ڈھکنا
سوترن	نوچنا، رسوں کے بل پر سیدھا کرنا، درست رکھنا، کھینچنا	سوترن	رہٹ کی مالھ کو اپنی جگہ پر قائم رکھنے کے لئے مالھ کے پہلو میں لٹکائی جانے والی لمبی سی لکڑی
وہنی	بہنا، پانی کی گزرگاہ، پانی کا نالہ	وہنی	پانی کی گزرگاہ، پانی کا نالہ
ہوڑن	ضربیں لگا لگا کر کسی صاف سطح کو کھردرا کرنا	ہوڑن	لوہے کا بنا ہوا ہوڑا پتھر کی چکی کے دو پاٹوں کو کھردرا کرنے والا فولادی ہوڑا
ویلنی	بیلنا، بیلنے والا چکر	ویلنی	پنجالی (جوئے) کے بیرونی حصے میں ڈالی جانے والی لکڑی
لٹکنی	لٹکنا	لٹکنی	گلے میں لٹکایا جانے والا یعنی لاکٹ

5: کجھ ایجھیں مصادر جنھیں دی ''ن'' کن پہلے آون آلے حرف تے شد + زیر یا فقط زیر لاڈی ونجے تاں او اسم آلہ بن ویندن۔

مصدر	اسم آلہ	معنی
اَڈن	اَڈن	آڈی یا اڈا، جھونپڑی پر ڈالی جانے والی قوس نما لکڑی کا شہتیر
پوچھن	پوچھنی	پوچی، صافی، وہ کپڑا یا کپڑے نما کوئی شے جس سے کہ برتن صاف کئے جاتے ہیں
پھتکنی	پھتکنی	چھچھلا، بچوں کے جھولنے کے لئے بنایا جانے والا جھولا، اس جھولے کی مدد سے چھوٹے بچوں کو چلانا بھی سکھایا جاتا ہے۔
تچھنی	تچھنی	لکڑی کو تراشنے والا اوزار یعنی کلہاڑا، کلہاڑی یا ہولی
ٹیکنی	ٹیکنی	کمزور دیوار کو سہارا دینے کے لئے ٹیک کے طور پر لگائی جانے والی لکڑی کی موٹی سی بلی
ٹھنبھنی	ٹھنبھنی	جانوروں کو مخصوص قسم کے داغ لگانے کے لئے داغنے والا فولادی اوزار
جھلنی	جھلنی	کنویں (رہٹ) کے آر پار رکھی ہوئی موٹی سی لکڑی کی چورس لٹھ

چوکن	چوکنی	کسی چیز کو دبا دبا کر کسی برتن یا بوری وغیرہ میں بھرنے والا لکڑی کا اوزار چولہے میں پڑی لکڑیوں کو جوڑنے اور چولہے میں جھونکنے والی لکڑی۔
چترن	چترنی	کسی دھات کی بنی ہوئی چیز پر نقش ونگار بنانے والا اوزار، انسانوں کے جسم گوندھنے کے لئے استعمال ہونے والی گوندھنی۔
چھکن	چھکنی	دہی کو بلونے کے لئے استعمال ہونے والی مندھانی کو گھمانے والی رسی
واچھن	واچھنی	دھرمٹ، مکان کی بنیادوں اور اس کے فرش پر ڈالی گئی روڑی کو کوٹنے کے لئے استعمال ہونے والا اوزار
دھارن	دھارنی	وزن کرنے کے لئے تولنے کے معیار کی اکائی یعنی پانچ سیر کا باٹ (دھڑی)

6: **بعض مصادر نما اسمائے آلہ مگر مصادر نہیں ہوتے:**

اسم آلہ	معنی
ارن	لوہے کا اوزار (سندان) جس پر لوہے کی چیزوں کو رکھ کر ہتھوڑے سے ضربیں لگائی جاتی ہیں
باٹن	ابٹن
پلیتھن	خشکہ، روٹی کا پیڑا بنانے کے لئے استعمال کیا جانے والا خشک آٹا
پُھندن	پھندنا
ڈیکن /ڈکن/ ڈھکن	کسی بوتل یا بوتل نما شے کا ڈھکنا، سر پوش، کارک
ڈھولی	بچوں کے گلے میں ڈالا جانے والا زیور یا تعویز
ڈپھن	ڈپھنی لکڑی یا لوہے کا اوزار
ڈاون	جانوروں کے دو پاؤں باندھنے کے لئے رسہ تاکہ وہ کہیں بھاگ نہ جائیں
ڈندون	مسواک
اوچھن	چادر، کپڑا، پہناوا
سرن	لوہے کے اوزاروں یعنی چاقو، چھری، قینچی وغیرہ کو تیز کرنے والا گول پتھر جو تیزی سے گھمایا جاتا ہے (سان)
پھکن	موٹر سائیکل یا رکشہ وغیرہ
کاڑھن	وہ مضبوط شہتیر جو کسی رہٹ کے چھپر پر ڈالا جاتا ہے۔
کوپھن	فلاخن، رسی کا بنا ہوا آلہ جس سے پتھر یا مٹی کا ڈھیلا رکھ کر دور تک پھینکا جاتا ہے
مانی	دہی بلونے کے برتن کے منہ پر لکڑی کا رکھا جانے والا گول ڈھکنا جس کے درمیان سے مندھانی گذرتی ہے

نہبتن چمڑے کی پٹی جسے مندھانی کو گھمانے کے لئے استعمال کیا جاتا ہے۔
نہیرن ناخن تراش
نستن وہ استرا یا تیز دھار آلہ جس سے فصد کھولا جاتا ہے
ماھنڑ دیہاتی میلوں ٹھیلوں میں بجائے جانے والے متعدد ڈھول

7: **سرائیکی دے انجھیں اسمائے آلہ جنھیں دے اخیر ءچ "ناں یانی" آندے:**

نی: بوچھنی، بھرکنی، پوچنی، پونی، پھوکنی، تپنی، تانی، پوچنی، تھپلی، جھلنی، ٹنگلی، چھانی، چھونی، چوپنی، ٹھلھنی، ڈھکنی، کنڈھنی، کچنی، وتانونی

ناں: پونجناں، پوچناں، پھوکناں، ٹنگناں، ٹھلھناں، ہدھناں، بگھناں، جھگناں، جھلناں، جھنجھناں، چونناں، چھاناں، چھنگناں، ڈھکناں، ڈھنگناں، کھیڈناں، کھڈونناں، مندھناں، وٹناں، ویلناں۔

8: **سرائیکی دے کجھ اسماء جنھیں نال "الف" والا حقہ گنڈھ کر ئیں اسم آلہ بنایا ویندے۔**

اسم	اسم آلہ	اسم	اسم آلہ
آر+ا	آرا	اڈ+ا	اڈا/آڈی
اڑ+ا	اڑا	اکھ+ا	اکھا
پٹ+ا	پٹا	بھور+ا	بھورا
پاڑ+ا	پاڑا	پتر+ا	پترا
پٹاخ+ا	پٹاخا	ہوجھ+ا	ہوجھا
پلیت+ا	پلیتا	پکھ+ا	پکھا
تروڑ+ا	تروڑا	جٹ+ا	جوٹا
چاہ+ا	چاہا	چمکار+ا	چمکارا
چوک+ا	چوکا	چھانگ+ا	چھانگا
چھاپ+ا	چھاپا	پھال+ا	پھالا
داپھ+ا	داپھا	سر+ا	سرا
گپ+ا	گپا	گھیر+ا	گھیرا
لڑ+ا	لڑا	لوٹ+ا	لوٹا
مُچھ+ا	مُچھا	نوڑ+ا	نوڑا

وکڑ +ا وکڑا ہٹ +ا ہٹا

9: سرائیکی دے اوزار جنھیں دے اخیر ءِچ ''واؤ'' آندی اے تے واؤ تے پیش ہوندے:

چاقو، چوکو، چٹو، چیترو، چپو، ڈالو، ٹوٹو، سیرو، ٹھنگھرو، لکڑو، لکڑو، نہاندرو نہتر و۔

10: کجھ پالتو جانور تے انھیں دا سامان:

الف: اُٹھ: نکیل، مہار، چھکا، پلان (پلان دے حصے = کونڈی، نَج، پُوزی)، تنگ، تلھارا، کچاوا، پوش، گھانی، ٹلی، پونٹے، جھابے، متھیلو، جُھل، نیل، لانبہہ، ڈانون، کور بند، ترنگڑ، ترنگڑی، نہاندرو نہتر و۔

ب: بمبرا: نکیلیاں، مہاراں (راساں)، پاکھڑا (پاکھڑے دے حصے، ہنہ، کاٹھی سپاٹ، تیل، تنگ، رکاباں)، جُھل، پُوزی، مُنھیلا، مکھلاناں، پونٹے، جھابے، گھانی، ٹلی، کور بند، نیل، ڈانون۔

ج: گھوڑا: لغام (لغام دے حصے، دہانہ یعنی لغام دا اوحصہ جہڑا جو گھوڑے دے منہہ دے وچ ڈتا ویندے راساں (واگاں)، بُکھاڑا) زین (زین دے حصے، ہنہ یعنی کاٹھی، سپاٹ یعنی کاٹھی دے اندروں، پروں تے تلوں رکھئے وَنجن آلے موٹے چم دے چوٹے، تے گھوڑے دی کنڈ کو بچاون سانگے ڈوگدے، رکاباں، پُوزی، زیر بند یعنی چم دی او پٹی جہڑی جو گھوڑے دی گردن دے تلوں گزار کر ئیں پُوزی تے تنگ دے درمیان بدھی ویندی ہو، تنگ)، کمر بند، متھیلو، جُھل، شرکرہ (گھوڑے دے جسم کوں صاف کرن آلا برش)، ٹانگے تے چھن آلے گھوڑے دے سنبھیں کیتے لوہے دی نال۔

د: ڈاند: آتھر ڈاند کوں قابو ءِچ رکھن سانگے بھر نال نتھی واگاں، گھانی (گھنگھرو لگی)، متھیلو (جُھمر)، جُھل، میڑھ تے جتے ڈاند کیتے چھکا، کھوہ تے گھانی جتے ڈاند دے اکھیں کیتے کھوپے، ہل تے چھن کیتے پنجالی تے کھوہ تے چھن کیتے اُرلا تے کھانج۔

ر: گڈھاں: لغام، واگاں، آتھر، بکھاڑا، پیڑ، ڈانون، پورا۔

س: گاں، منجھ، بکری: رسہ، زنزیر، ڈھنگ، گھانی، چھکا، جالک، بُٹ، ٹلی، تلھارا۔

11: حروف تہجی دی ترتیب نال کجھ اسمائے آلہ:

آ ــــ: آتر (کودڑی، گندی)، آتھر، آڈی، آر، آرا، آری، آرسی (انگوٹھے دا زیور)، آگ (بگے دی کھوری یا بگے دے پترے)، آگلی، آلھناں، آنڈ (ڈھیر، انبار)، آکٹ (نالا) آنول (جیر)، آوا، آوی۔

الف ــــ: اتا نگڑ، اڈاناں، اڈن کھٹولا، الّی، اٹیرن، اچھاڑ، ابری (رنگدار کانند)، ارن ار (پھیتے دا گز)، اروڑی، اریڑی، اُرلا، اُڑ، اڑاناں، استاوا، اَستر، اُسترہ، استری، اٹھام، اشرفی، اَکھ، اَکھا، اُکھلی، اکتارا، الیم، الماڑی، الغوزہ، اَلفی (کفنی)، اندرش، انگارا، انگرکھا، انگوچھا، انگوٹھی، انگیا، انگیٹھی، اوچھن، اُورا۔

ب ــــ: بازو بند (ہک زیور)، بانک، بتی، بٹ (بند وخ دا بٹ)، بٹن، بٹھی، بٹھہ، بَج (پلان دا بج)، بجری، برساتی، بدناں (سلور دا لوٹا)، برما، برود (بارود)، بریک، برچھا، برچھی، بستر ا، بَستہ، بُھکا، بُھکی، بچھی، بُھلی، بکس، بکسا، بکسوا، بُول، بُلاق، بُولا، بلب، بلم، بلیڈ، بمب، بوتل، بوچھن، بند وخ، بنیلچا، بنی (دروازے دی بنی)، بیٹری، بیرنگ، بینسری، بھالا، بھڑولا، بھمبھوں (کھمبا)، بھانڈا، بھری

(پنڈ)۔

ب ــــ: بٹھل، بٹھلا، بٹھلی، باٹن (اُبٹن)، بدھناں، بگھر (بک زیور)، بگھی (صراحی) بُھا، بگھناں، بُندا (بک زیور)، بنڈا، بوڈی، بُوٹ، بوجھا، بورا، بوری، بوکا، بوکی، بوکر (بُہاری)، بہیڑ، بُوہا، بُوڑا، بکرڈ نڈی۔

پ ــــ: پاکھر (گھوڑے دی زین دی کاٹھی)، پاتری، پاڑچھا، پاکھڑا، پاناں، پاوا، پاکی (انڈرشیو کیتے استعمال تھیون آلا استرا)، پپ (کن یا نک سوانوں دے بعد عورتاں انھیں سوراخیں وچ جہڑی باریک کاٹھی پیندن اوکوں پپ آکھیندے)، پُتلا، پُتلی، پٹا، پٹی، پٹڑی، پٹکا، پٹیلا، پچھی، پتھر، پر، پرکار، پٹاخا، پُچاس، پچکاری، پچھیوڑی، پتیلی، پتیلا، پرون، پُڑ، پُڑتل، پڑچھا، پڑسانگ، پڑونا، پڑوئی، پرنالا، پڑوپی، پاکی، پگ، پگوڑی، پُل، پلڑا، پلنگ، پلوں، پلّا، پُڑا، پڑی، پوپی، پوپا، پوڑی، پوڑا، پوٹلی، پوچا، پلاس، پوڑی، پُوزی، پوش، پوناں، پونی، پکھا، پکھی، پلیتھن، پونچی، پُوتھی، پناں، پناں، پنچری، پُنڈ، پنجالی، پنگھوڑا، پنگھوڑا، پینگھا، پیڑھی، پیپا، پیالا، پیالی، پیچ، پیچی، پیمانہ، پُونا، پہوڑا، پہوڑی، پھٹا، پھر، پھٹوک، پھاناں، پھالا، پھاسی، پھٹی، پھولا، پھولی، پھرکی، پھوڑھی، پھوکنی، پھٹا کا پھٹکن (موٹر سائیکل)، پھڑوں، پھندن، پھیلی، پھنبھا، پلاان، پالٹوں، پزیب۔

ت ــــ: تاج، تاڑ، تاس (تھال)، تاش، تاک (طاق)، تاکی، تاکڑا، تالا، تنبورا (طنبورہ)، تند، تانی، تاوڑی، تاوڑا، تباخ تبر، تنبوت، تنبوکا (سونا)، تجوری، تختی، تختہ، تخت، تختہ سیاہ، تخت پوش، تنڈا، تنڈی، ترکڑی، ترنجھ، تریز (لویر یالیر)، تخاری، تُل، تلوار، تلاوڑا، تلاانگڑا، ترانگل، ترپال، ترپائی، تبرتا، تجر، ترنگڑ، ترنگڑی، تروڑا، ترتوا، ترپڑی، ترپڑا، تسلا (تھال)، تسلی، تسبی (تسبیح)، تسماں، تویذ/تویت (تعویز)، تکڑا، تنکماں، تلونگڑی (مٹھائی)، تلھوڑ (چھمک، سونا)، تلھارا، تناب (طناب)، تنور، توا، تنبوت، تنبالوں، تُوال، توپ، تونگ، تونگڑی، توشہ (مٹھائی)، توبا، تُبی، توٹھا، تیسہ، تیسی، تھاپا، تھاپی، تھپنی، تھال، تھتھا، تھتھواں (کمہاروں کا اوزار)، تھھوی، تھگو، تھگوی، تھڈبھا، تھوبا، تھیوا، تھیلی، تھیلا، تھمی (تہ درتہ رکھی ہوئی) تھوہی تھوئی۔

ٹ ــــ: ٹاپا، ٹاٹ، ٹاکی، ٹاڈا، ٹانگی، ٹانواں، ٹائر ٹیوب، ٹرنگ، ٹرنگڑی، ٹکٹ، ٹل، ٹلی، ٹنکی (چھوٹی ٹلی)، ٹوپا، ٹوپی، ٹوکرا، ٹوکری، ٹورا، ٹوکا، ٹیک، ٹیبک، ٹُر (مٹی کا بہت بڑا برتن)، ٹھپہ، ٹھوٹھا، ٹھکورا، ٹھیلا، ٹھیہا، ٹھٹھنی۔

ج ــــ: جاتر، جاکٹ (جیکٹ)، جالک، جالا، جتی، جھری، جُراب، جریب، جلد، جندرا، جندراہ، جندری، جنبیل، جنجوں، جوتر، جوتا، جُٹ، جوکڑ، جوسر، جُولا، جیپ، جھابا، جھاری، جھالر، جھانجھ، جھانجھڑی، جھانجھر، جھانولا، جھانولی، جُھمر (ایک زیور)، جُھل، جُھلی، جُھلن، جھولی، جھولا، جُھمکا، جھمکی، جُھنبھنی، جُھنڈا، جُھنڈی۔

چ ــــ: چاُھک، چابی، چاپڑ، چاٹی، چادر، چاک، چکا، چپو، چپوٹا، چترن، چکنی، چٹو، چٹوری، چٹورا، چــــٹــــہ، چدھا، چڈنگھل، چرکھا، چرکھی، چڑعہ، چڑکا، ٹھ، چکل، چکلی، چکلی، چلم، چمٹا، چمٹی، چمچہ، چمچی، چمنی، چونبھ کلی، چنگیر، چنواتی، چوسہ، چوتھا، چوڑی، چوسر، چوپنی، چوکا، چونڈھی، چھتری، چواٹھ، چپر، چیلک، چلھا، چاہر، چھوکڑی، چڑھا، چڈھی، چُلھی، چھبا، چھبی، چھانی، چھاناں، چھتری، چھج، چھجلا، چھرا، چھری، چھرا، چھوی، چھک، چھگا، چھلا، چھاپ، چھلی، چھمک، چھنبھلی، چھناں، چھینی، چھوڑا، چھٹانٹاں۔

ح، خ، د ــــ: حقہ، حمیل، حرخرہ، حشکا، خط، خنجر، داب، دا ساء، دانگی، دا پھا، دابڑہ، دابڑی، دَبلا، دَبلی، دُھرمٹ، دراز، درسال، دُھرا، درکوی، دری، دُسّہ، دستی، دھاگہ، دھوتی، دھڑی، دِگا، دِلا، دمامہ، دوری (دُنوری)، دورا (دُنورا)، دوبا، دول، دولی، دُنالی (دونالی بندوق)، دیگڑا، دیگڑی، دیگ۔

ڈ ــــ: ڈاں، ڈبا، ڈبی، ڈبکن، ڈُڈھ، ڈبری، ڈونگا، ڈیسک، ڈھارا، ڈھاری، ڈھاکواں، ڈھال، ڈوڈن، ڈوونی، ڈھولن، ڈھکن، ڈھکنی، ڈھکناں، ڈھولک، ڈھولکی، ڈھنگ، ڈھنکا، ڈھنگوا، ڈھیرا، ڈھیرناں، ڈھیہڑ ھا، ڈھینکر، ڈھینکری۔

ڈ ــــ: ڈاٹ (کارک)، ڈاتری، ڈاڑھ، ڈاکن (پڑ سانگ)، ڈانگ، ڈاکا/ڈاگا (پڑ سانگ داتیر)، ڈنگوری، ڈنڈی، ڈانون، ڈکرا، ڈپھا، ڈپچھی، ڈپھناں، ڈندون، ڈندالی، ڈندیلی، ڈنڈل، ڈنڈکا، ڈکرن، ڈنھی، ڈونگا، ڈنی، ڈناں، ڈولا، ڈولی، ڈول، ڈوہاوی، ڈوہاوا، ڈوہر، ڈوئی، ڈویا، ڈیوا، ڈیوئی، ڈور۔

ر،ز ــــ: راکھی، رباب، رہڑ، رچھائی، رچھی، رحل، رسہ، رسی، رضائی، رکیبی، رومال، رنجھائی (مچھلیاں پکڑنے کا ایک قسم کا جال)، رنجھول (زیور)، رندہ، رنبہ، رنبی، رول، رودہ، ریڑھا، ریڑھی، ریتی، ریگمال، ریل، ریوڑی (مٹھائی)، زپ، زین، زنبور، زنبہ۔

س ــــ: ساٹوں (مچھلی پکڑنے کا جال)، سانچا، ساندھا، سانگ، سنگولا، سُب، سُبی، پسی، ستار، ستھر، سارنگی، سرمے دانی، سرمچوں، سرن، سرپا، سروچی، سروچا، سغان، سپاٹ، سگا، سگی، سرہاناں، سکروڑ، سگلا، سلہڑ، سلھوٹا، سلیپٹ، سلیٹی، سُلھا، سُنبھلی، سندری، سنجہ، سنکھ، سنگھل، سنگھلی، سنگھولا، سنھی، سہیاری، سوآ، سوئی، سوترن، سوتلی، سوٹا، سوٹی، سوڑ، سولی، سیٹی، سیرہ، سیڑھی، سیفٹی، سیلھی، سیلھوں، سیپا، سیخہ، سیخ، سندھان۔

ش،ص،ض، ط،ظ، ع،غ، ف،ق ــــ: شامیانہ، شتیر (شہتیر)، شرنا (شہنائی)، شکنجہ، شکلو (بھڑ کے جھتے کی شہد)، شیشہ، شیشی، صافا، صافی، صدری، صندوق، صندوقڑی، ضامن، طاق، طاقی، طاچی، طباخ، طبلہ، طونگ (تونگ)، عینک، غبارا، غرّ (گز) غلاف، غلول، غلولہ، غلولی، غُلا، فرمائی، فلسہ، فَر (لوہا چیرنے کی آری)، فوارہ، قابلا، قالب، قرواں (کروا)، قلاب، قلم، قنات، قینچی۔

ک ــــ: کاپا، کاپی، کاتر، کاتی، کابلا، کاٹھی، کارک، کاڑھا، کاسا، کاغذ، کالک، کاجل، کاجب، کانبا (جھولی)، کانجن، کاندھی، کانبہ، کاٹھی، کُپ، کُپا، کُپی، کُپال (کھجور کی جڑ کے ریشے جو رسہ بنانے کے کام آتے ہیں)، کتیر، اکیتلی، کتھا، کتھا ھا، کٹورا، کٹوری، کٹوی، کچاوا، کچی، کچن، کدوکش، کراہ، کرھنی، کرپل (سوٹا)، کرپان، کڑا، کڑاہ، کڑاہی، کڑونگھا، کرنگھا، کرندھی، کروشیا، کروشیا، کُری، کوچھا، کڑچھی، کسوئی، کہنی، کلغی، کلچ، کلک، کلہوٹی، کمانی، کمان، کنال، کنالی، کنکن، کُنی، کُناں، کنگھی، کنگھا، کفن، کفنی، کلہ، کلاوا، کلبوت، کمبل، کمنڈل، کنڈا، کنڈی، کنڈا (ناک کا زیور)، کنڈی، کنجی، کندوری، کوڈی، کوکلا، کونڈا، کوندی، کوندھا، کوندھی، کہاڑا، کہاڑی، کیھلی، کٹھالی، کڈھنی، کھارا، کھاری، کھانج، کھپڑ (رسہ)، کھپری، کھٹ، کھڑا، کھنبھا، لھنبھانی، کھپ (پرانا جوتا)، کھرپا، کھرپی، کھتھی (بھیڑ کی اون سے بنی لوکار) گھرل، گھرلی، کھڑکا، کھڑکی، گھرچنن، کھوپا، کھیس، کھڈونناں، کھیڈناں۔

گ ــــ: گاڈر، گدیلہ، گز، گملا، کوربند، کولک، گراری، گندی، گندولا، کولا، کولی، گاگھر، گگھری، گگھرا، گھانگھا، گھانی، گھرنی، گرمالا، گھرانوج، گھڑی، گھڑیال، گھنگھرو، گھنگھری، گھونگھا۔

گ ــــ: گاڈھی، گھنکا، گاٹکا، گھاری، گھاناں، گھانی، گپل، گنڈکا، گھنکا، گیندا، گھوں، گنڈھا، گنڈھڑی، گنھلی، گنھلا، گنھی، گلکو، گھولی، گھولا، گٹی، گیٹی، گنڈھیری، گت۔

ل ــــ: لاٹوں، لاچا، لاچی، لاڑا، لاکٹ، لاگ، لانبہہ، لاٹری، لاوا، لانوں، لڑ، لڑ، لڑا، لڑی، لاکڑا، لُپری، لتر، لُچھا، لچھی لغام، لغڑ، لفافہ، لونکی، لنگوٹی، لوٹا، لکار، لویر/لیر، لیوی۔

م ــــ: ماتر، ماسک، ماٹھ، ماٹھاں، مٹا، مٹ، مٹی، مٹورا، مٹوری، مُرکھی، مُرلی، مسوانی، مسواگ، مثال، مگتر، مُندری، مانی، مُنگلی، مولھا، مولھی، مُنگر، منگری، منجھو لا، مُٹھا، مہار، مکھاناں۔

ن ــــ: ناب، ناپا، نال، نالا/نالڑا، نب، نتھ، ناوڑی، ناوڑا (شہد کی مکھی کا چھتا)، نَٹ، نڑی، نڑ، ناونُی، نانہہ، نغارہ، نعل، نیل، نکیل، نُوڑا، نہتر، نہالی، نہیلا، نہیر، نیز، نیچا (نے۔چا) نلی، نل، نلکا، نوار، نکہ۔

واؤ ــــ: واہا، واگ، وان، والا (بڑی بالی)، وہسنی، وتانوئی، ونا (مٹی کا ڈھیلا)، وٹاں، وٹنی، وٹوہڑ، وڈھر، وڈھری، وڈ ان، ورھی، ورقا، وٹی، وگا، وٹنوئی، ونجھ، ونجھلی، ونا ٹھی، وہولا، وہولی، ویڑھا، ویلنی، ویلناں۔

ہ، ی ــــ: ہار، ہتھا، ہتھی، ہتھوڑا، ہتھوڑی، ہارن، ہاکی، ہتھکڑی، ہوڑا، ہوڑکا، ہَودا، ہماچا، ہمائی، ہٹھا گنڑ، ہَسی، ہل، ہلیہہ، ہیرا، یکتارا۔

12: مختلف انسانی پیشے تے انھیں دے متعلقہ اوزار:

الف، معلم: تختہ سیاہ، پوچا (ڈسٹر)، چاک، وائٹ بورڈ، وائٹ بورڈ مارکر، الماڑی، مختلف رجسٹرات، ہفتہ وار ڈائری، جیومیٹری بکس (لکڑی کا بنا ہوا بڑا بکس)، سمعی بصری معاونات، چارٹس، قلمدان، قلمتراش، میز، کرسی، جماعت کیتے ڈیسک، بنچ، سٹول وغیرہ۔

ب، متعلم: بستہ، درسی کتب، مضمون وار کاپیاں، قلم (کانے دی بنی ہوئیں)، پین، پنسل، پنسل تراش، ربڑ، مارکر، مس، مسوانی، تختی، سلیٹ، سلیٹی (سلیٹ کی پنسل)، جیومیٹری بکس، گاچی (تختی صاف کرنے کے لئے)، پوچا (سلیٹ صاف کرنے کے لئے)، سیاہی چوس، چاک، لنچ بکس۔

ج، پاوَلی (جولاہا) دے اوزار

اسم آلہ	وضاحت
سُتر	گذشتہ دور ءچ چرکھے دا کتیا ہویا سترا استعمال کیتا ویندا ہا جڈاں جوا جکل مشینی سترو رتیا ویندے۔
ناوڑی	چرخے دا کتیا ہویا سُتر 'ناوڑیں دی شکل ءچ ہوندا ہا۔
اٹیرن	تانُی دے عمل دا ابتدائی حصہ ناوڑی کوں اٹیر کرئیں پھولا بناوݨ ۔ا۔ہمہ واسطے اٹیرن پاولی دا پہلا اوزار ءِ۔
پھولا	پھولے کوں الٹی دی آکھیا ویندے۔ چرخے دا کتیا ہویا سارا سترا اٹیر کرئیں پھولے بݨا گھدا ویندے۔
ونیڈلا	تانُی کیتے تیار کیتے گئے سارے پھولیں (اٹیں) کوں ہک زنزیر دی صورت ءچ کٹھا کر گھدا ویندے جیکوں ونیڈلا آکھیا ویندے۔

تاناں تانی کیتے کٹھے کیتے گئے ستر نال ونیاں ونجن آلیں شئیں (کھیس، دری یا اودھر) دی لمبائی چوڑائی دے مطابق اڈے تے تنیا ویندے۔

اودھر اودھر تانی تے تونیے ہوئے اونہہ کپڑے کوں آکھیا ویندے جنکیں کنوں لباس (پہناوا) تیار کیتا ویندے۔

اڈا کاٹھی دے بنیں ہوئیں مختلف تر پائیں کوں ونی ونجن آلی شے دی لمبائی دے مطابق مناسب فاصلے تے نصب کر ڈتا ویندے۔ تاں جو بنے ہوئے پان لگے ستر کوں اڈے تے کھنڈا کر ئیں سکایا ونجے تے اوندے تے آسانی نال کچن پھیری ونج سگے۔

کنال مٹی دا اہک ہوں وڈا اتھاں ہیندے ءچ بنے ہوئے ستر کوں پان لاون کیتے پسایا ویندے۔

پان کنک دے میدے کنوں بنائی ہوئی 'لیوی' جیکوں مٹی دے کنال ءچ سٹ کر ئیں ستر کوں ملیا ویندے تاں جو ستر مضبوط تھی کر ئیں تانی کیتے تیار کیتا ونجے۔ اے لیوی (پان) میدے دے بانی دے مرکب کوں خوب جوڑ کا کر ئیں تیار کیتی ویندی ءِ۔ پان لاون دے بعد ستر کوں اڈے تے کھنڈا کر ئیں سکایا ویندے۔

کچن کاٹھی تے تجی دے منجال کنوں خصوصاً تانی کیتے تیار کیتا ونجن آلا ہوں وڈا برش جیکوں پان لگے ستر تے ماریا ویندے تاں جو پان ستر نال یک جان تھی کر ئیں ستر کوں مضبوط کر ڈیوے۔ تانی دا ستر ایویں تیار کیتا ویندے جیویں جو پتنگ دی ڈور تیار کیتی ویندی ءِ۔

بینا تانی ونہن کیتے پیٹے دا ستر انج تیار کیتا ویندے۔ پان لگے پیٹے دے ستر دیاں چھ کھے تے نلیاں بنائیاں ویندئین۔

نلی کنک دے ناڑیا کانی دی تیلی کوں چھ کھے دے تر کلے تے پو کر ئیں پان لگے ستر دیاں نال دے مطابق چھوٹیاں چھوٹیاں نلیاں بنائیاں ویندئین۔

نال کاٹھی دا بنیا ہویا مخصوص اوزار جنکیں وچ نلی پو کر ئیں تانی ونہن کیتے بار بار اوندے آر پار لنگھایا ویندے۔ نال کوں ڈوجھے اوٹھیں ءچ "شٹل" وی آکھیا ویندے۔

کھڈی او اڈا ہیندے ءچ بہہ کر ئیں پاولی کپڑا اوندے۔

لٹھ لٹھ کھڈی دا اوحصہ ہوندے جیندے اتے ونیا ہویا کپڑا لپیٹیا ویندے۔

ویلن لٹھ کوں بار بار ونیے ہوئے کپڑے کوں لپیٹن کیتے ویلن نال پھیریا ویندے۔ ویلن لٹھ دے آر پار کیتے گئے سرا نھیں وچوں ٹپا کر ئیں ایں رکھیا ویندے جو لٹھ پچھاں نہ پھر سگے۔

رچھ مخصوص طریقے نال تیار کیتا گیا رچھنا نے ستر ئیے گئے نمونے دے مطابق آر پار کیتا ویندے۔ تانی دار چھ مختلف "ناکیں" یعنی "چالیں" تے مشتمل ہوندے۔ نمونے دے مطابق تانے دے تار (دھاگے) انھیں ناکیں وچوں لنگھائے ویندن

سلکھنی ناڑیا کانی تیلی۔ تے ڈھیلی ہوئی ستر دی نلی کوں سلکھنی آکھیا ویندے۔ جہڑی جونال ءچ رکھ کر ئیں تانے دے آر پار ٹپائی ویندی ءِ۔ تے وت کپڑے دی ونت شروع تھی ویندی ءِ۔ تانی دے ونیے ہوئے کپڑے دے ہانی دے پیانے کوں ''جنول'' آکھیا ویندے۔

جنول سولہ ہتھ لمبے کپڑے کوں پاولی جنول آہدن۔ تے ہک ہتھ پورے ڈوفٹ یا اکویہہ انچ دے برابر ہوندے۔ ایں طرحاں ہک جنول تقریباً ۳۰ فٹ یا ۱۰ گز دے برابر ہوندی ءِ۔

ڈوڈھ ہک دفعہ منے گیے تانے کنوں کئی کھیس ونیے ویندن۔ ہک کھیس ونی دے بعد ہک فٹ دے قریب قریب تاناں بغیر ونیے چھوڑ تا ویندے۔ ایہہ چھوڑیئے گئے ان ونیے حصے کوں ڈوڈھ آکھیا ویندے۔ ایہہ ڈوڈھ کنوں بعد ءچ کھیس دے پاندھائے ویندن۔

واسی واسی یا دسی اونہہ نمونے کوں آکھیا ویندے جہڑا جوتا ئی۔ تے ونی آلے کپڑے۔ تے لایا ویندے۔

گزی تانی دے پیٹے دے مطابق کاٹھی دی ہک گزی بنائی ویندی ءِ جیندے ڈہائیں سرئیں ءچ کال لگے ہوندن۔ اے گزی پیٹے دے کنھیں ءچ پھسائی ویندی ءتاں جو پیا اپنے معیار۔ تے چھکیا رہ ونجے۔

د: چٹ دے اوزار

1: **ہل:** چٹ دے اوزاریں وچوں سب توں زیادہ اہم اوزار ہل ءِ۔ لہٰذا اتھاں ہل دے حصئیں دی تفصیل ڈتی ویندی ءِ۔

ہل دا حصہ	وضاحت
ہلیہہ	اے ہل دا بنیادی حصہ ءِ اینکوں ہل دی ہلی وی آکھیا ویندے۔
گو	ہل دا ڈوجھا اہم تلوا ں حصہ جہڑا جوزمین کوں چیرن دا کم کریندے
پھالا	کڑ دے اگلے حصے ءچ لگا ہویا لوہے دا پھل
گنڈا	پھالے کوں قابو ءچ رکھنی آلا گٹھ ءچ لگا ہویا لوہے دا گنڈا
جنگھی	چوڑی دے گود ے پچھلے حصے ءچ لگا ہویا سیدھا کھڑا ڈنڈا۔
مٹھیڑا/ہتھی	جنگھی ءچ ہل کوں پھنن سانگے لگا ہویا مٹھا
اوگ	کڑ دے منڈھ ءچ لگی ہوئی چیر جہڑی جو ہلیہہ کوں مضبوط۔ تے سیدھا رکھیندی ءِ۔
واہ	ہلیہہ دے آخری سرے ءچ کڈھئے گئے سراخ جہڑے جو ہل کوں اگاں یا پچھاں کرن دا کم ڈیندن

2: **پنجالی:**

پنجالی دا حصہ	وضاحت
پٹ	پنجالی (جوئے) دا اُتلا حصہ
گھومٹ	پٹ دے گھومٹ نما حصے جہڑے جوڈاندیں دی گھومٹ۔ تے آ ٹکدن

گھاترا ۔ پنجالی دی اندر لی گزی جیڑی جو پنجالی دے اُتلے تے تلویں حصے کوں جڑیندی ہے۔
ویلن ۔ پنجالی دا ہیر لا پھرن آلا تیر جیڑا جو ڈاندیں کوں قابو ءچ رکھدے۔
اُرلا ۔ پکڑ اندی پنجالی۔
جوکڑ ۔ مُنھ یا چم دا رسہ جیڑا جو پنجالی تے ہل کوں آپت ءچ جڑیندے۔
نالی ۔ بیج دی نالی کرن کیتے ہل دا حصہ۔

3: **کھوہ تے کھوہ دے حصے: بُمن** (منارے)، کانجن، چکل، چکلی (چکل تے چکلی دے حصے، اَرنا ڑ، لٹھ (کُھر ہل)، چپراں، داب، چونھاں)، وسانواں یا ٹھاکن، گھاڈھی دا پٹیلا، کھانج، اُرلا، کنورا، چنھاں (دُنبہ)، لٹھ، جھل (جھلّن)، بہو (ڈھینڈھا)، مالھ (مالھ دے حصے، نوڑے، اریڑیاں، لوٹے، وہریاں)، پاڑ چھا، نسار، کھاڈا، سوہڑن، اڈ، پکا، تلونگ، گھوگھے، رَچھی، چوہی، تلاٹھی، پڑ، مکڑا (ڈھن مکڑا) اُورا (اورے دے حصے، لانبہ، پچھی، لٹھ، ہتھے، دولی، تھونی)، مُنھ کُلّن تے وہریاں وٹن کیتے منگلی، پتھر، وٹناں، ڈاندیں دے کھوپے وغیرہ وغیرہ۔

4: **باقی اوزار:** کہنی، وہولا، وہولی، کیبن (کیبن دے حصے، کھانج، پٹ، ہتھا، وَدھر) ماٹھا (پٹڑا، گول ماٹھا)، کراہ (کراہ دے حصے پھٹا، پھل یعنی بلیڈ، ہتھے) جندرا، جندرے دی چھک، ڈاندلی، کہاڑا، کہاڑی، ترانگل، کرھنی، ہلوہڑ دے ڈلھ بھلن کیتے کاٹھی داوٹوہڑ، کندیسہ، چوکھا، رنبہ، ڈپھہ، ڈاتری، فلسہ، میڑھ، ویلناں، کڑاہ وغیرہ وغیرہ۔

ڈ: **چاکی/ تیلی دے اوزار:** گھانی، لٹھ، مکڑا (ڈھن مکڑا)، کھانج، گھاڈھی، پاڑ چھا، گُپا، پکھی، سر، لونگ، دھانیں، پانی، لون وکھریا وگھر۔

ر: **چڑوہے دے اوزار:** دیگ، تاوڑی، منجھولا، چُلھا، چھانی، ڈُپھا، تھال، ڈویا، ناتگی۔

ڑ: **ججی دے چاڑھے دے اوزار:** کمند، ڈاتری، کہاڑی، پچھی، ڈونگا۔

ز: **درزی دے اوزار:** سلائی مشین، پھٹا، قینچی، فیتہ، دھاگا، استری، کُرسی۔

س: **درکھان دے اوزار:** درکھی (سامان رکھن دا تھیلا)، وہولی، بلتری، آری (وڈی)، رنبہ، رنبی، رندہ (چھوٹا، وڈا)، چوسہ، سینداری (سیناری دے حصے دستہ، پھل، چھکن)، برما، ریتی، وٹی، گٹیا، دراز، دراز رندہ، فرنائی، گرمٹ، خط کش، شکنجہ، گنائی، دھاگہ۔

ش: **دُنبیر (بار بھارا) دے اوزار:** کتھر، ٹوپا، پڑوپی، ترپائی، گنڈا، بالٹی، تلاگڑا، وٹے (باٹ)، یعنی سیر، دھڑی، ڈھ سیری، ادھ منّی، من وغیرہ بھارے دے اوزان، پائی (چار ٹوپے)، چوٹھ (سولہ ٹوپے یعنی چار پائیاں)، بار (چار چوٹھان)، پتھ (سولہ چوٹھاں یا چار بار)

ص: **دھوبی دے اوزار:** گُنال (مٹی دا)، گُنالی، پٹڑا، استری، میز۔

ض: **سنارے دے اوزار:** اَرن، ہتھوڑا، ہتھوڑی، چویت، کتیرا، مولھی، ترکلے دی سلائی، مندھلی (جندری)، زنبور، زنبوری، ناپ کڑے والا، چوڑی رنگ سائز، انگوٹھی رنگ سائز، بوُنبہ چویت، سامان کوں کنٹرول کرن آلے بوُنبے، ٹھی، کٹھالی،

پترے۔تے تار کیتے مشین،سہاگہ،سنوں،چمٹی،ٹھپہ انگوٹھی (سیٹ مکمل) ٹھپہ چوڑی (سیٹ مکمل)،ٹھا،ٹنڈا (ترازو)،وٹے (باٹ رتی سے لے کر تولے تک)،مثقال (کانٹھی دی)،مثقال (پتل دی)،کنڈے،ناون کیتے مختلف سوئیاں،ریتیاں (مکمل سیٹ)،پرکار، وٹی،کسوٹی،ٹوٹے،ڈائیاں (کٹائی کیتے مکمل سیٹ) ڈائی کٹر مشین،لیمپ (سیکائی کیتے)،قلم (چھلائی کیتے مکمل سیٹ)،وٹیاں (مکمل سیٹ) سندران،ہتھوڑی کول منہ آلی،دھدڑ،خالواں،چتر والا،سندور،چھتھا،شبنم آلی مشین،برما (مکمل سیٹ)،ہنڈی،ریتی (چورس، پلیٹ،تکونی،ترے پٹی،تپلی،تکون تپلی،چھری،کول وغیرہ)،پونگر آلا ٹھپہ،جالندر (ڈنڈ آلا زنبور،میخاں)،بوگھری وغیرہ وغیرہ۔

ط: قصائی دے اوزار: چھر ا،چھری یا کاتی،ٹوکا،کھوڑی (کانٹھی دی)،آڈی (گوشت ٹنگن کیتے)۔

ظ: لوہار دے اوزار: سنھی،ہتھوڑے (مکمل سیٹ)،سنبھا چھینی (مکمل سیٹ)،پکھا،پلاس،کتیر ا،سرن،ارن،سندھان، چلھا،ریتی (مکمل سیٹ)،چمٹا،پھوکنی،وڈان۔

ع: پلمبر دے اوزار: رنچ (مکمل سیٹ)،پائپ رنچ (مکمل سیٹ)،سکریو رنچ (مکمل سیٹ)،بور کیتے پائپ (مکمل سیٹ)، ترپائی،برما،لانبہ،بوکی،اُورا،پلاس،سنھی،ہتھوڑے (مختلف سائز دے)،سنبھا چھینی۔

غ: موچی دے اوزار: سنال (مٹی دا)،کنالی،ویانگ،قالب،قلبوت،آر (مختلف سائز دے)،سنبھا،ہتھوڑی،ارن، سلہر (پتھر دی)،رنبہ،رنبی،نہیرن،سوئی،دھاگہ،لیوی،سنھی،پلاس،زنبوری،مانہہ۔

ف: مستری (معمار) دے اوزار: تیشی،کانئی (مکمل سیٹ)،منجھولا،لوہے دا گھڑ ماٹھا،کانٹھی دا گھڑ ماٹھا،گزی،لوہے دا برش،دھاگہ،شال،لیول،تغاری،کبی،فیتہ،گنائی،دھرمٹ۔

ق: نائی دے اوزار: رچھائی (اوزار پاون آلا چمی تھیلا)،استرے (مختلف قسم دے)،قینچی،برش،صابن،منگری یا پیالی، کنگھی،نک چونال یا موچناں،نہیرن،وٹی،ہیر کٹر (مشین) پھٹکری دا ٹھکل،پوڈر،صافی،فوارا،پاکی (انڈر شیو کیتے)،تیل (سرسوں دا)،تولیہ،کرسی،پترے (بلیڈ)۔

ک: حلوائی دے اوزار: کڑھائی،کڑچھا،کڑچھی،چھانی،تھال،کھرپا،کڑھاہ۔

ل: مراثی دے اوزار: دول،لاڑے،توتو،شرنا،بین،بگل،کلانٹ،نقارہ (ڈھڈھ)

دول وجاون دے انداز: شادیانہ (پرنا)،شدمانہ،گاناں،سہرا،منقبتاں،جھمر،ہمایں،عزاداری۔

موسیقی دے آلات: ہارمونیم،طبلہ،ستار،تنبورا،سارنگی،یک تارا،الغوزہ،مرلی،ونجھلی،بینسری۔

جھومری دے اوزار: چپڑیاں،جھانجھراں،چمٹا،گاگھے۔

م: مہانے (میراثی) دے اوزار: پیڑی: (گھوڑ،سغان،چیو،ونجھ،لنگر،کھپ،ڈھونڈھی (چھوٹی پیڑی)۔

دریائی اصطلاحات: پتن،پٹنی،بھک،کھڑ بھک،ڈھاہ،جھاگا،ہاتھ پائنی،تار پائنی،سیڑھ،شوہ،گھمر گھیر،گھن،کپر،بھنگ،براٹی،ولوڑ۔

مچھی دے شکار دے اوزار: گو،رَچھ،ساٹوں،کنڈی،ہند،رُنجھائی،وَلا۔

16: **گھر تے گھر دا کام (سامان):**

الف، گھر دی وہتر: حویلی، حویلی دی اکوڑیا چناں، حویلی دا صدر دروازہ (دروازے دے حصے، داب، مہاڑیاں، درسال، طاق، بنی، کنڈا، جلفی، قبضے، ہوڑکا)، ڈیڈھی، ویڑھا، کچن، غسل خانہ، طہارت خانہ (ٹٹی خانہ)، ٹینکی، وساخ/مہمان خانہ/ بیٹھک، گدام، مال دا بھاناں (کچی سالھ)، بکرئیں بھیڈیں دا بھاناں، چوبارہ، کوڈل، چاھا، تنور، گھرانونج نہیلا (تھاں تنگن کیتے)، بالیں دے ڑن کیتے گاڈھی، چھینکھل، کوٹھے، برانڈہ، صفہ، پڑ چھتی، چھپر۔

ب، کوٹھے دا کمام: کانباں (شتیر)، کڑیاں (بالے)، وگے، وگیں دے بیرے، نکھاں، (پیش دیاں)، تھنبھے (تھنبھے دے حصے، کرسی تھنبھے دی بلی، دنبہ، مال)، دروازے، کھڑکیاں، روشن دان، الماڑیاں، صفیل (صفیل دے حصے، کنگرے، جھالر)، منھی (منھی دے حصے، داباں، تیر کجکاں)، گہنی، گھرانونج (گھڑا نونج دے حصے، چکاٹھ، تیر، جنگھاں)، کچی چھت (نکھاں، پتلاں کانے دیاں، تروئے سریں دے)، پکی چھت (گاڈر، بیئر، ٹائیل، ٹسو)۔

ج، کوٹھے دیاں ستراں: پلنگ، کھٹاں، کھٹڑے (کھٹ یا کھڑے دے حصے، بانہیں، سیرہ، پاوے، وان، چھک یا ڈانوئی، بکر ڈنڈی)، پیٹی، ٹرنگ، ٹرنگڑیاں، سوڑیں، گدیلے، سرہانے، کمبل، لکاراں (دنبے دی اُن دیاں)، دُسے (اٹھ دی مِلس دے)، گندیاں، کھیس، بستر دیاں چادراں، کرسیاں، میزاں، دریاں، مچھر دانیاں، سنداری (سنداری دے حصے، کجکاں، بوتھی، بوتھ)، لالٹین، رحل، قرآن شریف، پکھے، (دستی، بجلی آلے)، جھلی (جھلی دے حصے، پھٹا، گنڈے یا ہک، زنزیر، کپڑے دی جھالر نما جھل، چھکن)، جانماز، مُصلّی (نجی دے پوتریں وا)، چکی (چکی دے حصے، ماتر، پتھر دے پُڑ، ہتھی، تھتھا، نانوئی، کلی)، چرکھا (چرکھے دے حصے، تاڑ، ہیڑ ورھی دایا رودے دی یا دھاگے دی، مالھ دھرے، مُنیاں، ترےعدد، چڑیاں، دولی، تیر بکھ، ہتھی، سلائی، ترکلا، پھل، چم دا پھلا، یعنی واشل، پونی، تند، ناوڑی)، اٹیرن (اٹیرن دے حصے، تاڑ، ہیڑ، تیلی یا تیر، سلائی، پھولا) ڈھیرا (ڈھیرے دے حصے، تیلی یا تیر، جوٹا)، پنکھا، گھرانونج (گھڑا نونج دے تھاں، منورے، منوریاں، جھانولے، جھانولیاں، چاٹیاں، چٹوریاں، منکھیاں، ڈوہاوئیاں)، سانچہ، (اسوں، سرمی یا دانے چھاننی کیتے)، استاوا۔

د: ویڑھے دیاں ستراں: نلکا یعنی ہینڈ پمپ (نلکے دے حصے، ہتھی، چٹو، سلنڈر، گزی، جھگناں، ہوکی، وال، چیڑی، نٹ، نلی، فلٹر، بوتھی)، ڈونگی پمپ (حصے، موٹر، ٹینکی، پمپ، آٹومیزر)، بالیں دی گاڈھی (چھینکھل)، ہتھ رہڑھی، چاھا (حصے، چکاندھا، چھلے دیاں بانہیں، بونے)، لوہے دی ترے جنگھی چلھہ، تنور (حصے، مٹی تے منجال دی بُنی ہوئی گلھوٹی، جھلکا، تاء، گدی، پھٹا، مولھی، کنڈا، اسپتا)، روٹی (روٹی دے لوازمات، پیڑا، پلیتھن، کنڈ، پُٹھ، منہ، پھل)، روٹی دے اقسام (ڈوپڑی روٹی، پراٹھا، لسانواں من، ڈوڈھا، باجھری، جوار یا مکئی دا)، بُسری، ماناں ثوبت (ثرید) کیتے، پوآ، (چنے، چاول، مکئی یا کنک دا)، گوگھا، روٹی دے حصے (آدھل، گپل، چپا، گبھا)، داسی روٹی، تیری روٹی، پتھرتے پکی روٹی، کچا گلھا)، گھڑا نونج پانی دے مٹ۔ تے مٹریاں رکھن کیتے، نہیلا (زمین وچ پوری ہوئی شاخ دار کاٹھی)، کگڑیں دی کوڈل، انہالے کیتے چھپر (چھپر دے حصے، لڑے، لڑیاں، تھونیاں، چھاپے یا جھانجے یا ڈھارے، ٹانگر (اسوں سرمی دا)، ہوئی، ٹھماں)، مال دا بھاناں یا کچی سالھ (سالھ دے حصے، کاٹھیں دی آڈی، تروئے، تاک، بندر (مٹی دی یا کاٹھی دی)، پہوڑا، ڈاندلی، پاہ، پھوسی، گوہا، اروڑی، آہلھ، ٹلاں، تھونیاں، چھنجلی، سیٹھوں)، بکرئیں

بھیڑیں دا بھاناں (لوہڑا یا لاکڑ، کھڑکا، جالکاں، جُٹ)، غسل خانہ (بیسن، نلکا، فوارہ، ٹوٹیاں، نکاسی کیتے پمپ)، طہارت خانہ/ٹٹی خانہ (گٹر، فلش، کچے مکان کیتے چکاندھاتے چلھے)، دائیں دا پلہ، بھوں دا پلہ۔

ر: باروچی خانے دیاں سزاں: چاقو، دھوں کش (دھونکل یا چمنی)، ستھر (پتھاری)، ستھر کیتے تڈیاں، ٹکڑے، یا تروآ، پاتری، پترونا، تھال، تسلا یا تاسلا، توا، تھوپنی (مٹی دی یا پتھر دی)، کپ، ٹوکری (تھانویں رکھن کیتے)، دیگوئیاں۔ تے دیگوڑے (مختلف سائز دے)، پتیلے (مختلف سائز دے)، چھیاں یا چنگیراں، چھبا (اٹے کیتے)، داڑھی (مٹی دی، ولوئی، کٹوی یا کنی چھونی، ڈوئی (کاٹھی دی)، چمچہ، تھالیاں، منگریاں، منگر (مختلف سائز دے)، گلاس، جگ (مٹی، جس یعنی سلور، کٹ، کچ، ترامے یا پتل دے)، پڑونا، پڑوئی، مجبہ (مٹی دا یا شیشی دے پوتریں دا)، چکوری، پروں، چھانٹیاں (مختلف شکیں کیتے)، ڈھاکویں، لٹن، چھریاں (مختلف سائز دیاں)، چاقو، کڑھنی، دابڑہ (مٹی دا)، مندھناں، کدھنی، چمٹا، پھوکنی لوہے دی بھا پھوکن کیتے چھج یا چھجلا، دوری، ڈنڈی یا ڈنڈکی، اکھلی، موھلا، اٹے دا مجبہ، چاہ دانی، کیتلی، کوپ، پرچاں، پیالے، مٹی دے، پھیلیاں مٹی دیاں، بالٹی، کچر کپ (کدوکش)، مسالہ دانی (کاٹھی یا پلاسٹک دی) کپڑے تھپنی، مکھی دان، اسپتا، ٹرے، کوزہ (پتل یا ترامے دا)، لوٹا (سلوردا)، کھرا، ٹوٹی، سُبی، مانجا، کچن، پیڑھی، کوندھا، کوندھی، پچھی، ٹوکرا، ٹوکری، مٹی مندھانی دے حصے، نہیلا، ڈنی یا تیلی، جونا، جوٹے دیاں سنگیاں، سنگھل چھکن، مانجن، اریڑیاں)، بالٹی (ڈنڈا، گنگا، کنکا، چڑا ٹھاں)، مٹی دا مواد (کھیر جاگ لگا یعنی ڈبی، گڈدا پانی، مہنی (ادھ دولوڑیا)، پورایا بُر، مکھن، چھایا لسی)، ڈیوا (مٹی دے تیل دایا سرسی دے تیل دا)، مٹی دے تھاں (جھجھری، ڈولی، ڈولا، لوٹا، لوٹ، ڈباوی، منکھی، ولوئی، جھبرا، جھبری، مٹورا، مٹوری، جھانولی، جھانولا، چاٹی، چٹوری، مٹی، مٹ، مٹڑی، پیالے، پھیلیاں، ٹھوٹھنیاں، گھڑے، گھڑیاں، گوگھڑے، چھوٹیاں، دوری، اکھلی، متا، ہاڑھی (صراحی)، کونڈا، پاتری، پترونا، داڑھی یا کنوی، مجبہ، گلاس، جھلاری لوٹا، استاوا، کنال، کنالی)۔

س: بیٹھک یا مہمان خانہ: صوفہ، کارپٹ یا قالین، پلنگ (سنگل بیڈ)، کرسیاں، میز، گلدستہ، مکرانہ، فانوس۔

ش، وساخ: ہماچہ، کھٹ، کھڑے، چلھہ، پتھاری یا ستھر، گھڑا نونج ٹھڈے پانی دے مٹیں کیتے، جگ، گلاس، حقہ (حقے دے حصے، حقے دا تل، نڑی، ڈنا، کوپھل، گیا، سوٹا (تماخوں)، انگارہ، پانی)، دھواں یا نج (کوہے، تھاپیاں)۔

ک، گدام: ہنڈا (پیش دی نکھ دا)، کلھوٹیاں مختلف اناج کیتے (مثلاً کنک، جوار، باجھری، چنے، اسوں، سرسی وغیرہ) بھوں مختلف استعمال دیاں کاٹھیاں (کانباں، کڑیاں، پھٹے، وگے وغیرہ)۔

ل، ترمتانویں گہنے:

1۔ **سر دے گہنے:** ٹکا، چندر، تاج، متھیلا/متھیلو/متوالا، جُھمر، سنگھار پٹی، بینا، توید پٹڑی، بوڈی، وال بند، کلپ۔

2۔ **نک دے گہنے:** کنڈی، کنڈا، پوپا، کوکی، نتھ، بولا، ہنسر، لونگ، پپ۔

3۔ **کن دے گہنے:** والی، والا، چیلکاں، کانٹے، جھمکے، جھالے، گٹ، کیٹویاں/کیونیاں، مُرکھیاں، بُندے، بگھ، ڈھیڈو، ٹاپس، پپ، جھاریاں، نسی۔

4۔ **ہتھ دے گہنے**: مندری، چھلا، ویڑھا، چھاپ، پہنچی، بند، بندڑا، پنچہ، آرسی، پونچاں، نمرو۔

5۔ **باہنہ دے گہنے**: کنگن، چوڑیاں، چوڑا، کڑے، ہتھوٹے، بازو بند، دستیاں، پونچاں ونگاں، برسلیٹ، گھڑی، گھڑی چوڑی۔

6۔ **گل دے گہنے**: زنزیری، لاکٹ، ہسی، گلوبند، ہار، مالھاں، کٹ مالھا، جمیل، ڈھولنی، تپاسے، تارا، چندن ہار، چونہہ کلی، غاڑکی، ڈگی۔

7۔ **پیریں دے گہنے**: کڑے، پازیباں، لچھے، رجھول، تروڑے، جھانجھراں، پونے، گھنگھرو، پھل، نورے، بسنتی، انزوٹ، کڑیاں۔

8۔ **گہنئیں دا سامان**: سونا، چاندی، تراماں، نگ، موتی، ہیرے، گھنگھریاں، پترے، جہنو۔

م، ویس (لباس، پہناوا):

1۔ تر متانواں ویس: قمیض، شمیض، ستھنی (شلوار)، کون، چولا، چولی (کُرتی)، لہنگا، فراک، بوچھنی، انگیا (سینے بند)، گگھرا، گھگھری، برقعہ، چادر، چُنری (چُنی)، سلارا، سوہا۔

2۔ مردانواں ویس: چولا (چولے دے حصے، گلوبنی، بین، پاسے، کچھوٹیاں، لھمی، گھیرا، چاک (لوف)، تکے (پرے)، پلتے)، قمیض (کالر، کفاں، گھیرا، بوجھے (کھیسے)، گلوبنی)، سلوار (پائنچے، چادراں، چوتا، نیفا، آگ، یا نالا) چادر، دھوتی (لنگی)، منجھلا (ڈلا)، پگھیوڑی، پیرا، صافا، پٹکا، پک، پگوی، پگری دا طرہ، چغہ، کوٹ، نائی، صدری (جیکٹ)، کھسہ، بوٹ، جتی، چپلی۔

ن، تر متانویں سنگھار دا سامان: کجل (کجلا)، سرمہ، پوڈر، لالی، سرخی، چمکارا، مینڈی، باٹنی، نہوں پالش، مسکارا، مساگ۔

ر۔۔۔اسم صوت

تعریف: صوت دے لغوی معنی ''آواز'' دے ہن۔ لہٰذا اوا سم جہڑا جو کہیں انسان کہیں جانور یا کہیں بئی شے دی اواز کوں ظاہر کرے ''اسم صوت'' اکھیندے۔ مثال دے طور تے میاؤں میاؤں، کائیں کائیں، ٹیں ٹیں، چھم چھم، ٹک ٹک، ٹھک ٹھک وغیرہ۔

بعض اسمائے صوت اجھئیں وی ہن جنکیں کنوں کہیں شے دی اواز ظاہر تاں نئیں تھیندی پر اوکہیں جانور کوں ترہاون، ہنکلن یا سڈن کیتے استعمال تھیندن۔ مثال دے طور تے ہت ہت، تو تو، ہُش ہُش، پش پش، ڈوڈو، ڈوڈو وغیرہ۔ اسم صوت دی مزید وضاحت کیتے کجھ نمونے پیش کیتے ویندن۔ جہڑے جوابے ہن۔

ا۔ کجھ مصادر جنھیں کنوں اسمائے صوت اخذ کیتے ونج سگدن۔

نوٹ: اے گالھ یاد رہوے جو تلے ڈتے گئے مصادر کنوں اسمائے صوت دا تصور تاں ڈتا ونج سگدے پر اہ بہہ تصور کوں لوظیں دا لباس پوان ذرہ مشکل ہ۔ اے گالھ ضرور ہ جو انھیں مصادر دے حاصل مصدر اسمائے صوت دا تخیل ضرور پیش کریندن جیکوں قاری محسوس کر سگدے۔

مصدر	حاصل مصدر /بطور اسم صوت	وضاحت
اُبھیکݨ	اُبھیک	الٹی یا قے کریندئیں ہوئیں منہ کنوں نکلݨ آلی اواز
اڈ ارݨ	اڈ ار	کہیں پکھی دے اڈ ردئیں ہوئیں اوندے پریں کنوں پیدا تھیوݨ آلی اواز
اہلݨ	اہالا	کہیں مائع دے اہلدے ویلھے مائع کنوں اُٹھݨ آلی اواز
ارڑاوݨ	ارڑاٹ	کہیں دے چیکݨ ویلھے یا درد کنوں ہر ڑاندئیں ہوئیں منہ کنوں نکلݨ آلی اواز، گھاں یا منجھ دے باکݨ دی اواز
اُشکارݨ	اُشکار	کہیں جانور کوں خاص طور تے کتے کوں بھجݨ کیتے اکساوݨ یا ابھارݨ کیتے اختیار کیتا وُجھی آلا انداز یا اواز
اگھلاوݨ	اگھلا	اگھلا کریندئیں ہوئیں منہ کنوں نکلݨ آلی اواز
بچھالݨ	بچھالت	کتے کوں اواز دے ذریعے بھڑکاوݨ دا ہک انداز
بُربُرݨ	بُربُر	گھوڑے کوں پانی پیوݨ تے راغب کرݨ کیتے کڈھی وُجھی آلی اواز
بکݨ	بک بک	لایعنی گفتگو کرݨ، غصے دی حالت وچ بُرا بھلا آکھݨ
بُوکݨ	بُوکار	منہ ای منہ وچ بوبڑ کرݨ یا برا بھلا آکھݨ
بکھاوݨ	باکھ	بھا بکھاوݨ کیتے پھوکاں مارݨ، کہیں کوں مشتعل کرݨ کیتے بول بچی کرݨ
بھجݨ	بھوُنی	بھاجی کوں بھونڈی دیندے ویلھے نکلݨ آلی اواز یعنی گھیوداتڑکݨ
بھرکݨ	بھرکاری	اڈ رݨ ویلھے پکھی دے پریں کنوں ابھرݨ آلی اواز
بھرکݨ	بھرکاٹ	کہیں شے دے بھرکدئیں ہوئیں نکلݨ آلی اواز یعنی بھرکݨی یا بجلی دے پکھے دی واز
بھوکݨ	بھوک/بھڑکار	بھادے بھڑکݨ دی اواز
بھنکݨ	بھنکار	مکھیئں دے بھنکݨ دی اواز
بھونکݨ	بھونک	کتے دے بھونکݨ دی اواز
بھوکݨ	بھکاٹ	تڈے دے بھوکݨ دی اواز
باتھݨ /بتکݨ	ہت ہت	باتے آدمی دی اڑاڑ کے نکلݨ آلی اواز
باکݨ	بکاٹ	پالتو جانوریں گھاں، ڈاند، بھیڈ یا بکری وغیرہ دے باکݨ دی اواز
بٹکاوݨ	بٹکارا	ہتھیں پیریں دے انگلیں دے ہا کے کڈھݨ دی اواز

ہچکارن	ہچکاری	ہال یا کہیں جانور کوں پیار کرن ، دلاسہ ڈیون یا روکن کیتے ہچکر ڈیون دی اواز
ہرکنی	ہرکار	میہنہ دے کنیں دے ڈھوہ یا کہیں درخت دے پھل ، پھل یا پتریں دے ڈھہن دی اواز
ہڈکنی	ہڈکار	بھاتے رکھئے ہوئے تھاں ءچ کہیں مائع دے اہلن دی اواز
ہُوکنی	ہُڈک	اُٹھ دا مستی ءچ آ کر ئیں ہُڈ ہُوکرن
ہچکنی	ہچکار	کوئی چیز کھاندئیں ہوئیں تھوڑیں کوں ہک ہئے تے مارن دی اواز
ہڑاوان	ہڑاٹ	درد یا صدمے دی وجہ کنوں رڑن پٹن
ہٹیجن	ہُٹا	کنیں دے بند تھیون دے بعد سنیجن آ لا زنکاٹ
ہسکنی	ہسک	سینے ءچ بلغم دے گھرگھر دی آواز
ہُسکنی	ہُسکار	بھاتے رکھی ہوئی داڑھی وچوں آون آلی ہُس ہُس دی اواز
ہُلکنی	ہُلکار	کیڑیں دے ہُل ہُل کرن دی اواز
ہُورن	ہرائی	خراد تے کاٹھی چیرن یا رندے نال اوندی صفائی کرن دی اواز
ہوکنی	ہوک	کہرے دی مستی ءچ آ کر ئیں زور زور نال ہُڈکنی دی اواز
ہونکھنی	ہونگھ	شیر دی غصے نال گرجنی دی اواز
ہپارن	ہپاری	گھر دے فرش کوں ہپاری نال صاف کرن دی اواز
ہپاخنی	ہپاخ	ہپاخے دے ہٹھنی دی اواز
ہپتخنن	ہپاخ	کہیں چیز کوں زور نال زمین تے مارن دی اواز
ہپنی	ہپکا	زور زور نال ماتم کرن دی اواز
ہپڈن	ہپڈ	مقعد کنوں زور نال ہوا خارج کرن دی اواز
ہپاڈن	ہپاڈو	صدائے بازگشت
ہُوکنی	ہُوکاٹ	پاخانہ کریندئیں ہوئیں پُر پُر دی اواز
ہپاجنی	پاڑ	کپڑے دے ہپاجنی دی اواز
ہپاجنی	پڑائی/پیڑ	گھے دی ویلنے ءچ ہپاجنی دی اواز
ہپڑنی	ہپکاری	کہیں شے کوں سوئی نال جھنجھوڑنی دی اواز
ہُوکنی	ہُوک	دست دے زور شور نال مقعد کنوں نکلن دی اواز
ہُونکنی	ہُنکاٹ	مچھر دی کنیں ءچ شور مچاون دی اواز
ہپھنی	ہپکنی	چکی ءچ دانے ہپھنی دی اواز

پھٹکن	پھٹکاری	گاری ءچ پھاتے ہوئے پکھی دے پھٹکن دی اواز
پھٹکن	پھٹکار	تنڈ ئیں دے پھٹکن دی اواز
پھٹن	پھٹاکا	پھوکٹی یا کہیں پٹاخے دے پھٹن دی اواز
پھڑکن	پھڑکاری	ذبح کیتے ہوئے پکھی دے پھڑکن دی اواز
پھٹکن	پھٹکاٹ	گھوڑے دا خوشی دی حالت ءچ اواز کڈھن
پھیٹن	پھیٹنی	انڈے دی زردی تے سفیدی کوں زور زور نال پھیٹن دی اواز
پھیہن	پھیہہ	کہیں شے کوں کٹ پھاٹ کے ملیدہ ٹیندئیں ہوئیں اٹھن آلی اواز
تانورن	تانور	تتھکن دے بعد زور زور نال ساہ گھنن دی اواز
تلا نون	تو تلاپن	اڑاڑ کے الاون
تراڈن	تراڈ	ڈاند دا مستی ءچ ڈاکن
ترمن	ترما	پانی دے زمین تے ڈھہن آلے بک بک قطرے دی اواز
تڑن	تاری	پانی ءچ تردئیں ہوئیں پیدا تھیون آلی اواز
تروڑن	تروڑا	کہیں شے دی تڑن ویلھے پیدا تھیون آلی اواز
ترونکن	ترونکا	تردنکا کریندئیں ہوئیں پانی دی زمین تے ڈھہن دی اواز
تہوکن	تہوکار	چکنائی دار شیں دی بھاتے تڑکن دی اواز
تھپن	تھاپڑا	پھوسی تھپن، مٹی تھپن یا تھپنی نال کپڑے وغیرہ تھپن ویلھے آون آلی اواز
تھکن	تھو	تھکیندئیں ہوئیں منہ کنوں نکلن آلی اواز
ٹاپن	ٹاپی	زمین کوں کہنی یا وہولے نال ٹاپی ڈیندئیں ہوئیں اٹھن آلی اواز
ٹبھن	ٹوبھی	پانی ءچ ٹبی مریندئیں ہوئیں یا پانی ءچ چپ کا کریں تھاں بھریندئیں ہوئیں آون آلی اواز
ٹرکن	ٹرکار	ڈڈ یا ڈیڈ ردے ٹرکن دی اواز
ٹکراون	ٹکر	ڈوشیں دی بک ہنے نال ٹکراون پاروں نکلن آلی اواز
ٹھاکن	ٹھکارا/ٹھاکا	بندوخ کنوں کولی نکلن دے بعد پیدا تھیون آلی اواز
ٹھلن	ٹھلاء	پانی ءچ تردئیں یا کہیں شے تے ٹھلدئیں ہوئیں پیدا تھیون آلی اواز
ٹھبھن	ٹھبھہ	جانوریں کوں داغن ویلھے لوہے دے گرم اوزار تے جانور دے جسم کنوں اٹھن آلی اواز
ٹھونگن	ٹھونگ	پکھی دے کہیں شئے تے ٹھونگے مارن دی اواز
جھاگن	جھاگا	پانی کوں جھگیندئیں ہوئیں آون آلی اواز

جھنجھنی	جھنجھ	ون دے سکیں شاخیں کوں جھنجھنی دی اواز
جھرپٹنی	جھرپٹ	کہیں شے۔تے کہیں شے نال جھرپٹنی دی اواز
جھگنی	جھگائی	ڈہیں جھگیندیں ہوئیں مٹی کنوں آون آلی اواز
جھوونی	جھووُنی	چلدی چکی کنوں اٹھنی آلی اواز
جرکنی	جرکار	کپڑے چرکنی دی اواز
چپکنی	چپکار	کئی شے کھاندیں ہوئیں تھوڈ۔تے تھوڈ مارن دی اواز
چٹکنی	چٹکار	تاڑی دی اواز، کہیں شے دے ٹرٹرنی دی اواز، ڈوٹھیں دے ٹکراون دی اواز
چٹنی	چوٹ	نشانہ بدھ کریں کہیں شے کوں چٹنی دی اواز
چرکنی	چرکار	سکے پتریں۔تے ٹرن نال پیدا تھیون آلی اواز
چلکنی	چلکار	ڈھیر سارئیں چیڑیں دا بیک وقت بولنی
چنگھنی	چنگھاٹ	تھکیڑے یا دردی وجہ کنوں کراہنی دی اواز
چوپنی	چُوپا	گنا چوپیندیں ہوئیں منہ کنوں نکلنی آلی اواز
چوسنی	چُسکی	چاہیا چاہ دا انگوں کہیں مائع شے دیاں چسکیاں گھلنی دی اواز
چیکنی	چکاٹ	درد یا کہیں بنی وجہ نال چیکنی یا کراہن دی اواز
چھانگنی	چھنگائی	درختیں دیں شاخیں کوں چھانگنی سانگلے اٹھنی آلی اواز
چھنڈکنی	چھنڈکار	کہیں شے کوں چھنڈکنی نال پیدا تھیون آلی اواز
چھلکنی	چھلکنی	پانی یا کہیں مائع دے چھلکنی دی اواز
چھبکنی	چھبکار	پانی وچ ٹرن نال اٹھنی آلی اواز
چھنکنی	چھنکار	کہیں شے کوں چھنکا ون دی اواز
خرکنی	خرکار	سینے وچ بلغم دی وجہ کنوں خرخر دی اواز، کتے یار چھ دے خرکنی دی اواز
دنگنی	دنگار	کہیں پولی شے اُتے دنگنی دی اواز
دگنی	دگائی	دکے نال کہیں شے کوں جھنجھنی دی اواز
دھاڑن	دھاڑ	شیر دی دھاڑ
ڈھگنی	ڈھگنی	گھاں یا منجھ دا کھیر ڈوہاون کیتے اپنے پھل کیتے یا جنسی ملاپ کیتے ہاکنی
ڈاکنی	ڈاکنی	تے دے مسلسل آون دی اواز
ڈڈرانی	ڈڈرائی	کہیں شے کوں چھوٹے چھوٹے ٹوٹے کرن کیتے کٹنی دی اواز

رَندن	رَندائی	کاٹھی ۔تے رندہ چلاون دی اواز
رُنکنی	رُنکار	واہے واہولیں وجنی یا کہیں واہولیں ہولیں آپ خود اگاون
رُنکنی	رُنکار	کہیں دے ہولیں ہولیں روون یا کہیں مائع دے ہولیں ہولیں وہسن دی اواز
رِنگنی	رِنگاٹ	اُٹھ دی دردیلی اواز
رونڑنی	رون	گدڑ دی اواز
رَپکنی	رَپکار	کہیں شے دے زمین ۔تے ڈھہن دی اواز
رُوکنی	زونکاٹ	ڈینھوں مچھر یا کہیں ہڈ ے دے ڈنکن دی اواز
سَڈن	سَڈ	کہیں کوں آپ دو متوجہ کرن کیتے اواز ڈیون
سُرکنی	سُرکی	کہیں مائع کوں گھٹیں گھٹیں پیون (چسکی لاون) دی اواز
سِسکنی	سِسکی	ہولیں ہولیں روون دی اواز
سُنکنی	سُنڈکار	نک صاف کرن دی اواز
سُوترن	سُوترا	کہیں مائع کوں زور دار چسکی دے ذریعے چھکن، اٹھ دا پانی پیون
ھُپکنی	ھُپکار	بھاد ے بھڑکن، چا بھک دے زور زور نال مارن یا پانی کوں چھچولن دی اواز
ھُکارن	ھُکارا	کہیں کوں دم کریندیں ہوئیں پھوکا مارن دی اواز ٹھڈھا سا بھرن
غانکنی	غانک	کبوتر یا ہیر ے دا ہولن ہا ل دا غاں غاں کرن ۔
غُٹکنی	غُٹکار	کبوتر دا اپنی مادہ دے سامنے غٹر غوں کرن ۔
غُرکنی	غُرکار	کتے دا غصے ہچ غراون
غُوانکنی	غُوانک	گدڑ دا روُنی
کانکنی	کانک	کتے یا کتے دے پلے دی دردیلی اواز
گرکنی	گرکار	کاں، ککڑ یا کوئی دا ہولن (عام طور تے ڈردی حالت ہچ)
کتنی	گتائی	چر کھے ۔تے مُتر کتن دی اواز
کڈن	کڈاڑی	گاں یا منجھ دے پھل دے کڈن دی اواز
کرکنی	کرکار	کھوہ دی ریں ریں دی اواز
کریٹنی	کریٹ	ڈندیں دے کریٹن دی اواز
گوکنی	گوکار	کہیں شے دے خستہ تھی کرئیں ٹرٹن یا گرک گوکو دے گرکن دی اواز
گوکنی	گوکار	گاج دے گھن یا لسک دی پٹاخے دار اواز

ٹکارن	ٹکاٹ	گدڑیا لومڑی دے ٹوکن دی اواز
ٹلاون	ٹلاء	چھج نال اناج دے چھوٹے وڈے دانے انج انج کرن یا کاتی دے تیز کرن دی اواز
ٹلکاون	ٹلکار	چُھری تے چُھری چلاون دی اواز
ٹوکن	ٹوک	عورتیں دے زور زور نال روون یا کوئل دے کوکن دی اواز
ٹونکن	ٹونک	کتے دے پلّے دی دردیلی اواز
ٹھرچنن	ٹھرچائی	کہیں تھاں کوں کھرچ کھرچ کرئیں صاف کرن دی اواز
ٹھہکن	ٹھہکار	پرانی جتی دے ٹھہک ٹھہک کرن دی اواز
ٹھٹھن	ٹھٹھائی	زمین کوں کہنی یا وہولے نال ٹھٹھن دی اواز
ٹھرکن	ٹھرکا	مٹی ولوڑن دی اواز
ٹھرلن	ٹھرلائی	کہیں شے کوں ٹھرل کرن دی اواز
ٹھوکن	ٹھوکار	ڈوشیں دے آپت وچ ٹکراون دی اواز
ٹھلن	ٹھل	زور زور نال ٹھلن دی اواز
ٹھنگھن	ٹھنگھ	ٹھنگھن دی اواز
ڈجن	ڈاج	بدلیں دی آپت وچ ٹکراون دی اواز
ڈھہکن	ڈھہکار	مٹی دے ڈھر کن دی اواز
ڈھرکن	ڈھرکار	چکی دے چلن یا ہوں سارے آدمیں دے بولن دی اواز
ڈھرکن	ڈھرکار	بلی دی غصیلی اواز
ڈھوکن	ڈھوکاٹ	گیرے (فاختہ) دے ڈھوڈھو کرن دی اواز
ڈکلن	ڈکار	کبوتر دے غٹرغوں کرن دی اواز
ڈکلن	ڈکار	جانوریں کوں نکلن سانگے منہ کنوں کڈھی ونجن آلی اواز
لبکن	لبکار	بھت یا کھچڑی کوں ہتھ نال جلدی جلدی کھاون دی اواز
لرکن	لرک	ہوا دے ہولیں ہولیں چلن دی اواز
لگن	لاک	کتے یا بلی دے کہیں شے کوں چٹن یا لگن دی اواز
لوّن	لو	کاں یا چیڑیں دا بولن
لیہن	لہا	کھیر ڈیون آلے جانوریں دے پھلیں دا مادے تھنیں کنوں کھیر پیون
مانجھن	منجائی	تھانویں دے مانجھن دی اواز

ہُنڑن	ہُنڑا کا	جاندار یں دے ہُنڑن دی اواز
ہرکنی	ہرکار	ہولیں ہولیں مسکا کرئیں گالھ کرن
میاںکنی	میانک	ہلی دی اواز
ہُنھنی	ہُنھکار	ہولیں ہولیں روون دی اواز
ہُچھنی	ہُچھ	ہُچھنی دی اواز
ہُوکنی	ہُوک	عورتیں دامنہ تے بوچھنی سٹ کرئیں ہولیں ہولیں روون ۔
واہرن	وَہر	جانوریں دی مادہ دانر دے ملاپ کیتے ہا کنی
وجنی	وجکار	دول یا کہیں ساز دے وجنی دی اواز
وَسنی	وَسوہا	بارش دے وَسنی دی اواز
ولوڑن	ولوڑا	مٹی دے کھیر کیجن دی اواز
ہڈکنی	ہڈک	وچھی یا وچھے دا ہُنی ماکوں ڈیکھ کرئیں ہا کنی
ہُرکنی	ہُرک	مادہ جانور دا اپنے بچل کوں ڈیکھ کرئیں اواز ڈیون
ہوڑن	ہُڑائی	چکی دے پتھر یلے پڑیں کوں گھو رھا کرن کیتے فولادی ہوڑے دی اواز
ہوکنی	ہوکنی	ساہ دے پھل و نجنی دی اواز
ہُونگنی	ہُنگاٹ	منہ کنوں دردیلی اواز کڈھنی، اگھلاون دی اواز
ہُوکنی	ہُکاٹ	نانگ دی اواز، تیز مرچیں آلی شے کھاون دے بعد منہ کنوں نکلنی آلی اواز
کرلانون	کرلاٹ	کونج دی اواز، دردیلے انداز ءچ روون دی اواز ۔

2۔ کجھ اسمائے صوت جنھیں دے اظہار کیتے کوئی نہ کوئی مصدر موجود ہوندے یا ڈو جھے لوظیں ءچ ہر اواز دے مترادف کوئی نہ کوئی مصدر گولیا وچ سگدے جیویں جو:

جاندار یں دے حرکات	مصدر	جاندار یں دے حرکات	مصدر
اُٹھ دی مستی ءچ اواز	ہُڈکنی	اُٹھ دی دردیلی اواز	رِنگنی
اُٹھ دی دردیلی اواز	رَڑن	اٹھ دی دردیلی اواز	ہرڑاون
اُٹھ دا پانی پیون	سُوترن	اُٹھ کوں ہکلنی	ہُنگارن
اُٹھ دا پانی پیون دے بعد	پھُنکنی	ہکری دا بکھے ویلھے بولنی	مِنکنی
ہکری کوں سڈن کیتے	ڈکارن	ہکری/بھیڈ دے پھل دا بولنی	میکنی
گاں یا ڈاند دا بولنی	ہا کنی	گاں دی اواز نر دے ملاپ کیتے	ڈِھگنی

ڈاندڈامستی ءچ بولݨ
ڈاندکوں موڑݨ کیتے
گھوڑے دی اواز
کتے دی اواز
کتے دی غصیلی اواز
کتے کوں کہیں دے پچھوں لاوݨ کیتے

کتے دا مالک دے اگوں پچھوں لوس کڈݨ
کتے یا کتے دے پلّے دی دردیلی اواز
کہیں جانور دے بچے دی ماکوں ڈیکھݨ دے بعد اواز
آنھر ڈاندداآنھر ڈاندکوں ڈیکھݨ
سہڑے دا بولݨ
کوئل دا بولݨ
تیڈے دا بولݨ
مچھر دی اواز
ہاتھی دی اواز
جانوریں کوں ہنکلݨ
ہلی دے مار کھاوݨ دے بعد دی اواز
لوہڑی دا بولݨ
گدڑ دی اواز رات دے ویلھے
شیر دے غصے دی اواز
بندر یا بھولوں دی اواز
کونج دا بولݨ
کاں دا بولݨ
چیڑیں دے ولھر دا بولݨ

ترا ڈݨ
ہنکارݨ
ہنکݨ
گدھاں دا بولݨ
کتے دی غصیلی اواز
کتے دی اواز رات دے وقت
کتے کوں کہیں دے پچھوں لاوݨ کیتے
چھالݨ یا بچھالݨ
ٹوسݨ
کتے دے پلّے دا بولݨ
کتے یا کتے دے پلّے دی دردیلی اواز
ماء دے بچے کوں ڈیکھݨ دے بعد

ہڑکݨ
پنکھݨ
ٹوکݨ
بھوکݨ
پوکݨ
چگھڑان
گھگھݨ
ہلی دا بولݨ
بلبل دی اواز
کہکݨ
ہوانکݨ
ترا ڈݨ
ٹرکݨ
گرلاوݨ
گرکݨ
چلکݨ

ڈاندکوں موڑݨ کیتے
منجھ دا بولݨ
رنگݨ
ہینگݨ
غرکݨ
روڑݨ
ہنکارݨ

ٹوکݨ
کوکݨ
ہڑکݨ
ترا کݨ
گھگھݨ
ٹوکݨ
ہلکݨ
چنڑھݨ
جھنگارݨ
میاکݨ
پلکݨ
ٹوا کݨ
ہونگھݨ
دھاڑݨ
ٹرٹراوݨ
ہرکݨ
لوݨ
چرکݨ

تتر دا بولݨ
کبوتر دا بولݨ
ناںگ دی اواز
کیڑیں دی اواز
بٹیرے دا مستی ءچ بولݨ
موردی بولی
ہلی دا بولݨ
بلبل دی اواز
گدڑ دی اواز رات دے ویلھے
شیر دی مستی دی اواز
شیر دے غصے دی اواز
بندر یا بھولوں دی اواز
آنھر ڈاندداگاں کوں ڈیکھ کریں
کاں دا بولݨ
چیڑیں دے ولھر دا بولݨ

گیرے (فاختہ) دا بولن
ڈینجھوں دی اواز
ڈیڈر دا بولن
درکھان پکھی (ہدہد) دی بولی
کھاندے ویلھے تھوڈ تے تھوڈ مارن
گڈھاں یا گھوڑے کوں مکلن
منہ وچ ہولیں ہولیں الاون
روون دی آخری حد
اچی اواز نال روون
بخار وچ سہکن
بال دا مادے تھنیں کوں چوپن
بال یا مال کوں پیار کرن
بالیں دا متران
گنے دا چوپا مارن
دم کرن
ساہ چڑھن
یاوہ گوئی کرن
سنگھ صاف کرن
بال دا کھلن
پانی دا قطرہ قطرہ ڈھہن

گھوکن
زومکن
ٹراون
ٹھکورن
چہکاون
ڈچکن
بوکن
ڈسکن
پاکن
ہونگن
چمکن
پچکارن
شرکن
پوچن
شکارن
ہوکن
لوون
گھنگھورن
کلکارن
ٹپکن

مکھیں دی مشترکہ اواز
ڈڈی دی اواز
ٹٹیہر دی بولی
درکھان پکھی (ہدہد) دی بولی
جانوریں دا متران
سنوردی اواز
ماتم کرن
روون دی آخری حد
جھکی اواز نال روون
ہولیں ہولیں بولن
بھت متھیں نال کھاون
کہیں جانورکوں پیار نال روکن
رنڈ دا والیں وچ سرکن
گنے دا چوپا مارن
ہولیں ہولیں ٹرن یا پیر گھسا کے ٹرن
یاوہ گوئی کرن
سر نال بولن
سنگھ صاف کرن
الٹی کرن
لگنت نال بولن

بھنکن
ٹرکن
ٹنیاون
ٹھنگورن
ٹھرکن
چھپکن
پٹن
سسکن
نوکن
کھسکن
لپکن
ہچکارن
بھرکن
پوسن
کھسکن
بکن
گھاون
گھنگھارن
اُبھیکن
ٹلانون

بے جان شیں دی اواز	مصدر	بے جان شیں دی اواز	مصدر
چوڑیں دی اواز	چھنکن	جھڑ دے ٹکراون دی اواز	جگن
چھت کنوں قطرہ قطرہ پانی دے ڈھہن دی اواز	ترمن	دول یا کہیں ساز دی اواز	وجن
پانی دا ہولیں ہولیں وہن	رنگن	بھادے شعلیں دی اواز	بھنکن
چکی دی اواز	گھرکن	مٹی دے کھرکن دی اواز	گھہکن

میہہ دی اواز	وسݨ	ٹیں (پہاڑی پاݨی) دی اواز	وجھݨ
پیریں دے وݨ کنوں پیریں دے کرݨ دی اواز	ہرکݨ	مٹی داولوڑݨ	رنگݨ
گھیو یا تیل دا گرم تھیوݨ	تتوکݨ	بھاہی کوں دانگ لاوݨ	تتوکاوݨ
تھاں کوں کھر چݨ دی اواز	اکورݨ	کھوہ دے وجھݨ دی اواز	جھنگارݨ
کھوہ دے وجھݨ دی اواز	کرکݨ	صدائے بازگشت	پراڈݨ
آندریں دے قل ہووالله پڑھݨ دی اواز	گوکݨ	بال دے ہولیں ہولیں روون دی اواز	للھاوݨ
ڈندیں کوں ہک ہݨے ۔تے رگڑݨ	کلکاوݨ	ڈندیں کوں ہک ہݨے ۔تے رگڑݨ	کرکاوݨ
تسبیح دی اواز	گلگݨ	کنبھا رداتھانویں کوں گھڑݨ	تھپھی
کپڑیں کوں تھپݨی نال کٹݨ	تھپھی	کہیں شے دی زمین تے ڈھہݨ دی اواز	زپکݨ
پاخانے دی اواز	پوکݨ	پاݨی ءچ ٹرݨ یا چپو چلاوݨ دی اواز	چھپکݨ
پاݨی ءچ ٹرݨ یا چپو چلاوݨ دی اواز	شپکݨ	مقعد کنوں خارج تھیوݨ آلی ہوا دی اواز	پڈݨ
ہوا دا ہولیں چلݨ	لرکݨ	چکی دے پڑیں کو کھوہرا کرݨ	ہوڑݨ
میہہ دی پھونہار دا وسݨ	کݨݨ	حقے دا بولݨ	گوکݨ
ٹھٹھار دا تھانویں ۔تے چوٹاں مارݨ	مٹھارݨ	کچیں سلھیں دابناوݨ	تھپھی
چرکھے دا چلݨ	گھوکݨ	تھپڑ دی اواز	چٹاخݨ

3۔ کہیں جاندار یا بے جان شئے دی اواز نال منسوب اسمائے صوت:

اسم صوت	جاندار داناں	اسم صوت	جاندار داناں
اوں آں، اوں آں	سجے جنے بال دے روون دی اواز	آغوں، آغوں	کھیر پیا کہ بال دی بولی
ہاں، ہاں	گاں یا وچھی و چھے دی اواز	بھاں، بھاں	ڈاندی دی اواز
ہُوٗ، ہُوٗ	مست اُٹھ دی اواز	آں، آں	بار لڈ ینڈ ڑ اُٹھ دی اواز
بھنں بھنں	مکھیئں دے اڈݨ دی اواز	ناں، ناں یا ٹوں ٹوں	کتے دے پلے دی مار کھاوݨ دی اواز
کر، کر	ڈڈ دی اواز	ٹراں، ٹراں	ڈیڈ ردی اواز
ٹیں ٹیں یا ئیں ئیں	طوطے دی اواز	چوں، چوں	چوچے یا چلھے دی اواز
چیں، چیں	چڑی دی اواز	چہ چہ	ہوں سارئیں چڑیں دی مشترکہ اواز
شوں شوں	نانگ دی اواز	کاں کاں	کاں دی اواز
کنوں کنوں	کتے دی دردیلی اواز	ٹٹ، ٹٹ	کُکڑو دی بولی

ککڑوں کوں	کُکڑو دی بولی	میں، میں	بکری تے بکری دے لیلے دی اواز
ہاہایا کھی کھی	آدمنیں دے کھلݨ دی اواز	خُو خُو، کھی کھی، خی خی	بندر دی اواز
غٹرغوں	کبوتر دی اواز	چیں چیں	چوہے دی اواز
گُرگُر	ہولیں ہولیں الاون	شاں شوں	گو ہ دی اواز
چھے چھے	ڈنگریں کوں پانی پاوݨ کیتے	ہم ہم	اُٹھ کوں ہکلݨ کیتے
اوئی اوئی	درد دے اظہار دا انداز	ہایا ہایا بھاں بھاں	بھیڈ دی بولی
توئے توئے	کتے کوں ہکلݨ کیتے	دھر دھر	کتے کوں ہکلݨ کیتے
ہُرہُر	ذبح تھیوݨ آلے جانور دے گل کنوں نکلݨ آلی اواز	چھچھنے،	بکری کوں سڈݨ کیتے
آوے، آوے	گاں، ڈانڈ وغیرہ کوں سڈݨ کیتے	واہ، واہ	وادیا شاباش ڈیوݨ دا انداز
میاؤں میاؤں	بلی دی بولی	ہن ہن	گھوڑے دی بولی
گُو، گُو	کُرک کُکڑو دی بولی	گو، گو	کوئل دی بولی
پی، پی	پپیہے دی بولی	آ چھیں	آدمی دے نچھکݨ دی اواز
پھر ــــ پھر ــــ	چڑیں دی اڈاری دی اواز	کرٹ کرٹ	چوہے دی چیزیں کوں ٹکݨ دی اواز
ڈھینچوں، ڈھینچوں	گدھاں دی بولی	پھو پھو	تتی شئے کوں ٹھارݨ کیتے
گُوگُو	بکھے ویلھے آندریں دی اواز	دوئے دوئے، تھوئے تھوئے	اُٹھ کوں پانی پاوݨ کیتے
غواں غواں	گدڑ دی بولی	بھر ــــ بھر	ہیر ے دی اڈاری دا انداز
توتو	کتے کوں سڈݨ کیتے	ٹراں ٹراں	ڈوڈرکاں (کالاکاں) دی بولی
ٹروں ٹروں	بدخ دی بولی	پٹ پٹ	ہیر ے دی بولی
ہن ہن	سہڑے دی بولی	گھوگھو، گھو	گیر ے (فاختہ) دی اواز
پُوں پُوں	تیڈے دی اواز	پُوں، پُوں	مچھر دی اواز
کراں کراں	کونج دی اواز	پچ پچ	ہال یا مال کوں پیار کرݨ کیتے
شُرشُر	ڈنگریں دے مترݨ دی اواز	تتے، تتے	ڈاندیں دی جوڑی کوں ٹورݨ کیتے
دَھت، دَھت	ڈنگریں کوں ہکلݨ کیتے	ماؤں، ماؤں	جنگلی بلے دی اواز
ہُرہُر	نندر ءچ غراڑے مارݨ	گوی، گوی	کُکڑو کوں ہکلݨ کیتے
ڈو، ڈو	کاں کوں ہکلݨ کیتے	ہُش ہُش	اُٹھ کوں بلھاوݨ کیتے

پُھن پُھن	زکام زدہ تک داوچکار	ہُر ہُر	چڑئیں کوں ہنکلن کیتے
پش پش	ہلی کوں ہنکلن کیتے	پشو پشو	ہلی کوں سڈن کیتے
دھک دھک	دل دی دھڑکن	ریں ریں	چھوٹے بال دے رون دی اواز

اسم صوت	بے جان شے داناں	اسم صوت	بے جان شے دلناں
ہُڈ ہُڈ	داڑھی دے ہڈکن دی اواز	گوگو	ون دے لڑ داتر ٹ کے ڈھہن
تڑاخ	تھپڑ دی اواز	ٹِک ٹِک	گھڑی دے چلن دی اواز
ٹھک ٹھک	تانی دُنی دی اواز	ٹھا ٹھا	بندوق یا گولہ چلن دی اواز
ٹھک ٹھک	دروازہ کھڑکن دی اواز	ٹھس	پستول چلن دی اواز
چھم چھم	میہہ دسن دی اواز	ریں ریں	کھودا چلن
چرچیں، چرچیں	چم دی جتی دا چکار	چھن چھن	تلوار دا چلن
گھہ گھہ	گھڑے دا وچکار	سائیں سائیں	تیز ہوا دا چلن
پس، پس	واہے دی اواز	کریٹ کریٹ	ڈندیں کوں ہک ہئے نال رگڑن
جھن جھن	بھادے جھنگن دی اواز	ٹن ٹن	گھڑیال یا سکول دی گھنٹی دا وجن
سُوسُو، سی سی	سنگھ کو مرچاں لگن دے بعد	گر گر	کاٹن دے مُنے لگے کپڑیں دا وچکار
کرچ کرچ	نائی دی قینچی چلن دی اواز	چھن چھن	ونگیں دا وچکار
ڈھم ڈھم	نغارے دا وچکار	ٹھک ٹھک	کھود دے وسانویں یا ٹھاکن دا وچکار
چرچر	کپڑے پڑتجن دی اواز	گوگو	حقے دا وچکار
گوگو	گاج دا گجن	گھہ گھہ	گھی (صراحی) وچوں پانی دا وٹیجن
گھر گھر	چکی دا چلن	چیں چر، چیں چر	بالیں دی چھینگھل دی اواز
گھپ گھپ	مٹی دا گھپکار	ٹھک ٹھکا ٹھک	ریل دے پٹڑی تے چلن دی اواز
رم جھم / رکن رمن	ہلکی بارش دی اواز	ٹن ٹن	ہکری دی ٹنکی دی اواز
گھن گھن	منجھ دے ٹل دا وچکار	ٹھک ٹھک	سلائی مشین دی اواز
فر فر	بجلی دے پکھے چلن دی اواز	ڈئیں ڈئیں	دل دا وچکار
ٹپ ٹپ	سلیپر یں نال ٹرن دی اواز	چھن چھن	پزیب دی اواز
چھک چھک	ریل دے انجن دی اواز	دَنا دَن	توپ دے چلن دی اواز

گھوں گھوں	چ کھے دی اواز	ٹپ ٹپ	چھت یا چھپر دے ترمن دی اواز
پُرپُر	آدمی دا پاخانہ کرن ویلھے دی اواز	شُپ شُپ	پانی ءچ ٹرن دی اواز
زَپ زَپ	جتی مال مارن دی اواز	ٹھپ ژَپ	روٹی تھپن دی اواز

س ـــــ اسم جنس

خالقِ کون و مکاں دنیائے ہست و بود ءچ جہڑی شے دی پیدا کیتی ءِ اوندی متضاد جنس وی نال نال پیدا کر ڈتی ءِ۔ جنس دا اے تضاد جتھاں زندگیئں دی کائنات دا سبب بݨدے اتھاں اے مبہ تناسل دی بݨیے۔ تناسل دا اے عنصر نہ صرف انسانیں، حیوانیں تے پرندیں (پکھنیں) ءچ پاتا ویندے بلکہ نباتات دی سرشت ءچ وی اے عنصر موجود ءِ۔ بالفاظ دیگر کائنات دی ہر مخلوق ءِچ جنسیت دی بنیاد تے نر تے مادہ دا فرق موجود ءِ۔

گرائمر دی زبان ءچ نرکوں مذکر تے مادہ کوں مونث آکھیا ویندے۔ سرائیکی زبان ءچ حیوانات، نباتات تے انسانیں (یعنی تمام ذی روح) کنوں علاوہ بعض جمادات تے بے جان اشیاء وچ وی نر تے مادہ دی تفریق کیتی ویندی ءِ۔ بعض دھاتیں مثلاً لوہا، سونا، پارہ، تانبا تے پیتل وغیرہ کوں مذکر تے چاندی، قلعی، گندھک وغیرہ کوں مونث سڈیا ویندے۔ ایویں ای بعض بے جان اشیاء جیویں جوکرسی، میز، کھڑکی، آری، داتری، کہنی، چھاہ، مُندری تے پاتری وغیرہ کوں مونث تے بعض اشیاء جیویں جو پکھا، گھڑا، رسہ، لوٹا، موٹھا تے سوٹا وغیرہ کوں مذکر دے طور تے ورتیا ویندے۔

بعض اسماء انکھیں وی جنہیں وچوں ڈوہائیں جنسیں (مذکر تے مونث) دا مفہوم پاتا ویندے۔ خصوصاً بے جان یا غیر ذی روح اشیاء دی تذکیر و تانیث مستقل بنیاد یں تے نئیں کیتی وݨ سگدی۔ بے جان یا غیر ذی روح شئیں جے کرنر یا مادہ نئیں ہوندیاں تاں وت اوچھوٹیاں، وڈیاں، ٹکڑیاں یا لنیاں ضرور ہوندئیں۔ لہٰذا جنسی طور تے اشیاء کوں چار قسمیں (مذکر، مونث، جنس مشترک یا عام تے جنس غیر ذی روح ءچ وݨڑیا وݨ سگدے)

اے گالھ یاد رکھݨی آلی ءِ جو جاندار یں (انسان، حیوان تے نباتات) دی تذکیر و تانیث بے جان اشیاء دی تذکیر و تانیث کنوں سوکھی ہوندی ءِ۔ اردو زبان دے اکثر اسماء سنسکرت تے ہندی دے اسماء دی پیروی کریندن۔ پر انھیں دے متعلق کوئی مقررہ تے یقینی اصول پیش نئیں کیتے وݨ سگدے۔ سرائیکی زبان دے ماخذ اردو زبان دے ماخذیں کنوں ودھیک وی ہن تے مختلف وی۔ سرائیکی زبان دے اسماء دی تذکیر و تانیث ہووے یا واحد جمع ہوون انھیں دا اثر سرائیکی دے اسمائے صفت تے افعال تے وی پوندے۔ لہٰذا ہے واسطے سب توں پہلوں اتھاں سرائیکی زبان ءچ تذکیر و تانیث دے خالص سرائیکی اصول بیان کیتے ویندن تاں جو سرائیکی زبان دی وسعت دا اندازہ کیتا وݨ سگے۔

1۔ سرائیکی اسمائے مذکر دے اخیر لے حرف تہجی توں پہلے آوݨ آلے حرف تہجی تے عموماً پیش یا زبر ہوندی ءِ۔ تے انھیں اسمائے مذکر کنوں اسمائے مونث بݨاوݨ سانگے انھیں دے پیش یا زبر کوں زیر نال بدل ڈتا ویندے:

مذکر	مونث	معنی	مذکر	مونث	معنی
بوڑھ	بوڑھ	بوڑھی، پیر فرتوت	بچھل	بچھل	لگائی بجھائی میں آنے والی
بسوگو	بسوگو	بے حوصلہ	بھگل	بھگل	شکست خوردہ
بھجوگو	بھجوگو	بھگوڑی	بڈھو	بڈھو	بوڑھی
پانول	پانول	دبلی پتلی	پچادھڑ	پچادھڑ	مغرب کی باسی
بھڑاکل	بھڑاکل	جھگڑالو	بھنوگو	بھنوگو	ٹوٹی ہوئی، ٹوٹ جانے والی
پھراکل	پھراکل	زبان سے مکر جانے والی	پھنڈر	پھنڈر	ذبح کی جانے والی گائے/ بھینس
تاوَل	تاوَل	زود رنج، تیز مزاج	ترکل	ترکل	پتلی کمر والی

2۔ مصادر کنوں ہٹن آلے مذکر تے مونث جہڑے جو انھیں مصادر کنوں اسم فاعل وی ہن پر مونث اسم فاعل انھیں ہن جنھیں دے اخیر ہچ ''ن'' اندی ہوتے لہہ کنوں پہلے حرف تے زیر ہوندی ہو:

مصدر	مذکر	مونث	معنی
اٹیرن	اٹیرو	اٹیرن	ہڑپ کرنے والی
ارداسنی	ارداسی	ارداسنی	فریادی
بُڑکنی	بُڑکو	بُڑکنی	بڑبڑانے والی
بھونکنی	بھونکی	بھونکنی	بکواس کرنے والی
پکارَن	پکارا	پکارن	پکارنے والی
تروٹنی	تروٹی	تروٹنی	سستی کرنیوالی
ڈوالنی	ڈوالا	ڈوالنی	دیوالیہ، نادہندہ
کانڈھنی	کانڈھی	کانڈھنی	شادی پر بلائی ہوئی

3۔ مصادر دے انجھیں حاصل مصدر جہڑے جو ''ن'' تے مکدن تے ''ن'' کنوں پہلے حرف تلے زیر ہوندی ہو عموماً مونث شمار تھیندن:

مصدر	حاصل مصدر	معنی	مصدر	حاصل مصدر	معنی
آپھرن	آپھرن	نفخ	اَڈن	اَڈن	جھونپڑی کا ڈھانچہ
پاٹن	پاٹن	خارش، کھجلی	پوچھن	پوچھن	پوچی، صافی
پھتکن	پھتکن	تڑپ، روگردانی	پھسلن	پھسلن	پھسلن، کیچڑ

مُیکنی	مُیکنی	سہارا دینے والی لکڑی	بُوٹھنی	بُوٹھنی	بچا کچھا کھانا
جھاگنی	جھاگنی	پایاب پانی	جھگنی	جھگنی	دہی بلونے کا آلہ
چھکنی	چھکنی	مندھاُمی کی رسی	اہلنی	اہلنی	خلش ضمیر کی لرزش
پھڑکنی	پھڑکنی	جلن	پھبنی	پھبنی	سج دھج
تلگنی	تلگنی	پھسلن	ٹنگنی	ٹنگنی	ٹنگنی (برتن لٹکانے کیلئے)
جلنی	جلنی	جلن	نجاھنی	نجاھنی	دکھ بتلائے مصیبت

4۔ مصادر کنوں ہُنی آلے کجھ اتیجھنیں حاصل مصدر جنھیں دے اخیر وچ ''ھُی'' آندی ہِ بطور مونث استعمال تھیندن۔ جڈاں جو انھیں وچوں بعض حاصل مصدر اتیجھنیں وی ہِن جنھیں دے اخیر وچ ''ناں'' داوددھارا کر کے انھیں کوں بطور رند کرو بنیا دیندے:

مصدر	مذکر حاصل مصدر	مونث حاصل مصدر	معنی	مصدر	مذکر حاصل مصدر	مونث حاصل مصدر	معنی
آون	آونڑاں	آونڑی	آمد	اَکنی	اکنڑاں	اَکنڑی	اکتاہٹ
بھاون	بھاونڑاں	بھاونڑی	پسندیدہ	بھجنی	بھجنڑاں	بھجنڑی	فرار اختیار کرنے والی
پرچاون	پرچاونڑاں	پرچاونڑی	تعزیت	پچھنی	پچھنڑاں	پچھنڑی	پسپائی
تکنی	تکنڑاں	تکنڑی	انتظار	آڈھنی	آڈھنڑاں	آڈھنڑی	مالش
اٹکنی	اٹکنڑاں	اٹکنڑی	رکاوٹ	اٹھنی	اٹھنڑاں	اٹھنڑی	اٹھان
اُگھنی	اُگھنڑاں	اُگھنڑی	صفائی	الاون	الاونڑاں	الاونڑی	بول چال

5۔ کجھ اتیجھنیں مصادر جنھیں دے حاصل مصدر دے اخیر وچ ''اٹ'' آندے۔ تے اونڈ کر شمار کیتے ویندن۔

مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر
بھرکنی	بھرکاٹ	چرکنی	چرکاٹ	چھنکنی	چھنکاٹ
شوکنی	شوکاٹ	گرلاون	گرلاٹ	کوکنی	کوکاٹ
کھسکنی	کھسکاٹ	گھرکنی	گھرکاٹ	ٹوکنی	ٹوکاٹ
بُنگارن	بُنگاٹ	ہرڑاون	ہرڑاٹ	بھرکنی	بھرکاٹ
ہاکنی	ہکاٹ	پھنکنی	پھنکاٹ	چرکنی	چرکاٹ

6۔ کجھ اتیجھنیں لوظ جنھیں دے اخیر وچ ''ار'' آندے۔ تے او مونث ہوندن۔

لوظ	معنی	لوظ	معنی	لوظ	معنی
اُڈار	اڑان	اُلار	جھکاؤ	بھرکار	گردش

پھنکار	لعنت ملامت	پھکار	پٹائی	جھلار	تالاب یا دریا کے کنارے رہٹ
		سنکار	مار کٹائی	ہنکار	بلغم کی خرخراہٹ
پھنکار	اچھل کود	پھنکار	مار پیٹ	ٹھمکار	سج دھج
جھمکار	جھلمل	چمکار	جھلمل	چھمکار	پائل کی آواز

7۔ کجھ اتجھئیں لوظ جنھیں دے اخیر ءچ ''ار'' آندے ۔تے اوندکر ہوندن:

لوظ	معنی	لوظ	معنی	لوظ	معنی
اُبھار	فراز	انگار	انگارا	اُدھار	قرض
ہزار	بازار	ہوکار	ابال	ہُوکار	پیٹ کی گڑگڑاہٹ
ہلکار	کیڑوں کا کلبلانا	پرستار	پجاری	پھنکار	پھڑپھڑاہٹ
پھڑکار	تڑپ	تھڑکار	کپکپاہٹ	ہرکار	کپڑے کے پھٹنے کی آواز
اُبھار	زمین کا ابھار	اُشکار	اکساہٹ	اندھار	طوفان
ہنکار	ہانڈی کا ابال	پدار	پاؤں کا ایک جوتا	بھڑکار	شعلوں کی آواز
تھرکار	رقص	تھندکار	تنگ مزاجی	جھرکار	پچھتاوا

8۔ کجھ اتجھئیں اسمائے مذکر جنھیں دے اخیر ءچ ''ن'' آندی ءِ۔تے انھیں دے مونث کائینی ہوندے:

لوظ	معنی	لوظ	معنی
اوچھنی	چادر، کپڑا، پہناوا	بالھنی	ابٹن
ٹوٹھنی	سر کا اوپر والا حصہ، گنجا سر	ڈبیکنی	ڈھکنا
ڈکھنی	سر پوش، توانا آدمی	ڈکھنی	جنوب کی ہوا
سنوان	شگون، رسم	مکھنی	مکھن
بانھنی	برہمن، ہندوؤں کی اعلیٰ نسل	پلیتھنی	خشکہ (خشک آٹا)
پھٹکنی	موٹر سائیکل	ڈکنی	ڈھکنا

9۔ کجھ اسمائے مونث جنھیں دے اخیر ءچ ''ن'' آندی ءِ۔تے انھیں دے مذکر کائینی ہوندے ۔تے ن کنوں پہلوں آون آلے حرف تہجی دے پیٹھ زیر ہوندی ءِ۔

لوظ	معنی	لوظ	معنی
آمدن	آمدنی، آجانا یا آنے کی توقع ہونا	بُلھن	ڈولفن، دریائی عورت
اَرن	لوہے کا سندان	پاوہن	حوصلہ، اوسان، گنہگار عورت

بھونڑن	سور کی مادہ، ژولیدہ عورت	پلٹن	فوج کا پیادہ دستہ
پُجرن	پانی کے بہاؤ کا راستہ	جھگن	دہی بلونے کا آلہ
چلن	صندل کی لکڑی چندن	ٹکون	گوندھے ہوئے آٹے کا تھال
جھلن	پنکھا، کنویں کے آر پار رکھی ہوئی لٹھ	چوکن	وہ لکڑی جس سے برتن میں کوئی چیز بھری جائے

10۔ کجھ اسمائے مونث جنھیں دے اخیر ءچ "ٹی" آندی ءِ انھیں دے مذکر نھیں ہوندے:

اسمائے مونث	معنی	اسمائے مونث	معنی
پترائی	قلابازی	پھرنی	چرخی
پھرکنی	بچوں کے لئے کاغذ کا کھلونا	ٹوٹنی	سر کے اوپر والا حصہ
ٹوشنی	چوٹی	جگتانی	ہمراز
جھلنی	پنکھا	پرچاونی	تعزیت
پونی	کپاس کا گولا	تانی	کھڈی کا کپڑا
ٹھرکنی	سردی سے کپکپی طاری ہونا	چٹنی	چٹنی
پوہنی	بکری کی ابتداء	بھینی	بستی، چھوٹا سا گاؤں

11۔ کجھ اسمائے مونث جنھیں دے اخیر ءچ "اند" آندے۔ تے انھیں دے مذکر کائنی ہوندے:

لوظ	معنی	لوظ	معنی	لوظ	معنی
اُپڑاند	پہنچ	اگواند	ہراول، راہنمائی	اڑاند	رکاوٹ، الجھاؤ
بگواند	سفیدی	اُڑاند	زیادہ تول، جھکاؤ	بھڑاند	لڑائی
چُراند	چراگاہ	اَٹکاند	چبھن، خلش	سڑاند	تعفن
گھڑاند	رکاوٹ	بھاند	پسند	سغراند	بکری مہینے کی تاریخ
گھڑاند	شرارت	راند	کھیل	کواند/بھڑاند	لڑائی

12۔ اسمائے صفت کنوں ہٹن آلے اسمائے کیفیت جہڑے جو "پ" تے مکدن۔ تے مذکر شمار تھیندن:

اسمائے کیفیت	معنی	اسمائے کیفیت	معنی
اُپرپ	اجنبیت	اندھپ	اندھاپن
چوپ	چڑچڑاپن	ڈُڈھپ	زیادتی، ظلم
سِنپ	دانائی	سُگھڑپ	سلیقہ مندی
کوہڑپ	بدصورتی	گندرپ	کینہ پروری

مُفت	مونا پن	کچپ	کچا پن، وعدہ خلافی
چکھڑ پ	چڑ چڑا پن، لاڈ پیار	ڈنگپ	ٹیڑھا پن
سوہنڑپ	خوبصورتی	گھرپ	پھوہڑ پن، غلاظت

13۔ جیکر ''ک'' تے مکن آلے لوظیں دے ''ک'' کنوں پہلے حرف اتے زبر ہووے تاں او مونث ہوندے:

لوظ	معنی	لوظ	معنی	لوظ	معنی
اَجرک	سندھی چادر	اِرک	کہنی	بھڑک	چمک، آگ کا بھڑکنا
پالگ	ایک سبزی، ساگ	پُھتک	تفاخر	چمک	روشنی
اُڑک	توقع، امید، وہم	اوڑک	آخرکار	بک بک	بکواس
پھڑک	پھڑ پھڑاہٹ	چپک	کمزور، لاغر	پَھسک	لذت، لت
چونک	ضرب، چوٹ	ٹھدک	نفرت، ناگواری	اَدرک	ایک سبزی

14۔ انجھیں اسمائے مذکر جنھیں دے اخیر ءِچ ''الف'' یا ''ہ'' اندے جے کڈیں انھیں دے لہبہ ''الف'' یا ''ہ'' کوں یائے معروف ''ی'' ءِچ بدل ڈتا ونجے تاں وت او مونث بݨ ویندن:

مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث
ابالھا	ابالھی	اجایا	اجائی	اُچا	اُچی	البیلا	البیلی
اُجاڑا	اجاڑی	اَموندھا	اموندھی	اُچیرا	اچیری	اَندرلا	اندرلی
اُتلا	اتلی	اگلا	اگلی	اَنوکھا	انوکھی	اَندھا	اندھی
اَدھورا	ادھوری	بگا	بگی	بھلا	بھلی	بُھورا	بھوری
پُڑا	پڑی	پَنگلا	پَنگلی	پوترا	پوتڑی	پگھا	پگھی

15۔ **یائے معروف ''ی'' تے مکن آلے اسمائے مونث جنھیں دے مذکر کائنی:** آمدنی، آہگلی، اُباسی، آڈھنی، اُچوی، اُڈاری، ازادی، اگلی، اگاتری، امیری، استری، اَنڈی، اوجھری، اُکھلی، بُرزی، برفی، بروڑی، بُسری، بالٹی، باٹھی، باجھری، بوہٹی، بوئی، بوبلی، بجھاونی، بھاجی بھری، بھڑکی بھنبھیری۔

16۔ **الف تے مکن آلے اسمائے مذکر جنھیں دے مونث کائنی:** اٹا، اڑیکا، اُسترگا، اَندرکھا، انڈا، انگوچھا، امیرا، بھاڑا، بھانڈا، بھانبھا، بھلیکا، بھیجا، پاڑچھا، پاوا، پاکھڑا، پتنگا، پٹیلا، پُرانھا، پرزہ، پلوتا، پنگھوڑا، پھالا، پھٹا کا، تارا، ترپا، ترپاتر وڑا، توکا، توبرا، ٹانڈا، ٹانکا، ٹوٹا، ٹوکا، جگارا، جھاگا، جھمر و نبھا، جھمبوٹا، جھورا، جھیڑا، چاڑھا، چٹکا، چچا۔

17۔ **کجھ انجھیں اسمائے مونث جنھیں دے مذکر کائنی:** آرکو، آلس، آندر، آنڈ، آنہور، آہر، آپھر، اڈ، اُلانگ، اوڑ،

اولگ، بھرڈ، بھڑاس، بھنگ، بھیڑ، پاڑ، پاہ، پت، پَت، پرکھ، پشاک، پگ، پنڈ، پُھوت، تانگھ، تراٹ، ترٹوکڑ، ترٹیہہ، تندیر، تنوار، تھوتھر، تھتھر، ٹکر، ٹکور، جھار، جھال، جھالر، جھانجھر۔

18۔ **کجھ انجھیں اسمائے مذکر جنھیں دے مونث کائنی:** آتش، آجڑی، آلوں، آنھاں، آندری، آنھر، آبھوں، آتھر، اُتاگلڑ، اَسمان، اَسوں، اِتبار، اُلاڑ، الوچ، الول، اَمب، اودھتھر، اُچھاڑ، اُٹھوگ، اَدھڑنگ، بزار، باز، باغوں، بانکا، با ٹھا، بَج، بزار، بخیل، بستہ، بھانجھڑ، بھیت، پالنوں، پاند، پاندھی پُرساسانگ، پڑوال، پزار، پلنگ، پلان۔

19۔ سرائیکی دے اوا سمائے کیفیت جہڑے جو ''ت'' تے ممکن تے ''ت'' کنوں پہلوں آون آلے حرف تہجی تے زبر ہووے تاں او مونث شمار تھیندن: اُبَت، سُکت، سنگت، نیت، پارت، پکاوَت، چاپَت، دائت، سکھالکت، سناخت، شمارَت، شریکت، لاگت، لدّت، لکھت، لکھت، محنت، مدّت۔

20۔ سرائیکی دے اولوظ جنھیں دے اخیر لے ہک یا ڈو حروف کنوں پہلے یائے معروف ''ی'' آونجے عام طور تے مونث ہوندن پر کجھ لوظ لہہ قانون کنوں مستثنیٰ وی ہن: پیپ، پنگھ، پھریند، تریز، تریکھ، تندیر، تیند، ٹھڈھیر، جھپیڑ، جھریٹ، چیک، لیک، چھڑنیگ، دریس، ریل، زیل، زین، سیندھ، سیخ، گیبر، ڈلیک، لکیر، ریڑویل، پسیل، ہڈیل، ترپز، ہڈھیر، جگیر، پلیس۔

21۔ **''ناں'' دے لاحقیں آلے لوظ مذکر ہوندن:**

اسم مذکر	معنی	اسم مذکر	معنی
اہانا	آبائی	اُتانا	پیٹھ کے بل
اڈانا	سانبیان، چھپر	اَیانا	*معصوم، بھولا بھالا
اَلونا	بغیر نمک کے	او درانا	اداس، ملول
اولگانا	تنخواہ، معاوضہ، خدمتگاری	بگانا	ناواقف، غیر
بدھنا	چھوٹے بچے کو باندھنے کا کپڑا	بُھتنا	احمق، بے وقوف
پیرنا	خانہ بدوش	پھوکنا	پھوکنی
تلکنا	پھلسواں	تھانا	پولیس اسٹیشن
ٹنگنا	شاخدار لکڑی جس پر برتن لٹکائے جائیں	ہہانا	پدری

22۔ **کجھ انجھیں اسمائے مذکر جنھیں دی چھیکو ''خی'' یا ''انی'' داودھارا کرن نال اسمائے مونث ہن ویندن:**

مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث
اوڈ	اوڈنی	جن	جنی	جیٹھ	جیٹھانی
ڈوم	ڈومنی	سکھ	سکھنی	بلوچ	بلوچنی

جوگی	جوگیانی	بھوت	بھوتنی	جٹ	جٹنی
سیٹھ	سیٹھنی	پنڈت	پنڈتانی	ٹھگ	ٹھگنی
چور	چورنی	شیر	شیرنی	جادوگر	جادوگرنی

23۔ کجھ اسمائے مذکر جنھیں دے تمام حروف علت (ا، و، ی) ہٹا کر نیں باقی دے اخیر وچ "انی" یا "وانی" داوادھارا کر کے مونث بنائے وچ سگدن:

مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث
ہیلی	ہلانی	کھتری	کھترانی	نائی	نوانی
پاولی	پلانی	ملاں	ملانی/ملوانی	چودھری	چدھرانی
موچی	مچانی	چاکی	چکانی	درزی	درزانی
حاجی	حجانی	منشی	منشانی		

24۔ کجھ اسمیں دی تذکیر و تانیث کجھ با قاعدہ تے کجھ بے قاعدہ ہوندی ہ جہڑی جواہل زبان دی بول چال دے مطابق ہوندی ویندی ہ۔ ایندے وچ انسانی رشتے تے جاندار شامل ہن:

الف: انسانی رشتے:

مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث
ابا	اماں	پیو	ما	چاچا	چاچی
مرد	عورت	مڑس	رن	جوآن	ترمیت
کاکا	کاکی	کنوارا	کنواری	پتر	دھی
نانا	نانی	بھرا	بھین	ماسی	ماسڑ
بھتریجا	بھتریجی	سوہرا	سس	سالا	سالی
پوترا	پوتری	ڈاڈا	ڈاڈی	بھرا	بھین
بُوا/پھپھی	پھپھڑ	جوانترا	دھی	بھنویا	بھین
سانڈھو	سالی	ڈوہترا	ڈوہتری	ماماں	مامی
پتر	نونہہ	بھتیجا	بھتیجی	سالا	سالی
گھوٹ	کنوار	انگریز	انگریزن		

کجھ انسانی رشتے جہڑے جوندر تے مونث کیتے مشترک ہن: مسات، پچھیر، ملیر، سوتر، سیزھ۔

ب: جاندار:

مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث
بکرا	بکری	دنبہ	دنبی	وچھیر	وہڑ
جھوٹا	جھوٹی/جھوٹ	اٹھ	ڈاچی	گدھاں	گدھیں
کتا	کتی	لوہڑ	لوہڑی	ہرن	ہرنی
شیر	شیرنی	سور	بھوںڑن	چھترا	چھتری
گھنا	بھیڈ	وچھا	وچھی	ڈھگا	ڈھگی

25۔ یائے معروف ''ی'' تے ممکن آلے اسمائے مذکر دی ''ی'' حذف کر کے ''ن'' داد دھارا کرن نال اسمائے مونث بنائے ویندن پر ''ن'' کنوں پہلوں آون آلے حرف تہجی دے بیٹھوں زیر لاون ضروری ہے:

مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث
آئی	آئن	ارداسی	ارداسن	استاد	استادن
پارسی	پارسن	درزی	درزن	حبشی	حبشن
شکاری	شکارن	آجڑی	آجڑن	آلسی	آلسن
تروٹی	تروٹن	دھوبی	دھوبن	سوالی	سوالن
اوگی	اوگن	بھنگی	بھنگن	چپڑاسی	چپڑاسن
جوگی	جوگن	راندی	راندن	فتوری	فتورن

د۔ **سرائیکی دے مصادر کن یا قاعدہ وچ آلے اسمائے فاعل مذکر ہوندن:**

مصادر لازم	اسم فاعل نمبر ۱	اسم فاعل نمبر ۲	مصادر لازم	اسم فاعل نمبر ۱	اسم فاعل نمبر ۲
آون	اَوَ	آندڑ	ہون	ہُوَ	ہندڑ
پہون	پہُو	پہندڑ	اُبھرن	اُبھرو	اُبھرندڑ
مصادر متعدی	**اسم فاعل نمبر ۱**	**اسم فاعل نمبر ۲**	**مصادر متعدی**	**اسم فاعل نمبر ۱**	**اسم فاعل نمبر ۲**
ٹپاون	ٹپو	ٹپیندڑ	ڈھکن	ڈھکو	ڈھکیندڑ
رُساون	رُسنو	رُسیندڑ	جوڑن	جوڑو	جُڑیندڑ
رُلاون	رُلنو	رُلیندڑ	ڈوہون	ڈوہو	ڈُہیندڑ

نوٹ: مصادر متعدی کنوں بنن آلے اسمائے فاعل نمبر ۲ وچ آون آلی یائے تحتانی یائے مجہول ''ے'' ہوندی ہے۔

ر۔ **اسماء کن پنج آلے اسمائے فاعل مذکر ہوندن:**

اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل
اَدھ	اڈھیل	پُھوک	پھکیل	جُوفا	جفیل
خشکی	خشکیل	ڈُمر	ڈمریل	گرمی	گرمیل
ہڈی	ہڈیل	ہَٹ	ہٹیل	جھگوا	جھگویل
خرچ	خرچیل	ڈُھپا	ڈھپیل	مُچھ	مُچھیل

26۔ **عربی دے سہ حرفی لوظ جہڑے جو "الف" تے مکدن مونث ہوندن:** ادا، انا، بقا، بلا، بِنا، جزا، جفا، جلا، جنا، حیا، خطا، دغا، دعا، دوا، ردا، رجا، ردا، رضا، رفاہ، ریا، ذکا، زنا، سخا، ثنا، شفا، صبا، صدا، صفا، ضیا، عبا، عشا، عطا، نغذا، فضا، فنا، قبا، قضا، لقا، ندا، نوا، وبا، وفا، ولا وغیرہ وغیرہ۔

27۔ **مذکر ہوندن:**

1۔ **حروف تہجی:** بابائے اردو ڈاکٹر مولوی عبدالحق ہوراں حروف تہجی دی تذکیر و تانیث بارے کجھ ایں لکھدن:

"ب، بھ، پ، پھ، ت، تھ، ٹ، ٹھ، ج، جھ، چ، چھ، ح، خ، د، ڈ، ذ، ر، ڑ، ز، ژ، ط، ظ، ف، ہ، و، ی مونث ہن۔ تے باقی سارے حروف تہجی مذکر ہن ڈاں جو "ج، چ" مختلف فیہ ہن۔

(بحوالہ قواعد اردو صفحہ 71)

بابائے سرائیکی ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں دی حروف تہجی دے بارے ڈو قسمی آرا ہن۔ پہلی رائے کجھ ایں ہے۔

"ج، چ، ڈ، ڑ، ذ، س، ش، ع، غ، ل، م، ن، و، ہ، ی مونث ہن۔ تے باقی سارے حروف تہجی مذکر ہن۔"

(بحوالہ سرائیکی زبان دے قاعدے قانون صفحہ 61)

ڈوجھی رائے کجھ ایں ہے:

"الف، ب، پ، ت، ٹ، ث، ج، چ، ح، خ ص ض، ق، ک، گ، ن، کھ، گھ، لھ، نھ، مذکر ہن۔ تے باقی سارے حروف تہجی مونث ہن۔"

(بحوالہ ملتانی زبان اور اس کا ارتقا صفحہ 436)

ڈاکٹر مولوی عبدالحق دی حروف تہجی دی تذکیر و تانیث دے متعلق رائے ڈاکٹر مہر عبدالحق دی آرا کنوں مختلف ہے۔ جڈاں جو مہر صاحب دیں اپنیں آرا دا مک ہنے مال جوڑ کائنی۔ میکوں سمجھ نہیں آندی جو مہر صاحب دی کہڑی رائے کوں درست سمجھا ونجے۔ اتھاں میں اپنی گالھ کریندا ں۔ پہلے اے ڈو جملے ملاحظہ فرماؤ۔

1۔ الف سوہنا لکھیا ہوئے۔ ۲۔ ب (بے یا با) سوہنی لکھی ہوئی ہے۔

اے ڈو جملے لکھیرا کریندن جو الف مذکر ہے تے ب مونث ہے۔ جے کر سارے حروف تہجی کوں اتے ڈتے گئے جملیں دی

کسوٹی ۔تے پرکھوں تاں وت اے گالھ نتر کے سامنے آ ویندی ءِ جو۔

''الف ،ص ،ض ،ق ،ک ،گ تاں مذکر ہن''۔تے باقی سارے حروف تہجی مونث ہن ۔

اے گالھ ممکن ءِ جو بعض دانشوریں کوں میڈا موقف درست نہ لگے پر میڈے موقف دی نفی دی خاطر انھیں کوں بار بار سوچناں ضرور پوسی ۔

2۔ **ہفتے دے ڈینہیں دے ناں**: سنوار، منگل، بُدھ، خمیس، ذماں (جمعہ) چھنی چھنی (ہفتہ)، آڈت (اتوار)۔

ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں دے آکھن موجب خمیس (جمعرات) مونث ءِ۔ میڈے نزدیک جڈاں خمیس کوں خمیس لکھسوں تاں اے مذکر شمار تھیسی ۔تے وت جڈاں اینکوں جمعرات لکھسوں تاں اے مونث ہوسی ۔کیوں جو اینڈے ناں دے نال ((رات)) دا لوظ گنڈ ھیا گئے ۔تے رات مونث ہوندی ءِ۔ اردو زبان دی حد تئیں تاں جمعرات مونث ءِ پر سرائیکی ءِچ ''خمیس'' دا لوظ مذکر ءِ۔ سئیں بشیر احمد بھائیا اپنی کتاب ''سرائیکی قواعد ۔تے زباندانی'' وچ خمیس کوں مذکر لکھیے ۔

3۔ **سال دے مہینیں دے ناں:**

الف ۔شمسی سال: جنوری، فروری، مارچ، اپریل، مئی، جون، جولائی، اگست، ستمبر، اکتوبر، نومبر، دسمبر۔

ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب اپنی کتاب ''سرائیکی زبان دے قاعدے قانون'' دے صفحہ 59 ۔تے لکھدن جو ''انگریزی مہینیاں وچوں جنوری، فروری، مئی ۔تے جولائی اپنی چھیکوی یائے معروف ''ی'' دی وجہ نال مونث ہن ۔تے باقی سارے مہینے مذکر ہن'' میڈے نزدیک اے رائے درست کائنی ۔مہر صاحب دی لہجہ کتاب دے صفحہ 55 ۔تے ڈتی ہوئی رائے انھیں دی لہجہ گالھ دی نفی کریندی ءِ۔ آپ ہوراں لکھیدن جو:

''ہر اواسم جیندے اخیر اچ ''ی'' آندی ءِ او مونث ہوندن پر پیشہ وراں دے ناں یعنی پٹواری، درزی، مالی، دھوبی، سپاری، ڈھاڈھی، بٹولی، موچی، جوگی، کھوجی، مراثی ۔تے پاولی وغیرہ ایں قاعدے دی پابندی توں باہر ہن۔''

لہجہ قاعدے دے مطابق انگریزی مہینے جنھیں دے ناویں دے اخیر ءِ چ ''ی'' آندی ءِ مونث شمار نہ تھیسن ۔ بلکہ شمسی سال دے سارے مہینے مذکر گنیے ویسن ۔

ب ۔قمری سال: محرم، صفر، ربیع الاول، ربیع الثانی، جمادی الاول، جمادی الثانی، رجب، شعبان، رمضان، شوال، ذی القعدہ، ذی الحجہ سارے مذکر ہن ۔

ج ۔بکرمی سال: ''چیتر (چیت)، وساخ (بیساکھ)، جیٹھ (جیٹھ)، ہاڑھ (ہاڑ)، سانون (ساون)، بدراہ یا بدراں (بادھوں)، اسوں (اسوج)، کتیں (کاتک)، منگھر (منگھر)، پوہ (پوہ)، مہماں (ماگھ) پھگن (پھاگن) سارے مذکر ہن ۔

4۔ **ملکیں تے شہریں دے ناں:** دنیا دے تمام ملکیں، براعظمیں شہریں ۔تے قصبیں دے ناں مذکر ہوندن جیویں جو:

الف۔ براعظم ایشیا، یورپ، امریکہ، افریقہ، انٹارکٹیکا وغیرہ۔

ب۔ پاکستان، بھارت، افغانستان، ایران، ترکی، روس، چین، جاپان وغیرہ وغیرہ۔

نوٹ: ترکی کوں اوندے اخیر ءچ آون آلی یائے معروف ''ی'' دی وجہ کنوں مونث شمار نہ کریسوں۔

ج۔ کراچی، حیدرآباد، لاہور، راولپنڈی، ڈھاکہ، دہلی، لکھنو، مکۃ المکرمہ، مدینہ منورہ وغیرہ وغیرہ۔

نوٹ: کراچی، راولپنڈی تے دہلی کوں انھیں دی یائے معروف دی وجہ کنوں مونث شمار نہ کریسوں بلکہ اے دی مذکر گنیسے ویسن۔

5۔ **سیارے، ستارے، سمندریں، دریاویں، پہاڑیں، پہاڑیں ءچ موجود دریں دے ناں:**

الف۔ سیارے تے ستارے: بجھ، چندر، مریخ، عطارد، زحل، مشتری، وینس وغیرہ۔ مذکر ہن جڈاں جو انھیں سیاریں دچوں زمین مونث گنی ویندی اے۔ ستاریں وچوں دب اکبر، دب اصغر تے قطب تارا وغیرہ دی مذکر ہن۔

ب۔ سمندر: بحرالکاہل، بحراوقیانوس، بحرہ عرب، بحیرہ قلزم، بحرمنجمد شمالی، بحرمنجمد جنوبی، بحیرہ اٹلانٹک، بحیرہ کیسپین، بحیرہ روم وغیرہ وغیرہ مذکر ہن۔

ج۔ دریا: دریائے سندھ، دریائے چناب، دریائے راوی، دریائے جہلم، دریائے ستلج، دریائے بیاس، دریائے گھاگھرا۔

نوٹ: دریائے راوی تے دریائے سرسوتی دی چھیکو ءچ آون آلی یائے معروف دی وجہ کنوں مونث شمار نہ تھیسن جیویں جو سنیں مہر عبدالحق دی رائے ہے۔

د۔ پہاڑ: کوہ سلیمان، کوہ ہندوکش، کوہ ہمالیہ، کوہ زاغروس، کوہ البرز، کوہ ارارات، کوہ قراقرم وغیرہ وغیرہ مذکر ہن۔

ر۔ درے: درہ خیبر، درہ ٹوچی، درہ کومل، درہ بولان وغیرہ وغیرہ اتے ڈتے گئے قانون دے تحت درہ ٹوچی وی مذکر شمار تھیسی۔

6۔ **دھاتیں دے ناں:** چند بک دھاتیں دے نانویں کنوں سوا (چاندی، قلعی تے گندھک وغیرہ) باقی تمام دھاتیں دے ناں مذکر شمار تھیندن۔ جیویں جو سونا، پتل، تراماں، پارہ، لوہا وغیرہ مذکر ہن۔

7۔ **سرائیکی مصادر:** سرائیکی زبان دے مصادر توڑے جو اوہ معروف ہن یا مجہول ہن، لازم ہن یا متعدی ہن سارے دے سارے مذکر ہوندن۔ مثال دے طور تے:

i۔ میڈا کھاون کہیں کوں نھیں بھاندا۔

ii۔ تیڈا اونجھنی تے اوندا مرن۔

iii۔ ان بھاندی دا اٹھنسن، ہسن، ٹرن، پھرن، کھاون، پیون، کرن، کرتنی، بولن، چالن، کھلن، ہسن تے روون دھوون وی نھیں بھاندا۔ (ڈتے گئیں مثالیں ءچ سارے مصادر مذکر ہن)۔

8۔ **پکھی:** باز، شکرا، مولا، چرغ، تتر، بٹیر، تلر یا تلہر، کبوتر، گیرا یا گھوگھو، طوطا، کاں، مور، ڈوڈرکاں، جھکر، چُوں، چکواں، چاں، الو، سہڑا، درکھان پکھی (ہدہد) منگھ، سرخاب، وغیرہ مذکر ہن جڈاں جو بلبل مذکر وی شمار تھیندے۔ تے مونث وی۔

9۔ **پھل، سبزیاں، مسالے:**

الف۔ پھل: انب، آلوں بخارا، ہندوانہاں، خربوزہ، سنگترہ، مالٹا، کنوں، توت، امرود، انار، کھنوٹ، انگور، بدام، پستہ، نیجا، سے

(سیب)، جموں، کیلا، نبویا، چھوہارا، پیر، آڑو، لوکاٹ، ڈیلھے، پیلھوں، فالسے۔

ب۔سبزیاں: وتاؤں، کچالوں، آلوں، پینٹھا، بڑ بڑا، ٹنڈا (میہل) تھوم مینتھر ا، ٹینک، مٹر، سہانجنا۔

ج۔مسالے: سوئے، سونف، جیرا، سرک، لون، لونگ۔

10۔ **بیماریاں تے دواداروں:**

الف۔بیماریاں: نزلہ، زکام، ڈکھوترا، تپ دق، محرقہ، ملیریا، اپھارا، صفرا، یرقان، دمہ، ادھڑنگ (فالج)، لقوہ، پھٹ، چیرا، دانگ، تلولا، مَلا، سورک (خسرہ)، کنبارا (رعشہ)، بگھر (پسینہ) پھیرے (چیچش)، سئے دا بخار (تپ لرزہ) ہاں دا پھڑکار (خفقان)، پاسے دا درد (ذات الصدر) وغیرہ وغیرہ۔

ب۔دواداروں: سونف، عرق، شربت، کیسر (زعفران)، نشادر، جیرہ، اسبغول، بڑ و نبا (کوڑتماں)، لسوڑا، غلاب، اطریفل، معجون، کاڑھے، جرمل، اک، لیپ، دھانے، لونگ وغیرہ وغیرہ۔

11۔ **رنگ، ویس، گاہنے:**

الف۔رنگ: پیلا، نیلا، رتا، ساوا، بگا، کالا، کھٹا پیلا، سوناں، خلابی، سنہری، کیسری، جامنی، سلیٹی، خاکی، کرمچی وغیرہ وغیرہ یائے معروف نال لکھیے گئے رنگ وی مذکر شمار تھیسن۔

ب۔ویس: بوچھن، پٹکا، چولا، سگا، بوجھایا کھیسا، تکماں یا ہٹن، رمال، کمبل، ڈیڈھا طرہ، دُھسہ، وہانواں یا سرانواں، تول یا گدیلا، نالا، دستانے، کوٹ، کلاہ، پیجاماں، کچھا، کھسہ، گون، لہنگا، فراک، انگیا، لنگھر ا، برقعہ، سلارا، سوہا، منجھلا، صافا، بوٹ وغیرہ وغیرہ۔

ج۔گاہنے: ٹکا، چندر، تاج، متھیلا یا متوالا، بَنیان، تویذ، وال بند، کلپ، کنڈیا پوپا، بولا، بنسر، لونگ، کانٹے، جھمکے، جھانجے، کٹ، بُندے، ہگھ، ڈھیڈو، ٹاپس، چھلا، بند، ویڑھا، بندڑا، پنچہ نمرو، کنگن، چوڑا، کڑا، بَہوٹے، بازو بند، برسلیٹ، لاکٹ، گلو بند، ہار، کٹ مالھا، ڈھولنی، تپاسے، تارا، چندرن ہار، کڑے، لچھے، رمحمول، تروڑے، پونٹے، گھنگھرو، نورے، اٹوٹ۔

12۔ **زناور (جنگلی جانور)، ڈنگر (پالتو جانور):**

الف۔زناور: شیر، ہاتھی، لوہڑ، گدڑ، نہر، کور پٹ، ڈھوئی ڈنگا (چرخ)، سئور یا جتاماں، سیہڑ، ہرن، گڈ (پہاڑی بکرا)، کتا، رچھ، بھولوں، جاہ، چیتا، سسار، سلھا، جنگلی بلا، جنگلی بھینسا، زرافہ، زیبرا، پاڑھا، بارھاں سنگھا۔

ب۔ڈنگر: اُٹھ، مہرا، گھوڑا، گدڑانہہ، ڈاند، گھٹا، دنبہ، چھیلا، لیلا، بَوڈا، کھوتا یا کھوتوڑا، وچھا، بک، کونگرا یا نگر، بلونگڑا۔

13۔ **جثے دے لنگ:** وال، تالوں، ٹوٹھ، سر، متھا، بھیجا، کن، نک، بھر بھٹے، تلے، کھونے، اکھیں دے آنکھیں یا اکھیں دے ڈیلھے، منہہ، تھوڑ، ڈاند، مونڈھے، ڈولے، تاڑ (سینہ)، ہاں (دل)، زیرا (جگر)، پتا، پھیپھڑ، مُنکا، مغز، چوکناں، گوڈے، گٹے، ہتھ، پیر، انگوٹھے، نہوں، کٹ، ہڑ دان (لبلبہ)، انگلیں دے ڈوڈنیں، ڈڈھ، ہڈوں، سنگھ، چم۔

14۔ **جنساں (اناج):** اسوں، جو، تل، مٹر، چھولے (چنے)، کماند (گنا)، مُنگ، چاول، چینا، سموکھا۔

15۔ **ون (درخت) ہوٹے جڑی بوٹیاں (خودرو پودے یا گھا):**

الف۔ ون: سرہ، بہہ، کرہ، بہہ، انب، انار، لکڑ، جنڈ، پیپل، کھگل یا ٹولھا، توت، امرود، سہانجنا، سیب، بدام، چنار، سرو، چیل (چیڑ)، دیار (دیودار)، کھٹوٹ (اخروٹ)، پھوک، مالٹے، سنگترہ، فالسہ، پستہ، نیچا، جموں، کیلا، بنوبا، آڑو، لکاٹ۔

ب۔ جڑی بوٹیاں: ہسفغول یا ہسکول، لاناں، بکھڑا، دھماں، جوانہہ، تلھو، چنجھڑ، کوڑتماں (بنوبا)، انگور، وساہ، ٹھمناں، بھڑٹ، بھوئیں ڈنا، بھوئیں پھوڑ، پڈ ہیہڑا، کڑ ویلوں، باتھوں، جساگا، سنوار۔

16۔ **حشرات الارض:** نانگ، وٹھونہاں، مکوڑے، بل ٹنڈن (جگنو)، ٹنڈن، مچھر، ڈینھوں (کالے تے پیلے)، پوپٹ، سانپ، کیڑے، بھنور، کالڑے، پسوں، چرچر، رنڈ، کھنل، لال بیگ، پتنگے، کوم کرڑا، سانھاں، گہیرا، جاہ، نولو۔

17۔عربی تے فارسی دے اولوظ جنھیں دے اخیر ءچ اضافی ''ہ'' آندی ءچند ہک کنوں سوا باقی سارے دے سارے مذکر ہوندن جیویں جونسخہ، روضہ، صفحہ، طرہ، پیمانہ، آئینہ، شیشہ۔ تے دورہ وغیرہ۔

18۔ اردو مصادر کن ہٹ آلے او حاصل مصدر جہڑے جو ''برتاؤ'' دے وزن۔ تے آندن مذکر ہوندن جیویں جودباؤ، بچاؤ، بناؤ، لگاؤ، اڑکاؤ، تاؤ، بہاؤ، جھکاؤ، رکاؤ، الجھاؤ، تناؤ، برتاؤ، بناؤ، پھیلاؤ، ٹکراؤ، ٹھہراؤ، جلاؤ، گھراؤ، بچھاؤ، چھڑکاؤ، سلجھاؤ وغیرہ۔

19۔اردو تے سرائیکی دے اسمائے کیفیت یا اسمائے صفت جنھیں دے اخیر ءچ ''پن'' یا ''پݨ'' آندے او مذکر ہوندن جیویں جو:

الف۔ اردو: بالپن، بچپن، لڑکپن، دیوانہ پن، روکھا پن، سوکھا پن، سوندھا پن، سادہ پن، سونا پن، سیانا پن، پاگل پن، سیدھا پن، ٹیڑھا پن، شہدا پن، ضدی پن، عامیانہ پن وغیرہ۔

ب۔ سرائیکی: بلپݨ، بڈھپݨ، ٹھپݨ، ولپݨ، ڈڈھپݨ، چھٹپݨ، بھلپݨ، وڈپݨ وغیرہ۔

20۔سرائیکی دے اسمائے کیفیت جہڑے جو ''الف'' تے **مکدن مذکر** ہوندن جیویں جو ہیڑکا، رولا، ٹالا، جھلا، رلا، چاٹا، ساڑا، جھورا، جھارا، جھیرا، جھوکا، چیرا۔

21۔سرائیکی زبان دے ''اڑ'' تے مکݨ آلے لوظ چند ہک دے سوا اکثر مذکر ہوندن۔ جیویں جو: اپھاڑ، اچھاڑ، اگھاڑ، اگاڑ، اتاڑ، الاڑ، ادھواڑ، اکھاڑ، بگاڑ (بھیڑیا)، بناڑ، پاڑ (زخم)، تاڑ (سینہ)، پچھاڑ (پیچھے کا حصہ)، پچھاڑ، ڈماڑ، رہاڑ، جھکاڑ، ساڑ، کاڑ، گراڑ، کراڑ، سہاڑ، کھہاڑ، ماڑ، ناڑ، نواڑ، واڑ، وگاڑ، ہاڑ۔

22۔**مرکبات:** جہڑ امرکب ڈوافعال ہک فعل۔ تے ہک اسم یا ڈوآمیں نال مل کرئیں بݨیا ہووے تاں اوندیاں ترے صورتاں ممکن ہن۔

الف۔ پہلی صورت اے ہے جو مرکب دے ڈو ہیں لوظ مونث ہوسن تاں او مرکب وی مونث ہوسی۔

ب۔ ڈوجھی صورت اے ہے جو جے کر مرکب دا پہلا لوظ مذکر۔ تے ڈوجھا مونث ہووی تاں وت او مرکب وی مونث شمار تھیسی۔ تے جے کر او نہہ مرکب دا پہلا لوظ مونث۔ تے ڈوجھا مذکر ہووی تاں وت او مرکب مذکر گݨیا ویسی۔ ڈوجھے لوظیں ءچ کہیں وی مرکب دی تذکیر و تانیث دا انحصار او نہہ مرکب دے ڈوجھے لوظ۔ تے ہوندے یعنی جے کر ڈوجھا لوظ مونث ءتاں او مرکب مونث ہووی۔ تے جے کر ڈوجھا لوظ مذکر ءتاں او مرکب مذکر ہووی۔

ج۔ تریجھی صورت اے ہے جو جے کر کہیں مرکب دے ڈو ہیں لوظ مذکر ہوسن تاوت او مرکب وی مذکر شمار تھیسی مثال دے طور تے

1 **پہلی صورت (ڈو ہیں لوظ مونث):** سرائیکی مرکبات: کنڈھ تروپ، لکھ پڑھ، لہنی چاڑھی، لے مٹی، ٹھاہ پھاہ، کُرپش، لگ لویڑ، ویہر ویلی، اَس تَس، لٹ پَٹ، بُھل چک، آندو یند، چھک چھپیڑ، اَٹ گھٹ، ان بن، لگ چھپ، لوڑھ دھاڑ، دھاڑ پناڑ، آڈھ وڈیر، اپتر سپتر، الا بلا، سویل کویل، گپ شپ، ہٹ کڑا ک، ہٹ چُچ، روٹی بھاجی، سُکھ سواہ، صفائی ستھرائی، سدھی ڈنگی، سدھی اچھی، اوّلی سوّلی، دھی دھینیں، سچی مچی، ادھی پچدھی، پوری سوری، اچ کاھ، گھالھی کملی، کملی رلی، چنگی چپاتھی، سُدھ بُدھ، اُنش پُنش، کش پُش، سچی سکھنی، سچ بھیڑ، اکھ مٹکی، پنچی چوائی، اندھی کانی، لوھی لنگڑی، چندھی چچی، چنگی چوکھی، سدھ سوّلی، بدھی چھٹی، گرمی سردی، پھڑگائی منڈائی۔

2 **ڈوجھی صورت (پہلا لوظ مذکر ڈوجھا مونث):** سرائیکی مرکبات: ڈنڈ کریٹ، آتھر بوری، گوٹا کناری، لندھ کتائی، کھلا کھہڑی، متھے ڈنھاوی، نک سنگھوڑی، کلاّ پٹائی، گن مروڑی، ہل پنجالی، محل ماڑی، چاھا پتھاری، منہہ مہا کڑی، موڑھا مڈی، آونج، کتھر، جھک نوائی، چھوہر پلھی وغیرہ۔ (پہلا مونث ڈوجھا مذکر)

سرائیکی مرکبات: باہنہہ بیلی، بکھ ننگ، دال ساگ، سُدھ سنیہا، لڈ پلان، بیل سپاٹا، ریت رواج، کھل ہاسا، روٹی پانی، وسر بھولا، دعا سلام، بگالھہ منداں، سنجھ صباحیں، رات ڈینہہ، سخ سلکھنی، ڈیڈھی پردہ، اکھ مٹکا۔ اے مرکبات مذکر شمار تھیسن۔

3 **تریجھی صورت (ڈو ہیں لوظ مذکر):**

سرائیکی مرکبات: الابول، بارسنگھار، لیپا پوچا، ساہ سواد، منہہ ملاحظہ، اٹا سٹا، لون پانی، نک سُک، سر میل، آگا پچھا، آنا ں ٹکانا ں، اندھار کھاتا، دھول دھپا، واہاں دھپا، گھلا ّ بچا، ڈر رھمو، ٹورا پھیرا، رلا ملا، گھاہناں بدھا، ڈلھ وٹا، کیرا بھورا، گندمند، کھٹیا وٹیا، الو با تلو با، نکر پانی، رُکھا سُکھا، جاہم جم پل، کچ پک، ڈنگ ول، موٹا ڈنڈا، قصہ قو اصہ، سدھا سادا، سونہاں رونہاں، خط پتر، پتہ اڈھا، اتہ پتہ، کم دھندا، سنجاں سکھناں، آتھر بورا، لولھا لنگڑا، سونا رپا وغیرہ وغیرہ۔

24۔ **موسم دا لوظ:** ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب اپنی کتاب ''سرائیکی زبان دے قاعدے قانون'' دے صفحہ 64 تے لکھدن جو:

''لوظ موسم دی تذکیر و تانیث وچ کافی اختلاف ہ۔ فارسی زبان وچ اے منہہ لوظ دا تلفظ موسم (م، و، س، م) کیتا ویندے تے جنس دے لحاظ نال اینکوں مذکر شمار کیتا ویندے۔ پر عام استعمال وچ ''س'' تے پیش پا کے اینکوں ''مُوسم'' (م۔ و۔ س۔ م) بولیا ویندے۔ سرائیکی زبان دے قاعدے دے مطابق جے کر اینکوں ''موسم'' یعنی ''س'' دی زیر نال لکھیا ویسی تاں اے مونث ہوسی، جے کر ''مُوسم'' لکھیا ویسی تاں وت اے مذکر ہوسی۔ جڈاں جو ایندی جمع ''مَوسَم'' یعنی ''س'' دی زبر نال کیتی ویندی وچ جیویں جو آکھیا ویندے ''سال دے کتنے مَوسَم ہن'' لوظ ''مَوسَم'' دی مذکر ہوسی۔''

حضرت خواجہ غلام فرید ؒ نہہ لوظ کوں اپنے اشعار وچ ہمیشاں مونث ہدھے۔ مثال دے طور تے اے اشعار ملاحظہ ہوون

نہ ڈٹھڑم مٹھڑا مکھناں گیا ساون صاف سلکھناں
گئی موسم چیتر بہاری

آون رُلڑے یاد سجن دے ظلمی برہوں ستاوے
سوہنی موسم ، سوہنیاں مدتاں ، سوہنڑاں آن ملھاوے

چاندنی رات، ملھاری ڈیہہ ءِ ٹھڈڑیں ہیلاں، رم جھم میہہ ءِ
سوہنی موسم بگڑا میہہ ءِ گئے ویلھے غم کھاون دے

آئی موسم چیتر بہاراں سینگیاں ، سرنیاں ، ملیاں یاراں
جوبن لہریں تار متاراں ہک میں مفت ازاری وے

وقت ملن دی موسم آئی لذت روز بروز سوائی
خوشیاں کردی ما پیو جائی کیا بردی ، کیا باندی ءِ

سدھڑی تھئی ول قسمت پٹھڑی آپے منڑی ، راحت رٹھڑی
سوہنی موسم، روہی وٹھڑی وحشت ڈوں دل سُر کے وو

موسم رُل پھر ول گھر آئی وجن نہ وقت نراس اجائی
آون دی کر کائی وو یار

25۔ **مونث ہوندن:**

1 **اسمائے صوت: چند ہک کنوں سوا باقی سارے اسمائے صوت مونث ہوندن۔** اغوں بغوں، ہاں ہاں، میاؤں میاؤں، کڑکڑ، گگڑوں کوں، ہوہو، پُوپُو، بُوبُو، پُرپُر، کُرکُر، ٹیں ٹیں بڑاں بڑاں، ٹِک ٹک، ٹھک ٹھک، شوں شوں، شائیں شائیں، ٹھُر ٹھُر، ٹپ ٹپ، ٹھاہ پھاہ، کِٹ کِٹ، کٹ کٹ، چِخ چِخ، کھٹ کھٹ، چیں چیں، چِ چِ، ٹِن ٹِن، چوں چوں، چھم چھم، ٹُرٹُر، روں روں، ریں ریں، کاں کاں، میں میں، پیں پیں، پاں پاں وغیرہ۔

2 **جثے دے لنگ:** جثے دے اولنگ جہڑے جو مونث ہولیندن ہیندن سری یا کوپری، ٹُھکی، خطی دی مگی، سیندھ، بچیاں یا قلماں، متھے دی تریڈھی، متھے دیاں لکیراں، کن دی کنوڑی، کلاسیر، اکھ، اکھ دی پتلی، اکھ دیاں وٹیں، اکھ دیاں ڈنیاں، اکھ دیاں چنڈیں، اکھ دی لگی۔ اکھ دیاں جھجھوں، اکھ دی آنکھنی، اکھ دیاں پپلیاں، نک دیاں ناساں، نک دی بینی، نک دی کوٹھی، نک دی کندھ، منہ دیاں واچھاں، ہڑہاں یا چڑہاں، کھکھاڑاں، پیڑی، ہتر ئی، گلھاں، کھاڈی، مچھاں، ڈاڑھی، لگی، نرنگٹ یا نرگٹ،

سنگھوی، گلھاں، جھر، مکڑبڈی، کچھ، وکھی، کلھ، کنگریڑ، ہڈئیں دی مکھ، کنڈ، پسلیاں، چیل، سادی نالی، اوجھری (معدہ)، بکیاں (گردے)، تلی، آندراں، کھیری، ستھل یا پٹ، ونگی، وسنی یا مرچی یا گیسنی، نوش یا ناڑی، بانہہ، ارک، ہتھ دی تلی، ہتھ دی بکی، چھچی انگل، تھپ، چھوٹی انگل، وڈی انگل یا درمیانی انگل، شہادت آلی انگل، ہتھ یا لت، گوڈے چھوٹی، پیر دی کھری، پیر دی جُچ، پیر دی پپ، ہنڈڑی نل، پے دی ڈڈنی، کھنج، کچھو، کوگڑ (وڈا ڈھ)، جیر یا انول یا اور، دی یاڈکی۔

3 **زباناں تے بولیاں:** دنیا ءچ بولیاں وچوں آلیاں تمام زباناں تے بولیاں مونث ہوندئین۔ اردو، فارسی، عربی، انگریزی، سریانی، عبرانی، جاپانی، چینی، یرمی، روسی، فرانسیسی، بنگالی، تامل، گجراتی، سرائیکی، سندھی، بروہی یا براہوی، پشتو، بلوچی، ہندکو، پنجابی، کشمیری، ہندی، سنسکرت۔

4 درج ذیل سا تھیں نال پنج آلے اسمائے ظرف مکاں، مونث ہوندن، ٹبی، جھوک، چوٹی، چوک، وڑی، کڑی، کوٹلی، گوٹھی، ماڑی، وستی تے وہی۔

ٹبی: ٹبی قیصرانی، ٹبی ہزاری، ٹبی عزت، ٹبی جھلمن، ٹبی سہا گن، ٹبی داتا، ٹبی سیداں، ٹبی لوہاراں، ٹبی لنڈاں ٹبی لاڑاں۔

جھوک: جھوک اڑا، جھوک چھترئی، جھوک گلاب شاہ، جھوک حسن خان، جھوک ونیس، جھوک داؤ، جھوک باطلہ۔

وڑی: وڑی عظیم خان، وڑی سانگھی، وڑی ہتماں، وڑی مہراں۔

کڑی: کڑی احمد خان، کڑی افغاناں، کڑی شموزئی، کڑی جمنداں۔

کوٹلی: کوٹلی مراد، کوٹلی لوہاراں، کوٹلی نجابت۔

گوٹھی: گوٹھی اختیار خان، گوٹھی شاہو، گوٹھی یسین، گوٹھی خیرو، گوٹھی حبیب اللہ۔

ماڑی: ماڑی اللہ وسایا، ماڑی انڈس۔

وستی: وستی ٹبہ امام، وستی عظیم، وستی بی، وستی سکھانی، وستی بزدار، وستی مٹھے والی، وستی کوہر، وستی چورکن، وستی ترمن، وستی سوکڑ

وہی: وہی حسین، وہی جان محمد، وہی بہاول شاہ، وہی موچیاں۔ وہی جمن شاہ۔ وہی شاہ محمد۔

5 **درج ذیل لاتھیں نال پنج آلے اسم ظرف مکاں مونث ہوندن:** انی، سرا/سرائے، جی، منڈی، والی، دانی، گاہ وغیرہ۔

انی: ہتکانی، بلوانی، مندرانی، شیدانی، ہتگوانی، کنڈانی، ملکانی، طلبانی۔

سرا/سرائے: لنگر سرائے، مہمان سرا، محل سرا، سرائے سدھو، حرم سرا، کارواں سرائے۔

جی: کوسر جی، ہاگڑ جی، کولار جی۔

منڈی: میوہ منڈی، غلہ منڈی، سبزی منڈی، لکڑ منڈی، ہکر منڈی، منڈی بہاؤالدین، جہانیہ منڈی۔

والی: مٹھے والی، جلوو والی، ڈھولے والی، دلے والی، ہڑھاں والی، میاں والی، باجھر ے والی، سکھانی والی۔ سلاں والی، طاہر والی، روہیلاں والی، فقیر والی، شاہو والی۔

دائی: سر مے دائی، نمک دائی، مچھر دائی، صابن دائی، راکھ دائی۔

گاہ: بارگاہ، عیدگاہ، چراگاہ، جنازہ گاہ، گزرگاہ، بندرگاہ، قربان گاہ، جلسہ گاہ، درگاہ۔

6 **آسمانی کتاباں دے ناں، نمازاں دے ناں، نہراں دے ناں مونث بن:**

الف۔ **آسمانی کتاباں دے ناں:** تورات، زبور، انجیل وغیرہ پر قرآن مجید داناں مذکر ہے۔

ب۔ **نمازاں دے ناں:** نماز فجر، نماز ظہر، نماز عصر، نماز مغرب، نماز عشا، نماز جنازہ، نماز چاشت، نماز استسقاء، نماز خسوف، نماز شکرانا، نماز قصر، نماز قضا، نماز کسوف، نماز وتر، نماز تراویح۔

ج۔ **نہراں دے ناں:** عباسیہ کینال، پنجند کینال، بہاولپور کینال، پٹ فیڈر کینال، کچھی کینال، قادرہ کینال، تھل کینال، مظفر گڑھ کینال، سکھر کینال، روہڑی کینال، کھیرتھر کینال، چشمہ کینال۔

7 **وٹیں، بوٹیں، تے جڑی بوٹیں دے ناں اجناس تے سبزیں دے ناں:**

الف۔ **ون:** نیم، بوہڑ، نالھی، نم، بکائین، جال، جنڈی، پڑمل، ربڑ، فجی یا کیکر، ناریل، کپاس، گھماؤں، انجیر یا ہنجیر، چلن، صندل، چنار، دیار، چیل یا چیڑ۔

ب۔ **بوٹے تے بوٹیاں:** کاسنی، کترن، پئی پھلی، برم ڈنڈی، بوئی لئی، غزلئی، پھیسو لائی، دربھ، گم، برسیم یا برسین، لوسن، کانبہ، کانی، کوندر، ون و پڑھی، لوت بوٹی، شرم بوٹی، بھنتل، کنڈیاری، سنوار (مذکر وی ہے تے مونث وی)، ڈوڈھک، بزسل، بھوکل، کھنبھی، ہرنولی، بھنگ، سیفھی (پٹ سن)، چاہ، ہلدر، منگ پھلی، رودنتی، ٹٹی۔

ج۔ **اجناس:** کنک (گندم)، جوار، باجھری، مکئی، سرمیں، اُبر، منگی، مانہہ، موہری مٹری، سانوک، میتھری، منگ پھلی، ہردال، رواں۔

د۔ **سبزیاں:** بھنڈی توری، ساوی توری، گھیوتوری، پالک، میتھری، گندل، مریڑی، لونک، رواں دی پھلی، مٹر پھلی، شنگر پھلی، کچناں، مولی، گاجری، ادرک، شملہ مرچ، ساوی مرچ، سلا دپتر، اسوں دی پلی چٹنیں دی پلی، گوبھی پھل، بند گوبھی۔

8 سرائیکی دے "اڑ" تے ممکن آلے لوظ تے "ڑ" تے ممکن آلے لوظ جنھیں دی "ڑ" کنوں پہلے یائے معروف "ی" یا یائے مجہول "ے" ہوون مونث ہوندن:

الف۔ **اڑ:** بیخاڑ، ہواڑ، کھکھاڑ، ولھاڑ، لتاڑ، باڑ (بڈھی)، باڑ، بھاڑ، پھاڑ، پاڑ (جڑھ)، جھاڑ، گھاڑ، دھاڑ، سلھاڑ، راڑ، ڈاہڑ، دغاڑ، چنگھاڑ، ترّاڑ، تاڑ (تاڑن)، پھٹاڑ، پچھاڑ، اکھاڑ، انگراڑ، بکھاڑ۔

ب۔ **یائے معروف (ی):** پیڑ، بھیڑ، پیڑ، چیڑ، سیڑھ، جھیڑ، جھیڑ، کھیڑ، پھیڑ۔

ج۔ **یائے مجہول (ے):** اپھیڑ، وچیڑ، ویڑھ، وکیڑ، ولھیڑ، ہسیڑ، اُسیڑ، اتھیڑ، اجھیڑ، ادھیڑ، اکھیڑ، انگریڑ، پچیڑ، پچیڑ، تریڑ، تیڑ، تھپیڑ، تھکیڑ، جریڑ، جکھیڑ، چیڑ، چھیڑ، چھیڑ، چھیڑ، ڈگیڑ، ڈھیڑ، رتیڑ، سیڑ، کنگریڑ، کھدیڑ، کھیڑ، لگ لویڑ، لتھیڑ، لنڈھیڑ۔

9 **پکھی:** (مونث ہوندن) چڑی، لالی، ٹمن، پھدی، کال کڑچھی (کوئل)، چہ بر، ہل، گجھ/ گرجھ، چکور، کونج، مرغابی، جل ککڑ، تلور، ٹٹیہر، کانونی۔

10۔ **ولیس تے گا ہنڑے جہڑے جو مونث ہوندن:**

الف۔ **ولیس (ترمتانویں):** ٹمیض، شمیض، ستھنی، بوچھنی، چنی، چولی، گرتی، لگھری، چادر، سگی، میک اپ دا سامان (لالی، سرخی، مینڈی، نہوں پالش وغیرہ)۔

(مردانویں): چولے دے حصے (ولھی، کن، بانہہ، گلوبنی، کچھوٹی، بین پٹی)، سلوار، چادر، چادر دی ڈیک، چادر دی دھری، لنگی (دھوتی)، پچھیوڑی، پگ، ٹائی، صدری، جتی۔

ب۔ **گا ہنڑے:** جھمر، پڑیب، سنگھار پٹی، پھڑی، بوڑی، کنڈی، پپ، پوپی یا کوکی، نتھ، والی، چیلک، کیٹوی، مرکھی، جھاری، نسی، مندری، چھاپ، پنچی، آرسی، پونچی، جھانجھر، چوڑی، دستی، ونگ، گھڑی، گھڑی چوڑی، زنزیری، ہسی، مالھاں، جمیل، چونبھ کلی، غازکی، وکی، بسنتی، موتی، گھنگھری۔

11۔ **حشرات الارض:** جھمر نبھ، ڈکھیں، گھن، کرڑی، گوہ، بانڈی، جلم، مکھی، بلھن، جھنجیری، کویلی، سوی، سنڈھی، کنکوبل۔ڈڈ

12۔ **اسمائے مصغر تے اسمائے مکبر:**

الف۔ **اسمائے مصغر:** اینکھیں اسمائے مصغر جہڑے جو یائے معروف "ی" یا "ڑی" تے مکدن مونث شمار تھیندن جیویں جوجنڑی، گنڈھڑی، پنڈڑی، مُٹھڑی، مٹھڑی، جھڑی، کھڑی، کھلوی، ہتھی، وتھی، مُٹھی، ہنڈی وغیرہ۔

ب۔ **اسمائے مکبر:** اسمائے مکبر عام طور تے مذکر ہوندن جیویں جوتر نگڑ، گنڈھڑ، پگو، چاپڑ، ہڈھڑ، جھاتر، پتھتر، چھپا، ٹوکرا، تڈا، کوٹھا، سلھوٹ، منجھول، پڑوٹ، ہڈان، وڈان، مندھان، مہاویر، مہاراج، بھانجھڑ، پھچھڑ، رچھ، وگ، چنگل، زلل، زنبوٹا، لانگھا، منکھ، ولھر، غرش وغیرہ۔

ص ___ اسم عدد

تعریف: اواسم نکرہ جہڑا جو ہک شے یا ذات کوں ظاہر کرے "واحد" آکھیندے۔ واحد دا معنی ہِ "ہک" یا "ہکلا"۔ جیویں جو چھوکرا، کتا، گاں، روٹی، کتاب وغیرہ۔ جہڑا اسم نکرہ ہک کنوں ودھ گھنڑی کوں ظاہر کرے اوکوں "جمع" آکھیا ویندے جیویں جو چھوکرے، کتے، گائیں، روٹیاں وغیرہ۔

ہر زبان ہِ چ واحد اسمیں کنوں جمع بناون دے کجھ قاعدے قانون وضع کیتے گئین۔ جڈاں جو سرائیکی زبان ہِ چ اے قاعدے قانون کجھ مختلف تے وکھرے ہن۔ اتھاں انھیں قواعد تے قوانین کوں وِترے وِترے بیان کیتا ویندے۔

الف۔ **واحد مونث اسمیں کوں جمع بناون دے طریقے:**

1۔ اینکھیں واحد مونث اسم جنھیں دے اخیر ہِ چ ہائے ہوز (ہ) اپݨی بھرپور آواز نال آندی ہِ انھیں کوں جمع بناون سانگے سرائیکی دے مختلف لہجیں کوں سامنے رکھیندئیں ہوئیں یائے معروف "ی" نون غنہ (یں)، واؤ+الف + نون غنہ (واں)۔ تے الف + نون غنہ (اں) داو دھارا کرڈیندے جیویں جو:

واحد	پہلی جمع	ڈوجھی جمع	ترجھی جمع	واحد	پہلی جمع	ڈوجھی جمع	ترجھی جمع
آہ	آہیں	آہواں	آہاں	جاہ	جاہیں	جاہواں	جاہاں
راہ	راہیں	راہواں	راہاں	پناہ	پناہیں	پناہواں	پناہاں
نگاہ	نگاہیں	نگاہواں	نگاہاں	گوہ	گوہیں	گوہواں	گوہاں
آنہہ	آنہیں	آنہواں	آنہاں	دانہہ	دانہیں	دانہواں	دانہاں

2۔ اینجھیں عربی واحد مونث اسم جہڑے جو سرائیکی وچ وی استعمال تھیندن۔ تے جنھیں دے اخیر وچ ''الف'' آویندے تاں انھیں کوں جمع بنیندئیں ہوئیں انھیں دے اگوں ھمزہ+یائے معروف ''ی''+نون غنہ (ئیں) یا واؤ+نون غنہ+الف+نون غنہ (نواں) ودھاؤ تاویندے جیویں جو:

واحد	پہلی جمع	ڈوجھی جمع	واحد	پہلی جمع	ڈوجھی جمع
ادا	ادائیں	ادانواں	جزا	جزائیں	جزانواں
دعا	دعائیں	دعانواں	رضا	رضائیں	رضانواں
صدا	صدائیں	صدانواں	جفا	جفائیں	جفانواں
دوا	دوائیں	دوانواں	ثنا	ثنائیں	ثنانواں

3۔ اینجھیں واحد مونث اسم جنھیں دے اخیر وچ الف یا ہائے ہوز (ہ) نہ ہووے تاں وت انھیں اسمیں وچوں بعض اسمیں دے اخیر وچ الف+نون غنہ (اں) تے بعض اسمیں دے اخیر وچ یائے معروف ''ی''+نون غنہ (یں) داو دھارا کر ڈیون مال جمع بنائی ونج سگدی وجیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
اجرک	اجرکاں	پٹھک	پٹھکاں	ڈالک	ڈالکاں	آس	آساں
تروکڑ	تروکڑاں	چڑاب	چڑاباں	جنگھ	جنگھاں	پُل	پُلاں
ڈور	ڈوریں	کوڈل	کوڈلیں	پر	پریں	گگڑ	گگڑیں
انگل	انگلیں	پانول	پانولیں	ڈلھ	ڈلھیں	رنڈڑ	رنڈڑیں

4۔ اینجھیں واحد مونث اسم جنھیں دے اخیر وچ یائے معروف ''ی'' آندی وے انھیں دی جمع بناون کیتے یائے معروف کوں حذف کر کے یائے خفی الصوت ''ی''+الف+نون غنہ (یاں) داو دھارا کر ڈ تاویندے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
آڈی	آڈیاں	اتانی	اتانیاں	بگی	بگیاں	بڈھڑی	بڈھڑیاں
پتلی	پتلیاں	پھدی	پھدیاں	ٹوکری	ٹوکریاں	جندری	جندریاں

چوکی چوکیاں دابڑی دابڑیاں ڈوری ڈوریاں سہاگی سہاگیاں

5۔ ایکھنیں واحد مونث اسم جنھیں دے اخیر ءِ چ ''ن'' آندی ءِ انھیں دی جمع بناون سانگے انھیں دے اگوں یائے معروف ''ی'' + نون غنہ (یں) داودھارا کر ڈِتا ویندے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
آرزھتن	آرزھتنیں	بھنگتن	بھنگتنیں	حبشن	حبشنیں	ارداسن	ارداسنیں
بھٹن	بھٹنیں	سرودن	سرودنیں	آلسن	آلسنیں	پڑوسن	پڑوسنیں
فتورن	فتورنیں	اولگن	اولگنیں	پھوتن	پھوتنیں	سوالن	سوالنیں
قیدن	قیدنیں	مالن	مالنیں	موذن	موذنیں	نجومن	نجومنیں

6۔ ایکھنیں واحد مونث انسانی رشتے تے واحد مونث جانداریں دے ناں جنھیں دے اخیر ءِ چ یائے معروف ''ی'' آندی ءِ انھیں دی جمع بناون سانگے انھیں دی یائے معروف حذف کر کے یائے خفی الصوت + الف + نون غنہ (یاں) ودھارا کر ڈِتا ویندے۔ تے باقی دے اگوں ''یں'' یا ''اں'' دا اضافہ کیتا ویندے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
دھی	دھیاں	نانی	نانیاں	چاچی	چاچیاں	کنواری	کنواریاں
ڈھگی	ڈھگیاں	رن	راں	پوتری	پوتریاں	ڈاڈی	ڈاڈیاں
دنبی	دنبیاں	ڈاچی	ڈاچیاں	بلھن	بلھنیں	بھیڈ	بھیڈاں
گھوڑی	گھوڑیاں	ماسی	ماسیاں	بکری	بکریاں	وچھی	وچھیاں

7۔ ایکھنیں اسمائے جمع جہڑے جو مونث ہوون انھیں دی جمع بناون سانگے انھیں دے اگوں ''اں'' داودھارا کر ڈِتا ویندے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
تیند	تیندیں	جھت	جھتاں	انجمن	انجمناں	ٹولی	ٹولیاں
پُڑی	پُڑیاں	جماعت	جماعتاں	واگ	واگاں	قوم	قوماں
لودھ	لودھاں	منڈلی	منڈلیاں	کچہری	کچہریاں	سنگت	سنگتاں

8۔ بعض جمع مونث آمیں دی مزید جمع (جمع الجمع) بنائی وِنج سگدی ءِ۔ جہڑی جو سرائیکی زبان ءِ چ مستعمل دی ہے۔ تے پسند دی کیتی ویندی ءِ:

واحد	جمع	جمع الجمع	واحد	جمع	جمع الجمع
آنھل	آنھلیں	آنھلیاں	پانول	پانولیں	پانولیاں

چلتر	چلتریں	چلتریاں	رمڑ	رمڑیں	رمڑیاں
کوڑل	کوڑلیں	کوڑلیاں	نینگر	نینگریں	نینگریاں

9۔ اینجھنیں واحد مونث اسم جنھیں دے اخیر ءچ الف ، ہ، یا ی نہ ہووے تاں وت انھیں دی جمع بناون سانگے انھیں دے اگوں یائے معروف ''ی + نون غنہ (یں)، یا الف + نون غنہ (اں) داودھارا کیتا ویندے۔ ڈوہائیں طریقیں نال بنائی وئجھن آلی جمع درست گنی ویندی ءِ۔

نوٹ: اے گالھ گنڈھ ہدھنی آلی جو کئی واحد مونث اسم اینجھاں کا ئنی جیندی جمع ناں بنائی وُنج سگے۔

واحد	پہلی جمع	ڈوجھی جمع	واحد	پہلی جمع	ڈوجھی جمع
آدھل	آدھلیں	آدھلاں	آفت	آفتیں	آفتاں
آہر	آہریں	آہراں	اُدر	اُدریں	اُدراں
اِرک	اِرکیں	اِرکاں	بَھل	بَھلیں	بَھلاں
بُھل	بُھلیں	بھلاں	بُھوک	بُھوکیں	بُھوکاں

ب: واحد مذکر اسمیں کوں جمع بناون دے طریقے

1۔ اینجھنیں واحد مذکر اسم جنھیں دے اخیر ءچ الف یا ہائے ہوز (ہ) آندی ءِ تاں وت اوہنہ الف یا ''ہ'' کوں حذف کر کے باقی دے اگوں یائے مجہول (ے) داو دھارا کر ڈیتا ونجے تاں جمع بݨ ویندی ءِ جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
آرا	آرے	آسرا	آسرے	اُچکا	اُچکے	اوپرا	اوپرے
بھورا	بھورے	پھکا	پھکے	جالا	جالے	دودا	دودے
رنگیلا	رنگیلے	کُپا	کُپے	کُندھا	کُندھے	ہولا	ہولے

2۔ اینجھنیں اسمائے مذکر جنھیں دے اخیر ءچ ''الف + نون غنہ'' (اں)، آندے انھیں دی جمع بناون سانگے انھیں دی ''اں'' کوں حذف کر کے باقی دے اگوں یائے مجہول (ے) + نون غنہ (یں) داو دھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
اتاݨاں	اتاݨیں	اگوونہاں	اگوونہیں	اوجھاں	اوجھیں	ہوکݨاں	ہوکݨیں
بُھرخاں	بُھرخیں	بھکانواں	بھکانویں	پرونہاں	پرونہیں	پماں	پمیں
پیرخاں	پیرخیں	پھوکݨاں	پھوکݨیں	تھاں	تھیں	ٹنڈاݨاں	ٹنڈاݨیں

3۔ بعض اینجھیں واحد مذکر اسم جنھیں دے اخیر ءچ ''الف'' آندے پر انھیں دی جمع نیندیں ہوئیں انھیں دے ''الف'' کوں یائے مجہول ''ے'' ءچ نھیں بدلیا ویندا جیویں جو:

الف۔ **رشتے:** ابا، بھرا، پھپھا وغیرہ۔

ب۔ **غیر زباناں دے اسم:** دریا، صحرا، ہُما وغیرہ۔

4۔ سوائے انھیں مذکر اسمیں دے جنھیں دے اخیر ءچ "الف" یا "ہ" آندی ءباقی سب اسماء دی واحد تے جمع دی صورت ہکو جھنیں ہوندی ء۔ جیویں جو درزی، بیلی، گھر، گلاس، در، لڈو، تاش، بل، ڈاند، اٹھ، رچھ، رَچھ، پُھل، پھل، آ بھوں، آ تھر، اچار، اُڈم، ازار، اسمان، اَک، اَمب، انگار، اُچھاڑ، بزار، باز، اوجھ، باغوں، بُھاڑ، بھاجھو، پاند، پدھر، دُنب، سیرو، سیٹھوں، سُب، دلان، گُر، کوچ، لُمب وغیرہ۔

البتہ بعض حروف ربط آ و انجن نال واحد مذکر اسماء دی جمع دی صورت بدل ویندی ءورنہ اتے ڈتیاں گئیں صورتیں کنوں علاوہ خاص جمع دی غرض نال جیڑیاں وی تبدیلیاں تھیندئیں اوصرف مونث اسماء چ ای تھیندئیں۔ جیکر انھیں واحد مذکر اسماء دی ہر وبھر وجمع بناوݨی مقصود ہووے جو جنھیں دی جمع نھیں، ہُدی تاں وت واحد مذکر اسم کنوں پہلوں درج ذیل لوظ بطور سابقے لاوݨیں پوندن۔ ہک کنوں وڈھیک گنتری دے لوظ مثلاً ڈو، چار، چھی، اَٹھ، ڈاہ وغیرہ۔ کئی، کنھاں، چند، بعض، سب، بھجے، بھجھو، بھجھناں، بھجھنیں، کل، یکے، یکڑاں، یکڑیں، سارے، ہوں، ہوں سارے، تھولے، ہوں تھولے تھولے جنھیں، گھٹ، کجھ تھولے ہوں، ادھ پچدھے، ورلے ورلے، گھٹوں گھٹ، وڈھوں وڈھ وغیرہ۔ مثال دے طور تے: ڈو ڈو اند، چھی ڈ ند، ڈاہ اُٹھ، کئی اک، چند آدمی، بعض اَمب، سَب دَر، بَجھے لڈو، بھجھو اسمان، بھجھناں یا بھجھنیں گھر، کل ڈاند، یکے رچھ، یکڑاں یا یکڑیں اُٹھ، سارے بزار، ہوں دُنب، ہوں سارے آدمی، تھولے اُٹھ، ہوں تھولے یا تھولے جنھیں انگار، گھٹ، کجھ، یا تھولے ہوں گھر، ادھ پچدھے آ بھوں، ورلے ورلے آدمی، گھٹوں گھٹ لوک، وڈھوں وڈھ لُمب وغیرہ وغیرہ۔

5۔ **تمام دھاتاں دے ناں واحد ہوندن:** چاندی، سونا، پتل، ترامان، قلعی، جَس، لوہا، پارہ، کند ھک وغیرہ۔

6۔ **فصلاں جنھیں دے ناں جمع گݨیے ویندن:** مٹر، چݨے، جو، ہل، وسل، مُنگ، جُر بوزے، ہندوانے، موٹھ۔

7۔ **فصلاں جنھیں دے ناں واحد گݨیے ویندن:** کنک، جوار، باجھری، سرمی، اسوں، مکئی، مانہہ، موہری، تھوم، سورج مکھی، آ ہور، سویابین، گنا۔

8۔ **کجھ واحد لوظ جیڑے جو جمع ہو لیے ویندن:** بھاگ، لیکھ، نصیب، لچھمی، کرتوت، درشن، اوسان، ہوش، دستخط، کرم، کمال۔

9۔ **کجھ جمع لوظ جیڑے جو واحد ہو لیے ویندن:** خیرات، رعایا، آفاق، اسامی، ظلمات، کرامات، مواد، القاب، بقایا، کائنات، خرافات، اصول، اراضی، اخلاق، اخبار، واردات، تحقیقات، اسباب، اوقات، حوالات، اولاد، اشراف، حُور، افواہ، اسرار، اوزار، احوال، منافع، اسلحہ، موالی، زوار، وغیرہ۔

10۔ **حروف ربط دے گاݨڑھے نال اسم دی عددی حالت ءچ تبدیلی:**

حروف ربط: انجنھیں چھوٹے چھوٹے لوظ جیڑے جو ہک لوظ دا کہیں ڈوجھے لوظ نال تعلق ظاہر کرن یا ڈوجھے لوظیں ءچ انجنھیں

چھوٹے چھوٹے لوظ جہڑے جو ڈوا سمیں دے درمیان گانڈھے وا کم ڈیون حروف ربط سڈیندن۔ جہڑے جوا ے ہن:

سرائیکی حروف ربط: وا، دی، دے، دیاں، کوں، تے، اُتے، کنوں، کنیں، نال۔

اردو حروف ربط: کا، کی، کے، کی، کو، پر، پر، سے، سے، ساتھ۔

سرائیکی حروف ربط: کن، تیں، تئیں، توئیں، وچ، وچوں، کنوں، لیوں، کیتے۔

اردو حروف ربط: سے، اور، تک، تک، میں، میں سے، سے، کے لئے، کے لئے۔

الف۔ واحد اسمیں دے اکوں حروف ربط دے گانڈھے نال انھیں دے عددی حالت ءِچ تبدیلی:

1۔ انجھیں واحد مذکر اسم جنھیں دے اخیر ءِچ ''الف'' یا ''ہ'' آندی ءِ انھیں دے اکوں جے کڈھیں اتے ڈتے گئے حروف ربط وچوں گئی حرف آونجے تاں وت انھیں واحد مذکر اسمیں کوں جمع ءِچ بدل ڈیندے۔ یعنی انھیں دے اخیری الف یا ہ کوں حذف کر کے باقی دے اکوں یائے مجہول (ے) داوادھارا کر ڈیندے۔ جیویں تلے ڈتیں گئیں مثالیں کنوں واضح تھیندے۔

غلط جملے	درست جملے	غلط جملے	درست جملے
۱۔ چھوکرا دا بھرا	۱۔ چھوکرے دا بھرا	۲۔ وچھا دیاں جنگھاں	۲۔ وچھے دیاں جنگھاں
۳۔ ہڈھا دے ڈند	۳۔ ہڈھے دے ڈند	۴۔ کھڑا دی چُوڑ	۴۔ کھڑے دی چوڑ
۵۔ گابا کوں بدھ چا	۵۔ گابے کوں بدھ چا	۶۔ کھڑا اتے بہہ تھی	۶۔ کھڑے اتے بہہ تھی
۷۔ چھوکرا کوٹھا اُتے بیٹھے	۷۔ چھوکرا کوٹھے اُتے بیٹھے	۸۔ لوہا کنوں گھنناں بارا	۸۔ لوہے کنوں گھنناں بارا
۹۔ روزہ نال کوڑ نہ مار	۹۔ روزے نال کوڑ نہ مار	۱۰۔ ہڈھڑا تئیں روٹی پچا	۱۰۔ ہڈھڑے تئیں روٹی پچا
۱۱۔ گھڑا وچ پانی بھر	۱۱۔ گھڑے وچ پانی بھر	۱۲۔ گھڑا وچوں پانی پا	۱۲۔ گھڑے وچوں پانی پا
۱۳۔ مردہ کیتے کفن گھن آ	۱۳۔ مردے کیتے کفن گھن آ	۱۴۔ رندہ دا پھل	۱۴۔ رندے دا پھل
۱۵۔ چوبارہ کنوں ملتان تئیں	۱۵۔ چوبارے کنوں ملتان تئیں	۱۶۔ چرکھہ دے ڈوھرے	۱۶۔ چرکھے دے ڈوھرے

2۔ انجھیں واحد مذکر اسم جنھیں دے اخیر ءِچ ''الف'' یا ''ہ'' نھیں آندی۔ تے اے اسم واحد۔ تے جمع دی حالت ءِچ ہکو جھیں ہوندن جے کڈھیں انھیں دے اکوں اتے ڈتے گئے حروف ربط وچوں کوئی ہک حرف ربط آونجے تاں وت انھیں اسمیں دی عددی حالت ءِچ گئی تبدیلی واقع نھیں تھیندی۔ جیویں جو تلے ڈتیئں گئیں مثالیں کنوں واضح تھیندے۔ ۱۔ تھل وا پندھ ۲۔ گھر دیاں ستراں ۳۔ آلوں دے پُراٹھے ۴۔ ٹینک دیاں ولھاں ۵۔ اٹھ کوں گھاسٹ۔ ۶۔ اٹھ تے کجاوا رکھ ۷۔ مٹ وچوں جگ بھر۔ ۸۔ چھپر تے نہ چڑھ ۹۔ گھر تئیں ٹر داونج۔ ۱۰۔ مرد کنوں امداد منگ۔ ۱۱۔ چھوہر کیتے کتاباں گھن آ۔ ۱۲۔ ڈیہاں وں نال نہ کھیڈ ۱۳۔ مالی کیتے روٹی گھن آ۔ ۱۴۔ گھر وچ بہہ۔ ۱۵۔ سکول توئیں ونج۔ ۱۶۔ رچھ کوں بول گھت۔

3۔ بعض اتھیں جغرافیائی ناں جنھیں دے اخیر وچ ''الف'' یا ''ہ'' آندی ہو۔ جیکر انھیں دے اگوں گئی ہک حرف ربط آونجے تاں انھیں دے ''الف'' یا ''ہ'' کوں حذف کر کے یائے مجہول ''ے'' داوہدھارا کر ڈیویندے جیویں جو تلے ڈتیئں گئیں مثالیں کنوں واضح تھیندے۔

غلط جملے	درست جملے	غلط جملے	درست جملے
۱۔مدینہ دا پندہ	۱۔مدینے دا پندہ	۲۔آگرہ دی آبادی	۲۔آگرے دی آبادی
۳۔کوفہ دیاں گلیاں	۳۔کوفے دیاں گلیاں	۴۔مکہ دی رات	۴۔مکے دی رات
۵۔کلکتہ دے لوک	۵۔کلکتے دے لوک	۶۔وہوا کنوں ملتان تئیں	۶۔وہوے کنوں ملتان تئیں
۷۔کوئٹہ وچوں لنگھ	۷۔کوئٹے وچوں لنگھ	۸۔لترا تئیں وہنج	۸۔لترے تئیں وہنج
۹۔ریتر ہ نال دل لگ گئی ہو	۹۔ریتر ے نال دل لگ گئی ہو	۱۰۔منگوٹھہ کیتے خیر منگ	۱۰۔منگوٹھے کیتے خیر منگ

4۔ سنسکرت دے ناں جنھیں دے اخیر وچ ''الف'' یا ''ہ'' آندی ہو مگر انھیں دے اگوں کہیں ہک حرف ربط دے آون دے باوجود انھیں دی عددی حالت وچ گئی تبدیلی واقع نھیں تھیندی جیویں جو تلے ڈتیں گئیں مثالیں کنوں واضح تھیندے۔ ۱۔جمنا دا پانی ۲۔گنگا دی ریت ۳۔متھرا دے مندر ۴۔ہمالیہ دیاں چوٹیاں ۵۔گیا کنوں متھرا تئیں ۶۔اگر تلہ توئیں ۷۔ایودھیا نال ۸۔ترہ داوچ ۹۔داتا دی نگری۔

5۔ بعض ہنیں زبانیں دے شہریں، ملکیں، دریاویں تے پہاڑیں دے ناں قاعدہ نمبر 1 کنوں مستثنیٰ ہن۔ مثلاً امریکہ، افریقہ، برطانیہ، جورپ، برما، پرشیا، بخارا، جنعا، سینا، صفا، مروا، انڈونیشیا، جکارتہ وغیرہ وغیرہ۔

6۔ جیکر کہیں واحد مونث اسم دے اگوں کوئی حرف ربط آونجے تاں اوندی عددی حالت وچ گئی تبدیلی واقع نھیں تھیندی جیویں جو: ۱۔گھاں دا وچھا ۲۔بھیڈ دے تھنی ۳۔ڈاچی دی مہار ۴۔روہی دیاں جھیاں ۵۔کھٹ تے پہہ ۶۔کتی کنوں پرے لنگھ ۷۔رچھائی وچوں استرا کڈھ ۸۔بھوئیں نال کھڑا ندنہ کر ۹۔پائی کچی توئیں آ گیے ۱۰۔بھاجی کیتے سبزی کپ ۱۱۔بلی کوں نہ مار ۱۲۔مجھ دی دھار کڈھ۔

7۔ اتھنھیں اسم جنھیں دے اخیر وچ ''اں'' ہووے انھیں دے اگوں جیکر کوئی حرف ربط آونجے تاں انھیں دے ''اں'' کوں ''یں'' وچ بدل ڈیویندے۔ جیویں جو دھونہاں کنوں دھوئیں، سوہنڑاں کنوں سوہنڑیں، اباناں کنوں ابانیں، پراناں کنوں پرانیں، ایویں ای، سیاناں، بگھنڑاں، مندھڑاں، ٹوبھڑاں، تھاناں، پھوکٹاں، پھرکٹاں، ٹنڈاناں، چوکٹاں، بدھڑاں، وٹھونہاں، اگونہاں، ہیڑاں، میسناں، مرکٹاں، کھیڈناں وغیرہ وغیرہ کوں ''یں'' نال بدل ڈتا ویندے۔

8۔ کھتری دے لوظ (جنھیں کوں قطاری اعداد آکھیا ویندے جیندی وضاحت اگوں آسی) جنھیں دے اخیر وچ ''اں'' آندے، انھیں دے اگوں حرف ربط دے آون نال انھیں دی ''اں'' کوں ''یں'' نال بدل ڈتا ویندے جیویں جو: پنجواں کنوں پنجویں، چھیواں کنوں چھیویں، ایویں ای ستواں، اٹھواں، نانواں، ڈہواں، یارھواں، بارھواں، تیرھواں

وغیرہ وغیرہ دی ''اں'' کوں ''یں'' نال بدل ڈ ویندے۔

ب۔ جمع اسمیں دے اگوں حروف ربط دے گاڈھے تے انھیں دی عددی حالت ءِچ تبدیلی:

1۔ اینجھیں جمع مذکر اسم جنھیں دے اخیر ءِچ یائے مجہول ''ے'' آندی ءِ جیکر انھیں دے اگوں گئی حرف ربط آونجے تاں انھیں دے اگوں ''س'' یعنی ہمزہ + نون غنہ یا ''اں'' داوادھارا کر ڈ ویندے۔ تے یائے مجہول دے اتے ہمزہ گھت ڈ ویندے۔ چھوکرے کنوں چھوکرئیں یا چھوکریاں، وڈ کے کنوں وڈ کئیں یا وڈ کیاں، چھوٹے کنوں چھوٹئیں یا چھوٹیاں مندھرے کنوں مندھرئیں یا مندھریاں وغیرہ وغیرہ۔

2۔ اینجھیں اسم جنھیں دے واحد تے جمع ہکو جھئیں ہوندن انھیں دے اگوں جیکر گئی حرف ربط آونجے تاں انھیں دے نال ''یں'' یا ''اں'' گنڈھ ڈ ویندے۔ گھر کنوں گھریں یا گھراں، شہر کنوں شہراں یا شہریں، ڈ ند کنوں ڈ نداں یا ڈ ندیں، مرد کنوں مرداں یا مردیں وغیرہ۔

3۔ اینجھیں جمع مونث اسم جنھیں دے اخیر ءِچ ''اں'' آندے جیکر انھیں دے اگوں گئی حرف ربط آونجے تاں وت انھیں دے نال ''یں'' گنڈھ ڈ ویندے۔ تے جیکر جمع مونث دے اخیری ''اں'' کنوں پہلے یائے معروف آونجے تاں وت اوندی ''یاں'' کوں (ہمزہ + یائے معروف + نون غنہ) یعنی ''ئیں'' تبدیل کر ڈ ویندے جیویں جو کرسیاں کوں کرسئیں وچ، عورتاں کنوں عورتیں، عمارتاں کنوں عمارتیں، بدخاں کنوں بدخیں وغیرہ وغیرہ۔

4۔ اینجھیں اسم توڑے جواو مونث ہوون یا مذکر ہوون جنھیں دے اخیر ءِچ ''واؤ'' یا ''وں'' ہووے انھیں دے اگوں حرف ربط آون سیتی انھیں نال (ہمزہ + یائے مجہول + نون غنہ) یعنی ''ئیں'' گنڈھ ڈ ویندے۔ جیویں جو: آلوں کنوں آلوئیں، کاکلوکنوں کاکلوئیں، اتھرو کنوں اتھروئیں، بازو کنوں بازوئیں، باغوں کنوں باغوئیں وغیرہ۔

5۔ سرائیکی مصادر متعدی کنوں بنائے گئے اسم مفعول جنھیں دے اخیر ءِچ ''اں'' آندے انھیں دے اگوں حرف ربط آون سیتی انھیں دی ''اں'' کوں ''یں'' ءِچ بدل ڈ ویندے۔

مصدر	اسم مفعول	تبدیلی	مصدر	اسم مفعول	تبدیلی
بلھاون	بلھاواں	بلھاویں	اچھالنی	اچھالواں	اچھالویں
بھواون	بھواواں	بھواویں	پکاون	پکاواں	پکاویں
بھکاون	بھکاواں	بھکاویں	اسارن	اساراں	اساریں

6۔ اردو دے اسائے خاص، القاب، یا عہدے جنھیں دے اگوں گئی حرف ربط آونجے تاں انھیں ءِچ گئی تبدیلی واقع تھیندی۔ مثلاً ملا، خلیفہ، خواجہ، آقا، آغا، مرزا، رانا، سوداوغیرہ۔ تے سرائیکی زبان ءِچ انھیں دے اگوں یائے مجہول ''ے'' داوادھارا کر ڈ تا ویندے یعنی انھیں کوں خلیفے، خواجے، آقے، آغے، مرزے، رانے۔ تے سودے ءِچ بدل ڈ تا ویندے۔

7۔ ہندی لوظ جہڑے جو خالص سنسکرت دے ہن جیویں جوگھنٹا، سبھا، پوجا، بھاشا، جٹا، چٹا، سیتلا، داتا، مالا، یاترا یا جاترا، پتا، بیسوا،

پرواہ، پچھواہ وغیرہ دے اکوں جے کر حرف ربط آونجے تاں انھیں لوظیں دی عددی صورت ءچ کئی تبدیلی واقع نھیں تھیندی۔

8۔ عربی دے سہ حرفی لوظ جیویں جو ریا، ربا، دعا، حیا، عبا، قبا، زنا، ہوا، بلا، دوا، صفا، غذا، شفا، رجا، سزا، جزا، جفا، وفا، جلا، اذا، خلا، بقا وغیرہ ایویں ای عربی دے سہ حرفی کنوں زیادہ حروف آلے لوظ جنھیں دے اخیر ءچ الف آندے مثلاً تمنا، اخفا، التجا، انشا، افترا، اقتضا، ابتدا، انتہا وغیرہ دے بعد جے کر گئی حرف ربط آونجے تاں اے لوظ اپنی عددی حالت تبدیل نھیں کریندے۔ مثال دے طور۔ تے حیا کنوں، دوا نال، زنا کنوں، دوا وچوں، ابتدا کنوں، تمنا دے وغیرہ وغیرہ۔

9۔ اینجھیں مذکر اسم جنھیں دے اخیر ءچ یائے مجہول آندی ءِ جے کر انھیں دے اکوں گئی حرف ربط آونجے تاں انھیں دی عددی حالت تبدیل نھیں تھیندی جیویں جو چھوکرے دی وچھے دا، کتے دے، بندے دیاں، کھڑے۔ تے، لوٹے وچ، گھڑے وچوں، رستے کنوں، ہڈھڑے نال، مردے کیتے، روزے نال وغیرہ وغیرہ۔ انھیں کوں قاعدہ نمبر 1 دے مطابق لکھیا ونج سگدے (ڈیکھو قاعدہ نمبر 1)

10۔ اینجھیں اسم توڑے جوندکر ہوون یا مونث ہوون۔ تے انھیں دے اخیر ءچ ''و'' آندی ءِ انھیں دے اکوں جے کر گئی حرف ربط آونجے تاں انھیں دی عددی صورت نھیں بدلدی۔ جیویں جولڈ و دا، لڈ و دی، لڈ و کنوں، لڈ و نال، لاڈ و دا، لاڈ و دے، ہندو دا، ہندو دی، ہندو دیاں، ہدھو کنوں، ڈاکو کنوں، ڈاکو نال، جادو وچ۔ قاعدہ نمبر ۴ دے مطابق وی انھیں کوں لکھیا ونج سگدے (ڈیکھو قاعدہ نمبر ۴)۔

11۔ اے گالھ گنڈھ بدھنی آلی ءِ جو حرف ربط ''نے'' جہڑا جوار دو زبان ءچ مستعمل ءِ۔ سرائیکی زبان ءچ مستعمل کائینی۔ مثال دے طور۔ تے:

اردو جملہ	سرائیکی جملہ	اردو جملہ	سرائیکی جملہ
۱۔ دوا نے کام کیا	۱۔ دوا کم کیتے	۲۔ گھوڑے نے لات ماری	۲۔ گھوڑے لت ماری ءِ
۳۔ بچے نے دودھ پیا	۳۔ بال کھیر پیتے	۴۔ کتے نے کاٹ کھایا	۴۔ کتے پٹ گھدے
۵۔ بلی نے چوہا پکڑا	۵۔ بلی چوہا نپے	۶۔ مرغی نے انڈا دیا	۶۔ ککڑ انڈا ڈیتے
۷۔ بندر نے ڈانس کیا	۷۔ باندر نچے	۸۔ خدا نے اسے بخش دیا	۸۔ خدا او کوں بخش ڈیتے

اے ڈٹھا گئے جو ساڈے سرائیکی لکھاری اپنیں لکھتیں ءچ اردو وانگوں فاعل دے بعد حرف ربط ''نے'' دا خوب استعمال کریندن جہڑا جو قطعاً درست کائینی یا درہوے جو دور قدیم ءچ اردو زبان وچ وی ''نے'' دا استعمال کائیناں ہا۔ جڈاں جو سرائیکی لکھاری ڈُھکے نہ ڈُھکے اپنیں تحریریں ءچ ''نے'' کوں بہر حال ڈُھکنی گھرن۔ کیوں جو اساں لکیر دے فقیر جو ہیں۔ اے گالھ یاد رکھنی آلی ءِ جو اردو زبان ءچ حرف ربط ''نے'' دا استعمال صرف لازم۔ تے متعدی افعال کوں ہک بنے کنوں نشاندہی کرن۔ تے وکھو وکھ کرن کیتے تھیندے۔ سو کھے لوظیں ءچ اے مبہم گالھ دی وضاحت کجھ ایں وی کیتی ونج سگدی ءِ جو لازم مصادر۔ تے متعدی مصادر دی سنجان کیتے انھیں مصادر کنوں ماضی مطلق بنا کر میں گردان کیتی ونجے تاں جے کر ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب ءچ فاعل دے بعد

حرف ربط ''نے'' دا استعمال ضروری تھی ویندے تاں او مصدر متعدی شمار تھیسی۔ تے جے کر ''نے'' دا ودھارا ضروری نہ ہووے تاں او مصدر لازم گنیا ویسی۔ مثال دے طور تے اردو دے ڈو مصادر کھانا۔ تے دوڑنا گھندے ہیں۔ کھانا کنوں ماضی مطلق کھایا۔ تے دوڑنا کنوں دوڑا انجسی۔ کھایا کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب ''اس نے کھایا''۔ تے دوڑا کنوں ''وہ دوڑا'' تھیسی۔ لہٰذا اے آکھیا ویسی جو کھانا مصدر متعدی ہوتے دوڑنا مصدر لازم ہے۔ کیوں جو کھانا مصدر کنوں ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب ہچ فاعل ''اس'' دے بعد حرف ربط ''نے'' دا استعمال تھئے ہیڑاں جو دوڑنا مصدر کنوں ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب ہچ فاعل ''وہ'' دے بعد حرف ربط نے دا استعمال نھیں تھیا۔ جے کر سرائیکی زبان دے مصادر کھاون۔ تے سمجھن گھدے وبجن۔ تے انھیں کنوں ماضی مطلق دے صیغے واحد غائب بنائے ونجن تاں او کجھ ایں تھیسن۔ ''اونہہ کھادا''۔ تے ''او بجیا''۔ اہ۔ بہہ گالھ کنوں معلوم اے تھیا جو اردو دی فاعلی ضمیر ''اس'' دی جاتے سرائیکی دی فاعلی ''اونہہ'' استعمال تھیندی ہوتے ''اونہہ'' دے بعد ''نے'' دا استعمال نھیں تھیندا۔ ایویں ای ڈوجھے مصدر دی گردان ہچ اردو دی فاعلی ضمیر ''وہ'' دی جاتے سرائیکی دی فاعلی ضمیر ''او'' ورتی ویندی ہے۔ ایں لئی نہہ مثال کنوں اے گالھ نشا بر تھی گئی ہو جو اردو دے فعل ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب ہچ ''اس نے'' ورتیندے۔ تے سرائیکی زبان ہچ اوندی جاتے ''اونہہ'' استعمال تھیندے۔ تے ''اونہہ'' دے بعد حرف ربط ''نے'' دی گئی گنجائش باقی نھیں رہندی۔ ثابت اتے تھیا جو اردو زبان دے متعدی مصادر دی سنجان فعل ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب ''اس نے'' دے نال جڑاں جو سرائیکی ہچ ''اونہہ'' نال کیتی ویندی ہے۔ اے گالھ ڈھی یاد رہوے جو اردو ہچ حرف ربط ''نے'' دا استعمال نہ صرف فعل ماضی مطلق ہچ تھیندے بلکہ ماضی دے تمام افعال ہچ تھیندے۔ پر سرائیکی زبان ہچ ''نے'' دا استعمال قطعاً ممنوع ہے۔

15۔ **سرائیکی دے اچھے (یعنی لگنے ہوئے) حروف ربط:**

الف۔ مصادر کنوں معروف (لازم یا متعدی) **تے حرف ربط ''سے'' یعنی (کن، کنوں، کنیں بناون دا طریقہ):** مصدر کنوں فعل ماضی مطلق بنا کر ئیں او ندا ''اخیری الف'' حذف کر ڈیندے۔ تے باقی دے اگوں ''ہمزہ + یائے معروف + نون غنہ) یعنی (یں) دا ودھارا کر ڈیندے جیویں جو:

جملہ	معنی
۱۔ ڈٹھیں سک نھیں لہندی	۱۔ دیکھنے سے چاہت ختم نہیں ہوتی
۲۔ کھادیں رج نھیں تھیندا	۲۔ کھانے سے سیری نہیں ہوتی
۳۔ رئیں غم نھیں ہیڑدا	۳۔ رونے سے غم ختم نہیں ہوتا
۴۔ پچھاڑوں ہنگیں ویر نھیں لہندا	۴۔ (کسی کے) گھر کے پیچھے پاخانہ کرنے سے بیر پورا نہیں ہوتا
۵۔ تھتھر ئیں پندھ نھیں ہیڑدا	۵۔ رکنے سے سفر نہیں کٹتا
۶۔ کھلدئیں وات نھیں ملدا	۶۔ ہنسنے سے منہ بند نہیں ہوتا
۷۔ گھتھیں رت نھیں آندی	۷۔ ذبح کرنے سے (اس کا) خون نہیں آتا

۸۔ڈِتئیں تھوڑ نھیں پوندی ۸۔دینے سے (دولت) کم نہیں ہوتی
۹۔پنھیں بکھ نھیں ویندی ۹۔مانگنے سے بھوک نہیں جاتی

ب۔ مصادر متعدی تے حرف ربط "سے" یعنی (کن، کنوں، کنیں، نال) بناون دا طریقہ: جز الف ہیٹھ ڈِتے گئے طریقے کوں ورتیا ویندے۔

جملہ	معنی
۱۔روکنیں رک ونج	۱۔روکنے سے رک جا
۲۔کھلائیں نھیں کھلدا	۲۔ہنسانے سے نہیں ہنستا
۳۔روائیں روڑیندے	۳۔رلانے سے رو پڑتا ہے
۴۔اٹھائیں نھنیں اٹھلدا	۴۔اٹھانے سے نہیں اٹھایا جاتا
۵۔بھلائیں نھیں بھلدا	۵۔بھولنے سے نہیں بھولتا
۶۔وٹڑائیں نھیں کھٹدی	۶۔بانٹنے سے ختم نہیں ہوتی
۷۔سنائیں کیا تھیندے	۷۔سنانے سے کیا حاصل
۸۔وسائیں وس پوساں	۸۔بسانے سے بس جاؤں گی
۹۔مٹائیں نھیں مٹدا	۹۔مٹانے سے نہیں مٹتا
۱۰۔میٹیں مٹ ویندے	۱۰۔مٹانے سے مٹ جاتا ہے
۱۱۔ویلنیں وَل پوسی	۱۱۔بیلنے سے بیلا جائے گا
۱۲۔وٹنیں وٹیج پوسی	۱۲۔اندیلنے سے بہہ پڑے گا

ج۔ اسم تے حرف ربط "سے" یعنی (کن، کنوں، کنیں، نال):

جملہ	معنی
۱۔وقتوں بچو	۱۔وقت سے بچو
۲۔راہوں ولیے	۲۔وہ راستے ہی سے واپس آیا
۳۔گھروں نکل پو	۳۔گھر سے نکل کھڑا ہو
۴۔دِلوں بول	۴۔دل سے بات کر
۵۔مُنڈھوں پٹنیس	۵۔اس نے اسے جڑ سے اکھاڑا ہے
۶۔دردوں نکلی واہیں	۶۔درد سے چیخیں نکلتی ہیں
۷۔ڈاڈھے دے ککروں وی بیر	۷۔طاقتور کے کیکر سے بھی بیر اترتے ہیں

۸۔مغزوں کہہ وِنج ۸۔کندھے سے اتر جا(یعنی بوجھ نہ بن)
۹۔پندھوں جی نھیں چھڈدا ۹۔سفر سے خلاصی نہیں ملتی

د۔ ماضی قریب تے ''حرف ربط نے'':

جملہ	معنی
۱۔غمیں مارئیے	۱۔غموں نے مارا ہے
۲۔اپنیں لٹیے	۲۔اپنوں نے لوٹا ہے
۳۔اوپریں مٹھیے	۳۔غیروں نے برباد کیا ہے
۴۔نندریں اجاڑئے	۴۔نیند نے تباہ کیا ہے
۵۔صورت بہہ ڈٹھے	۵۔صورت نے بیٹھ کر دیکھا ہے
۶۔کیرت بہہ کھادے	۶۔سلیقے نے بیٹھ کر کھایا ہے
۷۔غیریں پرونئیں پاڈئے	۷۔غیروں نے خوب بدنام کیا ہے
۸۔کُکڑ انڈے ڈتے	۸۔مرغی نے انڈے دیئے
۹۔سنگتیں مار مسائے	۹۔دوستوں نے خوب دھو کے دیئے ہیں
۱۰۔دشمنیں چھیے	۱۰۔دشمنوں نے اپنے نشانے پر رکھا ہے

ر۔ مختلف حروف ربط (میں، سے، پر، کو، نے) یعنی (وچ، کن، نال، اتے کوں) دا استعمال:

جملہ	معنی
۱۔کندھیں لیپا ڈے	۱۔دیواروں کو لیپا پوتی کر
۲۔گھڈیں ہتھ نہ مار	۲۔بلوں میں ہاتھ مت ڈال
۳۔تنوریں بُھلکا گھت	۳۔تنوروں میں آگ جلا
۴۔تھوہنیں روٹیاں سٹ	۴۔تھوہیوں پر روٹیاں پکا
۵۔نانگیں راند نہ کر	۵۔سانپوں کے ساتھ مت کھیل
۶۔جوگنیں پڑ نہ پو	۶۔جوگیوں سے واسطہ نہ رکھ
۷۔بارھنیں غلامیں جھگا سخ	۷۔بارہ غلاموں کے ہونے کے باوجود گھر برباد ہوا
۸۔دھیریں ہتھ نہ دھینیں ہتھ	۸۔نہ تو بیٹیوں کے ہاتھ لگا اور نہ ہی بیٹیوں کی اولادوں کے ہاتھ لگا
۹۔پتراں باجھ نہ روٹھاں	۹۔بیٹوں کے بغیر کوئی رونق نہیں
۱۰۔دھیاں باجھ نہ سوبھ	۱۰۔بیٹیوں کے بغیر کوئی کامیابی نہیں

۱۱۔کانویں ہتھ سنہڑے گھلن ۱۱۔کووں کے ذریعے پیغام رسانی کرنا
۱۲۔حساب جنو جنو، بخشش سوسو ۱۲۔حساب ایک ایک جنو کا اور بخشش سینکڑوں کی (یعنی بے حد وحساب)
۱۳۔اپنی کچھ، ہئے دی ہتھ ۱۳۔اپنی بغل میں، دوسرے کی ہاتھ میں
۱۴۔اپنی گلی کتا وی شیہہ ۱۴۔اپنی گلی میں کتا بھی شیر ہوتا ہے
۱۵۔اشراف پیریں ڈھہے کمینہ سر چڑھے ۱۵۔شریف (اپنی عزت کے خوف سے) پاؤں پر گرے جبکہ کمینہ سر پر چڑھے۔
۱۶۔اصلوں خطائیں، کمصلوں وفائیں ۱۶۔خاندانی شخص سے خطا سرزد نہیں ہوتی مگر کم ذات سے وفا نہیں ملتی
۱۷۔اکھاوڈھر، پہاڑاوڈھر ۱۷۔آنکھ سے دور، پہاڑوں کے پار
۱۸۔اکھیں ڈہدئیں مکھی نئیں نگلیندی ۱۸۔آنکھوں سے دیکھتے ہوئے مکھی نگلی نہیں جاتی
۱۹۔اگوں چاواں آپ ننگی پچھوں چاواں آپ ننگی ۱۹۔آگے سے (پلو) اٹھاؤں بھی خود ننگی ہوتی ہوں پیچھے سے ہٹاؤں بھی خود ننگی ہوتی ہوں
۲۰۔اندروں ہوویں رہی تاں پروں آوی کجی ۲۰۔اگر تو اندر سے رجی ہوئی ہو تو پھر باہر سے تجھے ڈھانپی ہوئی ملے
۲۱۔اندھے اگوں رووں اکھیں دا زیان ۲۱۔اندھے کے آگے رونا آنکھوں کا ہی نقصان ہے
۲۲۔بندئیں بھنیں کاٹھ بھج پوندن ۲۲۔انسانوں کے توڑنے سے مضبوط لکڑیاں بھی ٹوٹ جاتی ہیں۔
۲۳۔بھجدئیں پچھوں مول نہ بھجیں ۲۳۔بھاگتے ہوؤں کے پیچھے ہرگز نہ بھاگنا
۲۴۔بال ہدھے سنجاپے ۲۴۔بچہ بدھنے میں پہچانا جاتا ہے
۲۵۔بندے دا ئے، کڈن کٹائے ۲۵۔بھڑولے میں اناج ہو تو کم حیثیت لوگ بھی خوشحال رہتے ہیں
۲۶۔بلی شیہہ پڑھایا ۲۶۔بلی نے شیر کو پڑھایا
۲۷۔پدھریں نچناں، گھونگھٹ کیہاں ۲۷۔میدان میں ناچنا ٹھہرا تو گھونگھٹ کیسا
۲۸۔پیو موئیں ادھا چھورھا ماموئیں سارا چھورھا ۲۸۔باپ کے مرنے سے آدھا یتیم ہو جبکہ ماں کے مرنے سے مکمل یتیم کہلائے
۲۹۔فاقیں ماری نہ موئی غمیں ماری مرگئی ۲۹۔فاقوں کی وجہ سے نہ مری مگر غموں کے مارے مرگئی
۳۰۔گھر لکھ دا، بہر کاکھ دا ۳۰۔گھر میں ہو تو لاکھوں کا اور اگر باہر ہو تو تنکے برابر
۳۱۔مونہوں گڑ، اندروں لھڑ ۳۱۔منہ میں مٹھاس دل میں زہر
۳۲۔دریا ویں وڑناں، پھینگوں ڈرناں ۳۲۔دریا میں اترنا اور چھینٹوں سے ڈرنا

نوٹ: سرائیکی زبان دی نثر ہووے یا نظم ہووے ''گجھے حروف ربط'' دا ورتاوا اینکوں نہ صرف پرمغز، فصیح تے بلیغ تے بامحاورہ

بٹیندے بلکہ ایندے حسن، جاذبیت، دلکشی تے لطف ءِچ بے پناہ وادھارا کر ڈیندے۔ نثری جملیں دے بعد اتھاں نمونے دے طور تے کجھ اشعار وی پیش کیتے ویندن تاں جو سرائیکی زبان دی فصاحت، بلاغت تے اختصار پسندی دی مزید چس چائی وِنج سگے۔

۱ اویڑا عشق پیا جھولی، لویراں ہے چنی، چولی۔ نہ جمدئیں وقت ماگھولی، ڈتی کولی، بلاہل دی
۲ یا وِنج ہڈاں، یا بھوئیں وڑاں۔ گیا یار ترووڑ سنجوک ہے
۳ حسن ازل دا تھیا اظہار۔ احدوں، ویس ونا، تھی احمد
۴ چوریوں، چاریوں، استغفار۔ بخشم شالا، رب غفار
۵ تھیاں سر سبز فرید دیاں جھوکاں، مہروں سبز تھیاں ول سوکاں۔ بخشیں واگ ولائی ووہار
۶ بدلیں بجو گھنگھور مچائی، پھوگیں ، لاٹیں ، خنکی پائی۔ ناز کریندی لائی، لائی، عارف، عبرت کھاندے ہن
۷ دل ، عشق مچائی، اگ، سائیں۔ دُکھ ، سوز رچیا، رگ رگ، سائیں
(خواجہ غلام فریدؒ)
۸ پتیں، نیر رتاولے، ڈھٹی جیوں سوغات۔ سکھ دا پاند پروبھرا، جندڑی ڈکھیں وات
۹ ڈینہہ ہووے یا رات، پلیٹیں ہنجھ نہ مانودی۔ ۱۰ پکھروں قیدوں مکت تھئے، موسم عین خزاں
سندئیں گزری زندگی، رت بہار دا ناں۔ اے جی پوون تاں، آندی رت بہار تئیں
۱۱ بھج بھج جوڑیا آلھناں، چچوں، چنی چنی لکھ۔ ہے جو بالیں واسطے، جھٹر ، میڈھہ، وا دی رکھ
بچڑئیں لدھے پکھ، خالی کر گئے آلھناں
(امان اللہ کاظم)
۱۲ بنھناں آن الارینے پتھر۔ لگدے پئے ہن پیارے پتھر
۱۳ پکاں نال ہنا گھنساں میں۔ تیڈی راہ دے سارے پتھر
(ریاض رحمانی)
۱۴ موسم بہار لاہناں ہا، بھانویں کئی ازلی ویر۔ اے موسمِ خزاں ! میکوں توں آمشام کر
۱۵ جہڑے بک پل نہ وسدے ہن، انھیں دے راہ جدا تھی گئے۔ لوکی بھیڑاں بھڑا ڈیندن، تہوں تاں فاصلہ تھی گئے
(حمید الفت ملغانی)
۱۶ ستر مانواں سانویں، رب دیاں مہراں ہن۔ ملواناں دا زور سڑا تے لگدا ہے
۱۷ پھل تاں ہار پریہہ کے ، اصلوں وِنج پردیساں وکیا۔ کیوں نہ بھاوے ساکوں راہ دا جھلا، نہ پتھر بدلے
۱۸ اہلاں ئیں سہندے، کڈئیں یاد سوہنے۔ مہربان تھیندن ، مگر ہولے ہولے
۱۹ جڈاں یاد اندھاریاں ویڑھیا۔ اساں ہاں دے پھٹ چا بالیے

۲۰ ساکھڑے تھل نئیں جھاگ پویندے۔ پیریں پالنے پوندن، چھالے
(اللہ بخش یاد)

۲۱ تیڑے ہتھیں، تیڑا سیت ء، بے سیتی نہ تھی۔ اپنا سیت تلاشن کیہتے، بھوئیں اساں کوں چیر
روک اکھیں دے نیر
(ڈاکٹر گل عباس اعوان)

۲۲ تسی دھرتی دی بے بختے تس لہا نہ سگے تھل واسیں دے، اکھیں سوڑھے، وہندئیں وہندئیں سک اَے
(امان اللہ کاظم)

اشعار وچ ورتیئں گئیں ترکیبیں دے معنے:

تراکیب	معنے	تراکیب	معنے
۱۔ پیا جھولی	۱۔ جھولی میں پڑا	۲۔ چنی، چولی	۲۔ چنی اور چولی
۳۔ جمدئیں وقت	۳۔ پیدا ہونے کے وقت	۴۔ وچ پڑاں	۴۔ جا کر ڈوبوں
۵۔ بھوئیں وڑاں	۵۔ زمین میں جا گھسوں	۶۔ احدوں	۶۔ احد سے
۷۔ ویس وٹا	۷۔ بھیس تبدیل کر کے	۸۔ تھی احمد	۸۔ احمد بن کر
۹۔ چوریوں، جاریوں	۹۔ چوری سے، زنا سے	۱۰۔ بخشم شالا	۱۰۔ مجھ کو بخش دے، کیا ہی اچھا ہو
۱۱۔ مہروں	۱۱۔ مہربانی سے	۱۲۔ بختیں	۱۲۔ بختوں (مقدروں) نے
۱۳۔ بدلیں، پھوگیں	۱۳۔ بادلوں نے، پھوگوں نے	۱۴۔ دل، عشق مچائی، اگ	۱۴۔ دل میں، عشق نے آگ بھڑکائی
۱۵۔ ڈکھ، سوز رچیا، رگ رگ	۱۵۔ دکھ نے سوز پیدا کیا، رگ رگ میں	۱۶۔ پتھیں	۱۶۔ پتھوں کے حساب سے
۱۷۔ نیر رتا ولے	۱۷۔ خون کے آنسو	۱۸۔ جیون سوغات	۱۸۔ جینے کی سوغات
۱۹۔ ڈکھیں وات	۱۹۔ دکھوں کے منہ میں	۲۰۔ پلکیں	۲۰۔ پلکوں میں
۲۱۔ قیدوں	۲۱۔ قید سے	۲۲۔ موسم عین خزاں	۲۲۔ عین خزاں کے موسم میں
۲۳۔ رُت بہار	۲۳۔ بہار کی رت	۲۴۔ بھج بھج جوڑیا	۲۴۔ بھاگ بھاگ کر بنایا
۲۵۔ چُچوں چن چن	۲۵۔ چڑیوں نے، چن چن کر	۲۶۔ پچڑیں لدھے کچھ	۲۶۔ بچوں نے پر نکالے
۲۷۔ جنڑاں آن	۲۷۔ سجنوں نے، آ کر	۲۸۔ پلکاں نال	۲۸۔ پلکوں کے ساتھ
۲۹۔ موسم بہار لاہنڑاں ہا	۲۹۔ موسمِ بہار نے وصول کرنا تھا	۳۰۔ بھیڑاں بھڑا ڈیندن	۳۰۔ بھیڑوں کو پڑا دیتے ہیں

۳۱۔ستر مانواں سانویں ۳۲۔ہار پُر یہہ کے ۳۲۔ہاروں میں پرو کر
۳۳۔پردیساں وکیا ۳۴۔اپہلاں نہیں سہندے ۳۴۔جلدی کو برداشت نہیں کرتے
۳۵۔اندھاریاں ویڑھیا ۳۵۔آندھیوں نے گھیر لیا ۳۶۔پیریں پائنے پوندن ۳۶۔پاؤں میں پالنے پڑتے ہیں
۳۷۔تیڈے ہتھیں ۳۷۔تیرے ہاتھوں میں ۳۸۔تھل واسیں دے ۳۸۔تھل کے باسیوں کے
۳۹۔اکھیں سوڑھے ۳۹۔آنکھوں کے سوتے

چھیواں بھانگا

اسم جمع

تعریف: مختلف ماہرین لسانیات دے نزدیک اسم جمع دی تعریف کجھ ایں ہے۔

۱۔ بعض اسم لدھو جنھیں ہوندن جہڑے جو ڈسن ءچ تاں واحد ڈسدن پر معنیاں دے لحاظ نال کئی اسمیں دا مجموعہ ہوندن۔ اسم جمع اکھیندن۔ (ڈاکٹر مولوی عبدالحق)(ترجمہ)

۲۔ بعض اسم اینجھیں ہوندن جہڑے جو صورت دے لحاظ نال تاں واحد معلوم تھیندن پر حقیقت ءچ کئی اسمیں دا مجموعہ ہوندن اسم جمع اکھیندن۔ (ڈاکٹر مہر عبدالحق)

۳۔ او اسم جہڑا جو بظاہر واحد ہووے پر معنی جمع دے ڈیوے اسم جمع اکھیندے۔ (بشیر احمد ظامی)

۴۔ او اسم جہڑا جو کئی جنس دیاں ڈھیر ساریاں چیزاں یا شخصاں دے کٹھے ہوون کوں ظاہر کرے اسم جمع اکھیندے۔ (بشیر احمد بھائیہ)

۵۔ اسم جمع او اسم ہوندے جو کئی جنس دے ہک کنوں ڈھیر شئیں کوں ظاہر کرے۔ (پروفیسر شوکت مغل)

۶۔ او اسم جہڑا جو فعل واحد کوں قبول کرے پر معنی جمع دے ڈیوے اسم جمع اکھیندے۔ (واحد بخش بلوچ)(ترجمہ)

اتے ڈتیں گئیں تمام تعریفیں دا نچوڑ اے ہے جو او اسم جہڑا جو:

۱۔ بظاہر واحد لوظ ڈسے۔ ۲۔ اپنے کیتے فعل دی واحد قبول کرے۔

۳۔ اوندے ءچ کٹھیاں تھیوون آلیاں شئیں یا شخص کئی جنس نال تعلق رکھیندے ہوون۔

۴۔ پر او اسم معنی جمع دے ڈیوے اسم جمع اکھیندے۔

نوٹ: اے گالھ نشان کرن سانگے جو تلے ڈتے گئے اسمائے جمع کہڑی کہڑی زبان نال تعلق رکھیندن انھیں دے متعلقہ زبانیں دے علامتی ناں نال لکھیے ویندین۔ جہڑے جواے ہن۔

۱۔ سرائیکی = سر۔ ۲۔ سندھی = سن، ۳۔ اردو = ار، ۴۔ انگریزی = انگ، ۵۔ سنسکرت = سنس، ۶۔ ہندی = ہ، ۷۔ فارسی = ف، ۸۔ عربی = ع۔

اسم جمع	معنی	اسم جمع	معنی
آڑنگ (سر)	گھٹا۔بادلوں کا گھر گھر آنا (بادلوں کا اجتماع)	آسھی (سر)	حواس خمسہ
آنڈ (سر)	ڈھیر، انبار، تہہ در تہہ اشیاء	اٹی (سر)	کچے سوت کا گچھا یا لچھا
اجڑ (سر)	بکریوں اور بھیڑوں کا ریوڑ یا گلہ	اجلاس (ع)	دربار، کچہری، جلسہ (لوگوں کا اجتماع)
اخبار (ع)	مختلف خبروں کا مجموعہ	اَرود (سر)	انبار، ڈھیر
اُڑد (سر)	انبار، ڈھیر	امت (ع)	گروہ، جماعت، ایک ہی مذہب کے پیروکار
انبار (ف)	ڈھیر، ذخیرہ، تودہ	اواواڑی (سر)	خاندان، کنبہ، قبیلہ، نسل
اولاد (ع)	بچے اور بچوں کیلئے یعنی نسل، قبیلہ	بانڈک (سر)	گٹھڑی، بوجھ جو پیٹھ پر اٹھایا جائے
برات (ہ)	دولہا کی سواری کا جلوس	برادری (ف)	بھائی بندی، رشتہ داری، ایک ہی قبیلے کے لوگ
بنڈل (انگ)	پلندا، گٹھڑی	بھاجو (سر)	کٹی ہوئی فصل کا ڈھیر، انبار
بھری (سر)	گھاس وغیرہ، اشیاء کی گٹھڑی یا بنڈل	بھیڑ (ہ)	انبوہ، ہجوم، اکٹھ، اژدہام
بار (سر)	اناج کا ڈھیر یا انبار	پڑی (سر)	تیس دانتوں کی قطار (بتیسی)
پب (سر)	سر کے بے ترتیب اور بے ڈھنگے بالوں کا مجموعہ	پُٹھا (سر)	کھجور کے چھوٹے چھوٹے درختوں کا جھنڈ
پوڑا (سر)	خوشہ، پھل کا گچھا، ایک زیور	پُہارا (سر)	بڑا جھاڑو، کچھو رکا خوشہ یا گچھا
پہاری (سر)	جھاڑو	پارٹی (انگ)	ایک ہی نصب العین پر متفق لوگوں کا گروہ، جماعت
پرا (ف)	گھیرا، گروہ، غول، شکاریوں کا ہانکا، قطار، ڈھول بجانے والوں کی قطار، پرندوں کا غول	پرھنیں (سر)	پنچائیت، ستھر، گاؤں کے معتبرین پر مشتمل جیوری
پڑی (سر)	مجمع، اکٹھ، تماشائیوں کا ہجوم	پشاک (سر)	خلعت، مختلف کپڑوں پر مشتمل پہناوا
پلٹنی (سر)	لوگوں کا جتھہ، تماشائیوں کا گروہ یا مجمع	پلا (سر)	اناج بھرنے کیلئے سرکنڈوں سے بنایا گیا ٹوپ
پور (سر)	ایک کشتی کی کل سواریاں	پور (سر)	درخت کی شاخوں پر مشتمل ایک بڑا گٹھا جسے اٹھانے کی بجائے گھسیٹا جاتا ہے
پینگھو (سر)	قوس قزاح جو سات رنگوں کا مجموعہ ہوتی ہے	پھکی (سر)	مختلف ادویات کا مرکب (سفوف یا چورن)
پھلواڑی (ہ)	پھولوں کا باغ، اہل وعیال	پھولا (سر)	سوت کی اٹی
پوٹھی (سر)	بھیڑ یا بکری کے جسم سے اترا ہوا اون یا بالوں کا گٹھا	تَرملا (سر)	بندروں کا غول
ترنڈ (سر)	گٹھڑی، آدمیوں کا ہجوم، ذخیرہ	ترنڈا (سر)	چوپائیوں کا گروہ خصوصاً سؤروں کا غول، ہجوم، اجتماع بستی

ترنڈی (سر)	بھیڑ بکریوں کا ریوڑ، بیلوں، گائیوں اور بھینسوں کا گلہ	تُمن (سر)	ایک قبیلہ کے افراد کا مجموعہ
تندیر (سر)	فہرست مضامین، قطار، سلسلہ	تنھیلا (سر)	طویلہ، گھوڑوں کا گروہ یا گلہ
تڑاہنہ (سر)	بڑی سی رسی جس پر سکھانے کیلئے کپڑے پھیلائے جاتے ہیں۔ یہ لفظ واحد بھی مستعمل ہے اور بطور اسم جمع بھی۔	تیند / اتند (سر)	مضبوط ڈور پر مچھلیاں پکڑنے والی لگی ہوئی بہت سی کنڈیاں، قطار، سلسلہ
تھاں تھپا	گھر کے قابل استعمال برتن	تھہا (سر)	گھاس کا گٹھا جو بغل میں آ جائے
تھہر (سر)	لوگوں کا ہجوم، انبوہ، اجتماع، اکٹھ	تھھر (سر)	تہہ در تہہ رکھی ہوئی بے شمار روپیاں
تھھبھی (سر)	تھھر کی تصغیر	تھھبئی (سر)	بنڈل، کاغذوں کا پلندا، گٹھڑی، ڈھیر، تہہ در تہہ رکھی ہوئی اشیاء کا انبار
ثُمر (سر)	خاندان، کنبہ، قبیلہ، مال اسباب، بھیڑ، بکریوں کی قسم کا مال، اہل وعیال	ثک (سر)	ٹیلہ نما، ڈھیر، انبار
ثلا (سر)	بچوں کی زیادہ تعداد، گروہ، ٹولہ، دریا عبور کرنے کیلئے سرکنڈوں کا بہت بڑا گٹھا	ثولا (ہ)	گروہ، جتھہ، جماعت
ثلھا (سر)	گروہ، جتھہ، جماعت، انبار، ڈھیر	ثھٹھ (ہ سر)	مجمع، ہجوم، انبوہ، اجتماع
چُھر (سر)	درختوں کا جھنڈ	جِس (سر)	قبیلہ، قوم، خاندان
جلسہ (ع)	مجمع، اکٹھ، مجلس، محفل	جلوس (ع)	لوگوں کا چلتا ہوا ہجوم، انبوہ
جماعت (ف)	پارٹی، گروہ، جتھہ، ٹولا، فرقہ	جنھیل (سر)	زنبیل کی بگڑی ہوئی شکل، کشکول، تھیلا
جنج (سر)	بارات	جنگل (ار، سر)	درختوں کی کثرت کا مقام
جھار (سر)	پرندوں کا غول خصوصاً چڑیوں کے جھنڈ	جھانور (سر)	بارش کی پھوہار
جھر (سر)	سر کے بے ترتیب اور میلے کچیلے بال	جھر (سر)	سرکنڈوں اور زسلوں کا جنگل
جُھری (سر)	درختوں کا جھنڈ، جھکھا، لوگوں کا ہجوم، انبوہ	جھمڑا (سر)	خوشہ، گچھا، حلقہ
جُھلر (سر)	مکھیوں کے غول	جُھنڈ (سر)	نومولود بچے کے سر کے بے ترتیب بال
جھنگ (سر)	جنگل، درختوں کا اجتماع	جھیڑ (سر)	ایک ہی جڑ سے پیدا ہونے والے کھجور کے پودوں کا جھنڈ
جہاہا (سر)	پودوں کی بال برابر جڑوں کا غیر ضروری جال	حمہر (سر)	خودرو گھاس پھوس یا خودرو جڑی بوٹیوں کا جال

جانڈ (سر) جنڈی کی خودرو جھاڑیوں کا جنگل
جَت (سر) بکری کے بال یا پشم، انسانی جسم کے تمام باریک باریک بال، گھنا جنگل
جَلھا (سر) بڑے درختوں کی زیر زمین بڑی جڑوں سے جوئی (سر) لاغر پرندوں اور بھیڑ بکریوں کو جوؤں کی ماندان کے جسم نکلنے والی باریک جڑوں کا جال میں پڑنے والی چھوٹی چھوٹی بے شمار جوئیں۔
چانگ (سر) بکریوں اور بھیڑوں کے بچوں کا ریوڑ
چَنا (سر) گھاس یا لکڑیوں کا گٹھا جو بغل میں یا دونوں بازوؤں کے حلقے میں سما جائے
چِتا (سر) مردے کو جلانے کی غرض سے لکڑیوں کا جمع چونڈا (سر) عورتوں کے لمبے لمبے بال کردہ انبار یا ڈھیر
چھانگ (سر) درختوں کی تراشیدہ، ٹہنیوں کا مجموعہ
چھیڑ (سر) مزدوروں کا جتھہ، شکار کو گھیرنے والے آدمیوں کا ٹولہ، بھیڑ بکریوں کا ریوڑ۔
خاندان (ف) کنبہ، گھرانہ، قبیلہ، برادری، نسل
خلخانہ (سر) بہت بڑا کنبہ، بچوں کی کثیر تعداد والا گھرانہ
خوئید (سر) گندم کے نرم و نازک پودے
خویش (ف) قریبی رشتہ دار، برادری کے لوگ
دُچا (سر) جھاڑیوں کا جھنڈ
دَرپھڑ (سر) جسم پر نکلنے والے بے شمار پت دانوں کا مجموعہ
دَستہ (ف) فوجیوں کا ایک گروہ
دَن (سر) کٹی ہوئی فصل کا ڈھیر یا انبار
دھاں (سر) ڈھیر، انبار
دھڑا (ہ) جماعت، فریق، گروہ
دھڑ (سر) کٹی ہوئی فصل کا انبار یا ڈھیر
ڈھگ (سر) انبار، ڈھیر
رَمہ / رَمّاں (ف سر) ڈنگروں کا ریوڑ یا گلہ
رال (سر) سوروں کا غول
ریڑ (سر) شکاری کتوں کی ٹولی
سَبھ (سن، سر) مجلس، کچہری، سنگت، جماعت، سماج، انجمن، انبار، پنچایت، برادری کا اکٹھ
سلھاڑ (سر) قطار، ایک دوسرے کے ساتھ جڑے ہوئے لوگ یا جانور
سَلا (سن) بالی، خوشہ
سمل (سر) سامان، زادراہ
سنگت (سر) دوستوں کا اکٹھ، ہم مزاج لوگوں کی جماعت، بہت سے لوگوں کی شراکت داری، اسمبلی، مجلس، جماعت، سماج۔
سنگ (سر) زائرین یا سیاحوں کی جماعت
سودا (ع) خریدا ہوا مال
سوئر (سر) خرگوشوں کا غول
صف (ع) قطار، سلسلہ

صُحبت (ع) سنگت، دوستوں کا اکٹھ
عرس (ع) کسی بزرگ کے مزار پر لگنے والا میلہ، مجلس تعزیت، فاتحہ کی محفل
عملہ (ع) کارکن، ایک دفتر یا ایک ہی محکمے کے تمام ملازمین اور اہلکار
غوشا (ف) خوشہ، گچھا، سٹا
فرق (ع) گروہ، جماعت، قوم
فروٹ (انگ) میوہ جات، پھل
فوج (ع) لشکر، عسکر، سپاہ
قافلہ (ع) کارواں، ٹولہ، گروہ، جماعت، مسافروں یا تاجروں کا گروہ
قبیلہ (ع) گروہ، ایک ہی دادا کی اولاد
قطار (ع) صف، ایک لائن میں کھڑے ہوئے انسان یا جانور کم از کم دس اونٹوں کا سلسلہ
قوم (ع) ذات، نسل، قبیلہ، خاندان
کانڈھ (سر) غم یا خوشی کے موقع پر بلائے جانے والے لوگ
کُت (سر) چھوٹے مچھر یا پشہ کے جھنڈ
کتیبڑ (سر) کتوں کا غول
کٹا (سر) کسی شے کے نوٹنے کے بعد اس کے ریزوں کا مجموعہ
کچہری (سن) مجلس، محفل، بزم، منڈلی، سنگت
کُوم (سن) قبیلہ، خاندان، کنبہ، نسل
گَف (سر) فرقہ، نسل، خاندان، کنبہ
کِنڈ (سر) سور کے بچے
گُچھا (ہ) خوشہ، اناج کی بالی، جھرمٹ، پھندنا، لچھا
گروپ (انگ) گروہ، جماعت، ٹولی، کئی چیزوں کا مجموعہ
گل (سر) کتوں کا غول کثیر اولاد، گلہ، ریوڑ
گُلر (سن) ٹولہ، لُٹھر، ٹولی، میڑھ، ہجوم، انبوہ، مجمع
گلہ (ف) ریوڑ، غول، جھنڈ، مویشیوں کی ڈار
گنگل (سر) کثیر اولاد، بڑا کنبہ، بڑا خاندان
گید (سر) کتوں کا یا گیدڑوں کا غول
گدیڑ (سر) گیدڑوں کا غول
گُچھا (سر) خوشہ، گچھا
لاکو (سر) سوکھی لکڑیوں کا انبار، ڈھیر
لاکو (سر) خاردار جھاڑیوں یا لکڑیوں کی چار دیواری کے طور پر لگائی جانے والی باڑ
لَڈ (سر) گدھے، بیل یا اونٹ کے لادنے کا بوجھ
لَدھیڑ (سر) کتوں کے غول
لشکر (ف) فوج، سپاہ
لِلھڑ (سر) آوارہ کتوں کی ٹولی، بہت سے لوگوں کا بیک وقت بے معنی اور بلاضرورت شور
لوڈھ (سر) کثیر اولاد، بڑا خاندان، کتوں کی ٹولی
لوک (سر) آدمی، انسان مخلوق، اولاد آدم
ماکھ (سر) مکھیوں کے جھرمٹ
مُٹھا (سر) گٹھا، بنڈل، کاغذوں کا پشتارا

مجلس (ع)	انجمن، جلسہ، بزم	مَنڈ (سن)	خانہ بدوشوں کا ساز وسامان، باربرداری
مَنڈ (سر)	مال مویشی سمیت کارواں، سامان، اثاثہ	مَنڈی (سر)	مال، اسباب، دھن، دولت
	دریاؤں کے کنارے آباد بستیاں		
مہاگ (سر)	گائیوں بھینسوں کا گلہ یا ریوڑ	میڑھ (سن)	ہجوم، انبوہ، بھیڑ، پنچائت
میلہ (ہ)	ہجوم، تماشا، کسی بزرگ کی مزار پر لوگوں کا اکٹھ	میل (سر)	شادی بیاہ کے موقع پر لوگوں کا اکٹھ
نسل (ع)	آل، اولاد، خاندان، قبیلہ	نَلا (سر)	جوڑی گئی لکڑیوں کا گٹھا
واڑی (سر)	تربوزوں اور خربوزوں کا کھیت	واہنور (سر)	سئوروں کا شکار کرنے والوں کا پرا
وَنگ (سر)	اشیاء کی بکری سے وصول ہونے والی رقم	وَلھر (سن)	جتھہ، ریوڑ، گلہ، غول، پرا
وَگھر (سر)	اونٹوں کا گلہ، بھیڑ بکریوں کا ریوڑ، گیدڑوں کا غول، تیتر یا تلوروں کا پرا	وگ (سر)	اونٹوں کا ریوڑ، ولھر، گلہ، ٹولہ، جتھہ، میڑھ، مجموعہ
وَہر (سر)	متلاشیوں کا گروہ، ہجوم	وہیر (سن)	اونٹوں کی قطار
ہَمار (سر)	انبوہ، اژدہام، مجمع، ہجوم	یاغڑ (سر)	کئی آدمیوں کی بیک وقت گفتگو، گائی گلوچ، ہنگامہ
ہتھی (سن)	کئی آدمیوں کی بیک وقت بے معنی گفتگو	یرانگا (سر)	مجلس، محفل، بزم

ستواں بھانگا

اسم صفت

عام طور تے ہر شے دے ڈوماں ہوندن، ہک اوندا ذاتی ناں ہوندے جیہڑا جو عام وی ہوندے تے خاص وی ہوندے (گذریئل صفحات ءچ ہن تیں عام تے خاص اشیاء دے لہ بہہ ذاتی ناں تے مفصل بحث کیتی گئی ءِ) تے ڈوجھا اوندا صفاتی ناں۔ ہن اتھاں کہیں وی شے دے صفاتی ناں دی وضاحت کرن مقصود ءِ۔ ذاتی تے صفاتی نانویں دے نکھیڑے کیتے ہک مثال پیش کیتی ویندی ءتاں جو تخمن ءچ آسانی رہوے۔

پانُی دا درجہ حرارت گھٹ کر کیں جڈاں اوکوں جماڈ تا ویندے تاں وت اونہہ جمئے ہوئے پانُی کوں ''برف'' آکھیا ویندے۔ برف ہک ٹھوس جسم رکھیندی ءِ۔ اتھاں برف جمئے ہوئے پانُی دا ''ذاتی'' ناں ہے۔ برف کوں جے کر ہتھ لایا ونجے یا اوکوں ہانُی جھہ نال چکھیا ونجے تاں اوساڈے ہتھ یا ساڈی چھہ کوں ٹھڈی لگدی ءِ۔ جے کر اوکوں ڈیکھوں تاں وت اوچٹی (سفید) ڈسدی ءِ معلوم اے تھیا جو جیہڑی شے دا ذاتی ناں برف ءِ او ہک جسم رکھیندی ءِ، جیکوں ہتھیں نال پیا، جھہ نال چکھیا۔ تے انھیں نال ڈٹھا ونج سگدے تو ڑے جو برف دی ٹھاڈل۔ تے چٹان (سفیدی) کوں ایندے جسم کنوں جدا کر کے ہتھیں ءچ پیسا ئیں ونج سگدا ایراوکوں دل ءچ محسوس ضرور کیتا ونج سگدے۔ ہس لہ بہہ گالھ دا نکھیڑ اتھی گئے جو کہیں شے دے جسم داناں اوندا ذاتی ناں اکھیندے۔ تے اونہہ جسم دیاں اور خاصیتاں یا وصفاں جیڑیاں جو اوندے جسم کنوں جدا کر کے ہتھیں ءچ پیا ئیں ونج سگدیاں بلکہ انھیں کوں صرف دل ءچ محسوس کیتا ونج سگدے یا ذہن نال انھیں دا ادراک کیتا ونج سگدے انھیں کوں اونہہ جسم دے ''صفاتی'' ناں نال تعبیر کیتا ویندے۔ ہس کہیں وی جسم دے (توڑے جو خاص ہووے یا عام ہووے) صفاتی ناں دی تعریف کجھ ایں کیتی ونج سگدی ءِ۔

۱ ___ اہ جھیں لوظ جنھیں کنوں کہیں وی جسم دی حالت، اصلیت، کیفیت یا گئی وصف ظاہر تھیوے۔ یا

۲ ___ اہ جھیں لوظ جیہڑے جو کہیں وی اسم دی خاصیت، وصف، قسم یا انداز ڈکھاون۔ یا

۳ ___ اولوظ جیندا کہیں وی جسم نال ایں لگا پا (تعلق) ہووے جو اوندی وصف، حال، انداز عدد یا مقدار بیان کرے۔ یا

۴ ___ اولوظ جیہڑا جو کہیں وی اسم یا اوندی کہیں وی ضمیر نال گاہڈھا ظاہر کرے یا انھیں دے متعلق کئی حقیقت بیان کرے اوکوں اونہہ اسم دی ''صفت'' آکھیا ویندے۔

لہجہ گالھ کوں مزید نشا بر کرن کیتے ہک ہئی مثال پیش کیتی ویندی ہے۔ اے جملہ ملاحظہ فرماؤ۔

''احمد ڈو سیر وڈے وڈے تے مٹھے مٹھے قندھاری انار گھن آ'' اے تے ڈتے گئے جملے وچ لوظ ''ڈو عدد کیتے'' سیر مقدار کیتے، وڈے وڈے جسم یا جسامت کیتے، مٹھے مٹھے خاصیت یا وصف کیتے تے قندھاری نسبت کیتے استعمال کیتا گئے۔ لہٰذا اے سارے لوظ صرف اناردی حالت، اصلیت، وصف، کیفیت، وزن تے مقدار یا عدد تے نسبت کوں بیان کریندن۔ یعنی ڈو جھے لوظیں وچ اے سارے لوظ اناردی حقیقت کوں ظاہر کریندن۔ لہٰذا انھیں سارے لوظیں کوں اناردے صفاتی ناں آکھیا ویسی۔ انھیں صفاتی نانویں کوں یاڈو جھے لوظیں وچ ''اسمائے صفت'' معنی دے لحاظ نال کئی قسمی ہن جیڑے جو کجھ ایں ہن۔

۱۔ صفت ذاتی یا مشبہ ۲۔ صفت نسبتی ۳۔ صفت ظرفی ۴۔ صفت عددی ۵۔ صفت ضمیری ۶۔ صفت مرکب

نوٹ: اے گالھ یاد رکھنی آلی ہے جو جیڑے اسم دی صفت بیان کیتی ونجے اوکوں موصوف آکھیا ویندے۔ تے موصوف دی صفت ہمیشاں موصوف کنوں پہلوں آندی ہے جیویں جو ''ڈا آدمی' کالا کاں، بگا بغلا'' وغیرہ وغیرہ۔

1___ صفت ذاتی یا مشبہ

او صفت جیڑی جو موصوف نال مشابہت رکھیندی ہووے، موصوف وچ طبعی طور تے مستقل صورت وچ موجود ہووے۔ تے اوندی اندرونی یا بیرونی حالت بیان کریندی ہووے، صفت ذاتی یا مشبہ، اکھیندی ہے، ڈو جھے لوظیں وچ، اینکوں ایں وی بیان کیتا ونج سگدے جو ''او طبعی۔ تے مستقل صفت جیڑی جو موصوف نال مشابہت رکھیندی ہووے۔ تے اوندی اندرونی یا بیرونی حالت بیان کریندی ہووے صف ذاتی یا مشبہ اکھیندی ہے۔ مثال دے طور تے گوراڈاند، چٹی گھاں، کالی مجھ، بھورا وچھا، دودی گگڑ، بگا بغلا، کالا کاں، سجی مرد، سوہنی رن، اندھا فقیر، ٹھڈی چھاں، کونگی چھوہر، وغیرہ وغیرہ۔

اے ڈتیں گئیں مثالیں وچ بیان کیتیاں گئیاں وصفاں (کورا، چٹی، کالی، بھورا، دودی، بگا، کالا، سجی، سوہنی، اندھا، ٹھڈی، کونگی) اپنے اپنے موصوف وچ وقتی یا اتفاقی طور تے نئیں پاتیاں ویندیاں بلکہ اے صفتاں اپنے آپنے موصوف وچ طبعی وی ہن۔ تے دائمی طور تے موجود ہی رہندئین۔ ڈو جھے لوظیں وچ اے۔ بیان کیتیاں گھیاں صفتاں انجھاں صفتاں ہن جو انھیں کوں گئی اتفاقی حادثہ یا واقعہ بدل نئیں سگدا۔

صفت ذاتی یا مشبہ بناون دے قاعدے: اتھاں صفت ذاتی تے مشبہ بناون دے کجھ قاعدے ڈتے ویندن۔ جیڑے جوایں ہن

الف: بعض اسماء دے اگوں حروف علت (ا، و، ی) چوں گئی ہک حرف ودھا کریں صفت ذاتی یا مشبہ بنائی ونج سگدی ہے جیویں جو:

الف: الف دے ودھارے نال:

اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی
اُچھ	اُچھا	اُجاڑ	اُجاڑا	اُچ	اُچا
بار	بارا	بگ	بگا	بُکھ	بُکھا
پک	پکا	پول	پولا	پھڈ	پھڈا

ب۔واؤ دے ودھارے نال: حرف علت ''واؤ'' کنوں پہلوں آون آلے حروف تہجی تے پیش گھت ڈ تا ویندے

اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی
اَرداس	اردائسو	بار	بائرو	تانگھ	تانگھو
پیٹ	پٹو	تگ	تگو	ڈڈھ	ڈڈھو
ڈر	ڈرو	ڈند	ڈندو	رَن	رُو

ج۔یائے معروف (ی) دے ودھارے نال:

اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی
آلس	آلسی	اَہر	اَہری	اَٹ	اَٹی
ازار	ازاری	ازل	اَزلی	اولگ	اولگی
بزار	بزاری	بکواس	بکواسی	بھونک	بھونکی

2۔ انجھیں اسم جنھیں دے وچکار حروف علت (ا، و، ی) وچوں کوئی حرف آندے تاں وت انھیں کنوں صفت ذاتی یا مشبہ بناون سانگھے انھیں دے حروف علت حذف کر کے باقی دے آگوں ل، یا یل، داود ھارا کر ڈ تا ویندے۔ جیویں جو:

اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی
برقع	برقیل	بندر	بندریل	بدھ	بدھل
بھاڑا	بھڑیل	پھٹ	پھٹیل	تھوڈ	تھوڈل
ٹگر	ٹگریل	جوفا	جُفیل	جھت	جھتّل

3: مصادر معروف کنوں بُنّن آلے با قاعدہ تے بے قاعدہ اسائے فاعل تے با قاعدہ پُنّن آلے اسائے مفعول جڑے جو صفت ذاتی یا مشبہ دے طور تے ورتیے ویندن۔

مصادر معروف کنوں اسائے فاعل بناون دے ڈو قاعدے ہن۔ پہلا قاعدہ اے ہے جو مصدر معروف دے مصدری مادے (فعل امر) دے بعد ''نڑ'' ودھاڈ تا ونجے تاں وت اسم فاعل وجود وچ آویندے مثال دے طور تے کھاون مصدر کنوں کھانڑ۔ پیون مصدر کنوں پینڑ، لکھن مصدر کنوں لکھندڑ تے پڑھن کنوں پڑھندڑ وغیرہ وغیرہ۔

مصدر معروف کنوں اسم فاعل بناون داڈو جھا طریقہ اے ہے جو مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دے بعد ''و'' وا ودھارا کر ڈ تا ونجے۔ تے مصدری مادے دے اخیری حرف تہجی دے اُتے ''پیش'' وی لا ڈ تا ونجے۔ جیویں جو کرن مصدر کنوں کرُو، لکھن مصدر کنوں لکھُو تے، پڑھن مصدر کنوں پڑھُو وغیرہ۔ جے کر مصدری مادے دا اخیری حرف، حروف علت (و، ی) وچوں کوئی ہک ہووے تاں وت مصدری مادے دے بعد ''ءُ'' داو دھارا کر ڈ تا ونجے جیویں جو پیون مصدر کنوں پیئو، سیون مصدر کنوں سیئو تے جیون مصدر کنوں جیئو، دھوون دے کنوں دھوءُ، روون مصدر کنوں روءُ تے پوون مصدر کنوں پوءُ وغیرہ۔ جیکر مصدری مادے دا اخیری

حرف ''الف'' ہووے تاں وت الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں ''تو'' داودھارا کرڈ تا ونجے جیویں جوکھاون مصدر کنوں کھنو، پاون مصدر کنوں پیُو۔ تے چاون مصدر کنوں پچھو وغیرہ۔

مصادر معروف کنوں بے قاعدہ طور۔ تے وی اسمائے فاعل بناۂ ویندن، جیویں جو مارن کنوں مریا الکھن کنوں لکھاری، پڑھن کنوں پڑھا کو، کھاون کنوں کھنو تا، السماون کنوں آلسی، آڈھن کنوں آڈھا، پوجھن کنوں پجاری۔ تے پچھن کنوں تا چھا وغیرہ۔

ایویں ای مصادر معروف۔ تے مصادر مجہول کنوں با قاعدہ اسمائے مفعول بناون دے وی ڈو قاعدے ہن۔ مصادر معروف کنوں اسمائے مفعول بناون دا ہک قاعدہ کجھ ایں ہے۔ مصدر معروف کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب گھدا ونجے۔ لہٰذا ہہ صیغے دے اخیری الف کوں حذف کرن دے بعد جے کر باقی لوظ دے اخیر ءِ چ یائے معروف ''ی'' آونجے تاں وت اوندے اگوں ''ل'' دا دھارا وی کیتا ونجے۔ تے یائے معروف۔ تے ''ھمزہ (ء)'' وی لاڈ تا ونجے جیویں جو لکھن کنوں لکھیل، پڑھن کنوں پڑھیئل، مارن کنوں مارئیل۔ تے چیرن کنوں چیرئیل وغیرہ وغیرہ۔

جے کر مصدر معروف کن ہُنن آلی ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب دے اخیری الف کوں حذف کرن دے بعد باقی لوظ دے اخیر ءِ چ یائے معروف نہ پچے تاں وت اوہنہ لوظ دے اخیری حرف۔ تے زور لاون دے بعد اوندے اگوں صرف ''ل'' داودھارا کرڈ تا ونجے جیویں جو کھاون کنوں کھا دھل پیون کنوں پیتل، سمن کنوں ستل، روون کنوں رتل۔ تے دھانوں کنوں دھاتھل وغیرہ وغیرہ، مصادر مجہول کنوں اسمائے مفعول بناون دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ مصدر مجہول دے اخیری ''جن'' یا ''ون'' کوں حذف کرن دے بعد باقی دے اگوں ''ندڑ'' داودھارا کرڈ تا ونجے جیوں جو مصدر مجہول مرنجن امر یون کنوں مریندڑ، لکھیجن لکھیون کنوں لکھیندڑ، پڑھیجن پڑھیون کنوں پڑھیندڑ۔ تے پوجن یا پویوں کنوں پویندڑ وغیرہ۔

مصادر معروف۔ تے مجہول کنوں اسمائے فاعل۔ تے اسمائے مفعول دے بناون دے قاعدے سمجھن دے بعد گنڈھ بدھن آلی گالھ رہ اے ہے جو اسمائے معروف کنوں بناۂ ونجن آلے اسمائے فاعل دے قاعدہ نمبر ۲۔ تے اسمائے مفعول دے قاعدہ نمبر ا نال۔ تے اسمائے فاعل دے قاعدہ نمبر ا۔ تے اسمائے مفعول دے قاعدہ نمبر ۲، نال بناۂ ونجن آلے اسمائے فاعل۔ تے مفعول (جہڑے جو اکثر اوقات بطور صفت وی ورتیے ویندن) انھیں ءِ چ ہک لطیف جھیاں فرق ءِ جیندا ادراک ضروری ءِ۔ اول الذکر اسمائے فاعل۔ تے مفعول دی صفات دائمی۔ تے مستقبل ہن جڈاں جو آخر الذکر اسمائے فاعل۔ تے مفعول دی صفات غیر مستقل۔ تے عارضی ہن۔ صفت ذاتی یا مشبہ کیتے اے شرط لازم ہے جو اے دائمی۔ تے مستقل ہوندی ءِ۔ لہٰذا اول الذکر قاعدے نال ہُنن آلے اسمائے فاعل۔ تے مفعول صفت ذاتی یا مشبہ دے طور۔ تے استعمال تھی سگدن جڈاں جو آخر الذکر قاعدے نال ہُنن آلے اسمائے فاعل۔ تے اسمائے مفعول صفت ذاتی یا مشبہ دے طور۔ تے نہیں ورتیے ونج سگدے۔ ہیٹھ ڈتی گئی جدول ملاحظہ فرماؤ۔

مصدر معروف	اسم فاعل		اسم مفعول	مصدر معروف	اسم فاعل		اسم مفعول
	با قاعدہ	بے قاعدہ			با قاعدہ	بے قاعدہ	
آڈھن	آڈھو	آڈھا	آڈھیل	اٹیرن	اٹیرو	اٹیرا	اٹیرئیل

اڈارن	اڈارو	اڈارا	اڈارئیں	اڈرن	اڈرو	اڈراک	اڈرئیں
اگھاڑن	اگھاڑو	اگھاڑا	اگھاڑئیں	السادن	السئو	آلسی	آلسئیں

4: مصادر متعدی یا متعدی المتعدی کنوں بݨن آلے با قاعدہ اسمائے مفعول صفت ذاتی یا مشبہ دے طور تے ورتیے ویندن:
مصادر متعدی یا متعدی المتعدی کنوں اسمائے مفعول بناوݨ دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ ڈ تے ہوئے مصدر متعدی یا متعدی المتعدی دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں موصوف واحد مذکر کیتے (واں)، موصوف جمع مذکر کیتے (ویں یعنی و + ے + ں)، موصوف واحد مونث کیتے ویں یعنی و + ی + ں تے جمع مونث کیتے (ویاں) داوددھارا کیتا ویندے۔ جیویں جوگھوݨں کنوں گھوٹواں (واحد مذکر)، لساوݨ کنوں لسانویں (جمع مذکر)، مندھوݨ کنوں ماندھویں (واحد مونث) تے موڑن کنوں موڑویاں (جمع مونث) اے گالھ ہمیشہ یاد رکھݨی آلی ہو جو بعض اوقات حسب ضرورت ڈ تے ہوئے مصدر دے مصدری مادے دے پہلے حرف تہجی دے اگوں حروف علت (ا، و، ی) چوں کہیں اِک حرف علت داوددھارا کیتا ویندے جیویں جوگھلݨ کنوں بھونواں، منگݨ کنوں مانگواں تے چھکݨ کنوں چھیکواں وغیرہ
متذکرہ بالا اسمائے مفعول جہڑے جو ذاتی یا مشبہ صفت دے طور تے ورتیے ویندن اے اپݨے موصوف دی اندرلی یا بہرلی کیفیت، حالت یا انداز کوں نشابر کریندن۔ اے گالھ ہمیشہ یاد رکھݨی آلی ہو جو اسمائے صفت کنوں انھیں دے موصوف دی تذکیر تے تانیث تے انفرادیت تے اجتماعیت دا برملا اظہار تھیندے ڈوجھے لفظیں وچ اے صفتاں اپݨے اپݨے موصوف دی مناسبت نال واحد دی ہوندئیں تے جمع دی، مذکر دی ہوندئیں تے مونث دی۔ جیویں جو اتے ڈتیں گئیں مثالیں کنوں نشابر تھیندے۔ مصادر متعدی تے متعدی المتعدی کنبݨں آلے کجھ اسمائے مفعول ملاحظہ فرماؤ۔

مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول
آڈھݨ	اڈھواں	اپالݨ	اپالواں	اچھلݨ	اچھالواں	اسارݨ	اساراں
اگھالݨ	اگھالواں	بھورݨ	بھوراں	بھلݨ	بھولواں	اُبجھاوݨ	اُبجھانواں
پُجاوݨ	پجاواں	پالݨ	پالواں	بچاوݨ	بچانواں	پاڑݨ	پاڑواں

5: **کجھ انسانی اعضائے جسمانی دی مناسبت نال صفات ذاتی یا مشبہ:**

i۔ **سر تے سر دے وال:** جٹل، جھٹل، لٹل، سیندھل، گٹل، ڈکل، کوپرا، گنجا، روڈا، کیلا، کوناں۔

ii۔ **دماک (ذہن):** دماکل، عقلمند، پاگل، وَیڑا، بدھو، دوانہ، گالھا، کملا، بدمغزا، احمق، بڑدوں، بَیلا، نمصیل، کوڑا، مٹھا، ٹھڈھا، چھتا، بھولا، چڑاک، چنگو، شوخ، چنچل، چوچناں، چوچی باز، ڈونگھا، خرناس، بڑمغزا، یلوا، ادھ مغزا، بڑدال، بیدال، ٹھلھ مغزا، پھوتل، پھوتی، مغرور، واشل، ڈھڈ، ٹھلاستر، چٹ مغزا، اپٹھی کھوپڑی۔

iii۔ **گن:** کنوں، کنل، ڈورا، بوڑا، پھرل، ڈبرا، لاپڑ کناں۔

iv۔ **نک تے ناساں:** نکل، ناسل، پھینا، پھومڑا، لمل، کجل، گگل، نک بھناں، نک ٹنوں، بوڈا، بوڈل، سومڑھل، چنجالا،

ٹوپا۔

v۔ **منہہ:** تھوڈل ،واچھل ،مچھل ،ڈبدل ، چپال ، چپالو، چپا ،چپل ،تھنوں تھنل ،کھکھاڑل ،کھودا، منہ پھٹ ،منہہ چور، منہہ بدھ، منہہ مُٹھا ، منہہ مٹھا ،منہہ رکھ، منہہ زور، منہہ وٹو ،منہہ لگو۔

vi۔ **گچی:** گچل ،جُھل۔

vii۔ **جِھ (زبان):** ہلیار، لوتا ، پھپھاڑی ، واشل ، پھیکاں ، بوکناں ، پھوکل ، ڈھل ، ڈٹی ، چُپ چپاتا ، گم صم ، کونگا ، ہتڑا ، باتا ، چھرا ، ہکوا ، میناں ، لباسی ، لباری ، میمناں۔

viii۔ **اکھیں:** سجا کا ، کجلا ، اندھا ، کاناں ، بھینگا ، چُچا ، کھورا ، چُندھا ، چاخ ، ماڑکا ، آنھیں پوڑ ، اکھ مٹکو ، اکھاڑو ، کھونل

ix۔ **ڈڈھ:** ڈڈھو ، ڈڈھل ، کُپا ، کُپل ، ڈڈھ مُٹھا ، کوتھل ، کتھو ، چوٹھو ، گھنن ، کول گپا ، تاڑھل ، پینو۔

x۔ **جنگھاں:** جنگھل ، جنگھال ، جانگھل ، گھڑانگھو ، گھڑانگھا ، لنگڑا ، گڈا ، گڈو ، منڈا ، لولھا ، سِدھا ، پھڈا ، ہبا ، لنگڑا ، تکھا ، مُٹھا ، مستوکڑ ، ہڈیہہ۔

xii۔ **قد کاٹھ:** لمبو ، لمبا ، ٹھگناں ، مندھرا ، مندھرا ، مندھرو ، دودا ، گٹھ مٹھڑا ، رتبھڑا ، گبھا ، گھوں ، کوڈو ، ڈونیا۔

xiii۔ **دل:** دلبر ، دل بُس ، دل بھاندا ، دل بدھ ، دلاور ، دل پسند ، دل پشور ، دل تنگ ، دل نھار ، دل چھوڑ ، دل جلیا ، دل چسپ ، دل ربا ، دل نواز ، دل ہول ، دلیر۔

xiv۔ **پیر:** ڈپھا ، ڈپھیل ، پیرناں ، چٹ پیرا ، پیرو رانھاں ، پیدل۔

xv۔ **ہتھ:** نمڈر ، چنبل ، سُلھڑ ، اینجی ، کنجوس ، ہتھ چھوڑ ، ہتھاڈو ، ہتھ بدھو ، ہتھ پلیت ، ہتھ رادھ۔

XVI۔ **بانہہ:** بانہہ ہیل ، بانہہ ہیلی ، بانہہ بھناں۔

xvii۔ **مُھاپا:** موٹا ، دگل ، دگڑ ، توتنگ ، دیگوا ، ملھپ ، گھمٹیل ، ہٹا کٹا۔

xviii۔ **کمزوری:** نلسا ، ڈہلا ، سُکا ، سُکو ، سُکھا ، سُکچو ، سُک چماں ، کانگڑی ، پتلا ، پتلو ، سُکا کاناں ، سکی نڑی ، سکی کاٹھی ، سکی لکڑو ، سکا ڈھینگر ، کرنگھا ، مریئل ، ڈانور۔

xix۔ **ڈند:** ڈندو ، ڈندل ، ڈندال ، چپال ، چپالا ، چپا ، پھدا ، تپھڑ۔

xx۔ **رنگت:** گورا ، چٹا ، بھورا ، بھورل ، سانولا ، سانولا ، کالا ، کالا کچھوں ، کالاتوا ، بھبھوت ، کنک رنگا۔

xxi۔ **مختلف اعضاء دی مناسبت نال:** اوجھ کنوں اوجھل ، گلھ کنوں گلھو ، موند ھا کنوں موندھل ، رگ کنوں رگل یا رَگل ، گوڈا کنوں گوڈل ، گھا کنوں گھل ، گچی کنوں گچل ، ٹھٹی کنوں ٹھٹل ، ہگی کنوں ہگل ، کھاڈی کنوں کھاڈل ، ترک کنوں ترکل ، ہڈی۔

xxii۔ **ہاں:** ہاں بُس ، ہاں بھناں ، ہاں پاڑ ، ہاں نھار ، ہاں جھل ، ہاں چیر ، ہاں ساڑ ، ہاں کڈھ۔

6: بعض الفاظ دے شروع ءچ ، ان ، داودھارا کرڈیون نال منفی صفات ذاتی یا مشبہ بنایاں وچ سگدیمین۔ انھیں لوظیں کوں سابقہ آکھیا ویندے:

i۔ **اَن**: اے سابقہ عام طور تے سرائیکی تے سندھی الفاظ کنوں پہلوں گھن آیا ویندے، جیویں جو:

ان بھاندا (ناپسندیدہ)، ان پھر (بے بس)، ان پڑیا (سر، سن، ان تارو (، جو تیر نا نہ جانے)، ان تہوریل (ختنہ نہ کیا ہوا)، ان ترٹ (نہ ٹوٹنے والا)، ان پڑھیا (ان پڑھ)، ان ہان (اجنبی، ناسمجھ)، ان چیتیا (اچانک)، ان چنگاں (بیمار)، ان چھڑیا (جو چھڑا نہ گیا ہو)، ان چھانیا (جو چھانا نہ گیا ہو)، ان ڈٹھا (مخفی، نہ دیکھا ہوا)، ان سونہاں (ناواقفت)، حاسد)، ان کھٹ (ختم نہ ہونے والا)، ان گنیا (بے شمار)، ان واقف (ناواقف)، ان وٹھا (برسات کا نہ برسنا)، ان دھاتا (بغیر غسل کئے)۔

سرائیکی زبان دے لوظ جنھیں نال ''ان'' دا سابقہ لگدے:

سرائیکی زبان دے اینجھیں لوظ جنھیں نال ''ان'' دا سابقہ لگدے عام طور تے سرائیکی مصادر کنوں اخذ کیتے ویندن۔ اے لوظ عام طور تے ترے قسمی ہوندن۔ ہکو ے تاں او جہڑے جو کہیں مصدر معروف کنوں بنائی گئی ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب ہوندن، ڈوجھے کہیں وی مصدر معروف کنوں فعل امر ہوندن۔ تے ترئیجھے اور جہڑے جو کہیں وی مصدر معروف کنوں با قاعدہ اسم فاعل ہوندن (یا درہوے جو کہیں وی مصدر کنوں اسم فاعل بنڑاون دا قاعدہ دہ۔ مہ بیان دے قاعدہ نمبر ۳ پیٹھ وضاحتاً ڈتا گئے)۔ اتھاں ہر قسمی لوظیں دیاں وتر ے وتر ے مثالاں پیش کیتیاں ویندیاں پین۔ ہک گالھ یاد رکھݨ آلی ہو جو ''ان'' سابقے نال بنائے گئے لوظ ضروری نہیں جو ہر مصدر کنوں اخذ کیتے وݨ سگدن پروت وی سرائیکی مصادر دی ہک ہوں وڈی تعداد اینجھیں ضرور موجود ہنئیں کنوں اے لوظ اخذ کیتے وݨ سگدن، اتھاں، مشتے از خروارے'' دے مصداق کجھ چونویاں مثالاں پیش کیتیاں ویندئین۔

الف: فعل ماضی مطلق واحد غائب تے سابقہ ''ان'':

ان آڈھیا، ان ابلیا، ان اٹیریا، ان اسریا، ان الاریا، ان اگھالیا، ان ادھروڑیا، ان اکھوڑیا۔

ب: مصادر دے مصدری مادے (فعل امر) تے سابقہ ''ان'':

ان ہجھر، ان پھٹ، ان پھر، ان پھل، ان ترٹ، ان تھک، ان ٹل، ان ٹپ، ان ٹھپ، ان ٹھر۔

ii: **بے**: بے ارتھا (بے مطلب، فضول)، بے بنیاد، بے پتا (بے اعتبار)، ، بے تکا، بے چسا (بدمزہ)، بے بختا (بد نصیب)، بے اَر (جو اپنی جگہ پر نہ ہو)، بے دلا (بے مہر)، بے ڈوہا (بے گناہ)، بے ڈھبا (بدشکل)، بے ریتا (بدچلن)، بے گناں (جس میں کوئی خوبی نہ ہو)، بے لجا (بے شرم)، بے موساں، بے نکا، بے واگا (بے لغام)، بے وس (بے اختیار)۔

iii: **ن**: سابقہ ''ن'' زیادہ تر سندھی سرائیکی تے ہندی لوظیں دے شروع ءچ ورتیا ویندے۔ جیویں جو نراس (ہ) نا امید) نکما (ہ) نکھٹو، بے کار، نکھٹو (ہ) بے فکرا، نکھد (ہ) برا نکما، نا کارہ نکما، نجان (سر) انجان، نجنج (سر) غلط، خلاف واقعہ، بدان (سر) نا دان، ناسمجھ، نکنگلا (سر) تنہا، اکیلا، نگونہاں (سر) بے حقیقت، نچھر (سر) بے بس، عاجز)، نچھل (سر، بے شمر، نبالک (سر) نابالغ، نبھایا (سر) بد بخت، نچنتا (سر) بے فکرا، نکھڑا (سر) نا ختم ہونے والا،

iv **ک**: کجوڑ، کجاڑ، کجا، کپچ، کڈھنواں، گڑتا، کرسا، کلھا، کلیجا، کلیجھ، کمصل، کوبلھا۔

سرائیکی دے اجھیں اسمائے صفت، جنھیں دے اخیر ءچ الف آندے:

سرائیکی دے اجھیں اسمائے صفت جنھیں دے اخیر ءچ الف آندے او ہمیشاں اپنے مذکر موصوف کنوں پہلوں آندن مثال دے طور ءتے مٹھیلا ڈاند، اوارہ چھوہر، اندھا آدمی، امو ندھا گھڑا، وغیرہ، جیکر موصوف مونث ہووے تاں وت اوں کنوں پہلوں آون ''آ'' الی صفت کوں مونث بناوݨا پوندے یعنی اسم صفت دے الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں ''یائے معروف یعنی ''ی'' داودھا کیتا ویندے جیویں جو مٹھیلی گاں، اندھی رن، امو ندھی مٹی، دودی لکھو وغیرہ۔ ہݨ اتھاں کجھ اجھو جھیں اسمائے صفت تحریر کیتے ویندن جنھیں دے اخیر ءچ الف آندے۔

آختا، آڑا، اگلا، اندرلا، اُتلا، انوسڑا، امو ندھا، اَدھلا، ادھورا، اوترا، بھگوڑا، بھورا، بھولا

11۔ سرائیکی مصادر کنوں باقاعدہ طور ءتے بݨن آلے اسمائے مفعول اسمائے حالیہ ناتمام ءتے اسمائے استقبال جیڑے جو صفت ذاتی یا مشبہ دے طور ءتے ورتیئے ویندن۔

الف: اسمائے مفعول: او اسم جیڑا جو مصدر کنوں مشتق ہووے ءتے او کہیں وی جملے ءچ فاعل یا مفعول دے طور ءتے کم آوے ''اسم مفعول اکھیندے'' ایں توں پہلے وی مصادر کنوں اسمائے مفعول بناوݨ دے طریقے بیان کیتے گئین۔ پر اتھاں مصادر کنوں اسم مفعول بناوݨ دا ایک ہیا طریقہ بیان کیتا ویندے جیڑا جو صفت ذاتی یا مشبہ دے طور ءتے وی ورتیا ویندے۔ او کجھ ایں ہے جو ڈ ءتے ہوئے مصدر کنوں فعل ماضی مطلق معروف واحد غائب واحد غائب بݨا کر ائیں اوندے اگوں ''ہویا'' دا لاحقہ گنڈھ ڈتا ویندے۔ جیویں جو ُھݨا ہویا، کَھنا ہویا، آیا ہویا، گیا ہویا، کھادا ہویا، ُسݨا ہویا، سنبھلیا ہویا وغیرہ وغیرہ۔ جے کر فعل ماضی مطلق معروف دے صیغہ واحد غائب دے اگوں ''ہویا'' دا لاحقہ نہ وی گنڈھیا ونجے تاں وی او اسم مفعول دا پورا پورا مطلب واضح کر ڈیندے۔ جیویں جوا ے جملے ملاحظہ ہوون۔ ا۔ پَیرا، جلدی جلدی بھنا گوشت، گھن آ ۲۔ بانہہ بھنا، کماندے پر دل بھنا ئیں کماندا، ۳۔ کھادا ہمیشہ منہہ دو آندے، ۴۔ ڈیکھیں! درآیا فقیر خالی ہتھ نہ ونجے، ۵۔ گیا وقت ول ہتھ ئیں آندا، ۶۔ ستا موئے دی پسند ہوندے، ۷۔ سنویں سجھ داستا' آدمی نہ کتا، ۸۔ ویلھے سر سنبھلیا مارئیں کھاندا وغیرہ وغیرہ۔ ا ءتے ڈ ءتے گئے جملیں ءچ کَھنا، ُھنا کھادا، آیا، گیا، ستا ءتے سنبھلیا توڑے جو اسمائے مفعول ہن پر انھیں جملیں ءچ اے فاعل دا کم وی ڈیندے پئن ءتے اپنے اپنے اسمائے فاعل کوشت، بانہہ، دل، منہہ، وقت ءتے مویا کیتے صفت ذاتی یا مشبہ دا کم وی ڈیندے پئن۔

ب: اسمائے حالیہ ناتمام: او اسم جیڑا جو مصدر کنوں مشتق ہووے ءتے جملے ءچ فاعل یا مفعول دا حال یا اوندی کیفیت بیان کرے۔ ءتے بعض اوقات او اسم دا کم وی ڈیوے اسم حالیہ اکھیندے۔ اسم حالیہ ڈو قسمی ءیعنی حالیہ ناتمام نے حالیہ تمام۔ اپنے موضوع دے مطابق اتھاں اسم حالیہ ناتمام دے بناوݨ دا طریقہ بیان کیتا ویندے جیڑا جو کجھ ایں ہے۔ ڈ ءتے ہوئے مصدر معروف (لازم ہووے یا متعدی) دے مصدری مادے یعنی فعل امر دے بعد ''دا'' ''ندا یا ندا'' دا لاحقہ گنڈھ ڈویندے جیویں جو آوݨ کنوں آندا، کھاوݨ کنوں کھاندا، بھجݨ کنوں بھجدا، پیوݨ کنوں پیندا، ءتے روون کنوں روندا اسمائے حالیہ ناتمام ہن۔ ایویں ای مصادر مجہول دی مصدری علامت ''جݨ'' یا ''ون'' حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں جے کر ''ندا'' دا لاحقہ گنڈھ ڈویجے تاں اسم حالیہ ناتمام ہݨ

ویندے۔جیوں جو بھیجن ٹیا بھیجیون ٹکنوں بھیجیندا،درکیجنْ یا درکیون کنوں درکیندا، انیجن کنوں انیندا، کھویجن ٹیا کھویون کنوں کھویندا وغیرہ وغیرہ۔اے گالھ اتھاں یاد رکھنْ آلی ءِ جو مصادر معروف کنوں بْنْن آلے اسمائے حالیہ ناتمام ہمیشاں ''دا'' کنوں پہلے آون آلی یائے۔یائے مجہول یعنی ''ے'' ہوندی ءِ۔جے کر مصادر لازم کنوں متعدی۔تے متعدی کنوں متعدی المتعدی مصادر بݨے ہوئے ہوون تاں وت اسم حالیہ ناتمام بݨاون سانگے انھیں مصدریں دے مادیں دے اگوں ''یندا'' یعنی (ے+نون غنہ +د+ا) دے لاحقے داودھارا کیتا ویندے۔جیویں جو درکاون کنوں درکیندا، بھجاون کنوں بھجیندا۔تے کھواون کنوں کھویندا وغیرہ۔اتے ڈ۔تے گئے اکثر اسمائے حالیہ ناتمام جملے ءِ چ فاعل یا مفعول دا کم دی ڈیندن۔تے صفت ذاتی یا مشبہ داوی۔کجھ جملے ڈ یکھو، بھجدا شخص کون ءِ؟،۲۔درکدا گھوڑا کیندا ءِ؟،۳۔مہمان آندا وی پچھیندے۔تے ویندا وی پچھیندے،۴۔کھاندا چور ہک ڈ۔یہہ ضرور پیا ویندے،۵۔ایاناں ہال کھلداوی سوہݨا لگدے۔تے روندا وی سوہݨا لگدے،اتے ڈ۔تے گئے جملیں ءِ چ بھجدا، درکدا، آندا، ویندا، کھاندا، کھلدا،۔تے روندا وغیرہ جتھاں فاعل دا کم ڈیندے پین اتھاں اے شخص گھوڑے، مہمان، چور،۔تے ایا نْے ہال دی صفت ذاتی یا مشبہ وی بیان کریندے پین۔ڈ و جھے لوظیں ءِ چ اے سارے اسمائے حالیہ ناتمام اتھاں صفت ذاتی یا مشبہ دے طور۔تے ورتیے گین۔

ج:اسمائے استقبال: مصدر کنوں مشتق گھدا گیا او لوظ جنیں کنوں آون آلے زمانے ''یعنی مستقبل ءِ چ کہیں کم دے جاری رکھنْ دے متعلق معلوم تھیوے۔تے او جملے ءِ چ اسم دے طور۔تے وی کم آوے''اسم استقبال'' اکھیندے۔اسم استقبال بݨاون دا طریقہ کجھ ایں ءِ۔کہیں وی مصدر دے اگوں اں (الف+نون غنہ) داودھارا کر ڈیون دے بعد''پوسی'' والا حقہ کنڈھ ڈ و تیجے تاں وت''اسم استقبال'' حاصل تھیندے جیوں جو کھاون کنوں کھاوناں پوسی، بھیجن ٹکن بھیجناں پوسی، درکݨ کنوں درکناں پوسی وغیرہ وغیرہ جے کر''پوسی'' والا حقہ نہ وی کنڈھیا وتے نجے تاں وی بچیا ہویا لوظ اسم استقبال دا مفہوم پورا پورا ادا کر ڈیندے۔وضاحت کیتے کجھ جملے ڈ یکھو،ا۔درکناں گھوڑا پریں کنوں سہجا پے،۲۔آونْی مصیبت آ کے رہندی ءِ،۳۔وݨجنی شے آخر وݨج کے رہندی ءِ،۴ روونْاں ہال کیندا ءِ،۵۔ہر چمکنْی شے سونا نھیں ہوندی،۶۔اتے ڈ۔تے گئے جملیں ءِ چ لوظ درکناں، آونْی، وݨجنی، روونْاں، ۔تے چمکنْی بالتر ءِ ب گھوڑا، مصیبت، شے، ہال۔تے شے دی صفت ذاتی کوں نشابر کریندن، مزید وضاحت کیتے اتھاں کجھ مصادر کنْ بْنْن آلے اسمائے مفعول اسمائے حالیہ ناتمام۔تے اسمائے استقبال ڈ۔تے ویندن۔

مصدر	اسم مفعول	اسم حالیہ	اسم استقبال	مصدر	اسم مفعول	اسم حالیہ	اسم استقبال
ابلݨ	ابلیا	ابلدا	ابلناں	اجھکݨ	اجھکیا	اجھکدا	اجھکناں
ہوکݨ	ہوکیا	ہوکدا	ہوکناں	اسرݨ	اسریا	اسردا	اسرناں
پلݨ	پلیا	پلدا	پلناں	الرݨ	الریا	الردا	الرناں

2 ـــــ صفت نسبتی

صفت نسبتی او صفت ءِ جنیں کنوں کہیں ہک شے دا ڈ و جھی شے نال گئی نسبت، تعلق یا لگا پا ظاہر تھیوے، ڈ و جھے لوظیں ءِ چ''او ہو

لوظ جیڑا جو کہیں ہک اسم دا کہیں ڈوجھے اسم نال نسبت تعلق یا لگا پا ظاہر کریندے صفت نسبتی اکھیندے جیویں جو: جنگلی جانور، قندھاری انار، کشمیری شال، ولائتی شراب، مشرقی حسن، مغربی تہذیب، ملتانی سوہن حلوہ، عربی گھوڑا، داغ دہلوی، ارشد ملتانی، برطانوی، اقبال سوکڑی، مظفروارثی، ساغر صدیقی وغیرہ۔ ترا کیب ءچ جنگلی، قندھاری، کشمیری، ولائتی مشرقی، مغربی، ملتانی، عربی، دہلوی، ملتانی، تونسوی، سوکڑی، وارثی۔ تے صدیقی وغیرہ صفات نسبتی شمار تھیندئین۔ اتھاں صفات نسبتی بناون دے کجھ قاعدے بیان کیتے ویندن۔

1۔ **اسم دے اگوں یائے معروف "ی" ودھاون نال**۔ لاہوری، شیرازی، ایرانی، افغانی، ترکی، عربی، دکنی، سلیمانی، پاکستانی، عجمی، عراقی، مصری، پوٹھوہاری، قانونی، آئینی، وارثی، ادبی، مجلسی، فنی، آتشی، برقی، انسانی وغیرہ۔

2۔ اسم دے اخیر ءچ جے کر الف، ہیای ہووے تاں انھیں کوں حذف کر کے باقی دے اگوں "وی" واودھار اکر ڈیون نال:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
سماء	سماوی	مصطفیٰ	مصطفوی	مرتضیٰ	مرتضوی	عیسیٰ	عیسوی
علی	علوی	مُہی	مُہوی	موسیٰ	موسوی	تونسہ	تونسوی

3۔ بعض اسم جنھیں دے اخیر ءچ الف آندے تاں وت انھیں دے اکوں "ئی" ودھاون نال:۔

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
آشناء	آشنائی	آقا	آقائی	ابتدا	ابتدائی	آباء	آبائی
پارسا	پارسائی	خدا	خدائی	مولا	مولائی	کربلا	کربلائی

4۔ بعض اسم جنھیں دے اخیر "ہ" آندی ءتاں وت "ہ" کوں "ے" نال بدل کر انہیں اوندے اکوں "وال" ودھاون نال:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
دیرہ	دیرے وال	تونسہ	تونسے وال	لیہ	لیے وال	ترنڈہ	ترنڈے وال
مکہ	مکے وال	درہ	درے وال				

5۔ سرائیکی اسماء کنوں بݨن آلے صفات نسبتی:

الف: رشتے:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
ابا	ابائاں	باپ	بہائاں	پیو	پیکا	ڈاڈا	ڈاڈکاں/ڈاڈکا
نانا	نانکاں/نانکا	سوہرا	سریجا	پتر	پتریتا	دھی	دھیتا

ب: سمتاں تے جاہیں:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
ابھا	ابھیچر	لماں	لموچڑ	پوادھ	پوادھی	پچھادھ	پچھادھی/پچھادھڑ

چُنڈ	چنڈیتا	کنڈ	کنڈیتا	ہیر	ہیرلا	اندر	اندلا
پار	پارلا	اروار	اروارلا	ڈیٹھوں	ڈیٹھلا	اُتوں	اتلا
موہر	موہری	منڈھ	منڈھلا	پریں	پروہیرا	اوہروں	اوہرلا
پاند	پاندلا	ادھ	اَدھلا	پروں	پرلا	بھر	بھرلا
ٹھل	تھلوچی/تھلوچڑ	ماڑ	مڑیچا	جھک	جھکوچی/جھکوچڑ	چنانہہ	چناہوڑ

ج: **مال مویشی:**

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
اٹھ	اوٹھا	بکری	باکرا	باکر	باکروال	گھاں	گھاوا
منجھ	مانجھا	بھیڈ	بھیڈا	اجڑ	آجڑی	واگ	واگا
جنگل	جانگلی	جھیر	جھیری	بر	بری	گھر	گھروگی
پاں	پانول	کھیر	کھیرالی	مکھن	مکھنالی	مہاگ	مہاگیا

د: **وقت:**

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
اج	اہوکا	کلھہ	کلھوکا	رات	رتوکا	فجر	فجروکا
صبح	صبحوکا	ہنں	ہنُوکا	پہر	پہری	ڈوپہر	ڈوپہری
کفتاں	کفتی	عشا	عشائی	سال	سالی	ہفتہ	ہفتئی
مہینہ	مانہی	پل	پلی	ازل	ازلوں	گھڑی	گھڑیوں

ر: انجھیں اسم جنھیں دے اخیر وچ حروف علت (ا،و،ی) وچوں کئی ہک حرف علت آونجے تاں وت اوکوں حذف کر کے باقی دے اکوں "ل" داودھارا کر ڈیندے۔ جے کر کئی حرف علت نہ ہووے تاں وت وی اوندے اکوں "ل" داودھارا کیتا ویندے۔ تے "ل" کنوں پہلوں آونی آلے حرف دے تلوں زیر وی لاڈتی ویندی ءِ۔

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
آٹ	آٹِل	اکھ	اکھِل	ہٹ	ہٹیل	پاں	پانول
پوش	پوشِل	پھوت	پھوتِل	توڈ	تھوڈِل	پڑہاٹ	پڑہاٹِل
جھت	جھتِل	جھنڈ	جھنڈِل	تانگھ	تانگھِل	پھٹ	پھٹِل

س: متفرق:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
ادب	ادبی	امت	امتی	اولگ	اوگی	بزار	بزاری
آدم	آدمی	بدن	بدنی، بدنوں	بلوچ	بلوچکا، بلوچی	اجڑ	آجڑی
بلور	بلوری، بلوریا	اڑتل	اڑتلی	بدام	بدامی	بہار	بہاریا، بہاری

6۔ کجھ سرائیکی اسمیں دے اخیر ءچ "کا" والا حقہ گنڈھن نال صفت نسبتی بنائی ویندی ءِ:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
بلوچ	بلوچکا	جٹ	جٹکا	کراڑ	کراڑکا، کرڑکا	ہال	ہالکا، ہلکا
لون	لوڑکا	جت	جتکا				

7۔ بعض اسماء دے اخیر ءچ ھدّ آلا "کا" والا حقہ گنڈھ کر ئیں صفت نسبتی بنائی ویندی ءِ۔ جے کر کہیں اسم دے اخیر یا وچکار کئی حرف علت آونڑے تاں اوکوں حذف کر ڈیتا ویندے۔

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
اوڈ	اوڈکا	اجڑ	اجڑکا	اُٹھ	اٹھکا	بھنک	بھنڑکا
تروئڑ	تروئڑکا	جٹ	جٹکا	قصائی	قصائی	موچی	موچی

8۔ اسمائے ضمیر صفاتی یا تمثیلی: (حیتلا، جیڈا، جہڑا، جتھاں، جوگا، سنواں، جتلا) کنوں پہلوں کوئی ضمیر شخصی (اونہہ، انھیں، تئیں، تساں، میں، اساں) یا کوئی اسم گنڈھ ڈیون نال صفت نسبتی بن ویندی ءِ جیویں جو:

الف: حیتلا: اونہہ حیتلا، انھیں حیتلا، تئیں حیتلا، تساں حیتلا، میں حیتلا، اساں حیتلا خس حیتلا، رہ وحیتلا، ون حیتلا،

ب: جیڈا: اونہہ جیڈا، انھیں جیڈا، تئیں جیڈا، تساں جیڈا، میں جیڈا، اساں جیڈا، اٹھ جیڈا، پہاڑ جیڈا، گھر جیڈا، لانہہ جیڈا، خس جیڈا۔

ج: جہڑا: اونہہ جہڑا، انھیں جہڑا، تئیں جہڑا، تساں جہڑا، میں جہڑا، اساں جہڑا، کنیں جہڑا، پیو جہڑا، ماجہڑا، دھی جہڑا، گھر جہڑا، شہر جہڑا،

د: جیہاں: اونہہ جیہاں، انھیں جیہاں، تئیں جیہاں، تساں جیہاں، میں جیہاں، اساں جیہاں، استاد جیہاں، ڈاڈے جیہاں، لیے جیہاں، ملتان، جیہاں، سونے جیہاں، چاندی جیہاں۔

ر: جوگا: اونہہ جوگا، انھیں جوگا، تئیں جوگا، تساں جوگا، میں جوگا، اساں جوگا، مرن جوگا، جیون جوگا، گھر جوگا، رات جوگا

س: سنواں: اونہہ سنواں، انھیں سنواں، تئیں سنواں، تساں سنواں، میں سنواں، اساں سنواں، دھی سنواں، لیے سنواں، لاہور سنواں، پاکستان سنواں، انگور سنواں، سیب سنواں، پنڈ سنواں۔

ص: جتلا: اونہہ جتلا، انھیں جتلا، تئیں جتلا، میں جتلا، اساں جتلا، رہ وجتلا، نہر جتلا، کوٹھے جتلا، اسمان جتلا، خس جتلا، سیر جتلا

9۔ اسماء دے اگوں (دا، دال، واں، آلا، لایا، والا، آں) لا حقے دے طور تے کنڈھ ڈیون نال صفت نسبتی بنائی ویندی ءِ

جیویں جو:

الف: دا: اردا، پاردا، گھردا، بہر دا، شہر دا، بزاردا، بال دا، چال دا، وتی دا، جھوک دا، دھی دا، پتر دا، پیو دا، ماوا، وغیرہ وغیرہ۔

ب: وال: بھکروال، ساہی وال، دھنی وال، باکروال، مہینوال، روہی وال، بھٹہ وال، بکھر وال، جتوال، دھن وال وغیرہ۔

ج: واں: واں دا لاحقہ عموماً اسمائے عدد دے اگوں ڳنڈھیا ویندے جیویں جو: پنجواں، چھیواں، ستواں، اٹھواں، نانواں، ڈہواں، یارھواں، بارھواں، تیرھواں، چودھواں، پندھراں، سلھواں، ستارھواں، اٹھارھواں، انویہواں، ترہیواں، چلھیواں، غیرہ۔

د: آلا: پھیری آلا، ڈھیری آلا، ہالیں آلا، والیں آلا، اجے آلا لمیں آلا، اردا رآلا، پار آلا، پتر آلا، دھی آلا، وغیرہ۔

ر: لا یا الا: اگلا، پچھلا، وچلا، ہیر لا، ادھلا، اندر لا، پار لا، سانولا، میلا، کچیلا، روہیلا، ہکھیلا، اتلا، بڈھلا۔

س: اں: انجھیں اسماء جنھیں دے اخیر ءچ ہائے جلی الصوت آندی ءتاں وت انھیں دے اگوں "اں" داو دھارا کیتا ویندے اتھاں "اں" دا ڈے معنی ڈیندے۔

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
سرینہہ	سرینہاں	کانہہ	کانہاں	لانہہ	لانہاں	مونہہ	مونہاں
چنانہہ	چنانہاں	فقیہہ	فقیہاں	میہنہہ	میہنہاں	ہانہہ	ہانہاں
نونہہ	نونہاں	ڈیہہ	ڈیہاں	شیہہ	شیہاں	مانہہ	مانہاں

10۔ بعض اسماء دے اخیر ءچ "انواں یا واں" دا لاحقہ ڳنڈھن نال صفت نسبتی بندی ءِ۔

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
انگور	انگورواں	پاند	پاندواں	جھت	چھتانواں/چھاتواں	چیر	چیرواں
دریا	دریانواں	غریب	غریبواں	ملاں	ملانواں	الٹا	الٹانواں
ہزار	ہزارواں	پُتر	پترانواں	چم	چمانواں	سچ	سچانواں

11۔ **کجھ مزید سرائیکی لاحقے:**

الف: واںگوں: اونہہ واںگوں، انھیں واںگوں، تینَیں واںگوں، تساں واںگوں، میں واںگوں، اساں واںگوں۔

ب: کار: اوندی کار، انھیں کار یا انھیں دی کار، تیڈی کار، تہاڈی کار، تساڈی کار، میڈی کار، اساڈی کار۔

ج: ریت: اونہہ ریت، انھیں ریت، تینَیں ریت، تساں ریت، میں ریت، اساں ریت، ہالیں ریت۔

د: جھنیں: اونہہ جھنیں، انھیں جھنیں، تینَیں جھنیں، تساں جھنیں، میں جھنیں، اساں جھنیں، وطن جھنیں۔

ج ـــــ صفت ظرفی

صفت دا او ہو لفظ جہڑا جو کہیں اسم دی وضع یا مقام، مدت یا وقت، طرز یا طریقہ یا مقدار یا انداز بیان کرے صفت ظرفی اکھیندے۔ مثال دے طور تے ڈونگھا دریا، اُچا پہاڑ، سوڑی بختی، تکھی ٹور، تتی ہوا، میلا ویس، اوپرا ویس، بھڑا کاڈھ اند، اتلا تھوڈ، لماں

میہہ، اُبھی وتی، پچھا دھی ڈیہہ، ڈومنّاں پتھر، پچھلا پہر، ادھی رات، سنویں سجھر، ویا ندی بھیڑ وغیرہ وغیرہ۔صفت ظرفی معنی دے لحاظ نال چار قسمی ہ۔او قسماں کجھ ایں ہن۔

أ۔صفت ظرفی وضعی یا مکانی ۲۔صفت ظرفی زمنی یا زمانی ۳۔صفت ظرفی اسلوبی طرزی یا قدری ۴۔صفت طرفی مقداری یا قدری۔

الف: صفت ظرفی وضعی یا مکانی: اوصفت ظرفی جنیں وچ کہیں اسم دی وضع قطع یا اوندے مقام دے تعین دا تصور پاتا وے نجے صفت ظرفی وضعی یا مکانی اکھیدی ہ۔مثال دے طور تے اتوں، تلوں، اندروں، بہروں، آمنے سامنے، ہتھیکے، جاہی، اتھوں دا جتھوں دا، پاسے آلا، اکوں آلا، اوڈھر، نیڑے وغیرہ۔

صفت ظرفی وضعی یا مکانی بناوݨ دے قاعدے:

1۔سمتیں دی مناسب نال استعمال تھیندڑ صفات ظرفی مکانی: اندرو، اندروں، اندراں، اندرلا، اندرلی، اندری اندر، بہرو، بہروں، بہراں، بہرلا، بہری بہرا، اکوں، اگاں، اگونہاں، اگاتر ا، اگلا، اگیتر ا، اگاناہاں، اگواڑ، اگواوٹ، اگاوڑو، اگاڑی، اگواڑو، اگواڑوں، اگاڑوں پچھو، پچھوں، پچھاں، پچھونہاں، پچھاناہاں، پچھلا، پچھاڑی، پچھاوڑو، پچھواڑ، پچھواوٹ، پچھاڑوں، پچھڑ ودھا، پچھاتر ا، پچھیتر ا، اتو، اتوں، اتاں، اتانہاں، اتونہاں، اتلا، اتاڑ، اتواڑ، اتاڑو، اتاڑوں، اتاڑی، تلو، تلوں، تلاں، تلواں، تلا، تلے، تل، وچو، وچوں، وچاں، وچانگے، وچلا، وچونہاں، وچالے، وچالوں، وچالو، وچالا، بیٹھو، بیٹھوں، بیٹھاں، بیٹھونہاں، بیٹھیلا، بیٹھاڑو، بیٹھاڑوں، پاسے، پاسو، پاسوں، پاسیوں، پاسیلا، پاسیل، کنڈو، کنڈوں، کنڈیتا، چنڈو، چنڈوں، چنڈیتا، اتھے، اتھو، اتھوں، اتھاں، اتھانہوں، اتھاہو، اتھائیں، کنھ، کتھو، کتھوں، کتھاں، کتھانہوں، کتھاہو، کتھائیں، جتھے، جتھو، جتھاں، جتھوں، جتھانہوں، جتھاہو، جتھائیں، اُچو، اُچوں، اچاڑ، اچاڑوں، اچاڑو، مُنڈھو، منڈھوں، پاڑو، پاڑوں، اجھیو، اجھیوں، اُجھڑ، لماں، لمیوں، لموچڑ، ڈیلا ہ، ڈیلا ہوں، ڈیلا ہو، ڈیلا ہی، ڈ نجھار، ڈ نجھارہ، ڈ نجھاروں، ڈ نجھاری، ڈ نجھارلا، پوادھ، پوادھو، پوادھوں، پوادھی، پوادھڑ، پچھادھ، پچھادھو، پچھادھوں، پچھادھی، پچھادھڑ، پار، پارو، پاروں، پارلی، پارلا، اروار، اروارو، اروارواں، اروارلا، اروارلی، موہر، موہری، موہریں، موہرلا، وتھ، وتھو، وتھوں، وتھولا، اتھلا، اترادھی، ڈ کھن، ڈ کھنو، ڈ کھنوں، ڈ کھنی، جھکو، جھکوں، جھکانہوں، جھکوڑی، جھکوچڑ، جھکاڑ، جھکاڑو، جھکاڑوں، جھکاڑی، پرو، پروں، پراں، پروبھرا، ادھو، ادھوں، آدھلو، آدھلوں، آدھل، ادھلا، ادھیل، ادھیک، ادھانگی۔

2۔اینکھیں اسم جنھیں دے اخیر گئی حرف علت (ا، ی، وچوں کوئی اک) آونجے ناں وَت انھیں دے اکوں ''و'' یا ''وں'' داودھارا کر کے صفت ظرفی وضعی بنائی وینج سگدی ہ۔مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

ا۔چلھو اچلھوں گیا دلو ادلوں گیا ۲۔بھیڑ اجڑو اجڑوں نکھڑ گئی ہ۔۳۔نظرو انظروں اوڈھر تھی وینج ۴۔ہال نندرو انندروں اُٹھی آئے ۵۔احمد میڈ اتھجوں شریک ہ۔۶۔اٹھو اٹھوں لہہ پو ۷۔رسہ آڈھلو اآڈھلوں ترٹ پئے ۸۔پیرو اپیروں جتی نکل گئی ہ۔۹۔ہزارہ اہزاروں کپڑا گھن آ۔

3۔جے کر کہیں ظرف مکاں دے اخیر وچ حرف علت الف یا یائے معروف ''ی'' وچوں کوئی اک حرف نہ آوے ناں وت صفت

ظرفی مکانی بناون سانگے اوندے اکوں قاعدہ نمبر ۲ دا نگوں ''و'' یا ''واں'' دا ودھارا کر ڈتا ویندے۔ تے جے کر کہیں ظرف مکاں دے اخیر ''واؤ'' آونجے تاں وت اوندے اگوں ''و'' یا ''وَں'' دا ودھارا کیتا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

ا۔ اج میں سکھرو/ سکھروں ٹر پوساں ۲۔ بکھرو/ بکھروں کون آئے؟ ۳۔ جھنگو/جھنگوں آندڑ بس کوں حادثہ پیش آ گئے ۴۔ اسلم دی برات دادوَں آئی ء ۵۔ کوٹ ادوَں کیندا ٹیلیفون ہا۔ ۶۔ توں چکوالو/ چکوالوں کڈاں ٹر یا ہانویں ۷۔ اصغر سکردوَں ٹر پئے ۸۔ جمن شاہو/جمن شاہوں مجھ گھن آ۔

4۔ اینکھیں اسماء جنھیں دے اخیر ء چ الف یا یائے معروف ''ی'' آندی ء۔ تاں وت اوکوں حذف کر کے باقی دے اگوں ''ئیو'' یا ''ئیوں'' دا ودھارا کر کے صفت ظرفی وضعی یا مکانی بنائی وچ سگدی ء جیویں جو:

اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی
سبی	سبیوں	کوڑی	کوڑیوں	کراچی	کراچیوں	بارتھی	بارتھیوں
کوٹھا	کوٹھیوں	میلسی	میلسیوں	ڈہرکی	ڈہرکیوں	مری	مریوں

5۔ جہڑے اسمیں دے اخیر ء چ ہائے مختفی یا یائے مخفی الصوت ''ہ'' آونجے اوکوں حذف کر کے باقی دے اگوں ''ئیو'' یا ''ئیوں'' دا ودھارا کر کے صفت ظرفی وضعی یا مکانی بنائی وچ سگدی ء جیویں جو:

اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی
کوئٹہ	کوئٹوں	لاڑکانہ	لاڑکانیوں	مدینہ	مدینیوں	ہزارہ	ہزارئیوں
جہانیہ	جہانئیوں	ڈیرہ	ڈیرئیوں	لیہ	لیئوں	جدہ	جدئیوں

6۔ بعض اسماء جنھیں دے اخیر ء چ ہائے جلی الصوت آندی ء تاں وت اوکوں حذف کر کے باقی دے اگوں ''اں'' یا ''وں'' دا ودھارا کر کے صفت وضعی یا مکانی بنائی وچ سگدی۔

اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی
بانہہ	بانہاں، بانہوں	شیہہ	شیہاں، شیہوں	دانہہ	دانہاں، دانہوں
کانہہ	کانہاں، کانہوں	ڈہہ	ڈہہاں، ڈہہوں	لانہہ	لانہاں، لانہوں

7۔ **بعض اسم ظرف جہڑے جو صفت ظرفی دے طور تے وی ورتیے ویندن۔** آمنے سامنے، اوہرو پرو، سدھا سنوان اتراڈھی، اوڈھر، پچھوگی، نیڑے، کھلو، پریں، پرو بھرا، سولا، پچا دھڑ، پوادھڑ، لمو چڑ، اکھیڑ، ہرو چی، تھلو چی، تھلو چڑ، اخیری، پہلا، آرپار، موہری، وچالو، آندری، ہیری، اتاناں، اپٹھا، امو ندھا، سدھا، ہڈا کا، ترچھا، پسیلا، اتا نگڑ، ہٹھا نگر، ٹھیکے، کھبا، سجا، مو ندھی، جھنگو چی، منھالا، ڈونگھا، سر بھرئیں، ہیری ہیر، اندری اندر، پیریں بھر، ساندھوڑ اندھ، ہک سرو، پرلا، چودھاری، اڈیسل، اگیرے، پریرے، کنڈیتا، چنڈیتا، سراندی، سرو، سوڑا۔

8۔ کجھ اسماء یا اسمائے ظرف دے اکوں ''دا'' یا ''آلا'' والا حقہ کنڈھ کر ئیں صفات ظرفی وضعی یا مکانی بنائیاں وچ سگدئیں جیویں جو:

اگوں آلا، اگوں دا، پچھوں آلا، پچھوں دا، اوہرو آلا، اہرو دا، پرو آلا، پرو دا، کولھو آلا، کولھو دا، نیڑے آلا، نیڑے دا، پرے آلا، پرے دا، سراندی آلا، سراندی دا، پواندی آلا، پواندی دا، موہرآلا، موہردا۔

9۔ سرائیکی زبان دے لوظ جہڑے جو صفت ظرفی وضعی یا مکانی دے طور تے ورتیے ویندن:

الف: ہندی لوظ:

صفت ظرفی	معنی	صفت ظرفی	معنی	صفت ظرفی	معنی
آڑا	ترچھا، ٹیڑھا	آگا	اگلا حصہ	اگاڑی	اگلا حصہ
اگلا	پہلے کا	اگواڑا	مکان کا اگلا حصہ	سیدھ	سامنے کی طرف
سر	چوٹی	الٹا	اوندھا	پار	آخری حد
لمبا	طویل	پچھاڑی	پیچھے، عقب	پچھلا	پیچھے کا
سرا	کنارا، اخیر	پرلا	سب سے آخری	لمبوترا	دراز
پہلا	ابتدائی	تل	نیچے کا	ترچھا	ٹیڑھا

ب: سرائیکی لوظ:

صفت ظرفی	معنی	صفت ظرفی	معنی	صفت ظرفی	معنی
آدھلوں	درمیان سے	آڑا پاڑا	ہمسائیگی میں	آموسام/آم شام	آمنے سامنے
آندری	اندر والا	ابھا	شمالی	اُبھیڑ	شمالی باشندہ
اتا ہوں	اوپر سے	اتا نہاں	اوپر اوپر	ڈنبھاروں	مشرق سے
اچیرا	اونچا	اگاڑو	آگے سے	اگوان	آگے آگے، راہنما
اوڈھر	اوٹ میں	بزاری	بازار کا	بہری	بیرونی
کھڑانواں	افتی	پچھلگ	پیروی کرنے والا	پاندلا	آخر کا
سربھرئیں	سر کے بل	پواڈھی	مشرقی	سانویں	برابر میں
چنڈیلا/چنڈریتا	کونے والا	چھیکوی	آخری	سجیوں	داہنی طرف سے

ب: صفت ظرفی زمنی یا زمانی: انجھیں صفت ظرفی جنیں ءِچ وقت دے تعین دا تصور پاتا ونجے صفت ظرفی زمنی یا زمانی اکھیندی ءِ۔ مثال دے طور تے اہو کا پچھیترا، رُتا، گرمتا، موسمی، بے موساں، فجریں فجریں، دھمیں دھمیں، پرانہہ پھٹیں، بجھ ابھرینے، اویلا سویلا، اچا چیتی، ابڑ غت، اتوری، پرو کا، کڈئیں کڈئیں وغیرہ۔

صفت ظرفی زمنی یا زمانی بناون دے قاعدے: 1۔ ظرف زماں دے طور تے ورتیے ونجن آلے بعض لوظیں دے اخیر ءِچ ند کر کیتے "وکا" تے مونث کیتے "وکی" داو دھارا کر ڈیون نال صفت ظرفی زمنی یا زمانی بنائی ونج سگدی ءِ۔ مثال دے طور تے اے جملے

ڈیکھو:

ا۔کلھو کانظر نئیں آندا ۲۔ رتو کا کھاوا کہیں کوں یا دنئیں رہندا ۳۔ اصغر نزا نکے ویلھے دا ملتان توں روانہ تھی آئے ۴۔ فجر وکا سر ءِ چ ڈاہڈھا دَرد ہم ۵۔ ہس اہو کا ڈیہہ رہ پو۔

ظرف زماں	صفت ظرفی زمانی	ظرف	صفت ظرفی	ظرف	صفت ظرفی
اج	اہو کا، اہو کی	پر	پرو کا، پرو کی	رات	رتو کا، رتو کی
صبح	صبحو کا، صبحو کی	کلھ	کلھو کا، کلھو کی	فجر	فجر وکا، فجر و کی
نزان وا ویلھا	نزا نکا	ہنی	ہنو کا، ہنو کی		

2۔ بعض اردو، فارسی تے عربی اسمائے ظرف زماں دے اخیر ءِ چ یائے معروف ''ی'' گنڈھ ڈیون نال صفت ظرفی زمنی یا زمانی بنائی ونج سگدی ءِ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ اجکل موسمی بخار دا زور ءِ ۲۔ اسلم دا پیو وڈی نندر سم گیے ۳۔ محبت وقتی جذبہ نئیں بلکہ اے زمانی تے مکانی قید کنوں ماورا ءِ ۴۔ گنڈھ کپ دے اگوں کہیں وی شخص دا کھیسہ کپنی مٹی کھیڈ ءِ ۵۔ اتھوں وقتی ٹروں تاں وت وقتی گھر اپڑسوں۔

3۔ بعض اسمائے ظرف زمان دے اخیر ءِ چ ''یں'' یا ''ئیں'' دا ودھارا کر کے وی صفات ظرفی زمنی یا زمانی بنائیاں ونج سگدئین۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ جٹ فجریں کم تے نکلدے تے شامیں گھر ولدے ۲۔ یار! کڈ ہیں کڈ ہیں تاں ملنی آ گیا کر ۳۔ چھیڑو دھمیں مال چھڑیندن تے راتیں ولدن ۴۔ بجھ لعنتیں اجاں گھنڈ وی نئیں تھیا ۵۔ سنویں سجھیں موئے کوں کوئی کہرے سر پٹے ۶۔ پچھیں دا ماریاں گئیں تے ۷۔ توں ہمیشیں دیر نال آندیں۔

4۔ بعض اسمائے ظرف زماں دے اگوں ''الف'' یا ''ا'' یا ''را'' یا ''ترا'' دا ودھارا کر کے صفت ظرف زمنی یا زمانی بنائی ونج سگدی ءِ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ فصل اگیتری جھاڑ ہوں ۲۔ فصل پچھیتری پکھیں دا کھاج ۳۔ کو یا اتھیا کھڑے، ٹک پو ۴۔ بے موساں پھل بے لذتا ۵۔ گرتی سبزی کیڑے ای کیڑے ۶۔ پچھیرا کھاتے کم ڈوں ٹر ۷۔ ڈیسیا تو ہی ہس ابڑ غوثا آئیں۔

5۔ بعض اسمائے ظرف زماں دے اگوں ''و''، ''یا'' ''وں'' داودھارا کر کے صفت ظرفی زمانی بنائی ونج سگدی ءِ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ اجدا جھوں اجھوں گھروں ٹریے ۲۔ وقتوں ونج تے وقتوں ول ۳۔ منڈھوں نا نہہ تاں نہ کر ۴۔ ازلوں لکھیا نھیں بدلدا ۵۔ جیٹھوں ڈھا سا نوئوں مٹھا ۶۔ اسلم خمیسوں گھروں ٹریئے اجی تئیں نئیں ولیا ۷۔ میڈا ابھرا عمروں میں کنوں وڈے ۸۔ جڈوں لہوروں ولسیں تاں وت ملتان جلسوں۔

6۔ بعض مرکب اسمائے ظرف زماں جنھیں دے اخیر ''الف'' آندے تاں وت صفت ظرفی زمنی یا زمانی بناون سانگے انھیں

دے الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں ''ینے'' یا ''دے'' یا ''ئیں'' یا ''ئیں'' دا ودھارا کر ڈیندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ چٹ بجھ ابھرینے / ابھر دے گھروں ویندے تے بجھ لتھے ولدے۔ ۲۔ پہلی دے چن دے چڑھدئیں وی دیر نئیں لگدی تے لہندئیں وی دیر نئیں لگدی۔ ۳۔ سفر تے وخنی تاں پرانہہ پھٹے یا پرانہہ پھٹدے پڑیو۔ ۴۔ کم کم ہِچ ڈہہ گز روئیں پتہ نئیں لگدا۔ ۵۔ میں تا رالڈینے جوڑا جوساں۔

7۔ بعض مصادر دے اگوں جے کر "لادا، لاکن، لاکنیں، لاکنوں یا سیتی دا لاحقہ گنڈھ ڈیو تیکے تاں وت صفت ظرفی زمنی یا زمانی حاصل تھیندی ہِ۔ مثال دے طور اے جملے ڈیکھو:

ا۔ جمن لادے / لاکن / لاکنوں / لاکنیں / سیتی تل رون لگے یا دآئیو نے گھائی ۲۔ آون سیتی منڈھوں چٹی پٹی آئیں ۳۔ اصغر کراچی وچ لاکن اچ تئیں کوئی خط نئیں لکھیا۔ ۴۔ ہال سمن لاکنوں رون لگے اجاں تئیں روندا ویندے۔ ۵۔ پیو دے مرن سیتی پتر ہک ہئے دے چکیں ہکیں آ گئیں۔ ۶۔ پیو دے مرن لاکن اچ تئیں پتریں پیو دے ناں دی ہک شریمت وی نئیں کیتی۔

اے گالھ یاد رکھنی آلی ہِ جو لادا، لاکن، لاکنوں، لاکنیں شروع یا منڈھ دے معنی ہِچ در تیے ویندن جڈاں جو "سیتی" "وامعنی "فوراً" یا "جلدی" گھدا ویندے۔ اتے ڈیتے گئے جملئیں وچ اے فرق ڈٹھا وئچ سگدے۔ اتھاں جمن مزید مصادر لکھن دی گئی ضرورت کائینی تساں گئی وی مصدر گھن کر ئیں اتے ڈیتیں گئیں مثالیں دی بنیاد تے گئی وی جملہ بنا سگدے ہُ۔ اس مشق ضروری ہِ۔

8۔ مصادر دے مادہ مصدری (فعل امر) دے بعد جے کر ''دیں تئیں''، ''دیں توئیں'' یا ''دیں تیکر'' ودھاڈ تا دئیے تاں وت صفت ظرفی زمنی یا زمانی حاصل تھیندی ہِ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ میڈے ولدئیں توئیں / تئیں / تیکر اتھائیں رہویں۔ ۲۔ اے سئیں مردئیں توئیں / تئیں / تیکر نمازئیں چھوڑی۔ ۳۔ اماں سئیں ہڈھیندئیں توئیں / تئیں / تیکر نویں نروئی رہ گئی ہِ۔ ۴۔ کنوار پیو ما گھر ویندئیں توئیں / تئیں / تیکر روندی ٹری ہِ۔ ۵۔ میڈی منجھ ویاندئیں توئیں / تئیں / تیکر ملدی رہ ویندی ہِ۔

نوٹ جیہڑے مصدر دے فعل امر دے اخیر ہِچ کوئی حرف علت ہووے تاں اوندے اگوں ''ندیں'' دا ودھارا کیتا ویندے۔

9۔ اکثر اسمائے ظرف زماں دے اگوں کن، کنوں، کنیں، توئیں، تئیں، تیکر، دا دے، دی گنڈھ کر ئیں صفت ظرفی زمنی یا زمانی بنائی وئچ سگدی ہِ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ چند روی پندرھویں تئیں ول آویں ۲۔ اج کنوں سکول کھل گئین ۳۔ اج دی تازی خبر سنو ۴۔ کل دا اخبار پڑھیا ہاوی؟ ۵۔ جیٹھ کنوں ہاڑھ تئیں سخت گرمی ہوندی ہِ۔ ۶۔ ڈہہ مہینے دی ڈہویں تاریخ تیکر کراچی پہنچ وئچ۔ ۷۔ رات دا پندھ مکنی ہِچ نئیں آندا۔ ۸۔ اسلام صدئیں کنوں موجود ہِ تے صدئیں تئیں ڈسی۔ ۹۔ پرار کنوں وی وڈی کریہہ جم گئی ہِ۔

10۔ عدد قطاری مونث (پہلی، ڈوجھی، پنجویں، ڈہویں، وھویں وغیرہ) دے اگوں تئیں / توئیں / تیکر / کوں / کن / کنوں / کنیں وغیرہ گنڈھ ڈیو ں نال صفت ظرفی زمنی یا زمانی بن ویندی ہِ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔احمد پہلی کنوں میڈا اکلاسی ہے۔ ۲۔چندر تیرھویں تئیں ودھارہ ویندے۔تے چودھویں کوں پورا تھی ویندے۔۳۔میں مارچ دی پندرھویں تئیں کراچی ہُکے ویساں۔۴۔سکول لہہ مہینے دی ڈہویں کنوں کھل ویسن۔۵۔اپریل دی پہلی کنوں سندھ ہوچ کنکیں کوں کو پئے ویندن۔۶۔میں بارھویں تئیں پڑھیسے۔

مزید قطاری اعداد (مونث) گھن کر ئیں جملے بنائے وخ سگدن۔

11۔ بعض مرکب اسمائے ظرف زماں بطور صفت ظرفی زمنی یا زمانی ورتیے ویندن۔جیڑے جو کجھ ہوائے ہن۔راتی رات، ڈینہوں ڈینہہ، ڈینہہ پہ ڈینہہ، راتوں رات، فجری فجر، اجی اج، اجو اج، کلھی کلھ، کلھو کلھ، ویلھے کو ویلھے، ویلھے سو ویلے، اویلے سو ویلے، او یلے کو یلے، ادھی راتیں، ہر ہمیش، ساندھوڑا ندھ، کڈہیں کڈہیں، جڈاں کڈاں، جڈاں تڈاں، شامی شام، وارو وار، ہنئیں ہنئیں، ہنئیں لا، اویل سویل، دیر و دیر، دیگری دیگر، نماشی نماشاں، کڈانہہ کڈانہہ، کل کلاتھوں، نت ڈہاڑی، فجر پیشیں، اچا چیتی، نت نت، روز ڈہاڑی، پل پل، گھڑی گھڑی، لحظہ لحظہ، کڑ کدے ڈپہریں، کھکوی نماشاں، چئے ڈینہہ، اندھاری رات، پچھلی رات، اگلی رات، اگلے ڈینہہ، ہنئیں جھنیں، لہہ مہہ گھڑی، حال دی گھڑی، لہہ مہہ ویلھے، کڈہیں وی، پچھلے پہر، انھیں پہر، بک دم وغیرہ

12۔ کجھ ضمیراں جیہڑیاں جوتئیں تو ئیں یا تیکر کنوں پہلوں آ کر ئیں صفات ظرفی زمنی یا زمانی بنیدئین۔

اے: اے تئیں، اے تو ئیں، اے تیکر، اتنے تئیں، اتنے تو ئیں، اتنے تیکر۔

او: اوتئیں، اوتو ئیں، اوتیکر، اتنے تئیں، اتنے تو ئیں، اتنے تیکر۔

جو: جے تئیں، جے تو ئیں، جے تیکر، جڈاں تئیں، جڈاں تو ئیں، جڈاں تیکر، جتنے تئیں، جتنے تو ئیں، جتنے تیکر۔

توں: تڈاں تئیں، تڈاں تو ئیں، تڈاں تیکر، تڈانہاں تئیں، تڈانہاں تو ئیں، تڈانہاں تیکر، تتائیں، تس تو ئیں، تستیکر، تڈاہوئیں، تڈاہیں، تڈانہاں۔

کھنی: کڈاں تئیں، کڈاں تو ئیں، کڈاں تیکر، کڈانہاں، کڈاہوں، کڈاہیں، کڈی تئیں، کڈی تیکر، کڈی۔

13۔ کجھ سابقے جنھیں دے اگوں تئیں تو ئیں۔تے تیکر گنڈھ کر ئیں صفات ظرفی زمنی یا زمانی بنائیاں ویندئین۔

اجاں یا اجھی: اجاں تئیں، اجھی تئیں، اجاں تو ئیں، اجھی تو ئیں، اجاں تیکر، اجھی تیکر۔

جڈاں یا جڈن: جڈاں تئیں، جڈن تئیں، جڈاں تو ئیں، جڈن تو ئیں، جڈاں تیکر، جڈن تیکر

کڈاں یا کڈن: کڈاں تئیں، کڈن تئیں، کڈاں تو ئیں، کڈن تو ئیں، کڈاں تیکر، کڈن تیکر۔

کتنے، کتنے یا کیتلے: کتنے تئیں، کیتلے تئیں، کتنے تو ئیں، کیتلے تو ئیں، کتنے تیکر، کیتلے تیکر، کتنے تئیں، کتنے تو ئیں، کتنے تیکر۔

جتنے یا جتلے یا جیتلے: جتنے تئیں، جتنے تو ئیں، جتنے تیکر، جتلے تئیں، جتلے تو ئیں، جتلے تیکر، جیتلے تئیں، جیتلے تو ئیں، جیتلے تیکر۔

اِتنے، اِتلے، اِیتلے: اِتنے تئیں، اِتنے تو ئیں، اِتنے تیکر، اِتلے تئیں، اِتلے تو ئیں، اِتلے تیکر، اِیتلے، اِیتلے تئیں، اِیتلے تو ئیں، اِیتلے تیکر۔

اُتنے، اُتلے، اوتلے: اُتنے تئیں، اُتنے تئیں، اُتنے تو ئیں، اُتنے تیکر، اُتلے تئیں، اُتلے تو ئیں، اُتلے، تیکر، اوتلے تئیں، اوتلے تو ئیں۔

ج: صفت ظرفی، اسلوبی، طرزی یا قدری: انجھیں لوظ جیڑے جو کہیں شے دے مقام و مرتبے، وضع قطع، شکل وصورت،

حسن و قبح، رنگ و روپ، حالت و کیفیت دا تعین اوندے عدد یا اوندی جنس دے مطابق کریندن۔ انھیں کوں صفت ظرفی مقداری یا قدری داناں ڈتا ویندے۔ ڈوجھے لوظیں وچ کہیں وی شے دے وڈپ یا نڈھپ ، اُچپ یا جھکپ ، ٹھلپ یا ہٹھپ ، سُہڑپ یا کُہڑپ ، گولپ یا کرڑپ ، ڈونگھپ یا متھلپ وغیرہ کوں ظاہر کرن کیتے جہڑے لوظ ورتیے ویندن انھیں کوں صفت ظرفی مقداری یا قدری داناں ڈتا ویندے۔ مثال دے طور تے مکمل لاغر، کمزور، ضعیف، زبردست، ہوں، عظیم، اول، آخر حقیر وغیرہ۔

1۔ صفت ظرفی مقداری یا قدری دے طور تے ورتیے ونجن آلے کجھ لوظ تاں اتھیں ہوندن جنھیں کوں کہیں شے دے عدد یا جنس دے مطابق پھیر یا وچ سگدے جیویں جو:

واحد مذکر	جمع مذکر	واحد مونث	جمع مونث	واحد مذکر	جمع مذکر	واحد مونث	جمع مونث
ادھا	ادھے	ادھی	ادھیاں	اُچا	اچے	اچی	اچیاں
اچیرا	اچیرے	اچیری	اچیریاں	ادھورا	ادھورے	ادھوری	ادھوریاں
اتاولا	اتاولے	اتاولی	اتاولیاں	اتلا	اتلے	اتلی	اتلیاں

2۔ صفت ظرفی، اسلوبی، طرزی یا قدری کیتے ورتیے ونجن آلے لوظ جہڑے جو عدد (واحد، جمع) تے جنس (مذکر، مونث) کیتے کہ جھنیں استعمال تھیندن۔

لوظ	معنی	لوظ	معنی	لوظ	معنی	لوظ	معنی
آپھریئل	پھولا ہوا	آکڑیئل	اکڑا ہوا	آگوئی	راہنما	آگوو	آگے والا
آلسی	ست	اُتاڑو	اونچائی پر	ادھیک	ادھیڑ عمر	ادھیل	درمیانی
اُروار	اس پار	اگانہہ	آگے	اوجھڑ	دشوار	اوکھا	مشکل

د ـــــ صفت عددی

اے گالھ یاد رکھنی آلی وچ جو جیویں صفت کوں اسم گلیا ویندے اونویں ای عدد کوں وی اسم دے زمرے وچ شامل کیتا ویندے۔ ایں طرحاں عدد وی کہیں موصوف کنوں پہلوں آ کریں صفت دا کم ڈیندن۔ یعنی جنیں ویلھے اعداد کہیں شئے یا کہیں جاندار دے شمار (یعنی گنتری)، انداز (یعنی ترتیب)، درجے یا جاء (یعنی مقام) کوں نشابر کریندن تاں وت او اتھاں صفت گلیے ویندن۔ دراصل عدد دی تعریف تاں کجھ ایں ہے جو "عدد ہک انجھیاں اسم وچھڑا جو کہیں معدود (یعنی گلیے ونجن آلے) دی تعداد کوں ظاہر کریندے" مثال دے طور تے چار آدمی، پنج گھوڑے، چھی اُٹھ، ڈہ انڈے، ویہہ کرسیاں وغیرہ وغیرہ۔ انھیں مثالیں چار، پنج، چھی، ڈہ تے ویہہ عدد ہن جڈاں جو آدمی، گھوڑے، اُٹھ، انڈے تے کرسیاں معدود سڈے ویندن۔ ایویں ای صفت عددی دی تعریف کجھ ایں ہے جو "صفت عددی او صفت اے جہڑی جو اپنے موصوف دی گنتری، اوندی ترتیب، اوندے درجے یا اندازیا اوندے مقام یا جاء کوں نشابر کریندی وچ۔ مثال دے طور تے پہلا سبق، پنجواں گھر، ستواں اُٹھ، ادھی روٹی، پونا روپیہ، چوڑا دھا گہ۔ ڈوہیں پتر، چارے دھیریں تے اَٹھے جوان وغیرہ۔ انھیں مثالیں وچ پہلا، پنجواں، ستواں، ادھی، پونا، چوڑا، ڈوہیں، تے اٹھے عددی صفتاں

ہن۔جڈاں جو سبق، گھر، اٹھ، روٹی، رو پیہ، دھاگہ، پتر، دھیریں۔تے جوان موصوف ہن۔اسم عدد۔تے صفت عددی دیں اتے ڈتیں گئیں تعریفیں کنوں اے گالھ نتر کے سامنے آندی ہ جو اسم عدد۔تے صفت عددی ہ چ جتھاں ڈونگھا گالھ ڈسامو جود ہ اتھاں انھیں دے وچکار ہک واضح فرق وی مو جود ہ۔اوفرق اے ہے جو اسم عدد کنوں مراد کہیں وی معدود دی مطلق تعداد ہ۔جڈاں جو صفت عددی ہ چ لہ۔ہہ تعداد دی پوری پوری ترتیب، اوندا انداز۔تے اوندا مقام یا درجہ وی پاتا ویندے۔جیویں جو اتے ڈتیئں گئیں مثالیں کنوں اے گالھ نشا بر تھی کے سامنے آ گئی ہ۔

لہ۔ہہ وضاحت دے بعد اساں ڈہدے ئیں جو اعداد ڈو قسمی ہوندن۔ہکڑے او جہڑے جو کہیں شے دی صحیح تعداد ڈسیندن او "معین اعداد" اکھیندن۔۔تے ڈو جھے او اعداد جہڑے جو کہیں شئے دی ٹھیک ٹھیک تعداد ڈسیندے غیر معین اعداد دسڈیندن۔ جیویں جو کجھ لوک، کئی ڈنگر، ہوں کتاباں تھوڑا پانی، ڈھیر انب، یکے چھوہر ہوں ساریاں رناں وغیرہ وغیرہ۔

معین اعداد دیاں قسماں: معین اعداد دے صفات کوں بچ ونکیں ہ چ وٹڑیا وچ سگدے۔ا۔صفت عددی ذاتی یا شماری یا معمولی ۲۔ صفت عددی ترتیبی یا قطاری ۳۔صفت عددی اضافی ۴۔صفت عددی استغراقی ۵۔صفت عددی کسری

1۔ **صفت عددی ذاتی یا شماری یا معمولی:** انھیں صفت عددی جہڑی جو اپنے موصوف دی ٹھیک ٹھیک یا معمول دے مطابق تعداد ڈساوے صفت عددی ذاتی، شماری یا معمولی اکھیندی ہ۔مثال دے طور تے ہک، ڈو، ترے، ویہہ، پنجاہ، سو، ہزار، لکھ وغیرہ۔ ڈو جھے لوکیں ہ چ تمام قدرتی اعداد کہیں وی موصوف دی ذاتی، شماری یا معمولی صفت گنیندن۔

ا۔صفت عددی ذاتی، شماری یا معمولی دے طور تے ورتیے و نجن آلے او اعداد جڈاں فاعل دے طور تے آندن تاں وت انھیں دی لہ۔ہہ حالت کوں فاعلی حالت آکھیا ویندے۔مثال دے طور تے اے جملے ملاحظہ ہوون۔ا۔ہک گھوڑا بھجدا پئے ۲۔چار آدمی شہتیر چنی کھڑن ۳۔ویہہ روپیاں پک چکیئں ۴۔سو مزدور کم کریندے پئین ۵۔لکھ روپے گنی گھن۔وغیرہ وغیرہ

انھیں جملئیں ہک، چار، ویہہ، سو تے لکھ اعداد فاعلی حالت ہ چ ورتیے گئن۔ہک کنوں سو تئیں سرائیکی اعداد دی فاعلی حالت ہ چ کتری کجھ ایں ہے۔

ہک، ڈو یا ڈوں، ترے، چار، پنج، چھی، ست، اٹھ، نوں، ڈہ، یارھاں، بارھاں، تیرھاں، چودھاں، پندھراں، سولھاں، ستارھاں، اٹھارھاں، انویہہ، ویہہ، اکویہہ، باویہہ، تریویہہ، چویہہ، پنجویہہ، چھویہہ، ستاویہہ، اٹھاویہہ، انتریہہ، تریہہ، اکتریہہ، بتریہہ، تینتریہہ، چونتریہہ، پینتریہہ، چھتریہہ، ستتریہہ، اٹھتریہہ، انتالی، چالھی، اکتالی، بیالھی، ترتالی، چتالی، پنجتالی، چھتالی، سنتالی، اٹھتالی، انونجھاہ، پنجھاہ، اکونجھاہ، باونجھاہ، ترونجھاہ، چرنجھاہ، پنونجھاہ، چھونجھاہ، ستونجھاہ، اٹھونجھاہ، اناٹھ، سٹھ، اکاٹھ، باٹھ، ترسٹھ، چراٹھ، پنجاٹھ، چھیاٹھ، ستاٹھ، اٹھاٹھ، انتر، بہتر، اکتر، بہتر، تہتر، چہتر، پنجہتر، چھہتر، ستتر، اٹھہتر، اناسی، اسی، اکاسی، بیاسی، تریاسی، چراسی، پنجاسی، چھیاسی، ستاسی، اٹھاسی، انانوے، نوے، اکانوے، بیانوے، تریانوے، چرانوے، پنجانوے، چھیانوے، ستانوے، اٹھانوے، نزانوے یا ودھانوے، سو۔

سوکنوں اگوں گنتری کیتے سویں دی تعداد دے اگوں ہک کنوں نزانوے تئیں اعداد گنڈھ ڈتے ویندن۔جیویں جو ہک

سوہک، ہک سو پنج، ہک سو ستر، ڈو سوا کو نجھاہ، ترے سو اسی، چار سو نوے، اٹھ سو چالھی، نو سو ڑانوے، نو سو نڑانوے دے اگوں آلا ہند سہ ہزار ہوسی۔ ہزار دے بعد ڈہ ہزار وت لکھ، ڈہ لکھ، کروڑ، ڈہ کروڑ، ارب، ڈہ ارب، کھرب، ڈہ کھرب، نیل، ڈہ نیل، پدم علیٰ ہٰذا القیاس اے گنتری جاری رہسی۔ ڈہ شمیں کوں کٹھا کر کے ڈہاکا، ویہیں کوں وہارایا ویہاں۔ تے سویں کوں سینکڑہ وی آکھیا ویندے۔ جڈاں بارھیں شمیں دے مجموعے کوں درجن، ویہیں شمیں دے مجموعے کوں کوڑی آکھیا ویندے ایں ای سوسائیں دے مجموعے کوں صدی سڈیا ویندے۔ ساڈے دیہاتی وسیب دے لوک اجاں تئیں گنتری "ویہاں" دے حساب نال کریندن۔ مثال دے طور تے چالھی کوں ڈو ویہاں، سٹھ کوں ترے ویہاں اسی کوں چار ویہاں۔ تے سو کوں پنج ویہاں۔ سرائیکی زبان دا ہک خاص محاورہ ہ جو "صبر کر مہیں کوں لگ پتہ ویسی جو کتنے ویہاں سو تھیندے۔

اے ہک دلچسپ حقیقت ہ جو برصغیر پاک و ہند ءچ بولیں ونجن آلیں اکثر زبانیں دے اکھر (ہندسے) عام طور تے سنسکرت کنوں ای وجود ءچ آئیں۔ جڈاں جو اساں سرائیکی زبان دے اکھریں (ہندسیں) دا پیرا چیندے ہیں تاں اے کھراوی سنسکرت اکھریں تئیں وہنج پہنچدے۔ ڈو جھے لوظیں ءچ سرائیکی اکھر سنسکرت یا ہندی اکھریں کنوں ماخوذ ہن۔ تھیا کجھ ایں ہے جو سنسکرت کنوں پراکرت اکھر اخذ کیتے گئین۔ جڈاں جو پراکرت اکھریں کنوں ہندی۔ تے وت ہندی اکھریں کنوں سرائیکی اکھر وجود ءچ آئین۔ وترے وترے اکھریں دی بُت دی کہانی دا بیان دلچسپی کنوں خالی کائنی تاں وت اوڈہ ہدے ہیں جو اے اکھر کیویں وجود ءچ آئین۔

ہندسے	سنسکرت	پراکرت	ہندی	سرائیکی
1	ایکن	ایکا	ایک	ہک
2	دوا، دوی	دو	دو	ڈو، ڈوں
3	تری	تلی، ترنی	تین	ترے
4	چتر	چتاری، چتار	چار	چار
5	پنچن	پانچا	پانچ	پنج
6	شش	چھا	چھ	چھی
7	سپتن	ستا	سات	ست
8	اشٹھن	اٹھا	آٹھ	اٹھ
9	نوا، نون	نا	نو	نوں
10	دشن	دسا	دس	ڈہ

اے تے ڈتی گئی جدول کوں ڈیکھن نال اے پتہ لگدے جو پراکرت اکھریں کنوں ہندی اکھر بناون سانگے پراکرت اکھریں دے اخیر لے حروف علت عام طور تے حذف کر ڈتے گئین۔ جڈاں جو درمیانی حروف تے زور ڈتا گیے۔ جیویں جو ایکا،

پانچا، چھا، ستا، اٹھا، ناتے، دسا دا اخیری حرف علت "الف" حذف کر ڈتا گیے۔ جڈاں جوتر تی تے چتار تھوڑی جھنیں تبدیلی کر کے انھیں کوں تین چار بنا گھدا گئے۔ پر دوکوں دوا ای رہنی ڈتا گئے۔ ہنی اساں ہک کنوں دا تئیں سرائیکی اکھریں دی بُت تے غور کریندے ہیں۔

ہک: ہندی دا پہلا اکھر سنسکرت دے ایکن تے پراکرت دے ایکا کنوں ماخوذ ءِ۔ جڈاں جو سرائیکی دا اکھر ہندی اکھر دے پہلے الف کوں "ہ" نال بدل ڈیون نال وجود ءِ چ ائے۔

ڈو: ہندی دے ڈوجھے اکھر "دو" دی "ڈ" کوں "ڈ" ءِ چ تبدیل کر کے سرائیکی دا ڈوجھا اکھر ڈو بنایا گئے۔ جڈاں جو ہندی دا ڈوجھا اکھر سنسکرت دے اخیر لے "الف" کوں حذف کر کے بنایا گئے۔

ترے: سنسکرت دے ترتیجھے اکھر "تری" دی اخیر لی یائے معروف کوں یائے مجہول "ے" نال بدل کر ئیں سرائیکی دا ترتیجھا اکھر بنایا گئے۔

چار: پراکرت کنوں بنجن آلے ہندی دے چوتھے اکھر "چار" کوں بعینہ سرائیکی دا چوتھا اکھر تسلیم کر گھدا گئے۔

پنج: سنسکرت دے پنجویں اکھر "پنچن" دی اخیر لی "ن" کوں حذف کر کے سرائیکی دا پنجواں اکھر "پنج" بنایا گئے۔

چھی: پراکرت دے چھیویں اکھر "چھا" دے "الف" کوں یائے معروف (ی) ءِ چ بدل کر ئیں سرائیکی دا چھیواں اکھر بنایا گئے۔

ست: پراکرت دے ستویں اکھر "ستا" دا "الف" حذف کر ڈتا گئے۔ ایں طرحاں سرائیکی دا ستواں اکھر وجود ءِ چ آ گئے۔

اَٹھ: ہندی دے اٹھویں اکھر اٹھا دے اخیر لے "الف" کوں حذف کر کے سرائیکی دا اٹھواں اکھر "اٹھ" بنایا گئے۔

ڈہ: فارسی زبان دے ڈہویں اکھر "دہ" کوں سرائیکی لہجے دے ڈہویں اکھر "ڈہ" ءِ چ بدل ڈتا گئے یا پراکرت دا "دسا" وگڑ کر ئیں سرائیکی دا "ڈہ" بنیے۔

اے گالھ یاد رکھنی آلی ءِ جو سنسکرت دا پہلا اکھر "ایکن" ڈو لفظیں ای تے کن دا مرکب ءِ۔ سنسکرت "ای" دا معنی "آون" تے کن دا معنی "وجنی" ہے۔ لہٰذا "ایکن" دا مطلب اے تھیا جو "آپیں ای آوے" تے آپیں ای وجنے" ڈو جھے لفظیں ءِ چ "ہکلا آوے" تے ہکلا وجنے" کنی دلچسپ گالھ ءِ جو ہک کنوں نوں تئیں ہندے (اکھر) کلھے کلھے ہن یعنی انھیں نال کوئی ڈوجھا اکھر شامل کا نئیں۔ جڈاں جونوں کنوں اگوں بنجن آلے سارے دے سارے ذاتی، شماری یا معمولی اعداد ڈیا ڈو کنوں زائد اکھریں نال مل کر ئیں بندن۔ ہنی اتھاں ڈاہ دے اگوں آون آلے اعداد دی جدول ڈتی ویندی ءِ تاں جو انھیں دی بُت کوں سمجھنی آسان رہوے۔

ہندسے	سنسکرت	پراکرت	ہندی	سرائیکی
11	اکادشن	ایارہا	گیارہ	یارھاں
12	دوادشن	وارہا	بارہ	بارھاں
13	تریودشن	تیرہا	تیرہ	تیرھاں

14	چتر دشن	چودہا	چودہ	چوڈاں
15	پنج دشن	پن رہا	پندرہ	پندھراں
16	شودشن	سورہا	سولہ	سولھاں
17	سپٹ دشن	ستر ہا	سترہ	ستارھاں
18	اشٹ دشن	اٹھارہا	اٹھارہ	اٹھاراں
19	ان ویں شتی	ایکونوی سئی	انیس	انویہہ
20	ویں شتی	وی سئی	بیس	ویہہ
30	تریں شت	تیسا	تیس	تریہہ
40	چت واریں شت	چتالیسا	چالیس	چالھی
50	پنچاشت	پان ناسا	پچاس	پنجاہ
60	شش ٹی	سٹھی	ساٹھ	سٹھ
70	سپ تتی	ستری	ستر	ستر
80	اشتی	اسی ای	اسی	اسی
90	نوتی	ناوے	نوے	نوے
100	شت	ستا، سئیا	سو	سو
1000	سھسر	سھس	ہزار	ہزار
1000,00	لکش	.....	لاکھ (سو ہزار)	لکھ (سو ہزار)
1000,00,00	سھسر لکش	.....	کروڑ (سو لاکھ)	کروڑ (سو لکھ)
1000,00,00,00	ارب	.....	ارب (سو کروڑ)	ارب (سو کروڑ)
1000,00,00,00,00	کھرو	.....	کھرب (سو ارب)	کھرب (سو ارب)
1000,00,00,00,00,00	شت کھرو	.....	نیل (سو کھرب)	نیل (سو کھرب)
1000,00,00,00,00,00,00	.....	.....	پدم (سو نیل)	پدم (سو نیل)

اے گالھ قابل غور ءجو اساں جڈاں اتے ڈتی گئی جدول کوں ڈہدے ہیں تاں اے گالھ نشا بر تھی کرئیں سامنے آویندی ءجو انویہہ، ویہہ کنوں ہک ہندسہ گھٹ ءے۔ اتریہہ تریہہ کنوں ہک ہندسہ گھٹ، انتالی چالھی کنوں ہک ہندسہ گھٹ ءے۔ انواجھا، پنجھاہ کنوں ہک ہندسہ گھٹ اے۔ اٹھ سٹھ کنوں ہک ہندسہ گھٹ ءے۔ ڈو جھے لوظیں ءچ ہر دہائی آلے ہندسے کنوں پہلوں آون آلے ہندسے نال "اُن" دا سابقہ گنڈھ ڈتا گیے۔ یعنی انویہہ = اُن + ویہہ، اتریہہ = اُن + تریہہ وغیرہ وغیرہ۔ سوال پیدا تھیندے جو

آخر ایں کیویں کیتا گیئے ؟ اہ مہہ دا جواب اے ہے جو سنسکرت ءِ چ۔ ''اُن'' دا معنی ءِ '' ہک گھٹ'' اہنڈا جہڑ ے ہندسیں نال ''اُن'' دا سابقہ ڳنڈھیا گئے او ہندسے اپنے اگوں آون آلے ہندسے کن '' ہک گھٹ'' ہن۔ یعنی انویہہ، ویہہ کنوں ہک ہندسہ گھٹ ءِ۔ تے انتر یہہ، تریہہ کنوں ہک ہندسہ گھٹ ءِ۔ ایویں ای تمام دہائیں آلیں ہندسیں کنوں ''اُن'' دے سابقے آلے ہندسے ہک گھٹ ہن۔

2۔ جے کر موصوف جمع ہووے تاں وت صفت ذاتی، شماری یا معمولی دی عددی صورت وی جمع تھی ویندی ءِ۔ مثال دے طور تے اے جملے ملاحظہ ہوون۔

ا۔ بارھیں خلا میں جھگا سخ ۔۲۔ ویہیں روپئیں دے انگور گھن آ ۳۔ سخی سرورّ دے میلے ءِ چ ہزاریں لوکیں دا کٹھ ہوندے ۔۴۔ پنجیں گائیں دا ہس ایہو ہتی کھیر ءِ ۔۵۔ سویں منجھیں دی مہاگ داسئیں، پر ہُو دُکھ نئیں۔

اُتے ڈتیں گئیں مثالیں ءِ چ بارھیں خلا میں، ویہیں روپئیں، ہزاراں لوکیں، پنجیں گاہیں، سویں منجھیں ءِ چ جے کر موصوف جمع ہن ناں اعدادی عددی صورت وی جمع ءِ۔

3۔ بعض اوقات صفت عددی ذاتی، شماری یا معمولی دا جے کر موصوف جمع وی ہووے پر عدد واحد آندے۔ جیویں جو:

ا۔ میکوں صرف پنج ہزاریں دی لوڑھ ءِ۔۲۔ دریا دا سپر بدھن تے اٹھ کروڑیں دا خرچ تھی گئے ۔۳۔ ساڈی ضلعی حکومت نواریں دا بجٹ منظور کیتے ۔۴۔ میکوں وپار ءِ چ ڈہ ہزاریں دا گھاٹا آ گئے۔

اُتے ڈتیں گئیں مثالیں دے موصوف ناں جمع ہن پر عدد واحد ہن۔

4۔ بعض اوقات صفت عددی ذاتی، شماری یا معمولی ءِ چ موصوف دی واحد ہوندے تے عدد دی واحد ہوندے۔ جیویں جو:

ڈہ سو، پنج ہزار، چھی لکھ، چالھی کروڑ، تریہہ ارب، بارھاں کھرب وغیرہ۔

5۔ بعض اوقات بعض صفات عددی شماری، ذاتی یا معمولی نال "الف" کا، وَ، رایا اڑاوغیرہ دے لاحقے ڳنڈھ ڈتے ویندن جیویں جو: ہک کنوں ہگو، ہکاڑا، ڈوکنوں ڈواڑا، چار کنوں چوکا، چھی کنوں چھکا، ڈہ کنوں ڈہاکا، ویہہ کنوں وہارا، تریہہ کنوں ترہارا، چالھی کنوں چاھارا، ستر کنوں ستڑا، بہتر کنوں بہترا، پنجتر کنوں پنجترا وغیرہ وغیرہ دا ے اعداد تخمینہ ڈکھالݨ کیتے ورتیے ویندن۔

6۔ سرائیکی زبان ءِ چ سودے عدد دا جملئیں دی صورت ءِ چ ہک نویکلا انداز ءِ جہڑا جو جملے کوں خوبصورت وی بݨیندے تے زور داروی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ میں سوغریب سہی پر بے وفا نھیں ۔۲۔ سوتر لاکر، پر تھیسی او ہو جہڑا خدا کوں منظور ہوسی ۔۳۔ تیکوں سو دفعہ آکھیئم، کوڑنہ ماریا کر ۴۔ بخشش سو سو حساب جنوّ جنوّ ۵۔ او سو بد معاشیں دا ہک بد معاش ءِ۔۶۔ ہک ما نہہ سو سکھے ۷۔ سو منع کرو پر او اپݨی کیتی کنوں باز نئیں آندا۔ ۸۔ سوری لیکھا۔ تے جنوّ وی لیکھا۔

2۔ **صفت عددی ترتیبی یا قطاری:** اینجھیں صفت عددی جہڑی جو اپنے موصوف دی نمبر وار ترتیب دساوے صفت عددی ترتیبی اکھیندی ءِ۔ تے اوکوں قطاری لہہ واسطے آکھیا ویندے کیوں جو او اپنے موصوف دا قطاری نمبر ڈسیندی ءِ۔ ڈو جھے لوظیں جہڑا عدد گھت دی ترتیب کوں ظاہر کرے "عدد ترتیبی" ڳنیندے۔

1۔صفت عددی ترتیبی اپنے موصوف نال عدد، جنس یا حالت دے مطابق تبدیل تھیندی رہندی ہِ۔مثال دے طور تے:

مذکر	مونث	واحد	جمع	مذکر	مونث	واحد	جمع
پہلا	پہلی	پہلا	پہلے	ڈوجھا	ڈوجھی	ڈوجھا	ڈوجھے
ترتیجھا	ترتیجھی	ترتیجھا	ترتیجھے	چوتھا	چوتھی	چوتھا	چوتھے
پنجواں	پنجویں	پنجواں	پنجویں	ڈہواں	ڈہویں	ڈہواں	ڈہویں
ویہواں	ویہویں	ویہواں	ویہویں	سواں	سویں	سواں	سویں
ہزارواں	ہزارویں	ہزارواں	ہزارویں	لکھواں	لکھویں	لکھواں	لکھویں

پہلے چار قدرتی اعداد دی صفت ترتیبی (عدد تے جنس دے لحاظ نال) بے قاعدہ ہُندی ہِ۔پر اگلے غیر متناہی اعداد بناوݨ سانگے واحد نال واں، جمع نال ویں (و۔ے۔ں) مونث نال ویں (و۔ی۔ں) ایویں ای یا رھاں کن اٹھاراں تئیں اعداد دے آخری حرف "اں" کوں حذف کر کے باقی دے اگوں یائے معروف داودھارا کر ڈیوندے۔جیویں جویا رھاں کنوں یارھی، بارھاں کنوں بارھی، تیرھاں کنوں تیرھی، چودھاں کنوں چودھی، پندرھاں کنوں پندرھی، سولھاں کنوں سولھی، ستارھاں کنوں ستارھی، اٹھارھاں کنوں اٹھارھی ایویں ای ہزار کنوں ہزاری، لکھ کنوں لکھی، ارب کنوں ارببی، تے کھرب کنوں کھربی وغیرہ وغیرہ۔تے مذکر نال واں والا حقہ گنڈھیا ویندے جیویں جوا تے مثالیں ہِچ پیش کیتا گئے۔

2۔اردو دے اعداد ترتیبی کجھ ایں ہن: پہلا، دوسرا، تیسرا، چوتھا، پانچواں، چھٹا، ساتواں، آٹھواں، نواں، دسواں، بیسواں، تیسواں، چالیسواں، سواں، ہزارواں، لاکھواں، کروڑواں، اربواں وغیرہ وغیرہ۔

اردو دا پہلا، ڈوجھا، ترتیجھا، چوتھا، تے چھیواں بے قاعدہ ہُندن۔تے باقی اعداد دے اگوں سرائیکی اعداد دا اگوں "واں" دا لاحقہ گنڈھ ڈیوندے۔

3۔صفت عددی ضعفی یا اضعافی:

۱۔ اٹھیں صفت عددی جنکیں کنوں اے بتایا ویندے جو کوئی شے (موصوف) کتنے گنایا کتنے واری گݨیا گئے۔ڈوجھے لوظیں ہِچ جنکیں شے کوں (موصوف کوں) جتنے پھیرے گݨیا ویسی او اونہہ موصوف دی صفت شمار تھیسی۔

۲۔ اضعاف دا لوظی معنی ہِ "بجایا ڈوڑا" کرݨ۔ڈوجھے لوظیں ہِچ جڈاں جو کہیں شے (موصوف کوں) بجایا ڈوڑا کر کے گݨیا ویسی تاں وت او اونہہ موصوف دی صفت گݨی ویسی جیویں جو کوڑا، ڈوڑا، ترڑا، چوڑا وغیرہ وغیرہ۔

۱۔ ہک ہندسے کنوں گھن کر ئیں ڈہ ہندسیں تئیں صفت عددی ضعفی یا اضعافی کجھ ایں ہُنسی۔

واحد مذکر	جمع مذکر	واحد مونث	جمع مونث
کوڑا/ہکاڑا/ہکوا	.....	کوڑی/ہکاڑی/ہکوی	.....
ڈوڑا/ڈواڑا	ڈوڑے/ڈواڑے	ڈوڑی/ڈواڑی	ڈوڑیاں/ڈواڑیاں

ترَوڑا	ترَوڑے	ترَوڑی	ترَوڑیاں
چوڑا	چوڑے	چوڑی	چوڑیاں
پنجوڑا	پنجوڑے	پنجوڑی	پنجوڑیاں
چھوڑا	چھوڑے	چھوڑی	چھوڑیاں
ستوڑا	ستوڑے	ستوڑی	ستوڑیاں
اٹھوڑا	اٹھوڑے	اٹھوڑی	اٹھوڑیاں
نھوڑا	نھوڑے	نھوڑی	نھوڑیاں
ڈھوڑا	ڈھوڑے	ڈھوڑی	ڈھوڑیاں

2۔ ڈ ہ کنوں وڈھیک اعداد دی صفت ضعفی یا اضعافی بنڑاون سانگے اعداد دے اگوں ''سماں'' ''واری'' یا ''دفعہ'' دا لوظ گنڈھ ڈ تا ویندے جیویں جو:

یارھاں سماں	یارھاں واری	یارھاں دفعہ	بارھاں سماں	بارھاں واری	بارھاں دفعہ
ویہہ سماں	ویہہ واری	ویہہ دفعہ	تریہہ سماں	تریہہ واری	تریہہ دفعہ
چالھی سماں	چالھی واری	چالھی دفعہ	پنجاہ سماں	پنجاہ واری	پنجاہ دفعہ
سٹھ سماں	سٹھ واری	سٹھ دفعہ	ستر سماں	ستر واری	ستر دفعہ
سو سماں	سو واری	سو دفعہ	ارب سماں	ارب واری	ارب دفعہ

3۔ بعض اعداد دی صفت ضعفی یا اضعافی کجھ ایں وی بنائی ویندی ہ۔ جیویں جو بکہر، ڈ و ہر، تریہر، چوہر یا چوسر، پنجو ہر، چھو ہر، ستو ہر، اٹھو ہر وغیرہ وغیرہ۔

4۔ اردو اعداد دی صفت ضعفی یا اضعافی بنڑاون سانگے انھیں دے اگوں ''گنا'' دا ودھارا کیتا ویندے جیویں جو دو گنا یا دگنا، تین گنا یا تگنا، چار گنا یا چوگنا، پانچ گنا یا پنج گنا، دس گنا، بیس گنا، چالیس گنا، سو گنا، ہزار گنا، لاکھ گنا، کروڑ گنا وغیرہ وغیرہ۔

5۔ فارسی اعداد دی صفت ضعفی یا اضعافی بنڑاون سانگے انھیں دے اگوں ''چند'' دا ودھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو دو چند، سہ چند، دہ چند، سو چند، ہزار چند وغیرہ وغیرہ۔ ایں کنوں علاوہ فارسی دے اعداد نال ''ہا'' دا لاحقہ دی استعمال کیتا ویندے۔ صدہا، ہزارہا، کروڑہا وغیرہ وغیرہ۔

6۔ ڈ ہ دے بعد آون آلے اعداد کنوں صفت ضعفی یا اضعافی بنڑاون سانگے ''یں'' دا ودھارا کر ڈ تا ویندے۔ انھیں صورت اعداد دی مجمل صورت گنتی ویندی ہ۔ جیویں جو یارھیں، بارھیں، تیرھیں، چوڈیں، سویں، ہزاریں، لکھیں، کروڑیں وغیرہ وغیرہ۔

7۔ بعض اعداد دی مجمل صورت کجھ ایں وی ہوندی ہ۔ جیویں جو ہکا، دکا، ترکا، چوکا، پنجا، چھکا، ستا، اٹھا، نواں، ڈہاکا، وہارا، ترہارا، چاہارا، سینکڑہ وغیرہ۔ اُتے ڈ تے گئے مجمل صورت آلے اعداد تخمینے دے طور تے وی ورتیے ویندن۔

4۔ صفت عددی استغراقی:

اعداد دی اُنجھیں صورت جہڑی جو اپݨی گݨت دے ساریں شئیں کوں ظاہر کرے اعداد دی استغراقی صفت گݨی ویندی ءِ۔

جیویں جوا ے جملے ڈیکھو:

۱۔ چارے/نجو/چارے دے چارے/نجو/چارئی/نجو یا چارئی دے چارئی/نجو تے گھا کپ گھوݨ۔

۲۔ پنجے، پنجے دے پنجے، پنجئی، پنجئی دے پنجئی کن نپ کھڑو۔

۳۔ اسلم دیاں چھیے، چھیے دیاں چھیے، چھیئی، چھیئی دیاں چھیئی دھیریں پرنیج گین۔

i۔ ہکے، ڈوہیں، تریے، چارے، پنجے، چھیے، ستے، اٹھے، ڈھیئے، ویہئے، تریہئے، چالھیئے، پنجاہے، سٹھئے، ستریئے، اسیئے، نویہئے، سینکڑے، ہزارے، لکھے، کروڑے وغیرہ وغیرہ۔

ii۔ ڈہائیں، تریائیں، چوائیں، پنجاہیں، چھیاہیں، ستاہیں، اٹھاہیں، نواہیں، ڈہائیں وغیرہ۔ ڈہ اعداد دے اگوں صفت عددی ضعفی یا اضعافی قاعدہ نمبر 6 یٹھ ڈتے گئے اعدد دی مجمل صورت ءِچ لکھی ویسی۔

iii۔ اعداد دی استغراقی صورت کجھ ایں وی بݨدی ءِ۔ ڈوہئی، تریہئی، چوائی، پنجائی، چھیائی، ستائی، اٹھئی، نوائی، ڈھیہئی، ڈہ دے اگوں آون آلے عدد کیتے انھیں نال ''ای'' داودھارا کر ڈتا ویندے جیویں جو یارھاں ای، باراں ای، ویہہ ای، چالھی ای، سوای، ہزارای وغیرہ وغیرہ۔

5۔ صفت عددی کسری:

اُنجھیں اعداد جہڑے جو اپݨے موصوف دی کسر کوں ظاہر کرن ڈوجھے لوظیں ءِچ او عدد جہڑے جو کہیں ہنے عدد دے حصے کوں ظاہر کرن۔ اعداد دی کسری صورت گݨی ویندی ءِ۔

واحد مذکر	جمع مذکر	واحد مونث	جمع مونث	واحد مذکر	جمع مذکر	واحد مونث	جمع مونث
ادھ/ادھا	ادھے	ادھی	ادھیاں	پونا، مُنا	پونے، مُنے	پونی، مُنی	پونیاں، مُنیاں
سوا، سوایا	سوا، سوائے	سوائی	سوایاں	ڈڈھ، ڈیڈھا	ڈیڈھے	ڈیڈھی	ڈیڈھیاں
ڈڈھوڑا	ڈوڈھوڑے،	ڈڈھوڑی	ڈڈھوڑیاں				

iv۔ پورے قطاری اعداد دے اگوں ''حصہ'' دا لاحقہ گنڈھ کرئیں صفت عددی کسری بݨائی ونج سگدی ءِ۔ جیویں جو ڈوجھا حصہ، ترنجھا حصہ، چوتھا حصہ، پنجواں حصہ، چھیواں حصہ، ناواں حصہ، تیرھواں حصہ، ویہواں حصہ، چالھیواں حصہ، سواں حصہ، ہزارواں حصہ، لکھواں حصہ، کروڑواں حصہ وغیرہ وغیرہ۔

v۔ صفت عددی کسری اردو ردی طرز تے بݨدے ہوئے اعداد دی صورت ءِچ وی لکھی ونج سگدی ءِ۔ جیویں جو ۵۱/۷ (پنج بٹا ست یا پنج دا ستواں حصہ) ۹۱/۱۳ (نوں بٹا تیرھاں یا نوں دا تیرھواں حصہ)، ۱۱/۲۵ (یارھاں بٹا پنجو ویہہ یا یارھاں دا پنجویہواں حصہ)

4۔ **کجھ سرائیکی دے کسری مرکبات:**

ڈوڑی ڈراگل، سوہناں سوایا، سوہناں سوڈھا، اڈھورانا، اڈھلاپی، اڈھاپیدھا، اڈھ مغزا، اڈھوادھ، اوناں پوناں، ڈڈھ سلھا، بھورا گھاوغیرہ وغیرہ۔

5۔ **اردو دے کسری اعداد:**

پاؤ، چوتھائی، تہائی آدھا، پونا، پون، سوا، ڈیڑھ، اڑھائی، ساڑھے۔

6۔ **صفت مقداری:**

صفت مقداری اوصفت ہوجہڑی جوکہیں اسم دی مقدار کوں ظاہر کرے۔صفت مقداری معلوم کرن دے تڑے پیانے ہن یعنی تولن کیتے مپن کیتے۔تے گھننی کیتے۔

i۔ **تولن دے پیانے:**

چاول، رتی، ماشہ، تولہ، شارک (چھٹانگ)، اڈھ پا، پا (ایک پاؤ=چوتھائی سیر)، اڈھ سیر، سیر، اڈھ دھڑی (اڈھائی سیر)، بک دھڑی (پنج سیر)، اڈھ من (۲۰ سیر)، من (۴۰ سیر)، بوری (اڈھائی من)۔

تولن دے پیانیں دی تفصیل:

۸ چاول= بک رتی	۸ رتی= بک ماشہ	۱۲ ماشہ = بک تولہ	۵ تولہ = بک شارک
۴ شارک = بک پا	۴ پا= بک سیر	۵ سیر = بک دھڑی	۴ دھڑی=اڈھ من
۸ دھڑی= بک من	اڈھائی من = بک بوری	۴ بوری= بک بار	۴ بار= بک پتھ

ii۔ **مپن دے پیانے:** پان، پڑوپی، ٹوپہ، پائی، چوٹھ، بار، پتھ (۶ چوٹھاں)۔

مپن دے پیانیں دی تفصیل:

۴ پانیاں= بک پڑوپی	۴ پڑوپیاں= بک ٹوپہ	۴ ٹوپے= بک پائی
۴ پایاں= بک چوٹھ	۴ چوٹھاں= بک بار	۴ بار= بک پتھ

iii۔ **گھننی دے پیانے:**

انگریزی دے پیانے: انچ، فٹ، گز، فرلانگ، میل۔

دیسی پیانے: چپا، گٹھ، ہتھ، کرہوں (ایک قدم یا ایک کرم یا تین ہاتھ)، جریب، کوہ (کوس)۔

رقبے دے پیانے: ہتھ (۵. ۵ فٹ)، سرسائی (ایک مربع کرم یا ۳×۳ ہتھ)، مرلہ (نوسرسائی یا ۳×۳ کرہوں)، کنال (بیس مرلے)، وگھا یعنی (چار کنال)، ایکڑ (آٹھ کنال)، مربع (پچیس ایکڑ)۔

7۔ **اعداد غیر معین یا مبہم اعداد:** اتجھیں اعداد جنھیں کنوں کہیں شے دی درست تعداد معلوم نہ تھیوے یا اتجھیں اعداد جنھیں کنوں درست تعداد دا پتہ نہ لگ سگے غیر معین یا مبہم اعداد آکھیندن۔مثال دے طور تے:

الف: کئی، کئی ہک، سب یا سبھے یا سبھو، کُھاں یا کُھیں، سبھنیں یا سبھناں گُل، یکے سارے، ہوں، ہوں سارے، ڈھیر، ڈھیر سارے، ڈھگ، ڈھگ سارے تھولا تھولا تھولے تھولے تھولے جھنیں تھولے ہوں، درھے، درھے سارے، درگ، درگ سارے، ادھے پچدھے، کجھ، کجھ کاں، ان کھٹ، ان مٹنے، ان گنے، بے شمار، ذری، ذری ہک، کجھ کجھ، ہوں ہوں، ہوں کجھ، ڈھیر کجھ، خس جتلا، چوندھی جتلا قطرے جتلا، سویں، ہزاریں، لکھیں، کروڑیں، اربیں، کھربیں۔

ب: گنتری دے لوظیں دے اگوں "ہک" یا "کھن" داودھارا کر کے غیر معین یا مبہم اعداد ٹائے وَنج سگدن جیویں جو:
کئی ہک، ڈہ ہک، ویہہ ہک، سو ہک، پنجاہ ہک، ہر ہک، ذری ہک، کجھ ہک، خس ہک، چوندھی ہک، قطرہ ہک، سو کھن، ہزار کھن، پنجاہ کھن، لکھ کھن، کروڑ کھن وغیرہ وغیرہ۔

ج: کجھ اتجھیں اعداد جنھیں کنوں ونڈ ولچھ (تقسیم) دے معنی نکلن تقسیمی اعداد اکھیندن توڑے جوا ے اعداد ظاہری طور تے معین اعداد وانگوں نئیں لگدے پر صفاتی طور تے غیر معین اعداد گنیے ویندن۔ مثال دے طور تے ہک ہک آدمی، چار چار چھوکرے، پنج پنج گائیں، سو سو چھے، ہکو ڈکڑ زناور، گھٹو گھٹ و دھو دھ، ڈو چار، پنج ڈاہ، سو پنجاہ وغیرہ وغیرہ۔

د: اعداد غیر معین یا مبہم اعداد کیتے کجھ ہنے لوظ وی استعمال تھیندن۔ اے لوظ عام طور تے تعداد یا مقدار کیتے ورتیے ویندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ کنتا پندھ نہڑ گئے ۲۔ دھما کے وچ کتنے آدمی مر گئین ۳۔ جتلا کھا سگدیں کھا گھن ۴۔ اتلا نہ کھا جو بیمار تھی ونجیں ۵۔ جتلا گڑ اتلا مٹھا، اوکوں جتی کتی سمجھئے پر اوندی سمجھ وچ کجھ نئیں آیا۔ ۶۔ جتلی وڈی قد دس اتلا وڈا بے وقوف ہے۔ ۷۔ میں خوب جانداں جو توں کتلے پانی وچ ہیں۔ ۸۔ کیڈی وڈی قد ہی پر عقل نھوی آئی ۹۔ توں ایڈا وڈا وی نوھیں تھیا جو میڈے نال برابر میچیں۔ ۱۰۔ اُٹھ جیڈا وڈا تھیا مترن نہ سکھیا۔

اُتے ڈتے گئے جملیں کنوں معلوم تھئے جو جتنا، کتنا، اتنا، جتلا، کتلا، اتلا، جتنے، کتنے، اتنے، جتلے، کتلے، اتلے، جتنی، کتنی، اتنی، جتلی، کتلی، اتلی تے جتی، کتی، اتی، وغیرہ وغیرہ غیر معین تعداد یا مقدار یا وزن کیتے ورتیے گین، ایویں ای جے کر انھیں ڈتے گئے لوظیں دے اگوں سارا، سارے یا ساریاں داودھارا کر ڈتا ونجے تاں گالھ وچ مزید زور پیدا کیتا وَنج سگدے۔ مثال دے طور تے کتلا سارا، اتلا سارا، اتنے سارے، اتلیاں ساریاں، جتی ساریاں وغیرہ وغیرہ۔

ر: صفت ضمیری یا اشاری: ضمیر یا اشارے دے او لوظ جیڑے جو کہیں اسم یا کہیں ہی ضمیر دے اگوں آ کر ئیں اوندی صفت بیان کرن۔ اوندی تخصیص ظاہر کرن یا ول انھیں دے پاسے کوئی اشارہ کرن انھیں کوں صفت ضمیری یا اشاری آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ تیکوں کنیں مارے ۲۔ میڈا پتر تیئں جیڈا ہے ۳۔ توں کتھوں آندا ئیں ۴۔ ساری دنیا میڈی دشمن ہے ۵۔ جتلا کھلسیں اتلا روسیں ۶۔ ڈس کیہاں درد ہووی ۷۔ اتجھاں کم نہ کر جو ول پچھتانونہ پووی ۸۔ کیندیاں کیندیاں منتاں کریسیں۔

اُتے ڈتے گئے جملیں وچ کہیں تیئں جیڈا، کتھوں، ساری، جتلا، اتلا، کیہاں، اتجھاں تے کیندیاں وغیرہ صفت ضمیری یا اشاری ہن۔

مزید صفات ضمیری اشاری:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
اے	اے	او	او	اوہو	اوہے	اوہا	اوہے
جو	جو	اونہہ	انھیں	اونہہ	انھیں	میں	اساں
توں	تساں	تیئیں	تساں	کنہیں	کنھیں	جئیں	جنھیں
کئی	کئی	میکوں	ساکوں،اساکوں	تیکوں	تہاکوں،تساکوں	اوکوں	انھیں کوں
جہڑا	جہڑے	جہڑی	جہڑیاں	کہڑا	کہڑے	کہڑی	کہڑیاں
اہڑا	اہڑے	اہڑی	اہڑیاں	تہڑا	تہڑے	تہڑی	تہڑیاں
اتلا،اِتلا	اِتلے،اِتلے	اُتلا،اوتلا	اُتلے،اوتلے	اِتلی،اِتلی	اِتلیاں،اِتلیاں	اُتلی،اوتلی	اُتلیاں،اوتلیاں
جتلا،جیتلا	جتلے،جیتلے	جتلی،جیتلی	جتلیاں،جیتلیاں	کتلا،کیتلا	کتلے،کیتلے	کتلی،کیتلی	کتلیاں،کیتلیاں
اینجھاں	اینجھیں	اینجھی	اینجھیاں	جیجھاں	جیجھیں	جیجھی	جیجھیاں
کیجھاں	کیجھیں	کیجھی	کیجھیاں	اوجھاں	اوجھیں	اوجھی	اوجھیاں
لیڈا	لیڈے	لیڈی	لیڈیاں	اوڈا	اوڈے	اوڈی	اوڈیاں
کیڈا	کیڈے	کیڈی	کیڈیاں	جیڈا	جیڈے	جیڈی	جیڈیاں
اُنتے	اُنتے	اِنتے	اِنتے	کتنے	کتنے	جتنے	جتنے
کتھاں	کتھاں	اِتھاں	اِتھاں	اُتھاں	اُتھاں	جتھاں	جتھاں
سارا	سارے	ساری	ساریاں	سہو	سہے	سہو	سہڑیاں
اڈے،ایڈے	اُڈے،اوڈے	کیندا	کیندے	کیندی	کیندیاں	جیندا	جیندے
جیندی	جیندیاں	کنھاں	کنھیں	کیہی	کیہاں	جنھاں	جنھیں
جنھی	جنھاں						

س: صفت مرکب: اینجھیں صفت جہڑی جو ہک کنوں وڈھیک اوظیں نال مل کر ئیں نئی ہووے اوکوں صفت مرکب آکھیا ویندے۔ صفت مرکب بناون دے کجھ خاص طریقے اے ہن۔

الف: کہیں اسم دے اگوں کہیں ہک صفت دے گانڈھے نال جیویں جو: اکھیں سُجا، نک بھنّاں، وات پاڑیا، ڈڈھ مُٹھا، جھجھ رس، جنگھ بھنّاں، جتھ وسو، سر مُتھوں، کنوں ہٹاو غیرہ وغیرہ۔

ب: کہیں اسم دے اگوں اسم دے گانڈھے نال جیویں جو: اکھیں ڈِٹھا، دردیں ماریا، کنھیں کھتھا، ناتگیں کھادا، سر چڑھیا، دُکھیں بھنّاں، پیریں پاتا، متھیں ڈِتا، پیڑی چڑھیا، ڈاڑھی مُنیا، واتوں کڈھیا، گھروں تر ٹھاو غیرہ وغیرہ۔

ج: کہیں اسم دے اگوں ضمیر دے گانڈھے نال جیویں جو تل بتی، گٹھ جیڈا، چند رجھیاں، پہاڑ دا نگوں، سرتیئں وغیرہ۔

د: اسم دے اگوں امر دا صیغہ گنڈھن نال جیویں جو: گنڈھ کپ، لچ پال، پیڑی پوڑ، آنھیں پوڑ، رن چھوڑ، ہتھ بدھ، کور پٹ وغیرہ وغیرہ۔

ر: ہک ضمیر دے اگوں ڈوجھی ضمیر دے گانڈھے نال جیویں جو: تیئں جہوا، مئیں جھیاں، آپ جیڈا، اونہہ سنواں، تیئں جتلا، اوہو جھیاں، لدھو جتنا وغیرہ وغیرہ۔

س: اسم ظرف دے اگوں اسم مفعول دے گانڈھے نال جیویں جو: ایتھوں ستا، اتوں لتھا، اگوں پٹھا، پچھوں چڑھیا، منڈھوں ترٹا، بہروں آیا، گھروں ترٹھا، دلوں گیا، چلھوں گیا وغیرہ وغیرہ۔

ش: کجھ اتھیاں ترکیباں جنھیں وچ نہ تاں حروف ربط شامل ہوندن۔ تے نہ ای کہیں موصوف دی خبر پوندی وچ جیویں جو: ہولا پھل، پتلا پتنگ، سُکا کاناں، سُکا ڈھینگر، پتلا چھنگ، سُکا تیلی، کوڑا زہر، مٹھا کھنڈ، پتلا ڈانور، پھکا کھوس، مٹھا ماکھی، پتلا نڑکی، ساوا کچوچ، ساوا گھا، رتا لال، کالا دھوں، کالا مُھنگ، کالا شیدی، چٹا کھیر، بُھورا بھا، پیلا پھپھس، پیلا پھپھڑی، موٹا منجھ، موٹا ٹپا، کھٹا ٹیٹ، سکی کاٹھی، لمبا ڈنگی، پولا کھگل، کالا کٹھ، کالا شمور، کالا کٹاناں، سدھا کانجنی، تتا بھا، ٹھڈا ٹھار، ٹھڈا برف، کالا بھت، ہڈھا کھپڑ، ہڈھا کھانگھا، ہڈھا بھولوں، ہڈھا پہر، چھتی گدڑی، پتلا پوں، اندھارا گھپ، ٹھلھا سُتر، ٹھلھا دول، سیاناں کاں، چٹا کھڈھو روغیرہ وغیرہ۔

ص: کجھ منفی صفات آلیاں ترکیباں جیویں جو: ان پھر، ان مل، ان منیا، ان تلیا، ان ڈٹھا، ان کنڈھیا، ان دھوتا، ان پاتا، ان چک، ان چتیا، ان گجھا، ان سیتا، ان بھانڈا وغیرہ وغیرہ۔

ض: کجھ مشابہت پیدا کرن آلے مرکبات جہڑے جو بطور صفت ورتیے ویندن جیویں جو: ہکو جھیاں، ڈاسارا، تاجھیاں، رات دانگوں منجھ آلی کار، چن ریت، ہرن اکھا، مُول سرا، کال واتا، پھل رنگا، ہاتھی جیڈا، کھیر دانگوں چٹا، چند رجھیاں مکھڑا وغیرہ وغیرہ۔

صفت دے درجے: عام طور تے صفتیں دا مقابلہ ترے صورتیں وچ کیتا ویندے۔ انھیں صورتیں وچوں پہلی صورت کوں "صفت خالص، صفت نفسی یا صفت ذاتی آکھیا ویندے۔ ڈوجھی صورت کوں صفت تفضیلی یا صفت بعض تے تیجھی صورت کوں صفت مبالغہ یا صفت کل داناں ڈتا ویندے۔

1 **صفت خالص یا صفت نفسی یا صفت ذاتی:** صفت خالص یا صفت نفسی یا صفت ذاتی او صفت ہوندی وچ جیہدا تعلق فقط اپنے موصوف نال ہوندے۔ یعنی او صرف اپنے موصوف دی وصف بیان کریندی وچ۔ ڈوجھے لوظیں وچ اے صفت ہک انجھیں صفت ہوندی وچ جہڑی جو اسم (موصوف) دی فقط اینٹی ذات تیئں محدود ہوندی وچ۔ جیویں جو سوہنا، مٹھا، بکھا، پھکا، کالا، پٹا، کورا، گوڑا، سچا، بُرا، ہڈھا، پولا وغیرہ۔

2 **صفت تفضیلی یا صفت بعض:** صفت دا او درجہ جنیں وچ ہک شے دا ڈوجھی شے نال مقابلہ ظاہر تھیوے۔ ڈوجھے لوظیں وچ

چ صفت دے اولوظ جہڑے جو ڈو جھے اسمیں یا ڈو جھیں ضمیریں دی ہک ہئے نال مشابہت، مسابقت یا فضیلت کوں ظاہر کرن۔ جیویں جو ماکھی کنوں مٹھا، کیر ے کنوں کوڑا، پتر کنوں وڈی، میں توں چرگاں وغیرہ وغیرہ۔ لہٰذا کن، کنوں یا توں او چھوٹے چھوٹے لوظ ہن جہڑے جو ہک شے (اسم) دی ڈو جھی شے (اسم) نال مقابلے یا فضیلت کوں ظاہر کریندن۔ جہڑاں جو فارسی زبان ءچ اہمہ وصف دے اظہار کیتے صفت دے اگوں "تر" داو دھارا کر ڈتا ویندے۔ جیویں جو حسین تر، بدتر، نیک تر وغیرہ۔

3 **صفت مبالغہ یا صفت کُل:** صفت مبالغہ یا صفت کُل صفت دا او درجہ ءجہڑا جو ہک موصوف دی ہک کنوں وڈھیک اسمیں نال مقابلے، برتری، فضیلت یا مشابہت کوں بیان کرے۔ مثال دے طور تے اصغر ہنھیں بھرانویں کنوں زیادہ ذہین ءہ۔ احمد ساریاں وچوں بہادر ءہ۔ اکبر کنوں وڈھیک کون تکھا ءوغیرہ۔

☆ i) مشابہت پیدا کرن کیتے سرائیکی زبان دے ہوں سارے لوظ ورتیے ویندن جیویں جو ہوں، ہوں سارا، ڈھیر، ڈھیر سارا، ڈھگ، ڈھگ سارا، ودھ، ودھیک، وڈا، ہوں وڈا، رہ، اصلوں، منڈھوں، ڈاڈھا، کتھائیں، کنوں، کنیں، کن، وانگوں، وانگیں، وانگر، جھیاں، جیجھاں، سنواں، ہک، وچوں وغیرہ وغیرہ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو: اونہہ کنوں ودھ بیا کون سوہنڑاں ءہ۔ او وڈا رذیل شخص ءہ۔ توں رہ کمینہ ہیں۔ حمید اصلوں کھیڑا شخص ءہ۔ چوری جاری منڈھوں شراب کم ءہ۔ امجد کتھائیں سیانا ں چھوہر ءہ۔ او ہک ذہین آدمی ءہ۔ او سوئنیں وچوں سوہنڑاں ءہ۔ او ہک بد ذات شخص ءہ۔ اصغر رہ کو ہڑا ءہ۔ اے اصلوں بھیڑی گالھ ءوغیرہ وغیرہ۔

☆ ii) مشابہت پیدا کرن دا ہک بیا طریقہ اے وی ہے۔ جملے ڈیکھو: میں جھیاں گنہگار گئی بیا ہوسی؟ اللہ سئیں میں جھئیں گنہگار کوں وی معاف کر ڈیسی۔ چھوہڑ جیڈا منہ، چیپے جیڈے ڈنڈ، ہر بوزے وانگوں مٹھا، ماسی ماءجھئیں، او کیڈا اتاں بے وقوف ءہ۔ تئیں جتلا ذہین گئی ہوسی۔ توں بھیڑیں کنوں وی بھیڑا ہیں۔

☆ iii) حرف ربط، دا، دے، دی دے استعمال نال مشابہت پیدا کرن دا انداز۔ ہرن دی اکھ، شیشہ دی ہنکل، ہاتھی دی سونڈھ، تیجھیں ترکیبیں ءچ موصوف وی محذوف (چھوڑ ڈتے ویندن) ہوندن تے مشابہت دے لوظ وی نھیں ڈتے ویندے۔ اتے ڈتیں گئیں ترکیبیں دے معنی کجھ ایں ہن۔ اوندی اکھ ہرن دی اکھ وانگوں ءہ۔ اوندی ہنکل شیشہ دی ہنکل وانگوں ءتے اوندا نک ہاتھی دی سونڈھ وانگوں ءہ۔ فارسی زبان ءچ صفت مبالغہ یا صفت کُل کوں ظاہر کرن سانگے صفت دے اگوں "ترین" دا لوظ ودھاڈ تا ویندے۔ جیویں جو بدترین، حسین ترین، نیک ترین وغیرہ وغیرہ۔

اٹھواں بھانگا

مصدر دا بیان

تعریف: مصدر بارے کجھ ماہرین لسانیات ایں آہدن۔

1۔ اُنھاں بنیادی لوظاں کوں جنھاں توں افعال بندن یا کہیں وی فعل نال تعلق رکھدن آلے ہنے لوظ نکلدن۔ ''مصدر'' آکھیا ویندے۔ جیندی عربی ءچ جمع ''مصادر'' ہے۔ **(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 104)**

2۔ مصدر اوا سم ہے جیندے وچ کہیں کم دا کرن، ہوون، یا سہون وقت ویلھے دی ڈھک بدھ کنوں بغیر ظاہر تھیوے۔ ایں کنوں ہنے اسم یا فعل تاں ہن سگدن پر اُو خود کہیں کنوں نھیں ہن سگدا۔ **(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 84,83)**

3۔ مصدر اُو اسم اے جنھیں ءچ کہیں کم دا کرن، ہوون، یا سہون کہیں زمانے دے اظہار دے بغیر پا تاوندے۔

(گلستان قواعد از بشیر احمد خامی بہاولپوری 52)(ترجمہ)

4۔ او لوظ جنھیں کنوں کہیں کم دے ہوون، کرن یا تھیون دا پتہ لگے، فعل سڈیندے اتے اے فعل جہڑے لوظ کنوں بندے اوکوں ''مصدر'' آہدن۔ بس مصدر او اسم ہے جیندے وچ کہیں کم دا کرن ہوون تھیون، یا سہن کہیں ویلھے وقت دی پابندی کنوں بغیر ظاہر تھیوے۔ مصدر او اسم ہوندے جنھیں کنوں ہنے لوظ تاں ہن سگدن پر او آپ کہیں لوظ کنوں نھیں بنیا ہوندا۔

(آؤ سرائیکی پڑھوں تے سرائیکی لکھوں از شوکت مغل 78)(ترجمہ)

5۔ فعل دی اُو ہا سادی صورت جہڑی جو کوئی کم یا حالت ڈکھاوے اوکوں مصدر آکھیا ویندے۔ مصدر دا لغوی معنی ہے ''صادر تھیون یا نکلن دی جاء'' ڈوجھے لوظیں ءچ او لوظ جنھیں کن ہنے لوظ صادر تھیون یا پھٹن۔ مطلب ءتاں لوظیں دی اصل یا بنیاد کوں مصدر آکھیا ویندے۔ **(سندھی وياکرن: از شمس العلما مرزا قلچ بیگ 36)(ترجمہ)**

6۔ مصدر بذاتِ خود ہنے لوظیں دا سرچشمہ ہو (مصدر دا لغوی معنی ہو جاری تھیون دی جاء) ڈوجھے لوظیں ءچ او لوظ جنھیں کن ہنے لوظ نکلن یا ہن سگن ''مصدر'' آکھیندے۔ **(سندھی پی ایچ ڈی صرف ونحو از واحد بخش شیخ 40)(ترجمہ)**

7۔ فعل دی او ہا سادی صورت جہڑی جو کہیں کم یا حالت دا معنی ڈکھاوے اوکوں مصدر آکھیا ویندے۔

(وڈو سندھی وياکرن: از بھیرومل مہر چند اڈوانی 98)(ترجمہ)

8۔ فعل دی او صورت جنھیں ءچ کہیں کم دا ہوون بغیر وقت دے تعین دے پا تاوندے مصدر آکھیندے۔ حقیقت تاں اے ہے جو مصدر

ہک قسم دا فعلی اسم ہوندے جہڑا جو تجریدی طور تے (وکھرپ دے لحاظ نال) فعل دے کم یا حالت کوں بیان کریندے۔ اے زمانے تے تعداد دی قید کن آزاد ہوندے۔ **(قواعد اُردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 122)(ترجمہ)**

9۔ جہڑا کلمہ کہیں کم یا حرکت دا بیان ہووے۔ تے اُوندے وچ زمانہ نہ پاتا ونجے یعنی اہ نہہ کم یا حرکت دا کوئی وقت معین نہ ہووے اوکوں مصدر آکھیا ویندے۔ مصدر دی تعریف کجھ ایں وی کیتی ونج سگدی ہ جو "مصدر اُو اسم ہے جنکیں کن کہیں کم دا ہوون، کرن یا سہون زمانے دے تعلق دے بغیر پاتا ونجے مصدر آکھیندے۔ **(بنیادی اُردو قواعد از ڈاکٹر سہیل عباس بلوچ 35)(ترجمہ)**

10۔ ہر فعل وقت نما ہوندے (یعنی ہر فعل کہیں نہ کہیں وقت کوں ظاہر کریندے) پر فعل دی ہک صورت اینجھیں وی ہوندی ہ جنکیں وچ وقت دا تعین نہیں پاتا ویندا۔ اہ نہہ صورت کوں مصدر آکھیا ویندے۔ عام طور تے اے سمجھیا ویندے جو مصدر کن ای فعل دیاں ڈوجھیاں تمام شکلاں بندئیں، اہ نہہ کیہنے فعل دی اُتے بیان کیتی گئی شکل کوں مصدر آکھیا ویندے پر اے گالھ درست کائنی، کیوں جو فعل دیاں تمامی شکلاں تاں اونہہ فعلی مادے کن بندئیں جہڑا جو مصدر دی مصدری علامت کوں حذف کرن دے بعد حاصل تھیندے۔ (اہ نہہ فعلی مادے کوں مصدری مادہ یا فعل امر وی آکھیا ویندے) نہ کہ اے شکلاں مصدر کن بنایاں ویندئیں۔ لہٰذا مصدر دے لغوی معنی کوں مصدر دی بُنیاد نہ بنایا ونجے۔ **(نحی اُردو قواعد: از عصمت جاوید 51)(ترجمہ)**

اُتے ڈتے گئیں مختلف ماہرین لسانیات دیں تعریفیں کن اے گالھ نشاندہی تھی کے سامنے آ گئی ہ جو مصدر دی جامع تعریف کجھ ایں کیتی ونج سگدی ہ۔

> "مصدر ہک اینجھاں لوظ یا فعلی اسم ہوندے جہڑا جو تجریدی طور تے (آپنے وکھرپ دے لحاظ نال) فعل دے کم یا اُوندی حالت کوں بیان کریندے۔ او فعلی اسم زمانے تے تعداد دی قید کن آزاد ہوندے۔ بس مصدر کن کہیں کم دا کرن، ہوون تھیون، یا سہون زمانے دے اظہار دے بغیر پاتا ویندے۔ عام طور تے اے سمجھیا یا آکھیا ویندے جو چونکہ فعل دیاں ڈوجھیاں تمامی شکلاں مصدر کن بندئیں۔ اہ نہہ سانگوں فعل دی اہ نہہ وکھری شکل کوں مصدر (یعنی صادر تھیون یا نکلن دی جاء) آکھیا ویندے۔ یا ڈو جھے اوظیں ہ وچ مصدر کوں فعل دی اصل یا بُنیاد سمجھیا ویندے۔ پر اے گالھ درست کائنی۔ کیوں جو فعل دیاں تمام ڈوجھیاں شکلاں تاں اونہہ فعلی مادے کن بندئیں۔ جہڑا جو مصدر دی مصدری علامت کوں حذف کرن دے بعد حاصل تھیندے (اہ نہہ فعلی مادے کوں گرائمر دی زبان ہ وچ مصدری مادہ یا فعل امر سڈیا ویندے) توڑے جو اے مصدری مادہ فارسی مصادر دا ہووے۔ یا اُردو یا سرائیکی مصادر کن اخذ کیتا گیا ہووے۔ نہ کہ اے شکلاں براہ راست مصدر کن بندئیں۔ لہٰذا مصدر دے لغوی معنی کوں ایندی تعریف دی بُنیاد نہ بنایا ونجے۔ بس مصدر دے متعلق اے آکھ ڈیون ہوں ہ جو فعل دی او سادی صورت جنکیں ہ وچ کہیں کم دا ہوون کرن، تھیون یا سہون وقت دی قید کن بغیر پاتا ونجے مصدر آکھیندے۔ پر فعل دیاں ڈوجھیاں تمام شکلاں فعلی مادے کن بنایاں ویندئیں نہ کہ مصدر کن۔ مصدر دے متعلق اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ہ

جومصدر دے مصدری مادے کنوں بنے اسم یا فعل تاں بنائے وہنج سگدن پر مصدر بذاتِ خود کہیں لوظ کنوں اخذ کیتا یا بنایا نھیں وہنج سگدا۔"

2 **سرائیکی مصدر دی پچھان:** فارسی مصادر دے اخیر ءِچ ''تن'' یا ''دن'' اُردو مصادر دے اخیر ءِچ ''نا'' تے جڈاں جو سرائیکی مصادر معروف دے اخیر ءِچ ''ݨ'' یا ''وݨ'' آندے۔ تے مصادر مجہول دے اخیر ءِچ ''یجݨ'' ''یا'' ''یوݨ'' آندے۔ اے گالھ دی یاد رکھݨ آلی ءِ جو سرائیکی مصادر دے اخیری حرفِ تہجی ''ن'' کن پہلوں آون آلے حرفِ تہجی تے ہمیشاں ''زبر'' آندی اے۔ جیویں جو لکھݨ، مرݨ، ڈیکھݨ، بھاکݨ، سیوݨ، کھاوݨ، پاوݨ تے مرتیجݨ، لکھیجݨ، ہلدھیجݨ، پُرتیجݨ تے مریوݨ، لکھیوݨ، ہدھیوݨ تے پُریوݨ وغیرہ وغیرہ۔

سرائیکی زبان دے بعض اَسماء دی شکل مصادر وانگوں ہوندی ءِپر او مصادر نھیں ہوندے۔ جیویں جو اِنجݨ، کاجݨ، بھونڑݨ، سُتھݨ تے بوچھݨ وغیرہ۔ اے بتارا کرݨ کیتے جو کہڑا لوظ مصدر ہے۔ تے کہڑا اسم تاں وت مصدری علامت یاوݨ کوں حذف کرݨ دے بعد اے ڈیکھݨاں پوندے جو باقی بچیل لوظ جے کر فعل امر ہے تاں او لوظ مصدر ہوسی تے جے کر فعل امر نہ بݨے تاں او لوظ اسم ہوسی۔ مثال دے طور تے اُتے ڈتے گئے مصادر دی ''ن'' یا ''وݨ'' کوں حذف کرݨ دے بعد ترتیب وار لکھ، مر، ڈیکھ، بھال، پی، سی، کھا، پا، مر، بچ، لکھیج، ہدھیج، پُرتیج، مَری، لکھی، ہدھی تے پُری بچدن جیہڑے جو فعل امر ہن۔ پر تلے ڈتے گئے اسماء دی اخیر لی ''ن'' کوں حذف کیتا وݨجے تاں وت ترتیب وار انج، کانج، بھونڑ، سُتھ، بوچھ تے ڈھک بچدن جیہڑے جو نہ تاں فعل امر ہن۔ تے نہ ای گئی اسم بلکہ اے سارے دے سارے مُہمل لوظ ہن۔ لہٰذا اے تمامی لوظ جنھیں دے اخیر ءِچ ''ن'' آندی اے اسم تاں ہن پر مصدر نھیں۔

3 **اِسم مصدر:**

i۔ سرائیکی زبان دا مصدر فعلی مادے کن آپݨاں پک انج وجود دی رکھدے۔ جڈاں جو ایندی ثبت کن وقت دے تعین دا تصور خارج تھی ویندے تاں وت او مصدر سرائیکی جُملیں ءِچ اسم دی حیثیت (یعنی فاعل یا مفعول) دا کم دی پورا کریندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ ۱۔ پڑھݨ چنگی عادت ءِ ۲۔ احمد کھیڈݨ پسند کریندے

پہلے جملے ءِچ پڑھݨ بطور فاعل استعمال تھئے تے جڈاں جو ڈوجھے جملے ءِچ ''کھیڈݨ'' بطور مفعول استعمال تھئے۔ اِتھاں اے بتارا تھیندے نے جڈاں جو کہیں جملے ءِچ مصدر فاعل یا مفعول دا کم ڈیوے تاں وت اینکوں مصدر دی بجائے ''اسم مصدر'' داناں ڈتا ویسی۔

ii۔ جڈاں سرائیکی مصدر خبر دی تکمیل کریندے تہڈاں او اسم مصدر اکھیندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

۱۔ تیکوں لاہور ضرور وݨجݨے ۲۔ تیکوں لاہور وݨجݨاں پوسی

۳۔ ہُݨ پچھتانوݨاں کہڑے کم دا ۴۔ یاد رکھ بولݨے تاں سچ بولݨے

۵۔ تیکوں احتیاط کرݨی پوسی

اُتے ڈتے گئے جملیں ءِچ مصادر دی مصدری علامت ءِچ تصرف کر کے اُوندی نویں نکور شکل بݨی گئی ءِ۔ جیویں جو پہلے

جملے ءچ ''وُنجھن کوں وُنجنے ،ڈِو جھے جملے ءچ وُنجھن کوں وُنجناں ،ترِنجھے جملے ءچ پچھتانوں کوں پچھانونہاں ،چوتھے جملے ءچ وِلن کوں ہولنے جڈاں جو پنجو یں جملے ءچ کرن کوں کرنُی ءچ بدل کرائیں مصدر دی نویں شکل بنا ڈِتی گئی ءِ جہڑی جو اِتھاں اسم دا کم ڈیندی ءِ''۔

iii۔ جہڑا لوظ مصدر دے معنی تے نتائج تے دلیل ہووے اوکوں اسم مصدر آکھیا ویندے مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ ا۔تیڈا بے جا کھلن زہر لگدم ۲۔ روون کمزوری دی علامت ءِ ۳۔غریب دا جیون دی کوئی جیون ءِ ۴۔پیو دا مرن تے او لاد دا وکھو وکھ تھیون۔ اُتے ڈِتے گئے مصادر کھلن ،روون ،جیون ،مرن تے تھیون اتھاں اسم مصدر دے طور تے وریے گن۔

4۔ **مصدر تے اسم مصدر دا فرق**: توڑے جو مصدر ہووے یا اسم مصدر ہووے ڈِوہائیں کوں فاعل دی توجہ ضرور درکار ہوندی ءِ۔ پر مصدر تے اسم مصدر ءچ ہک واضح فرق موجود ءِ۔ او فرق اے ہے جو مصدر دے مفہوم ءچ ''فاعل'' دی توجہ زمانے دے پاسے ہوندی ءِ جڈاں جو اسم مصدر ءِچ زمانہ نھیں پاتا ویندا۔ جیویں جواُتے ڈِتیں گئیں مثالیں کن واضح تھیندے۔

5۔ **سرائیکی مصادر دی خصوصیات**:

i۔ سرائیکی مصادر معروف دی چھیکڑ ءچ ''ن'' یا ''وَن'' ابطور مصدری علامت آندے۔ جیویں جو لکھن ،پڑھن ،سناون ، پیون ،سیون ،تے کھانون دے اخیر ءچ ''ن'' یا ''ون'' ابطور مصدری علامت آئے۔

ii۔ سرائیکی مصادر مجہول دی چھیکڑ ءچ ہمیشاں ''یجنْ'' یا ''یون'' ابطور مصدری علامت آندے جیویں جو لکھیجنْ ، پڑھیجنْ ،مرتیجنْ ،یا لکھیون ،پڑھیون یا مریون وغیرہ دی اخیر ءچ ''یجنْ'' یا ''یون'' ابطور مصدری علامت آئین۔

iii۔ سرائیکی مصادر معروف ہوون یا مجہول ہوون انھیں دی چھیکڑ ءچ آون آلے ''ن'' کن پہلوں آون آلے حرفِ تہجی تے ہمیشاں زبر یا شد زبر آندی ءِ۔ جیویں جو لکھن ،ماران ،دھووَن ، لکھیجنْ ،مرتیجنْ مصادر معروف تے مجہول دی اخیری ''ن'' کن پہلوں آون آلے حروفِ تہجی ،کھ ،ر ،و ، تے ج ، تے زبر یا شد زبر آئی ءِ۔ اے گالھ یاد رکھن آلی ءِ جو بعض سرائیکی علاقیں ءچ مصادر دی اخیری ''ن'' کن پہلوں آون آلے حرفِ تہجی تے پیش ''ُ'' پڑھیا ویندے پر اے گالھ پکی ءِ جو سرائیکی مصادر دی اخیری ''ن'' کن پہلوں آون آلے حرفِ تہجی دے تلوں ''زیر'' کڈاہیں نھیں آندی۔

iv۔ سرائیکی مصادر معروف جنھیں دی چھیکڑ ءچ صرف ''ن'' آندی ءِ تاں وت ا،ہ،ہ ''ن'' کن پہلوں حروف علّت (ا،و،ی) وچوں کئی ہک حرفِ علت دی نھیں آندا پر جڈاں ''وَن'' کن پہلوں اُتے ڈِتے گئے حروف علت وچوں کئی نہ کئی ہک حرفِ علت ضرور آندے جیویں جو مرن ،ماران ،ڈیکھن ،پڑھن تے سمجھن وغیرہ تے کھاون ،دھووَن ،سیون تے پیون وغیرہ مصادر ءچ وَن دی ''و'' کنوں پہلوں کئی نہ کئی حرفِ علّت ضرور اَے۔

v۔ سرائیکی مصادر معروف ءچ حروفِ تہجی دی تعداد گھٹ توں گھٹ ترائے ہوندی ءِ۔ یا ڈِو جھے لوظیں ءچ اے وی آکھ سگدے ہیں جو مصادر معروف ہوون یا مصادر مجہول ہوون ،انھیں دی اخیری مصدری علامت ''ن'' ''وَن'' ''یجنْ'' یا ''یون'' کن پہلوں گھٹ کن گھٹ ڈِو حروفِ تہجی ضرور ہوندن۔ جیویں جو لکھن ،پڑھن ،ماران ،پیون ،سیون ،کھاون ،

مرنجھن، مریون، لکھیجن، لکھیون، پڑھیجنُ ۔تے پڑھیون وغیرہ مصادر دی اخیری مصدری علامت کن پہلوں کم از کم ڈ وحروفِ تہجی ضرور آئین ۔ پر اے گالھ یاد رکھݨ آلی ءِ جو مصادر دی مصدری علامت کن پہلوں آون آلے حروفِ تہجی دے ڈوکن زیادہ آون ۔تے گݨی پابندی کا ݨئیں ۔جیویں جو پرانون، مُڑکاون، پورن، پیرنیجن یا پرنیون وغیرہ مصادر دی مصدری علامت کن پہلوں آون آلے حروفِ تہجی جہڑے جوڈ وکن دو ٹھیک ہن ۔

vi۔ سرائیکی زبان دے بے شمار اتھیں مصادر وی موجود ہن جے کر انھیں کن پہلوں انھیں دے مصدری مادے یعنی فعل امر بطور سابقہ گنڈھ ڈ تے وݨجن تاں او ہوں خوبصورت محاورے بݨ ویندن ۔جیویں جو مارݨ کن مار مارݨ، پھاݨ کن پٹ پھاݨ، کھݨ کن کھٹ کھݨ بھوگݨ کن بھوگ بھوگݨ، بھالݨ کن بھال بھالݨ وغیرہ وغیرہ۔

vii۔ بعض اتھیں سرائیکی مصادر جنھیں دے اخیر ءِ چ مصدری علامت ''ݨ'' آندی ءِ جے کر اہنہ مصدری علامت کن پہلوں آون آلے حرفِ تہجی دے تلوں زیر یا شد زیر لاڈ تی ونجے تاں وت او حاصل مصدر بݨ ویندے جیویں جو آڈھݨ کن آڈھݨ، اُبلݨ کن اُبلݨ اُملݨ کن اُملݨ پکݨ کن پکݨ، پوکݨ کن پوکݨ ۔تے شوکݨ کن شوکݨ وغیرہ۔

viii۔ بعض سرائیکی مصادر جنھیں دے اخیر ءِ چ مصدری علامت ''ݨ'' آندی ءِ جے کر اہنہ مصدری علامت کن پہلوں آون آلے حرفِ تہجی دے تلوں زیر یا شد زیر لاڈ تی و نجے تاں وت او اسم آلہ دی بݨ ویندن جیویں جو چھکݨ کن چھکݨ، گچھݨ کن گچھݨ، چوکݨ کن چوکݨ، جھلکݨ کن جھلکݨ ۔تے گترݨ کن گترݨ وغیرہ۔

ix۔ اکثر سرائیکی مصادر دی عام سادہ صورت یعنی مصادر معروف ۔تے انھیں دے ہر متعدی یا متعدی المتعدی کن مصادر مجہول بݨائے وچ سگدن جیویں جو

مصدر معروف	مجہولی صورت	متعدی صورت	متعدی المتعدی صورت	متعدی مجہولی صورت
آکھݨ	اکھیجنُ	اکھانوں	اکھوانوں	اکھوئیجݨ
دھانوں	دھنوئیجݨ	دھنوانوں	دھنوالانوں	دھنوالیجنُ
پڑھݨ	پڑھیجنُ	پڑھانوں	پڑھوانوں	پڑھوئیجݨ

x۔ اتھیں سرائیکی مصادر معروف جنھیں دا مصدری مادہ (فعل امر) ترائے حرفی ہووے تاں وت او نہہ مصدری مادے دے چھیکوی حرف تہجی کن پہلوں آون آلے حرفِ تہجی دے تلے ہمیشاں زیر ۔تے اُتے شد ہوندی ءِ ۔جیویں جو اُچھلݨ کن اُچھل، املکݨ کن اُملݨ، مچھرݨ کن مچھر، دِگھرݨ کن دِگھرݨ، سولݨ کن سَوَل وغیرہ وغیرہ ۔جے کر اہنہ ترائے حرفی مصدری مادے (فعل امر) داڈو وجھا حرفِ تہجی حرفِ علت (ا، و، ی وچوں گݨی ہک) ہووے یا کہیں مصدر دا مصدری مادہ (فعل امر) ترائے حرفی نہ ہووے تاں وَت اُوندے اُتے اے قانون لاگو نھیں تھیندا۔ جیویں جو مصادر ڈیکھݨ، سوچݨ، مارݨ، پیون کھیڈݨ، روکݨ پرچاوݨ ۔تے اگھاݨ دے ترتیب وار مصدری مادے (فعل امر) ڈیکھ، سوچ، مار، پی، کھیڈ،

روک، پرچا اَتے اگھال وغیرہ۔

xi۔ جہڑے سرائیکی مصادر دی عام سادہ صورت (مصادر معروف) تے مجہولی صورت ءِ چ معنیاں دے لحاظ نال گنی فرق کائینی انھیں مصادر دی لہ نہہ عام سادہ صورت (معروفی صورت) کوں مجہولی صورت سمجھ گھدا وینداے۔ جیویں جو اُہلن تے اِہلیجنُ، اُبھرن تے اُبھرجنُ، اُپھرن تے اُپھرجنُ، اُٹھرن تے اُٹھرجنُ، اُکرُن تے اُکرجنُ، اُٹھن تے اُٹھیجنُ تے اُچھلن تے اُچھلیجنُ دے معنیاں وچ گنی فرق کائینی۔ لہ نہہ کیتے اُہلن، اُبھرن، اُپھرن، اُٹھرن، اُکرُن، اُٹھن تے اُچھلن معروف صورت دی ہے۔ تے مجہول صورت دی۔

6۔ سرائیکی مصادر دیاں حالتاں:

سرائیکی مصادر دیاں ڈو حالتاں ہن۔ (۱) معروفی حالت (۲) مجہولی حالت

الف: معروفی حالت: اینجھیں مصادر جنھیں کوں جے کر کہیں وی فعلی صورت دے طور تے جملے ءِ چ استعمال کیتا ونجے تاں وَت اُوندا فاعل یا فاعل تے مفعول ڈو ہیں معلوم ہوون تے او جملہ پورا پورا مطلب بیان کر ڈیوے، یعنی اُونہہ جملے دی وضاحت کیتے گئی سوال نہ اُٹھایا وِنج سگے معروف مصادر اکھیندن مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

ا۔ گھوڑا اِبھیڑ اپئے ۲۔ احمد روٹی کھاندا ہتھے ۳۔ ہال روندا ودے ۴۔ ہال ماء دا کھیر پیندا پئے ۵۔ جٹ ہل جُتی وڈے

اَتے ڈتے گئے جملیں ءِ چ بھجن، کھاوَن، روون، پیوَن تے جوون مصادر دے مصدری مادّیں کن مختلف افعال بنا کرائیں ور تیے گیں۔ اے جملے آپنّاں مطلب پورا پورا واضح کر ڈیندن تے انھیں دی وضاحت کیتے کئی سوال وی پیدا نھیں تھیندا۔ لہٰذا اَتے بیان کیتے گئے مصادر معروف مصادر اکھیندن۔

ب: مجہولی حالت: اینجھیں مصادر جنھیں کوں جے کر کہیں وی فعلی صورت دے طور تے جملے ءِ چ استعمال کیتا ونجے تاں وَت اُوندے فاعل دا پتہ نہ لگے ڈو جھے اوظیں ءِ چ او جملہ آپنّاں پورا پورا مطلب بیان نہ کرے یعنی اُوندی وضاحت کیتے سوال پچھن دی ضرورت محسوس تھیوے مجہول مصادر اکھیندن، مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

ا۔ گھوڑا اِبھیندا پئے ۲۔ روٹی کھویندی پئی ءِ ۳۔ کھیر پویندا پئے ۴۔ پانی وٹیج گئے ۵۔ رَڑھ کیچ گئی ءِ۔

اَتے ڈئے گئے جملیں دے ترتیب وار مفعول گھوڑا، روٹی، کھیر، پانی تے رَڑھ تاں معلوم ہن پر انھیں دے فاعل نا معلوم ہن۔ لہ نہہ گالھوں انھیں جملیں ءِ چ کیتی گئی گالھ دی پوری وضاحت نھیں تھیندی۔ کیوں جو ہر جملے دی وضاحت کیتے اے سوال پچھیا وِنج سگدے جو گھوڑا کنیں بھجائے، روٹی کیئں کھاوی ءِ، کھیر کیں پیتے، پانی کیں ویلے تے رَڑھ کیں کیی ءِ۔ جے تیئں انھیں سوالیں دا جواب نہ ملسی اتنے تیئں اے جملے اَدھورے گنیے ویسن۔ تاں ہِس اے نتارا تھیا جو اَتے ڈتے گئے جملیں ءِ چ ور تیے ونجن آلے مصادر بھجیجنُ، کھوَنجن، پوَنجن، وٹیجنُ تے کیجنُ مجہول مصادر ہن۔

ج: مصادر مجہول بناوَن دے قاعدے:

i۔ مصادر معروف کن مصادر مجہول بناوَن دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ مصادر معروف دی مصدری علامت ''ن'' کوں حذف کرن

دے بعد جو باقی بچے اُوندے اگوں ''ݨ بجن'' یا ''یون'' گنڈھ ڈیون نال مصادر مجہول بنائے وچ سگدن ۔اے گالھ یاد رکھݨی آلی ہ جو مصادر معروف دی مصدری علامت ہٹانون دے بعد باقی بچے ہوئے لوظ دے اخیری حرف تہجی کن پہلوں جے کر کوئی حرف علت آ وے (ا،و،ی وچوں گئی ہک) تاں اُوکوں حذف کرڈ تا ویندے۔مثال دے طور تے مصدر کرݨ کن کرݨ بجن یا کریون ،مصدر کھاوݨ کن کھوݨ بجن یا کھویون مصدر ریون کن پوݨ بجن یا پویون ،مصدر رووݨ کن روݨ بجن یا رووِیون تے مصدر ڈیکھݨ کن ڈیکھ یجنْ یا ڈیکھیون وغیرہ وغیرہ۔

ii۔ مصادر متعدی المتعدی دی مصدری علامت: ''انون'' حذف کرڈیون دے بعد جو کجھ باقی بچے اُوندے اگوں ''ݨ بجن'' یا ''یون'' وادھارا کرڈیون نال مصادر مجہول بنائے وچ سگدن مثال دے طور تے اے مصادر ڈیکھو۔

مصدر معروف	مصدر متعدی	مصدر مجہول	مصدر متعدی المتعدی	مصدر مجہول
کرݨ	کرانون	کرݨ بجن/ کریون	کروانون	کروݨ بجن/ کرویون
آکھݨ	اکھانون	اکھیجنْ/اکھیون	اکھوانون	اکھوݨ بجن /اکھویون
دھانون	دھنوانون	دھنوݨ بجن/دھنویون	دھنولانون	دھنولیجنْ/دھنولیون
پڑھݨ	پڑھانون	پڑھیجنْ/پڑھیون	پڑھوانون	پڑھوݨ بجن/پڑھویون

7۔ **مصدر دیاں قسماں بݨت دے لحاظ نال:** (۱)مصدر اصلی یا غیر وضعی (۲)مصدر جعلی یا وضعی

الف: مصدر اصلی یا غیر وضعی:

ا۔او مصدر جہڑا جو آپݨے اصل معنیاں کیتے بݨایا ویندے ۔اصلی یا غیر وضعی مصدر اکھیندے (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 51)

۲۔او مصدر جہڑا جو خاص مصدری معنیاں کیتے وضع کیتا ویندے اصلی یا غیر وضعی مصدر اکھیندے۔

(بنیادی اُردو قواعد از ڈاکٹر سہیل عباس بلوچ 36)

خالص سرائیکی لہجے دے کجھ مصادر جہڑے جو اصلی یا غیر وضعی مصادر دے دائرے وچ آندن اے ہن۔

اٹیرن	اُسرن	اُلرن	باکݨ	بُڑکݨ	ہُڑکݨ
ہُڑکݨ	ہِلکݨ	جُلھݨ	بُہکݨ	اٹیرن	پکرن
چھیڑن	ترڑن	تِلکݨ	ٹُرمڑن	ٹھنبھݨ	جھورن
جھنجھݨ	جھرن	چھڑن	چھڑون	چھپرکݨ	دُکھݨ
دُکھݨ	رُچݨ	رَچݨ	سُمرکݨ	سَرکݨ	سِکݨ
سُکݨ	کوکݨ	مُرکݨ	گُرکݨ	کِرکݨ	گولݨ
لگݨ	لگݨ	لبھݨ	لُسکݨ	لسکݨ	لیہݨ

لیکنی	مکھنی	مگرنی	مٹھنی	میلنی	نوٹنی
ٹوکنی	وٹنی	وسمنی	وسنی	وسنی	ولنی
ولنی	وتاونی	ویٹنی	ہنڈھنی	ہلنی	ہلنی
ہنگلنی	ہنگلنی	ہرکنی	ہونکنی	ہلکنی	ہینکنی

اے گالھ یاد رکھݨ آلی ء جو خالص سرائیکی لہجے دے مصادر دی تعداد ہزاریں تئیں پچ گئی ء، اتھاں مثال دے طور تے کجھ ہک مصادر پیش کیتے گین۔ کیوں جو اہ کتاب دے محدود صفحات دے پیش نظر مصادر دا تفصیلاً اندراج ممکن کائنی۔

ب: مصدر جعلی یا وضعی:

i۔ آنکھیاں مصدر جہڑا جو ڈوجھیں زبانیں دے مصادر کنوں وضع کیتا ونجے یا ڈوجھیں زبانیں دے اسماء، حال مصدری علامت گنڈھ کر ائیں بݨایا ونجے جعلی یا وضعی مصدر اکھیندے۔ **(اُردو کمپوزیشن از غلام جیلانی مخدوم 22۔)**

ii۔ اوہ مصادر جہڑے جو ڈوجھیں زبانیں دے مصادر، اسمائے جامد یا اسمائے حاصل مصدر تے مصدری علامت زیادہ کر کے وضع کیتے ونجن۔ **(بنیادی اُردو قواعد از ڈاکٹر سہیل عباس بلوچ 36۔)**

iii۔ اُو مصدر جہڑا جو آپݨی اصلی شکل ءچ نہ ہووے بلکہ کہیں اسم یا فعل دے نال رَلا تے بݨایا ونجے جعلی یا وضعی مصدر اکھیندے۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 52۔)

ج: جعلی یا وضعی مصادر بݨاونوں دے قاعدے:

1۔ عربی تے فارسی ماخذ دے مصادر

عربی یا فارسی لوظ	اردو مصدر	سرائیکی جعلی مصدر	عربی یا فارسی لوظ	اردو مصدر	سرائیکی جعلی مصدر
آزار	تکلیف دینا	ازارݨ	آزمائش	آزمانا	ازمانوں
بدل	بدلنا	بدلݨ	بخشش	بخشنا	بخشݨ
خرید	خریدنا	خریدݨ	داغ	داغنا	داغݨ
دفن	دفنانا	دفنانوں	شرم	شرمانا	شرمانوں
فرمائش	فرمانا	فرمانوں	قبول	قبولنا	قبولݨ
کفن	کفنانا	کفنانوں	دفن	دفنانا	دفنانوں
گرم	گرمانا	گرمانوں	مستی	مست ہونا	مستیݨ

2۔ ہندی اسماء تے صفات کنوں بݨائے گئے مصادر

ہندی اسم	مصدر	ہندی اسم	مصدر	ہندی اسم	مصدر

پتھر	پتھرانوں	چکر	چکرانوں	میاؤں	میانکنی
مُتر	سوترن	مُتر	مُترن	سیدھ	سیدھنی
چھانگ	چھانگنی	نندر	نندرانوں	بُوبُو	بُوبُوکنی

3۔ **بعض فارسی مصادر کن بنائے گئے مصادر**

فارسی مصدر	سرائیکی مصدر	فارسی مصدر	سرائیکی مصدر	فارسی مصدر	سرائیکی مصدر
لرزیدن	لرزن	نوانختن	نوازن	فرمودن	فرمانوں
بخشیدن	بخشنی	آزمودن	ازمانوں	خریدن	خریدن
آمدن	آون	کردن	کرن	مُردن	مرن
تراشیدن	تراشنی	دمیدن	دمنی	مستیدن	مستنی

4۔ **اُردو مصادر کن بنائے گئے مصادر**

اردو مصدر	سرائیکی مصدر	اردو مصدر	سرائیکی مصدر	اردو مصدر	سرائیکی مصدر
لپٹانا	لپٹاون	ٹھکرانا	ٹھکراون	بھینچنا	بھینچنی
بھڑکانا	بھڑکاون	پالنا	پالنی	پوجنا	پوجنی
پیٹنا	پٹنی	پرکھنا	پرکھنی	ٹھکرانا	ٹھکراون
پھٹکنا	پھٹکنی	پھرنا	پھرن	چھپنا	چھپنی

د: **مصادر مرکب بناون دے قاعدے:**

مصادر مرکب بُنت دے لحاظ نال جعلی یا وضعی مصادر کہیے ویندن جنھیں دے بناون دے قاعدے کجھ ایں ہن۔

i۔ بعض مصادر کن پہلوں عربی یا فارسی دے اسماء یا صفات بطور سابقہ گنڈھ کرائیں مصادر مرکب بنائے ویندن جیویں جو باز آون، دل ڈیون، پیش پوون، جمع کرن، علاج کرن، یقین کرن، شروع تھیون، شروع کرن، ختم تھیون، ختم کرن وغیرہ

ii۔ بعض مصادر کن پہلوں ہندی اسماء یا صفات بطور سابقہ فعل گنڈھ کرائیں مصادر مرکب بنائے ویندن جیویں جو اُدھار ڈیون، اُدھار کھانوں، رکھوالی کرن، رکھوالا تھیون، تاڑ رکھنی، تاڑ رکھن، راہ بھالنی، راہ ڈیون، راہ گھنی، راہ سوچنی، واٹ نہارن، واٹ وٹنی، واٹ گھنی، واٹ پوون، کاں اُڈارن وغیرہ وغیرہ۔

iii۔ بعض مصادر کن پہلوں انگریزی اسماء یا صفات بطور سابقہ گنڈھ ڈیون مال مصادر مرکب بنائے وچ سگدن۔ جیویں جو بیک مارن، ناٹ بھنی، بمب چھوڑن، بمب مارن، بمب سٹنی، پاس کرن، پاس تھیون، فیل کرن، فیل تھیون، وغیرہ

iv۔ کجھ سرائیکی اسماء یا صفات کہیں مصدر کن پہلوں بطور سابقہ گنڈھ ڈیون مال مصادر مرکب بنائے وچ سگدن۔ جیویں جو

کوڑ مارن، کوڑ ریڑھن، کوڑ چھوڑن، کوڑ بدھن، اکھ مارن، اکھ رکھن، اکھ چانون، اکھ ڈیکھن، اکھ پوڑن، اکھ کڈھن، اکھ نوٹھی، اکھ آون، ہتھ بدھن، ہتھ ڈکھاون، ہتھ چکھن، ہتھ رکھن، ہتھ جوڑن، ہتھ پیون، ہتھ چھکن، گول گولی، گالھ کڈھن، گالھ کرن، گالھ مارن، گالھ سُنھی وغیرہ وغیرہ۔

v۔ بعض مصادر کن پہلوں کہیں ہنے مصدر کن بنایا کیا فعل امر گنڈھ ڈیون نال مصادر مرکب بنائے وچ سگدن جیویں جولکھ ڈیون، پڑھ گھلن، جوڑ کڈھن، مروڑ بجن، مار ڈیون، مار گھلن، مار پوون، بدھ چھوڑن، کپ گھلن، چھوڑ ڈیون، چھوڑ ڈیون وغیرہ

vi۔ کہیں سرائیکی مصدر کن پہلوں اُونہی سرائیکی مصدر دا فعل امر گنڈھ ڈیون نال مصدر مرکب بنایا وچ سگدے جیویں جو بھال بھالن، جوڑ جوڑن، مار مارن، جھوک جھوکن، ٹاٹ کٹن، پیٹ پٹن، سوچ سوچن، پور پورن، کھیڈ کھیڈن، بچ بچن وغیرہ

vii۔ ڈو مصادر ہک ہنے دے یا گوں پچھوں گنڈھ ڈیون نال مصادر مرکب بنائے وچ سگدن جیویں جوڑن پھرن، چمن چلن، ڈیکھن بھالن، رجن پجن، لکھن پڑھن، رووں پٹن، رووں دھووں، منگن پاٹن، چیرن پاڑن، چتھن چبن، مارن کٹن، کھاون پیون، بھجن دُھرکن وغیرہ وغیرہ۔

ر: **مصادر محدود:**

مصادر محدود ڈو قسمی ہن، (۱) لازم مصادر محدود (۲) متعدی مصادر محدود

i۔ **لازم مصادر محدود:**

اینجھیں لازم مصادر جنھیں کن متعدی مصادر نہ بنائے وچ سگہی۔ لازم مصادر محدود اکھیندن جیویں جو آون، وجن، گھمر انون، ہووں، تھیوں، لڑ کھڑاون وغیرہ وغیرہ

ii۔ **متعدی مصادر محدود:**

اینجھیں متعدی مصادر جنھیں کن لازم مصادر نہ بنائے وچ سگہن متعدی مصادر محدود اکھیندن، جیویں جو پلانون، رنجانون، لبھانون، اترانون، ہلمانون، وغیرہ وغیرہ۔

8۔ **معنیاں دے لحاظ نال مصدر دیاں قسماں:** (۱) مصدر لازم (۲) مصدر متعدی

الف: مصدر لازم:

i۔ اینجھاں مصدر جنھیں کنوں ہٹن آلے افعال کیتے صرف فاعل دی لوڑھ پوے مصدر لازم اکھیندے۔

(اُردو کمپوزیشن از غلام جیلانی مخدوم 23۔) (ترجمہ)

ii۔ اینجھاں مصدر جنھیں کنوں ہٹن آلے افعال وچ کم دا کرن ایں پاتا دنجے جو اُونداا ثر کم دے کرن آلے فاعل تیئں محدود رہوے۔ مصدر لازم اکھیندے۔ **(قواعد اُردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 119۔) (ترجمہ)**

iii۔ اینجھیں مصادر جنھیں کن ہٹن آلے افعال اینجھیں ہوندن جنھیں کنوں کہیں کم دا محض کرن ہوون یا تھیون ظاہر تھیندے اَتے ایندا اثر صرف کم کرن آلے تیئں محدود رہندے۔ یعنی اوکوں مفعول دی لوڑھ نھیں پوندی، اینجھیں مصادر کوں لازم مصادر

آکھیا ویندے۔ (سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 104)

iv۔ اُونہہ مصدر کوں مصدر لازم سڈیا ویندے جنکیں کنوں بنڑے ہوئے افعال کوں چھڑے فاعل دی لوڑھ پووے۔ تے مفعول دی لوڑھ نہ پووے۔ (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 84)

۷۔ اٹھیں مصادر جنھیں کن بُنن آلے افعال اُو ہوکم یا حالت ڈکھاون جنھیں دا تعلق صرف فاعل نال ہووے مصدر لازم اکھیندن۔ لازم دا معنی ءِ لگا ہویا چھڑ یا ہویا، ایندا مطلب اے تھیندے جو اٹھیاں مصدر جنکیں کن بُنن آلے افعال کوں مفعول دی لوڑھ نھیں تھیندی بلکہ او ہمیشاں آپنے فاعل نال لگے ہوئے یا چھڑ ہیئے ہوئے ہوندن۔

(سندھی دیا کرن از شمس العلما مرزا قلیچ بیگ 32)(ترجمہ)

مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو!

۱۔ گھوڑا ٹھجدا پئے ۲۔ ہال روندا ہیٹھے
۳۔ کاں اُڈ گئے ۴۔ اسلم سُم گیا ہوسی
۵۔ پانی وہندا ودے

اُتے ڈتے گئے جملیں ءِ چ ڈتے گئے مصادر ٹھجن، روون، اُڈن، سُمن تے وہن ہن۔ انھیں مصادر کنوں بنڑے ہوئے افعال ٹھجدا پئے۔ رُوندا ہیٹھے، اُڈ گئے، سم گیا ہوسی تے وہندا ودے کن پہلوں آون آلے ترتیب وار اسم گھوڑا، ہال، کاں، اسلم تے پانی بطور فاعل استعمال تھیں صرف فاعل ڈنوانون نال جملیں دا مطلب پوری طرحاں واضح تھی ویندے۔ تے مطلب سمجھن دی خاطر کہیں مزید سوال دی ضرورت پیش نھیں آندی۔ ڈوجھے لوفظیں ءِ چ انھیں جملیں دا مطلب واضح کرن سانگے کہیں مفعول دی لوڑھ نہیں پوندی، لہٰذا مصادر ٹھجن، روون، اُڈن، سمن تے وہن لازم مصادر گنڑیے ویندن۔

ب: مصدر متعدی:

۱۔ اٹھیں مصدر جنھیں کن بُنن آلے افعال کوں مفعول دی لوڑھ پووے (مفعول یعنی جیندے اُتے کم دا اثر تھئے) اوکوں مصدر متعدی آکھیا ویندے۔ (سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 104)

۲۔ او مصدر جنکیں کنوں بنڑے ہوئے فعل کوں فاعل تے مفعول ڈونہاں دی لوڑھ پووے تے فاعل تے مفعول وچوں کہیں ہک دے بغیر مطلب پورا نہ تھیووے۔ متعدی مصدر اکھیندے۔ (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 85)

۳۔ مصدر متعدی اُو مصدر ہے جنکیں کن بُنن آلے فعل دا اثر فاعل کن گذر کر ائیں مفعول تئیں پہنچے۔ (مفعول یعنی جیکیں اُتے فعل واقع تھئے)۔ (قواعد اُردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 119)(ترجمہ)

۴۔ اُو مصدر جنکیں کن بُنن آلے فعل کیتے مفعول دی دی لوڑھ پووے مصدر متعدی اکھیندے۔

(اُردو کمپوزیشن از غلام جیلانی مخدوم 23)(ترجمہ)

۵۔ اٹھاں مصدر جنکیں کن بُنن آلا فعل اٹھاں کم ڈکھاوے جو اکرے تاں فاعل پر اُوندا اثر کہیں ہئے تئیں ہُنجے۔ اوکوں مصدر

متعدی آکھیاّ ویندے۔متعدی دا مطلب ہے ہے تئیں لگھ وَنجن آلا۔یعنی اُوہو جہڑا جو فاعل کن لگھ کرائیں کہیں ہے ۔تے وَنج اثر انداز تھیوے۔ **(سندھی وچ کرن از شمس العلما مرزا قلیچ بیگ 33ء)(ترجمہ)**

مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ مرمان روٹی کھاندا ہئے ۲۔ بال تختی لکھدا اے

۳۔ گاں گھاہ وَنجنی کھڑی ءِ ۴۔ تنوری روٹیاں پکا چھوڑ مین

۵۔ تئیں کھیر پی گھدے؟

اُتے پیش کیتے گئے جملیں ءِ چ ڈِتے گئے مصادر کھانوں، لکھن، وَنجاوں پکاوں۔تے پیوں کن ٹُبے ہوئے افعال کھاندا ہئے، لکھدا اے، وَنجنی کھڑی ءِ، پکا چھوڑ مین۔تے پی گھدے کوں فاعل مرمان، بال، گاں، تنوری۔تے تئیں دے علاوہ مفعول روٹی، تختی، گھاہ، روٹیاں۔تے کھیر دی وی لوڑھ پئی ءِ۔اے جملے مفعول توں بغیر آپنّاں مطلب واضح نھیں کریندے۔جے کر انھیں نال فاعل کن علاوہ مفعول نہ کنڈ ھیئے وَنجن تاں وت گالھ ادھوری رہ ویندی ءِ۔لہٰذا مصدر کھانوں، لکھن، وَنجاوں، پکاوں۔تے پیوں جنھیں کن اُتے ڈِتے گئے جملیں کیتے فعل واضح کیتے گئن متعدی مصادر ٹُبے ویندن۔

ج: لازم تے متعدی مصادر دی سُنجان دا گر: ڈِتے گئے کہیں وی مصدر دی سُنجان سانگے سب توں پہلے اُونہہ مصدر کن فعل ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب بنایا ویندے۔جے کر صیغہ واحد غائب ءِ چ فعل کوں فاعلی ضمیر ''او'' دی لوڑھ پووے تاں او مصدر لازم ہوسی۔تے جے کر او کوں فاعلی ضمیر ''اُونہہ'' دی لوڑھ پووے تاں وت او مصدر متعدی گنیا ویسی۔مثال دے طور۔تے بھجن مصدر کن فعل ماضی مطلق واصیغہ واحد غائب ''اُو بھجیّا'' تے لکھن مصدر کن اے صیغہ ''اُونہہ لکھیا'' بنڈے لہٰذا مصدر بھجن لازم ءِ تے مصدر لکھن متعدی۔

د: بُجھ دے لحاظ نال مصادر متعدی دیاں قسماں: (۱) متعدی الاصل مصادر یا مصادر متعدی معروف (۲) مصادر متعدی بالواسطہ (۳) مصادر متعدی المتعدی (۴) مصادر متعدی المتعدی بالواسطہ۔

i۔ مصادر متعدی الاصل یا مصادر متعدی معروف: اینکھیں مصادر جہڑے جو بُنیادی طور۔تے متعدی وضع کیتے گئے ہوون مصادر متعدی الاصل یا مصادر متعدی عضہ اکھیدن۔مثال دے طور۔تے لکھن، پڑھن، کھانوں پیوں وغیرہ وغیرہ۔

ii۔ مصدر متعدی بالواسطہ: اینکھیں متعدی مصادر جہڑے جو کہیں قاعدے قانون دے مطابق لازم مصادر کن بنائے گئے ہوون مصادر متعدی بالواسطہ اکھیدن۔مثال دے طور۔تے بھجن کن بھجاونں، ڈِران کن ڈِرانوں، روون کن رُوانوں، ہلن کن ہلانوں، ہرن کن ہرانوں۔تے یرکن کن یرکانوں وغیرہ وغیرہ۔

iii۔ مصادر متعدی المتعدی: اینکھیں متعدی مصادر جہڑے جو متعدی الاصل مصادر کن بنائے گئے ہوون مصادر متعدی المتعدی اکھیدن۔مثال دے طور۔تے لکھن کن لکھانوں، پڑھن کن پڑھانوں، پیوں کن پواونں۔تے کھانوں کن کھواونں وغیرہ۔

iv۔ مصادر متعدی المتعدی بالواسطہ: اینکھیں متعدی المتعدی مصادر جہڑے جو مصادر متعدی بالواسطہ (جیویں جو قاعدہ

نمبر۲ وچ بیان کیتا گئے) وضع کیتے گئے ہوون مصادر متعدی السعدی یا لواسطہ اکھیندن مثال دے طور تے اے مصادر ڈیکھو۔

مصادر لازم	مصادر متعدی بالواسطہ	مصادر متعدی السعدی بالواسطہ	مصادر لازم	مصادر متعدی بالواسطہ	مصادر متعدی السعدی بالواسطہ
بھجھنی	بھجانون	بھجوانون	کرن	کراون	کروانون
آکھنی	اکھانون	اکھوانون	وہنا نون	وہنوانون	وہنولانون
پڑھنی	پڑھانون	پڑھوانون	لکھنی	لکھانون	لکھوانون

ر: مفعول دے لحاظ نال مصادر متعدی دیاں قسماں: (۱) متعدی بہ یک مفعول (۲) متعدی بہ دو مفعول (ڈو مفعول چھون آلا متعدی مصادر) (۳) متعدی بہ سہ مفعول (ترائے مفعول چھون آلا متعدی مصدر)۔

i۔ **متعدی بہ یک مفعول:** (ہک مفعول چھون آلا متعدی مصدر) اتنجھیں مصادر جنھیں کن ہُنی آلے افعال کوں فقط ہک مفعول دی لوڑھ پووے متعدی بہ یک مفعول یا ہک مفعول چھون آلے مصادر اکھیندن ۔مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

۱۔ چھوہر ہلی کوں مارینے ۲۔ ہال سارا کھیر پی گئے
۳۔ گھاں گھاد لتاڑی کھڑی ہ ۴۔ وچھاما کوں لہندا وڑے
۵۔ سنوانھی مٹی کھر کیندی پیٹھی ہ

اُتے ڈیئے گئے جملیں ءچ ہلی ، سارا کھیر، گھاد، ماء تے مٹی بطور مفعول ورتیے گن جیڑاں جوانھیں جملیں ءچ مصادر متعدی مارن ، پیون ، لتاڑن ، لہنی تے کھر کن کن ہُنی آلے افعال مارینے ، پی گئے ، لتاڑی کھڑی ہ، لہندا وڑے تے کھر کیندی پیٹھی ہ کوں فاعل کن علاوہ فقط ہک مفعول دی لوڑھ پئی ہ تے وت جملے دا مطلب سمجھ ءچ آ گئے ،لہٰذا مصادر مارن ، پیون ، لتاڑن ،لہنی تے کھر کن مصادر متعدی بہ یک مفعول اکھیسن ۔ عام طور تے مصادر متعدی الاصل ای مصادر متعدی بہ یک مفعول ہوندن۔

ii۔ **متعدی بہ دو مفعول:** (ڈو مفعول چھون آلے مصادر متعدی) اتنجھیں مصادر متعدی جنھیں کن ہُنی آلے افعال کوں فاعل کن علاوہ ڈو مفعولیں دی لوڑھ پووے متعدی بہ دو مفعول یا ڈو مفعولیں کوں چھون آلے مصادر متعدی اکھیندن مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ ۱۔اصغر امجد کوں کتاب ڈتی ہ ۲۔اسلم آپنڑاں سب کجھ ونجا بیٹھے۔

اُتے ڈتے گئے پہلے جملے ءچ فاعل اصغر کن علاوہ امجد تے کتاب ڈو مفعول ورتیے گن ۔ایویں ای ڈوجھے جملے ءچ وی فاعل اسلم کن علاوہ آپنڑاں تے سب کجھ ڈو مفعول استعمال کیتے گن ۔انھیں جملیں ءچ متعدی مصادر ڈیون تے ونجا نون کن ہُنی آلے افعال ڈتی ہ تے ونجا بیٹھے کوں فاعل کن علاوہ ڈو ڈو مفعولیں دی لوڑھ پئی ہ تاں وہ کے مطلب واضح تھئے کیوں جو انھیں دا ہک مفعول نال کم نھیں رَسدا۔لہٰذا ڈیون تے ونجا نون جنھیں مصادر متعدی کوں مصادر متعدی بہ ڈو مفعول آکھیا ویندے ۔عام طور تے مصادر متعدی بالواسطہ ای مصادر متعدی بہ ڈو مفعول ہوندن۔

iii۔ **مصادر متعدی بہ سہ مفعول :** (ترائے مفعول چھون آلے متعدی مصادر) اتنجھیں مصادر جنھیں کن ہُنی آلے افعال کوں فاعل

کن علاوہ ترائے مفعولیں دی لوڑھ پوے مصادر متعدی بہ سہ مفعول یا ترائے مفعولیں کوں چنوں آلے مصادر اکھیندن، مثال دے طور تے اے جملہ ڈیکھو۔ا۔ زید اصغر کنوں امجد کوں خط لکھوائے۔

اُتے ڈتے گئے جملے وچ ویہا گیا مصدر متعدی لکھوانوں انجھاں مصدر ہے جنکیں کن ہٹوں آلے فعل کوں فاعل کن علاوہ کم از کم ترائے مفعولیں دی لوڑھ پئی ہ۔ا۔ہ۔ جملے وچ فاعل زید کن علاوہ ترائے مفعول اصغر، امجد تے خط استعمال تھین۔ جے کر انھیں ترائے مفعولیں وچوں کئی ہک مفعول وی حذف کرڈتا ونجے تاں وت گالھ پوری سمجھ نھیں آندی۔ لہٰذا لکھوانوں مصدر متعدی بہ سہ مفعول اکھیسی۔ عام طور تے متعدی المتعدی مصادر ای متعدی بہ سہ مفعول گنیے ویندن۔

9۔ لازم مصادر کن متعدی مصادر بنانوں دے قاعدے:

i۔ انجھیں لازم مصادر جنھیں دی مصدری علامت ''ن'' کن پہلوں حروفِ علت (ا، و، ی) وچوں کئی حرفِ علت نہ ہووے تاں وت اُونہہ مصدر دے مصدری مادے دے بعد انوں ''گنڈھ ڈیون مال مصدر متعدی بنا ویندے۔ جیویں جو در کنن کن در کانوں، اُٹھنن کن اٹھانوں مرن کن مرانوں، بھجنن کن بھجانوں وغیرہ وغیرہ۔

ii۔ انجھیں ترائے حرفی لازم مصادر جنھیں دی مصدری علامت ''ن'' کن پہلوں ''ل'' ہووے۔ تے انھیں دے پہلے حرف دے اُتے زبر ہووے تاں وت انھیں مصادر دی ''ل'' کن پہلوں ''الف'' داو دھارا کر ڈیون مال او مصادر متعدی بنا ویندن جیویں جو بلنن کن بالنں، ڈلنن کن ڈالنں، ڈھلنن کن ڈھالنں، گلنن کن گالنں وغیرہ وغیرہ۔

iii۔ انجھیں چار حرفی لازم مصادر جنھیں داڈو جھا حرف حروفِ علت (ا، و، ی) وچوں کئی ہک حرفِ علت ہووے تاں وت اُونہہ حرفِ علت کوں حذف کر کے مصدری علامت ''ن'' کن پہلوں ''وانوں'' گنڈھ ڈیون مال مصدر متعدی بنایا ونج سگدے جیویں جو بولنن کن بُلوانوں، بھونکنن کن بھکوانوں، ہوکنن کن ہکوانوں، جیون کن جواونوں، چاون کن چواونوں، ہارن کن ہراونوں۔ تے کھیڈنن کن کھڈاونوں وغیرہ وغیرہ۔

iv۔ انجھیں چار حرفی لازم مصادر جنھیں داڈو جھا حرف کئی حرفِ علت نہ ہووے تاں وت انھیں دے ڈو جھے حرف دے بعد ''الف'' داو دھارا کر ڈیون مال متعدی مصادر بنائے ونج سگدن جیویں جو اُسارنں کن اُسارانں، اُبھرنں کن اُبھارانں، اُبلنں کن اُبالنں، اُچھلنں کن اُچھالنں، اکھڑنں کن اُکھاڑنں، پگھرنں کن پگھارانں وغیرہ وغیرہ۔

v۔ انجھیں ترائے حرفی لازم مصادر جنھیں دے پہلے حرف دے تلوں زیر آونجے تاں وت انھیں کوں متعدی بنانوں سانگے انھیں دے پہلے حرف دے بعد حرفِ علت ''ی'' داو دھارا کر ڈویندے۔ جیویں جو ملنں کن میلنں، ولنں کن ویلنں، چھلنں کن چھیلنں، پھرنں کن پھیرنں، ٹھلنں کن ٹھیلنں وغیرہ وغیرہ۔

vi۔ بعض اوقات مصادر لازم دے ڈو جھے حرف دے بعد ''الف'' داو دھارا کر کے وی مصادر متعدی بنائے ونج سگدن جیویں جو اُچھلنں کن اچھالنں، پھسلنں کن پھسالنں، ٹھہنں کن ٹھہرانوں، رووں کن رواونں، سمنں کن ساونں وغیرہ وغیرہ۔

vii۔ انجھاں ترائے حرفی مصدر لازم جیندے پہلے حرف۔ تے پیش ہووے۔ تے او ندا ڈو جھا حرف ''ل'' ہووے۔ تاں وت

اُوندے پہلے حرف دے بعد ''و'' داودھارا کر کے متعدی مصدر بنایا ویندے۔جیویں جوٹلݨ کن تولݨ ،رُلݨ کن رُولݨ ، چُلݨ کن چولݨ ،کھُلݨ کن کھولݨ وغیرہ وغیرہ۔انھیں مصادر کوں مجہولی معنیاں ءچ استعمال کرݨ سانگے ڈو جھے حرف دے بعد (ل دے بعد) ''الف ۔تے واؤ'' داو دھارا کر کے مصدر متعدی بنایا ویندے جیویں جوٹلݨ کن ٹلاوݨ ، رُلݨ کن رُلاوݨ ،چُلݨ کن چُلاوݨ ،کھُلݨ کن کھُلاوݨ ، ۔تے کھُلݨ کن کھِلاوݨ ،ملݨ کن ملاوݨ ،رُلݨ کن رَلاوݨ ،پَلݨ کن پَلاوݨ ، جھلݨ کن جھلاوݨ وغیرہ وغیرہ۔

viii۔ بعض لازم مصادر کن بے قاعدہ متعدی مصادر بݨدن مثال دے طور ۔تے اُدھڑݨ کن اُدھروڑݨ ،ہُڈݨ کن ہوڑݨ ،مُڑݨ کن مروڑݨ وغیرہ۔

ix۔ بعض مصادر لازم اَنجھیں وی ہِن جنھیں کن مصادر متعدی نھیں بݨدے جیویں جو ہووݨ تھیوݨ ،آوݨ ،وَنجݨ ،وغیرہ وغیرہ۔

10۔ **متعدی مصادر کن متعدی المتعدی بنانوں دے قاعدے:**

i۔ بعض مصادر متعدی معروف دے مصدری مادے دے بعد ''اوݨ'' یا ''انوں'' وَدھاڈیوں مال مصدر متعدی المتعدی بݨ ویندے جیویں جو آکھݨ کن اکھانوں ،آڈھݨ کن اڈھانوں ،بُرکݨ کن ہُرکاوݨ ، ہدھݨ کن ہدھانوں ،پاݨ کن پناوں ،جھلݨ کن جھلاوں وغیرہ وغیرہ

ii۔ اَنجھیں متعدی مصادر جنھیں دے پہلے حرف دے بعد حروفِ علت (ا،و،ی ،) وچوں کئی ہک حرفِ علت آوݨ تاں وت اوکوں حذف کر کے جو کجھ باقی بچے اُوندے اگوں ''اوݨ'' یا ''انوں'' گنڈھ ڈیوں مال مصدر متعدی المتعدی بݨ ویندے، جیویں جو ہارݨ کن ہرانوں ، پاڑݨ کن پڑانوں ،جھاکݨ کن جھگانوں ،پووݨ کن پوانوں ،ترووڑݨ کن ترڑانوں ، ٹھوکݨ کن ٹھکانوں ،ڈوہݨ کن ڈوہانوں ،وَیچݨ کن وِچانوں ،ڈیکھݨ کن ڈکھانوں ،پیوݨ کن پوانوں ،سیوݨ کن سوانوں وغیرہ وغیرہ۔

iii۔ بعض متعدی معروف مصادر جنھیں داڈو جھا حرف ،حرفِ علت ''ی'' ہووے تاں وت اوکنوں متعدی المتعدی بنانوں سانگے ''ی'' کوں حذف کر کے مصدری علامت ''ݨ'' یا ''وݨ'' توں پہلے ''لا'' داودھارا کر ڈویندے جیویں جو پیوݨ کن پلاوں ،جیوݨ کن جلاوں ،ڈیکھݨ کن ڈکھلاوں ۔تے سیوݨ کن سِلاوں وغیرہ وغیرہ۔

iv۔ اَنجھیں چار حرفی مصادر متعدی معروف جنھیں دی مصدری علامت ''ݨ'' کن پہلوں ''ل'' آونجے ۔تے انھیں داڈو جھا حرف ،حروفِ علت (ا،و،ی)وچوں کئی ہک ہووے تاں وت اوکوں متعدی المتعدی بنانوں سانگے حرفِ علت کوں حذف کر کے ''ل'' دے بعد ''اوݨ'' یا انوں'' گنڈھ ڈویندے۔جیویں جو پالݨ کن پلاوں ،پالݨ کن پلانوں ،ڈالݨ کن ڈلانوں ،تولݨ کن تُلاوں ،پولݨ کن پُلاوں ،ٹھیلݨ کن ٹھُلاوں ،روݨ کن رُلانوں ۔تے گھیلݨ کن گھِلاوں وغیرہ وغیرہ۔

v۔ اَنجھیں چار حرفی مصدر متعدی معروف جنھیں داڈو جھا حرف ،حروفِ علت (ا،و،ی ،)وچوں کئی ہک ہووے تاں وت اوکوں متعدی المتعدی بنانوں سانگے حرفِ علت حذف کر کے مصدری علامت ''ݨ'' کن پہلے ''وانو'' داودھا کر

ڈوینڈ ے۔ جیویں جو روکنی کن رکوانون، سانجھنی کن سنجھوانون، ریڑھنی کن رڑھوانون، ساڑن کن سڑوانون ۔تے موکھنی کن مُکھوانون وغیرہ وغیرہ۔

11۔ **کجھ مصدر لازم معروف کن متعدی، متعدی المتعدی تے مجہول مصادر:**

مصدر لازم معروف	مجہولی صورت	متعدی صورت	متعدی المتعدی صورت	مجہولی صورت
اُٹھنی	اُٹھیجنْ	اُٹھانون	اُٹھوانون	اُٹھوتیجنی
اُچھلنی	اُچھلیجنْ	اُچھالنی	اُچھلوانون	اُچھلوتیجنی
اُگلنی	اُگلیجنْ	اُگالنی	اُگلوانون	اُگلوتیجنی
بھجنی	بھجیجنْ	بھجانون	بھجوانون	بھجوتیجنی
پاکنی	پکیجنْ	پکانون	پکوانون	پکوتیجنی
بکنی	بکیجنْ	بکانون	بکوانون	بکوتیجنی
پھسنی	پھسیجنْ	پھسانون	پھسوانون	پھسوتیجنی
پلنی	پلیجنْ	پلانون	پلوانون	پلوتیجنی
پگھرن	پگھریجنْ	پگھرانون	پگھروانون	پگھروتیجنی
ٹکنی	ٹکیجنْ	ٹکانون	ٹکوانون	ٹکوتیجنی
ٹپنی	ٹپیجنْ	ٹپانون	ٹپوانون	ٹپوتیجنی
ٹُرن	ٹُریجنْ	ٹرانون	ٹُروانون	ٹُروتیجنی
جاگنی	جگیجنْ	جگانون	جگوانون	جگوتیجنی
چیکنی	چکیجنْ	چکانون	چکوانون	چکوتیجنی
ڈُھرکنی	ڈھرکیجنْ	ڈھرکانون	ڈُھرکوانون	ڈُھرکوتیجنی
ڈِرن	ڈریجنْ	ڈِرانون	ڈِروانون	ڈِروتیجنی
ڈِلنی	ڈلیجنْ	ڈِلانون	ڈِلوانون	ڈِلوتیجنی
رَڑن	رَڑیجنْ	رَڑانون	رڑوانون	رَڑوتیجنی
رُلنی	رُلیجنْ	رُلانون	رُلوانون	رُلوتیجنی
رِنگنی	رنگیجنْ	رِنگاون	رنگوانون	رنگوتیجنی

سنبھلنڑں	سنبھلیجنڑ	سنبھالنڑں	سنبھلوانونڑں	سنبھلوتیجنڑں
سِکنڑں	سکیجنڑ	سِکانونڑں	سکوانونڑں	سِکوتیجنڑں
کھِلنڑں	کھِلیجنڑ	کھِلانونڑں	کھِلوانونڑں	کھلوتیجنڑں
کرنڑں	کریجنڑ	کرانونڑں	کروانونڑں	کروتیجنڑں
کھٹنڑں	کھٹیجنڑ	کھٹانونڑں	کھٹوانونڑں	کھٹوتیجنڑں
گھلنڑں	گلیجنڑ	گھلانونڑں	گھلوانونڑں	گھلوتیجنڑں
لگنڑں	لگیجنڑ	لگانونڑں	لگوانونڑں	لگوتیجنڑں
لڈنڑں	لڈیجنڑ	لڈانونڑں	لڈوانونڑں	لڈوتیجنڑں
مرنڑں	مریجنڑ	مرانونڑں	مروانونڑں	مروتیجنڑں
مِلنڑں	ملیجنڑ	مِلانونڑں	ملوانونڑں	ملوتیجنڑں
نچنڑں	نچیجنڑ	نچانونڑں	نچوانونڑں	نچوتیجنڑں
ہرنڑں	ہریجنڑ	ہارنڑں/ہرانونڑں	ہروانونڑں	ہروتیجنڑں

12۔ کجھ مصادر متعدی معروف کن متعدی المتعدی تے مجہول مصادر:

مصدر متعدی معروف	مجہولی صورت	متعدی بالواسطہ	متعدی المتعدی	مجہولی صورت
آکھنڑں	اکھیجنڑ	اکھانونڑں	اکھوانونڑں	اکھوتیجنڑں
آڈھنڑں	اڈھیجنڑ	اڈھانونڑں	اڈھوانونڑں	اڈھوتیجنڑں
اُگھنڑں	اُگھیجنڑ	اُگھانونڑں	اُگھوانونڑں	اُگھوتیجنڑں
بُھنڑں	بھُنیجنڑ	بھُنانونڑں	بھُنوانونڑں	بھُنوتیجنڑں
پٹنڑں	پٹیجنڑ	پٹانونڑں	پٹوانونڑں	پٹوتیجنڑں
تُلنڑں	تُلیجنڑ	تُلانونڑں	تُلوانونڑں	تُلوتیجنڑں
تکنڑں	تکیجنڑ	تکانونڑں	تکوانونڑں	تکوتیجنڑں
ٹھوکنڑں	ٹھکیجنڑ	ٹھکانونڑں	ٹھکوانونڑں	ٹھکوتیجنڑں
ٹھیلنڑں	ٹھلیجنڑ	ٹھلانونڑں	ٹھلوانونڑں	ٹھلوتیجنڑں
جھلنڑں	جھلیجنڑ	جھلانونڑں	جھلوانونڑں	جھلوتیجنڑں

چھلݨ	چھلیجݨ	چھلانوں	چھلوانوں	چھلوتیجݨ
چھکݨ	چھکیجݨ	چھکانوں	چھکوانوں	چھکوتیجݨ
دپھیݨ	دپھیجݨ	دپھانوں	دپھوانوں	دپھوتیجݨ
ڈنگݨ	ڈنگیجݨ	ڈنگانوں	ڈنگوانوں	ڈنگوتیجݨ
ڈسݨ	ڈسیجݨ	ڈسانوں	ڈسوانوں	ڈسوتیجݨ
کپݨ	کپیجݨ	کپانوں	کپوانوں	کپوتیجݨ
گھٹݨ	گھٹیجݨ	گھٹانوں	گھٹوانوں	گھٹوتیجݨ
گݨݨ	گݨیجݨ	گݨانوں	گݨوانوں	گݨوتیجݨ
لڑھݨ	لڑھیجݨ	لڑھانوں	لڑھوانوں	لڑھوتیجݨ
مکھیݨ	مکھیجݨ	مکھانوں	مکھوانوں	مکھوتیجݨ
مݨݨ	مݨیجݨ	مݨانوں	مݨوانوں	مݨوتیجݨ
نپیݨ	نپیجݨ	نپانوں	نپوانوں	نپوتیجݨ
وٹھݨ	وٹھیجݨ	وٹھانوں	وٹھوانوں	وٹھوتیجݨ
وݨڑݨ	وݨڑیجݨ	وݨڑانوں	وݨڑوانوں	وݨڑوتیجݨ
ہتکݨ	ہتکیجݨ	ہتکانوں	ہتکوانوں	ہتکوتیجݨ

ناواں بھانگا

مشتق دا بیان

الف۔ تعریف: مختلف ماہرین لسانیات دے نزدیک، اسم مشتق دی تعریف کجھ ایں ہے۔

1۔ اے ترے جملے ڈیکھو۔ ا۔ او اَج ویسی۔ تے صبا حیں آسی ۔۲۔ ایندڑ وقت دی گالھ کر۔ ۳۔ آندا ناں ہر گئی ڈہدے پر ویندا گئی نیں ڈہدا۔

اُتے ڈتے گئے پہلے جملے ءچ لوظ ویسی۔ تے آسی بطور فعل ورتیے، کِن۔ تے ترتیجھے جملے ءچ آندا۔ تے ویندا بطور اسم آئین جڈوں جو ترتیجھے جملے ءچ لوظ ایندڑ وقت دی صفت دے طور۔ تے ورتیا گئے۔

بس اینجھیں لوظ جہڑے جو کہیں فعل کن بنیے ہوئے ہوون۔ تے دت او جملے ءچ فعل اسم یا صفت دا کم ڈیون، اسم مشتق اکھیندن۔ مشتق عربی لوظ ءتے جیندا معنی ءچیرن۔ لہٰذا ہر گالھوں مشتق او ہو لوظ ہوندے جہڑا جو فعل دی بُنیاد (مصدر) کوں چیر کر ائیں نکلے یا ہُنے۔ سنسکرت ءچ مشتق کوں ''کرِدنت'' تے انگریزی ءچ پارٹسپل (Participal) سڈیا ویندے۔

(سندھی بیاکرن از شمس العلماء مرزا قلیچ بیگ 39,38) (ترجمہ)

2۔ اسم مشتق او اسم ہے جہڑا جو مصدر کن بنایا ونجے۔ **(تحفستانِ قواعد از بشیر احمد خاکی بہاول پوری 53ء) (ترجمہ)**

3۔ او اسم جہڑا جو خود آپ تاں کہیں اسم کنوں بنے پر اونہہ کنوں گئی اسم یا فعل وغیرہ نہ بن سگے اسم مشتق سڈیا ویندے۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 52ء)

4۔ مشتق او اسم ہے جہڑا جو کہیں ڈوجھے لوظ کن تھوڑی جھنیں تبدیلی نال نکلیا یا بنیا ہووے۔

(قواعد اُردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 175) (ترجمہ)

5۔ اسم ڈو قسمی ہوندن۔ ہکو ے او اسم جہڑے جو کہیں وی لوظ کن نہ بنائے گئے ہوون جیویں جو شیر، گدڑ، لوہا، سونا، پانی، زمین، اسمان، ملتان، کراچی، کوہ ہمالیہ وغیرہ وغیرہ کوں اسمائے جامد آکھیا ویندے۔ ڈو جھے او اسم جہڑے جو کہیں ڈو جھے لوظ کن بنائے گئے ہوون جیویں جو لکھت، پڑھت، لکھندڑ، پڑھندڑ، لکھیندڑ، پڑھیندڑ، لکھائی، پڑھائی، پُلیار،

کھڈ کار، وہاند، بھڑاند، بدھیج، کٹ پھاٹ، مار کٹائی، مرئیل، اُبھارت وغیرہ وغیرہ اُنجھیں اسم کوں اسم مشتق آکھیا ویندے۔
(بنیادی اُردو قواعد از ڈاکٹر سہیل عباس بلوچ 38)

ب۔ اسمائے مشتقہ: مختلف ماہرین لسانیات دے گنوائے ہوئے اسمائے مشتقہ کجھ ایں ہن۔

i۔(۱)اسم فاعل (۲)اسم مفعول (۳)اسم حاصل مصدر (۴)اسم حالیہ **(تحفستان قواعد از بشیر احمد خاکی بہاول پوری 52)**

ii۔(۱)اسم فاعل (۲)اسم مفعول (۳)اسم حالیہ (۴)اسم استقبال (۵)ماضی معطوفی۔
(سندھی ویاکرن از شمس العلما مرزا قلیچ بیگ 39 تا 41)

iii۔(۱)اسم فاعل (۲)اسم مفعول (۳)اسم حالیہ (۴)اسم استقبال (۵)ماضی معطوفی۔
(وڈو سندھی ویاکرن از بھیرومل مہر چند اڈوانی 112 تا 125)

iv۔(۱)اسم فاعل (۲)اسم مفعول (۳)اسم کیفیت (۴)اسم آلہ (۵)اسم ظرف (۶)اسم تصغیر (۷)اسم مکبر (۸)اسم صفت (۹)اسم مرکب۔ **(قواعد اردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 175 تا 197)**

v۔(۱)اسم فاعل (۲)اسم مفعول (۳)اسم حاصل مصدر (۴)اسم حالیہ (۵)اسم معاوضہ۔ **(بنیادی اُردو قواعد از ڈاکٹر سہیل عباس بلوچ 39)**

vi۔(۱)اسم فاعل (۲)اسم مفعول (۳)اسم حاصل مصدر (۴)اسم حالیہ (۵)اسم معاوضہ۔
(اُردو کمپوزیشن از غلام جیلانی مخدوم 42)

vii۔(۱)اسم فاعل (۲)اسم مفعول (۳)اسم حاصل مصدر (۴)اسم حالیہ (۵)اسم آلہ۔ (درالقواعد مطبوعہ 1934 ء از مولوی عبداللہ 82)

۵۔(۱)اسم فاعل (۲)اسم مفعول (۳)اسم حاصل مصدر (۴)اسم کیفیت (۵)اسم استقبال (۶)اسم منسوب (۷)اسم مرکب (۸)اسم فعلی (۹)اسم آلہ (۱۰)اسم ظرف (۱۱)اسم صوت (۱۲)اسم صفت (۱۳)اسم حالیہ (۱۴)اسم تصغیر (۱۵)اسم تکبیر۔
(سندھی بولی جو صرف و نحو از واحد بخش شیخ 47 تا 115)

نوٹ: اُتے ڈتے گئے مختلف ماہرین لسانیات دے مؤقف دے مطابق اخذ کیتے گئے اسمائے مشتقہ درج ذیل۔

viii۔ (۱)اسم فاعل (۲)اسم مفعول (۳)اسم حاصل مصدر (۴)اسم کیفیت (۵)اسم حالیہ (۶)اسم استقبال (۷)اسم معاوضہ (۸)اسم آلہ (۹)اسم صفت (۱۰)اسم صوت (۱۱)اسم مصغر (۱۲)اسم مکبر وغیرہ وغیرہ۔

1۔ اسم فاعل

تعریف: اسم فاعل اوا سم مشتق ہے جیہڑا جو اُونہہ ذات تے دلالت کریندے جیں کن کئی نہ کئی فعل صادر تھیا ہووے۔ اسم فاعل آپنے معنیاں ءِچ قائم بذات ہوندے تے اے عموماً کہیں نہ کہیں مصدر یا اسم کن باقاعدہ طور تے بنایا ویندے۔ اونہہ کن علاوہ اسم فاعل کہیں کم دے نال نال پیشے دے اظہار کیتے وی ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے لکھنی آلا، پڑھنی آلا، لکھنڈر، پڑھندر، لکھیندڑ، پڑھیندڑ، لکھاری، پڑھا کو، اُڈ راک، اُدھلاک، بُلیار، کھڈ کار، کھڈ اری، لباڑی، چھیڑو، پھرندڑ، پھرانکل، پھیرو، دھوبی، لٹیرا، لُمو، روونا، پٹنا، ٹھگ، تھپیرا، رہک وغیرہ وغیرہ۔

اسم فاعل تے فاعل دافرق: درج ذیل ٹیبل ڈیکھو۔

فاعل	اسم فاعل
۱۔فاعل کہیں مصدر یا کہیں اسم کن با قاعدہ طور تے بنڑیا ہو یا نھیں ہوندا بلکہ او اینجھاں اسم جامد ہوندے جیڑا جو کہیں کم کرن آلے داناں ہوندے جیویں جو رشید لکھدا بیٹھے ہک اینجھاں جملہ ہے جیں ءچ لکھݨ دا کم رشید کریندا بیٹھے لہٰذا لہٗنہہ جملے ءچ رشید فاعل ہے۔	۱۔اسم فاعل کہیں نہ کہیں مصدر یا اسم کن با قاعدہ طور تے بنڑیا ہو یا ہوندے۔جیویں جو اے جملہ ڈیکھو رشید ہوں چنگاں لکھاری ہے۔لہٗنہہ جملے ءچ رشید تاں فاعل ہے پر لکھاری لکھݨ مصدر کن با قاعدہ طور تے اسم فاعل ہے۔
۲۔فاعل نال گئی فاعلی علامت جڑی ہوئی نھیں ہوندی جیویں جو رشید نال کئی فاعلی علامت جڑی ہوئی کائنی۔	۲۔اسم فاعل نال کئی نہ کئی فاعلی علامت جڑی ہوئی ہوندی اے جیویں جو کھڈاری یا کھڈ کار نال فاعلی علامتاں جڑیاں ہویاں ہن۔
۳۔فاعل دے ناں کن اے واضح نھیں تھیندا جو اُونہہ کیا کم کیتے یا کیا کم کریندے جیویں اُتے ڈتے گئے جملے ءچ رشید توڑے جو فاعل اے پر چھڑے لوظ رشید کن ظاہر نھیں تھیندا جو اُونہہ کئی کم کیتے یا کریندا بیٹھے۔	۳۔اسم فاعل کن اے واضح طور تے ظاہر تھیندے جو اُونہہ کئی کم کیتے یا کریندا پئے جیویں جو اسم فاعل دی ڈتی گئی تعریف ءچ پیش کیتیں گئیں مثالیں کن واضح تھیندے جو کئی نہ کئی شخص ہے جیڑا کم کریندا پئے اُونہہ شخص دے ناں دی بجائے اُوندے کم دا اشارہ ہے جیویں جو لکھاری، کھڈ کار وغیرہ۔
۴۔فاعل جملے ءچ کڈاہیں ناں فاعل ہٕی ویندے تے کڈاہیں مفعول۔اے ڈو جملے ڈیکھو۔(۱) اسلم خط پڑھدا بیٹھے (۲) اسلم کوں کیں ماریئے، پہلے جملے ءچ اسلم فاعل ہے	۴۔اسم فاعل جملے ءچ فاعل ہٕی کے آندے یعنی اونہہ کن کہیں نہ کہیں کم دا اظہار تھیندے۔او کڈاہیں وی جملے ءچ مفعول
جہڑاں جوڈو جھے جملے ءچ اسلم مفعول ہے۔	ہٕی کے نھیں آندا جیویں جو کھڈاری یا کھڈ کار کوں جملے ءچ جیویں ای استعمال کروں او آپݨی فاعلی شناخت تبدیل نھیں کریندا

اسم فاعل دیاں قسماں: (۱) اسائے فاعل قیاسی (۲) اسائے فاعل سماعی

اسائے فاعل قیاسی: جیہڑے اسائے فاعل کہیں خاص قاعدے قانون دے مطابق بݨائے گئے ہوون انھیں کوں اسائے فاعل قیاسی آکھیا ویندے

اسائے فاعل سماعی: جیہڑے اسائے فاعل کہیں قاعدے قانون دے مطابق نہ بݨائے گئے ہوون بلکہ اہل زبان کن جیویں سُݨیے ہوون اُونویں استعمال کیتے ویندے ہوون انھیں کوں اسائے فاعل سماعی آکھیا ویندے۔

مصادر کن اسائے فاعل قیاسی بݨاونڑ دے قاعدے:

أ۔ اکثر مصادر دے اگوں توڑے جو او معروف ہوون یا مجہول ہوون ''آلا'' دا لوظ بطور لاحقہ گنڈھ ڈیوݨ نال اسائے فاعل

قیاسی بنائے وچ سگدن مثال دے طور تے۔

مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل
آکھنی	آکھنی آلا	آون	آون آلا	اُتھیجنْ	اُتھیجنْ آلا	مرتبجنی	مرتبجنی آلا
ڈیکھنی	ڈیکھنی آلا	مارن	مارن آلا	نکھنْ	نکھنْ آلا	لکھیجنْ	لکھیجنْ آلا

ii۔ بعض مصادر دے اگوں ''ہار'' دا لوظ بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسمائے فاعل قیاسی بنائے ویندن جیویں جو پالنی، کن پالنی ہار، مرن، کن مرن ہار، منگنی، کن منگنی ہار، بخشنی، کن بخشنی ہار، پاݨی، کن پاݨی ہار، بھلنی، کن بھلنی ہار، پرکھنی، کن پرکھنی ہار، وںجنی، کن وںجنی ہار۔

iii۔ بعض مصادر دے اگوں ''جوگا'' دا لوظ بطور لاحقہ گنڈھ کرائیں اسمائے فاعل قیاسی بنائے ویندن جیویں جو آون، کن آون جوگا، وںجنی، کن وںجنی جوگا، پڑھنی، کن پڑھنی جوگا، لکھنی، کن لکھنی جوگا، پیون، کن پیون جوگا، کھاون، کن کھاون جوگا، سوچنی، کن سوچنی جوگا، پرکھنی، کن پرکھنی جوگا۔

iv۔ کہیں وی مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دے اگوں ''ندڑ'' (ن+ د+ ڑ) یا ''یندڑ'' (یائے مجہول یعنی ے+ نون غنہ+ د+ ڑ) گنڈھ ڈیون نال اسمائے فاعل قیاسی بݨ ویندن۔ اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہ جو کہیں وی مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دے اخیر ءچ یا وچکار حروف علت (ا، و، ی) وچوں کوئی اِک حرف یا اِک کن زیادہ حروف آونجن تاں وت کئی چھوٹا یا وڈا لاحقہ گنڈھݨی کن پہلوں انھیں کوں حذف کر ڈیتا ویندے۔ اے قانون اگوں آݨ آلے اسمائے فاعل قیاسی دے تمام قاعدیں تے لاگو تھیسی۔ ڈِوجھی اے گالھ جو ''ندڑ'' لاحقہ لازم کیتے ''یندڑ'' متعدی کیتے ورتیا ویندے

مصدر	اسم فاعل نمبر ۱	اسم فاعل نمبر ۲
لکھنی	لکھندڑ	لکھیندڑ
پڑھنی	پڑھندڑ	پڑھیندڑ
آڈھنی	آڈھندڑ	آڈھیندڑ
بدھنی	بدھندڑ	بدھیندڑ
بھجنی	بھجندڑ	بھجیندڑ
روون	روندڑ	رُویندڑ

v۔ بعض مصادر جنھیں دے مصدری مادے یا فعل امر دے اخیر ءچ ''الف'' بچدے تاں وت اُوں کن اسم فاعل بݨاوݨ سانگے فعل امر دے اخیری الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں ''وَ'' دا لاحقہ گنڈھ ڈیندے جڈاں جو اَگھاں فعل امر جیندے اخیر ءچ الف نھیں بچدا تاں وت اُوندے اگوں صرف ''وَ'' گنڈھ ڈیون نال اسم فاعل قیاسی بݨ ویندے جیویں جو

کھاون	کھوء	پاون	پچو	چاون	چکو	ماون	منو
وُنجن	وُنجو	پلن	پنو	وَدھن	وِدھو	لِھلن	کِھلو
بھجن	بھجو	بھجانون	بھجڑ	وِنڑن	وِنڑو	وِنڑاون	وِنڑوَ

vi۔ ہُن اِتھاں مختلف چھوٹے چھوٹے لاشقیں نال بنی آلے اسمائے فاعل قیاسی وِترے وِترے درج کیتے ویندن اے سارے اسمائے فاعل مصدریں دے مصدری مادیں دے اگوں لاحقے گنڈھن نال بندن۔

الف: ی۔

تانگھن	تانگھی	وِنگاران	وِنگاری	لکھن	لکھاری	آلسن	آلسی
ارداسن	ارداسی	بھونکن	بھونکی	پَڈن	پَڈی	آدران	آدری

ب: وُ۔

مارن	مارُو	ڈیکھن	ڈیکھو	گلن	گلُو	مندھن	مندھو
وسن	وسُو	پوران	پورُو	سوچن	سوچُو	کٹن	کٹُو

ج: الف۔

ٹوہن	ٹوہا	سودھن	سودھا	اگاڑن	اگاڑا	ہوڑن	ہوڑا
آڈھن	آڈھا	بھونکن	بھونکا	پیلن	پیلا	پُکارن	پُکارا

د: ارا:

وُنجن	وُنجارا	وِنڑن	وِنڑارا	وِسارن	وِسارا	شُکارن	شُکارا
ہوکن	ہُکارا	بھونکن	بھُنکارا	اُڈارن	اُڈارا	چیکن	چیکارا

ہ: ترے حرفی مصادر جنھیں دے مصدری مادے دے پہلے حرف تے زبر ہووے تاں اُوندے اگوں الف، زیر ہووے تاں اُوندے اگوں "ی" تے جے کر پیش ہووے تاں اوندے اگوں "و" داو دھارا کرتے اوندے اخیر وچ وی الف ودھاڈ تا ویندے تاں وت اواسم فاعل بݨ ویندے جیویں جو:

بھرن	بھارا	وَڄن	واجا	چُݨن	چونا	رَڑن	راڑا	بھلن	بھولا
بھرن	بھیڑا	کٹن	کوٹا	چھکن	چھیکا	رِڑھن	ریڑھا	چھلن	چھیلا

ر۔الف،و:

وَسن	وَاسُو	جھلن	جھالُو	گلن	گالُو	اَڈن	آڈُو
مارن	مارُو	دھارن	دھارُو	پھاسن	پھاسُو	بلن	بالُو

ژ،ک:

بھنڑن	بھنگ	پاڑن	پَڑک	چرن	چَرک	ڈالنی	ڈَلک
سَنڑن	سَنگ	پَڑن	پَڑک	پُڑن	پُڑک	پُھجنی	پُھجک

س،ل: یاد رہوے جو "ل" گنڈھن کن پہلوں فعل امر دے اخیری حرف دے تلے زیر ضرور لاوݨی پوندی ہ۔

تیڑاون	تیڑل	ٹھٹھن	ٹھٹنل	پڑن	ٹپل	ٹوکن	ٹوکل
ٹھٹھبھن	ٹھٹھبھل	ٹھنکن	ٹھنکل	ٹپن	ٹپل	ٹھسکن	ٹسکل

ش:وَڑا:

پلنی	پنوڑا	وٹنی	وٹوڑا	پٹنی	پٹوڑا	پٹنی	پٹوڑا
پھٹنی	پھٹوڑا	پھٹنی	پھٹوڑا	ولنی	ولوڑا	ولنی	ولوڑا

ص:اں: مصدر دے آخوں "اں" دا لاحقہ گنڈھنی نال اسم فاعل قیاسی بݨدے۔

روون	روواں	نیون	نیوناں	کھاون	کھاواں	پونجݨی	پونجݨاں
بدھن	بدھناں	مندھن	مندھناں	کھیڈن	کھیڈناں	ہلیکنی	ہلیکناں

ض:وکڑ:

نسنی	نسوکڑ	بھجݨی	بھجوکڑ	پھٹݨی	پھٹوکڑ	پھٹنی	پھٹوکڑ
مستنی	مستوکڑ	ہسنی	ہسوکڑ	وسنی	وسوکڑ	ودھنی	ودھوکڑ

ط:یرا:

تھپݨی	تھپیرا	گنڈھنی	گنڈھیرا	ودھنی	ودھیرا	وہنی	وہیرا
ونجنی	ونجیرا	لکنی	لکیرا	اٹیرن	اٹیرا	ہنڈھنی	ہنڈھیرا

ظ:اکا:

لڑن	لڑاکا	بھڑن	بھڑاکا	پھٹݨی	پھٹاکا	چٹنی	چٹاکا
پٹنی	پٹاکا	چٹنی	چٹاکا	پھٹنی	پھٹاکا	پٹنی	پٹاکا

ع:یا،ویا:

لڑن	لڑیا	جوون	جویا	گانون	گویا	پکانون	پکویا
ڈاکنی	ڈاکیا	چھانگنی	چھانگیا	چوھنی	چوھیا	ارداسنی	ارداسیا

غ: کا:

بُجھنڑں	بُجھکا	کھاون	کھوکا	چوبڑن	چُنڈکا	پھیرن	پھرکا

ف: اک:

چوان	چواک	بھجنڑں	بھجاک	پٹنڑں	پٹاک	چھٹنڑں	چھٹاک
اُڈ ران	اُڈ راک	اڈھلنڑں	اڈھلاک	بھٹنڑں	بھٹاک	پھرن	پھراک

ک: یل:

مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل
ٹھکنڑں	ٹھکیل	ٹپن	ٹپیل	چمنڑں	چمیل	ڈنگنڑں	ڈنگیل
ٹُھند کنڑں	ٹُھند کیل	خرچنڑں	خرچیل	رُسنڑں	رُسیل	شوکنڑں	شُکیل

گ: بعض مصادر معروف جنھیں دے پہلے حرف ۔تے زبر ہووے تاں وَت انھیں کن بُنڑں آلے ڈو حرفی مصدری مادے دے پہلے حرف دے بعد "الف" ۔تے ڈو جھے حرف دے بعد ای "الف" ودھا نون نال اسم فاعل بُندے ۔جیویں جو

کپن	کاپا	جھپنڑں	جھاپا	نپنڑں	ناپا	وٹنڑں	واٹا
بھجنڑں	بھاجا	بھرن	بھارا	پَیڈن	پاڈا	ترن	تارا

ل: اینجھنیں ترے حرفی مصادر معروف جنھیں دے پہلے حرف ۔تے پیش ہووے تاں وت انھیں کن بُنڑں آلے ڈو حرفی مصدری مادے دے پہلے دے اگوں "و" ۔تے ڈو جھے حرف دے اگوں "الف" ودھا نون نال اسم فاعل بُندے جیویں جو

کٹنڑں	کوٹا	چگنڑں	چوگا	چُنڑں	پونا	گھبھنڑں	کھوبھا
گھٹنڑں	گھوٹا	کسنڑں	کوسا	بھنڑں	بھونا	گبھنڑں	گوبھا

م: اینجھنیں ترے حرفی مصادر معروف جنھیں دے پہلے حرف دے تلوں زیر ہووے تاں وت انھیں کن بُنڑں آلے ڈو حرفی مصدری مادے دے پہلے حرف دے اگوں یائے مجہول ''ے'' ۔تے ڈو جھے حرف دے اگوں "الف" ودھا نون نال اسم فاعل بُندے۔

وِلنڑں	وَیلا	گِنڑں	گَیڈا	سِنگھنڑں	سِینگھا	رڑھنڑں	ریڑھا
چھلنڑں	چھیلا	چھکنڑں	چھیکا	پنجنڑں	پیجا	بھنوڑن	بھیڑا

ن: اینجھنیں مصادر معروف جنھیں دے مصدری مادے دے اخیر وچ الف آندے تاں وت اوندے اگوں "وا" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم فاعل بنڑ ویندے جیویں جو

ہراون	ہراوا	بھڑاون	بھڑاوا	ولاون	ولاوا	وساون	وساوا

سڈاون	سڈاوا	پکاون	پکاوا	بچھاون	بچھاوا	کھڈاون	کھڈاوا

و: بعض مصادر دے صدری مادے دے اگوں "ول" دے وچھار ے نال اسم فاعل بنایا ویندے۔

سڑن	سڑول	اڑن	اڑول	بسن	بسول	پھٹن	پھٹول
پھرن	پھرول	چون	چڑول	چھڑون	چھڑول	ڈرن	ڈرول

ی: بعض مصادر دے صدری مارے دے اگوں "یرو" "بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم فاعل بندے جیویں جو

ہنڈھن	ہنڈھیرو	ہنگھن	ہنگیرو	ڈنگن	ڈنگیرو	چنگھن	چنگھیرو

ب: اِسمیں کن اسمائے فاعل قیاسی بنا نون دے قاعدے:

ا۔ لاحقیں دے گنڈھیپ نال بُن آلے اسمائے فاعل: اے گالھ یاد رہوے جو گئی وی لاحقہ گنڈھن کن پہلوں اسم دے اخیر وچ یا وچکار آون آلے حروف علّت حذف کر ڈیتے ویندن۔

(i) **ر ہار یا ارا:**

اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل
لوہا	لُہار	کمبھ (مٹی)	کُمبھار	سونا	سونا را	بُجھ یا بجھی	بجھارا
کوک	کُکارا	پُکار	پُکارا	ہوکا	ہُکارا	وَنج	وَنجارا

(ii) **یرا:**

مچھی	مچھیرا	گنڈھ	گنڈھیرا	تھپ یا تھاپی	تھپیرا	ہنڈھ یا ہنڈھا	ہنڈھیرا
وَنجھ	وَنجھیرا	لُٹ	لُٹیرا	کَتر	کَتیرا	ڈنگ	ڈنگیرا

(iii) **ری یا اری:**

شکار	شکاری	جُواء	جواری	کھیڈ	کھیڈاری	اِتبار	اتباری
آہر	آہری	لبار	لباری	لِکھ یا لکھت	لکھاری	مَہار	مہاری

(iv) **الف:**

بُکھ	بُکھا	لُبالھ	ابالھا	اُجاڑ	اُجاڑا	تول	تولا
اُلار	اُلارا	مار	مارا	ٹھکور	ٹھکورا	چاڑھی	چاڑھا

(v) **یل:**

ہَٹ	ٹبیل	چھک	چکیل	ٹُندک	ٹُندکیل	ٹُصہ	ٹصیل
مکر	مکریل	خرچ	خرچیل	خرسی	خرسیل	فخر	فخریل

(vi) **ل:** "ل" لاحقے کنوں پہلوں آون آلے ڈوحرفی اسم دے اخیر لے حرف کہجی دے اُتے ھَد تے تلوں زیر آندی ہے۔

چک	چکّل	پڈ	پڈّل	خرسی	خرسل	ہوڈ	ہوڈل
پَچرس	چرسِل	دھاڑا	دھاڑل	ٹُندک	ٹُندکل	مکر	مکرِل

(vii) **وَند:**

بھاگ	بھاگ وند	دولت	دولت وند	مال	مال وند	ہوش	ہوش وند
ہُنر	ہُنر وند	حاجت	حاجت وند	عزت	عزت وند	عقل	عقل وند

(viii) **و:**

مار	مارُو	بار	بارُو	ہار	ہارُو	وسار	وسارُو
مرن	مُرو	تاری	ترُو	چَرن	چرُو	کرن	کرو

(ix) **باز:**

کبوتر	کبوترباز	بٹیرا	بٹیرےباز	تنتر	تنترباز	کنکر	کنکوباز
دھوکا	دھاکےباز	دَغا	دَغاباز	لوبڑا	لوبڑےباز	رنڈی	رنڈی باز

(x) **دار:**

پہرہ	پہرےدار	پلّہ	پلّےدار	سرمایہ	سرمایہدار	مال	مال دار
زمین	زمین دار	تحصیل	تحصیلدار	ٹھیکہ	ٹھیکےدار	ثمر	ثمر دار

(xi) **گر:**

زر	زرگر	کاری	کاری گر	صنعتی	صنعتی گر	فاعی	فاعی گر
جادو	جادوگر	ستم	ستم گر	کیمیا	کیمیا گر	بازی	بازی گر

(xii) **گیر:**

رسہ	رسہ گیر	پناہ	پناہ گیر	راہ	راہ گیر	ماہی	ماہی گیر
جہاں	جہاں گیر	دامن	دامن گیر	عالم	عالم گیر	آتش	آتش گیر

(xiii) **ی:**

اَجڑ	آجڑی	سُتا	کوتی	مہاگ	مہاگی	جنگل	جنگلی
جھر	جھری	بَر	بَری	گھر	گھروگی	مشک	ماشکی

(xiv) **وال:**

دھن	دھنوال	باکر	باکروال	بھیڈ	بھیڈوال	بھائی	بھئیوال
منجھ	مہینوال	جت	جتوال	گھائی	گھائی وال	ویرہ	ویرےوال

(xv) **کجھ انسانی پیشے:**

ا۔لی: ولی، راملی، پٹولی، پاولی، کپالی، نزولی، مالی، ہالی، ہیلی، تیلی

۲۔ئی: نائی، حلوائی، قصائی، دھنوائی

۳۔ی: بھنگی، درزی، مراثی، موچی، جوگی، شکاری، مستری، پٹواری، سخی، تنوری، طباخی، کھوجی، سوزی

(xvi) **ناں:** مُہاناں، وگلوواناں، پوچناں، ڈوپٹاں، مندھناں، پوناں، ڈھکناں، جھگناں، جھیرناں، چھنکناں، وٹناں، ویلناں،

(xvii) **یلا:** رنگیلا، ہُسیلا، شرمیلا، کٹیلا، وَسیلا، پتھریلا

(xviii) **یا:** ڈاکیا، کباڑیا، گویا، نیاریا، پنساریا،

2۔ سابقیں دے گنڈھیپ نال پٹھ آلے اسمائے فاعل:

i: **دل:** دل بس، دل ہدھ، دل پشور، دل ٹھار، دل کڈھ، دل دھیر، دل شاد، دلفریب

ii: **ہاں:** ہاں بُس، ہاں کڈھ، ہاں پاڑ، ہاں چیر، ہاں ٹھار، ہاں ساڑ، ہاں چھک، ہاں تھل

iii: **ن:** نکماں، نکھٹو، نجان، نپھر، ندان، نجھایا، نجھاندا۔ نجھاگا

iv: **نا:** نا بینا، نا سمجھ، ناشکرا، ناقدرا، نامنظور، نا اُمید، ناحق

v: **ک:** کجوڑ، کُنجا، کُرسا، کپتا، کراہ، کُرتا کُھلا

vi: **الف:** اُمٹ، اُچاک، اُل، امر، انتک اجوڑ،

vii: **اَن:** سرائیکی زبان دے اَنجھیں منفی معنی ڈیون آلے اسمائے فاعل جنھیں کن پہلوں ''ان'' دا سابقہ لگدے ہمیشاں مصادر کن اخذ کیتے ویندن۔ اے اسمائے فاعل عام طور تے ترائے قسمی ہوندن۔

۱۔ مصادر کن بٹھ آلے فعل ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب کن پہلوں ''اَن'' دا سابقہ گنڈھ کرائیں۔

۲۔ مصادر دے صدری مادے (فعل امر) کن پہلوں ''اَن'' دا سابقہ گنڈھ کرائیں

۳۔ مصادر کن با قاعدہ طور تے بنائے گئے اسمائے فاعل کن پہلوں ''اَن'' دا سابقہ گنڈھ کرائیں۔

1۔ فعل ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب تے ''سابقہ اَن''

مصدر	ماضی مطلق	اسم فاعل	مصدر	ماضی مطلق	اسم فاعل	مصدر	ماضی مطلق	اسم فاعل
ڈیکھݨ	ڈٹھا	اَن ڈٹھا	بھلݨ	بھلیا	اَن بھلیا	لکھݨ	لکھیا	اَن لکھیا
پاڑݨ	پاڑیا	اَن پاڑیا	سیوݨ	سیتا	اَن سیتا	چھڑݨ	چھڑیا	اَن چھڑیا

2۔ مصادر دے مصدری مادے (فعل امر) تے سابقہ اَن

مصدر	مصدری مادہ	اسم فاعل	مصدر	مصدری مادہ	اسم فاعل	مصدر	مصدری مادہ	اسم فاعل
پھرݨ	پھر	اَن پھر	پڑھݨ	پڑھ	اَن پڑھ	ٹرݨ	ٹر	اَن ٹر
کچھݨ	کچھ	اَن کچھ	پڑھݨ	پڑھ	اَن پڑھ	ٹرٹݨ	ٹرٹ	اَن ٹرٹ

3۔ الف: مصادر کن ݨ آلے با قاعدہ اسمائے فاعل تے سابقہ اَن

مصدر	باقاعدہ اسم فاعل	منفی اسم فاعل	مصدر	باقاعدہ اسم فاعل	مصدر	منفی اسم فاعل	باقاعدہ اسم فاعل	مصدر
بھانوں	بھاندڑ	اَن بھاندڑ	سمݨ	سمندڑ	سمن	اَن سمندڑ	تھیندڑ	تھیوں
سکھݨ	سکھندڑ	ان سکھندڑ	وہݨ	وہندڑ	وہن	ان وہندڑ	دھاندڑ	دھانوں

۸، بے: بے چنت یا بے چتا، بے اتبار یا بے اتارا، بے پت یا بے پتا، بے قدر یا بے قدرا بے فکر یا بے فکرا، بے صبر یا بے صبرا، بے ہنر

۹، با: با ادب، با اختیار، باخبر، باوفا، باعمل، باہمت، باوقار۔

۱۰، خود: خودنما، خودپرست، خودپسند، خودسر، خودغرض، خودمختار، خودکش۔

۱۱، خوش: خوش اخلاق، خوش بیان، خوش زبان، خوش خط، خوش پوش، خوش نویس۔

اسمائے فاعل سماعی

الف: مصادر کن ݨ آلے

مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل
بولݨ	بلیار	گرتݨ	گرتار	ڈیوݨ	ڈاتا	وسݨ	واسو
چوݨ	چوٹا	ٹکݨ	ناپا	ٹکݨ	کوٹا	جھلݨ	جھالو
نچݨ	ناچو	ہوڈݨ	ہوڈل	رڑݨ	راڑا	چھکݨ	چھیکا

ب: اسماء کن بنھن آلے

اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل	اسم
سلھ	سلھ بند	پندھ	پاندھی	پورھیا	پورھیت	کندھ
چھیڑ	چھیڑو	ہل	ہالی	ڈاک	ڈاکیا	پیر

نوٹ: سرائیکی زبان ءچ اسمائے فاعل بنانون دے ہوں سارے ہیٹھ طریقے دی ہن پراتھاں طوالت دے پیش نظر انھیں دا اندراج ممکن کائنی۔

2____اسم مفعول

تعریف: اسم مفعول اُو اسم مشتق ءجہڑا جوا ے جنڑاوے جو فعل آلا کم پوراتھی گئے۔ یا ایں وی آکھیا وئے سگدے جو اسم مفعول او اسم مشتق ءجہڑا جو اُونہہ شخص یا چیز کوں ظاہر کرے جیں اُتے کہیں فاعل دے فعل دا اثر واقع تھیا ہووے اسم مفعول اکھیندے مثال دے طور تے پڑھیا ہویا لکھیا ہویا۔ پڑھیندڑ، لکھیندڑ، پڑھیل، لکھیل، پاکواں، سوڑواں، لتھا، گھڑتو، سنجاپو وغیرہ وغیرہ۔

اسم مفعول تے مفعول ءچ فرق:

اسم مفعول تے مفعول دے فرق کیتے درج ذیل ٹیبل ڈیکھو

مفعول	اسم مفعول
۱۔ مفعول اُو جامد اسم ہوندے جو کہیں شخص یا شئے دا ناں ہوندے تے جنیں اُتے کئی کم واقع تھیا ہووے۔	۱۔ فعل دی مناسبت نال مفعول کوں جہڑا ناں ڈیتا ویندے او اسم مفعول ای اکھیندے۔
۲۔ مفعول کہیں مصدر یا کہیں اسم کن با قاعدہ طور تے بنایا ہویا نھیں ہوندا۔ بلکہ او ہک انجھا اسم جامد ہوندے جنیں اُتے کہیں فاعل دے فعل دا اثر واقع تھیا ہووے۔ جیویں جو رشید خط لکھیے۔ اُنہہ جملے ءچ رشید فاعل ہے جنیں لکھن دا کم کیتے تے وت ایندے صلے ءچ خط لکھیا گئے لہٰذا اتھاں خط مفعول ءہ۔	۲۔ اسم مفعول کہیں نہ کہیں مصدر یا اسم کن با قاعدہ طور تے بنایا ویندے جیویں رشید ہک پڑھیل شخص ہے۔ اُنہہ جملے ءچ پڑھیل اسم مفعول ہے یعنی "فعل پڑھن" دی نسبت نال رشید کوں "پڑھیل شخص" دا ناں ڈے ڈتا گئے۔
۳۔ مفعول دے چھڑے ناں کن اے واضح نھیں تھیندا جو اوندے اُتے کیا کم واقع تھئے۔ جیویں جو اُتے ڈتے گئے جملے ءچ لوظ "خط" کن اے ظاہر نھیں تھیندا جو اُوندے اُتے کیا کم واقع تھئے۔	۳۔ اسم مفعول کن اے واضح تھیندے جو اُوندے اُتے کئی نہ کئی کم ضرور واقع تھئے۔ جیویں جو اُتے ڈتے گئے جملے ءچ لوظ پڑھیل کن واضح تھیندے جو کہیں شخص تے پڑھن دا کم واقع تھئے۔
۴۔ مفعول ہک جامد اسم ہوندے جنیں نال کئی مفعولی علامت جوڑی ہوئی نھیں ہوندی جیویں جو اُتے ڈتے گئے جملے ءچ خط	۴۔ اسم مفعول کئی جامد اسم نھیں ہوندا تے اُوندے نال ہمیشاں کئی نہ کئی مفعولی علامت جڑی ہوئی ہوندی ءہ، جیویں جو لوظ "پڑھیل" نال مفعولی علامت جوڑی ہوئی ءہ۔

دے لوظ نال کئی مفعولی علامت جڑی ہوئی کائنی۔

۵۔ مفعول او اسم جامد ہوندے جہڑا جو جملے ءِچ کڈاہیں تاں مفعول ہِن ویندے۔ تے کڈاہیں او فاعل دا کم ڈیندے۔ اے ڈو جملے ڈیکھو (۱) رشید اسلم کوں ماریے (۲) اسلم رشید کوں ماریے، پہلے جملے ءِچ تاں اسلم مفعول ءِ پر ڈو جھے جملے ءِچ فاعل ہِن گئے

۵۔ اسم مفعول: میشاں جملے ءِچ مفعول ہِن کے ای آندے، یعنی اُوندے اُتے کئی نہ کئی کم واقع تھیندے۔ اسم مفعول جملے ءِچ کڈاہیں فاعل دی جاہ تھیں گھندا جیویں جو لوظ پڑھیئں کوں جملے ءِچ جیویں وی استعمال کروں او آہنی مفعولی شناخت تبدیل نھیں کریندا۔

اسم مفعول دیاں قسماں: (۱) اسم مفعول قیاسی (۲) اسم مفعول سماعی۔

۱۔ اسم مفعول قیاسی: جہڑے اسائے مفعول کہیں قاعدے قانون دے مطابق بنائے ویندن اسائے مفعول قیاسی سڈیندن، جیویں جو لکھیا ہویا، پڑھیئل، پاکوان، ونک، ڈالک، پٹھو، وغیرہ وغیرہ۔

۲۔ اسم مفعول سماعی: او اسائے مفعول جہڑے جو کہیں قاعدے قانون دے مطابق بنائے نہ گئے ہوون بلکہ اہل زبان کن جیویں سُݨیے ہوون او نویں ای استعمال کیتے ویندے ہوون اسائے مفعول سماعی اکھیندن۔ نک کپیا، ہانہہ بھناں، لُنڈ پچھیا، سر پھریا وغیرہ۔

مفعولی علامت ''کوں'' دا درست استعمال:

1۔ جے کر کہیں جملے ءِچ استعمال تھیوݨ آلے فعل دا صرف ہک مفعول ہووے تے اُو ذی عقل (انسان) ہووے تاں وت مفعول دے اگوں مفعولی علامت ''کوں'' ضرور آسی۔ تے جے کر او مفعول ذی عقل نہ ہوسی (جانور ہوسی) یا بے جان ہوسی تاں وت اُوندے اگوں اے علامت نہ آسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ (۱) میں اسلم کوں ڈٹھے (۲) میں اصغر کوں جاندا ں (۳) اُونہہ احمد کوں مارئیے (۴) میں پاکستان دا نقشہ ڈٹھے (۵) توں ریاضی جاندیں (۶) اُونہہ ٹانگ مارئیے۔ جملہ نمبر ۱، ۲، ۳، ءِچ اسائے مفعول اسلم، اصغر تے احمد چونکہ ذی عقل (انسان) ہِن لہٰذا ہہ گالھوں انھیں دے اگوں مفعولی علامت ''کوں'' دا استعمال تھئے۔ پر آخیر لے ترائے جملیں دے اسائے مفعول نقشہ، ریاضی تے ٹانگ چونکہ غیر ذی عقل تے بے جان ہِن لہٰذا ہہ گالھوں انھیں دے اگوں مفعولی علامت ''کوں'' استعمال نھیں تھئی۔

2۔ جے کر مفعول دے طور تے کہیں آدمی یا انسان دا لوظ آسی تاں وَت اُوندے اگوں مفعولی علامت ''کوں'' نہ آسی۔ تے جے کر آدمی یا انسان دی بجائے کہیں آدمی یا انسان داناں گھنوں یا اُوندے کیتے کئی محض اشارہ یا اضافت استعمال کریسوں تاں وَت مفعولی علامت ''کوں'' ضرور آسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ (۱) میں آدمی ڈٹھے۔ (۲) میں اسلم کوں ڈٹھے (۳) میں تیڈے بھرا کوں ڈٹھے۔

3۔ جے کر کہیں محاورے ءِچ مفعول مصدر دے نال آوے تاں وَت اُوندے اگوں مفعولی علامت ''کوں'' دا استعمال سراسر غلط تصور تھیسی۔ مثال دے طور تے اے جملہ جو اسلم میڈی تباہی۔ تے کمر بدھ گھدی ءِ وی بجائے اسلم میڈی تباہی۔ تے کمر کوں بدھ گھدے آکھݨ سراسر غلط ءِ۔

4۔ بے جان شئیں یا قلبی کیفیات دے نال وی لبھو عمل دُہرایا ویسی یعنی انھیں دے اگوں مفعولی علامت ''کوں'' نہ گنڈھی ویسی مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔(۱) میں پانی پیتے (۲) تیئں خط لکھیے (۳) یار فکر نہ کر (۴) ہر ویلھے رب دا شکر ادا کر۔ اُتے ڈتے گئے جملیں ءچ اسمائے مفعول پانی، خط، فکر تے شکر دے اگوں ''کوں'' دا استعمال سراسر غلط ہوسی۔

5۔ جڈاں کہیں گالھ ءچ عمومیت (عام ہوون) دا رنگ ہوسی تاں وت مفعول دے اگوں مفعولی علامت کوں دا استعمال نہ تھیسی۔ پر جڈاں کہیں گالھ ءچ خصوصیت دا اظہار تھیسی یا کہیں کم دو توجہ ڈوانون مقصود ہوسی تاں وت ''کوں'' دا استعمال ضرور تھیسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو (۱) میڈی امداد کوں پہنچیو (۲) دولت چھوڑ خدا دا تھی (۳) اے گنڈھڑی چا تاں ڈیکھاں (۴) یا الٰہی! آپنی شان کوں ڈیکھ میڈے گناہیں کوں نہ ڈیکھ۔

6۔ جے کر افعال دے نال نال انھیں دے فعلی مادّیں دا مفعول وی استعمال تھیسی جیکوں عربی زبان ءچ ''مفعول مطلق'' آکھیا ویندے تاں وت انھیں دے اگوں مفعولی علامت دا استعمال نہ تھیسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔(۱) توں کیجھیں چال پیا چلدیں۔(۲) آدمی آلی ٹور رُر (۳) اُچے بول نہ بول۔

7۔ بعض متعدی یا متعدی المتعدی افعال دے نال جے کر ڈو مفعول استعمال کیتے گئے ہوون تاں وت جنھیں وچوں ہک مفعول گئی ذی عقل ہووے تے ڈوجھا غیر ذی عقل ہووے (جانور یا بے جان شئے) تاں وت ذی عقل مفعول دے اگوں مفعولی علامت ''کوں'' گنڈھی ویسی تے غیر ذی عقل مفعول دے اگوں اے علامت نہ آسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو(۱) میں فقیر کوں روپیہ ڈتے (۲) اُونہاں سارے لوکیں کوں مٹھائی کھوائی ہے۔

8۔ بعض افعال جہڑے جو بنا نون، مقرر کرن، سڈن یا ناں رکھن دے معنیاں ءچ استعمال کیتے گئے ہوون یا ڈو جھے اوظلیں ءچ انھیں کن سمجھن، جانڑن، یا خیال کرن دا مطلب واضح تھیوے تاں وت انھیں افعال نال ڈو مفعول ورتیے ویندن جنھیں وچوں ہک مفعول دے اگوں مفعولی علامت ''کوں'' گنڈھی ویندی ءجڈاں جو ڈو جھے مفعول دے اگوں اے علامت نہیں گنڈھی ویندی مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔(۱) اُوں کوں تُساں کیا سمجھدے ءُ (۲) اساں احمد کوں آپنا ں ممبر چُنی گھدے (۳) میں تاں اُو کوں آدمی سمجھدا ہم پر او کجھ بیا نکھتے (۴) استاد صاحب اسلم کوں کلاس دا مانیٹر بنڈاتے۔

9۔ بعض افعال دے طور مجہول ءچ ڈو مفعول ہوندن انھیں وچوں پہلا مفعول فاعل دا قائم مقام ہوندے پر اُوندی حالت اُوہائی رہندی ہے۔ یعنی اُوندے اگوں مفعولی علامت ''کوں'' گنڈھی ویندی ءجڈاں جو ڈو جھے مفعول دے اگوں اے علامت نھیں گنڈھی ویندی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو(۱) فقیر کوں روٹی کھواڈیو (۲) ملازم کوں تنخواہ ڈے ڈتی ونجے۔

10۔ بعض اوقات کہیں وی مفعول دے اگوں مفعولی علامت کوں دی بجائے ''نال'' یا ''اُتے'' وی بطور مفعولی علامات ورتی ویندی ہے۔ مثال دے طور تے (۱) میں آپنے پتر خالد نال ہوں محبت کریندا ں۔ (۲) غریب تے رحم کرو۔

11۔ بعض اوقات مفعولی علامت ''کوں'' واسطے یا کیتے دے معنیاں ءچ وی استعمال تھیندی ہے۔ مثال دے طور تے (۱) او ہر ویلھے مارن کوں تیار بیٹھا ہوندے۔ (۲) میں کعبے شریف دی زیارت کوں سکدا واں۔

12۔ جنکیں ویلھے کئی مصدر یا اُوندے مشتقات ضرورت، مجبوری یا تاکید کیتے استعمال تھیندن تاں اُتھاں اُویں، توں، ٹساں، اساں وغیرہ فاعلی ضمیراں دے اگوں مفعولی علامت ''کوں'' گنڈھ کرائیں مفعول دا کم گھدا ویندے مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔(۱) اُوکوں کجھ وی نھیں ڈسدا (۲) میکوں لاہور ضرور ونجناں پوسی (۳) تیکوں کہیں دا درد نھیں تھیندا (۴) تہاکوں ہر ویلھے آپنی فکر لگی رہندی ہے (۵) اساکوں انعام ملیسے (۶) انھیں کوں ضرور ملنڑاں پوسی۔ اُتے ڈتے گئے جملیں چ ضمیراں اُوکوں میکوں، تیکوں تہاکوں، اساکوں تے انھیں کوں بظاہر تاں مفعولی حالت چ ہن پر حقیقت چ انھیں دا استعمال کہیں قاعدے قانون دا متھاج کائنی۔

13۔ بعض اوقات کہیں جملے چ مفعولی علامت دا تصور تاں ضرور پاتا ویندے پر اُو علامت محذوف رہندی ہے۔ مثال دے طور تے (۱) اودھی ٹُر گئے (۲) توں روٹی کھاون گیا ہا نویں (۳) میں گھر ول آیاں۔

اسم مفعول بنانون دے قاعدے:

1۔ مصادر معروف کن فعل ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب گھن کر ائیں اُوندا اخیر الا ''الف'' حذف کر ڈتا ونجے۔ جیکر باقی بچی آلے لوظ دے اخیر چ ''ی'' رہ ونجے تاں وَت اُوندے اگوں ''ل'' داو دھارا کر کے ''ی'' دے اُتے ''ہمزہ'' پا ڈتا ونجے تاں اُو اسم مفعول بن ویندے۔ تے جے کر ''ی'' نہ بچے تاں وت اُونہہ لوظ دے اخیری حرف تے زبر گھت کرائیں تے اُوندے اگوں صرف ''ل'' داو دھارا کر ڈیون نال اسم مفعول بن ویندے جیویں جو

مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول
آپھران	آپھرئیل	آڈھنھن	آڈھئیل	لکھنھن	لکھئیل	پڑھنھن	پڑھئیل
کھاون	کھادَل	پاون	پاتَل	دھوون	دھوتَل	ڈیکھنھن	ڈِٹھل

2۔ جے کر مصدر مجہول ہووے تاں وت اُونہہ مصدر دی مصدری علامت ''جنھن'' یا ''ون'' کوں حذف کرن دے بعد باقی بچل لوظ دے اگوں ''ندڑ'' یعنی (یائے معروف (''ی'' + نون غنہ + دال + ڑ) داو دھارا کر ڈیون نال اسم مفعول بن ویندے جیویں جو

مصدر مجہول	اسم مفعول	مصدر مجہول	اسم مفعول	مصدر مجہول	اسم مفعول
لکھیجنْ	لکھیندڑ	لکھیون	لکھیندڑ	پڑھیجنْ	پڑھیندڑ
پڑھیون	پڑھیندڑ	سمیجنْ	سمیندڑ	اُٹھیجنْ	اُٹھیندڑ
اُٹھیون	اُٹھیندڑ	سمیون	سمیندڑ	پُرینجنْ	پُرینڈڑ

3۔ مصادر متعدی یا متعدی المتعدی دے مصدری مادے دے اگوں واحد مذکر کیتے ''واں'' جمع مذکر کیتے ''ویں'' (یعنی و+یائے مجہول ''ے'' + نون غنہ) واحد مؤنث کیتے وی یعنی (و + یائے معروف) تے جمع مونث کیتے "ویاں" یعنی (و + یائے خفی الصوت + الف + نون غنہ) داو دھارا کر ڈیون نال اسم مفعول بن ویندے بعض اوقات ڈتے ہوئے مصدر دے مصدری مادے دے اگوں حروف علّت (اُوی) دے چوں کہیں اِک حرف علّت داو دھاراوی کیتا ویندے۔ جیویں جو

مصدر	اسم مفعول	جمع مذکر	واحد مونث	جمع مونث
کھڑانون	کھڑاواں	کھڑاویں	کھڑاوی	کھڑاویاں
بھکاون	بھکاواں	بھکاویں	بھکاوی	بھکاویاں
بھنون	بھنواں	بھنویں	بھنوی	بھنویاں
منگن	مانگواں	مانگویں	مانگوی	مانگویاں
تولن	تولواں	تولویں	تولوی	تولویاں
ڈکھاون	ڈکھانواں	ڈکھانویں	ڈکھانوی	ڈکھانویاں

4۔ کہیں وی مصدر دے فعل ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب دے اگوں ''ہویا'' داوددھارا کر کے اسم مفعول بنایا ویندے۔جیویں جو:

مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول
لکھن	لکھیا ہویا	بھنڄ	بھنڄیا ہویا	مرن	مویا ہویا	تولن	تولیا ہویا
سڈن	سڈیا ہویا	پڑھن	پڑھیا ہویا	آڈھن	آڈھیا ہویا	پیون	پیتا ہویا

5۔ مصادر مجہول دی مصدری علامت ''جنی'' یا ''ون'' کوں حذف کرن دے بعد جو کجھ باقی بچے اوندے اگوں ''ندا'' داوددھارا کر ڈیون نال اسم مفعول۔سن ویندے اینکوں مصادر مجہول کن بٹن آلا حالیہ تمام وی آکھیا ویندے۔جیویں جو

بدھیجنْ	بدھیندا	سڈیجنْ	سڈیندا	وٹیجنْ	وٹیندا	کھویجنْ	کھویندا
مریون	مریندا	کہیون	کہیندا	پرنیون	پرنیندا	اُٹھیون	اُٹھیندا

6۔ متعدی یا متعدی المتعدی مصادر دے مصدری مادے دے اگوں ''ندا'' داوددھارا کر ڈیون نال اسم مفعول وجود ءچ آویندے۔اینکوں مصادر متعدی یا متعدی المتعدی کن بٹن آلا حالیہ ناتمام وی آکھیا ویندے۔

برڑانون	برڑاندا	گرلانون	گرلاندا	مکاون	مکاندا	اُگھلانون	اُگھلاندا
ڈکاون	ڈکاندا	پچھتانون	پچھتاندا	مرجھانون	مرجھاندا	مُکلانون	مُکلاندا

7۔ مصادر دے مصدری مادے اگوں ''وکڑ'' دا لاحقہ گنڈھ ڈیون نال جیویں جو

بھنون	بھنوکڑ	وسن	وسوکڑ	پھٹن	پھٹوکڑ	پھٹیجنْ	پھٹوکڑ
مستی	مستوکڑ	مستیجنْ	مستوکڑ	لڈن	لڈوکڑ	لڈیجنْ	لڈوکڑ

8۔ مصادر دے مصدری مادے دے اگوں ''ت'' دا لاحقہ گنڈھن نال

مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول
جُھون	جُھوت	چلݨ	چلت	لکھݨ	لکھت	پڑھݨ	پڑھت
گھڑݨ	گھڑت	منݨ	منت	ونݨ	وُنت	لبھݨ	لبھت

9۔ بعض مصادر دے صدری مادے دے بعد "تو" یا "اوتو" والا حقہ گنڈھ ڈیون نال

بُݨ، بُݨو، بُݨں، بناوتو، گھڑݨ، گھڑتو، ہُݨں، ہُݨو

10۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے بعد "ک" والا حقہ گنڈھ ڈیون نال

وڈھݨ	وڈھک	چمکݨ	چمک	ڈلݨ	ڈلک	ہمکݨ	ہمک
ہسکݨ	ہسک	لسکݨ	لسک	وَٹݨ	وَٹک	مہکݨ	مہک

11۔ بعض مصادر دے صدری مادے دے بعد "تی" والا حقہ گنڈھ ڈیون نال

جیتݨ	جیتی	نیتݨ	نیتی	پیوݨ	پیتی	دھووݨ	دھوتی
پورݨ	پوتی	سیوݨ	سیتی	دھانوݨ	دھانتی	منݨ	منوتی

12۔ بعض مصادر دے صدری مادے دے ساگوں "ارا" والا حقہ گنڈھ ڈیون نال

نترݨ	نتارا	وڈݨ	وڈارا	بُلاوݨ	بُلارا	کنبݨ	کنبارا
ورتݨ	ورتارا	وِسرݨ	وِسارا	اُڈرݨ	اُڈارا	لسکݨ	لسکارا

13۔ بعض مصادر دے صدری مادے دے ساگوں "وڑا" والا حقہ گنڈھ ڈیون نال

مروڑݨ	مروڑا	وچھڑݨ	وچھوڑا	گھرڑݨ	گھروڑا	گلݨ	گلوڑا
ساہوݨ	سنبوڑا	مندھݨ	مندھوڑا	تروڑݨ	تروڑا	لبھݨ	لبھوڑا

14۔ بعض مصادر دی مصدری علامت "ن" کوں حذف کرݨ دے بعد باقی اسم مفعول بݨیندے۔

ارداسݨ	ارداس	ہملاسݨ	ہملاس	ہراسݨ	ہراس	لباسݨ	لباس
وسواسݨ	وسواس	ہبڑاسݨ	ہبڑاس	بکݨ	بکواس		

15۔ بعض مصادر دے پہلے حرفِ تہجی دے بعد جے کر "تھا" وادھارا کر ڈو بچے تاں وت اسم مفعول حاصل تھیندے۔

لہݨ	لتھا	پھاسݨ	پھتھا	کھسݨ	کھتھا	چھپݨ	چھپتھا
پھسݨ	پھتھا	پھسݨ	پھتھا	لتڑبکݨ	لِتھا	بھنیجݨ	بُھتھا

16۔ بعض مصادر دے پہلے حرفِ تہجی دے بعد جے کر "دھا" گنڈھ ڈو بچے تاں وت اسم مفعول حاصل تھیندے۔

لبھݨ	لدھا	بدھݨ	بدھا	ڈوہݨ	ڈُدھا	رُجھݨ	رُدھا

گھننْ	گھدھا	رُھنْ	ردھا				

17۔ بعض مصادر دے پہلے حرف کنجی دے اگوں ''ٹھا'' گنڈھ ڈیون نال اسم مفعول حاصل تھیندے۔

ترھنْ	ترٹھا	وسنْ	وٹھا	مُسنْ	مُٹھا	کسنْ	کٹھا
رُسنْ	رُٹھا	ڈسنْ	ڈِٹھا	گہنْ	گٹھا	ڈھہنْ	ڈِٹھا

18۔ بعض مصادر دے پہلے ڈو حروف دے بعد ''الف'' گنڈھ ڈیون نال اسم مفعول حاصل تھیندے۔

پکنْ	پکّا	سکنْ	سکّا	پھکنْ	پھکّا	ٹھکنْ	ٹھکّا
چُکنْ	چُکّا	مُکنْ	مُکّا	ڈھکنْ	ڈھکّا	ڈُکنْ	ڈُکّا

19۔ بعض مصادر دے مادے دے اگوں ''اک'' دے وَدھارے نال

چھپنْ	چھپاک	چھٹنْ	چھٹاک	نسنْ	نساک	پھٹنْ	پھٹاک
پھٹنْ	پھٹاک	ڈلنْ	ڈلاک	چھڑنْ	چھڑاک	اُدھلنْ	اُدھلاک

20۔ مصادر کنْ ہٹی آلے حالیہ ناتمام وی اسمائے مفعول دے طور تے ورتیے ویندن

بھونْ	بھوندا	پوونْ	پوندا	گہنْ	کہندا	وَہنْ	وہندا
مرنْ	مردا	اُٹھنْ	اُٹھدا	وٹیجنْ	وٹیندا	منیجنْ	منیندا
اُچھرینْ	اُچھریندا	سڈوانْ	سڈویندا	چھڑکانْ	چھڑکیندا	اُکسانْ	اُکسیندا

21۔ متعدی مصادر دے صدری مادے دے بعد ''ناں'' والا حقہ گنڈھنْ نال

وکاونْ	وکاناں	ساونْ	ساناں	کملاونْ	کملاناں	اُڈنْ	اُڈاناں
الاونْ	اَلاناں	پترنْ	پتراناں	مُکلاونْ	مکلاناں	وتاونْ	وتاناں

22۔ مصادر کنْ ہٹی آلے کجھ بے قاعدہ اسمائے مفعول

بھننْ	بھنّاں	بھنْنی	بھنّاں	پُجنْ	پُناں	پھٹنْ	پھٹورا
ڈھکنْ	ڈھکوڑا	پھنوکڑ	بھنوکڑ	مُلاران	ملیدھڑ	سنجاتنْ	سُنجاپو
مَنْنی	منوتی	بدھیلو	بدھنی	جاپنْ	جاپو	چٹنْ	چاٹا
رکھنْ	رکھوت	گھڑنْ	گھڑتو	گھلنْ	گھڑتو	وسنْ	وسیب

3___اسم حاصل مصدر

تعریف: او اسم مشتق جہڑا جو مصدر دی حالت، کیفیت یا اثر کوں ظاہر کرے۔ جہڑا مصدر کنْ بنْیا ہویا ہووے۔ تے جیندے وچ مصدری معنے پائے ونجن۔ جیویں جو تھکنْ کنْ تھکیڑا لکھنْ کنْ لکھت یا لکھائی، دھانونْ کنْ دھانونْی۔ تے اُسارنْ کنْ اُساری وغیرہ۔

اسم حاصل مصدر بنانوں دے قاعدے:

1 بعض مصادر دی مصدری علامت حذف کرن دے بعد باقی دے اگوں "ݨی" والا حقہ گنڈھݨ نال اسم حاصل مصدر بنایا ویندے۔

مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر
آوݨ	آوݨی	آڈھݨ	آڈھݨی	دھانوݨ	دھانوݨی	االانوݨ	االانوݨی
بھانوݨ	بھانوݨی	بھجانوݨ	بھجانوݨی	بچھانوݨ	بچھانوݨی	بھکانوݨ	بھکانوݨی

2۔ بعض مصادر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں "ی" بطور لاحقہ گنڈھݨ نال۔

اُڈارݨ	اُڈاری	اڑݨ	اڑی	اُسارݨ	اُساری	اَلٹݨ	اَلٹی
بڈکݨ	بڈکی	بھرݨ	بھری	بھڑکݨ	بھڑکی	بولݨ	بولی

3۔ بعض مصادر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں "ائی" بطور لاحقہ گنڈھݨ نال۔

لکھݨ	لکھائی	پڑھݨ	پڑھائی	ٹھوکݨ	ٹھکائی	لڑݨ	لڑائی
بھڑݨ	بھڑائی	تڑݨ	تڑائی	وُنݨ	وُنائی	مستݨ	مستائی

4۔ بعض مصادر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں "الف" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیوݨ نال۔

اُٹھݨ	اُٹھا	بچݨ	بچا	ودھݨ	ودھا	آکھݨ	آکھرا
وکݨ	وکا	ورتانوݨ	ورتا	نوݨ	نوا	نمرݨ	نمرا

5۔ بعض مصدریں دے مصدری مادے دے اگوں "ارا" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیوݨ نال۔

جاگݨ	جگارا	بکݨ	بکارا	وِسرݨ	وِسارا	بھنورا	بھنوݨ
چتھاھݨ	چتھاھارا	ہوکݨ	ہُنگارا	بولݨ	بُلارا	شوکݨ	شُکارا

6۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے اگوں "ٹ یا اٹ" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیوݨ نال۔

ہرڑانوں	ہراڑٹ	شوکݨ	شُکاٹ	کوکݨ	کُکاٹ	ہِکݨ	ہُکاٹ
باکݨ	بکاٹ	چتھاھݨ	چتھاھاٹ	روݨ	رُواٹ	کُرلانوں	کُرلاٹ

7۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے اگوں "یپا" (یائے مجہول "ے" + پ+ا) بطور لاحقہ گنڈھ ڈیوݨ نال

ہنڈھݨ	ہنڈھیپا	کھٹݨ	کھٹیپا	ٹڈھانوں	ٹڈھیپا	بڈھیپا	گنڈھݨ	گنڈھیپا
سہݨ	سہیپا	ہنھیپا	ڈیوں	ڈیپا	ہجلݨ	جلیپا		

8۔ بعض مصادر دے صدری مادے دے اگوں "ناں" والا حقہ گنڈھ ڈیون نال۔

وکاون	وکاناں	سماون	سماناں	کملاون	کملاناں	اُڈن	اڈاناں
الاون	اَلاناں	پتراں	پترناں	مُکلاون	مکلاناں	وتاون	وتاناں

9۔ بعض مصدریں دے صدری مادے دے اگوں "ند، اند، وند" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال۔

آون	آند	بھانون	بھاند	اَڑن	اڑاند	اٹکن	اٹکاند
چرن	چراند	لڑن	لڑاند	لگن	لگوند	ہوون	ہوند

10۔ بعض مصادر دے صدری مادے دے اگوں "اری" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال۔

چنجن	چنجکاری	اُڈن	اُڈاری	اُسرن	اُساری	پھتکن	پھتکاری
چرکن	چرکاری	ڈسکن	ڈسکاری	بھرکن	بھرکاری	کلکن	کلکاری

11۔ بعض مصادر دے صدری مادے دے اگوں "الف یا ڑا" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال۔

ولوڑن	ولوڑا	وچھوڑن	وچھوڑا	وکوڑن	وکوڑا	وچڑن	وچوڑا
مروڑن	مروڑا	لندھوڑن	لندھوڑا	گھسوڑن	گھسوڑا	گھروڑن	گھروڑا

12۔ بعض مصادر دے صدری مادے دے اگوں "وا یا اوا" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال۔

پرنیجن	پرنیوا	منیجن	منیوا	ڈیکھن	ڈکھاوا	بلن	بلاوا
مُکلاون	مُکلاوا	ورتاون	ورتاوا	پچھتاون	پچھتاوا	بلاون	بُلاوا

13۔ بعض مصادر دے صدری مادے دے اگوں "یڑا" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال

تھکن	تھکیڑا	جھڑن	جھیڑا	چمکن	چمیڑا	وکڑن	وکیڑا
نکھڑن	نکھیڑا	جگھن	جگھیڑا	اُجھن	اُجھیڑا	تاگھن	تاگھیڑا

14۔ بعض مصادر دے صدری مادے دے پہلے حرف دے اگوں "و" تے اخیر وچ "الف" وادھارا کرن نال

کھٹن	کھوٹا	تڑن	تروٹا	ٹٹن	ہوٹا	پڈن	پوڈا
ٹُرن	ٹورا	جھرن	جھورا	لڈن	لوڈا	رُسن	روسا

15۔ بعض مصادر دے صدری مادے دے اگوں "الا" بطور لاحقہ گنڈھن نال

پہنچن	پہنچالا	سنبھالن	سنبھالا	ڈیکھن	ڈکھالا	ٹلن	ٹالا
اُبلن	اُبالا	گھوٹن	گھٹالا	بھنون	بھنوالا	نکلن	نکالا

16۔ بعض مصادر جنھیں دی مصدری علامت "ن" کن پہلے آون آلا حرف "ک" ہووے تاں وت اُونہہ مصدر دی مصدری علامت

ہٹاون دے بعد باقی حاصل مصدر بچ ویندے جیویں جو

دھرکن	دھرک	ہوکن	ہوک	روکن	روک	پھوکن	پھوک	
کوکن	کوک	بھونکن	بھونک	گھوکن	گھوک	ٹوکن	ٹوک	

17۔ کجھ ایجھیں مصادر جنھیں دے ہک کن زائد حاصل مصدر نہ ہن۔

مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر
آنون	آمد، اَمدن، آمد، آونی، آئی	اَٹکن	اٹکنی، اٹکی، اَٹکا، اٹکار، اٹکاند
اڈھلن	اُدھال، اُدھلا، اُدھالا، اُدھلیپا	اڈن	اڈ، اڈا، اڈاما، آڈی، اڈن
اڑن	اڑ، اڑا، اڑاپ، اڑاند، اڑی، اڑکا، اڑیکا، اڑنگا، آڑانگا، اڑن	بچھاون	بچھ، بچھا، بچھاوت، بچھالت، بچھاونی، بچھل
بھجن	بھاج، بھجنی، بھاجڑ، بھاگو، بھگی، بھجاند	بھر کن	بھرک، بھرکنی، بھرکاٹ، بھرکار، بھرکاری، بھرکی
بھڑکن	بھڑک، بھڑکار، بھڑکاٹ، بھڑکی، بھڑکا، بھڑکن، بھڑکاری	بھلن	بھل، بھلاندرا، بھلیکا، بھولا، بھول، بھلاپ
بوکن	بوک، بُکاٹ، بکاٹا، باک، بُکار، بوکن	بدھن	بدھ، بدھ تبدیح، بدھائی، بدھی، بدھان
پھٹکن	پھٹک، پھٹکاٹ، پھٹکا، پھٹکاری، پھٹکار، پھٹکن	پھران	پھرائی، پھیری، پھیر، پھیراپھراند، پھرکار
تھپن	جم، جماء، جمناں، جماء، جمائی	تھپن	تھپائی، تھپیر، تھپکی، تھاپی، تھاپڑا، تھپکار، تھپنی، تھپاری
چھنڈکن	چھنڈکار، چھنڈکاری، چھنڈک، چھنڈکارا، چھنڈکا، چھنڈکائی، چھنڈ، چھنڈکی	چُرکن	چُرکار، چُرکاٹ، چُرلاٹ، چُرکی، چُرک، چُرکاند، چُرکن، چُرچُر
ڈکھاون	ڈکھ، ڈس، ڈٹھ، ڈکھالی، ڈکھاوا، ڈکھالا	دَروہن	دُوری، دروہنی، دروہل، دُروٹھ، دُروہٹ
کپن	گپ، گپا، کاپ، کاپا، کپائی، کاپی	سڑن	ساڑ، ساڑا، سڑاند، سڑاپ، سڑاپہ، سڑیہہ، سڑن
کھاون	کھادھ، کھاونی، کھاج، کھئی	کرن	کار، کیتی، کرتی، کارا، کرتوت، کرت، کرنی، کاری

گھپنڑ	کھاپ، گھپ، کھپارا بکھپت، کھاپا،	گھوکنڑ	گھوک، گھکاٹ، گھکار، گھو کر، گھو کٹ
گنڈھنڑ	گنڈھ، گاگنڈھا، گنڈھاپا، گنڈھیپا، گنڈھیپ	لگنڑ	لگ، لاگ، لگوند، لگاپا، لاگو، لگا، لگت، لاگت، لگنی

4___اسم کیفیت

تعریف :مختلف ماہرین لسانیات دے نزدیک اسم کیفیت دی تعریف کجھ ایں ہے۔

1۔ جہڑے لفظ (لوظ) کنوں کہیں حالت داناں ظاہر تھیوے جیویں جونندر، صحت، چال ڈھال، (رفتار) دُھرک بھج، بچ، کوڑ، مُٹھ، وڈ پ، غریبی، امیری وغیرہ وغیرہ۔یا کہیں صفت آلی کیفیت دا اظہار تھیوے جیویں جو۔درد، خوشی، سُٹھپ، کاوڑ وغیرہ وغیرہ۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 43)

2۔ او اسم جہڑا جو کہیں ہنے اسم دی کیفیت یا حالت کوں ظاہر کرے اسم کیفیت آکھیا ویندے جیویں جو حاصل مصدر کہیں مصدر کنوں بنڈے ایویں ای اسم کیفیت کہیں نہ کہیں اسم یا صفت کنوں بنڈے۔ **(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 119)**

3۔ کہیں شئے یا جاء دے ناں کوں اسم آہدن۔ عام ناں کئی قسم دے ہوندن۔انھاں وچوں ہک ناں اسم کیفیت سڈیندے۔ اے او اسم ہوندے جہڑا جو کہیں اسم دی حالت کوں ظاہر کرے جے کرائے فعل کنوں بنی کے آہنی حالت کوں ظاہر کرے تاں وت اے اسم حاصل مصدر سڈیندے۔تے جے کرائے اسم یا صفت کنوں بنے تاں ایکوں اسم کیفیت آہدن۔

(اوسرائیکی پڑھوں تے سرائیکی لکھوں از شوکت مغل 47)

4۔ کہیں شئے دی حالت کوں ظاہر کرن آلے لفظ (لوظ) کوں کڈاہیں تاں اسم حالیہ آہدن۔تے کڈاہیں اسم حاصل مصدر تے وَت کڈاہیں اسم کیفیت آہدن۔اسم حالیہ۔تے اسم حاصل مصدر تاں فعل (مصدر) کنوں بنڈن۔تے اسم کیفیت اسم صفت کنوں بنڈے۔ **(اوسرائیکی پڑھوں تے سرائیکی لکھوں از شوکت مغل 49)**

5۔ او ہو (لوظ) جہڑا جو کئی کیفیت یا حالت ظاہر کرے اسم کیفیت اکھیندے۔مثال دے طور۔تے تریہہ، بکھ، بماری، تھکیڑا، صبر، عشق، قرار، نشہ وغیرہ۔ **(سندھی بولی ءَ جو صرف ونحو از واحد بخش سیٹھ 50)(ترجمہ)**

6۔ اسم حاصل مصدر او اسم مشتق جو جہڑا جو مصدر کنوں بُلیا ہووے۔تے جنہیں ءِچ مصدری معنی پائے ویجن، اینہہ اسم داڈو جھا ناں اسم کیفیت وی ہے۔حاصل مصدر۔تے اسم کیفیت ءِچ فرق صرف اتنا ہے جو حاصل مصدر تاں مصدر کنڈے۔تے اسم کیفیت مصدر دے بجائے اسم کنڈے مثال دے طور۔تے جھگڑن کن جھگڑا تاں حاصل مصدر۔تے لڑکا کن لڑکپن اسم کیفیت۔

(اردو کمپوزیشن از غلام جیلانی مخدوم 46)(ترجمہ)

7۔ اُتے ڈتیں گئیں اسم کیفیت دے سارئیں تعریفیں وچوں ڈاکٹر مہر عبدالحق دی تعریف زیادہ جامع ہے۔تے مکمل کیوں جو اسم کیفیت فقط اسماء کنوں نھیں بنڈے بلکہ اے افعال (مصادر کنوں وی بنائے ویندن۔جیویں جو اسمائے کیفیت دے بناون دے

قاعدئیں کنوں اے گالھ واضح تھیسی)۔بابائے اُردو سئیں ڈاکٹر مولوی عبدالحق آپنی کتاب ''قواعد اُردو'' دے صفحہ ۱۷۵ تے اسمائے کیفیت دے بناون دے قاعدے بیان کریندیں ہوئیں لکھدن جو''اکثر افعال کے مادے (یعنی علامت مصدر کے گر جانے کے بعد)اسمائے کیفیت کا کام دیتے ہیں۔مثلاً ، ہار، جیت، مار، پھیر، تاک بول، لوٹ، روک وغیرہ''۔لہٰذا اساں بلاشبہ اے آکھ سگدے ہیں جو اوحاصل مصدر جہڑے جو کہیں اسم دی کیفیت یا حالت کوں ظاہر کریندن اسم کیفیت اکھیندن پر اے گالھ یاد رکھنی آلی جو مصادر کن بُنیا ہویا ہر حاصل مصدر اسم کیفیت نھیں ہوندا۔

اسم کیفیت بنانون دے قاعدے: اُتے ڈتئیں گئیں اسم کیفیت دیں تعریفیں کن اے نتارا تھنے جو اسم کیفیت بنانون دے قاعدے ترائے قسمی ہن۔ (۱)اسما کنوں (۲)صفات کنوں (۳)مصادر کنوں

1۔ اسمیں کنوں اسمائے کیفیت بنانون دے قاعدے: اکثر اسماء دے اگوں مختلف چھوٹے چھوٹے لاحقہ گنڈھ کر اسمیں اسمائے کیفیت بنائے ویندن۔اے گالھ یاد رکھنی آلی ہ جو سرائیکی زبان دی بول چال۔تے روزمرہ دے مطابق ہے کر کہیں اسم دے اخیر ہ چ یا و چکار حروف علت (ا،و،ی)و چوں کئی ہک یا ہک کن ودھیک حروف علت آونجنی تاں وت اسم کیفیت بندئیں ہوئیں انھیں کوں حذف کر ڈتا ویندے۔جیویں جو کراڑ کنی کرڑکی، چھوہر کن چھہرگی۔تے کتا کن کتکی وغیرہ۔

الف: لاحقہ''کی''۔

اسم	اسم کیفیت	اسم	اسم کیفیت	اسم	اسم کیفیت	اسم	اسم کیفیت
چھوہر	چھہرگی	ہال	ہلکی	کراڑ	کرڑکی	اوڈ	اُڈکی
جت	جکی	جٹ	جٹکی	کتا	کتکی	موچی	مچکی

ب: ''لاحقہ''یائے معروف یعنی''ی''

دوست	دوستی	امیر	امیری	فقیر	فقیری	دشمن	دشمنی
غریب	غریبی	چور	چوری	ٹھگ	ٹھگی	لون	لونی

ج: ''لاحقہ''پا یا''یپا''

بڈھا	بڈھیپا	رنڈر	رنڈیپا	ڈاہڈھا	ڈ ڈھیپا	وڈا	وڈیپا

د: لاحقہ''ائی''

نینگر	نینگرائی	بھلے مانس	بھلیمنسائی	سچا	سچائی	چوڑا	چوڑائی
لمبا	لمبائی	موٹا	مُھائی	چھوٹا	چھٹائی	وڈا	وڈائی

ر: لاحقہ''پ''یا''پن''

بال	بلپ،بلپن	ڈلا	دلپ،دلپن	باہنا	بَپ،بپن	وڈا	وڈپ،وڈپن

صرف: ''پ''

لُندھا	کُندھپ	نینگر	ننگرپ	اندھا	اندھپ	موٹا	مُٹھپ

2۔ صفات کنوں پٹن آلے اسمائے کیفیت: الف: لاحقہ ''ل''

ٹھڈھا	ٹھاڈھل	ساوا	ساول	سوجھلا	سوجھل	رَت	رَتول

ب: لاحقہ ''یج''

اندھایااندھپ	اندھیج	ننگ یا ننگا	ننگیج	بدھ	بدھیج

ج: رُابطو رلاحقہ

جھکا	جھکاڑ	اُتے	اُتاڑ	اچا، اُچ	اُچاڑ	ہیٹھ	ہیٹھاڑ
اگوں	اگاڑ	یخی	یخاڑ	گُراڑا	گُراڑ	پچھوں	پچھاڑ

د: لاحقہ ''یں''

کالا	کلویں	پیلا	پلویں	رَتا	رَتویں	بگا	بگویں

ر: لاحقہ ''ند''

رتا	رتاند	اڑ	اڑاند	بھیڑی	بھیڑاند	واہ	وہاند

س: لاحقہ ''یند''

بگا	بگویند	چٹا	چٹویند	رتا	رتویند	پیلا	پلویند/پلویں	

ش: لاحقہ ''ک''

چٹا	چٹک	پھوتی	پھتک	لوں	لُسک	لوڑا	لُنڈک

ص: لاحقہ ''یر''

ٹھڈھ	ٹھڈھیر	کُبّی، کوج	کُبیر	کریت	کریر	لو	لویر

3۔ مصادر کنوں پٹن آلے اسمائے کیفیت:

اے اسمائے کیفیت مصادر دے مصدری مادیں دے بعد بعض لاحقے گنڈھ کر ائیں بنائے ویندن۔

الف: لاحقہ ''ک''، بعض مصادر دے مصدری مادے ای بطور اسم کیفیت ورتیے ویندن

اجھکن	اجھک	بسکن	بسک	لسکن	لسک	ہڈکن	ہڈک
بھنکن	بھنک	بُھنکن	بھنک	پھنکن	پھنک	رُنکن	رُنک

ب: مصدر دی مصدری علامت ''ن'' حذف کرن دے بعد لاحقہ ''اری''

پھڑکن	پھڑکاری	ہنکن	ہنکاری	چھنکن	چھنکاری	اُڈاری

ج: لاحقہ ''وند'' یا ''اند''

لگن	لگوند	ہوون	ہوند	بھڑن	بھڑاند	بھاون

د: لاحقہ ''ت''

سِکن	سِکت	اُتّن	اُت	بھرن	بھرت	لگن

س: لاحقہ ''ونی''

پرچانون	پرچانونی	پرتانون	پرتانونی	اُجھن	اُجھاونی	سہون

ش: لاحقہ ''اوا''

ورتن	ورتاوا	منگاون	منگاوا	ڈکھاون	ڈکھاوا	لڈاون

ص: لاحقہ ''ائی''

لگن	لگائی	نوون	نوائی	دھنگن	دھنگائی	ہسن

ض: لاحقہ ''یپا''

کھٹن	کھٹیپا	ہنڈھن	ہنڈھیپا	سہن	سہیپا	جلن

ع: بعض مصادر دے مصدری مادے جنھیں دے اخیر ءچ ''الف'' آندے

چچلاون	چچلا	اُدراون	اُدرا	اٹھراون	اٹھرا	آکڑن

ف: بعض مصادر مجہول دی مصدری علامت ''جن'' ہٹاون دے بعد لاحقہ ''وا'' گنڈھن نال

منیجنْ	منیوا	ولیجنْ	ولیوا	پرنیجنْ	پرنیوا	مُکلیجنْ	مُکلیوا

ق: بعض مصادر دے مصدری مادے جنھیں دے اخیر ءچ ''ڑ'' آندی ءِ۔

ساڑن	ساڑ	پاڑن	پاڑ	گھاڑن	گھاڑ	ڈاڑھن	ڈاڑھ

ک: بعض مصادر دی مصدری علامت ''ن'' کن پہلوں آون آلے حرف دے تلوں ''زیر'' لاون نال۔

کھنن	کھِنن	پٹن	پٹِن	سڑن	سڑِن	کھرکن	کھرِکن

ط: بعض مصادر دے مصدری مادے دے آکوں ''الف'' تے واو دھارا کرن نال

گرکن	گُرکا	کھرکن	کھُرکا	توکن	تُوکا	بُرکن	بُرکا

ظ: لاحقہ ''اَر''

سُرکݨ	سُرکار	بھرکݨ	بھرکار	لڑکݨ	لڑکار	گھرکݨ	گھرکار

گ: بعض مصادر دے صدری مادے دے پہلے حرف دے بعد ''الف'' داوادھارا کرݨ نال

گجݨ	گاج	وجݨ	واج	بھجݨ	بھاج	لجݨ	لاج

ل: بعض سہ حرفی مصادر دے صدری مادے بطور اسم کیفیت ورتیے ویندن

رجݨ	رج	وجݨ	وج	کجݨ	کج	لجݨ	لج

م: لاحقہ ''ارا''

کنبݨ	کنبارا	وسارݨ	وسار	اُڈارݨ	اُڈار	اتارݨ	اتارا

ن: لاحقہ ''اپ''

مِلݨ	ملاپ	اڑݨ	اڑاپ	سہݨ	سہاپ	سنجاݨ	سنجاپ

و: لاحقہ ''اٹ''

چنگھݨ	چنگھاٹ	ہونگݨ	ہنگاٹ	شوکݨ	شُکاٹ	گُرلاوݨ	گُرلاٹ

ی: لاحقے ''اج'' تے ''ھٹ''

سہݨ	سہاج	وہاݨ	وہاج	منڈھݨ	منڈھٹی	کنبݨ	کنبٹی

4۔ **کجھ اسمیں تے صفتیں کنوں بے قاعدہ پݨ آلے اسمائے کیفیت**

لکھا	لکھ	رجا	رَج	رُکھا	رُکھیماں	روسا	رُسیماں
سُکا	سوکڑا	بھرا	بھرپی	ڈُنگا	ڈُنگ یا ڈُنگپ	سدھا	سدھ
ٹھڈا	ٹھڈ یا ٹھاڈل	چبا	چب	بجھݨ	بجھائی یا بجھپ	سیالا	سی
کالا	کالون	کھٹا	کھٹاج	مٹھا	مٹھاج	کانا	کان

5۔ **کجھ مصادر کن بے قاعدہ پݨ آئے اسمائے کیفیت**

آنورھ	آنورھݨ	آلس	آلسݨ	آس	آسݨ	آپھر	آپھرݨ
اُدھرکا	اُدھرکݨ	اُتھل	اُتھاوݨ	اُٹھا	اٹھاوݨ	اُتھیڑ	اُتھڑݨ
اُگھلا	اُگھلاوݨ	اکیر	اکیرݨ	اُک	اُکݨ	ارداس	ارداسݨ

بکھاون	باکھ	پوجنی	پوجا	پوکن	پوک	تریہاون	تریہہ

5___اسم حالیہ

تعریف: مختلف ماہرین لسانیات دے نزدیک اسم حالیہ دی تعریف کجھ ایں ہے۔

1۔ او اسم جہڑا جو کہیں فاعل یا مفعول دی حالت کوں ظاہر کرے اسم حالیہ آکھیندے۔ جیویں جو روندا ہویا، ڈھہندا پوندا، بیٹھے بیٹھے، کھڑا کھڑا، کھلدئیں کھلدئیں وغیرہ وغیرہ۔ **(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 113)**

2۔ او اسم جہڑا جو کہیں فاعل یا مفعول دی حالت کوں ظاہر کرے۔ مصدر تے حالیہ دا شمار وی فعلاں وچ تھیندے۔ لیکن اے فعل دی تکمیل نئیں کریندا۔ مصدر اسم دے طور تے آندے۔ تے حالیہ صفت دے طور تے جیویں اُبھرائی، اُلائی، اٹیر، واس وغیرہ وغیرہ۔ **(سرائیکی صحافت از شوکت مغل 15)**

3۔ اسم حالیہ ہمیشاں چالو تے جاری رہندڑ کم دے معنی ڈکھیندے۔ ایہہ خاطر اینکوں سنسکرت وچ ''ورتمان کردنت'' آکھیا ویندے۔ ورتمان دا معنی چالو یا جاری تھیندے۔ لہٰذا اسم حالیہ فعل دی او ہا صورت ہوندی ہے جہڑی اے جُڑیندی ہو جہکو اکم چالو یا جاری رہندئیں ہوئیں ہیا کم شروع کرڈ تا گئے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

''احمد آپنے باغ دی سیر کریندا گھر دو وَل چُلئے'' ایہہ جملے دا مطلب اے ہے جو احمد آپنے باغ وچ سیر دا کم کریندا کریندا ڈوجھا کم (گھر دو واپسی دا کم) شروع کرڈتے۔ **(وڈ وسندھی ویاکرن از بھیرومل مہر چندانی 113)(ترجمہ)**

4۔ اسم حالیہ او اسم مشتق ہے، جہڑا جو کہیں جملے وچ کہیں اسم دی حالت بیان کرے۔ جیویں جو او کھلدا ہویا آیا۔ تے میں روندے ہوئے کوں رہایا۔ انھیں جملیں وچ کھلدا ہویا۔ تے روندے ہوئے اسمائے حالیہ ہن۔

(گلستانِ قواعد از محمد بشیر احمد ظامی بہاولپوری 55)(ترجمہ)

5۔ جہڑے لوظ افعال دے مادئیں کنوں بنائے گئے ہوون۔ تے او کہیں اسم نال اپنا لگاپا (گانڈھا) ظاہر کرن اسم حالیہ اکھیندن۔ اسم حالیہ ہمیشاں کہیں جاری یا چالو رہندڑ کم دا معنی ڈیندے۔ مثال دے طور تے مریندا=مار + آندا تے بھجدا= بھج + آندا وغیرہ وغیرہ۔ **(سندھی ویاکرن از شمس العلماء مرزا قلیچ بیگ 39)(ترجمہ)**

6۔ او اسم مشتق جہڑا جو جملے وچ فاعل یا مفعول دی حالت یا اوندی تعریف بیان کرے۔ تے او اسم تے کم آوے۔ او کوں اسم حالیہ آکھیا ویندے۔ اسم حالیہ صفت وانگوں اسم نال ہر حالت وچ موافق رہندے۔

(سندھی بولی ءِ جو صرف تے نحو از واحد بخش شیخ 109)(ترجمہ)

اِسم حالیہ دیاں قسماں: ا۔ حالیہ ناتمام ۲۔ حالیہ تمام ۳۔ حالیہ معطوفہ

الف: حالیہ ناتمام: حالیہ ناتمام جیکوں (Present Participle) وی آکھیا ویندے۔ ایندے وچ فعل ختم نہیں تھیندا۔ جیویں جو وَہندا پائی، روندا ہال تے بھجدی گھوڑی وغیرہ وغیرہ۔

ب: حالیہ تمام: حالیہ تمام ءِ چ فعل دا ختم تھیون پاتا ویندے۔ جیویں جو مویا ہویا، کھادا ہویا، سُتا ہویا، لکھیا ہویا وغیرہ وغیرہ۔

ج: حالیہ معطوفہ: بعض مرکب جملے اینجھیں ہوندن جنھیں ءچ بیک وقت ڈو فعل پاتے ویندن۔ انھیں وچوں ہک فعل اصل یا خاص ہوندے۔ تے ڈوجھا فعل پہلے فعل دا مقدمہ ہوندے۔ اے ڈو ہیں فعل انجوانج جملیں دی نمائندگی کریندن۔ تے انھیں جملیں کوں حرفِ عطف (اردو ءچ "و" تے سرائیکی ءچ "تے یا تئیں "نال نشا بر کیتا ویندے) آپت ءچ جوڑ ویندے جے کر مرکب جملے ءچ ہک فعل حالیہ ہووے تاں وت لہ۔ہمہ فعل کوں حالیہ معطوفہ آکھیا ویندے۔ حالیہ معطوفہ دا تعلق ہمیشاں جملے دے اصل فعل (خاص فعل) نال ہوندے۔ چونکہ لہ۔ہمہ جنھیں مرکب جملے ءچ حرفِ عطف (۔تے) کنِ بچا ویندے پر حرفِ عطف دے معنی ایندے ءچ ضرور پاتے ویندن۔ لہ۔ہمہ سانگے اینکوں حالیہ معطوفہ آکھیا ویندے۔

دراصل لہ۔ہمہ کن ظاہر اتے تھیندے جو جملے دے اصل یا خاص فعل کن جہڑے کم دا ظہار پیا تھیندے۔ لہ۔ہمہ کم کن پہلوں ہک پیا کم وی تھی چکے۔ مثال دے طور تے اے جملہ ڈیکھو "اسلم کھا کرئیں یا کھا کے سم گئے" ایندا واضح مطلب اے ہے جو اسلم کھادھا" تے "سم گیا۔ جملے "اسلم کھا کرئیں سم گیا" وچ حرفِ عطف (۔تے) دا استعمال نھیں تھیا۔ لہ۔ہمہ جملے ءچ سم گیا اصل فعل ءِ۔جڈاں جو کھا کرئیں حالیہ معطوفہ ہے۔ دراصل پہلا فعل (حالیہ معطوفہ) ڈو جھے فعل یعنی اصل فعل دا مقدمہ ءِ۔ لہ۔ہمہ سانگے حالیہ معطوفہ کوں تقدیمی فعل۔تے ڈو جھے کوں اصل یا خاص فعل آکھیا ویندے۔

حالیہ معطوفہ دی خصوصیات:

i۔ حالیہ معطوفہ ءچ حرفِ عطف (۔تے) دا استعمال نھیں تھیندا۔

ii۔ حالیہ معطوفہ دے بعد عموماً" کے یا کرئیں" دا لوظ گنڈھیا ویندے۔

iii۔ حالیہ معطوفہ دا تعلق ہمیشاں مرکب جملے دے اصل یا خاص فعل نال ہوندے۔

iv۔ اینجھیں مرکب جملے جنھیں ءچ ڈو فعل استعمال تھئے ہوون۔ تے جنھیں وچوں ہک حالیہ معطوفہ ہووے تاں وت انھیں وچوں پہلے فعل کوں تقدیمی فعل آکھیا ویندے کیوں جو اے فعل ڈو جھے فعل دا مقدمہ ہوندے۔ جڈاں جو ڈو جھے فعل کوں اصل یا خاص فعل سڈیا ویندے۔ اے گالھ یاد رکھن آلی ءِ جو لوظ "ہمیشاں حالیہ دے فعل یعنی تقدیمی فعل نال گنڈھیا ویندے۔

v۔ اینجھاں مرکب جملہ جنھیں ءچ تقدیمی فعل حالیہ معطوفہ ہووے۔ جے کر لہ۔ہمہ جملے دے ڈو حصے کیتے ونجن تاں وت انھیں جملیں دے ویچکار حرفِ عطف (۔تے) ضرور آسی۔ مثال دے طور تے اے جملہ ڈیکھو یعنی "او کھا کرئیں سم گئے" جے کر لہ۔ہمہ جملے دے ڈو حصے کروں تاں او ایں تھیسن۔ (او نہہ کھا دے۔تے سم گئے)۔

vi۔ اینجھاں مرکب جملہ جنھیں ءچ تقدیمی فعل بطور تمیز (متعلق فعل) آوے تاں وت ایندے ڈو حصے نھیں تھی سگدے۔ جیویں جواے جملے:

۱۔ بتھ بدھ کے معافی منگ ۲۔ روٹی کھا کے سم وئے

vii۔ کجھ رُتبے دے افعال دے وِچکار حرفِ عطف دا استعمال ضروری تھی ویندے۔ جیویں جو کھا وو۔تے پیو وو، لکھو۔تے پڑھو، پر

بعض اوقات اتھیں جملیں وچوں حرف عطف حذف وی تھی ویندے۔ جیویں جوکھاوو پیوو لکھو پڑھو، پھرو وغیرہ۔

viii۔ کڈاہیں کڈاہیں تان تقدیمی فعل کنوں اصل یا خاص فعل دا سبب (سبب) معلوم تھیندے۔ جیویں جو او استاد کوں ڈیکھ کر ئیں ڈر گئے۔ اے شعر ملاحظہ فرماؤ۔

سڑدا ڈیکھ کے اپنے گھر کوں ، پوہ دی رات ءچ پگھر آ گئی
لوکیں دے گھر ساڑن والا، اے تاں نھیں پگھر دا موسم (امان اللہ کا نظم)

9۔ کڈ ہیں کڈ ہیں تاں حالیہ معطوفہ ذریعے یا سبب کوں وی ظاہر کریندے۔ جیویں جو:
ا۔ سوہنی رن ڈیکھ کر ئیں عشق کر بیٹھیں؟ ۲۔ کلمہ شریف پڑھ کر ئیں کپڑا پاک کر

10۔ **الف:** کڈ ہیں کڈ ہیں تاں حالیہ معطوفہ اپنے آپ کوں یا ڈوجھیں کوں احساس ڈیوان یا ملامت کرن کیتے وی ورتیا ویندے۔
جیویں جوا۔ ایڈ اوڈا الکھاری تھی کر ئیں اے کیا لکھ مارنی؟ ۲۔ نانی اماں تھی کر ئیں بالیں نال جھیڑا؟
انھیں جملیں ءچ تھی کر ئیں ہوون دے معنیاں ءچ استعمال تھیندے۔

ب: کڈ ہیں کڈ ہیں تاں اے کہیں رستے کن گزرن دے معنیاں ءچ استعمال تھیندے۔ جیویں جو
ا۔ توں ملتان کنوں ضرور تھی کر ئیں وٹیں ۲۔ میں ہُنیں ہُنیں سکول کنوں تھی کر ئیں آیاں

11۔ حالیہ معطوفہ داعام طور تے فاعل نال لگا پا (گاھڑ دھا) ہوندے۔ اے کڈ ہیں کڈ ہیں تاں بطور صفت آندے۔ تے کڈ ہیں کڈ ہیں بطور تمیز فعل (متعلق فعل) دے طور تے ورتیا ویندے۔ اے جملے ڈیکھو: ا۔ او تئیں کنوں وی ودھ کر ئیں پا گل ءِ ۲۔ مری کوئنڈ کن ودھ کر ئیں سوہنا ءِ ۳۔ میڈی دھی تیڈی دھی کن ودھ کر ئیں ذہین ءِ

12۔ کڈ ہیں کڈ ہیں حالیہ نا تمام تے حالیہ معطوفہ ءچ معنیاں دے لحاظ نال ہوں تھوڑا جھیاں فرق ہوندے۔ اے جملے ڈیکھو: ا۔ او شراب پیتی گھروں نکھتے (حالیہ نا تمام) ۲۔ او شراب پیندا گھروں نکھتے (حالیہ نا تمام) ۳۔ او شراب پی کر ئیں گھروں نکھتے (حالیہ معطوفہ)
پہلے جملے دا مطلب اے جو جنکیں ویلھے او گھروں نکھتے شراب دے نشے ءچ ڈھت ہا، تے ڈوجھے جملے دا مطلب اے ہے جو او گھروں شراب پیندا ہویا نکھتے۔ جڈاں جو تریجھے جملے دا معنی اے ہے جو پہلے او نہہ گھر یہہ کر ئیں شراب پیتی ءِ تے وت او گھروں نکھتے۔

13۔ کڈ ہیں کڈ ہیں تاں حالیہ معطوفہ اعدادی تکرار کیتے وی ورتیا ویندے۔ جیویں جو اے جملے ڈیکھو:
ا۔ ڈوڈو تھی کر ئیں بھجے ۲۔ ہک ہک تھی کر ئیں کمرے ءچ ڑوا تھاں تھی کر ئیں حالت دے معنیاں ءچ استعمال تھیندے۔

د: اسم حالیہ دیاں مزید ڈو قسماں:

ا۔ تے ڈتئیں گنیں تر ے قسمیں حالیہ تمام حالیہ نا تمام۔ تے حالیہ معطوفہ کن علاوہ ڈو قسماں ہیاں وی ہن۔ جیڑیاں جو اے ہن۔ ا۔ حالیہ بطور صفت ۲۔ حالیہ بطور خبر

حالیہ بطور صفت: کڈ ہیں کڈ ہیں کہیں اسم کن پہلوں حالیہ ناتمام دا استعمال بطور صفت تھیندے۔ جیویں جوا ے تر کیباں؛

ا۔ وہندا ہویا/ وہندا پائی ۲۔ روندا ہویا/ روندا ہال

انھیں ترکیبیں ءچ وہندا پائی دی صفت دے طور تے، تے روندا ہال دی صفت دے طور تے ورتیا گئے۔ ڈو جھے اوظلیں ءچ صفت دے طور تے ورتیا گیا اسم حالیہ ناتمام آپنے آپنے موصوف پائی تے ہال کن پہلوں آئے۔ کیوں جو موصوف ہمیشاں صفت دے بعد آندے۔ جیویں جو مرکب توصیفی کالاڈاند، چٹی گاں تے موٹی وہڑ ءچ صفات آپنے آپنے موصوفیں کن پہلوں آئین۔

حالیہ بطور خبر:

پہلوں اے جملہ ڈیکھو: ا۔ او کھلدا ہویا / کھلدا ائے تے روندا ہویا / روندا گئے۔ ایہہ جملے ءچ ''کھلدا ہویا / کھلدا'' اُوندے آونی دی خبر ءِ جڈاں جو ''روندا ہویا / روندا'' اوندے وُنجن دی خبر اے۔ تو ڑے جو کھلدا ہویا / کھلدا تے روندا ہویا / روندا صفت وی گنے وچ سگدن۔ پر اے صفات آپنے موصوف ''او'' کن پہلوں دی بجائے اکوں آئین۔ لہٰذا اے مرکب توصیفی دی تعریف تے پورے نھیں اترے۔ ایہہ سانگے کھلدا ہویا / کھلدا تے روندا ہویا / روندا صفات دی بجائے خبر شمار تھیسن۔

اِسم حالیہ دے استعمال دی صورت جملے ءچ تھیون آلیاں تبدیلیاں:

1۔ پہلوں اے جملے ڈیکھو: ا۔ اصغر بھجدا ہویا / بھجدا ائے ۲۔ زینب روندی ہوئی / روندی سم گئی ءِ۔ ۳۔ چور چوری کریندے ہوئے / کریندے پئے گین۔

اُتے ڈتیں گئیں جملیں ءچ بھجدا ہویا / بھجدا روندا ہویا / روندا تے کریندے ہوئے / کریندے اسمائے حالیہ ناتمام ہن تے اے اسمائے حالیہ ناتمام انھیں جملیں ءچ خبر دے طور تے آئین کیوں جو انھیں دے موصوف اصغر، زینب تے چور انھیں دے اکوں کائنی۔ اتھاں اے گالھ سمجھن آلی ءِ جو جے کر جملے ءچ موجود اصل یا خالص فعل لازم ہووے یا متعدی پر او مجہولی صورت ءچ استعمال تھیا ہووے تاں وت اسم حالیہ ناتمام جملے ءچ موجود جنس تے تعداد دے لحاظ نال فاعل دے مطابق آسی۔ جیویں جو اُتے ڈتے گئے پہلے جملے ءچ اصغر واحد مذکر فاعل ءِ۔ جیندے اکوں اسم حالیہ اوندی جنس تے تعداد دے مطابق بھجدا ہویا / بھجدا استعمال تھئے۔ ایویں ای ڈو جھے جملے ءچ زینب واحد مونث فاعل ءِ تے تر تیجھے جملے ءچ چور جمع مذکر فاعل ءِ۔ لہٰذا انھیں دے اگوں حالیہ ناتمام آپنے آپنے فاعل دی جنس تے تعداد دے مطابق آئین۔ لہٰذا ثابت اے تھیا جو جے کر اصل فعل تو ڑے جو لازم ہووے یا متعدی تے او مجہولی صورت ءچ آیا ہووے تاں وت اُوں کن پہلوں اسم حالیہ جہڑا جو خبر دے طور تے ہوسی آپنے فاعل دی جنس تے تعداد دے مطابق آسی۔

2۔ جے کر حالیہ ناتمام دے اگوں آونی آلا اصل فعل لازم یا متعدی جہڑا جو معروفی حالت ءچ ہوسی تاں وت حالیہ ناتمام یائے مجہول (ے) ''الف'' یا ''ئیں'' دے وادھارے نال آسی۔ تو ڑے جو فاعل مذکر ہوسی یا مونث، جاندار ہوسی یا بے جان، واحد ہوسی یا جمع۔ تے حالیہ ناتمام کن پہلوں تے مفعول دے بعد مفعولی علامت کوں یا نال دا لگا یا (لگا ندھا) وی ضروری ہوسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

☆ میں اصغر کوں بھجدا ہویا/بھجدا، بھجدے ہوئے/بھجدے یا بھجدئیں ہوئیں/بھجدئیں ڈٹھے۔
☆ تئیں دشمنیں کوں بھڑدا ہویا/بھڑدا، بھڑدے ہوئے/بھڑدے یا بھڑدئیں ہوئیں/بھڑدئیں ڈٹھے۔
☆ اساں چھوہریں کوں چھوہر ناں نچدا ہویا/نچدا، نچدے ہوئے/نچدے یا نچدئیں ہوئیں/نچدئیں ڈٹھے۔

3۔ جے کراوہو فعل جنکیں کن حالیہ ناتمام بنایا کیا ہووے متعدی ہووے تے اُوں کن پہلوں گئی نہ گئی اسم مفعولی حالت ءچ آیا ہووے تاں وت حالیہ ناتمام نال توڑے جو فاعل دی جنس تے تعداد کجھ وی ہووے۔ ہمیشاں یائے معروف (ی) دے لگا پے (گھاندے) نال آسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو: ا۔ میں کیہڑ نچی کھڑاں ۲۔ توں سر جھکئی کھڑیں ۳۔ لوک بندوخاں چنی کھڑن ۴۔ توں مپ ماری کھڑیں وغیرہ وغیرہ۔

4۔ جنکیں ویلھے حالیہ دوہرایا وینجے یا اوندا تابع ڈوجھا حالیہ اوندے اگوں گنڈھیا وینجے توڑے جو حالیے دا فعل لازم ہووے یا متعدی، تاں وت اُوندے نال جنس واحد مذکر کیتے ''الف یائیں''، جنس واحد مونث کیتے ''ی یائیں'' تے جنس جمع مذکر یا مونث کیتے ''ے یائیں'' دا گھاندھا کیتا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ او ڈردا ڈردا/ڈردئیں ڈردئیں آئے
۲۔ او ڈردی ڈردی/ڈردئیں ڈردئیں آئی ءِ
۳۔ او ڈردے ڈردے/ڈردئیں ڈردئیں آئین

اے گالھ یاد رکھنڑ آلی ءِ جو جنس واحد مذکر کیتے حالیے نال یائے مجہول (ے) دا گھاندھا توڑے جو درست سمجھا ویندے پر اے فصیح کائنی۔ جیویں جو: ا۔ او ڈردے ڈردے آئے ۲۔ میں اٹھدے ہندے خدا کوں یاد کریندا ں وغیرہ وغیرہ۔
اے گالھ وی یاد رکھنڑ آلی ءِ جو حالیے دی تکرار کثرت گوں ظاہر کریندی ءِ۔ کڈہیں کڈہیں تاں ایہہ قسم دا حالیہ فاعل دے بغیر وی آندے جیویں جو
ا۔ بھجدئیں بھجدئیں پیر چھاونہیں تھی گین ۲۔ چیکدئیں چیکدئیں سنگھ پہہ گئے ۳۔ روندئیں روندئیں دید مریج گئی ءِ۔

5۔ کڈہیں کڈہیں اصل فعل دا فاعل گئی ہک اسم ہوندے۔ تے حالیے دا فاعل گئی ڈوجھا اسم ہوندے۔ توڑے جو ڈو ہیں اسم ہکے جملے ءچ موجود ہوندن پر افعال دے لحاظ نال انھیں دا ہک ہنے نال کوئی گھاندھا نھیں ہوندا۔ مثال دے طور تے:

ا۔ میں فجر تھیندے گھروں ٹُر پیاں ۲۔ او ڈہہ ڈھلدے گھر ول آئے

اُتے ڈتے گئے جملئیں ءچ فاعل میں۔ تے او دا گھاندھا افعال ٹُر پیاں۔ تے ول آئے نال ءِ۔ جڈاں جو فجر۔ تے ڈہہ دا گھاندھا حالیہ دے افعال تھیندے۔ تے ڈھلدے نال ءِ۔ اے گالھ یاد رکھنڑ آلی ءِ۔ جو ایہہ قسم دے حالیے آپنے لگدے اسم نال تمیز فعل (متعلق فعل) گنڈیے ویندئین۔

6۔ کڈہیں کڈہیں اسم حالیہ بطور اسم وی درمیا ویندے۔ مثال دے طور تے:

ا۔ ٹُتا ہویا/ٹُتا موئے ہوئے/موئے دی پسند (وانگوں) ہوندے۔ ۲۔ ازمائے ہوئے دا کیا ازماون۔ ۳۔ ٹُتے

ہوئے /سُتے کوں جگاون سوکھا ءِ پر جاگدے ہوئے / جاگدے کوں جگاون مشکل۔۴۔ جاگدا لکھ دا ئتا کاکھ دا۔

7۔ بعض دفعہ اسم حالیہ اسم ظرف دے طور تے وی ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے:

ا۔ او کنبدا کنبدا سوڑ ءِچ وڑ گئے ۲۔ میں روندئیں روندئیں رات گزا ر ڈتی ءِ ۳۔ میڈا سارا وقت تیڈی یاد ءِچ نیر وہیندئیں تے تیڈی راہ بھلیندئیں گزر ویندے۔ ۴۔ بھیڑی بھڑ دئیں اوندی جنگھ بھنی گئی ءِ۔

اُتے ڈتے گئے جملئیں ءِچ کنبدا کنبدا، روندئیں روندئیں، نیر وہیدئیں، راہ بھلیندئیں، بھیڑی بھڑ دئیں وغیرہ وغیرہ اسم ظرف دے طور تے ورتیے گئین۔ حالیے دیاں بعض مرکب ترکیباں جہڑیاں جوظرف دے طور تے ورتیاں ویندن۔ مثال دے طور تے:

ا۔ اسم تے اسم حالیے دا گاڑھا: رت روندئیں، نیر وہیندئیں، راہ بھلیندئیں وغیرہ ۲۔ اسم تے حالیہ معطوفی دا گاڑھا: پیر ودھائے، ہتھ جوڑ ئیے، پیر سنگھوڑ ئیے وغیرہ ۳۔ اسم حالیہ نا تمام دے ڈو صیغیں دا گاڑھا: اُٹھدا بہندا، مُڑدا پھردا، روندا کھاندا وغیرہ ۴۔ حالیہ معطوفہ دے ڈو صیغیں دا گاڑھا: اُٹھدئیں بہندئیں، روندئیں کھاندئیں، بھجدئیں دھرکدئیں وغیرہ ۵۔ فعل امر تے حالیہ معطوفہ دا گاڑھا: سوچ سمجھ کے، ڈیکھ بھال کے، مار کٹ کے وغیرہ وغیرہ۔

xiii۔ کڈ ہیں کڈ ہیں حالیہ بطور تمیز فعل (متعلق فعل) دے وی ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے:

ا۔ سُتیں رات وہا گئی ءِ ۲۔ رات سمدئیں مکی ءِ تے نہ جاگدئیں مکی ءِ

ix۔ اے جملے ڈیکھو:

ا۔ میں دھاندئیں ہوئیں / دھاندئیں اوکوں ڈ ٹھے ۲۔ میں اوکوں ڈ ٹھے او دھاندا پیا ہا

پہلے جملے دا مطلب اے ہے جو میں جنیں ویلھے اوکوں ڈ ٹھے او دھاندا پیا ہا، لہ جملے دا مطلب ایں وی تھی سگدے جو میں اوکوں او نہہ ویلھے ڈ ٹھے جنیں ویلھے میں دھاندا پیا ہم۔ ڈو جھے جملے دا پہلا مطلب تاں اے ہے جو میں اوکوں ڈ ٹھے جنیں ویلھے او دھاندا پیا ہا، تے ایندا ڈو جھا مطلب اے وی ہے جو میں اوکوں او نہہ ویلھے ڈ ٹھے جنیں ویلھے میں دھاندا پیا ہم۔ لہ بھو جھنیں ڈو معنی جملئیں دے معنیاں دا نکھیڑ اکرن سانگھے اسم حالیہ دا اے اصول سامنے رکھنا پوسی جو:

ا۔ جڈاں حالیہ فاعل نال متصل ہووے تاں وت او کوں فاعل دے متعلق سمجھا ویسی۔

۲۔ جڈاں حالیہ مفعول نال متصل ہووے تاں وت او کوں مفعول دے متعلق سمجھا ویسی۔

اُتے ڈتے ہوئے جملئیں تے ولا غور کریندے ہیں تاں ساکوں معلوم تھیندے جو پہلے جملے ءِچ حالیہ فاعل نال متصل ہے۔ جڈاں جو ڈو جھے جملے ءِچ حالیہ مفعول نال متصل ے۔ لہ جملہ گھاٹھوں پہلے جملے دا معنی تھیسی۔ میں اوکوں او نہہ ویلھے ڈ ٹھے جیں ویلھے میں دھاندا پیا ہم تے ڈو جھے جملے دا معنی تھیسی۔ میں اوکوں او نہہ ویلھے ڈ ٹھے جیں ویلھے او دھاندا پیا ہا۔

اسم حالیہ بناون دے قاعدے:

الف: **حالیہ تمام:**

1۔ کہیں وی مصدر معروف (توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے) فعل ماضی مطلق معروف واحد غائب گھن کر ئیں اُوندے اگوں ہوون مصدر کن فعل ماضی مطلق معروف واحد غائب کنڈھ ڈیون نال حالیہ تمام بن ویندے۔ اسم حالیہ تمام مفعول واکم وی ڈیندے۔ اے گالھ یاد رہوے جو مصادر مجہول کن حالیہ تمام نہیں بن سگدا۔

مصدر	حالیہ تمام	مصدر	حالیہ تمام	مصدر	حالیہ تمام	مصدر	حالیہ تمام
لکھݨ	لکھیا ہویا	پڑھݨ	پڑھیا ہویا	ڈیکھݨ	ڈٹھا ہویا	مرݨ	مویا ہویا
سڑݨ	سڑیا ہویا	پیوݨ	پیتا ہویا	سیوݨ	سیتا ہویا	سُݨݨ	سُݨیا ہویا

2۔ جہڑے مصدر دے مصدری مادے دے اخیر ءچ ہائے ہوز (ہ) یا (س) آوݨجے تاں وت حالیہ تمام بݨدیں ہوئیں اخیری ہائے ہوز (ہ) یا س کوں حذف کر کے باقی دے اگوں تھا، تھایا ڈھا گنڈھ ڈیون دے بعد اُوندے اگوں ہوون مصدر کن ماضی مطلق معروف واحد غائب (ہویا) جوڑ ڈویندے۔

مصدر	حالیہ تمام	مصدر	حالیہ تمام	مصدر	حالیہ تمام	مصدر	حالیہ تمام
کھسݨ	کھتھا ہویا	پھسݨ	پھتھا ہویا	کسݨ	کٹھا ہویا	مُسݨ	مُٹھا ہویا
ڈوہݨ	ڈُدھا ہویا	کوہݨ	کُٹھا ہویا	پھیہݨ	پھیتھا ہویا	لہݨ	لتھا ہویا

ب: **حالیہ ناتمام:**

1۔ اینجھیں مصادر معروف جنھیں دے مصدری مادیں دے اخیر ءچ (ا، و، ی) ہوو ے توڑے جو اوہ مصادر معروف لازم ہوون یا متعدی تاں وت اسم حالیہ ناتمام بݨیدیں ہوئیں انھیں دے اگوں "ندا" بطور لاحقہ کنڈھ ڈویندے۔ تے جے کر اینجھیں مصدریں دے مصدری مادیں دے اخیر ءچ (ا، و، ی، ہ) وچوں کئی ہک حرف وی نہ ہووے تاں وت اوندے اگوں "یندا" (یائے مجہول ے + نون غنہ + دال + الف) بطور لاحقہ کنڈھ ڈویندے۔ مثال دے طور تے:

الف	کھاوݨ	کھاندا	دھاوݨ	دھاندا	رہوݨ	رہندا	سہوݨ	سہندا
	سیوݨ	سیندا	پیوݨ	پیندا	دھوݨ	دھوندا	پووݨ	پوندا
ب	مارݨ	مریندا	پُورݨ	پُریندا	سڈݨ	سڈیندا	سوچݨ	سوچیندا
	کرݨ	کریندا	دھرݨ	دھریندا	ڈوہݨ	ڈُہیندا	کوہݨ	کُہیندا

اے گالھ یاد رہوے جو حالیہ ناتمام "ہویا" بطور لاحقہ گنڈھیجے یا نہ گنڈھیجے ایندی ہُت تے معنیاں ءچ کئی فرق نہیں پوندا۔ ڈوجھی اے گالھ جو جے کر مصدری مادے دے وِچکار حرف علت (ا، و، ی) وچوں کئی ہک آوݨجے

تاں وت حالیہ نا تمام بݨیندئیں ہوئیں اوکوں قاعدے دے مطابق حذف کرڈ تا ویندے۔ جیویں جو پورݨ کن پُریندا، سوچݨ کن سُچیندا۔ تے ڈوہیں کن ڈ بیندا وغیرہ۔ حالیہ نا تمام بݨائے گئیں۔

2۔ مصادر متعدی معروف، جہڑے جو لازم کن متعدی۔ تے متعدی کن متعدی المتعدی بݨدے ہوئے مصادر دے مصدری مادئیں دے اخیر ءچ جے کر "الف" وی آونجے تاں وت وی او قاعدہ نمبر 1 وچ ڈ۔ تے گئے قانون کن مستثنیٰ ہوسی۔ کیوں جو روزمرہ دے مطابق انھیں دے اونہی الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں "یندا" (یائے مجہول ے + نون غنہ + دال + الف) بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال حالیہ نا تمام بݨدے۔

پاوݨ	پُیندا	چاوݨ	چیندا	لاوݨ	لیندا	تاوݨ	تیندا
چہاوݨ	پُچریندا	بجھاوݨ	بجھڑیندا	تاڑݨ	تھویندا	ساڑݨ	سڑیندا

3۔ مصادر متعدی معروف جنھیں دے مصدری مادئیں دے اخیر ءچ گئی حرف علت (ا، و، ی) یا ہائے ہوز (ہ) نھیں آندی تاں وت اُونہہ مصدری مادے دے اگوں "یندا" (یائے مجہول ے + نون غنہ + دال + الف) بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال حالیہ نا تمام بݨ ویندے۔

مصدر	حالیہ نا تمام	مصدر	حالیہ نا تمام	مصدر	حالیہ نا تمام	مصدر	حالیہ نا تمام
جھلݨ	جھلیندا	چھلݨ	چھلیندا	ٹُرمڈݨ	ٹُرمڈیندا	گڈݨ	گڈیندا
لوڈݨ	لڈیندا	کھرکݨ	کھرکیندا	بھرکݨ	بھرکیندا	آڈھݨ	اڈھیندا

4۔ اٹھیں مصادر لازم جنھیں دے مصدری مادئیں دے اخیر ءچ (ا، و، ی، ہ) وچوں گئی ہک وی نہ آوے تاں وت انھیں دے اگوں "دا" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال فعل حالیہ نا تمام بݨ ویندے۔

بھرݨ	بھردا	سڑݨ	سڑدا	تڑݨ	تڑدا	اُکلݨ	اُکلدا
بھجݨ	بھجدا	اُترݨ	اُترداں	وِسرݨ	وِسردا	وَڑݨ	وَڑدا

5۔ مصادر مجہول دیں مصدری علامات جݨ یا وݨ حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں "یندا" (یائے معروف یعنی ی + نون غنہ + دال + الف) بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال حالیہ نا تمام بݨ ویندے۔

ابلیجݨ	اُبلیندا	کریجݨ	کریندا	مریجݨ	مریندا	سڈیجݨ	سڈیندا
کھٹیجݨ	کھٹیندا	لُکیجݨ	لُکیندا	وٹیجݨ	وٹیندا	پٹیجݨ	پٹیندا

6۔ حالیہ نا تمام دی تکرار یا حالیہ نا تمام نال اوندا تابع حالیہ نا تمام وی عموماً ورتیا ویندے۔ جیویں جو بھجدا بھجدا، ٹُردا ٹُردا، کھاندا کھاندا، پیندا پیندا، روندا روندا، اٹھدا بہندا، ڈھہندا پوندا، کھِلدا ہسدا، کھاندا پیندا، ڈھوندا پوندا وغیرہ وغیرہ۔

ج: **حالیہ معطوف:** کہیں وی مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دے بعد "کے یا کرئیں" دا ودھارا کر ڈیون نال حالیہ

معطوفہ بنن ویندے۔ جیویں جومر کے یا مر کرئیں، سم کے یا سم کرئیں، چُم کے یا چُم کرئیں، سڈ کے یا سڈ کرئیں وغیرہ وغیرہ۔

6 ـــــ اسم معاوضہ

تعریف: اواسم جہڑا جوکہیں محنت دی اُجرت، مزدوری یا بھاڑے کوں ظاہر کرے اسم معاوضہ سڈیندے۔ جیویں جو رنگائی، چوائی، دھوائی، تے سلائی وغیرہ۔ بعض مصادر کن بنن آلے اسمائے حاصل مصدر اسم معاوضے دانگوں ہوندن پر انھیں ءچ اجرت، مزدوری یا بھاڑے دا تصور نھیں پاتا ویندا۔ جیویں تہڑن کن تہڑائی بھستن کن مستائی۔ تے لڑن کن لڑائی وغیرہ وغیرہ۔

اسم معاوضہ بنانون دا قاعدہ:

1۔ اے گالھ یاد رکھنی آلی ءِ جو اسم معاوضہ فقط مصادر متعدی یا متعدی المتعدی کن ای بنایا ویندے سگدے۔ متعدی مصادر کن اسم معاوضہ بناون دا طریقہ کجھ ایں ہے جو مصدر دے مصدری مادے دے بعد "ائی" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیوندے۔ جیویں جو؛

مصدر	اسم معاوضہ	مصدر	اسم معاوضہ	مصدر	معاوضہ	مصدر	معاوضہ
چھڑوان	چھڑوائی	کپن	کپائی	تہڈن	تہڑائی	کٹن	کٹائی
پورن	پُرائی	رنگن	رنگائی	بھنن	بھنائی	پچن	پچائی

2۔ متعدی المتعدی مصادر دے مصدری مادے دے اکوں "ئی" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال اسم معاوضہ بنایا ویندے سگدے۔ جیویں جو؛

مصدر	اسم معاوضہ	مصدر	اسم معاوضہ	مصدر	معاوضہ	مصدر	معاوضہ
سلوانون	سلوائی	پٹوانون	پٹوائی	پگوانون	پگوائی	چھلوانون	چھلوائی
پنجھوانون	پنجھوائی	گہانون	گہائی	چروانون	چروائی	رنگواونون	رنگوائی

7 ـــــ اِسم اِستقبال

تعریف: اوہ جھنیں لوظ جہڑے جو مصادر دے مادیں کن بنجیے ہوئے ہووون تے او جملے وچ صفت یا اسم دا کم ڈیون کیتے استعمال تھیون، تے جنھیں کن اے معلوم تھیوے جو گئی کم آون آلے وقت ءِ چ تھیوسُے۔ مصادر کن مشتق اوہ جھنیں لوظ اسم استقبال دے ناں نال یاد کیتے ویندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔ میں کراچی ونجسے ۲۔ زینب اج لاہوروں آوسی ءِ ۳۔ گھوڑے بھجسن ۴۔ گائیں ڈُھنسین

اساں اے تاں جانڈے ہیں جو کہیں وی صفت واجہڑے وی اسم نال گانڈھا (تعلق) ہوندے ہمیشاں او اُوندی جنس تے عدد دی مناسبت نال آندی ءِ۔ اُتے ڈِتیئں کیں جملیں ءِ چ ونجنے دا مطلب ءِ، ونجن آلا ءِ، آوسی ءِ دا مطلب ءِ آون آلی ءِ، بھجسن دا مطلب ءِ، بھجن آلے ہن تے ڈُھنسین دا مطلب ءِ جو ڈُھنن آلیاں ہن۔ ڈو جھے اوظیس ءِ چ ونجنے، آوسی ءِ، بھجسن تے

ڈیھی دے لوظ صفتیں دے طور تے استعمال تھیون۔ جہڑے جو آپنے آپنے اسمیں میں، زینب، گھوڑے۔ تے گائیں نال تعلق رکھیندن لہ نہہ گالھوں ونجنے، آونی ءِ، بھنجنن۔ تے ڈیکھنیں کوں صفات داناں ڈیسوں۔ اے صفتاں آپنی آپنی جنس۔ تے عدد دے مطابق آئین۔ اے لوظ کہیں نہ کہیں مصدر کن ای مشتق ہن۔ لہٰذا اے اسم استقبال سڈیسن۔ کیوں جو انھیں دی مناسبت نال تھیون آلے کمیں دا آون آلے وقت ءِ چ مکمل ہوون ای ممکن ہے۔ اے گالھ وی یاد رکھنی آلی ءِ جو اسم استقبال ضرورت، حاجت، حق، قابلیت یا لیاقت دے معنی وی ڈیکھیندے۔ جیویں جو انھیں جملیں کن ظاہر تھیندے؛

ا۔ میکوں کراچی ونجنے (اتھاں لوظ ونجنے ضرورت دے معنی ڈیندے) ۲۔ میکوں او نکن حساب گھنٹے (اتھاں لوظ گھنٹے ضرورت دے نال نال حق دے معنی وی ڈیندے) ۳۔ اے کم کہیں کاریگر کن ای تھیونے (اتھاں لوظ تھیونے قابلیت یا لیاقت دے معنی ڈیندے)۔

اسم استقبال بناون دا قاعدہ: کہیں وی مصدر دے بعد واحد مذکر کیتے ''ے'' واحد مونث کیتے ''ی ءِ'' جمع مذکر کیتے ''ن''۔ تے جمع مونث کیتے ''ین'' کنڈھی نال اسم استقبال حاصل تھیندے۔ اے گالھ یاد رکھیے۔ جے۔ جمع مذکر۔ تے جمع مونث، ٹیندئیں ہوئیں مصدر دی مصدری علامت ''ن'' دے بدھوں ''زیر'' ضرور لانونی پوندی ءِ۔ جیویں جو اسم استقبال دیاں اے مثالاں ڈیکھو؛

مصدر	واحد مذکر	واحد مونث	جمع مذکر	جمع مونث	مصدر	واحد مذکر	واحد مونث	جمع مذکر	جمع مونث
لکھنی	لکھنے	لکھنی ءِ	لکھنن	لکھنیں	تھیون	تھیونے	تھیونی ءِ	تھیونن	تھیونین
مارن	مارنے	مارنی ءِ	مارنن	مارنیں	ڈیکھنی	ڈیکھنے	ڈیکھنی ءِ	ڈیکھنن	ڈیکھنیں
سوچنی	سوچنے	سوچنی ءِ	سوچنن	سوچنیں	پورن	پورنے	پورنی ءِ	پورنن	پورنین

نوٹ: ۸۔ اسم آلہ ۹۔ اسم صوت ۱۰۔ اسم مصغر ۱۱۔ اسم مکبر تے ۱۲۔ اسم صفت تے مکمل بحث گذر ئیل صفحات تے گزر چکی ءِ۔ انھیں اسماء تے اتھاں لکھنی وقت تے صفحات کوں ضائع کرن دے سوا کجھ حاصل نہ تھیسی۔ **(مرتب)**

ڈاہواں بھانگا

ضمیر دا بیان

تعریف:

i۔ ضمیر عربی زبان دا لفظ ہے جیندا معنی ہے لکیا ہویا۔ قواعد دی زبان وچ اُوں لوظ کوں آکھن جیڑھا کہیں اسم دی جہ بجہ استعمال تھیندے۔ انھاں دا فائدہ اے ہے جو مختلف آدمیاں یا شیں داناں ولا ولا نھیں گھنڑاں پوندا تے کلام ثقیل تے بدنما معلوم نھیں تھیندا۔ **(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 91)**

ii۔ اوہنھ کوں جیڑھا کہیں گالھ وچ کہیں اسم دے ول ول استعمال کرن دی بجائے سہولت دی خاطر استعمال کیتا ویندے۔ اسم ضمیر سڈیا ویندے۔ **(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 54)**

iii۔ طویل گفتگو میں جب کسی شخص یا چیز کا نام بار بار آتا ہے تو اس کی تکرار تحریر اور تقریر میں غیر موزوں معلوم ہوتی ہے۔ اس تکرار سے بچنے کے لیے اس شخص یا چیز کا نام ایک مرتبہ تو استعمال کرتے ہیں لیکن دوسری مرتبہ اس نام کی بجائے ایک اسم استعمال کرتے ہیں جو نام کا مظہر ہوتا ہے۔ اور اس نام کی طرف اشارہ کرتا ہے اس اسم کو اسم ضمیر کہتے ہیں۔

(گلستان قواعد از محمد بشیر احمد ظامی بہاولپوری 44)

iv۔ ضمیر اوہو لوظ ہے جو اسم دی بجائے آندے۔ ضمیر کوں کم ءِچ آہنی کن مراد اے وی ہے جو اوہو ہوناں (اسم) ول ول گھٹاں نہ پووے **(وڈ وسندھی ویاکرن از بھروں مہر چند اڈوانی 61)(ترجمہ)**

v۔ جملے یا فقرے ءِچ ہکو اسم ہک کن وڈھیک دفعہ استعمال کرن دی بجائے جیڑھا لوظ اسم دی جاتے کم گھن آیا ویندے اوکوں اسم ضمیر آہدن۔ ڈو جھے لفظیں ءِچ ضمیر اونہی لفظ کوں آکھیا ویندے جیڑھا جو اسم دی جاتے کم آوے۔ تے اونہہ اسم دا عمل کرے۔ **(سندھی بی اے جو صرف ونحو از واحد بخش شیخ 232)(ترجمہ)**

vi۔ وہ الفاظ جو بجائے اسم کے استعمال کیے جاتے ہیں ضمیر کہلاتے ہیں۔ ضمیر سے فائدہ یہ ہے کہ بار بار انھیں اسماء کو جو گزر چکے ہیں دہرانا نہیں پڑتا۔ اور زبان میں الفاظ کے دہرانے سے جو بدنمائی پیدا ہو جاتی ہے وہ نہیں ہونے پاتی۔

(قواعد اُردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 105)

vii۔ اسم کے عوض استعمال ہونے والے الفاظ ضمیر کہلاتے ہیں۔ جیسے میں، ہم، تو، تم، آپ، وہ وغیرہ۔ جس اسم کے لیے ضمیر

استعمال ہووے اسم اس ضمیر کا مرجع کہلاتا ہے۔ (نئی اُردو قواعد از عصمت جاوید 56)

viii۔ ضمیر وہ کلمہ ہے جو کسی شخص یا چیز کے نام کی جگہ استعمال کیا جاتا ہے۔ جس اسم کی جگہ ضمیر استعمال کی جائے وہ مرجع کہلاتا ہے۔ مرجع عام طور پر ضمیر سے پہلے آتا ہے۔ (اُردو کمپوزیشن از غلام جیلانی مخدوم 55)

اسم ضمیر دیاں قسماں:

۱۔ضمیر شخصی یا ضمیر خالص (ضمیر منفصل)	۲۔ضمیر متصل	۳۔ضمیر اشارہ	۴۔ضمیر موصولہ / ضمیر موصول	۵۔ضمیر جواب موصول / موصولہ
۶۔ضمیر استفہام	۷۔ضمیر مبہم یا کنایہ	۸۔ضمیر مشترک	۹۔ضمیر تاکیدی	۱۰۔ضمیر تنکیری یا ضمیر نکرہ
۱۱۔ضمیر صفتی یا صفت ضمیری	۱۲۔ضمیر تعظیمی	۱۳۔ضمیر معکوس		

1___ ضمیر شخصی یا ضمیر خالص (ضمیر منفصل)

تعریف: اوضمیر جہڑی جو گالھ کرن آلے (متکلم) گالھ سنڑن آلے (حاضر یا مخاطب)۔ تے اُونہہ شخص یا اشخاص دے ناں دی بجائے ورتی ویندے جنھیں دے متعلق گالھ پئی تھیندی ہِ (غائب)۔ اے ضمیر شخصی یا ضمیر خالص اکھیندی ہِ۔ اِیہہ ضمیر کوں ضمیر منفصل (تروٹویں ضمیر) وی آکھیا ویندے۔ اے ضمیر ترے قسمی اشخاص کیتے استعمال تھیندی ہِ۔ پکوا اوشخص جہڑا جو گالھ کرن آلا ہِ۔ اوکوں متکلم آکھیا ویندے۔ ڈوجھا اوشخص جہڑا جو گالھ کرن آلے دے سامنڑے موجود ہووے (جیندے نال گالھ مُہاڑی پئی تھیندی ہووے) اوکوں حاضر یا مخاطب آکھیا ویندے۔ تے ترئیجھا اوشخص جو موجود تاں نہ ہووے پر اوندے متعلق گالھ مہاڑ پئی تھیندی ہووے۔ اوکوں غائب آکھیا ویندے۔ اے ضروری نھیں جو غائب غیر موجود آدمی کیتے ہووے جے کر ڈو بندے گالھ پئے کریندے ہوون۔ تے ہک پیا بندہ وی اُتھائیں موجود ہووے۔ او ڈو بندے (حاضر۔ تے متکلم) اونہہ ترئیجھے بندے دے متعلق جہڑی ضمیر ٹپلیسن اوہی ضمیر غائب ہوسی

الف: **ضمیر متکلم:** گالھ کرن آلا شخص آپݨے ناں دی بجائے جہڑے لوظ استعمال کریندے۔ انھیں کوں ضمیر متکلم آکھیا ویندے۔ جہڑے جو کجھ ایں ہن۔ میں، میکوں، میڈا یا میڈی یا میڈیاں، اساں، اساکوں یا ساکوں، اساڈا یا ساڈا، اساڈی یا ساڈی۔ تے اساڈیاں یا ساڈیاں وغیرہ وغیرہ۔

ب: **ضمیر حاضر یا مخاطب:** گالھ کرن آلا (متکلم) جنھیں لوظیں نال حاضر یا مخاطب نال خطاب کریندئیں ہوئیں یا اوہے لوظ جہڑے جو مخاطب شخص نال گالھ کریندئیں ہوئیں اوناماں ول ول گھݨ دی بجائے چھوٹے چھوٹے لوظ استعمال کریندے ضمیر حاضر اکھیندن۔ جہڑے جو کجھ ایں ہن، توں، تیکوں، تیڈی، تساں، تساکوں یا تہاکوں، تُیڈی یا تہاڈی وغیرہ وغیرہ۔

ج: **ضمیر غائب:** گالھ کرن آلا (متکلم) جہڑے لوظ غیر موجود یا غیر حاضر شخص یا اشخاص دے ناں دی بجائے استعمال کریندے۔ ضمیر غائب اکھیندن۔ جہڑے جو کجھ ایں ہن۔ او، اوکوں یا اُونہہ کوں، اُوندی یا اونہی دی، اُنھیں کوں یا اُنھاں کوں،

اُنھیں دی یا اُنھاں دی۔ اینکوں، اینداں، ایندی، ایندیاں وغیرہ وغیرہ۔

ضمیر شخصی یا ضمیر خالص دیاں حالتاں: ۱۔ فاعلی حالت ۲۔ مفعولی حالت ۳۔ اضافی حالت

الف) **فاعلی حالت:** جیں ویلھے گئی ضمیر کہیں جملے ءچ فاعل یا مبتدا دی جاتے استعمال تھیوے۔ اُونہہ ضمیری حالت کوں فاعلی حالت آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے میں، اساں، توں، تُساں، او وغیرہ وغیرہ۔

ب) **مفعولی حالت:** کہیں جملے ءچ جنیں ویلھے گئی ضمیر مفعول دی جاتے ورتی ویندی ءتاں وت اونہہ ضمیری حالت کوں مفعولی حالت آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے میکوں، ساکوں یا اساکوں، تیکوں، تساکوں یا تہاکوں، اُوں کوں یا اونہہ کوں، انھیں کوں وغیرہ وغیرہ۔

ج) **اضافی حالت:** جیں ویلھے جملے ءچ ضمیر کوں مضاف الیہ دی جاتے ورتیا ونجے تاں وت ضمیر دی اُونہہ حالت کوں اضافی حالت آکھیا ویندے۔ ڈو جھے لوظیں ءچ اضافی حالت کوں ملکیتی حالت وی آکھیا ویندے۔ کیوں جو اونہہ حالت ءچ ضمیر ملکیت دے معنی ڈیندی ءِ۔ مثال دے طور تے میڈی، میڈیاں، ساڈی یا اساڈی، ساڈیاں یا اساڈیاں، تیڈی تیڈیاں، تساڈی یا تہاڈی، تساڈیاں یا تہاڈیاں، اوندی یا اوندیاں، انھیں دی، انھیں دیاں وغیرہ وغیرہ۔

ضمیر شخصی یا ضمیر خالص دیاں انھیں تریں حالتیں (فاعلی، مفعولی، اضافی) کن علاوہ ڈو حالتاں بیاں وی ہن جہڑیاں جوائے ہن۔

۱۔ طوری حالت ۲۔ ظرفی حالت

سرائیکی ضمائر دیں حالتیں دا نقشہ

حالتاں		ضمیر غائب	ضمیر حاضر	ضمیر متکلم
فاعلی حالت	واحد	او، اے، اُوں یا اُونہہ، ایں یا اِنہہ	توں، تئیں	میں، میں آپ
فاعلی حالت	جمع	او، اے، اُنھاں، اُنھیں	تُساں، تُسیں	اساں، اساں آپ، آپاں، اَسیں
مفعولی حالت	واحد	اُوکوں، اُونہہ کوں، اینکوں، اِنہہ کوں	تیکوں، تئیں کوں	میکوں
مفعولی حالت	جمع	اُنھاں کوں، اُنھیں کوں	تُساکوں، تُہاکوں	اساکوں یا ساکوں، آپاں کوں، اَسیکوں
اضافی حالت	واحد	اُوندا، اُوندے، اُوندی، اوندیاں، ایندا، ایندے، ایندی، ایندیاں	تیڈا، تیڈی، تیڈے، تیڈیاں	میڈا، میڈی، میڈے، میڈیاں

اضافی حالت	جمع	اُنھاں دے، اُنھاں دیاں، اُنھاں دا، اُنھاں دی، اُنھیں دی، اُنھیں دیاں، اُنھیں دے	ٹساڈا، ٹساڈے، ٹساڈی، تساڈیاں	ساڈا یا اساڈا، ساڈی یا اساڈی، ساڈے یا اساڈے ساڈیاں یا اساڈیاں
ظرفی حالت	واحد	اُوں وچ یا اُوں وچوں، اونہہ وچ یا اونہہ وچوں	تیئں وچ، تیئں وچوں، میڈے وچ میڈے وچوں	میں وچ یا میں وچوں، میڈے وچ یا میڈے وچوں
ظرفی حالت	جمع	اُنھاں وچ یا اُنھاں وچوں، اُنھیں وچ یا اُنھاں وچوں	ٹساں وچ یا تساں وچوں، تہاڈے وچ یا تہاڈے وچوں	اساں وچ یا اساں وچوں، ساڈے وچ یا ساڈے وچوں، اساڈے وچ یا اساڈے وچوں
طوری حالت	واحد	اُوں کن یا اُوں کنوں، اونہہ کن یا اونہہ کنوں، اوکن یا اوکنوں	تیئں کن، تیئں کنوں، تیکن، تیکنوں	میں کن یا میں کنوں، میکن یا میکنوں
طوری حالت	جمع	اُنھاں کن یا اُنھاں کنوں، اُنھیں کن یا اُنھیں کنوں	تساں کن، ٹساں کنوں، تُہا کن، تُہا کنوں، تساکن یا تساکنوں	اساں کن یا اساں کنوں، اساکن یا اساکنوں، ساکن یا ساکنوں

سرائیکی شخصی ضمیریں دیاں خصوصیات

1۔ سرائیکی ءچ ضمیریں دی تذکیر و تانیث دا فرق عموماً کائنی ہوندا۔

2۔ صیغہ غائب دیاں ضمیراں جاندار ہوون (انسان یا حیوان ہوون) یا بے جان اشیاء ہوون سبھنیں کیتے ہکو جھنیاں ہوندئین۔

3۔ **ضمیر واحد حاضر ''توں'' دا استعمال** = سرائیکی زبان ءچ ضمیر توں دا استعمال عام طور تے سامنے بیٹھے ہوئے شخص دی کم حیثیتی کوں ظاہر کریندے۔ (خاص کر اللہ تعالیٰ کوں مخاطب کرن ویلھے کم حیثیتی ظاہر نھیں تھیندی) مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔ ماپیو دا اپنی اُولاد کیتے ۲۔ استاد دا آپنے شاگرد کیتے ۳۔ پیر دا اپنے مرید کیتے ۴۔ کہیں بزرگ دا آپ کن چھوٹے کیتے ۵۔ ہوں بے تکلف دوستیں نے آپنے سن برابر لوکیں کیتے ۶۔ محبت تے بے تکلفی کیتے ۷۔ تحقیر تے نفرت کیتے ۸۔ غصے دے انداز ءچ سامنے آلے کیتے ۹۔ اللہ تعالیٰ کوں مخاطب کریندئیں ہوئیں ۱۰۔ نظم ءچ شعراء دا آپنے محبوب یا کہیں ہے مخاطب کیتے ۔وغیرہ

4۔ **ضمیر ''آپ'' دا استعمال** = سرائیکی زبان ءچ ضمیر ''آپ'' اُردو والاگوں استعمال نھیں تھیندی۔ البتہ بعض ضمیریں دے بعد تاکید اً گنڈھی ضرور ویندی ءِ۔ جیویں جوا ے ترکیباں توں آپ، ٹساں آپ، میں آپ، اساں آپ، او آپ، اونہہ

آپ یا انھیں آپ وغیرہ وغیرہ۔ سرائیکی زبان ءچ آپ کن ہُنی آلیں ضمیریں دا استعمال کجھ ایں اے۔

ضمیر	معنی	ضمیر	معنی
آپوں	اپنی طرف سے، از خود اپنے آپ	آپئیں آپ	خود بخود، اپنی ذات میں، بغیر کسی دوسرے کی امداد کے
آپو آپ / آپو آپنڑا	الگ الگ، انفرادی حیثیت میں	آپو آپنی یا آپ ترا پھی	نفسا نفسی، ہر شخص اپنی ذات کی حد تک
آپئیں	اپنے عزیز رشتہ دار، خویش قبیلہ	آپ ترا پھی	نفسا نفسی، ہر شخص اپنی ذات کی حد تک
آپڑیاں	اپنی رشتہ دار (صرف مونث کے لیے)	آپ خوردا	اپنے آپ سے باتیں کرتا ہوا
آپ	بذات خود	آپ جوگا	صرف اپنی ذات تک، یا اپنے تئیں
آپ کنوں آپے	بغیر کسی ظاہری سب کے، از خود	آپ جوگا	آپ نہ جوگی گواندھ ولاوے (اکھان)

سرائیکی زبان ءچ عام طور تے تعظیماً (معزز افراد یا بزرگان کیتے) توڑے جو واحد ہووے یا جمع ضمیر آپ دی بجائے یا ضمیر توں دی جاتے "سئیں" دا لوظ بولیا ویندے۔ مونث کیتے "سیئیں" دا لوظ استعمال تھیندے۔ کڈ ہیں کڈ ہیں اے طنزاً وی بولیا ویندے۔ جیویں جواے جملے ڈیکھو؛

ا۔ سئیں ہوراں کتھاں ہِن (استفہامیہ یا طنزیہ انداز) ۲۔ میڈا سئیں ذرا سُجا گ تاں تھی (طنزاً یا تعظیماً) ۳۔ اللہ سیاں، نال بلیاں (دعائیہ انداز) ۴۔ میں سئیں ہوراں دا باتھاں (احتراماً) ۵۔ سوہنا سئیں، آہو اِتھئیں (محبوب سے محبت کے ساتھ) ۶۔ سینگیاں سئیاں جُھوٹھی آئیاں (ہم عمر سہلیوں کے لیے) ۷۔ سئیں سئیں کریندئیں، وات نھوس تھکدا (خوشامداً، احتراماً، یا پھر طنزاً)

5۔ **جے کر ہک کن زیادہ ضمیریں دا بیک وقت استعمال تھیوے او کجھ ایں ہوندے۔**

ضمیریں داغلط استعمال	ضمیریں دا درست استعمال	ضمیریں داغلط استعمال	ضمیریں دا درست استعمال
میں، توں تے او	ہُوں، او تے میں	میں تے توں	ہُوں تے میں
او تے توں	ہُوں تے او	اساں تے او	او تے اساں
او تے ہُساں	ہُساں تے او	اساں تے ہُساں / اساں تساں	ہُساں تے اساں / اُساں اساں

6۔ **ضمیر متکلم "اساں" دا استعمال** = توڑے جواے ضمیر "جمع متکلم" کیتے ورتی ویندی ءپر عموماً اے ضمیر اپنی ذات تئیں وی محدود ہوندی ءِ۔ البتہ ایندی مراد عام لوک ہوندن۔ یعنی اے ضمیر عمومیت دے معنیاں ءچ استعمال تھیندی ءِ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔ ہک ڈینہہ اساں سارے مر ویسوں ۲۔ اساں برباد تھئے ہیں تاں بس آپنے نفاق دی وجہ کن

۳۔ساکوں آپݨے اعمالیں ہوڑ ݨیئے ۴۔خدا جاݨے کل اساں کتھ ہوسوں۔تے تساں کتھ ہوسو

بعض اوقات شعراء اساں دی ضمیر آپݨی ذات دے کیتے استعمال کریندن پر ایندا اطلاق عام لوکاں۔تے تھیندے۔

۱ اساں کنوں دل چائیوو ے یار جا پے کتھاں وݨج لائیوو ے یار

۲ اساکوں رسݨ نہ ڈیندی لگی پٹھل دی تاہنگ

ڈاڑی دشمن سخت ستائے سینے پُجھوری سانگ

۳ اساں سو بدمست قلندر رہُوں کڈ ہیں مسجد ہوں کڈ ہیں مندر رہوں (خواجہ فریدؒ)

انھیں اشعار ءچ توڑے جو آکھݨ آلا ہک ءپر معنی عمومیت دے پاتے ویندن۔

7۔ **ضمیر "میں" دا استعمال** = بعض اوقات انکساری۔تے عجز و نیاز دی خاطر موقع محل دے مطابق ضمیر "میں" دی بجائے ہیٹھ لوظ استعمال کیتے ویندن۔جیویں جوائے جملے ڈیکھو؛ ۱۔ضرورت پووے ناں وت "نیاز مند" کوں یاد چا کیتا کرو۔۲۔سئیں دی خدمت کیتے "غلام" ہر ویلھے حاضر ہے۔۳۔گئی کم ہووے "نوکر" کوں سڈ چا مارݨا کرو۔

8۔ **ضمیر "آپݨاں، آپݨی، آپݨیں یا آپݨیاں" دا استعمال** = موقع محل دے مطابق اے ضمیر آپݨی ہیئت تبدیل کریندی رہ ویندی ءے۔مثال دے طور۔تے اے جملے ڈیکھو؛ ۱۔فقیر آپݨی مستی ءچ مست رہندے/رہندن (ضمیر واحد، جمع غائب دے طور۔تے)۔۲۔توں آپݨا سبق یاد کر (بطور ضمیر واحد حاضر)۳۔توں آپݨی تختی لکھ (بطور ضمیر واحد حاضر)۴۔میکوں آپݨے کم کن فرصت کائنی (بطور ضمیر واحد متکلم)۵۔میکوں آپݨاں کم کرݨ ڈے (بطور ضمیر واحد متکلم)۶۔تساں آپݨے ہوش ءچ نو ھے (بطور ضمیر جمع حاضر)۷۔اساں آپݨاں بچا آپ کریسوں (بطور ضمیر جمع متکلم)

اُتے ڈتیئں گئیں جملیں کن اے ظاہر تھیندے جو فاعل دی مناسبت نال اُتے ڈسیاں گئیاں ضمیراں آپݨاں مطلب واضح کریندئیں۔

9۔ **لوظ "خود" دا استعمال** = لوظ خود توڑے جو فارسی دا لوظ ءپر سرائیکی زبان ءچ ایندا استعمال نہایت ای خوبصورت۔تے لطیف معنے پیدا کریندے۔اے جملے ڈیکھو؛ ۱۔او خود آسی یا او کوں خود آوݨاں پوسی (اسے لازماً آنا پڑے گا)۲۔اے گالھ خود ایویں ہے (یہ بات بالکل اسی طرح ہے)۳۔اے کم تہا کوں خود کرنا پوسی (یہ کام آپ کو بذات خود/لازماً کرنا ہوگا)۴۔اے کم خود آپ تہا کوں کرنا پوسی (یہ کام فقط آپ کو ہی کرنا ہوگا)۵۔میں خود تُہاڈے نال مُجلساں (میں بذات خود آپ/لازماً آپ کے ساتھ چلوں گا)۶۔میڈا کم خود اُوندی ذات نال ہے (میرا کام صرف اور صرف اس کی ذات کے ساتھ ہے)۷۔جو خود بے ایمان ہوندے، اُنہیں کوں وی بے ایمان سمجھدے (جو اپݨے تئیں خود بے ایمان ہوتا ہے وہ دوسروں کو بھی بے ایمان سمجھتا ہے)۸۔خود ہوویں تکڑی تاں کیوں لگی پھکوی (اگر تو بذات خود اپنے تئیں پاک وصاف ہو تو پھر تجھے مورد الزام کیوں ٹھہرایا جائے)

2___ ضمیر متصل (گنڈھیل ضمیر)

جیویں جو گزریل صفحات ءچ بیان کیتا گئے جو ضمیر شخصی یا ضمیر خالص کوں ضمیر منفصل (تروڈوئیں ضمیر) آکھیا ویندے ایویں ای سرائیکی زبان ءچ کجھ ضمیراں اجہاں وی ورتیاں ویندئیں۔جہڑیاں جو چھوٹے چھوٹے حروف دی صورت ءچ فعلیں دے اگوں گنڈھیج

کے استعمال تھیندئیں۔ اے ضمیراں مفرد حرفیں دی صورت ءچ دی ہوندئین۔ تے مرکب حرفیں دی صورت ءچ دی۔ فعلیں دے اگوں گنڈ جمع کے آون آلیاں اے ضمیراں متصل ضمیراں یا گاندھیاں ضمیراں سڈیندئین جڈاں جو اے ضمیراں بک کن زیادہ (ڈو ڈو حرفیں دی صورت ءچ) حرفیں۔ تے مشتمل ہوندئین ناں وت انھیں گوں دو ہریاں (یا ڈوڑیاں) ضمیراں سڈیا ویندے۔ جملیں ءچ لمبان کن بچن سانگے متصل ضمیراں افعال دے اگوں گنڈھ ڈیہاں ویندئین۔ اے گالھ یاد رکھن آلی ہو جو مفرد یا مرکب حروف دی صورت ءچ ورتیئں و نجن آلیں انھیں ضمیریں دا افعال کن انج کئی مطلب نھیں تھیندا۔ اے جملے ڈیکھو جہڑے جو بک یا ڈو لوظیں۔ تے مشتمل بن۔ تے اے اپنا ں پورا پورا مطلب واضح کریندن۔

۱۔ سڈ ئمس (میں اوکوں سڈ ئے)	۲۔ سڈ یسم (اونہہ میکوں سڈ ئے)	۳۔ کھاندا ہا نوس (توں اوکوں کھاندا ہا نویں)
۴۔ کھاندا ہا نوم	۵۔ کھاندے ہاوِس	۶۔ کھاندا ہائم
(توں میکوں کھاندا ہا نویں)	(تساں اوکوں کھاندے ہاوے)	(اومیکوں کھاندا ہا)
۷۔ کھاندا ہا سے	۸۔ کھاندے ہا نیں	۹۔ کھاندے ہا سس
(اوسا کوں کھاندا ہا)	(او انھیں کوں کھاندے ہن)	(اساں اوکوں کھاندے ہا سے)

۱۰۔ کھاندا ہا منے (میں تہا کوں کھاندا ہم)

اُتے ڈتیئں گئیں جملیں کنوں جے کر ضمیری حرفیں کوں حذف کر ڈتا ونجے تاں وت باقی بچے ہوئے لوظیں دا کوئی مطلب واضح نہ تھیسی۔ جڈاں جو انج کیتیں گئیں ضمیری حرفیں دا وی افعال کن انج تھی کے کئی مطلب نھیں رہ ویندا۔ سرائیکی زبان دا اے حُسن ہے جو او بک یا ڈو لوظیں دی صورت ءچ وڈے وڈے جملے دی ادائیگی کوں ممکن بنا ڈیندی ہو۔ مثال دے طور تے اُتے ڈتے ہوئے جملے ڈیکھو جنھیں کن اے واضح تھیندے جو سرائیکی زبان مختصر نویسی ءچ آپنڑاں ثانی نھیں رکھدی۔ متصل ضمیریں دا استعمال سرائیکی زبان دی مختصر نویسی کوں بک نویکلا انداز بخشیندے۔ لمبان کوں سامنے رکھدئیں ہوئیں اتھاں متصل ضمیریں کوں مفصل طور تے بیاں نھیں کیتا ونج سگدا۔ انشاءاللہ افعال دے باب ءچ متصل ضمیریں دا مفصل بیان آسی۔

3____ ضمیر اشارہ

او ضمیر جہڑی جو کہیں اسم دو اشارہ کرے یا اوندا حوالہ ڈیوے۔ ضمیر اشارہ اکھیندی ہو۔ ضمائر اشارہ ڈو قسمی ہوندن۔ ہکویاں او ضمیراں جہڑیاں جو "نیڑے" کیتے استعمال تھیندئین انھیں کوں اشارہ قریب دیاں ضمیراں آکھیا ویندے۔ جیویں جو اینکوں، انھیں کوں، ایندا، اِنھاں دا، ایندے وچ، انھیں کنوں، ایندے نال وغیرہ وغیرہ۔ تے ڈوجھیاں او ضمیراں جہڑیاں جو "پرے" دے اشارے کیتے ورہیاں ویندئین۔ اُنھیں کوں اشارہ بعید دیاں ضمیراں سڈیا ویندے۔ جیویں اُو، اُوں، اوھاں، اونکوں، اوھاں کوں، اوھاں نال، اوھاں کنوں، اُوندے وچ وغیرہ وغیرہ۔ اے دی جمع اوھاں یا انھیں۔ تے او دی جمع اُوھاں یا اُنھیں تھیندی ہو۔ ضمائر اشارہ۔ تے ضمائر غائب شخصی یا خالص کہے ضمیراں ہن۔ اُردو زبان ءچ ضمائر اشارہ ''یہ''۔ تے ''وہ'' کوں دو ہرانون جائز ہے۔ جیویں جو ۱۔ یہ یہ کہتا ہے ۲۔ وہ وہ کہتا ہے ۳۔ اس نے وہ وہ کام کیے۔

پر سرائیکی زبان ءچ ضمائر اشارہ کوں ایں دو ہرانون فصح نھیں سمجھا ویندا۔ سرائیکی ءچ انھیں جملیں کوں کجھ ایں آکھیا

ویندے۔ ا۔اے ایں آہدے ۲۔او اُوں آہدے ۳۔اُونہہ انجھیں انجھیں کم کیتن۔

سرائیکی ضمائر اشارہ دا نقشہ

1۔ ضمائر اشارہ قریب:

حالت	واحد ضمیراں	جمع ضمیراں
فاعلی حالت	اے، ایں یا اونہہ	اے، انھاں یا انھیں
مفعولی حالت	ایکوں یا اینکوں	اِنھیں کوں، انھاں کوں
اضافی حالت	ایندا، ایندی	اِنھاں دا، اِنھیں دا
ظرفی حالت	ایندے وچ، ایندے نال، ایندے کولھ	اِنھاں/انھیں دے وچ، انھاں/انھیں دے نال یا کولھ
طوری حالت	ایں کنوں یا اونہہ کنوں/ایں کنیں یا اونہہ کنیں	انھاں کنوں یا انھیں کنوں یا انھاں/ انھیں کنیں

2۔ ضمائر اشارہ بعید:

حالت	واحد ضمیراں	جمع ضمیراں
فاعلی حالت	او، اُوں یا اونہہ	او، اُنھاں یا اُنھیں
مفعولی حالت	اُوں کوں یا اوکوں	اُنھیں کوں یا اُنھاں کوں
اضافی حالت	اُوندا، اُوندی	اُنھاں دا یا اُنھیں دا/اُنھیں دی
ظرفی حالت	اُوندے وچ/نال/کولھ	اُنھاں یا اُنھیں دے وچ/نال/کولھ
طوری حالت	اُوں کنوں/اونہہ کنوں، اُوں کنیں/اُونہہ کنیں	اُنھاں کنوں/اُنھیں کنوں، اُنھاں کنیں یا اُنھیں کنیں

3: اِنھاں ہک گھالھ دا نکھیڑ اکیتی ونجاں جو عام طور تے اشارہ قریب دی فاعلی حالت کیتے ''ایں'' تے اشارہ بعید دی فاعلی حالت کیتے ''اُوں'' دا لوظ ورتیا ویندے۔ یعنی ایں کوں اس دے معنیاں وچ تے اُوں کوں ''اُس'' دے معنیاں وچ استعمال کیتا ویندے۔ پر میڈے نزدیک ایں دا معنی ''اِس'' تے اوں دا معنی ''اُس'' درست نھیں۔ بلکہ ایں دا معنی ''ایسے'' تے اُوں دا معنی ''ویسے'' تھیندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

اردو جملہ	غلط ترجمہ	درست ترجمہ	وجہ
تجھے اُس نے مارا	تیکوں اُوں مارینے	تیکوں اُونہہ مارینے	انھاں اُس نے دا ترجمہ اونہہ ہے نہ کہ اُوں ہے
ایسے نہ کر	اونہہ نہ کر	ایں نہ کر	ایسے دا ترجمہ ایں ہے نہ کہ اونہہ ہے
اِس نے کیا کہا	ایں کیا آکھیے	اونہہ کیا آکھیے	اس نے دا ترجمہ اونہہ ہے نہ کہ ایں ہے

اتھاں اے گالھ نشابر تھی گئی ءِ جو "ایں تے اوں" دے لوظ طور، طریقے، انداز تے مدد دے معنیاں ءِچ استعمال تھیندن۔ جڈاں جو "لہ،ہہ تے اونہہ" ضمیر دی فاعلی حالت کوں ظاہر کریندن۔ لہٰذا ایں تے اوں کوں ضمیر دی فاعلی حالت کیتے استعمال کرنا درست کائنی۔

4 ـــــ ضمیر موصول

تعریف:

i اولفظ جہڑا کہیں اسم دی بدلے آندے پرایندے اگوں ہمیشاں ہک پورا جملہ ہوندے۔ جہڑا اوں اسم دی کیفیت بیان کریندے۔ ضمیر موصولہ اکھیندے۔ مثلاً او کتاب جہڑی کالھ گھدی ہا سے گم تھی گئی ہے۔ اتھاں جہڑی دا لفظ کتاب دی جاتے آئے لہٰذا "جہڑی" ضمیر موصولہ ہے۔ **(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 97)**

ii اسم موصول ہک ایجا اسم ہے جیندے نال جڈاں تائیں کوئی بیا فقرہ اوندی تشریح کیتے نہ لاتا ونجے او آپنا مطلب پورا بیان نہ کرسگے۔ اینکوں ضمیر موصولہ دی آکھیا ویندے۔ جیویں جو "جنکیں محنت کیتی او کامیاب تھیا" ایں فقرے ءِچ "جنکیں ضمیر موصولہ" ہے۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 58)

iii۔ او ہا ضمیر جہڑی جو کہیں اسم دا حوالہ ڈے کرئیں جملے ءِچ اتصال یا گانڈھے دا کم کرے، او کوں ضمیر موصول آکھیا ویندے۔ موصول دا معنی اے گنڈھیل ملمیل۔ مثال دے طور تے اے جملہ "انسان کیتے او ہو کافی ہے جو کجھ او کوں جائز طریقے نال حاصل تھیوے" اتھاں "جو کجھ" ضمیر موصول ہے۔ **(سندھی بولی ءِ جو صرف تے نحو از واحد بخش شیخ 255)(ترجمہ)**

iv۔ اے او ہا کتاب ہے جہڑی جو میں گولاں پیا "لہ،ہہ جملے ءِچ "جہڑی" دا لوظ کتاب دی جاتے استعمال تھئے۔ لہ،ہہ لوظ "جہڑی" کوں ضمیر موصول آکھیا ویندے۔ موصول دا معنی ءِ "گنڈھیندڑ" بس او ہو لوظ جہڑا جو کہیں اسم دی جاتے جملے ءِچ کم آوے تے او اونہہ جملے کوں ہنے جملے نال گنڈھ ڈیوے او کوں ضمیر موصول آکھیا ویندے۔ **(سندھی ویاکرن از مرزا قلیچ بیگ 28)(ترجمہ)**

v۔ جملے ڈیکھو "او ہا کتاب پڑھیج گئی ءِ، کتاب کراچی کنوں آندی ہا میں" جے کر انھیں ڈو ہائیں جملیں کوں گنڈھ ڈو تیجے تاں وت اے جملہ کجھ ایں بݨسی۔ او ہا کتاب پڑھیج گئی ءِ جہڑی کراچی کنوں آندی ہا میں۔ لہ،ہہ جملے ءِچ اے ڈسیندے جو لوظ "جہڑی" کتاب دی جاتے استعمال تھئے۔ لہ،ہہ کیتے اے لوظ ضمیر گݨیا ویسی۔ بس لوظ "جہڑی" او ضمیر ہے جو ڈو جملیں کوں آپت ءِچ گنڈھیندی ءِ ضمیر موصول سڈیندی ءِ۔ موصول دا معنی ءِ "گنڈھیندڑ" یا ایں وی آکھیا ویݨ سگدے جو او ہو لوظ جہڑا جو اسم دی جاتے استعمال تھیوے۔ تے اونہی ولھے ڈو جھے جملے کوں پہلے جملے نال گنڈھ ڈیوے او کوں ضمیر موصول آکھیا ویندے۔

(وڈو سندھی ویاکرن از مخدوم مہر چھاڈھانی 68)(ترجمہ)

vi۔ ضمیر موصولہ وہ ہے جو کسی اسم کے بجائے آتی ہے۔ مگر اس کے ساتھ ہمیشہ ایک جملہ ہوتا ہے جس میں اُس کا بیان ہوتا ہے جیسے "وہ کتاب جو کل چوری ہو گئی تھی مل گئی ہے" یا آپ کے وہ دوست جو پچھک رُوہیں مجھے کل ملے تھے" پہلے جملے میں "جو" کتاب کے لیے اور دوسرے جملے میں "جو" دوست کے لیے استعمال ہوا ہے اور ساتھ کے جملے میں دونوں اسموں کا بیان ہے۔ اردو میں ضمیر موصولہ

صرف "جو" ہے جس کی مختلف حالتیں مثلاً جس، جس نے، جس کو، جن کو، جنھیں وغیرہ وغیرہ۔ **(قواعد اردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 111)**

vii۔ ضمیر موصولہ وہ ضمیر ہے جو ایسے اسم عام کی جگہ بولی جائے جس کا تعلق دو مرکبوں سے ہو ضمیر موصولہ کے ساتھ ہمیشہ ایک ایسا جملہ بھی ہوتا ہے۔ جس میں اس کے اسم کا بیان ہوتا ہے۔ اور جب تک وہ جملہ نہ لگایا جائے کچھ معنی نہیں دیتی۔ جیسے، جو، جس، جنھیں وغیرہ۔ ضمیر موصولہ کے بعد جو جملہ آتا ہے اس کو صلہ کہتے ہیں۔ **(بنیادی اُردو قواعد از ڈاکٹر سہیل عباس بلوچ 102)**

اُتے ڈِتیئں گئیں مختلف ماہرین لسانیات دی تعریفیں کن اے واضح تھیندے جو ضمیر موصولہ: ا۔ کہیں اسم دی جاتے آندی ہ۲۔ اوندے اگوں ہمیشاں ہک جملہ ہوندے ۳۔ او کہے وقت ہِچ ڈوہائیں جملیں دے گانڈھے داکم وی ڈیندی ہ۔ ۴۔ اُردو زبان ہِچ ضمیر موصولہ کیہے صرف ہک لوظ "جو" ہے۔ جیندیاں مختلف حالتاں بطور ضمیر موصولہ ورہیاں ویندئیں پر سرائیکی زبان ہِچ ضمیر موصولہ کیہتے بے شمار لوظ موجود ہن۔ جیویں جولہ ہیہ نقشے کن ظاہر تھیدن۔

سرائیکی ضمائر موصولہ دا نقشہ:

ضمیری حالت	واحد مذکر	واحد مونث	ضمیری حالت	جمع مذکر	جمع مونث
فاعلی حالت	جہڑا، جنکیں	جہڑی، جنکیں	فاعلی حالت	جہڑے ، جو، جھاں، جنھیں	جہڑیاں، جو، جھاں، جنھیں
مفعولی حالت	جینکوں /جنکیں کوں، جیکوں جہڑے کوں	جینکوں / جیکوں /جنکیں کوں جہڑی کوں	مفعولی حالت	جھاں کوں /جنھیں کوں، جہڑیں کوں، جہڑیاں کوں	جھاں کوں، جنھیں کوں، جہڑیں کوں، جہڑیاں کوں
اضافی حالت	جیندا جہڑے دا، جیندی	جیندا جہڑی دا، جیندی	اضافی حالت	جھاں دا، جنھیں دا، جہڑیں دا جہڑیاں دا	جہڑیاں دا، جہڑیں دا، جھاں دا جنھیں دا
ظرفی حالت	جنکیں وچ، جیندے وچ	جنکیں وچ، جیندے وچ	ظرفی حالت	جھاں وچ، جنھیں وچ، جھاں جنھیں دے وچ	جھاں وچ، جنھیں وچ، جھاں/ جنھیں دے وچ
طوری حالت	جنکیں کنوں، جنکیں وچوں، جیندے نال، جیندے کولہ	جنکیں کنوں، جنکیں وچوں، جیندے نال، جیندے کولہ	طوری حالت	جھاں کنوں / جنھیں کنوں، جھاں یا جنھیں وچوں/نال/ کولہ	جھاں کنوں /جنھیں کنوں، /وچوں جھاں یا جنھیں وچوں/ نال/ کولہ
حری حالت	جنکیں/جیندے اُتے/ توں، جنکیں/	جنکیں/جیندے اُتے/ توں، جنکیں/	حری حالت	جھاں/ جنھیں دے اتے/اتوں	جھاں/جنھیں دے اُتے/ اُتوں
حری حالت	جیندے پٹھ/ پٹھوں	جیندے پٹھ/ پٹھوں/	حری حالت	جھاں / جنھیں دے پٹھ/پٹھوں	جھاں/ جنھیں دے

	جنہیں/جیندے تلے/ تلوں	جنہیں/جیندے تلے/ تلوں	"	/ جنھیں دے تلے/ / تلوں	ڈیہہ/ڈیھوں/جنھاں / جنھیں دے تلے/
			"		تلوں

انھیں کن علاوہ کجھ ہئے لوظ دی جہن جہڑے جو بطور ضمائر موصولہ ورتینے ویندن۔

مقدار کیتے: جتنا، جتنے، جتنی، جتنیاں وغیرہ

ظرف مکاں کیتے: جتھ، جتھاں، جتھوں،

سمتی ظرف کیتے: جہن، جیڈے، جیڈوں، جیڈوں، جیڈاں، جیڈوں، جیڈن

ظرف زماں کیتے: جیڈاں، جیڈوں، جیڈن

انداز کیتے: جیویں، جیجاں، جیجی، جیجے، جیجیاں، جیہو جیہیاں، جیہو جیھیں، جیہو جیھیاں وغیرہ۔

ضمیر موصولہ دے متعلق کجھ ضروری گالھیں:

1۔ سرائیکی زبان وچ ضمیری لوظ "جو" کلھا استعمال تھیندے اے کہیں اسم دے نال گانڈھا نھیں رکھدا۔ تے نہ ای اے کہیں اسم دے نال رَل کے آندے۔ جیڈاں جو اُردو زبان وچ اے لوظ کہیں نہ کہیں اسم نال رَل کے آندے۔ مثال دے طور تے مقابلے کیتے سرائیکی تے اردو دے اے جملے ڈیکھو؛

سرائیکی جملے	اُردو جملے
جو میں آکھاں توں او ہو کھا	تجھے جو پھل پسند ہے وہی لے لو
جو میں جاندا ں توں نو ھیں جاندا	جو کام بھی تو نے کیا لا جواب کیا
میں جو ڈیکھساں تیکوں ڈکھاڈیساں	وہ کتاب جو کل گم ہوگئی تھی مل گئی ہے
جو الا چ الا	وہ جو مر گئے ہیں کبھی واپس نہیں آئیں گے
جو محنت نھیں کریندے، او کامیاب نھیں تھیندے	وہ جو تو کر رہا ہے، تیرے لیے نقصان دہ ہے

اُتے ڈتیئں گئیں سرائیکی جملئیں وچ ضمیر "جو" دا مفہوم کجھ ایں ہے۔ پہلے جملے وچ "جو" تے زور ہے۔ یعنی جہڑا میں تیکوں آکھاں توں او ہو کھا۔ ڈوجھے جملے وچ جو دی بجائے "میں" تے زور ہے یعنی جہڑا کجھ میں جاندا ں توں نو ھیں جاندا ڈوجھے لوظیں وچ تیڈا جانن کنوں گھٹ ہے۔ ترجیھے جملے وچ وی "جو" تے زور ہے۔ یعنی جو کجھ میں ڈیکھساں تیکوں وی ڈکھاڈیساں۔ چوتھے جملے دا مطلب اے ہے جو تیڈی ہر گالھ سچی ہووݨی چاہیدے ہے۔ یعنی توں جو کجھ الا کوڑ نہ ہووے بلکہ سچ ہووے۔ جیڈاں جو پنجویں جملے وچ ڈسیا گئے جو کامیابی صرف انھاں لوکاں دا حصہ ہے جہڑے جو محنت کریندن۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 98)

2۔ جو دے نال مقدار، ہووے تاں وت اُوندے کیتے "کجھ" دا لوظ استعمال کیتا ویندے۔ جڈاں جو تعداد کیتے "گئی" دا لوظ ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو: ا۔ جو کجھ ہوئی او کوں غنیمت سمجھ (مقدار کیتے) ۲۔ جو کئی پچھے توں کہڑی تختی پڑھدیں (تعداد کیتے) ۳۔ جو کجھ وی ہا میں تیکوں ڈے ڈتے (مقدار کیتے) ۴۔ جو کئی تیڈے نال لڑسی او ہوبہ ہو تھیسی (تعداد کیتے)

3۔ **اے جملے ڈیکھو:** ا۔ جو تیوے سو تھیوے ۲۔ جو ڈردے سو مردے ۳۔ جو ٹھسی ڈ ٹھاویسی ۴۔ جو رہیسیں سو چیسیں ۵۔ میں جو انکار کر ڈتا تاں وت کیا کریسیں ۶۔ حکیم اے تاں نہیں آکھیا جو توں کجھ وی نہ کھاپی۔

اُتے ڈتیں گئیں جملیں ءچ "جو" دی ضمیر گلھی استعمال تھئی ءِ۔ لہٰذا جو ای سرائیکی زبان دا حسن ہے۔ جے کر انہیں جملیں دے معنیاں تے غور کروں تاں وت انہیں کن کئی کئی معنی کڈھیے ونج سگدن۔

4۔ ضمیر موصولہ دو ہرائے وی ویندن۔ جیویں جو، جو جو، جہڑ اجہڑ ا، جنہیں جنہیں، جنہاں جنہاں، مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔ جو جو آندا ونجے ہیندا ونجے ۲۔ جنہیں جنہیں محنت کیتی ءِ اوہو کامیاب تھئے ۳۔ جنہاں جنہاں سرائیکی زبان دا مطالعہ کیتے او ہے ایندی عظمت دے قائل تھی گین۔ ۴۔ جہڑ اجہڑ امتواتر غیر حاضر رہسی او کوں سکول کن خارج کر ڈتا ویسی۔

اے گالھ یاد رہوے جو جہڑی شے دا انجوانج یا وکھو وکھ ذکر کرنڑاں مطلوب ہووے تاں وت دو ہرے ضمائر موصولہ استعمال کیتے ویندن۔

5 ـــــ ضمیر جواب موصول

پہلوں اے جملے ڈیکھو؛

ا۔ انسان جو رہیندے سو اسوئی چیندے ۲۔ جنہیں کولھوں دھن دولت ءِ تھیں تے اے لازم ءِ جو او مسکینیں تے محتاجیں دی مدد کرن ۳۔ جو ہنے کیتے کھڈ کھٹیسی سوئی آپ کھڈ ءِ چ ڈھہسی ۴۔ جتلا گُڑ اُتلا مٹھا ۵۔ جنہیں رات نہ کھادا اُونہا گھ نہ پاتا اُتے ڈتے گئے پہلے جملے ءِ چ ضمیر موصولہ "جو" دے جواب ءِ چ سو اسوئی دا لوظ آئے، جڈاں جو ڈوجھے جملے ءِ چ ضمیر موصولہ جنہیں دے جواب ءِ چ تھیں دا لوظ، ترجھے جملے ءِ چ ضمیر موصولہ "جو" دے جواب ءِ چ سوئی دا لوظ، چوتھے جملے ءِ چ ضمیر موصولہ "جتلا" دے جواب ءِ چ اُتلا دا لوظ تے پنجویں جملے ءِ چ ضمیر موصولہ "جنہیں" دے جواب ءِ چ "اونہہ" دا لوظ استعمال کیتا گئے۔ لہٰذا سو اسوئی تھیں، اُتلا تے اونہہ دے لوظ ضمائر جواب موصولہ ہن۔ اُتے ڈتے گئے جملیں ءِ چ ورتیے گئے ضمائر موصولہ تے ضمیر جواب موصولہ کوں سامنے رکھدیں ہوئیں ضمیر جواب موصولہ دی تعریف کجھ ایں تھیسی۔

"ضمیر جواب موصولہ او ہا ضمیر ہے جہڑی جو ضمیر موصولہ دے جواب کیتے کم آوے"۔

ضمیر جواب موصول دی خصوصیات:

1۔ ضمیر موصول تے ضمیر جواب موصول دا استعمال عام طور تے ہکے جملے ءِ چ ای تھیندے۔ جیویں جو اُتے ڈتیں گئیں

مثالیں کن واضح تھیندے۔ پر کڈ ہیں کڈ ہیں انھیں ڈوہائیں ضمیریں (ضمیر موصول تے ضمیر جواب موصول) کن جملے ءچ کہیں ہک ضمیر کوں لکھا (مخفی) رکھیا ویندے یا صرف ہکا ضمیر استعمال کیتی ویندی ءہ۔ پر لہ نہہ ہک ضمیر کن معنی ڈوہائیں ضمیریں دا نکلدے۔

مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو: ا۔ جنھیں وقت وُنجائے او پچھتائین ۲۔ انسان دی تقدیر ءچ جو کجھ ہوندے او کوں مِلدے ۳۔ انسان دے دل ءچ خیال اُٹھدن جہڑے چنگے وی ہوندن تے مندے وی ہوندن۔ ۴۔ جہڑے ڈر رہ گئے او مر گئے۔

2۔ عام طور تے کہیں وی جملے ءچ ضمیر جواب موصول، ضمیر موصول دے بعد آندی ءہ۔ پر جڈاں کہیں ضمیر جواب موصول کن کئی اہمیت ظاہر کرنی ہووے تاں وت او ضمیر موصول کن پہلوں آندی ءہ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔ اے انعام تنھیں کوں مِلسی، جہڑے لائق ہوسن ۲۔ انسان کوں سوئی مِلدے جہڑا اُوندے نصیب ءچ لکھیا ہوندے۔

3۔ کڈ ہیں کڈ ہیں تاں ضمیر موصول تے ضمیر جواب موصول دے لوظ ہک ہنڑے دے نال نال استعمال تھیندن پر عام طور انھیں ضمیریں دیاں ترکیباں ضمیر مبہم یا ضمیر کنایہ کیتے وی ورتیاں ویندن۔ جیویں جواے ترکیباں جہڑا تہڑا، جنھیں تنیں، جنھیں تنھیں وغیرہ وغیرہ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛ ا۔ جہڑے تہڑے کوں آپنڑے دل دا وین نہ ڈوہیچ ۲۔ تیکوں جنیں تنیں آکھیے کوڑ آکھیے ۳۔ جنھیں تنھیں تیکوں مارینڑے میں انھیں دی خبر گھن گھلساں۔

4۔ کڈ ہیں کڈ ہیں تاں ضمیر غائب دی ضمیر جواب موصول داکم ڈیندی ءہ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔ جنیں نال وی دوستی رکھیجے انھیں نال توڑنہیں جے ۲۔ جہڑا وعدہ کرو اوکوں پورا کرو

اُتے ڈتے گئے جملیں ءچ جنیں نال تے اوکوں توڑے جو ضمیر غائب دے لوظ ہن پر اتھاں ضمیر جواب موصول دے طور تے ورتیے گئین۔

5۔ کڈ ہیں کڈ ہیں تاں ظرف دے لوظ دی ضمیر موصول یا ضمیر جواب موصول دی جاء تے ورتیے ویندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛ ا۔ جہڑا میکوں سِک نال سڈیسی، میں اُونہہ ڈاہیں بھج کے ویساں ۲۔ جہڑی جا (جتھاں) میڈے دل کوں سکون مِلسی او ہو میڈا استان ءہ۔

اُتے ڈتے گئے جملیں ءچ اُونہہ ڈاہیں تے او ہو استان اسم ظرف ہن جہڑے جو اتھاں ضمیر جواب موصول دے طور تے استعمال تھیں۔

6۔ ضمیر موصول یا ضمیر جواب موصول جڈاں دی کہیں جملے ءچ اسم کن پہلوں آندی ءصفت داکم ڈیندی ءہ۔ جیویں جواے ترکیباں ڈیکھو؛

جو کتاب، جہڑا ملک، جو گئی، جیڈا اپانجی، لیڈی ڈھنڈھ وغیرہ۔ انھیں ترکیبں ءچ جو، جہڑا، جو، جیڈا، ایڈا توڑے جو ضمیر موصول پر اتھاں اے صفت دے طور تے ورتیے گئین۔

6 ـــــ ضمیر استفہام

او ہا ضمیر جہڑی جو سوال پچھن دے کم آوے یا سوال پچھن آلے او ہے لوظ جہڑے جو اسمیں دی بجائے استعمال تھیون ضمائر

استفہام سڈیئے ویندن۔فہم دامعنی ءسمجھ یا جان۔لہٰذا ضمیر استفہام دامعنی تھیا۔اوہا ضمیر جیڑی جو جان سنجان یا سمجھن کیتے ورتی ویندی ءِ۔ مثال دے طور تے؛

1۔ ٹوں کون ہیں؟(ضمیر کون فقط انسانیں کیتے ورتی ویندی ءِ)

2۔ کیہڑا آدمی، کیہڑی کتاب، کیہڑے پھل، کیہڑا کم وغیرہ (ضمیر کیہڑا کیہڑی، کیہڑے انسانیں شئیں یا کہیں کم کار کیتے استعمال تھیندی ءِ)

3۔ کیا گھن آئیں؟ کیا پیا آہدیں، کیا کم ہوئی؟، کیا چوندیں؟(ضمیر کیا صرف شئیں یا کمیں کاریں کیتے استعمال تھیندی ءِ)

4۔ کون آہدے؟ کتھاں آنونے؟، کیکوں آکھاں؟، کئیں کنوں منگاں؟(ضمائر کون، کتھاں، کیندا، کیکوں، کئیں کنوں وغیرہ انسانیں کیتے استعمال تھیندئین)

5۔ کڈ ہیں کڈ ہیں انھاں ضمائر کوں دوہرایا وی ویندے۔جیویں جو اتھاں کون کون ہے؟، تساں کیندے کیندے کولھ گئے ہاوے؟ ، کتھاں کتھاں روٹی کھا گھدی ءِ؟ ، کیکوں کیکوں پائی دی ضرورت ءِ وغیرہ وغیرہ۔

6۔ کون دی بجائے کیہڑا دی ضمیر وی ورتی ویندی ءِ۔جیویں جو اتھاں کون کھڑے یا اتھاں کیہڑا کھڑے۔

ضمائر استفہام دیاں قسماں: ا۔ضمائر استفہام استخباری ۲۔ضمائر استفہام اقراری ۳۔ضمائر استفہام انکاری

1۔ ضمائر استفہام استخباری:

استخبار دامعنی ءِ"خبر طلب کرن"یعنی اجیھیں ضمیر جیڑی جو خبر حاصل کرن کیتے ہولی ویندے ضمیر استفہام استخباری اکھیندی ءِ۔مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔او کڈاں/کڈوں آیا ہا؟ ۲۔انھیں کیا آکھیے؟ ۳۔توں ہنں تئیں کتھاں ہانویں ۴۔کمرے ءچ کون ءِ۔

لہٰذا کڈاں/کڈوں کیا، کتھاں۔تے کون ضمائر استفہام استخباری ہن۔

2۔ ضمائر استفہام اقراری:

او ضمیر جنکیں ءچ کہیں گالھ دا اقرار کیتا ویندے یا پاتا ویندے ضمیر استفہام اقراری اکھیندی ءِ۔ءِ جملے ڈیکھو؛

ا۔اے ڈاکو ہیں تاں بیا کون ءِ ۲۔اے کم ہیڈے سوا بیا کون کر سگدے

پہلے جملے دا مطلب ءِ جو او ہو شخص ای ڈاکو ءِ۔تے ڈوجھے جملے دا مطلب ءِ جو توں ای اے کم کر سگدیں۔

3۔ **ضمائر استفہام انکاری:** اے او ضمیر ہوندی ءِ جنکیں ءچ کہیں آکھن آلے دا مقصد امر دی نفی یا انکار ہوندے۔جیویں جو

ا۔ میں کڈاں/کڈوں آکھیا ہا جو توں اتھاں ونج؟ ۲۔ کیا میں او کوں آکھنیے جو کھوہ ءچ ٹپ ڈے؟

انھیں جملے ءچ آکھن آلا انکار کریندے جو نہیں آکھیا۔

ضمائر استفہام وانقشہ

ضمیری حالت	واحد مذکر	واحد مونث	جمع مذکر	جمع مونث
فاعلی حالت	کون کنیں، کیڑاں / کیڑوں، کیا، کنہاں، کیڑا	کون، کنیں، کیڑاں / کیڑوں، کیا کیہنی، کیڑی	کون، کنھاں / کنھیں، کیڑاں / کیڑوں، کیا، کیہیے، کیڑے	کون کنھاں / کنھیں، کیڑاں / کیڑوں، کیا کنہاں، کیڑیاں
مفعولی حالت	کنیں کوں، کیکوں	کنیں کوں، کیکوں	کنھاں کوں / کنھیں کوں	کنھاں کوں / کنھیں کوں
اضافی حالت	کیندا	کیندی	کیندے، کنھاں دے / کنھیں دے	کیندیاں، کنھاں / کنھیں دیاں
ظرفی حالت	کیندے وچ	کیندے وچ	کنھاں / کنھاں دے وچ	کنھاں / کنھیں دے وچ
طوری حالت	کنیں کنوں / کنیں تئیں کنوں، کنیں توئیں، کنیں کول، کیندے ہال، کنیں کولھوں، کیندے کولھوں	کنیں کنوں / کنیں کنیں، کنیں تئیں کنوں / کنیں تئیں توئیں، کنیں تئیں توئیں، کنیں کول، کیندے کول، کنیں ہال، کیندے ہال، کنیں کولھوں، کیندے کولھوں	کنھاں کنوں، کنھاں کنیں، کنھاں تھاں کنوں، کنھاں تھاں، کنھاں کنیں، کنھاں / کنھیں توئیں، کنھاں تھاں / کنھیں تھیں توئیں، کنھاں / کنھیں ہال، کنھاں / کنھیں کولھوں، کنھاں تھاں کولھوں	کنھاں / کنھیں کنوں، کنھاں تھاں / کنھیں تھاں کنیں، کنھاں / کنھیں کنیں کنھاں / کنھیں توئیں، کنھاں / کنھیں تھیں / کنھاں توئیں، کنھاں / کنھیں ہال، کنھاں / کنھیں / ہال / کولھوں
جری حالت	کنیں تے / کنیں اُتے، کنیں اگوں، کنیں پچھوں، کنیں بیٹھوں، کیندے تے، کیندے اُتے، کیندے اگوں، کیندے پچھوں / پچھاں، کیندے بیٹھوں / بیٹھاں	کنھاں، کنھیں تے، اُتے کنھاں / کنھیں اگوں، / اگاں، کنیں پچھوں / پچھاں، کنیں ہتھوں / ہتھاں، کیندے تے / اُتے، کیندے اگوں / اگاں، کیندے پچھوں / پچھاں کیندے بیٹھوں / بیٹھاں	کنھاں / کنھیں تے / اُتے، کنھاں / کنھیں اگوں / اگاں / کنھاں / کنھیں پچھوں / پچھاں، کنھاں / کنھیں بیٹھوں / بیٹھاں	کنھاں / کنھیں اگوں / اگاں / کنھاں / کنھیں پچھوں پچھاں، کنھاں / کنھیں بیٹھوں، کنھاں / کنھیں / بیٹھاں

وقت دے اظہار کیتے: کیڑاں کیڑوں، کیڑن

ظرف مکاں کیتے: کتھ، کتھاں، کتھوں، کتھاہوں، کیڈے، کیڈے، کیڈوں، کیڈوں، کن، کیتے

مقدار کیتے: کتنا، کتنے، کتنی، کتنیاں، کتلے، کتلی، کتلیاں

اندازے اظہار کیتے: کیجھاں، کیجھی، کیجھیں وغیرہ

7۔۔۔ ضمیر مبہم یا کنایہ

او ہا ضمیر جنیں کن اے خبر نہ پووے جواو کہڑے اسم دی جاتے ورتی گئی ہ"یا" ضمیر مبہم یا کنایہ او ہا ضمیر ہوندی ہ جہڑی جو شک پیدا کرڈیوے تے لہنہ گالھ دا پک نہ تھیوں ڈیوے جواے ضمیر کہڑے اسم دی جاتے استعمال تھئی ہ"یا" او ہا ضمیر جہڑی اسم دا تعین نہ کرے یا او کوں گجھایا لکیا ہویا رکھے ضمیر مبہم یا کنایہ سڈی ویندی ہ۔ مبہم دا معنی اے گجھا، مخفی یا نامعلوم یعنی جیندی گئی سنجان نہ ہووے یا او ہا ضمیر جہڑی آپنے متعلقہ اسم دا تعین نہ کرے یا او کوں لکا کرئیں رکھے۔ اے گالھ یاد رکھنی آلی ہ جو

i۔ ضمیر استفہام دے سارے دے سارے لوظ ضمیر مبہم یا کنایہ کیتے ورتیندن۔ پر ضمائر استفہام۔ تے ضمائر مبہم یا کنایہ وچ فرق اے ہے جو ضمائر استفہام سوالیہ انداز ہ وچ ورتیاں ویندئین۔ جڈاں جو ضمائر مبہم یا کنایہ آلا جملہ بیانیہ ہوندے۔

ii۔ ضمیر مبہم جڈاں کہیں اسم کن پہلوں آندی ہ۔ تاں وت او صفت دا کم ڈیندی ہ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔ کون آئی ہ، کون اَئے، کون آئین ۲۔ کنیں مارینے، کنھاں مارینے یا کنھیں مارینے ۳۔ گئی ہے، کئی ہن، کئی ہئی، کئی ہم ۴۔ احمد توں کیا پیا آہدیں؟ ۵۔ میڈا بستہ کون چا گئے؟ ۶۔ کئی مرے گئی جیوے ساڈا کیا؟ ۷۔ کھیسے ہ وچ کجھ ہوئی؟ ۸۔ گئی کجھ آہدے کئی کجھ آہدے۔ ۹۔ جو کئی وی آوے مقابلہ کریساں (ضمیر مبہم کئی کن پہلوں ضمیر موصول ''جو'' استعمال تھئی ہ جہڑی جو اتھاں صفت دا کم ڈیندی ہ) ۱۰۔ فلاناں کتھاں گئے (اتھاں فلاناں دا لوظ توڑے جو ضمیر مبہم دے طور تے استعمال تھئے پر اتھاں اے صفت سمجھا ویسی) ۱۱۔ گئی ناں ہوسی جیندے آکھن تے اے سب کجھ تھئے (لہنہ جملے وچ کئی، جیندے تے سب کجھ ضمائر مبہم ہن) ۱۲۔ ضمائر مبہم دو ہریاں وی ورتیاں ویندئین جیویں جواے تر کیباں، کیا کیا، کئی کئی، کجھ کجھ، کنیں کنیں، کتھاں کتھاں، کون کون، کڈاں کڈاں، کتھوں کتھوں، کیندا کیندا وغیرہ وغیرہ۔

8 ۔۔۔ ضمیر مشترک

اے جملے ڈیکھو؛

ا۔ او اُوندی قمیض سیندی پٹھی ہ (دی جاتے) او آپنی قمیض سیندی پٹھی ہ۔ ۲۔ اُونہہ اُوندا ذمہ یم کم کر گھدے (دی جاتے) اُونہہ آپناں ذمہ یم کم کر گھدے۔ ۳۔ انھیں انھیں دا ذمہ یم کم کر گھدے (دی جاتے) انھیں آپناں ذمہ یم کم کر گھدے۔ ۴۔ او انھیں دے کپڑے استری کریندے پئین (دی جاتے) او آپنے کپڑے استری کریندے پئین۔ ۵۔ توں تیڈا کم کر (دی جاتے) توں آپنا کم کر۔ ۶۔ توں تیڈی کتاب پڑھ (دی جاتے) توں آپنی کتاب پڑھ۔ ۷۔ تساں تہاڈیاں کتاباں کھولو (دی جاتے) تساں آپنیاں کتاباں کھولو۔ ۸۔ میں میڈے سکول ویندا (دی جاتے) میں آپنے سکول ویندا۔ ۹۔ اساں ساڈے سکول ویندے ہیں (دی جاتے) اساں آپنے سکول ویندے ہیں۔ ۱۰۔ اساں ساڈا کم کر گھدے (دی جاتے) اساں آپنا کم کر گھدے۔

اُتے ڈیتے گئے جملہ نمبر ا کن جملہ نمبر ۱۰ تئیں دے پہلے حصے وچ ضمائر شخصی یا خالص او (ضمیر واحد غائب)، اونہہ (ضمیر واحد غائب) انھیں (ضمیر جمع غائب) او ضمیر (جمع غائب) توں (ضمیر واحد حاضر)، تساں (ضمیر جمع حاضر)، میں (ضمیر واحد متکلم)

تے اساں (ضمیر جمع متکلم) بطور فاعل استعمال تھیں جڈاں جو ضمائر اوندی، اوندا، انھیں دا، انھیں دے، تیڈا، تیڈی، تہاڈیاں، میڈے، ساڈے تے ساڈا بطور مفعول ورتے گئیں۔ اُتے ڈِتے گئے جملیں دے ڈوجھنیں جملئیں ءچ اُتے لکھئے گئے ضمائر اضافی دی جاتے آپݨی، آپݨاں، آپݨے تے آپݨیاں بطور مفعول استعمال تھیں۔ لہٰذا انھیں سارئیں مثالیں کن نشا برا تے تھیا جو

''او ضمیر اضافی جہڑی جو غائب، حاضر یا متکلم کیتے ورتی ونجے، پر لہ بہہ کن پہلوں ضمیر شخصی دا استعمال ضروری ہ جیویں جواُتے ڈِتے گئیں جملئیں کن ظاہر پیا تھیندے'' یا

او اضافی ضمیراں جہڑیاں جو فاعل دے بجائے مفعول تے کم آوݨ یا او ضمائر شخصی یا خالص جہڑیاں جو جملے ءچ فاعل دے طور تے ورتیاں ونجن تے وت انھیں دی ضمائر اضافی کوں ای ضمائر مشترک آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اُتے ڈِتے گئے جملئیں ءچ استعمال تھیندڑ ضمائر اضافی اُوندا، اوندی، انھیں دا، انھیں دے، تیڈا، تیڈی، تہاڈیاں، میڈے، ساڈے تے ساڈا یا آپݨی، آپݨاں، آپݨے تے آپݨیاں وغیرہ ضمائر مشترک اکھیسین''۔

کجھ اے جملے ڈیکھو:ا۔ میں آپ آساں یا میں خود آساں یا میں خود آپ آساں ۲۔ توں آپ وُنج یا توں خود وُنج یا توں خود آپ وُنج

اُتے ڈِتے گئے ڈوہائیں جملئیں ءچ ضمائر آپ، خود، خود آپ بطور ضمائر اضافی/ضمائر مشترک استعمال تھیں۔ جہڑیاں جو آپݨی گالھ ءچ زور پیدا کرݨ کیتے ورتیاں گئیں۔

''لہٰذا ضمیر مشترک (جہڑی جو آپݨے فاعل دے اگوں بطور مفعول آئی ءِ) او نہ ضمیر شخصی یا خالص دی گالھ ءچ زور پیدا کرݨ سانگے آئی ءِ جہڑی جو بطور فاعل استعمال تھئی ءِ''۔

اُتے ڈِتی گئی ساری بحث کن نشا برا تے تھیا جو

i۔ او ضمیر اضافی جہڑی جو جملے ءچ فاعل دی بجائے مفعول دے کم آوے یا

ii۔ او ضمیر اضافی جہڑی جو جملے ءچ ضمیر شخصی یا خالص (جہڑی جو بطور فاعل ورتی گئی ہووے) دی گالھ ءچ زور پیدا کرݨ سانگے ورتی ونجے ضمیر مشترک اکھیندی ءِ۔

iii۔ ضمائر شخصی یا خالص غائب ہوون، حاضر ہوون یا متکلم ہوون تے انھیں دی جنس یا تعداد کجھ ہووے پر انھیں دے اگوں ورتیاں ونجݨ آلیاں ضمائر مشترک کجھ ایں ہوندئیں۔

واحد مذکر کیتے آپنا، جمع مذکر کیتے آپݨے، واحد مونث کیتے آپݨی تے جمع مونث کیتے آپݨیاں استعمال تھیندئین۔ جیویں جو اُتے ڈِتے گئے جملئیں کن ظاہر ءِ۔ اے گالھ یاد رہوے جو ضمیر مشترک آپ، خود، خود آپ ہر او نہ ضمیر شخصی کیتے (جہڑی جو جملے ءچ بطور فاعل ورتی گئی ءِ) توڑے جواو مذکر ہووے، مونث ہووے واحد ہووے یا جمع ہووے کو جھنیں استعمال تھیندی ءِ۔ جیویں جو اُتے ڈِتے گئے جملئیں کن ظاہر تھیندے۔

9۔۔۔ ضمیر تاکیدی

پہلوں اے جملے ڈیکھو؛

ا۔میں آپ آ گیا ہم ۲۔او خود اے چھند ے ۳۔توں خود آپ آویں۔تے میکوں گھن وٹھیں ۴۔ا۔بہہ کم ءچ اُوندا آپناں فائدہ ءِ۔

اُتے ڈِتے گئے جملیں ءچ ضمائر شخصی یا ضمائر خالص میں، او، توں۔تے اُوندے بعد ضمائر مشترک (جہڑے جو بطور مفعول آئین) آپ، خود، خود آپ۔تے آپناں استعمال تھین۔جہڑے جو آپنڑے آپنڑے فاعل۔تے زور وی ڈیندن۔تے تاکید دا مفہوم وی پیدا کریندن۔ضمیر مشترک دی تعریف کریندئیں ہوئیں اے گالھ پہلے وی بیان کرڈتی گئی ءِ۔لہٰذا ضمیر تاکیدی دی تعریف (ضمیر مشترک دی تعریف دی روشنی ءچ) کجھ ایں تھیسی۔

''جڈاں شخصی یا خالص ضمائر (جہڑیاں جو بطور فاعل استعمال تھیاں ہوون) دے اگوں ضمائر مشترک آپ، خود، خود آپ، آپناں / آپنڑی / آپنڑے۔تے آپ کن آپیں وچوں گئی ہک ضمیر استعمال تھئی ہووے۔تے او جملے ءچ زور یا تاکید دا مفہوم پیدا کرے۔ضمیر تاکیدی اکھیندی ءِ۔جیویں جو اُتے ڈتیئں گئیں مثالیں کن واضح ءِ''۔

10۔۔۔ ضمیر تنکیری یا ضمیر نکرہ

''او ضمیراں جہڑیاں جو اشخاص یا جانداراں۔تے اشیاء دی غیر معین تعداد یا مقدار کوں ظاہر کرن، ضمائر تنکیری یا ضمائر نکرہ سڈیندئین۔اے ضمیراں تعداد دے لحاظ نال صرف ڈو ہن۔یعنی اشخاص یا جاندراں دی غیر معین تعداد کیتے گئی۔تے بے جان اشیاء دی غیر معین تعداد یا مقدار کیتے، کجھ دا لوظ ورتیا ویندے''۔

مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔گئی آوے گئی ونجے ساڈا کیا ۲۔گئی تاں ہوسی جہڑا میڈی مدد کریسی ۳۔تیڈے گھر ءچ کجھ رقم تاں پئی ہوسی ۴۔یار! کجھ تاں کر

ضمیر تنکیری یا ضمیر نکرہ دے متعلق کجھ ضروری گالھیں:

i۔ جے کر ضمیر تنکیری یا ضمیر نکرہ دے اگوں گئی ہک حرف ربط آونجے تاں وت ضمیری تنکیری "گئی" کہیں "دے لوظ ءچ تبدیل تھی ویندی ءِ۔مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔کہیں غیر شخص کوں گھر نہ آون ڈے ۲۔ یار! کہیں دا آکھن تاں مَن گھن

اُتے ڈِتے گئے جملیں ءچ چونکہ ضمیر تنکیری دے بعد کوں تے دا حروف ربط آ گئین۔ا۔بہہ گالھوں ضمیر تنکیری گئی گوں کہیں ءچ بدل ڈِتا گئے۔

ii۔ جے کر ضمیر تنکیری دے بعد آون آلا اسم مونث ہوسی تاں وت ضمیر تنکیری "گئی" دی بجائے "گئی" تھی ویسی۔مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛ا۔میڈے گھر ءچ گئی عورت دی موجودگی نئیں ۲۔گئی ہے جہڑی میڈی مدد کرے؟

iii۔ خصوصیت کیتے ضمائر تنکیری دو ہرائے ویندن۔مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔ گئی گئی آدمی اے کم کریندے ۲۔ کہیں کہیں جاتے میہہ وٹھے ۳۔ گئی گئی تریمت گھڑ سیانی ہوندی ہے۔

iv۔ ہوں تھوڑی مقدار یا تعداد دا مفہوم پیدا کرن سانگے ضمیر تنکیری ''گُجھ'' کوں دوہرایا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛ ا۔ کجھ کجھ سوجھلا تھی چلئے ۲۔ میکوں کجھ کجھ یاد آندا پئے ۳۔ تیڈا گُجھ گُجھ وی ہوں گُجھ ہے۔

v۔ ضمیر تنکیری ''کہیں'' دی جمع ''کنہاں'' ہے۔ اے لوظ ضمیر استفہامیہ ''کنھاں'' کنوں مختلف ہے۔ کنہاں دی ہائے ہوز کوں ڈوچشمی ''ھ'' نال لکھن غلط ہے۔ ایندا تلفظ کریندیں ہوئیں ایندے آخری ''ہا'' کوں ذرا لمبا چھک کریں ادا کیتا ویندے تے ضمیر استفہامیہ دے کنھاں دے ''کنھ'' تے زور ڈتا ویندے۔

vi۔ ضمائر تنکیری گوں نفی دے نال دوہرا کریں ہوں تھوڑے دا مفہوم پیدا کیتا وڃ سگدے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛ ا۔ گئی نہ گئی مخلص دوست آخر مل ای ویسی ۲۔ کجھ نہ کجھ سوجھلا تھی چلئے ۳۔ کہیں نہ کہیں کوں میڈی حالت تے ترس آ ای ویسی۔

vii۔ بعض ماہرین لسانیات دے نزدیک، فلاناں گُجل، سَہہ، سہے، سہو، سہناں، سہنڑیں، سہنڑیاں، جوگجھ، جوجھ اکجھ، جتیں کہیں، ہرگئی، ہرکہیں، جتیں تتیں سبھ کجھ وغیرہ وغیرہ وی ضمیر تنکیری دے طور تے ورتیندے ویندن۔ اُتے ڈتے گئے جو کئی، کن، سبھ کجھ، تتیں، ضمائر تنکیری کوں مرکب ضمائر تنکیری آکھیا ویندے۔

11۔۔۔۔ ضمیر صفتی یا صفت ضمیری

ضمائر صفتی او اسم ہوندیں جنھیں وچ ضمائر کہیں صفت دے نال واقع تھیندیں یا اوصفتاں جنھاں وچ کجھ نہ کجھ ضمیری خاصیتاں پاتیاں ویندیں ضمائر صفتی یا صفت ضمیری سڈیندیں۔ او ہے لوظ جہڑے جولہجہ تعریف دے دائرے وچ آندن یا تاں او صفتاں ہوندن تے یا وت او ضمیر ہوندن۔ یعنی اے لوظ اسم دے نال آون تاں صفت بن ویندن تے جے کر اسم دے بغیر آون تاں وت ضمیر سڈئے ویندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔ میں کملے رملے دا کجھ تاں خیال کر ۲۔ اونہہ سیانے سوڈھے شخص کوں کیا تھی گئے؟

اُتے ڈتے گئے جملیں وچ میں تے اونہہ ضمائر صفتی ہن کیوں جو انھیں ضمائر دے اکوں صفات کملے رملے تے سیانے سوڈھے استعمال تھیں۔ چونکہ اے لوظ (میں تے اونہہ) انھاں صفت دے نال رل کریں صفت دا کم ڈیندے پئن۔ لہجہ گھالھوں انھیں کوں ضمائر صفتی یا صفت ضمیری آہدن۔ ضمائر صفتی ڈو قسمی ہوندن۔ ہکوے ضمائر صفتی مقداری تے ڈوجھے ضمائر صفتی ذاتی۔

1۔ ضمائر صفتی مقداری:

سرائیکی زبان دے ضمائر صفتی مقداری اے ہن۔ اتلا (اتنا) یا اِتلا، اُتلا (اُتنا) یا اوتلا، کتلا (کتنا) یا کیتلا، جتلا (جتنا) یا جیتلا یا اتی، اُتی، کتی وجتی وغیرہ۔ اے صفتاں واحد مذکر کیتے استعمال تھیندیں جڈاں جو جمع مذکر کیتے انھیں دے "آخری الف" کوں یائے مجہول وچ بدل ڈتا ویندے۔ یعنی اے اتلے (اتنے) یا اِتلے، اُتلے (اُتنے) یا اوتلے، کتلے (کتنے) یا کیتلے،

جتلے (جتنے) یا جیتلے ہن ویندن۔ واحد مونث کیتے یائے مجہول دی بجائے یائے معروف گنڈھی ویندی ء۔ جیویں جو اتلی (اتنی) یا اتلی، اُتلی (اُتنی) یا اوتلی، کتلی (کتنی) یا کیتلی۔ تے جتلی (جتنی) یا جیتلی وغیرہ۔ تے جمع مونث کیتے "یاں" داودھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو اتلیاں (اتنیاں) یا اتلیاں، اُتلیاں (اُتنیاں) یا اوتلیاں، کتلیاں (کتنیاں) یا کیتلیاں ءِ جتلیاں (جتلیاں) یا جیتلیاں وغیرہ۔

کڈ ہیں کڈ ہیں انھیں صفتیں دے اگوں واحد مذکر کیتے سارا، جمع مذکر کیتے سارے، واحد مونث کیتے ساری۔ تے جمع مونث کیتے ساریاں دے لوظ وی گنڈھ ڈ۔تے ویندن۔ جیویں جو اتلا سارا، اتلے سارے، اتلی ساری۔ تے اتلیاں ساریاں وغیرہ

2۔ ضمائر صفتی ذاتی: سرائیکی زبان دے ضمائر صفتی ذاتی کجھ ایں ہن۔

واحد مذکر کیتے: اینجھاں، اوجھاں، کیجھاں، جیجھاں وغیرہ۔ اینجھاں گوں، اوجھاں گوں، اوجھو جھیاں یا ایں جھیاں، اوجھا کوں، اُوجھو جھیاں یا اُوں جھیاں، کیجھاں گوں، کنیں جھیاں، یا کیجھو جھیاں۔ تے جیجھاں کوں، جیو جھیاں یا جنیں جھیاں وی لکھیا ویندے۔

واحد مونث کیتے: اینجھیں، اوجھیں، کیجھیں۔ تے جیجھیں وغیرہ یعنی انھیں دی یائے معروف سانگے انھیں دے تلوں زیر لاڈتی ویندی ء

جمع مذکر کیتے: اینجھیں (اے، جھیں)، اوجھیں، کیجھیں، جیجھیں وغیرہ۔ یعنی انھیں گوں یائے مجہول نال لکھیا۔ تے پڑھیا ویندے۔

جمع مونث کیتے: اینجھیاں، اوجھیاں، کیجھیاں۔ تے جیجھیاں وغیرہ وغیرہ۔

انھیں ضمائر کوں ضرورت دے مطابق دو ہرایا وی ویندے۔ بعض اوقات جیجھاں نال تیجھاں وی استعمال کیتا ویندے۔

صفات ضمیری دے کجھ لوظ اے وی ہن۔ ہک، ہکوا، ڈوجھا، پیا، ڈوہیں، ہوں بعض یا بعضے، سبھ، سبھو، سبھنے، سبھیاں وغیرہ لوظ ہک دیاں کجھ صورتاں اے وی ہن۔ ہک پیا، ہک ہکلا، ہکوا، ہک ڈوجھا، ہکو، ہکو کجھ، ہکو ہکو، ہکو جھیاں، ہک نہ ہک، ہک نہ پیا وغیرہ وغیرہ۔

کجھ اے صورتاں اَدھ، اڈھوادھ، ادھ پچدھ، ادھا پچدھا، ادھورا ناں وغیرہ وغیرہ۔

12—— ضمیر تعظیمی

سرائیکی زبان ءِ چ عزت۔ تے احترام دے اظہار کیتے ضمیر واحد غائب۔ تے ضمیر واحد حاضر کیتے جمع دا صیغہ استعمال کیتا ویندے۔ مثال دے طور۔ تے اے جملے ڈیکھو؛

ا۔ توں کتھاں ہانویں (دی بجائے) تساں کتھاں ہاوے ۲۔ میں اچ میڈے گھر آساں (دی بجائے) میں تہاڈے یا سئیں ہوراں دے گھر آساں ۳۔ توں کتھاں گیا ہانویں (دی بجائے) سئیں ہوراں کتھاں گئے ہن ۴۔ پیر صاحب اچ میڈے گھر آسی (دی بجائے) پیر صاحب ہوراں اچ میڈے گھر آسن ۵۔ استاد صاحب میڈے۔ تے ہوں مہربان ہے (دی بجائے) استا صاحب میڈے۔ تے ہوں مہربان سن ۶۔ توں کیا کریندا ایں تھیں (دی بجائے) آپ ہوراں کیا کریندے ایں تھین

کڈ ہیں کڈ ہیں اسم عام دے لوظ وی ضمیر تعظیمی دے طور۔ تے استعمال تھیندن۔ اولوظ اے ہن، آنحضرت، حضور۔ تے حضرت وغیرہ۔

آنحضرت:

اے لوظ فقط شاہِ مرسلاں، رسول عربی ﷺ دی ذات اقدس کیتے مختص ہے۔ جیویں جو ساں آہدے ہیں، آنحضرت ﷺ اے گالھ ایں فرمائی ہے۔

حضور: i۔ حضور دا لوظ جڈاں ضمیر واحد غائب کیتے ورتیا ویسی تاں وت ایندا مصداق صرف پاک پیغمبر ﷺ دی ذات اقدس ہوسی۔ جیویں جو حضور پاک ﷺ اللہ دے آخری پیغمبر ہن۔

ii۔ بطور ضمیر واحد غائب بزرگانِ دین یا اولیائے کرام کیتے وی ورتیا ویندے۔

iii۔ ضمیر واحد حاضر کیتے مذاحاً یا طنزاً ورتیا ویندے۔ جیویں جو

ا۔ حضور اتھاں کتھاں؟ ۲۔ حضور تشریف گھن آؤ۔ ۳۔ حضور بازار ویندے پئین تاں میڈے کیتے کجھ پھل، گھدی آون۔ ۴۔ حضور دا سر جیندا تاں وت ڈاتری پھیر نہ پھیر۔

حضرت: i۔ مشاہیر اسلام یا بزرگان عظام کیتے بطور تعظیماً۔ جیویں جو حضرت سیدنا عمر بن خطابؓ، حضرت شاہ عبدالقادر جیلانیؒ، حضرت سخی سلطان باہوؒ، حضرت قائداعظم، حضرت علامہ اقبال۔

ii۔ اے لوظ تصغیر کاوی استعمال کیتا ویندے۔ جیویں جو

ا۔ توں تاں وڈا حضرت ہیں۔ ۲۔ حضرت صاحب آؤ! تشریف گھن آؤ۔ ۳۔ بسم اللہ! حضرت صاحب آ گئین۔

iii۔ اے لوظ پیغمبر ﷺ کیتے وی تعظیماً استعمال کیتا ویندے۔

13۔۔۔۔ ضمیر معکوس

جڈاں آپنی گالھ ءچ زور پیدا کرنا ہووے تاں وت ضمیر شخصی دے اگوں خود، آپ تے خود آپ وچوں کہیں ہک لوظ دا ودھارا کر ڈیندے ہیں (جیویں جو ضمیر مشترک دے عنوان ہیٹھ بیان کیتا گئے۔ آپ دا لوظ ضمیر تعظیمی کیتے وی استعمال تھیندے۔ جیویں جو ضمیر تعظیمی دے عنوان ہیٹھ وضاحت کیتی گئی ہے) ضمیر شخصی دے اگوں استعمال تھیندڑا نھیں لوظیں کوں ضمائر معکوس آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو! ۱۔ توں رُلھاوی آپ ہیں، منیسیں وی آپ ۲۔ توں خود میڈے کول ٹُر کے آسیں ۳۔ او خود آپ نہ آسی تاں وت ٹنگوٹا ٹی چوتیج کے آسی ۴۔ بس حضور! ٹساں آپ ای آپ ہو

یارواں بھانگا

فعل دا بیان

تعریف:

i فعل اولفظ ہوندے جنیں کنوں کہیں شے دا ہووَن یا کہیں کم دا تھیوَن ظاہر تھیوے۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 104)

ii فعل عربی دا لفظ ہے۔ فعل دا معنی ہے کم۔ گرائمر وچ فعل اونہہ کلمے کوں آکھیا ویندے جنیں کنوں کہیں کم دا کرن، تھیوَن یا سہنی ظاہر تھیوے۔ جیویں جو اسلم خط لکھیا، روٹی پک گئی ہے۔ ٹھنڈ لگدی پئی ہے۔ انھاں جُملیاں وچ لکھیا کم دے کرن کوں، پک گئی ہے کم دے تھیوَن کوں۔ تے لگدی پئی ہے۔ سہنی کون ظاہر کریندن۔ ایں گالھوں ایہ فعل بن۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 38)

iii انھیں لفظ جنھاں کنوں کہیں کم دا کرن تھیوَن یا سہنی ظاہر تھیوے۔ اے تے اوندے وچ ترے زمانیاں (پچھوال، ادوال تے اگوال) وچوں کئی ہک زمانہ ہووے۔ جیویں آندا پئے لکھیا ہس۔ آسی، آکھیوس تے لکھنڑیس وغیرہ۔

(سرائیکی مصادر از شوکت مغل 17)

iv فعل وہ ہے کہ جس میں کام کا کرنا تین زمانوں (ماضی، حال، مستقبل) میں سے کسی ایک زمانے کے ساتھ پایا جائے۔ جس فعل میں زمانہ نہیں ہوگا وہ اسم ہوگا۔ جیسے لکھن، پڑھن، تے کھاون وغیرہ (جو کہ مصادر ہیں) فعل نہیں ہیں بلکہ اسم ہیں۔

(گلستان قواعد از محمد بشیر احمد ظامی بہاولپور 78)

v فعل او ہو لفظ ہوندے جنیں وچوں کہیں کم دے کرن یا ہے آدمی یا شے تو تھیوَن یا ہووَن دے معنی نکلن۔

(سندھی ویاکرن از شمس العلماء مرزا قلیچ بیگ 196)(ترجمہ)

vi فعل وہ کلمہ ہے کہ جس سے کسی کام کا کرنا یا ہونا زمانے کے تعلق کے ساتھ پایا جائے۔ **(نادر القواعد از مولوی محمد عبداللہ 50)**

vii جملے میں فعل کی اتنی ہی اہمیت ہے جتنی کہ اسم کی، فعل سے عمل کی ترجمانی ہوتی ہے۔ معنوی اصطلاح ''عمل'' اور قواعدی اصطلاح ''فعل'' میں مطابقت پیدا کی جا سکتی ہے۔ فعل جہاں عمل کو ظاہر کرتا ہے۔ جیسے ''احمد کھا رہا ہے'' وہیں حالت کی بھی ترجمانی کرتا ہے۔ جیسے ''احمد سوتا ہے'' اور اس سے تسلسل کار کا بھی اظہار ہوتا ہے۔ جیسے ''پھول کھلتے ہیں'' ہر

جملہ کسی نہ کسی صورت حال کا جزو اَیا کاملاَ تر جمانی کرتا ہے۔ اسم اس تر جمانی کے لیے مواد مہیا کرتا ہے۔ مگر فعل صورت حال میں جان ڈال دیتا ہے۔ اس لیے فعل جملے کا حیات بخش عنصر ہوتا ہے۔ فعل سے وقت کا اظہار بھی ہوتا ہے۔ لہٰذا وقت کی تر جمانی ''فعل'' کا زمانہ کہلاتا ہے۔ **(نئی اردو قواعد از عصمت جاوید صفحہ نمبر 46)**

viii فعل و ہ لفظ ہے جو گزشتہ حال اور مستقبل میں کسی کام کے ہونے یا کسی حالت کے ظاہر ہونے پر دلالت کرتا ہے۔

(بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر سہیل عباس بلوچ نمبر 119)

فعل دے متعلق اُتے پیش کیتیں گئیں ماہرین لسانیات دیں مختلف تعریفیں کن تر کے اے گالھ سامنے آ گئی ءِ جو کہیں جملے ءِ چ فعل دی اتنی ای اہمیت ہوندی ءِ جتنی جو اسم دی۔ فعل کن جملے ءِ چ موجود فاعل دے کہیں نہ کہیں عمل دی تر جمانی تھیندی ءِ۔ پر فعل جتھاں جو کہیں فاعل دے عمل کوں ظاہر کریندے اتھاں او اُوندی حالت دی تر جمانی وی کریندے۔ تے اُونہہ کن فاعل دے کم دے تسلسل دا اظہار وی تھیندے۔ فعل عربی زبان دا لوظ ءِ۔ گرائمر دی اصطلاح ءِ چ فعل اُونہہ کلمے کوں آکھیا ویندے جنکیں کنوں کہیں کم دا کرن تھیوں، یا سہن کہیں نہ کہیں زمانے (ماضی، حال، مستقبل) دے تعلق نال پاتا ونجے۔ جے کر فعل کن کہیں زمانے دا اظہار نہ تھیسی تاں وَت او اسم ہوسی، لہٰذہہ گالھوں مصادر فعل نھیں ہوندے بلکہ اسم ہوندن، کیوں جو مصادر وچ کم دا کرن تھیوں یا سہن زمانے دے تعلق دے بغیر پاتا ویندے۔

1۔ فعل دیاں قسماں مصادر دی تعداد دے لحاظ نال

مصادر دی تعداد دے لحاظ نال فعل دیاں ڈو قسماں ہن۔ الف: فعل مفرد۔ ب: فعل مرکب

الف) **فعل مفرد:** فعل مفرد اُونہہ فعل کوں آکھیا ویندے جیندا تعلق صرف ہک مصدر نال ہووے۔ جیویں جو احمد بیٹھے، میں خط لکھنیم، توں کتاب پڑھسیں۔ انھیں جملیں ءِ چ افعال بیٹھے، لکھنیم، تے پڑھسیں دا گالھ ڈھا صرف ہک ہک مصدر ہن، لکھن تے پڑھن نال ہے۔ لہٰذا اتھاں فعل جیندا گالھ ڈھا صرف ہک مصدر نال ہووے فعل مفرد اکھیندے۔

ب) **فعل مرکب:** فعل مرکب او فعل ہوندے جیندا تعلق ہک کن زیادہ مصادر نال ہوندے جیویں جو چا گھدم، ماری بیٹھے، اُٹ گھدے گئے، انھیں جملیں وچوں پہلے جملے ءِ چ ڈو مصادر چاون تے گھلن، ڈو جھے جملے ءِ چ وی ڈو مصادر مارن تے ہون، جڈاں جو تیجھے جملے ءِ چ ترے مصادر لٹھی، گھلن تے ونجنی دے مشتقات ور تے گئین۔ لہٰذا اتھاں فعل جیندا گالھ ڈھا ہک کن زیادہ مصادر نال ہووے فعل مرکب اکھیندے۔

2۔ فعل دیاں قسماں مصدر تے اسم کیفیت دے لحاظ نال

مصدر تے اسم کیفیت دے لحاظ نال فعل دیاں ڈو قسماں ہن۔ (الف) فعل تام، (ب) فعل ناقص

الف) **فعل تام:** فعل تام او فعل ہے جہڑا جو کہیں کم دے کرن تے تھیوں کوں پوری طرحاں ظاہر کرے۔ تے اپنڑاں مطلب انج وی بیان کر سگے۔ یا ڈو جھے لوظیں ءِ چ او فعل جہڑا جو آپنڑے فاعل کیتے مصدر کوں ثابت کر ڈیوے یا ثابت نہ کرے۔ فعل تام اکھیندے جیویں جواے جملے ڈیکھو احمد ٹر پئے یا احمد ڈٹھیں ویا۔ ۲۔ اصغر سُتا پئے یا اصغر سُتا نھیں ویا۔ ۳۔ اکبر پڑھدا بیٹھے یا اکبر پڑھدا نھیں بیٹھا۔

اُتے ڈِتے گئے جملئیں وچوں پہلے جملے وچ فعل لڑ پئے آپنے فاعل حمزہ کیتے مصدر رڑن ،ڈِو جھے جملے وچ فعل سُتا پئے اپنے فاعل اصغر کیتے مصدر سمن ۔تے ترتیجھے جملے وچ فعل پڑھدا ہیٹھے آپنے فاعل اکبر کیتے مصدر پڑھن ثابت کر ڈِتے ۔تے جڈاں انھیں جملئیں دے منفی جملئیں وچ اے افعال آپنے آپنے فاعل کیتے مصادر ثابت نھیں کریندے۔لہٰذا انھیں افعال کوں افعال تام آکھیاّ ویسی۔

ب) فعل ناقص: فعل ناقص اوفعل ہے جیندے نال جڈاں تئیں کوئی اسم یا بیاّ فعل تام نہ جوڑیا ونجے اوپنّاں مطلب واضح نھیں کر سگدا اپرا۔ہمہ کِن کہیں کم دے ہوون ۔تے تھیون دی خبر ضرور ملدی وِ۔ڈِو جھے لوظیں وچ اوافعال جہڑے جو کہیں ۔تے اثر نھیں سٹیڈِے بلکہ چھیڑے اثر کوں ظاہر کریندن ۔افعال ناقص سڈیندن۔ فعل ناقص دے متعلق کجھ ضروری گالھیں ۔ملاحظہ فرماؤ۔

i فعل ناقص وچ اُوندی عملی حالت ظاہر کرن کن علاوہ اُوندی بے عملی حالت ہوؤن یا تھیون دا تصور وی پاتا ویندے۔

ii فعل ناقص کیتے سرائیکی زبان دے مصادر ہوون ۔تے تھیون دے مشتقات کثیر الاستعمال ہن۔جہڑے جو کجھ اے ہن۔ہِن، ہَسن، ہَئیں، ہوے، ہاوے، ہاویں، ہاں، ہم، ہِم، ہسے، ہَئی، ہاوی، ہا سے، تھیاّ، تھئے۔تھئی۔تھیاں وغیرہ وغیرہ۔ پرائے افعال کہیں وی جملے وچ آ کرئیں مکمل صورت حال دی ترجمانی نھیں کریندے جڈاں تونئیں ڈِو جھے اجزائے کلام انھیں دی معانت نہ کرن۔

iii۔ فعل ناقص عموماً اپنے فاعل کیتے اسم کیفیت گوں ثابت کریندا وی ہے ۔تے نھیں وی کریندا۔مثال دے طور ۔تے انھیں جملئیں ۔تے غور کرو۔ا۔اصغر جاہل ہے۔۲۔توں ہوں ہشیار ہویں۔۳۔اسلم بیمار نہ ہا۔
انھیں جملئیں وچ افعال ناقص ہے ۔تے ہویں آپنے آپنے فاعل اصغر۔تے توں کیتے تاں جہالت ۔تے ہُشیاری دی کیفیت ثابت کریندن پر ترتیجھے جملے دا فعل ناقص ''نہ ہا'' آپنے فاعل اسلم دی بیماری آلی کیفیت ثابت نھیں کریندا۔

iv۔ فعل ناقص آپنے فاعل دی جہڑی کیفیت دی بیان کریندے اوکوں گرائمر دی اصطلاح وچ تکملہ خبر (یعنی خبر دی تکمیل کرن آلا) یا خبر یہ (PREDICATIVE) سڈیاّ ویندے۔اے خبر یہ کڈ ہئیں کڈ ہئیں تاں "اسم" ہوندے۔جیویں جو ہمہ جملے وچ احمد میڈا بھرا وِ۔ بھرا اسم وِ۔ تے کڈ ہیں کڈ ہیں اے خبر یہ صفت وی ہوندے۔ جیویں جو ہمہ جملے وچ ''اصغر مستو کڑ ہے'' مستو کڑ صفت ہے۔

v۔ سرائیکی زبان دے بعض مصادر دے مشتقات بطور ''فعل ناقص'' ورتے ویندن۔مثال دے طور تے

مصدر	مشتق	جملہ	مصدر	مشتق	جملہ
رَہنی	رہندے	اصغر ہمیشاں کجڑا رہندے	نِکلنی	نِکھتے	زاہد بدھو نکھتے
بُلنی	بنی گئے	اووڈا آدمی بنی گئے	لگنی	لگدے	اکبر نیک لگدے
ڈھہنی	ڈھہمہ گئے	واحد کلھو کا بیا ر ڈھہمہ گئے	پوون	پوندے	اوبیکوں ڈِ یکھ کے بھیڑا پوندے
پوون	پوندے	امجد کجھ کجھ سانولا پوندے	تھیون	تھیندے	کالوذات داچوہڑا تھیندے

اُتے جنھیں افعال داذکر کیتا گئے اے افعال ناقص، افعال لازم دی حیثیت ءچ وی ورتئے ویندن۔

vi۔ افعال ناقص بذات خود کہیں تے اثر نھیں سٹیندے بلکہ اے چھڑا اثر ظاہر کریندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ انور بیمار ءِ، عابد چھوہر ءِ، او پاگل ءِ، زینب ہشیار ءِ، زاہد بدھو نکھتے وغیرہ وغیرہ

3۔ **معنی دے لحاظ نال فعل نام دیاں قسماں:۔** (الف) فعل لازم۔ (ب) فعل متعدی

(الف) **فعل لازم:** پہلوں اے جملے ڈکھو، گھوڑا بھجدے، بال روندے، رمضو کھلدے، انھیں جملیں ءچ بھجدے، روندے تے کھلدے فعل ہن۔ جہڑے جو آپنے آپنے فاعل دی باہت ڈسیندے ہِن (یعنی گھوڑا، بھجن داکم کریندا ہے، بال روندا ہے رمضو کھلدا ہے) اے فاعل یعنی (گھوڑا، بال تے رمضو) جہڑا وی کم کریندے ہِن انھیں دا اثر انھیں کِن سوا کہیں ہئے تے نھیں تھیندا پیا۔ لہٰذا افعال بھجدے، روندے تے کھلدے اینکھیں افعال تام ہن جنھیں کو "افعال لازم" سڈیا ویندے۔ فعل لازم دی تعریف کجھ ایں وی تھی سگدی ءِ۔

"فعل لازم او ہو فعل تام ہوندے جہڑا جو او ہو کم یا او ہا حالت ڈکھیندے۔ جیندا لگا پا (تعلق) چھڑا فاعل نال ہوندے یا جیکوں صرف فاعل دی لوڑھ پوندی ءِ تے او مفعول دے بغیر وی آپنا مطلب ادا کر سگدے"۔

لازم دا لغوی معنی ءچ "لگا ہویا یا چھڑیا ہویا" ایندا مطلب اے ہے جو فعل لازم کوں مفعول دی لوڑھ نھیں پوندی کیوں جو او ہمیشاں آپنے فاعل نال لگا ہویا ہوندے کجھ افعال ناقص وی (جنھیں داذکر پہلوں آ چکے) افعال لازم دے طور تے ورتئے ویندن۔ مثال دے طور تے:

مصدر	بطور فعل ناقص	بطور فعل لازم
رَہن	او ہمیشاں بُڈیا سنوریا رہندے	او شہر ءچ رہندے
نِکلن	او بالکل بُدھو نکھتے	او گھر دے دروازے کن نکھتے
لگھن	او چھے کپڑیں ءچ سوہنا لگدے	تیڈا بک بک لوظ تیر وانگوں لگدے

(ب) **فعل متعدی:** اے جملے ڈیکھو: ۱۔ احمد پانی پیندا پئے ۲۔ امجد خط لکھدا بیٹھے ۳۔ انور کتاب پڑھ گھدی ءِ۔

انھیں جملیں ءچ پیندا پئے، لکھدا بیٹھے تے پڑھ گھدی ءِ او افعال ہن جنھیں دا لگا پا (تعلق) فاعل احمد، امجد یا انور دے نال نال پانی، خط یا کتاب نال وی ہے۔ جہڑے جو انھیں جملیں ءچ مفعول دے طور تے آئین۔ لہٰذا او فعل جہڑا جو او ہو کم ڈکھاوے جیندا اثر فاعل کنوں لنگھ کر ئیں کہیں ہئے تئیں (مفعول تئیں) وچ پہنچے فعل متعدی سڈیندے۔ متعدی دا معنی ہے کہیں ڈوجھے تئیں لنگھ ونجن آلا۔ لہٰذا فعل متعدی دی تعریف کجھ ایں وی کیتی وچ سگدی ءِ جو

"متعدی او فعل ہوندے جیکوں فاعل دے علاوہ مفعول دی وی لوڑھ پوندی ءِ تے فاعل یا مفعول وچوں کہیں ہک دے نہ ہوون نال جملے دا مطلب پورا پورا واضح نھیں تھیندا۔ یا ڈوجھے لوظیں ءچ اے وی آکھ سگدے

ہیں جو فعل متعدی دا لگا پا فاعل دے نال نال مفعول نال وی ہوندے''۔

فعل متعدی دیاں صورتاں: ا۔فعل معروف ۲۔فعل مجہول ۳۔فعل متعدی بالواسطہ یا فعل سببی

i) **فعل متعدی معروف:** فعل متعدی معروف فعل متعدی دی او ہا صورت ہے جتھیں ہے چ کم کرن آلا (فاعل) جملے ہے چ ظاہری طور تے موجود ہووے یا جیندا فاعل موجود ہووے یا جہڑا ہمیشاں آپنے مفعول کن ودھیک آپنے فاعل تے دھیان ڈیوے۔کہڑیئیں تاں جملے ہے چ فاعل معلوم ای نھیں ہوندا پر اوہنہ جملے ہے چ موجود فعل کوں وی فعل متعدی معروف ای سڈیا ویندے کیوں جو اُوہنہ جملے ہے چ یا تاں فاعل گجھا (مخفی) ہوندے تے یا وت فعل ہے چ ای فاعل دا مفہوم پاتا ویندے۔مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔تیڈو (یا تئیں ڈوں) جلدی خط لکھساں ۲۔میڈو (میں ڈوں) کوڑی اکھ نہ ڈیکھے

انھیں جملیں ہے چ کئی فاعل کائنی پر انھیں ہے چ ورتے گئے افعال لکھساں تے ڈیکھے ہے چ فاعل دا مفہوم پاتا ویندے۔ اوہنہ گالھوں اے افعال متعدی معروف اکھیسن۔

عربی زبان ہے چ عرف دا معنی ہے چانڑنی تے اوہنہ لحاظ نال معروف دا معنی تھیا جاتھل / ظاہر / معلوم۔لہٰذا فعل متعدی معروف دا معنی تھیسی او متعدی فعل جیندا فاعل جاتھل / ظاہر / معلوم ہووے۔

ii) **فعل متعدی مجہول:** فعل متعدی مجہول فعل متعدی دی او ہا صورت ہے جیندا فاعل معلوم / ظاہر / جاتھل نہ ہووے پر اوندا مفعول فاعل دا قائم مقام ہووے یعنی فاعل دا مفہوم ادا کرے۔مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔مغرور انسانیں کوں دوزخ دی بھاہے چ سٹیا ویسی ۲۔کائنات کوں ہک مقرر عرصے کیتے وجود بخشیا گئے۔

انھیں جملیں وچوں پہلے جملے ہے چ ''دوزخ دی بھاہے چ سٹنی آلا'' تے ڈوجھے جملے ہے چ ''کائنات کوں وجود بخش آلا'' معلوم کائنی۔لہٰذا افعال سٹیا ویسی تے بخشیا گئے افعال متعدی مجہول گنے ویسن۔

عربی زبان ہے چ جہل دا معنی ہے ''ان جانپ (جہالت)''۔اوہنہ لحاظ نال جاہل دا معنی ''ان جان'' تے ''مجہول دا معنی'' ان جاتھل / گجھا / مخفی / نا معلوم تھیسی۔لہٰذا جہڑے فعل متعدی دا فاعل ان جاتھل / گجھا / مخفی / نا معلوم ہووے او کوں فعل متعدی مجہول آکھیا ویندے۔

iii) **فعل متعدی بالواسطہ یا فعل سببی:**

پہلوں اے جملے ڈیکھو: ا۔بادشاہ مجرم کوں مروائے ۲۔امجد میکوں سڈوائے ۳۔انوختا جیں گوں روٹی کھوائی ہے۔

انھیں جملیں ہے چ بادشاہ، امجد تے انوختا جو فاعل ہن پر انھیں بذات خود کئی کم نھیں کیتا بلکہ انھیں آپنا کم ہنھیں کن کروائے۔لہٰذا افعال مروائے، سڈوائے تے کھوائی وغیرہ کوں افعال متعدی بالواسطہ یا افعال سببی سڈیا ویندے۔

عربی زبان ہے چ واسطہ دا معنی ہے ''وچ آلا'' تے بالواسطہ دا معنی تھیا ''وچ آلے کن'' یا وچ آلے کنے، لہٰذا فعل متعدی بالواسطہ کن او ہو کم ظاہر تھیندے جہڑا جو کہیں ہنے دے واسطے یا وسیلے نال مکمل تھیووے یا آپنے فاعل دے اتوں لگھ کریں ہنے تئیں اثر پُجاوے۔اتھاں کجھ مصادر متعدی معروف کن افعال متعدی بالواسطہ بنا نوانی دے قاعدے بیان کیتے ویندن۔

تاں جوافعال متعدی بالواسطہ کوں سمجھنڑں، سنجاݨنڑں ۔تے بنڑاون ءِچ آسانی پیدا تھی ونڄے ۔

الف) **مصادر لازم کنِ افعال متعدی بالواسطہ دی بنڑت:** جے کر مصدر لازم کن مصدر متعدی بنا کریں اُوندے مصدری مادے (فعل امر) کن کہیں وی فعل (زمانے) دی گراداں کیتی ونڄے تاں وت اوفعل متعدی بلاواسطہ شمار تھیسی ۔جیندا مطلب اے ہے جو فاعل (کم کرݨ آلے) اوکم براہ راست (بغیر کہیں واسطے دے) خود آپ کیتے کہیں ڈوجھے دے ہتھوں نھیں کروایا ۔تے وت جڈاں اونہی متعدی مصدر کن مصدر متعدی المتعدی بنا کریں اوندے مصدری مادے کن کہیں وی فعل دی گردان کیتی ونڄے تاں وت اوفعل متعدی بالواسطہ اکھیسی ۔جیندا مطلب اے ہے جو فاعل اوکم خود آپ نھیں کیتا بلکہ اُونہہ اوکم کہیں ہئے دے ہتھوں کروائے ۔مثال دے طور تے اے کوشوارہ ڈیکھو:

مصدر لازم	مصدری مادہ	لازم کن متعدی	مصدری مادہ	ماضی قریب معروف متعدی بلاواسطہ	مصدر متعدی المتعدی	مصدری مادہ	ماضی قریب معروف متعدی بالواسطہ
بھجݨں	بھج	بھجاون	بھجا	اُونہہ بھجݨے	بھجوانون	بھجوا	اُونہہ بھجوائے
ولݨں	وَل	ولانون	ولا	اونہہ ولݨیے	ولوانون	وَلوا	اُونہہ ولوائے
منݨں	مَن	منانون	منا	اونہہ مَݨنے	منوانون	منوا	اُونہہ منوائے
ہُوݨں	ہُوہہ	ہوانون	ہوا	اونہہ ہُوݨنے	ہوانون	ہُوا	اُونہہ ہوائے
ہُوݨں	ہُوہہ	ہلھانون	ہلھا	اونہہ ہلھݨنے	ہلھوانون	ہلھوا	اُونہہ ہلھوائے

نوٹ: ماضی قریب بلاواسطہ بنڑانون کیتے یا تاں مصدر لازم دے مصدری مادے دے اگوں ''ئے'' یا وت مصدر متعدی دے۔مصدری مادے دا اخیری الف حذف کر کے باقی دے اگوں ''ئے'' داوودھارا کر ڈتا گئے ۔جیڈاں جو ماضی قریب متعدی بالواسطہ بنڑانون کیتے مصدر متعدی المتعدی دے مصدری مادے دے اگوں ''ئے'' داوودھارا کر ڈتا گئے ۔اونہہ مصدری مادے دے اخیری الف کوں حذف نھیں کیتا گیا جو اونہہ الف کن پہلوں ''واؤ'' آ گئی ءِ ۔

ب) **مصادر متعدی کنِ افعال متعدی بالواسطہ دی بنڑت:** متعدی معروف مصادر جنھیں کن مصادر متعدی المتعدی تے مصادر ہِنڑ متعدی المتعدی (جنھیں کوں ڈوڑے یا دوہرے متعدی المتعدی مصادر وی آکھیا ویندے) بنا کریں انھیں کن افعال متعدی بالواسطہ بنا نون دا قاعدہ کجھ ایں ہے ۔

مصدر متعدی معروف کن مصدر متعدی المتعدی بنا کریں اُوندے مصدری مادے کن کہیں وی فعل دی گردان کیتی ونڄے تاں وت اوفعل متعدی بالواسطہ بݨ ویندے ۔جیندا واضح مطلب اے ہے جو فاعل آپݨا کم خود آپ نھیں کیتا بلکہ اُونہہ اے کم کہیں ڈوجھے دے ہتھوں کروائے ۔ جے کر مصدر متعدی المتعدی کن ہا (ڈوڑایا دوہرا) متعدی المتعدی بنا کریں ۔اُوندے مصدری مادے کن کئی وی فعل بنایا ونڄے تاں وت اوفعل متعدی بالواسطہ ای اکھیسی ۔مثال دے طور تے اے کوشوا ڈیکھو۔

مصدر متعدی معروف	مصدر متعدی المتعدی	مصدری مادہ	ماضی قریب معروف، متعدی بالواسطہ	مصدر ہا متعدی المتعدی	مصدری مادہ	ماضی قریب معروف متعدی بالواسطہ
لِکھݨں	لکھانونں	لکھا	اُونہہ لکھئے	لکھوانونں	لکھوا	اُونہہ لکھوائے
پڑھݨں	پڑھانونں	پڑھا	اُونہہ پڑھیے	پڑھوانونں	پڑھوا	اُونہہ پڑھوائے
پورݨں	پرانونں	پُرا	اُونہہ پُرینے	پروانونں	پُروا	اُونہہ پُروائے
پیوݨں	پوانونں	پوا	اُونہہ پوائے	پلوانونں	پلوا	اونہہ پلوائے
پیوݨں	پلانونں	پلا	اُونہہ پلئے	پلوانونں	پلوا	اُونہہ پلوائے
سیوݨں	سوانونں	سِوا	اُونہہ سوائے	سِلوانونں	سِلوا	اونہہ سِلوائے
سیوݨں	سلانونں	سِلا	اُونہہ سِلئے	سِلوانونں	سِلوا	اُونہہ سِلوائے

اتھاں اے گالھ یاد رکھݨں آلی ہ جو ماضی قریب معروف متعدی بالواسطہ ''اونہہ لکھئے'' تے ''اُونہہ لکھوائے'' دا مطلب کوجھیاں ہ۔ یعنی فاعل لکھݨں دا کم خود آپ نھیں کیتا بلکہ کہیں ڈوجھے کن اے کم کروایا گئے۔ ڈوجھی اے گالھ جڈاں مصدری مادے ''لکھا'' دا الف حذف کر کے ماضی قریب معروف متعدی بالواسطہ بݨئی گئی ہوتاں وت لکھئے، دی، کھ، تے زبر پاتی گئی ہ۔ لہٰذا گالھ اے نشاندہی تھیئی گئی جو ماضی قریب معروف متعدی دے ڈوجھے حرف تہجی تے زبر لاوݨی پوسی۔

ج) کجھ اینجھیں مصادر متعدی معروف جنھیں کن صرف متعدی المتعدی مصادر تاں بݨدن پر ہے (ڈوڑے یا دوہرے) متعدی المتعدی مصادر نھیں بݨدے۔ اینجھیں مصدریں کن افعال متعدی بالواسطہ بناون سانگے انھیں دے متعدی المتعدی مصادر بݨا کریں۔ تے وت انھیں دے مصدری مادے گھن کریں افعال متعدی بالواسطہ بݨائے ونج سگدن۔

مصدر متعدی معروف	مصدر متعدی المتعدی	مصدری مادہ	ماضی قریب معروف متعدی بالواسطہ	مصدر متعدی معروف	مصدر متعدی المتعدی	مصدری مادہ	ماضی قریب معروف متعدی بالواسطہ
چانونں	چُوانونں	چُوا	اُونہہ چوائے	لانونں	لوانونں	لوا	اُونہہ لوائے
کھانونں	کھوانونں	کھوا	اُونہہ کھوائے	پانونں	پوانونں	پوا	اُونہہ پوائے

نوٹ: مصادر متعدی دیاں قسماں بُت دے لحاظ نال۔ تے وت مفعول دے لحاظ نال لازم مصادر کن متعدی بݨانونں دے طریقے۔ تے متعدی مصادر کن متعدی المتعدی بݨانونں دے طریقے مصدر دے باب ہ چ تفصیل نال ڈیکھو جیہڑے جو گزشتہ صفحات۔ تے موجود ہن۔

iv۔ **فعل دے لوازم:**۔ افعال ہ چ جنس۔ تے تعداد دے علاوہ چار چیزاں ہیاں وی پاتیاں ویندئیں۔ جنھیں کوں فعل دے لوازم آکھیا ویندے۔ جیہڑیاں جوا ے ہن۔

الف)

i **طور:** فعل دی طوری حالت ڈو قسمی ہوندی ءِ۔ پہلی او حالت جیکں کن اے معلوم تھیوے جو جملے ءِ چ پاتے وبجن آلے فاعل (کم کرن آلے) دے کم دا اثر کہیں ڈوجھی شے یا ڈو جھے شخص تے واقع تھیندے طور معروف اکھیندے۔
مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:ا۔ زاہد سارا کھیر پی گئے ۲۔ نوکر روئی کھادی پیٹھے
پہلے جملے ءِ چ فاعل زاہد دے کم دا اثر کھیر تے تھئے جڈاں جو ڈو جھے جملے ءِ چ فاعل نوکر دا اثر روئی تے تھئے۔ لہٰذا انھیں جملیں ءِ چ پاتی وبجن آلی افعال دی طوری حالت معروف اکھیسی۔

ii فعل دی ڈو جھی طوری حالت او ہوندی ءِ جیکں کن صرف اونہہ شے یا اونہہ شخص دے متعلق معلوم تھیوے جیندے اُتے فاعل دے کم دا اثر تھیندے پر اے معلوم نہ تھیوے جو کم کرن آلا (فاعل) کون ہے۔ طور مجہول اکھیندی ءِ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:ا۔ طاہر کوں مار ڈتا گئے ۲۔ خط لکھیا ویسی۔
انھیں جملیں ءِ چ مارن تے لکھن دا جہڑا کم تھئے اوندے کرن آلے (فاعل) دے متعلق کجھ نھیں جنوایا گیا۔ لہٰذا افعال دی اہ نہہ حالت کوں طور مجہول داناں ڈتا ویندے۔
مجہول دا معنی دی" نامعلوم" ہے یعنی جہڑے فعل دا فاعل معلوم نہ ہووے او مجہول اکھیندے۔

ب) **صورت:** کہیں دی کم دے کرن دی گئی نہ گئی صورت ضرور ہوندی ءِ۔ جیکں کن اے معلوم تھیندے جو کم کہڑے ڈھنگ یا انداز نال واقع تھئے۔ عام طور تے فعل دے واقع تھیون دیاں پنج صورتاں ہوندئین۔ جہڑیاں جوا ے ہن۔
ا۔ خبری صورت ۲۔ شرطی صورت ۳۔ احتمالی صورت ۴۔ امری صورت ۵۔ مصدری صورت

i **خبری صورت:** جڈاں کہیں جملے ءِ چ کہیں واقعے دی خبر ڈتی ونجے یا کہیں کم دی بابت پچھیا ونجے تاں او فعل دی خبری صورت اکھیندی اے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

ا۔ ارشد ڈھئے پئے ۲۔ غریب بکھ کن مر گئے ۳۔ تساں پانی پیسو؟

ii **شرطی صورت:** فعل دی او صورت جیکں ءِ چ گئی شرط یا تمنا پاتی ونجے تو ڑے جو جملے ءِ چ گئی حرف شرط موجود ہووے یا نہ ہووے پر کڈائیں کڈا ہیں انجھیں جملے ءِ چ کہیں توقع یا خواہش دا اظہار روی پاتا ویندے۔ شرطی صورت اکھیندی ءِ مثال دے طور تے جملے ڈیکھو:ا۔ او آندا تاں میں نجلدا ۲۔ توں آسیں تاں میں ضرور نجلساں ۳۔ او آوے نہ آوے میں ضرور ویساں۔
۴۔ توں اُوندو لکھ ویندا تاں او مینج پوندا ۵۔ توں جو آندوں تاں چس آویندی ۶۔ ساڈے ملک دے ارباب اختیار ملک دی دولت ڈوہائیں ہتھیں نال نہ لگیندے تاں پاکستان دنیا دا ہک امیر ترین تے عظیم ترین ملک ہوندا۔

iii **احتمالی صورت:** کہیں جملے ءِ چ گئی شک دی گالھ پاتی ونجے یا کہیں احتمال یا اندیشے دا اظہار کیتا ونجے انجھیں صورت کوں فعل دی احتمالی صورت آکھیا ویندے۔ اے جملے ڈیکھو۔ ا۔ تھی سگدے او گھر نہ گیا ہووے ۲۔ شاید اج رات او آونجے ۳۔ اے خط ضرور زاہد ای لکھیا ہوسی ۴۔ تھولا تھولا کھامتاں جو بیمار تھی پوویں ۵۔ لگدے جو روہی وُٹھی پئی ہوسی ۶۔ کل آلے حادثے ءِ چ

ہوں سارے بندے ہوئے ہوسن۔ ۷۔ جے کراوکوں کھیر نہ ملیا تاں اومر ویسی۔

iv **امری صورت:** جنہیں جملے ءچ گئی حکم پاتا ونجے یا گئی التجا کیتی ونجے اوکوں فعل دی امری صورت آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ ا۔ پانی گھن آ۔ ۲۔ مٹیچ پو۔ ۳۔ مُنہہ پھیر کے تاں ناں بہہ۔ ۴۔ گھر دوول بجل۔ ۵۔ ماپے کوں راضی رکھ۔ ۶۔ بس اج دی رات ٹِک پو۔

v **مصدری صورت:**۔ مصدری صورت ءچ فعل آپنی مصدری شکل وصورت بحال رکھدے۔ تے جملے ءچ اسم دا کم ڈیندے پر لہ مہہ ءچ کم دا ہووَن وقت دے تعین دے بغیر پاتا ویندے۔ ڈو جھے لفظیں ءچ مصدری صورت کوں فعلی اسم وی آکھیا ویندے کیوں جو اے ظاہری طور تے فعل دی نوعیت یا اوندی حالت کوں بیان کریندے جہڑی جو زمانے یا تعداد دی قید کن ازاد ہوندی ءے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ ا۔ تیڈا اج لاہور نجنڑ ٹھیک کائنی ۲۔ کوڑ مارن مک ہوں بُری عادت ءے۔ ۳۔ ہوا دا گھلن تے مچھر دا بھجن۔ ۴۔ کہیں کوں دوکھے ءچ رکھنڑ وڈی بداخلاقی ءے۔

اے گالھ یاد رکھنڑ آلی ءے جو سرائیکی زبان اختصار دے پاسے ہوں زیادہ مائل ہے۔ لہ مہہ کیتے لہ مہہ زبان وچ مصدری نشانی فارسی وانگوں ساکن ہے۔ البتہ بعض خاص صورتاں وچ اینکوں متحرک وی کر ڈیتا ویندے۔ مثال دے طور تے "ونجناں پوسی، ایندا معنی ہے جو تیڈا اتھاں ونجنڑ ضروری ہے۔ یا تیڈا اتھاں ونجناں ضروری ہے۔ وڈیاں دے سامنے الاون ٹھیک نھیں یا وڈیاں دے سامنے الاونناں ٹھیک نھیں۔ جملے دے اے ڈو ہیں انداز درست ہن تے انھیں ڈو ہیں دا مطلب وی ہکو جھیاں ہے۔ اونویں تاں سرائیکی زبان دا مصدری علامت دے متعلق ڈھیر رجحان "ن" دے غیر متحرک ہووَن آلے پاسے ہے۔ پر اینکوں متحرک کر ڈیون نال وی ایندی مصدری صورت ءچ کئی فرق نھیں پوندا۔

ج) **زمانہ:** ہر کم کیتے کہیں نہ کہیں زمانے دا ہووَن ضروری ہے۔ جے کر کہیں کم ءچ زمانہ نہ پاتا ویسی تاں وت اوکم فعل دی بجائے اسم گنیا ویسی۔ زمانے ترے قسمی ہوندن۔ ہک تاں او زمانہ جہڑا جو گزر رہئے۔ ڈو جھا او زمانہ جہڑا گزر راہئے۔ تے ترے سجھا او زمانہ جہڑا اگہاں آسی۔ گزر ئیے زمانے کوں ماضی، گزردے زمانے کوں حال تے آوَن آلے زمانے کوں مستقبل داناں ڈیتا ویندے۔ ڈو جھے لوظیں ءچ یا تاں کئی کم تھی چکا ہوندے۔ یا تھیندا پیا ہوندے یا تھیوناں ہوندے۔ جے کر مصدر دی مصدری علامت کوں حذف کر ڈیتا ونجے تاں باقی بچنڑ آلے لوظ کوں مصدری مادہ آکھیا ویندے۔ مصدری مادے کوں فعل امر دے طور تے وی ورتیا ویندے۔ تے لہ مہہ مادے کنوں حالیہ تمام تے حالیہ ناتمام وی بنائے ویندے۔ (حالیہ تمام تے ناتمام دا مفصل بیان اسم حالیہ دے باب ءچ ڈیکھو) اے گالھ وی یاد رکھنڑ آلی ءے جو لہ مہہ مصدری مادے کن ای اکثر افعال بنائے ویندن۔ ڈو جھے لوظیں ءچ اے مادہ اکثر افعال دی بنیاد بنڈے۔

د) **حالت:** فعل دیاں بنیادی طور تے ترے حالتاں ہوندئین۔ یعنی حالت غائب حالت حاضر تے حالت متکلم۔ انھیں حالتیں دیاں تعدادوے لحاظ نال وی ڈو ڈو تے وت جنس دے لحاظ نال وی ڈو ڈو مزید حالتاں ہوندئین۔ ایں لحاظ نال اے کل بارھاں حالتاں بنڑ ویندئین۔ جہڑیاں جواے ہن۔

۱۔ واحد غائب مذکر	۲۔ واحد غائب مؤنث	۳۔ جمع غائب مذکر	۴۔ جمع غائب مؤنث
۵۔ واحد حاضر مذکر	۶۔ واحد حاضر مؤنث	۷۔ جمع حاضر مذکر	۸۔ جمع حاضر مؤنث
۹۔ واحد متکلم مذکر	۱۰۔ واحد متکلم مؤنث	۱۱۔ جمع متکلم مذکر	۱۲۔ جمع متکلم مؤنث

اے گالھ یاد رکھݨ آلی ءِ جو انھیں حالتیں کوں انجوانج "صیغے" داناں ڈتا ویندے۔ ڈو جھے لوظیں ءِچ اے بارھاں حالتاں بارھاں صیغے گݨے ویسن۔

5 **مرکب افعال:**۔ سچ پچھوتاں ہر زبان دا سب توں زیادہ زندہ۔ تے قیمتی حصہ مرکب افعال دا ہوندے۔ جتھاں ابتدائی مصادر (بنیادی یا خاص مصادر) پورا مطلب ادا کرݨ ءِچ ناکام تھی ویندن۔ اُتھاں نت نویں مصادر عوام دی لسانی ٹکسال وچوں گھڑیج گھڑیج کے سامݨے آندے رہندن۔ پر اِنھاں دے متعلق اے گئی نھیں ڈ سا سگدا جو اے افعال جہڑی شکل صورت وچ ہن، کینویں ہُنیدن۔ مثال دے طور۔ تے سٹ ڈے، سٹ چھوڑ، سٹ گھت، سٹ چا، وغیرہ وچ ڈے، چھوڑ، گھت، ۔تے چا دا کیا دخل ہے۔ تے انھاں انظاں دی بجائے گئی بیا لفظ کیوں نھیں لایا گیا۔ ایندا جواب ایندے سوا بیا کائنی جو زبان آپݨے مزاج۔تے ماحول دے مطابق انھاں افعال کوں ایویں بݨائے۔ پر زبان داناں انھیں دی ہُنت دے کجھ اصول ضرور مرتب کیتن۔ جنھیں دے ذریعے مرکب افعال بݨائے ویندن۔ مرکب افعال بݨاوݨ دے ڈو طریقے ہن۔

الف: امدادی افعال یا معاون افعال دی مدد نال

ب: اصل افعال یا خاص افعال کوں اسمیں یا صفتیں دے نال گنڈھ کر ئیں

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 319)

الف) **امدادی افعال یا معاون افعال:**۔ وظیفے دے اعتبار نال افعال ڈو قسمی ہوندن۔ یعنی اصل یا خاص افعال۔تے امدادی یا معاون افعال۔ امدادی یا معاون افعال او افعال ہوندن جہڑے جو اصل یا خاص افعال نال استعمال تھی کرئیں اوندے ءِچ زور پیدا کریندن۔ اے ہک حقیقت ءِ جو اصل یا خاص افعال دے اندرونی تغیر نال نویں معنی پیدا نھیں کیتے ونچ سگدے۔ جڈاں جو ڈو جھے افعال دی مدد نال (یعنی امدادی یا معاون افعال دی گنڈھ ترو پ نال) نویں نویں معانی پیدا کیتے ونچ سگدن۔ ڈو جھے لوظیں ءِچ اصل یا خاص افعال نال کجھ ڈو جھے افعال (امدادی افعال) یا انھیں دے اجزا گنڈھ ڈیون نال اصل افعال دے معنیاں ءِچ کجھ نہ کجھ تغیر پیدا کیتا ونچ سگدے۔ امدادی افعال یا انھیں دے اجزاء دے گاندھے نال اصل افعال دے معنیاں ءِچ جتھاں زیادہ طاقت۔تے زور پیدا تھی ویندے اُتھاں گالھ ءِچ حُسن۔تے خوبصورتی وی پیدا تھی ویندی ءِ۔ ایندے نال نال کلام ءِچ جتھاں بے شمار لطیف۔تے نازک مضامین ادا کیتے ونچ سگدن اُتھاں بیان ءِچ وسعت۔تے نزاکت وی پیدا کیتی ونچ سگدی ءِ۔ ڈو جھے لوظیں ءِچ امدادی افعال یا انھیں دے اجزا دی جُوت نال معنیاں ءِچ جہڑا فرق پیدا تھیندے اوہوں ای نازک۔تے پر لطف ہوندے۔

ب) سرائیکی مرکب افعال دی بُنت ءِچ امدادی فعلیں، اَمیں تے صفتیں دا کردار:

1 ہوون تے تھیوݨ:

ہوون تے تھیوݨ سرائیکی زبان دے ہوں ای اہم مصادر ہن۔ اکثر سرائیکی افعال انھاں ڈوہاں مصدراں دی مدد نال بݨائے ویندن۔ ایں گالھوں اے ڈو ہیں مصدر سرائیکی افعال دی جان ہِنڑے ویندن۔ تھیوݨ مصدر ہوون مصدر دی مجہولی صورت ءِ۔ اگی تے ٹرݨ توں پہلوں تھیوݨ مصدر دی کجھ خصوصیات بیان کیتیاں ویندئین تاں جو انھیں دی اہمیت واضح کیتی وِنج سگے۔

الف) سرائیکی زبان ءِچ فعل امر بݨاوݨ سانگے ہوون مصدر دی بجائے تھیوݨ مصدر استعمال کیتا ویندے جیویں جو۔

اردو جملہ	سرائیکی جملہ	اردو جملہ	سرائیکی جملہ
تو ہو یا تو ہو جا	توں تھی، یا توں تھی وِنج	تم ہو یا تم ہو جاؤ	تُساں تھیو ویا تساں تھی وِنجو

ب) اردو زبان ءِچ ''ہونا'' مصدر دی مجہولی صورت کائنی جڈاں جو سرائیکی زبان ءِچ تھیوݨ مصدر نال اے کمی پوری کیتی ویندی ءِ۔

ج) اردو زبان ءِچ فعل ماضی شکیہ تے فعل مستقبل کیتے لوظ ''گا'' ورتیا ویندے۔ جہڑا جو عام طور تے جملیں دیں معنیاں ءِچ شک پیدا کر ڈیندے۔ مثال دے طور تے اردو دا اے جملہ ڈیکھو:

وہ غالب جیسا شاعر ہو گا۔ اِنہہ جملے دے ڈو معنی تھی سگدن۔ ہک معنی تاں فعل ماضی شکیہ نال تعلق رکھیندے یعنی او غالب جھیاں شاعر ہوسی۔ تے ڈوجھا معنی فعل مستقبل کوں ظاہر کریندے یعنی او غالب جھیاں شاعر تھیسی۔ اردو دا جملہ سݨ کرئیں سݨݨ آلے تے واضح نھیں تھیندا جو آخر آکھݨ آلا آکھݨ کیا چہندے۔ پر سرائیکی زبان تھیوݨ مصدر دی وجہ نال اِنہہ عیب توں پاک ءِ یعنی سرائیکی زبان ءِچ انجھاں جملیں کیتے ماضی شکیہ کیتے ہوون مصدر تے فعل مستقبل کیتے تھیوݨ مصدر دا استعمال کیتا ویندے۔

د) اردو زبان ءِچ ''ہونا'' مصدر تے سرائیکی زبان ءِچ ہوون مصدر امدادی فعل دے طور تے ورتیا ویندے۔ جے کر اردو زبان دا اصل مصدر وی ''ہونا'' ہووے تے امدادی فعل وی ''ہونا'' ہووے تاں وت اردو دے اے جملے ڈیکھو۔ ا۔ اس کی شادی ہوئی ہوئی ہے۔ ۲۔ یہ کام ایسے ہوا ہوا ہے وغیرہ وغیرہ۔ ایندے مقابلے ءِچ جے کر سرائیکی زبان دا اصل مصدر وی ''ہوون'' ہووے تے امدادی فعل وی ''ہوون'' ہووے تاں وت سرائیکی زبان تھیوݨ مصدر دی وجہ کنں اپݨے مشکل صورت حال کنں سوکھی نکل آندی ءِ۔ اُتے ڈِتے گئے اردو جملیں کوں سرائیکی ءِچ ایں لکھوں۔

ا۔ اُوندی شادی تھئی ہوئی ءِ۔ ۲۔ اے کم ایں تھیا ہوئیے۔

جے کر اردو دے جملیں کوں درست ادا کرنا ہووے تاں وت "ہونا" مصدری دی مدد گھٹی پوندی ءِ۔ وت اے جملے این تھیسن۔ ا۔ اس کی شادی ہو چکی ہے۔ ۲۔ یہ کام ایسے ہو چکا ہے۔

ر) ہِس اے گالھ نشا بر تھی کرئیں سامݨے آ گئی ءِ جو سرائیکی زبان دا تھیوݨ مصدر ہوون مصدر دی مجہولی شکل ءِ جیکوں اردو

زبان وچ ''ہو جاتا'' لکھیا ویندے۔

س) تھیون مصدر نال عام طور تے اسما یا صفات گنڈھ کر ئیں مصادر مرکب بنائے ویندن۔ جیویں جو چھتا تھیون۔ سوکھا تھیون، اوکھا تھیون، ویلھا تھیون، واندا تھیون، ڈاڈھا تھیون، ہیناں تھیون، ورلا تھیون، پدھرا تھیون، ڈکھیا تھیون، سکھیا تھیون، پورا تھیون، سوایا تھیون، ہنسابیا تھیون وغیرہ وغیرہ۔

ص) بعض ڈوڑے لوظ وی مصادر مرکب بنیندن۔ جیویں جو اَٹ کھٹ تھیون، کھل بَٹ تھیون، اَپ ہچ تھیون، ہنگ تو رتھیون، چک بک تھیون، اُچا جھکا تھیون، ڈنگا ڈولا تھیون وغیرہ۔

ض) تھیون مصدر دا مصدری مادہ "تھی" ہٹھاں مصدراں نال رَل کر ئیں بے شمار مصادر مرکب بنیندے۔ جیویں جو تھی وَنجن، تھی آون، تھی ہون، تھی کھڑن، تھی ٹرن، تھی پوون وغیرہ وغیرہ۔

2 آنون تے وَنجن:

الف) مصدر آنون کن فعل دی تکمیل دے علاوہ دا ے وی ظاہر تھیندے جو فاعل کہیں کم کوں پورا کر کے واپس ول آئے۔ عام طور تے لہجہ مقصدی خاطر آنون مصدر توں پہلوں کہیں مصدر دا مصدری مادہ بطور سابقہ گنڈھ ڈویندے۔ جیویں جو اُبھر آنون، جم آون، جما آنون، نکل آنون، کڈھ آون، لہہ آنون، لہا آنون، ودھ آنون، ودھا آنون، ول آنون، ولا آنون، گھس آنون، کھسوا آنون، بھج آنون، بھجا آنون تے مار آنون، مر یج آنون وغیرہ۔

ب) آنون مصدر کن پہلوں گئی اسم گنڈھ ڈیون نال مرکب افعال بنائے وِنج سگدن۔ جیویں جو رَت آنون، رُت آنون، کم آون، عقل آنون، چیتا آنون، اکھ آنون، وات آنون، موت آنون وغیرہ۔

ج) مصدر آنون توں پہلوں کجھ صفات بطور سابقہ گنڈھ ڈیون نال افعال مرکب بنائے ویندن۔ جویں جو کاوڑ آنون، شرم آنون، پھوت آنون، اوکھ آنون، سوکھ آنون، حسن آنون، ڈکھ آنون وغیرہ۔

د) آنون مصدر توں پہلوں ڈوڑے سابقے گنڈھنی نال افعال مرکب بنائے ویندن جیویں جو گوڑے وات آنون، پھاہی وات آنون، گھائی وات آنون، بھک بیٹھ آنون، پنگاھ بیٹھ آنون، چک ہچ آنون، چُپ چپاتا آنون، ڈندتلوں آنون وغیرہ۔

ر) آنون مصدر دے مصدری مادے ''آ'' دے اگوں کہیں وی مصدر دا مصدری مادہ گنڈھ ڈیون نال افعال مرکب بنائے ویندن۔ جیویں جو آونج، آپہہ، آمر، آکھڑ، آڈیکھ، آکھا، آلکھ، آپڑھ وغیرہ۔

س) آنون تے وَنجن مصدراں وچ وی او ہو تعلق ہجہڑا جو گھنڈھن تے ڈیون مصدران وچ ہے۔ سرائیکی زبان ہچ وَنجن مصدری وی تھیون مصدر وانگوں بے حد اہم مصدر ہے۔ ایندی مدد نال تمام مجہول افعال بنائے ویندن۔ لازم مصادر دے مصدری مادے کوں وَنجن مصدر کن پہلوں بطور سابقہ گنڈھ ڈیون نال افعال مرکب بنائے وِنج سگدن۔ جیویں جو ٹرو نجن، مرو نجن، بھجو نجن، تھی وَنجن، اُڈو نجن، ترٹ وَنجن، کھنڈ وَنجن، پھٹ وَنجن وغیرہ وغیرہ۔

ش) متعدی مصادر دے مصدری مادے وچ جنہی مصدر کن پہلوں گنڈھ ڈیون نال مرکب افعال بنائے وچ سگدن، جیویں جو: کھاونجنی، ڈیکھونجنی، ہارونجنی، اُڈونجنی وغیرہ۔

ص) وچ جنہی مصدر کن پہلوں بعض مصادر دے مصدری مادے گنڈھ ڈیون نال تکمیل فعل دا اظہار تھیندے جیویں جو آونجنی، مل ونجنی، تھی ونجنی، ہتر ٹ ونجنی، تک ونجنی، ست ونجنی وغیرہ۔

3 چانون:

الف) چانون مصدر سرائیکی زبان دا ہوں اہم مصدر ہے۔ سرائیکی زبان دے اکثر افعال ایندی مدد نال بندن۔ لہ جہ مصدر کوں امدادی فعل دے طور تے ورتن نال نہایت ہی لطیف معنی پیدا تھی ویندن۔ جیویں جو سر چانون، پھل چانون، پھل چانون، بار چانون، احسان چانون، ہنڈ اچانون، منت چانون، ہتھ چانون، ڈٹ چانون، تختہ چانون وغیرہ وغیرہ۔

ب) مصدر چانون دا مصدری مادہ ''چا'' کئی ڈو جھے مصادر دے مصدری مائیں نال بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال التجا، منت سماجت، خواہش تے اجازت دے معنی پیدا کیتے وچ سگدن۔ جیویں جو کھا چا، پی چا، رکھ چا، پڑھ چا، ڈس چا، سن چا وغیرہ۔

ج) وچ جنہی مصدر دا مصدری مادہ ''چا'' شرطیہ جملیں وچ آ کر ئیں شرط دی بجائے تاکید دے معنی پیدا کریندے جیویں جو کم کریں چا، اوکوں ڈسیں چا، خط لکھیں چا، سڈ ماریں چا وغیرہ۔

د) چانون مصدر دا مصدری مادہ ''چا'' بعض مصادر نال بطور سابقہ آ کر ئیں شدت تے تاکید دے معنی پیدا کریندے۔ جیویں جو چا مارن، چا پٹن، چا سٹن، چا ڈیون، چا گھٹن وغیرہ وغیرہ۔

ر) چا کنوں پہلوں کجھ اسما گنڈھ کر ئیں۔ نہایت لطیف معنی پیدا کیتے وچ سگدن جیویں جو آٹا چا مل، روٹی چا پکا، گاں چا ڈوہ، ہل چا وَ ہاوغیرہ وغیرہ۔

س) چا کن پہلوں بعض صفات گنڈھ کر ئیں خوبصورت محاورے بنائے ویندن۔ جیویں جو شرم چا کر، دُکھ چا ونڈ، لاج چا رکھ، رنگ چا لاوغیرہ وغیرہ۔

4 **پانون:** پانون مصدر کن پہلوں کئی اسم گنڈھ کر ئیں انجھیں مرکب افعال بنائے وچ سگدن جہڑے جو بطور محاورہ دی استعمال کیتے وچ سگدن۔ جیویں جو ہتھ پاون، پیر پانون، بانہہ پانون، مٹی پانون، وقت پانون، پھیٹی پانون۔

5 پونون:

الف) لہ جہ مصدر دے کئی مفہوم ہن۔ ایندا اہک مفہوم تاں ہے، بے حسی، کاہلی، سستی، سُتا پیا رہون، تے ڈوجھا مفہوم ہے کہیں کم دا خلاف توقع تھی وجنہی۔ جیویں جو کھل پونون ڈس پونون، ڈھے پونون، بھل پونون، بڑ پونون، مَر پونون

ب) بعض مصادر دے مصدری مائیں دے اگوں پونون مصدر دا مصدری مادہ ''پو'' بطور لاحقہ گنڈھ ڈیون نال معنیاں وچ زور پیدا کیتا وچ سگدے۔ جیویں جو ڑ پو، سم پو، کھل پو، وَل پو، بھج پو، پھر پو، تر پو، پچ پو وغیرہ۔

ج) لہ جہ مصدر کنوں افعال جاریہ بناون دا کم وی گھدا ویندے۔ جیویں جو کھاندا پئے، ویندا پئے، روندا پیا ہا، مردا پیا ہوسی،

شالا آندا پیا ہوو ے وغیرہ۔

د) پونون مصدر کن پہلوں بعض اسما گنڈھ کرئیں مرکب افعال بنائے ویندن جیویں جو مصیبت پونون، گوا پونون، فساد پونون، شر پونون، بھیڑی پونون، ویر پونون، لُٹ پونون، دھم پونون، پالا پونون، سول پونون، پیش پونون، پڑ پونون، چسکا پونون، جم پونون وغیرہ وغیرہ۔

ر) توقع، خواہش یا شک دے معنیاں ءچ وی لہجہ مصدر دے مشتقات ورتئے ویندن۔ جیویں جو مر پوسی، جم پوسی، رو پوسیں، کھل پوساں، ول پوسوں، بھڑ پوسو وغیرہ۔

6 **چھوڑن:** ۔فعل (کم) دی تکمیل کیتے چھوڑن مصدر دا استعمال کیتا ویندے۔

الف) کہیں وی مصدر دے مصدری مادے دے بعد چھوڑن مصدر دا استعمال۔ کھا چھوڑن، پی چھوڑن، مار چھوڑن، لکھ چھوڑن، رکھ چھوڑن، بدھ چھوڑن وغیرہ وغیرہ۔

ب) حکم ءچ زور پیدا کرن سانگے کہیں وی مصدر کن ٹلے ہوئے فعل امر دے بعد چھوڑن مصدر دا مصدری مادہ گنڈھ ڈیندے۔ جیویں جو رکھ چھوڑ، مار چھوڑ، کھا چھوڑ ئس، لکھ چھوڑئم، پی چھوڑ یساں، ردھ چھوڑئی وغیرہ وغیرہ۔

ج) مشکلات دے باوجود کہیں کم دی تکمیل دا اظہار۔ جیویں جو، کم کر چھوڑئم، مکان بنا چھوڑئیں وغیرہ۔

7 **ڈیون:**

الف) ڈیون مصدر کن پہلوں اسما یا صفات دا گاڑھا کر کے بے شمار افعال مرکب بنائے ویندن جیویں جو، ہتھ ڈیون، اکلیس ڈیون، اُباسی ڈیون، ڈکھ ڈیون، زور ڈیون، ساہی ڈیون، رولا ڈیون، ریلا ڈیون، کنڈ ڈیون، موندھا ڈیون وغیرہ۔

ب) مصدر ڈیون کن پہلوں مصدری مادئیں دا استعمال جیویں جو مار ڈیون، گٹ ڈیون، چھوڑ ڈیون، ٹھپ ڈیون، کپ ڈیون، ٹنگ ڈیون، جھنجھوڑ ڈیون، ڈھک ڈیون وغیرہ وغیرہ۔

ج) کہیں وی مصدر دا مصدری مادہ۔ تے ڈیون مصدر دے مصدری مادے کوں جوڑ ڈیون مال حکم ءچ زور پیدا کیتا ویندے۔ جیویں جو، مار ڈے، پور ڈے، چھوڑ ڈے، پکا ڈے، ٹھکا ڈے، ردھ ڈے، مَل ڈے، ویٹ ڈے، چھک ڈے، مَندھ ڈے وغیرہ۔

د) اجازت منگن کیتے کہیں مصدر دے آگوں "ڈے" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیندے جیویں جو کھانون ڈے، پانون ڈے، سمن ڈے، اٹھن ڈے، رکھن ڈے وغیرہ۔

ر) بند کرن دے معنیاں ءچ ڈے دا استعمال جیویں جو، گنڈا ڈے چا، دروازہ ڈے ڈس، گھڑے۔ تے چھوٹی ڈتی پئی ءِ؟ دروازے آگوں سلھ ڈے چا وغیرہ۔

8 **گھننْ:**

الف) گھننْ مصدر ڈیون مصدر دا معنیاں دے لحاظ نال متضاد ءِ۔ لہٰذا ہو تضاد افعال مرکب ءچ وی برقرار رہندے، اے مصدر

زیادہ تر فعل دی تکمیل کیتے ورتیا ویندے۔ جتھاں ڈیون مصدر توں فاعل دی بے تعلقی ظاہر تھیندی ہے اتھاں گھننی مصدر نال فاعل دا مغاد سامنے آویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

گھننی مصدر دا جملہ	ڈیون مصدر دا جملہ	گھننی مصدر دا جملہ	ڈیون مصدر دا جملہ
اوکوں سمجھا گھدی	اوکوں سمجھاڈتی	پائی گھن چا	پائی ڈے چا
کتاب چا گھن	کتاب چاڈے	قلم گھن گھدس	قلم ڈے ڈس
بس رو گھدی	بس روڈتی	دوا گھن ڈے	دوا ڈے گھن
وچھا چھوڑ گھن	وچھا چھوڑ ڈے	وچھا گھن چھوڑ	وچھا ڈے چھوڑ

ب) کہیں وی مصدر دے مصدری مادے دے اگوں گھننی مصدر ربطو رلاحقہ گنڈھ ڈیون نال مرکب فعل بنایا ویندے۔ جیویں جو بال گھننی، بجھا گھننی، جوڑ گھننی، تروڑ گھننی، کڈھ گھننی، گھت گھننی، الا گھننی، پکا گھننی وغیرہ وغیرہ۔

ج) کہیں اسم یا کہیں صفت دے اگوں گھننی مصدر ربطو رلاحقہ گندھ ڈیون نال فعل مرکب بنایا ویندے۔ جیویں جو ساہ گھننی، راہ گھننی، آسرا گھننی، بدلہ گھننی، مت گھننی، ہنگر گھننی، شابش گھننی، لعنت گھننی وغیرہ وغیرہ۔

9 **گھتنی:**

الف) گھتنی مصدر ربطو رامدادی فعل استعمال کرن نال مرکب افعال دے معنیاں ءچ سختی تے ناپسندیدگی دا عنصر شامل تھی ویندے۔ امدادی فعل دے طور تے اے مصدر اونہہ ویلھے اسمیں یا صفیں نال گنڈھیندے جڈاں جو مرکب افعال دے معنیاں ءچ تکلیف، بے چینی، حرکت، یا ناپسندیدگی دا عنصر شامل کرنا ہووے۔ مثال دے طور تے رولا گھتنی، رپھڑ گھتنی، مصیبت گھتنی، لوٹی گھتنی، ڈاکہ گھتنی، ہول گھتنی، تھڑتھلی گھتنی، رنگ ءچ بھنگ گھتنی، شر گھتنی، پھاہ گھتنی، جال گھتنی

ب) جانوراں کوں خوراک مہیا کرن کیتے۔ دانا گھتنی، ڈالا گھتنی، گھاگھتنی، بھوں گھتنی، کھل گھتنی، ونڈا گھتنی، ٹوکا گھتنی

ج) گھتنی مصدر کن علاوہ سٹنی، پانون، چھوڑن مصادر وی انہیں معنیاں ءچ ورتے ویندن پر انھاں معنیاں ءچ گھتنی دے معنیاں وانگوں زور پیدا نھیں کیتا ونج سگدا۔ چھوڑن کن محض فعل دی تکمیل دا اظہار تھیندے جڈاں جو سٹنی ءچ شدت دے نال نال بے تعلقی دا اظہار وی تھیندے۔ پر گھتنی مصدر کن فاعل دے فعل دے ناپسندیدہ ہونون دا بھرپور اظہار تھیندے۔

د) گھتنی مصدر دے استعمال نال بعض اوقات لطیف معنی وی پیدا کیتے ویندن۔ جیویں جو مرنا گھتنی، ہتھ گھتنی، وتھ گھتنی، ساہ گھتنی، وال گھتنی، ٹیل گھتنی وغیرہ۔

10 **سٹنی:**

الف) لہجہ مصدر دی مدد نال سرائیکی زبان دے ہوں سارے افعال بنائے ویندن۔ لہجہ مصدر کوں امدادی فعل دے طور تے

استعمال کرن نال معنیاں ءچ فاعل دے ارادے، ارادے دی شدت، کجھ کجھ نفرت ۔تے لاتعلقی پاتی ویندی ء، مثال دے طور۔تے مارسٹن، چیر سٹن، ٹُٹ سٹن، کوہ سٹن، کپ سٹن، ہوڑسٹن، ہنگ سٹن وغیرہ۔

ب) سٹن مصدر دے بطور امدادی فعل استعمال نال جتھاں فعل دی تکمیل دا اظہار تھیندے اتھاں فاعل دی مجبوری، لاچاری، ۔تے مرضی دے خلاف فعل دے سر زد تھیون دے معنی وی پاتے ویندن۔جیویں جوپرے سٹن، بھکا سٹن، ویٹ سٹن، تروہڑسٹن، چھل سٹن، اِدھر وڑسٹن وغیرہ۔

ج) بعض اوقات نفرت دے اظہار کیتے ۔تے تعلقات تروڑڈیون کیتے وی اے مصدر بطور امدادی فعل ورتیا ویندے۔جیویں جو رشتہ سٹن، آوُنج سٹن، یاری باشی سٹن، سلام دعا سٹن، واہ سٹن، آدر بھا سٹن، سُونہہ سنجان سٹن، کھاڑا سٹن وغیرہ

د) کہیں چنگی یا بُری عادت کوں چھوڑن دے معنی پیدا کرن سانگے گھتن مصدر کوں ایندے نال سلھا ڑڈ تا ویندے۔

مثال دے طور۔تے اے جملے ڈ یکھو۔ا۔چوری چکاری ست گھت۔۲۔نماز روزہ اصلوں ست گھتنیں ۔۳۔ میڈے گھر دا آوُنج کیوں ست گھتنی ۔۴۔میں پڑھائی تاں کڈاں دی ست گھتی ہم۔

ر) کجھ اسمیں یا صفتیں دے نال سٹن مصدر دا استعمال وڈ ائی سٹن، ڈ ڈھپ سٹن، الابول سٹن، مستی سٹن، چوگ سٹن، بھوم سٹن، بارسٹن، گھر بارسٹن وغیرہ۔

11 رکھن:

الف) رکھن مصدر دا استعمال بطور امدادی فعل تاکید دے معنیاں ءچ گھن رکھن، ڈ یکھ رکھن، پار کھن، بی رکھن، ٹُٹ رکھن

ب) کہیں دی مرضی دے خلاف دوستی یا جبر نال کم گھتن دے معنیاں ءچ بلھا رکھن، بدھ رکھن، پُور رکھن، دبا رکھن، مُندھ رکھن وغیرہ۔

ج) افعال جاریہ کیتے ۔ماری رکھن، کھادی رکھن، کیتی رکھن، جوڑی رکھن، ڈٹھی رکھن، وُنجائی رکھن، بلھائی رکھن، چھلی رکھن وغیرہ وغیرہ۔

د) کہیں کم کوں ختم کرڈیون دے معنیاں ءچ اے جملے ڈ یکھو۔ا۔نواں جوڑا سی رکھ۔۲۔خط لکھ رکھیم۔۳۔جُتی جوڑ رکھی دسں ۔۴۔ بھاہی پکا رکھ۔۵۔روٹی گھت رکھساں۔۶۔چولا سی رکھئی تاں چا رڈ ے۔

ر) کہیں وی متعدی مصدر دے مصدری مادے دے اگوں رکھن مصدر بطور لاحقہ، لکا رکھن، بدھ رکھن، بھجا رکھن، ویٹ رکھن، سُجا رکھن، پور رکھن، ویڑھ رکھن وغیرہ۔

س) کہیں اسم یا صفت دے بعد رکھن مصدر بطور لاحقہ، امید رکھن، روزہ رکھن، بُغض رکھن، کینہ رکھن، وات رکھن، سر رکھن، رکھ رکھن، کاوڑ رکھن، وَیر رکھن، وَٹ رکھن، گُندر رکھن، غیرت رکھن، لحاظ رکھن، پَت رکھن، لَت رکھن

12 کڈھن:

الف) کڈھن مصدر گھتن مصدر دی ضد ءِ۔ایہہ مصدر کوں امدادی فعل دے طور۔تے استعمال کرن نال مرکب افعال دے

معنیاں وچوں تکمیل فعل دے علاوہ سکون ، آرام ۔تے احساس دے معنی وی نکلدن ، جیویں جو کاوڑ کڈھنی ، اُٹ کڈھنی ، وَٹ کڈھنی ، ساہ کڈھنی ، ہبی کڈھنی تھکیڑا کڈھنی ، بھڑاس کڈھنی ، غلطی کڈھنی وغیرہ وغیرہ۔

ب) کجھ اسمیں یا صفتیں دے اگوں کڈھنی مصدر بطور لاحقہ گنڈھنی ۔ دھانہہ کڈھنی ، آہ کڈھنی ، رت کڈھنی ، ارمان کڈھنی ، عرق کڈھنی ، پکھر کڈھنی ، ڈِند کڈھنی ، رنگ کڈھنی ، ناں کڈھنی ، نموز کڈھنی ، توبہ کڈھنی ، گھالھ کڈھنی ، جند کڈھنی ، جاں کڈھنی ، ہاں کڈھنی ، ہتھ کڈھنی ، ڈِڈھ کڈھنی ساہ کڈھنی ، روح کڈھنی ، مطلب کڈھنی ، طریقہ کڈھنی ، پلو ۔تے کڈھنی ، مرناں کڈھنی پوتھی کڈھنی ، وہتر و کڈھنی وغیرہ۔

13 **کرن:**

الف) کرن مصدر سرائیکی زبان دا سبتوں زیادہ کثیر الاستعمال امدادی مصدر ءِ ۔اے مصدر عربی ۔تے فارسی لوظاں نال بطور امدادی فعل ہوں زیادہ ورتیا ویندے ۔مثال دے طور ۔تے محبت کرن ، نفرت کرن ، امداد کرن ، نقصان کرن ، نفع کرن ، حسد کرن ، دوا کرن ، علاج کرن وغیرہ۔

ب) کرن مصدر نال عموماً صفات ۔تے مصدری اسم آندن جیویں جو ۔ چلا کی کرن ، دودکرن ، لاہل کرن ، چھک چھیڑ کرن ، ائی وُنجنی کرن ، اختہ کرن ، رلا کرن ، سخ کرن ، رکھی کرن ، راکھی پوکھی کرن ، بُڑبُڑ کرن ، پَٹ کھوکرن ، پدھرا کرن ، ستھرا کرن ، پکا کرن ، کچا کرن ، پک کرن ، پوری کرن ، کوڑھا کرن ، داہ بچا کرن وغیرہ۔

ج) کرن مصدر نال ڈوڑے سایا صفات وی ورتیندے ویندن جیویں جو داہ بچا کرن ، کھیرو کھانڈ کرن ، جھنڈ جھولا کرن ، اُپتری ستھری کرن ، ائی وُنجنی کرن ، ابا مویا کرن ، ابا تابا کرن ، الوئے تلوئے کرن ، بَت بَت کرن ، دھرو پٹ کرن ، دیر دیر کرن ، ڈبڑ کھسّی کرن ، بڑبڑ کرن ، بڑپش کرن ، سخ سواہ کرن ، کوڑ پلال کرن وغیرہ وغیرہ۔

14 **لگن:** لگن عام طور ۔تے واقع تھیون ، قریب تھیون ، اثر انداز تھیون ۔تے جاری تھیون دے معنیاں ءِچ استعمال کیتا ویندے ۔ مثال دے طور ۔تے لوُ لگن ، گل لگن ، پھاہی لگن ، بھاگ لگن ، سیت لگن ، روگ لگن ، دُھپ لگن ، متھیں لگن ، متھے لگن ، ذمے لگن ، بیماری لگن ، ڈِر لگن ، روزہ لگن ، ڈِہہ لگن ، چاٹ لگن ، دَھک لگن ، دھکا لگن وغیرہ۔

15 **لانون:** لانون مصدر لگن مصدر دا متعدی ءِ ۔اے مصدر وی عام طور ۔تے انھیں معنیاں ءِچ استعمال تھیندے جنھیں معنیاں ءِچ لگن مصدر استعمال تھیندے ۔مثال دے طور ۔تے اے مرکبات ڈِ یکھو ۔ لارا لانون ، اَکھ لانون ، ہتھ لانون ، لون لانون ، ڈِھگ لانون ، کن لانون ، دل لانون ، گل لانون ، سر لانون ، جھیڑا لانون ، رونق لانون ، جندرا لانون ، چرک لانون ، مہندی لانون ، پوتا لانون ، ون لانون ، منت لانون ، تھورا لانون ، ڈِٹ لانون داہ لانون وغیرہ۔

16 **مارن:** مارن مصدر امدادی فعل دے طور ۔تے استعمال تھی کریں وڈے لطیف معنی پیدا کریندے ۔ عام طور ۔تے سختی ، تکلیف ، مصیبت ۔تے اوکھدے معنی ڈِیندے جیویں جو چامارن ، کڈھ مارن ، پٹ مارن ، ڈِاڑھ مارن ، چھک مارن ، مکھ مارن ، تھپ مارن ، سٹ مارن وغیرہ۔ مارن مصدر نال اسم ، صفات ۔تے اسائے مصدری دے گانڈھے نال بنن آلے کجھ مرکبات اے

ہن۔ در مارن، ہتھ مارن، چک مارن، وات مارن، مُہہ مارن، جان مارن، لت مارن، مت مارن، پھن مارن، پخ مارن، دگا مارن، دریس مارن، لبھر مارن، بھونک مارن وغیرہ۔

17 **متفرق:** اتھاں کجھ اتجھیں مرکبات پیش کیتے ویندن جہڑے جو آپݨاں ہک وکھرا انداز رکھیندن۔ انھیں دی گھاڑت کن اے پتہ لگدے جو سرائیکی زبان آپݨے مزاج کوں مدنظر رکھیندئیں ہوئیں ہر موقع محل کیتے ہک نواں نکور مرکب پیش کریندی ہ۔ او مرکب معنیاں دے لحاظ نال جتھاں وڈی وسعت دا حامل ہوندے اتھاں او سرائیکی زبان دے مزاج دی نشان دہی وی کریندے۔

الف) پونہاں مصدر جہڑا جو سرائیکی دا ہک اہم مصدر ہ اینکوں افعال دی مُت ہ چ بطور امدادی فعل ہوں ورتیا ویندے۔ جتھاں اُونہہ کن فعل دی تکمیل دا کم گھدا ویندے اتھاں او فاعل دی حالت کوں دی نشابر کریندے۔ مثال دے طور تے۔

ا۔ توں کتھاں ٹر پئیں۔ ۲۔ میں ٹر ڈئیں ٹر ڈئیں ٹُرٹ پیاں۔ ۳۔ اصغر اج کل لاہور رَہندا پئے۔ ۴۔ او آپݨیں روسی وی بولیا تے کھاسی وی بولیا۔ ۵۔ گئی آوئے پیا گئی ونجے پیا ساکوں کیا؟ ۶۔ کیہاں مرنا پئے گئی جو وَل نھیں ولیا۔

ب) ہک کم دے خاتے تے ڈوجھے کم دی شروعات کیتے سرائیکی زبان ہ چ ڈو ڈو مصادر کوں کٹھا کر کے ورتیا ویندے۔ اے مرکبات عام طور تے آنون ونجݨ تے ہِنہں مصادر کن بݨائے ویندن۔ مثال دے طور تے ــــ ا ــــ آتے روٹی کھاونج۔ ۲۔ بلی سارا کھیر پی گئی ہ۔ ۳۔ ہُس اتھاہیں بہہ ونج۔ ۴۔ تیڈے گھر کون آیا بیٹھے؟ ۵۔ جتھاں دل آکھی اتھاہیں ونج بہہ۔

ج) سرائیکی زبان ہ چ پہلا کم تھیوݨ دے بعد فاعل دی ہِنہں، کھڑان ہڑن تے سمن دی حالت کوں بیان کرن کیتے مناسب مصادر استعمال کیتے ویندن۔ مثال دے طور تے۔ ا۔ توں کتاب پڑھی بیٹھیں۔ ۲۔ او پاݨی پیتی کھڑے۔ ۳۔ میں آیت الکرسی پڑھ سُتاں۔ ۴۔ او نوکر کوں ماری پئے۔ ۵۔ توں وڈی دیر کن کھیڈ دا وڈیں۔ ۶۔ میں پلتھری ماری بیٹھاں۔ کجھ اے مرکبات وی ڈیکھو جہڑے جو سرائیکی زبان دی وسعت دی ڈس ڈیندن۔ مثال دے طور تے ایویں لگدے او گھوڑے وچ سُتے، وچ بیٹھے وچ آئے، وچ گئے۔ وچ کھڑے، وچ اٹھئے، وچ وے، وچ پئے، وچ ویندے، وچ کُہیئے وغیرہ وغیرہ۔

د) اجازت منگݨ، تاکید کرن تے درخواست یا التجا کیتے ڈیون مصدر دے مصدری مادے "ڈے" دا استعمال ہوں دلچسپ ہ۔ اے مرکبات ڈیکھو۔ مرن ڈے، اٹھن ڈیونس، ہیون ڈتم، کھاون ڈتس، سݨن ڈیسو؟ پڑھن ڈیسوں، ونجن ڈیساں، روون ڈتو ہی، وڈھن ڈیوو، گھلن ڈے، پڑھن ڈتو وغیرہ وغیرہ۔

ر) سرائیکی زبان دا "سگݨ مصدر" وی ہک وکھرا مصدر ہ۔ اینکوں بطور امدادی فعل استعمال کر کے وڈے نازک تے لطیف معنی پیدا کیتے ویندن۔ مثال دے طور تے ا۔ میں کنوں اے کم نہ تھی سگدی۔ ۲۔ توں آسگیں ناں آوُنجیں۔ ۳۔ اکھی آپ نہ سگے لعنت کوڈئیں تے۔ ۴۔ اج میں سکول ونج سگساں ناں ویساں۔ ۵۔ اے کم ہُس توں ای کر سگدیں۔

کڈ ہیں کڈ ہیں ناں ونجݨ مصدر کن وی سگݨ مصدر دا کم گھدا ویندے۔ مثال دے طور تے ا۔ میں کن اے کم نھیں کیتا ویندا۔ ۲۔ تیئں کن اندھارے ہ چ پڑھیا ویندے۔ ۳۔ میڈے کن بندہن ا۔ مہہ کیتے مَیں کِن کجھ نھیں سݨیا ویندا۔ ۴۔ جے کروکڑا بدھا ویندا تاں بندہ بھرچ پووے ہا۔

س) کڈ ہیں کڈ ہیں وچ مصدر کن جاریہ افعال دا کم وی گھدا ویندے۔ مثال دے طور تے۔ ۱۔توں ہس آپنی سُنڄی ویندیں، کہیں ہنے دی نھیں سُندا۔ ۲۔یوں بکی میڈے پیریں کوں چھکی ویندی ہ۔ ۳۔توں ہس ہل ویندا، میں لکھساں ویندا۔ ۴۔ پانی ٹھڈھ کنوں ہمدا ویندے۔ ۵۔او کوں ڈیکھو بلاں آلی کا رکھاندا ویندے کھاندا ویندے۔ ۶۔اے ڈاندکیندے جہڑا بھجدا ودے۔

ش) نکلن مصدر کوں عام طور تے اونہہ ویلھے وی بطور امدادی فعل ورتیا ویندے جڈاں جوا چانک یا دفعتہً کہیں واقعے دا ذکر کیتا ونجے یا وت کئی خلاف توقع واقعہ پیش آونجے۔ مثال دے طور تے۔ ۱۔پٹیا پہاڑ تے لکھتا چوہا۔ ۲۔تیڈا چھوہر ڈانا لائق نکھتے۔ ۳۔ میڈے اگوں اڑغت نانگ نکھتے تے میں وسیا گیاں۔ ۴۔توں گالھتاں کر سارا کوڑ سچ نکل آسی۔ ۵۔ہال گھروں روندا نکھتے۔

ص) بطور امدادی فعل لگی مصدر کن کہیں کم دے شروع کرن دے معنی وی گھدے ویندن مثال دے طور تے۔ ۱۔اوروون جو لگے ہمکیوں ترس آگئے۔ ۲۔اخیر انگریز وی سرائیکی بولنی لگ پئین۔ ۳۔توں گالھ گالھ تے بھڑن کیوں لگ پوندیں۔ ۴۔ سوہنا سئیں اندر ولگے آؤ۔ ۵۔بزار لگا ونج تے سبزی گھن آ۔ ۶۔اج آپوں پیسے لئی آ، میں تیکوں کل ڈے ڈیساں۔

ض) اکثر امدادی افعال فعل یا اسم دے مزاج دے مطابق ورتے ویندن۔ کہیں تھنیں امدادی افعال دا استعمال کہیں قاعدے قانون دا پابند نھیں ہوندا۔ بولنی آلا آپنے جذبات، گالھ دی شدت تے گہرائی آپنے انداز بیان تے موقع محل دے مطابق انھیں مصادر دا انتخاب کریندے۔ ایں طرحاں نویاں نویاں ترکیباں سرائیکی زبان دی زینت بندئین۔ مثال دے طور تے۔ پٹ گھننی، پٹ سلنی، پٹ ڈیون، پٹ مارن، پٹ ہسنی، مکو بدھنی، مکو ٹھپنی، دل رکھنی، دل بدھنی، دل سلنی، دل چھکنی، دل تروڑن، دل کڈھنی، راند رسانون، راند وجاون، راند بھانی، راند کرن، مس لہنی، لانواں لہنی ہتھ پیر لہنی، ہاں لہنی، سروں لہنی، وڈھی کھانون، غم کھانون، دھکے کھانون، رج کھانون، ترس کھانون، مار کھانون، سر کھانون، ہتھ کھانون، ہتھوں کھانون، تھور تھور کھانون، ٹھر کھانون، تھکیوا لہانون، سروں لہانون، مہم لہانون، ویر لہانون، قرض لہانون، جن بھوت لہانون، ہاں لہانون، ہتھ لہانون وغیرہ وغیرہ۔

ط) اردو زبان وانگوں سرائیکی زبان وچ وی افعال دی تکرار نال بولنی آلا آپنے کلام وچ زور نکھارتے سوہنپ پیدا کر سگدے۔ ڈو جھے لوظیں وچ اصل فعل دے اگوں ڈوجھا ایجھاں فعل جوڑ ڈتا ویندے جہڑا جو عام طور تے اوندا مترادف، متضاد، یا ہم آواز ہوندے۔ ایں طرحاں بولنی آلا آپنے کلام کوں زیادہ زوردار تے پر لطف بنا ڈیندے، جیویں جوا ے ترکیباں ڈیکھو، سڑ سک وبجنی، سڑ بھج وبجنی، بھج ڈھرک کرن، آونج رکھنی، آونج کرن، لگ لویڑ کرن، مار کٹ سٹنی، لئی پچی کرن وغیرہ وغیرہ۔

ظ) سرائیکی زبان بولنی آلے موقع محل دی مناسبت نال اسمیں تے صفتیں نال امدادی فعل کنڈھ کرئیں۔ بے شمار نویں نویں مرکبات بنا گھندن مثال دے طور تے اے ترکیباں ڈیکھو رت بدھن، رت پیون، رت کڈھنی، رت روون، غم کھانون، غم ودھاون، غم گھٹاون، غم سہنی، ڈند بھنی، ڈند کڈھنی، ڈند چھکنی، ہتھ گھننی، ہتھ کڈھنی، ہتھ ڈیون، ہتھ چھکنی، ہتھ کھانون، ہتھ چانون، ہتھ بدھنی، ہتھ بھنی، ہتھ ودھاون، ہتھ رکھنی، ہتھ اساون، پور پورن، پور گھیلنی، پور

چاون، پورڈیون پُورہوڑن، پورلنگھاون، پت رکھن، پت ونجاون، پت پالن، پت ڈیون، سچ آکھن، سچ بولن، کوڑ مارن، کوڑ کڈھن، بھولا بھلن، پھاہی چڑھن، پھاہی لانون، پھاہی گھلن، نک رگڑن، نک گھروڑن، نک رکھن، نک لہانون وغیرہ۔

ع) بعض عربی تے فارسی لوظیں نال سرائیکی زبان دے سادہ مصادر جوڑ کرئیں نویں نکور مصادر بنائے وچ سگدن۔ مثال دے طور تے۔ مدد کرن، مدد گھلن، مدد سچا نون، عزت لہانون، عزت لٹن، عزت رکھن، عزت ڈیون، عزت گھلن، عزت پانون، عزت تاڑن، عزت چھکن، فساد گھتن، فساد پانون، فساد ودھانون، فساد مکانون، عادت بھلن، عادت ونجانون، عادت پکانون، جمع کرن، جمع تھیون، کلمہ پڑھن، شروع کرن، شروع تھیون، ہمت ہدھن، ہمت تروڑن، ہمت کرن، ہمت بدھانون، عقل مرتجی، عقل آنون، وعدہ کرن، وعدہ نبھانون، وعدہ تروڑن وغیرہ وغیرہ۔

غ) کہیں گالھ وچ سُہپ تے زور پیدا کرن سانگے سرائیکی بولن آلے بعض دفعہ ہک بامعنی لوظ نال بیا بامعنی لوظ جوڑ ڈیندن۔ اینجھیں مرکب کوں تابع موضوع تے متبوع آکھیا ویندے۔ ایہہ مرکب دے پہلے لوظ کوں تابع موضوع تے ڈوجھے کوں متبوع سڈیا ویندے۔ سرائیکی زبان دے ایہو جھیں مرکبات کجھ اے ہن۔ بھج ڈھرک، روک ٹوک، بھل چک، بھج ٹرٹ، کٹ پھاٹ، کول پھول، پٹ پھرول، گنڈھ تروپ، ڈیکھ بھال، سوچ سمجھ، روپٹ، دھرو پٹ، چھل مُچھ، پٹ کھوہ، چیر پاڑ، لگ لویڑ، بھن تروڑ، ونجا ہار، جان نجھ، وچ وتا، تول تک، گھٹ وٹ، تروڑ مروڑ، چھان پُھن، دھومانج، گپ ٹک، کھل بس وغیرہ وغیرہ۔ اے گالھ یا درکھن آلی ہو جو اینجھیں مرکبات دے ڈوہیں لوظ عام طور تے مصادر دے صدری مادے (فعل امر) ہوندن۔

ف) سرائیکی زبان دی ہک خاص گالھ اے وی ہے جو سرائیکی بولن آلا آپنے کلام وچ سُہپ تے وکھرپ پیدا کرن سانگے متعدی مصادر دے صدری مادئیں دے اگوں اوہے مصادر جوڑ کرئیں نویں نکور مرکب مصدر بنا گھندے۔ ایہو جھیں سوبنے تے وکھرے مرکبات کجھ اے ہن۔ الاالانون، بھال بھالن، پٹ پٹن، پچ پچانون، تانگھ تانگھن، تول تولن، ٹور ٹرن، چوگ چگن، چھانگ چھانگن، چھک چکھن، رکھ رکھن، ریڑھ ریڑھن، سنبھال سنبھالن، کٹ کٹن، کھل کھلن، اُلٹ لٹن، لیپ لپاپی، مار مارن، موڑ موڑن، منڈ منڈن، وٹ وٹن وغیرہ وغیرہ۔

ق) سرائیکی زبان وچ افعال دے مصدری مادئیں (فعل امر) کوں دوہرا کرئیں آپنے کلام وچ سُہپ تے زور پیدا کیتا ویندے مثال دے طور تے اے جملے۔ ا۔ میں ٹرٹر کے تھک پیاں، ۲۔ توں کھا کھا کے سنڈھا پل گئیں۔ ۳۔ اوکوں مار مار کے اجاں تھکا نوھیں۔ ۴۔ سوچ سوچ کے چیتا رَل گیم۔ ۵۔ میں تیکوں ہتھ بھن بھن کے سمجھائے۔ ۶۔ رو رو کے اکھیں سجا بیٹھے وے۔

ک) ہک مصدر معروف (لازم ہووے یا متعدی) کن بُنی آلے فعل امر نال اُو بُنی مصدر دے متعدی یا متعدی المعدی مصدر کن بُنی آلے فعل امر کوں جوڑ کرئیں ہک اینجھاں مرکب بنایا ویندے جہڑا جو بولن آلے دے کلام وچ حسن، نکھار تے وکھرپ پیدا کر ڈیندے۔ کجھ ایہو جھیں مرکبات اے ہن۔ ڈے ڈوا کے، کھا کھوا کے، پی پلا کے، پڑھ پڑھا کے، چا چوا

کے، ونڈ ونڈا کے ہل ہلا کے، سن سنا کے، بچ بچا کے، ودھ ودھا کے، ڈِکھے ڈِکھا کے وغیرہ وغیرہ۔

م) کڈھیں کڈھ ہیں ڈوجھا لوظ (مصدری مادہ یا فعل امر) پہلے لوظ (مصدری مادے یا فعل امر) دا مترادف ہوندے یا وت متضاد ہوندے۔ جیویں جوا ے مرکبات، الاہول، سوچ سمجھ، لگ لویڑ، گول پھول، بھل چک، لوڑھ دھاڑ، جان سنجان، کھل مَس، پچھ پرتیت، مارکٹ، چھک چھپیڑ، ڈے گھن، ڈے ڈاوغیرہ وغیرہ۔

نوٹ: اے گالھ یاد رکھنی آلی ہ جو زندہ زباناں ءِچ نویں نویں مرکبات پہلے کنوں طے شدہ قوانین یا اصولیں دے تحت نھیں بنڈے۔ بلکہ اے عوام دی تکسال ءِچ خود بخود گھڑتیج کے روزمرہ دی زبان ءِچ شامل تھی ویندن۔ ویڑھے گنواڈھی مختلف زباناں دے اختلاط نال وی کہیں زبان ءِچ نویں نویں لوظ تے نویاں نویاں ترکیباں داخل تھی ویندئین۔ پر اے لوظ تے ترکیباں زبان دے بنیادی ڈھانچے یعنی افعال دیں گردانیں تے حروف دے استعمال کوں بدلدن تے قادر نھیں ہوندیاں۔

مرکبات سازی ہک لیکھو جھنیاں عمل ہے جینڈی بُنت دے اصول گئی قواعد دان متعین نھیں کر سگدا۔ پر اوصرف اے ڈِسا سگدے جو کہڑے کہڑے مرکب دے اجزا ترتیب ءِچ کینویں کنڈ تھیج گھن۔ سرائیکی زبان کھلے اسماناں دے یاٹھ وسی آلیاں دی زبان ہے۔ ایہہ کیتے ایندی وسعت آزاد مزاجی تے ہمہ گیری نت نویں مرکبات بنانوں ءِچ ایندی مدد کریندی ہ۔ عوام دی تکسال وچوں نویں نکور مرکبات گھڑتیج کریں ایندے سُہنپ تے وکھرپ ءِچ ودھارا کیتی آندن۔ ساڈے مہاندرے لکھاری سرائیکی زبان دے ودھارے کیتے بھرپور کوشش اں پئے کریندن۔

6 **فعل معطوف یا فعل معطوفہ یا فعل معطوفی:** او فعل جہڑا جو ڈو فعلیں نال مل کریں بُندے انھیں ڈوہائیں فعلیں دے وچکار ''کے یا کریں'' آندے تے اے ڈوہیں فعل ہک ڈوجھے دے نالو نال آندن فعل معطوف یا فعل معطوفہ یا فعل معطوفی اکھیدن۔ انھیں ڈوہائیں فعلیں وچوں پہلے فعل کوں معطوف علیہ تے ڈوجھے کوں معطوف آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ ہال اُٹھی کے ڈھے پئے ۲۔ چوہالی کوں ڈیکھ کریں بھج گئے ۳۔ لونا زمین تے وچ کریں بھناں گئے ۴۔ ماوچھڑے پُتر کوں مل کریں روڈتے ۵۔ میڈا ابھرا! روٹی کھا کے کم تے وِنج۔

اتھاں ہک ہئی گالھ دی وضاحت وی کیتی ویندی ہ جو اُتے ڈتیں گئیں جملیں ءِچ کے یا کریں دی جاتے حرف عطف ''تے یا تیں'' دا استعمال وی کیتا وِنج سگدے۔ ایں طرحاں اُتے ڈتے گئے جملے کجھ ایں تھی ویسن۔

ا۔ ہال اُٹھی تے / تیں ڈھے پئے ۲۔ چوہالی کوں ڈیکھ تے / تیں بھج گئے ۳۔ لونا زمین تے / تیں وچ تے / تیں بھناں گئے ۴۔ ما وچھڑے پُتر کوں مل تے / تیں روڈتے ۵۔ میڈا ابھرا! روٹی کھا تے / تیں وِنج۔

7 فعل دی فاعل یا مبتدا دے نال مطابقت:

(i) جے کر کہیں جملے ءِچ ہک کن ودھیک فاعل استعمال تھئے ہوون تاں وت فعل دی تذکیر و تانیث (مذکر یا مونث) تے وحدت و جمع (واحد یا جمع) اُونہہ اسم دے مطابق ہوندی ءِ جہڑا جو فعل دے ڈھیر کجھو (نزدیک) یا آخری فاعل دے نال ہووے۔

مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ ا۔ بال تے بالڑیاں کھیڈدیاں ودئین ۲۔ بکریاں تے گھوڑے چردے ون ۳۔ ڈاند تے گاں بدھی کھڑی ء ۴۔ گاں تے ڈاند بدھا کھڑے۔

(ii) جیویں جو جملے ءچ فعل ہمیشاں فاعل دے مطابق واحد، جمع، مذکر یا مونث آندے جیویں جو بھرا آیا، بھینں گئی، گھوڑے بھجے، بالڑیاں پنگھ جھوٹیاں وغیرہ۔ ایویں ای فعل ناقص آپنے مبتدا دے مطابق واحد، جمع، مذکر، یا مونث، آندے، جیویں جو تیڈا چھوہر نکماں نکھتے یا میڈے پُتر ذہین ہن۔ احمد دی پُھا ک ہوں سوئنی ء۔ تیڈیاں ونگاں سونڈیاں ہن۔

(iii) جے کر جملے دے ڈو فاعل ہووَن، ڈو ہیں انسان ہووَن، توڑے جوڑو ہیں واحد ہووَن تے انھیں دے وچکار حرف عطف ''تے'' استعمال کیتا گیا ہووے تاں وت فعل بہر صورت جمع آسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

ا۔ زید تے بکر سَم گئین ۲۔ اسلم تے اصغر ٹُر گئین ۳۔ زُہراں تے پھاپل روندیاں پئھین ۴۔ رمضو تے تگی مر گئین۔

(iv) جے کر جملے دے ڈو فاعل ہووَن، ڈو ہیں غیر انسان ہووَن، بھانویں جو ڈو ہیں واحد ہووَن تے انھیں دے وچکار حرف عطف ''تے'' استعمال تھیا ہووے تاں وت فعل ہمیشاں واحد آسی، مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

ا۔ کاں تے لالی اُڈ گئی ء ۲۔ لالی تے کاں اُڈ گئے ۳۔ ڈاند تے گاں چدی وی ء ۴۔ گاں تے ڈاند چدا وے۔

(v) جڈاں فاعل ڈو یا ڈو کن وڈھیک ضمیریں تے مشتمل ہووَن تے اوضمیراں انجوانج (یعنی کئی غائب ہووے تے کئی حاضر ہووے یا کئی متکلم ہووے) ہووَن تاں وت فعل ہمیشاں جمع آسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

ا۔ توں تے میں اہور جلسوں ۲۔ میں تے توں کٹھے کم کریسوں ۳۔ ٹساں تے میں اہور جلسوں ۴۔ ٹساں تے اساں اہور جلسوں۔ ۵۔ میں تے اوہو رویسوں۔ ۶۔ او تے میں اہو رویسوں۔ ۷۔ میں تے ٹساں اہور جلسوں وغیرہ وغیرہ۔

(vi) جڈاں جو فاعل دی عزت تے تعظیم ملحوظ خاطر ہووے تاں وت فعل ہمیشاں جمع آسی، مثال دے طور تے

ا۔ پیر صاحب تشریف گھنں آئین ۲۔ استاد صاحب پڑھیندے کھڑن ۳۔ میڈے والد صاحب اج ملتان ویسن ۴۔ سئیں ہوراں کتھاں ویندے پئین۔

8 فعل دی مفعول یا خبر دے نال مطابقت:

(i) جے کر ہک جملے ءچ ہک کن وڈھیک مفعول یا خبراں آیاں ہووَن تاں وت فعل اخیری مفعول یا خبر دے مطابق واحد یا جمع آسی۔ مثال دے طور تے

ا۔ شوکت چار قلم تے ہک پیا نہ گھدے ۲۔ شوکت ہک پیا نہ تے چار قلم گھدن ۳۔ ہک طوطا تے چار لالیاں مر گئین ۴۔ چار لالیاں تے ہک طوطا مر گئے ۵۔ چار کبوتر تے ہک لالی مر گئی ء وغیرہ وغیرہ۔

(ii) جے کر ہک جملے ءچ ہک کن وڈھیک مفعول یا خبراں آیاں ہووَن تاں وت فعل اخیری مفعول دے مطابق مذکر یا مؤنث آسی، مثال دے طور تے۔

ا۔ اُونہہ ڈو مکان تے ہک دُکان وِچ ڈِتی ء ۲۔ اونہہ ڈو دکاناں تے ہک مکان وِچ ڈِتے ۳۔ اُونہہ ہک دو کان تے ڈو مکان وِچ

ڈتن ۔۴۔ بک طوطا۔ تے بک لالی مر گئی ہِ ۔۵۔ بک لالی ۔ تے بک طوطا مر گئے وغیرہ وغیرہ۔

(iii) فعل متعدی دی صورت ہِ چ (یا در ہوے جو فعل متعدی او فعل ہوندے جہڑا جو فاعل دے علاوہ مفعول کوں وی چھندے جڈاں جو فعل لازم صرف فاعل کوں چھندے)جڈاں مفعول دے نال مفعولی علامت ''کوں یا نال'' وی استعمال تھئی ہووے تاں وت فعل دا صیغہ ہمیشاں واحد مذکر ای آسی ۔مثال دے طور تے ۔

ا۔تیئں کتابیں کوں کیوں خراب کیتے ۔۲۔تیئں کتابیں نال کہڑا کم کیتے ۔۳۔تیئں کتاب کوں کتھاں رکھیے ۔۴۔تیئں کتابیں کوں کتھاں رکھیے ۔۵۔تیئں چولے نال کیا کیتے ۔

(iv) جے کر فعل متعدی دی صورت ہِ چ مفعول دے نال مفعولی علامت ''کوں یا نال'' استعمال نہ کیتی ونجے ۔جیویں جو سرائیکی زبان دا مزاج ہِ ۔تاں وت فعل مفعول دے مطابق مذکر یا مونث ۔تے واحد یا جمع آسی ،یعنی جے کر مفعول مذکر ہوسی یا فعل وی مذکر آسی ،مفعول مؤنث ہوسی تاں فعل وی مؤنث آسی ،مفعول واحد ہوسی تاں فعل وی واحد آسی ۔تے جے کر مفعول جمع ہوسی تاں وت فعل وی جمع آسی ۔مثال دے طور تے ۔

ا۔تیئں کتاب کتھاں رکھی ہِ ۔۲۔تیئں کتاباں کتھاں رکھیں ۔۳۔تیئں امرود کیوں کھا دے ۔۴۔تیئں ڈانہ کتھاں ہدھن وغیرہ وغیرہ۔

(v) جے کر فعل متعدی دی صورت ہِ چ فعل مصدری صورت ہِ چ ہوسی تاں وت مصدر مفعول دی مناسبت نال مذکر یا مؤنث ، واحد یا جمع آسی ۔مثال دے طور تے ۔ا۔تیکوں سیب کھاونا پوسی ۔۲۔تیکوں کتاب پڑھنی پوسی ۔۳۔تیکوں ناشپاتیاں کھاونیاں پوسن ۔۴۔تیکوں ڈھکے کھاونے پوسن وغیرہ وغیرہ۔

9 **فعل بے فاعل :** پہلے اے جملے ڈیکھو۔ا۔ میں انگور کھاندا ں پیٹھاں ۔۲۔توں خط لکھدا پئیں ۔۳۔ انگور کھویندے پئین ۔۴۔خط لکھیندا پئے ۔

ا۔تے ڈتے گئے ڈو جملئیں ہِ چ ورتے گئے فاعل "میں ۔تے توں "نشانبر کھڑن یعنی ڈو جھے لوظیں ہِ چ اے فاعل معروف صورت ہِ چ ہن ۔لہٰذا معروف فاعلیں دے اگوں ورتے گئے افعال دی معروف صورت ہِ چ ہوندن ۔ڈو جھے لوظیں ہِ چ ورتیے گئے افعال دے مصادر کھاون ۔تے لکھن مصادر معروف ہن ۔(کیوں جو انھیں دے فاعل معلوم ہن)جڈاں جو تر تیجھے ۔تے چوتھے جملے دے فاعل گجھے (مخفی یا لکیے ہوئے) ہن ۔ڈو جھے لوظیں ہِ چ فاعل معلوم کا ئنی ۔یعنی انھیں جملئیں ہِ چ ورتے گئے مصادر کھوجنی ۔تے لکھیے جن مجہولی صورت ہِ چ ہن ۔لہٰذا اخیر لے ڈو جملئیں ہِ چ ورتے گئے فعل ''فعل بے فاعل'' سڈیسن ۔ بس فعل بے فاعل دی تعریف کجھ ایں تھیسی ۔''او فعل جیندا فاعل معلوم نہ ہووے فعل بے فاعل سڈیندے''۔

10۔ **زمان یا زمانہ:**

وقت کیتے گرائمر ہِ چ ''زمان یا زمانہ'' دا لوظ استعمال تھیندے قدرت طرفاں زماں یا زمانے دے ترے بھانگے (وڈے) ہُنوائے ویندن ۔جیویں جو ہک ڈیہہ دے ترے بھانگے سویل یا سویلا (صبح)، ڈوپہرہ ۔تے سجھ یا سنجھا (شام) ہوندن ۔ عمر دے ترے بھانگے بالپنی (بچپن) جوانی ۔تے بڈھیپا جڈاں جو کہیں کم دے ترے بھانگے منڈھ (بُنیاد) و چکار یا وچالا ۔تے پاندیا

پوچھڑی ہوندن۔ایویں ای زمان یا زمانے دے وی ترے بھانگے گزریا ویلھا یعنی او ویلھا جہڑا جو مُک چکے (ماضی) ٹُر او ویلھا یعنی او ویلھا جہڑا شروع تاں تھی گئے پر مکا نھیں (حال)۔ تے آندڑ ویلھا یعنی او ویلھا جہڑا شروع نھیں تھیا (مستقبل) ایں طرحاں زمان یا زمانے دیاں ترے بُنیادی قسماں ہوندئیں۔

ا۔زمان ماضی یا گزریا ویلھا ۲۔زمان حال یعنی ٹُر او ویلھا۔تے زمان مستقبل یعنی آندڑ ویلھا۔اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ءِ جوہر کم (فعل) دا زمان (زمانہ) ڈِوکھالھیں ڈیوندے۔

ا۔ کم (فعل) دے تھیوݨ دا وقت ۲۔کم (فعل) دے درجے یا کم شروع تھیوݨ کݨ پورے تھیوݨ تئیں کہڑے کہڑے مرحلئیں (پوڑئیں) کݨ گزردے۔

11 **فعلی مادہ/مصدری مادہ/امر واحد** (VERBAL-ROOT): اساں مصدر دے بیان ءِ چ پڑھائے ہیں جو فعل دی او ہا صورت جہڑی جو کہیں کم یا حالت دا معنی ڈِکھاوے مصدر اکھیندی ءِ۔مصدر داڈھ وجھا معنی اے وی ہے جو او ہو لوظ جنکیں کݨ ہئے لوظ صادر تھیوݨ یا ایں وی آکھیا ویندے جو مصدر فعلیں دے کیتے ہک بُنیاد فراہم کریندے۔لہٰذا بُنیاد کوں فعلی مادہ/مصدری مادہ/امر واحد آکھیا ویندے۔فعلی مادے دے بݨاوݨ دا طریقہ کجھ ایں ہے۔سرائیکی مصادر دی مصدری علامت "ݨ" یا "وݨ" کوں حذف کرݨ دے بعد جو کجھ باقی بچدے اوکوں فعلی مادہ/مصدری مادہ/امر واحد آکھیا ویندے۔اے گالھ یاد رکھݨ آلی ءِ (جیویں جو مصدر دے بیان ءِ چ لکھیا گئے) جو فعل دیاں تمام شکلاں فعلی مادہ/مصدری مادہ/امر واحد کݨ بݨایاں ویندئیں نہ کہ اے شکلاں مصادر کݨ بݨایاں ویندئیں۔عام طور تے آکھیا اے ویندے جو فعل دیاں تمام شکلاں مصادر کنوں بݨدئیں۔اے آکھݨ قطعاً درست کائنی۔مصدر افعال کوں فقط بُنیاد فراہم کریندے۔اتھاں اے گالھ وی یاد رہوے جو افعال فعلی مادے کݨ علاوہ حالیہ تمام حالیہ ناتمام تے امدادی افعال دے گاڈھے مال وی بݨائے وِنج سگدن جنھیں دی وضاحت اگوں آسی۔

12۔ **گردان تے صیغے:** افعال دی گردان کریندئیں ہوئیں ترے گالھیں دا خیال رکھیا ویندے۔جہڑیاں جوا ے ہمن۔

ا۔جنس ۲۔تعدد ۳۔حالت

جنس دا معنی ہے صیغتیں ءِ چ "مذکیر و تانیث" عدد دا معنی ہے صیغتیں ءِ چ "وحدت و جمع" دا بہر طور خیال رکھیا ویندے۔کیوں جو سرائیکی افعال دیں گرداناں ءِ چ مذکر تے مؤنث دیں صورتیں ءِ چ ہوں فرق ءِ۔گردان کریندے ویلھے لہٰذا فرق کوں ضرور سامنے رکھیا ویندے۔ایویں ای گردان کریندئیں ہوئیں افعال کوں ترے حالتیں غائب حاضر تے متکلم ءِ چ تقسیم کرڈِتا ویندے۔تے وت تعداد دے لحاظ نال ہر حالت دیاں مزید ڈِو ڈِو حالتاں بݨایاں ویندئیں۔ایں طرحاں اے چھیہی حالتاں بݨ ویندئیں۔تے وت مذکر تے مؤنث دے لحاظ نال اے چھیہی حالتاں ڈِوڑیاں تھی کرئیں بارھاں بݨ ویندئیں جہڑیاں جوا ے ہمن۔

ا۔واحد غائب مذکر	۲۔واحد غائب مؤنث	۳۔جمع غائب مذکر	۴۔جمع غائب مؤنث
۵۔واحد حاضر مذکر	۶۔واحد حاضر مؤنث	۷۔جمع حاضر مذکر	۸۔جمع حاضر مؤنث

۹۔واحد متکلم مذکر	۱۰۔واحد متکلم مؤنث	۱۱۔جمع متکلم مذکر	۱۲۔جمع متکلم مؤنث

نوٹ: ایں کن پہلے جومختلف افعال دی بُنت۔تے انھیں دیں گردانیں۔تے بحث کریجے ڈوحروف تہجی (جنھیں کوں سرائیکی دانشور طبقہ محض علامتاں تصور کریندے) ور تیئے وچ ہن آلے ضمائر متصل دے گانڈھے نال بنہن آلے لوظیں دی املا کرن ءِچ ہوں مشکل پیش آسی۔توڑے جوساڈے سرائیکی زبان دے مہاندرے دانشور انھیں ڈوہائیں حروف تہجی کوسرائیکی زبان دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی دی فہرست ءِچ شمار نھیں کریندے بلکہ انھیں کوں صرف علامتیں داناں ڈے کےنظر انداز کرڈیندن حالانکہ اے حروف تہجی سرائیکی زبان دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی (جہڑے جومحض پنج حروف تہجی شمار کیتے ویندن یعنی ب،ج،ڈ،گ،ن) دی فہرست ءِچ آپناں ہک وکھرا وجود رکھیندن۔انھیں ڈوحروف تہجی دے وجود دے انکار نال سرائیکی لوظیں دی املا تے انھیں دے روزمرہ دے تلفظ ءِچ ہوں سارا ابہام پیدا تھی ویندے۔جیویں جوسرائیکی دانشوریں داخیال ءِ جوائے حروف تہجی صرف الابول دی حد تئیں محدود ہن۔انھیں دا سرائیکی زبان دی لکھت ءِچ کئی مقام کائنی۔میڈے نزدیک اے خیال درست کائنی۔بلکہ اے ڈوہیں حروف تہجی سرائیکی لکھت دا ہک اہم جزو ہن۔بھانویں جوسرائیکی بول چال ہووے یا سرائیکی تحریر ہووے۔انھیں دا وجود مسلم ہے۔ اے حروف تہجی ہن۔ا۔الف خفی الصوت ۲۔یائے خفی الصوت۔

ہنں اتھاں وِتّرے وِتّرے انھیں حروف تہجی دی املا دے متعلق وضاحت پیش کیتی ویندی ءِ۔تاں جواسا کوں انھیں حروف تہجی دے گانڈھے نال بُنہن آلے سرائیکی لوظیں دی املا۔تے انھیں دے تلفظ کرن ءِچ کئی دقت پیش نہ آوے۔انھیں حروف تہجی دی بُنت۔تے ضرورت۔تے بحث کرن توں پہلے اے جانُنی ضروری ءِ جودراصل حروف تہجی آکھیا کیکوں ویندے۔

الف) الف خفی الصوت: ماہرین لسانیات دے نزدیک ہر زبان بُنیادی طور تے کجھ آوازیں دا مجموعہ ہوندی ءِ۔اللہ تعالیٰ انسان دے بولن آلے اعضا (اعضائے نطق)۔تے کھاون آلے، پیون آلے۔تے ساہ گھنن آلے اعضا انجوانج نھیں بنڑے بلکہ اے سارے اعضا ءِل کرئیں اعضائے نطق دا کم وی ڈیندن۔حقیقت تاں اے ہے جواے سارے اعضائے نطق بے شمار آوازاں کڈھن دی صلاحیت رکھیندن۔پر انھیں بے شمار آوازیں وچوں اوآوازاں جوہک انسان کوں ہنے انسان تئیں آپنے ماضی الضمیر پہنچاونوں دا کم ڈیندئین۔کلامتی آوازاں اکھیندئین۔ہر لسانی فرقہ (ہک زبان بولن آلا گروہ) آپنے ترسیلی مقاصد کیتے کجھ مخصوص کلامتی اوازیں دا استعمال کریندے۔ڈوجھے لوظیں ءِچ اینکوں ایں وی بیان کیتا وی نج سگدے جوہر زبان دا آپناں ہک وکھرا صوتی نظام ہوندے جیندے ءِچ مختلف اوازیں کوں ترتیب ڈے کرئیں لوظ بنائے ویندن۔یعنی اے لوظ کجھ حروف دا مجموعہ ہوندن کیوں جوہر حرف کہیں نہ کہیں اواز دی علامت سمجھیا ویندے۔ڈوجھے لوظیں ءِچ اے حروف صرف اواز نھیں ہوندے بلکہ اوازیں دی تحریری علامت ہوندن۔جڈاں کئی زبان تحریری روپ اختیار کرگھندی ہتاں وت متکلم (بولن آلے) دی بنفسِ نفیس موجودگی غیر ضروری تھی ویندی ءِ۔ایں طرحاں تحریر زبان کوں دوام بخشیندی ءِ۔پر اے گالھ وی آکھنی جاتے ہک حقیقت ءِ جوکہیں وی زبان دی تحریر اونہہ زبان دے کلامتی اوازیں دے سارے پنج وخم کوں واضح کرن۔تے قادر نھیں ہوندی۔لہٰذا گالھوں وی دنیا دی کہیں وی زبان دا رسم الخط صوتی اعتبار نال اُوندے مکمل ہوون دا دعویٰ نھیں کرسگدا۔اے گالھ وی درست ءِ جوکئی وی زبان تحریر کن بے نیاز تھی کرئیں

آپݨاں وجود تاں قائم رکھݨ سگدی ءِ پر کہیں تحریر دا زبان کن بے نیاز ہوون بے معنی تھئیں گا لھ ءِ ماہرین لسانیات دے نزدیک جیہڑی زبان آپݨاں تحریری وجود نھیں رکھدی او باآخر ہک ڈینہہ آپݨاں وجود ای ضائع کر ہندی ءِ۔

اے طے کرݨ دی خاطر جو کہڑی زبان ءِ چ کہڑیاں کہڑیاں اوازاں ورتیاں ویندیں، ڈٹھا اے ویندے جو کہڑی اواز استعمال تھیوݨ نال کہیں لوظ دے معنیاں ءِ چ تبدیلی پیدا کر ڈیندی ءِ۔ ایندا مطلب اے ہے جو ڈینہہ اواز دی جاتے گئی ہئی اواز استعمال کیتی ونجے تاں وت معنیاں ءِ چ فرق پیدا تھیندے یا نھیں تھیندا۔ جے کر اواز معنیاں ءِ چ فرق پیدا کر ڈیندی ءِ۔ تاں وت اواز اُونہہ زبان دے صوتی نظام ءِ چ شامل کر گھدی ویندی ءِ۔ اصطلاحاً اُونہہ اواز کوں صوتیہ (PHONEME) آکھیا ویندے۔ تے صوتے ڈو قسمی ہوندن انھیں وچوں ہکڈیں کوں مصمتے (CONSONANT) یعنی حروف صحیح۔ تے ڈوجھیں کوں مصوتے (VOWELS) یعنی حروف علت آکھیا ویندے۔

ہر زبان دے مصمتیں۔ تے مصوتیں دی تعداد مختلف ہوندی ءِ۔ پر عربی، فارسی، تے سرائیکی زبان دے مصمتے تاں تعداد ءِ چ وکھوو کھ ہن پر انھیں زبانیں دے مصوتے صرف ترے ہن۔ انھیں زبانیں ءِ چ عام طور تے (الف، و، ی) کوں ای مصوتے (حروف علت) گݨیا ویندے۔ جے کر ڈٹھاونجے تاں جڈاں اے حروف علت (الف، و، ی) کہیں لوظ دے شروع ءِ چ آونجن تاں وت اے حروف صحیح بݨ ویندن۔ ایہہ گالھوں اے حروف تہجی ناتاں مصمتے گݨیے ویندن۔ تے نہ ای مصوتے۔ بلکہ انھیں کوں جے کر نیم مصوتے (اَدھے مصوتے) آکھیا ونجے تاں زیادہ درست ءِ۔ ماہرین لسانیات انھیں حروف علت کوں نیم مصوتے ای شمار کریندن۔ تے جے کر حروف علت (الف، و، ی) دی اواز کوں مزید مدھم (ادھا) کر ڈیتا ونجے تاں وت "الف" زبر ءِ چ "ی" زیر ءِ چ تے "و" پیش ءِ چ تبدیل تھی ویندی ءِ۔ ایں طرحاں زبر، زیر تے پیش حروف علت (الف، و، ی) یعنی نیم مصوتیں دے نیم مصوتے گݨیے ویندن۔ ایہہ سارے تمہید دا مقصد عربی زبان دے انتریویں (29) حرف تہجی "ہمزہ" کوں زیر بحث گھن آنوں ہے۔ حقیقت تاں اے ہے جو اہل عرب آپݨی زبان دی صوتی ضرورت پوری کرݨ کیتے ہک حرف تہجی دا اضافہ کیتا جیندا ناں "آمزہ" رکھیا گیا تے اُوندی تحریری شکل "ء" مقرر کیتی گئی۔ آمزہ دا لوظ واؤ، گودیں واؤ گودیں "ہمزہ" بݨ گیا۔ اہل عرب ہمزے دی اواز الف دی ادھی اواز دے برابر رکھی۔ ڈیکھݨا اے ہے جو ہمزہ عربی زبان دا مصمتہ ءِ یا مصوتہ ءِ تے یا وت صرف ہک علامت ءِ جیویں جو ساڈے سرائیکی دانشوریں دا خیال ءِ۔

اتھاں کجھ عربی دے قرآن پاک وچوں ماخوذ لوظ بطور مثال پیش کیتے ویندن تاں جو اے معلوم کیتا ونج سگے جو عربی زبان ءِ چ ہمزے دی تحریری حیثیت کیا ہے۔ یعنی انھیں لوظیں ءِ چ ہمزے دا استعمال مصمتے دے طور تے تھئے یا مصوتے دے طور تے یا وت نیم مصوتے دے طور تے تھئے یا الف مصوتے دے نیم مصوتے دے طور تے ورتیا گئے۔ اے لوظ کجھ ایں ہن۔

۱۔ اَوْلِیَاءَ ۔ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ

۲۔ اُولٰٓئِکَ ۔ بِالسُّوءِ ۔ خَرَآئِن، وَالْمَلٰٓئِکَتُهٗ، اَبَآئِهِمْ ۔ مِنَ السَّمَآءِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ۔ هُوَ قَآئِمٌ، مِنْ وَّرَآئِهٖ ۔ دَآئِبَیْنِ، اَفِئْدَةً۔

۳۔ وَمَا اُبَرِّئُ .یَشَآءُ .وَیُنْشِئُ.دُعَآءُ، نَبوءُ الَّذِینَ. اٰبآؤُنَا .وغیرہ وغیرہ

اُتے ڈِتے گئے لوظیں کوں غور نال ڈیکھن دے بعد معلوم تھیندے جو ہمزے تے زبر گھت کرئیں (ءَ) مخفف ''اَ'' دی اواز یں کوں تحریری صورت ءِچ گھن آندا گئے تے ہمزے دے تلوں زیر گھت کرئیں (ءِ) مخفف ''اِ'' تے ہمزے دے اُتے پیش گھت کرئیں (ءُ) مخفف ''اُ'' دی اواز کوں تحریری صورت ڈِتی گئی ءِ۔ لہٰذا ہمزہ کن ثابت اے تھیا جو مخفف ''اَ'' دی جاتے ''ءَ'' مخفف ''اِ'' دی جاتے ''ءِ'' تے مخفف ''اُ'' دی جاتے ''ءُ'' استعمال کر کے حرف علت الف (جہڑا جو بذات خود ہک نیم مصوتہ ءِ) دی اواز کن مزید نیم مصوتے دی اواز پیدا کتیی گئی ءِ جیکیں کن ثابت اے تھیندے جو ''ہمزہ'' کئی علامت نھیں بلکہ حرف علت الف دا نیم مصوتہ ءِ۔ یعنی مخفف ''اَ'' دی جاتے ''ءَ'' مخفف ''اِ'' دی جاتے ''ءِ'' تے مخفف ''اُ'' دی جاتے ''ءُ'' دا استعمال ڈو جھے لوظیں ءِچ ایندا مطلب اے ہے جو ءَ کوں اَ، ءِ کوں اِ تے ءُ کوں اُ دی ادھی اواز نال پڑھیا ونجے ۔ لہٰذہ ساری بحث کن معلوم اتے تھیا جو ہمزہ کئی علامت نھیں بلکہ ہک حرف علت الف دا نیم مصوتہ ءِ جیندے اُتے تلے زبر، زیر تے پیش دیاں حرکتاں استعمال کر کے (جہڑیاں جو بذات خود نیم حروف علت گنڑیاں ویندئین) مخفف الف دی اواز پیدا کیتی گئی ءِ تو ڑے جو انھیں دے تلوں حروف علت ''وَ'' یا ''یَ'' وی کیوں نھیں آ گئے ۔ لہٰذا ہمزہ عربی زبان دا ہک اہم نیم مصوتہ ءِ پورے قرآن کریم ءِچ ہمزہ آہٹی لہٰذہ حیثیت ءِچ بھرپور طور تے استعمال کیتا گئے ۔ جے کر اہل عرب آہٹی زبان دا 29واں تے اہم حرف تہجی ''ہمزہ'' ایجاد نہ کریندے تاں وت قرآت ءِچ تاں انھیں دی زبان دا صوتی آہنگ نشابر ہوندا پر لکھت ءِچ او ایندا اظہار نہ کر سگدے ۔ ہمزے دی ایجاد لہٰذہ کمی کوں پورا کر ڈِتے ۔ اے سہرا بجا طور تے تاج بن یوسف دے سر ہے جنکیں قرآن کریم تے اعراب گھتوائے ۔

اردو زبان دے انھیں لوظیں گائے، رائے، لائے، آؤ، لاؤ، جاؤ، کئی، گئی دی املا کوں سامنے رکھیندئیں ہوئیں ڈاکٹر گیان چند، ے، ی، تے و دے اُتے گھتے گئے ہمزے کوں "جڑواں مصوتے" داناں ڈِیندئیں ہوئیں لکھدن جو (جڑواں مصوتہ ایک (VOWEL-GLIDE) ہے ۔ یعنی اس کی ادائیگی میں اعضائے نطق ایک مصوتے کے مخرج سے روانہ ہو کر تیزی کے ساتھ دوسرے مصوتے کے مقام تک پہنچتے ہیں ۔ یعنی یہ عمل محض دو مصوتوں کے اجتماع کے مترادف نہیں ہے ۔ بلکہ دونوں مصوتے ایک ہی کوشش اور سانس کے ساتھ ایک ہی جھٹکے میں ادا ہوتے ہیں ۔ اس طرح کہ سننے میں گویا واحد آواز معلوم ہوتے ہیں اور اصولاً ان کی ادائیگی کے وقت آواز کی گونج میں نشیب و فراز نہیں ہوتا ۔ لیکن واقعہ یہ ہے کہ اس کے پہلے اور آخری اجزا میں سے ایک نسبتاً زیادہ نمایاں ہوتا ہے)۔

(بحوالہ اردو کے جڑواں مصوتے لسانی مطالعے 64,65)

ڈاکٹر گیان چند دی لہٰذہ تو جیہہ کن اے ثابت تھیندے جو ہمزہ کئی علامت نھیں بلکہ ہک نیم مصوتہ ءِ یائے مجہول (ے) یائے معروف (ی) تے واؤ دے اُتے آ کے آپنے وجود دا بھرپور اظہار کریندے ۔ تے ایں طرحاں اے جڑواں مصوتے دی لہٰذہ تخلیق بنڈے ۔

عربی زبان والگوں سرائیکی زبان دے صوتی آہنگ دے مطابق دی ہمزے دی حیثیت ہوں اہمیت دی حامل ءِ کیوں جو سرائیکی زبان وی ہیں ہند آریائی زبانیں یا غیر آریائی زبانیں والگوں عربی زبان کن متاثر ءِ ۔ لہٰذا سرائیکی زبان وچ وی اے کوں

''ءُ'' تے اوکوں ''ءُ'' لکھݨ نتاں معیوب ءِ۔ تے نہ ای گرائمر دے قواعد دے خلاف ءِ جے کر "ءِ تے ءُ" کوں الف خفی الصوت دا ناں ڈ تا دیݨے تاں اے بے جا نہ ہوسی ۔ کیوں جو اے الف مصوتہ تے دائیم مصوتہ ءِ ۔لہٰذا سرائیکی زبان دے کلامی آہنگ دے مطابق اے یا ہے کوں ''ءِ'' تے او یا ہو کوں ''ءُ'' لکھݨ سرائیکی صوتیات دے عین مطابق ءِ۔ ایں طرحاں ءِ چ یا وچ کوں ''ءِ چ''، لکھݨ کئی معیوب گالھ کائنی ۔ کیوں جو اے تے او سرائیکی زبان دی کلامی تے تحریری ضرورت کوں پورا نھیں کریندے۔ ڈوجھی اے گالھ جو اے تے او اسم اشارہ ہن، فعل ناقص نھیں ۔ اے کوں ہے دی بجائے تے او کوں ہو دی بجائے استعمال کرݨ درست کائنی ۔ چونکہ اے وانگوں ''ءِ'' تے او وانگوں ''ءُ'' سرائیکی زبان دی کلامی تے تحریری ضرورت کوں پورا کریندے۔

ایندے نال نال تحریر ءِ چ روانی دی پیدا تھئی ویندی ءِ۔ سب توں زیادہ اہم اے گالھ ءِ جو افعال دے گردانیں ءِ چ ضمیر متصل دے گانڈھے نال املا ءِ چ جڑیاں پیچیدگیاں پیدا تھیندیں ایں کوں "ءِ تے ءُ" دے استعمال نال بطریق احسن دور کیتا ونج سگدے۔ مثال دے طور تے ضمیر متصل دے گانڈھے نال ہݨں آلے لوٹیں دی املا کجھ ایں ہے۔

لوٹ	ضمیر متصل	حرف علت	فعل	معنی
لکھیئُم	ضمیر واحد متکلم	حرف علت ی دے اُ تے ءُ دا استعمال	ماضی مطلق	میں نے لکھا
لکھیئِم	ضمیر واحد متکلم	حرف علت ی دے اُ تے ءِ دا استعمال	ماضی قریب	میں نے لکھا ہے
لکھیئُس	ضمیر واحد غائب	حرف علت ی دے اُ تے ءُ دا استعمال	ماضی مطلق	اس نے لکھا
لکھیئِس	ضمیر واحد غائب	حرف علت ی دے اُ تے ءِ دا استعمال	ماضی قریب	اس نے لکھا ہے
لکھیئُمس	ضمیر واحد متکلم تے ضمیر واحد غائب	حرف علت ی دے اُ تے ءُ دا استعمال	ماضی مطلق	میں نے اسے لکھا
لکھیئِمسُ	ضمیر واحد متکلم تے ضمیر واحد غائب	حرف علت ی دے اُ تے ءِ دا استعمال	ماضی قریب	میں نے اسے لکھا ہے
لکھیئِ	ضمیر واحد حاضر	حرف علت ی دے اُ تے ءِ دا استعمال	ماضی قریب	تو نے لکھا ہے
لکھیئِ	ضمیر واحد حاضر	حرف علت ی دے اُ تے ءَ دا استعمال	ماضی قریب	تو نے لکھوایا ہے

مثال دے طور تے کجھ جملے وی ڈیکھو۔

1 او کتھاں ویندی پئی ءِ۔ ۲۔ تساں کیا کھاندے پئے ہُو۔ ۳۔ اے کیندا گھر ءِ۔ ۴۔ تیڈا گھر تاں سلامت ءِ۔ ۵۔ روزہ افطار کیتی بیٹھے ہُو۔

اُتے دِتے گئے جملیں ءِ چ استعمال کیتے گئے "ءِ تے ءُ" دی جاتے جے کر "اے۔ تے او" دا استعمال کیتا ونجے تاں اے جملے کجھ ایں لکھیئے ویسن۔

2 او کتھاں ویندی پئی اے۔ ۲۔ تساں کیا کھاندے پئے او۔ ۳۔ اے کیندا گھر اے۔ ۴۔ چلو! تیڈا گھر تاں سلامت اے۔ ۵۔ روزہ افطار کیتی بیٹھے او۔

اُتے تے تلے ڈتے گئے جملئیں دا موازنہ کرن نال فرق واضح معلوم تھیندا اپنے جہڑا جو کجھ اے ہے۔

i۔ اے دا لوظ اشارہ قریب کیتے تے او دا لوظ اشارہ بعید کیتے ورتیا ویندے۔ جہڑاں جواُتے ڈتے گئے جملئیں ءچ انھیں لوظیں دے استعمال دی گئی ہے معلوم نھیں تھیندی۔ انھیں لوظیں دے استعمال نال جملئیں دا مطلب کیا تھیسی سمجھتوں بالاتر ہے۔

ii۔ بالغرض اے دی جاتے ''ہے'' تے او دی جاتے ''ہو'' دا استعمال کیتا ویندے تاں وت اے تے ہے۔ تے او تے ہو بک ڈو جھے دا مترادف لوظ تاں کا نئیں۔ کیوں جو اے تے اوتاں اسم اشارہ ہن جہڑاں جو ہے۔ تے ہو افعال ناقص ہن۔

iii۔ انجھئیں جملئیں ءچ ''ءِ'' دی بجائے ''اے یا ہے'' تے ''ءُ'' دی بجائے ''او'' یا ''ہو'' دا استعمال نہ تاں کلامی طور تے نہ ای تحریری طور تے سرائیکی صوتیات دی ضرورت کوں پورا کریندے۔ بلکہ انھیں دا استعمال تحریر دی روانی ءچ مزاحم تھیندے۔ تے اے سرائیکی زبان دے صوتی آہنگ کوں وگاڑ ڈیندے۔

iv۔ اے تے ہے یا او تے ہو دے استعمال نال سرائیکی اشعار دے اوزان دا توازن وگو ویندے۔ مثال دے طور تے اے اشعار ڈیکھو۔

اے تاں ٹھیک اے، آئی مریندی ہے مگر	درد اندر دے وی ڈیندن ماردل	(اللہ بخش یاد)
اے ایں بھانڑے مال اے، یا اوں بھانڑے مال اے	اندھارے مُکارے مریندئیں گزر گئی	(احمد خان طارق)
چوہارے دی ولیک وچوں، ایویں جھاتی پاتی کر	جیویں فجریں پوپھٹدی اے نت نویں لشکارے دے نال	(ریاض رحمانی)
اے سچ اے زندگی ہے قرض کا ظلم	مگر بہہ قرض دا لیکھا چکائی چل	
وس تاں پئی اے روہی خبر اے	سانول سوہناں ولسی کے تئیں	(امان اللہ کاظم)

اُتے ڈتے گئے شعریں وچوں پہلے شعر ءچ ٹھیک اے، ڈو جھے شعر ءچ مال اے، ترجھے شعر ءچ پھٹدی اے، چوتھے شعر ءچ سچ اے۔ تے پنجویں شعر ءچ پئی اے۔ تے خبر اے لوظ استعمال تھیں۔ جہڑے جو نتاں معنیاں دے لحاظ نال۔ تے نہ ای گرائمر دے قواعد دے لحاظ نال درست ہن۔ انھیں دی جاتے جے کر اے لوظ ٹھیک ء، مال ء، پھٹدی ء، سچ ء، پئی ء تے خبر ء لکھئے ویندے تاں وت مفاہیم تے قواعد دے لحاظ نال درست ہوندے۔

v۔ حروف علت (ا، و، ی) جنھیں کوں مصوتے وی آکھیا ویندے جے کر انھیں وچوں گئی ہک حرف کہیں لوظ دے شروع ءچ آونجے تاں وت او حرف صحیح (مصمتہ) بن ویندے۔ پر جے کر گئی حرف علت شعر دی تقطیع کریندئیں ہوئیں۔ گر اڈتا ونجے (حذف کر ڈتا ونجے) تاں وت اُونہہ حرف علت کن پہلوں آون آلے لوظ دے اخیری حرف تجی تے زبر، زیر یا پیش وچوں گئی نہ گئی حرکت ضرور لاوُنی پوندی ء۔ پر اے تے او دے الف کوں حذف کریندئیں ہوئیں ایہو جھئیں صورت کڈ ہئیں وہ پیش نھیں آندی۔ مثال دے طور تے جز نمبر ۴ دے اشعار ءچ ڈتے گئے لوظیں کوں ڈٹھا ونچ سگدے۔

vi۔ جز نمبر ۵ پٹھ ڈتے گئے قانون دے مطابق جے کر ءچ دے الف کوں حذف کر ڈتا ونجے تاں وت اُونہہ کن پہلوں

آون آلے لوظ دے اخیری حرف دے تلوں زیر لاوݨی پوندی ہ۔ مثال دے طور تے گھراچ کوں گھرِچ، دل اچ کوں دلِ چ، رات اچ کوں راتِ چ لکھݨ لکھت دے کہیں اصول دے طابق کائنی۔ انجھیں ترکیبیں کوں جے کر الف خفی الصوت دے گھاڈھے نال گھر ہ چ دل ہ چ یا رات ہ چ لکھیا وݨجے تاں زیادہ درست ہ۔ چنانچہ اچ کوں ہ چ لکھݨ کہیں قانون دے خلاف کائنی۔

vii۔ جے کر ہ چ یا اچ دی جا تے وچ لکھیا وݨجے تاں وت اے لکھت دے اصول دے عین مطابق ہ۔ پر جے کڈہیں کہیں شعر ہ چ، وچ دے استعمال نال وزن ہ چ فرق آندا ہووے تاں وت حرف علت "و" دی بجائے الف خفی الصوت (ہ) دا استعمال ضروری تھی ویندے۔ مثال دے طور تے اے اشعار ڈیکھو جنھیں ہ چ لوظ وچ پورا پورا ورتیا گئے۔

اپݨے گھر وچ، اپݨیاں وچ، غیر ہاں، اے کلیچھے وی بھگیناں روزمیں (اللہ بخش یاد)
میڈی قسمت وچ رب لکھیئں، وَٹے، مٹیاں، گارے، پتھر (ریاض رحمانی)
ہتھ وچ جے گئی ہتھیار نھیں، چیں چیں کرو، چاں چاں کرو (احمد خان طارق)

ہݨ کجھ ایہو جئیں شعر ڈیکھو جنھیں ہ چ وچ دا لوظ پورا پورا (یعنی آپݨی بھرپور آواز نال) نھیں آندا۔ ایہہ گالھوں اتھاں الف خفی الصوت (ہ) دا استعمال لازمی تھی ویندے تاں شعر دا وزن پورا رہیندے۔

اوہ ݨی سنجھل وان تے اِتلا، بے شولا نہ تھی۔ ویلھے دی جے وَٹھ ہ چ آیوں، دھوپیں پکے دھو (اللہ بخش یاد)
عین بہار دی رُت ہ چ اَنکھیاں۔ اُجوئیں، ول نھیں وَسیاں اکھیں
تیڈے شہر ہ چ اوہووے۔ جیندے اپݨے تھیئں تے رَسّے (امان اللہ کاظم)

ب: یائے خفی الصوت: یائے خفی الصوت (مدھم اواز آلی "ی") دا استعمال سرائیکی زبان دی ہک اہم ضرورت ہ کیوں جو سرائیکی زبان دے بے شمار لوظیں دے تلفظ ہ چ یائے خفی الصوت ہوں اہم کردار ادا کریندی ہ خصوصاً اکثر افعال دی گردان کریندیں ہوئیں یائے خفی الصوت دا استعمال ضروری تھی ویندے۔ ایہہ گالھوں سرائیکی زبان دے لکھاریں تے زیر تعلیم افراد کیتے ایندے استعمال تے کما حقہ، دسترس رکھݨ ہوں ضروری ہ۔ لطف دی گالھ تاں اے ہے جو ساڈے سرائیکی زبان دے دانشوراں تیئں یائے خفی الصوت کوں ہک نویکلا حرف تہجی منݨ یا نہ منݨ دی بحث ہ چ سرگردان ہن تے نال ای ایندی املا وی اجاں تیئں متنازعہ ہ۔ خیر اے ہئی گالھ ہ جو یائے خفی الصوت سُوں ہروں بھروں حرف تہجی منیا وݨجے یا نا منیا وݨجے پر اے گالھ ضروری ہ جو ایندی املا تے ضرور اتفاق کر گھدا وݨجے تاں جو سرائیکی زبان دیں لکھتیں ہ چ یکسانیت پیدا کیتی وݨج سگے۔ حضرت بشیر احمد ظامی بہاولپوری یائے خفی الصوت دے وجود تے اوندی املا تے توجہ ضرور ڈوائی ہ پر اُوندی اے کوشش سرائیکی دانشوریں دے نزدیک شرف قبولیت حاصل نھیں کر سگی۔ اُنھاں ایندی املا "ی" مقرر کیتی جہڑی جو لکھت دے اصولیں دے مطابق نہ ہئی ایہہ گالھوں اے املا زیادہ

مقبولیت حاصل نہ کرسگی۔حضرت ظامی صاحب دے بعد سرائیکی زبان دے کہیں دانشور کوں توفیق نہ تھئی جو یائے خفی الصوت دی لکھت بارے آہر کریندا جہڑی جو سرائیکی بول چال تے اُوندئیں لکھتیں دی جان ءِ۔ بابائے اردو ڈاکٹر مولوی عبدالحق یائے خفی الصوت کوں ''یائے معدولہ'' داناں ڈیندئیں ہوئیں آپݨی کتاب ''قواعد اردو'' دے صفحہ نمبر ۴۹ تے کجھ ایں لکھیئے۔

''بعض الفاظ میں ''ی'' بھی اپنے پہلے حرف کے ساتھ اس طرح مل کر پڑھی جاتی ہے کہ وہ دونوں ایک آواز معلوم ہوتے ہیں۔ جیسے کیا، کیاری، پیارا، دھیان، چیونٹی اور گیارہ۔ اس کا نام ہم نے ''یائے معدولہ'' رکھا ہے۔امتیاز کے لیے ایسی ''ی'' کے اوپر یہ ''v'' نشان یعنی الٹی جزم لگا دیتے ہیں''۔

میڈے نزدیک بابائے اردو دی رائے درست ءِ۔یعنی یائے خفی الصوت دے اُتے الٹی جزم ''v'' دا نشان گھت کرئیں یائے معروف تے یائے خفی الصوت کوں انجوانج کر ڈیکھاونجے۔جیویں جو سرائیکی زبان دا مزاج وی ہے تے اُوندی لکھت دی ضرورت وی۔سرائیکی زبان ءِچ یائے خفی الصوت کتھاں کتھاں استعمال تھیندی ءِ۔نشاہر کرݨ دی آہر کریندے ہیں۔

(نوٹ: یائے خفی الصوت دی علامت '' v ''میڈی لہنہ پوری کتاب ءِچ گھت ڈتی گئی ءِ ڈٹھی ونج سگدی ءِ)۔

1 ایجھئیں مصادر جنھیں کن ماضی مطلق معروف بݨیندئیں ہوئیں مصدری مادے دے بعد جے کڈہئیں ''یا'' دا گاھڑ ضروری تھی ونجے تاں وت اُونہہ ''یا'' ''ی'' کوں یائے خفی الصوت یعنی '' یا ''لکھݨ ضروری تھی ویسی کیوں جو سرائیکی زبان ءِچ انھیں لوظیں دا تلفظ یائے خفی الصوت نال ای کیتا ویندے۔مثال دے طور تے ماضی مطلق معروف دے صیغے واحد غائب دے اے لوظ ڈیکھو۔لکھݨ کن لکھیا، کھیڈݨ کن کھیڈیا تے پڑھݨ کن پڑھیا وغیرہ۔ جے کر انھیں لوظیں کوں یائے خفی الصوت دے نشان ''v'' دے گاھڑھے نال نہ لکھسوں تاں وت اے لوظ یائے جلی الصوت نال، لکھیا، پڑھیا تے کھیڈیا پڑھے ویسن جہڑا جو سراسر پنجابی تے اردو لہجہ ءِ۔ پر اے گالھ کنڈھ بدھݨ آلی ءِ جو لازم مصادر کن متعدی تے متعدی مصادر کن متعدی المتعدی مصادر بݨݨ آلے مصادر کن جے کر ماضی مطلق معروف دی گردان کیتی ویسی تاں وت صیغ واحد غائب نال یائے خفی الصوت دی بجائے یائے جلی الصوت استعمال تھیسی۔مثال دے طور تے لکھوایا، کھڈایا، پڑھایا یا پڑھوایا وغیرہ۔

2 متعدی مصادر کن ماضی مطلق معروف بݨیندئیں ہوئیں صیغہ جمع غائب مؤنث کیتے مفعول دے نال یائے خفی الصوت دا استعمال تھیسی۔مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔اسلم چھٹیاں لکھیاں میں روٹیاں کھادیاں، اُونہہ مچھیاں پئیاں وغیرہ

3 کہیں وی لازم مصدر کن ماضی مطلق معروف دے صیغے جمع غائب مؤنث جمع حاضر مؤنث۔تے جمع متکلم مؤنث کیتے یائے خفی الصوت دا استعمال تھیندے۔مثال دے طور تے درکݨ مصدر کن او درکیاں، تساں درکیاں، اساں درکیاں، سمݨ مصدر کن، اوستیاں، تُساں سُتیاں۔تے اساں سُتیاں وغیرہ۔

4 کہیں وی لازم یا متعدی مصدر کن فعل حال معروف دے صیغے جمع غائب مؤنث جمع حاضر مؤنث۔تے جمع متکلم مؤنث

کیتے یائے خفی الصوت دا استعمال تھیندے۔مثال دے طور تے سمن مصدر کن او سمئین، ٹُساں سمنیاں ہُ ، اساں سمنیاں ہیں، لکھن مصدر کن او لکھدیئن، تسں لکھدیاں ہُ ، اساں لکھدیاں ہیں۔

5 ا۔ تجھئیں سارے لازم تے متعدی مصادر جنھیں کن ماضی مطلق معروف دے ہُن آلے صیغے واحد غائب دے اخیر ءچ ''یا'' آندے تاں وت انھیں لازم مصادر کن ماضی قریب معروف مذکر دے سارے صیغے تے مونث دے جمع غائب، جمع حاضر تے جمع متکلم دے صیغے یائے خفی الصوت نال لکھئے ویسن جڈاں جو متعدی مصادر کن ماضی قریب معروف مذکر تے مؤنث دے سارے صیغیں ءچ یائے خفی الصوت استعمال تھیسی ۔مثال دے طور تے ڈیکھو:

مصدر	مذکر یا مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
درکݨ	مذکر	اوڈرکیے	وڈرکیئن	توں درکیں	ٹُساں درکیے	میں درکیاں	اساں درکیے
درکݨ	مؤنث	اوڈرکی	اورکیئن	توں درکی	ٹُساں درکیاں	میں درکی	اساں درکیاں
لکھݨ	مذکر	اونہہ لکھئے	انھیں لکھئے	تیئں لکھئے	ٹُساں لکھئے	میں لکھئے	اساں لکھئے
لکھݨ	مؤنث	اونہہ لکھئے	انھیں لکھئے	تیئں لکھئے	ٹُساں لکھئے	میں لکھئے	اساں لکھئے

6 ا۔ تجھیں تمام واحد اسمائے مؤنث جنھیں دے اخیر ءچ یائے معروف ''ی'' آندی ءِ انھیں دی جمع بݨیندئیں ہوئیں یائے خفی الصوت دا استعمال کیتا ویندے۔مثال دے طور تے والی کن والیاں تھالی کن تھالیاں، چنجھی کن چنجھیاں، مُٹی کن مٹیاں، بلھی کن بلھیاں تے مچھی کن مچھیاں وغیرہ۔

7 ا۔ تجھئیں تمام واحد اسمائے مؤنث جنھیں دے اخیر ءچ یائے معروف ''ی'' آندی ءِ انھیں کن جمع نسبتی بݨیندیں ہوئیں یائے خفی الصوت دا استعمال تھیندے مثال دے طور تے والی کن والیں تھالی کن تھالیں، چنجھی کن چنجھیں، مٹی کن مٹیں، بلھی کن بلھیں، تے مچھی کن مچھیں وغیرہ۔

8 ا۔ تجھیں تمام واحد اسمائے مذکر جنھیں دے اخیر ءچ یائے معروف ''ی'' آندی ءِ تے او جملے ءچ بطور فاعل استعمال تھیسں تاں وت اُوندی جمع بݨیندئیں ہوئیں یائے خفی الصوت استعمال تھیندی ءِ شرط اے ہے جو گردان ماضی قریب معروف دی ہووے۔مثال دے طور تے موچیں چم چھلیے، درزیں کپڑے سیتن، فوجیں جنگ لڑی ءِ۔وغیرہ وغیرہ۔

9 کہیں وی مصدر کن اسم حالیہ بݨیندیں ہوئیں یائے خفی الصوت دا استعمال کیتا ویندے۔مثال دے طور تے درکن کن درکدیں، لکھن کن لکھدیں لکھدیں وغیرہ۔

11۔ افعال، انھیں دے بݨانون دے قاعدے تے گردانا ں:

(i) **فعل ماضی تے اُوندی اقسام:** گذریئل وقت دا قواعدی نمائیندہ ماضی اکھیندے۔ڈو جھے لوظیں ءچ فعل ماضی او خبری فعل ءِ جہڑا جو گزریئے ہوئے زمانے ءچ کہیں کم دے کرن، واقع تھیون انجام پانون، سہن یا کہیں حالت دے ظاہر تھیون دی خبر

ڈیوے۔ فعل ماضی اکھیندے۔ جیویں جو رمضان خط لکھیا، میں سکول گیا ہم، تئیں پتنگ اڈائی ہوسی، توں فیس ڈے چھوڑیں ہا، اصغر گھر آ گیا ہے۔ وغیرہ وغیرہ۔ فعل ماضی دیاں قسماں درج ذیل ہن۔

(الف) فعل ماضی مطلق (ب) فعل ماضی قریب
(ج) فعل ماضی بعید (ماضی تمام) (د) فعل ماضی استمراری/مدامی/ناتمام/جاری،
(ر) فعل ماضی شکیہ یا احتمالی (س) فعل ماضی شرطی یا تمنائی
(ص) فعل ماضی امکانی (ض) فعل ماضی التزامی۔

(الف) فعل ماضی مطلق

i۔ جیڑے فعل توں محض بک گزرے ہوئے زمانے دا تھیا ہووی یا کم ظاہر تھیوے اوکوں فعل ماضی مطلق آکھیا ویندے۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 231)

ii۔ فعل ماضی مطلق اوفعل ہے جیندے وچ محض گزریا ہویا زمانہ تاں ظاہر تھیوے پر ایہ پتہ نہ لگے جو کم نیڑے دے زمانے وچ تھئے یا پرے دے زمانے وچ۔ **(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 138)**

iii۔ فعل ماضی مطلق اُونہہ زمانے کوں آکھیا ویندے جنیں وچ کہیں کم دے تھیون دی مجمل (مبہم، کول مول) نمو نے وچ خبر ڈتی ونجے۔ مطلق دے معنی ہن اصل، خالص، نسورا، ازاد، بالکل محض، سرا سر وغیرہ۔

(سندھی بولی جو صرف و نحو از واحد بخش شیخ 341)(ترجمہ)

iv۔ فعل ماضی مطلق او ہووقت ڈکھیندے جیڑا جو بالکل گزر گیا ہووے یعنی جنیں وچ نیڑے۔ تے پرے دا تصور نہ پاتا ونجے یا جنیں وچ کئی کم تھی چکا ہووے۔ **(وڈو سندھی ویاکرن از بھیرومل مہر چند اڈوانی 131)(ترجمہ)**

v۔ فعل ماضی مطلق اوفعل ہے جنیں وچ کہیں کم دا تھیون گذرے ہوئیے زمانے وچ پاتا ونجے۔ تے جنیں وچ نیڑے۔ تے پرے دا تصور موجود نہ ہووے۔ **(اردو کمپوزیشن از غلام جیلانی مخدوم 113)(ترجمہ)**

vi۔ فعل ماضی مطلق اوفعل ہے جنیں وچ محض بک فعل دے گزریئے ہوئے زمانے وچ واقع تھیون دی خبر ملے۔

(قواعد اردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 125)(ترجمہ)

vii۔ گزریئل وقت دا نمائندہ ماضی اکھیندے۔ تے جے کر فعل دے ذریعے گزریئل وقت دا اظہار کرنا ہووے۔ تے نال ای زمانی فاصلے دا تعین کرن دی مقصود نہ ہووے تاں وت جملے وچ اہمہ مقصد کیتے استعمال تھیون آلے فعل دی ہیئت ''ماضی مطلق'' اکھیندی ہے۔ **(نئی اردو قواعد از عصمت جاوید 93)(ترجمہ)**

اُتے ڈتیئں کہیں مختلف دانشوریں دیں تعریفیں کن ماضی مطلق دی تعریف کجھ ایں بندی ہے۔

''او فعل جنیں وچ کہیں کم دا کرن تھیون تے سہن گزرے ہوئے مطلق (ازاد، بالکل قطعی) یا مجمل (مبہم، کول مول) یا مختصر زمانے وچ پاتا ونجے۔ ڈو جھے لفظیں وچ اہمہ گزریئے وقت دا اظہار زمانی فاصلے دے بغیر (یعنی نیڑے۔ تے پرے دے تصور

توں پاک یا لہہ کن اے ظاہر نہ تھیوے جو کم نیڑے دے زمانے ءِچ تھیندے یا پرے دے زمانے ءِچ) تھیوے فعل ماضی مطلق سڈیندے''۔

فعل ماضی مطلق معروف بنانون دے قاعدے: سرائیکی مصادر کئی ونکیں دے ہن۔ لہہ گالھوں انھیں مصادر کن اردو تے فارسی واانگوں فعل ماضی مطلق بنا نون دا کئی ہک قاعدہ وضع نھیں کیتا و نج سگدا بلکہ سرائیکی مصادر کوں مختلف گروہیں ءِچ ونڈ کریں فعل ماضی مطلق بنا نون دے قاعدے گھڑیندے ویندن جہڑے جو کجھ ایں ہن۔

قاعدہ نمبر 1: سرائیکی مصادر کن عام طور تے ماضی مطلق معروف بنا نون سانگے کہیں وی مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دے اگوں '' یا''(یائے خفی الصوت ''ی'' +الف)داوددھارا کر ڈیون نال فعل ماضی مطلق معروف ہن ویندے۔ مثال دے طور تے آون کنوں آیا۔ مارن کنوں ماریا، ترن کنوں تریا، کھلن کنوں کھلیا، وٹن کنوں وٹیا، وسمن کنوں وسمیا، سنبھلن کنوں سنبھلیا۔ تے وچھڑن کنوں وچھڑیا۔

قاعدہ نمبر 2: جے کر کہیں مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دا چھیکڑی حرف ''ہ'' یا ''س'' ہووے تاں وت اُوندی لہہ چھیکڑی ''ہ'' یا ''س'' کوں حذف کر کے باقی دے اگوں ''ٹھا، دھایا تھا'' داوددھارا کر ڈیون نال فعل ماضی مطلق معروف ہن ویندے۔ مثال دے طور تے:

مصدر	مصدری مادہ	ماضی مطلق	مصدر	مصدری مادہ	ماضی مطلق	مصدر	مصدری مادہ	ماضی مطلق
بہن	بہہ	بیٹھا	پہن	پہہ	بیٹھا	ڈھہن	ڈھہہ	ڈھٹھا
دھروہن	دھروہ	دھروٹھا	ڈھوہن	ڈھوہ	ڈھوٹھا	کوہن	کوہ	کُٹھا
پیہن	پیہہ	پینٹھا	گہن	گہہ	گھاٹھا	مُسن	مُس	مُٹھا
کسن	کس	کٹھا	وسن	وس	وُٹھا	رُسن	رُس	رُٹھا
ڈوہن	ڈوہ	ڈوھا	پھسن	پھس	پھتھا	کھسن	کھس	کھتھا
چھہن	چھہہ	چھتھا	پھاسن	پھاس	پھاتھا	لہن	لہہ	لتھا

اے گالھ یاد رکھن آئی ءِ جو بعض مصادر جنھیں دے مصدری مادے دی چھیکڑ ءِچ ''ہ، یا، س'' آندی ءِ لہہ قاعدے کن مستثنیٰ ہوندن۔

قاعدہ نمبر 3: جنیں مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دا چھیکڑی حرف، حروف علت (ا، و، ی) وچوں کئی ہک آونجے یا ''ں'' (نون غنہ) ہووے تاں وت اُونہہ چھیکڑی حرف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں ''تا'' داوددھارا کر ڈیون نال فعل ماضی مطلق معروف ہن ویندے۔ پر بعض مصادر لہہ قاعدے کن مستثنیٰ وی ہوندن۔ مثال دے طور تے۔

مصدر	مصدری مادہ	ماضی مطلق	مصدر	مصدری مادہ	ماضی مطلق	مصدر	مصدری مادہ	ماضی مطلق
پاون	پا	پاتا	چاون	چا	چاتا	دھانون	دھاں	دھانتا
پیون	پی	پیتا	سیون	سی	سیتا	جوون	جو	جُتا

دھوون	دھو	دھوتا	ڈیون	ڈے	ڈتا	پوون	پو	پوتا
جاݨ	جان	جاتا	سجاݨ	سجان	سجاتا	چاون	چا	چاتا

قاعدہ نمبر 4: بعض مصادر مجہول دے مصدری مادے (فعل امر) دے پہلے حرف تہجی دے اگوں "دھا" داودھارا کر ڈیون نال ماضی مطلق معروف ہنڈ ویندے پر کجھ مصادر اہمہ قاعدے کن متثنیٰ وی ہوندن۔ مثال دے طور تے

لبھیجݨ	لبھ	لدھا	ڈوہیجݨ	ڈوہ	ڈدھا	رنھیجݨ	رنھ	ردھا
رجھیجݨ	رُجھ	رُدھا	گھنیجݨ	گھن	گھدھایا گھدا	بدھیجݨ	بدھ	بدھا

قاعدہ نمبر 5: بعض سرائیکی مصادر تہجیں وی ہن جنھیں کنوں فعل ماضی مطلق معروف بے قاعدہ ہُندے۔ مثال دے طور تے روون کن رُنا، مرن کن مویا، کرݨ کن کیتا، کھاوݨ کن کھادھا، وجݨ کن گیا، وہݨ کن ہُڑھا، نکلݨ کن نکلیا، وکاوݨ کن وِکایا، آݨ کن آندا، بھاوݨ کن بھایا، کماوݨ کن کمایا یا کمایا وغیرہ وغیرہ۔

فعل ماضی مطلق معروف دی گردان مصادر لازم کنوں:

قاعدہ نمبر 1: اُتے ڈتے گئے مختلف قاعدیں نال بݨائی گئی ماضی مطلق معروف دے چھیکڑی "الف" کوں حذف کر کے باقی دے اگوں تلے ڈتے گئے قاعدے دے مطابق ضمائر منفصل تے ضمائر متصل کیتے وکھو وکھو دھارا کیتا ویندے۔ ایویں ای مونث تے مذکر کیتے وی انجوانج ودھارا کر کے فعل ماضی مطلق معروف دی گردان کیتی ویندی ہے۔ اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو ضمائر منفصل نال گردان کریندیں ہوئیں غائب، حاضر متکلم دیاں، فاعلی ضمیراں (شخصی ضمیراں) وی نال نال رہیاں ویندیں جڈاں جو ضمائر متصل نال اے ضمیراں استعمال نھیں کیتیاں ویندیاں۔

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	الف	ئے	الف	ئے	الف	ئے
منفصل	منفی	مذکر	نھیں الف	نھیں ئے	نھیں الف	نھیں ئے	نھیں الف	نھیں ئے
منفصل	مثبت	مونث	ی	یاں/اں	ی	یاں/اں	ی	یاں/ای
منفصل	منفی	مونث	نھیں ی	نھیں یاں/اں	نھیں ی	نھیں یاں/اں	نھیں ی	نھیں یاں/اں
متصل	مثبت	مذکر	الف	ئے	یوں/اوں	یوہے/ایوے	نیم/ایوی	یوسے/اوسے
متصل	منفی	مذکر	نھیں الف	نھیں ئے	نوھیں الف	نوھے ئے	نھم الف/ نھیں الف	نسے ئے
متصل	مثبت	مونث	ی	یاں/اں	یوں/اوں	یوہے/اوے	نیم/ایوی/ام	یوسے/اوسے
متصل	منفی	مونث	نھیں ی	نھیں یاں/اں	نوھیں ی	نوھے یاں/اں	نھم ی/ نھیں ی	نسے یاں/اں

دُرکنی تے روون مصدر کنوں گردان:

منفصل	مثبت	مذکر	اودرکیا	اودرگئے	توں درکیا	تساں درگئے	میں درکیا	اساں درگئے
منفصل	مثبت	مذکر	اوُرُناں	اوُرُنے	توں رُناں	تُساں رُنے	میں رُناں	اساں رُنے
منفصل	منفی	مذکر	اوُنھیں دُرکیا	اوُنھیں درگئے	توں نھیں /نوھیں درکیا	تساں نھیں/ نوھے درگئے	میں نھیں/ نُھی درکیا	اساں نھیں/نسے درگئے
منفصل	منفی	مذکر	اوُنھیں رُناں	اوُنھیں رُنے	توں نھیں /نوھیں رُناں	تساں نھیں/نوھے رُنے	میں نھیں/ نُھی رُناں	اساں نھیں/نسے رُنے
منفصل	مثبت	موئث	اوُدرکی	اودرکیاں	توں درکی	تساں درکیاں	میں درکی	اساں درکیاں
منفصل		موئث	اوُرُنی	اوُرُنیاں	توں رُنی	تساں رُنیاں	میں رُنی	اساں رُنیاں
منفصل	منفی	موئث	اوُنھیں دُرکی	اوُنھیں درکیاں	توں نھیں/ نوھیں درکی	تساں نھیں/نوھے درکیاں	میں نھیں/ نُھی درکی	اساں نھیں/نسے درکیاں
منفصل	منفی	موئث	اوُنھیں رُنی	اوُنھیں رنیاں	توں نھیں /نوھیں رُنی	تساں نھیں/نھوے رنیاں	میں نھیں/ نُھی رُنی	اساں نیں/نسے رنیاں
متصل	مثبت	مذکر	درکیا	درکیے	دَرکیوں	درکیوہے/درکیوے	درکیُم/درکیومی	درکیوسے
متصل	مثبت	مذکر	ناں	رُنے	رنوں	رنوہے/رنوے	رنم/رنومی	رُنیوسے
متصل	منفی	مذکر	نھیں درکیا	نھیں/نُھی درکیے	نوھیں درکیا	نوھے درکیے	نھم درکیا/نُھی درکیا	نسے درکیے
متصل	منفی	مذکر	نھیں رُناں	نھیں/نُھی رُنے	نوھیں رُناں	نوھے رُنے	نھم/نُھی ناں	نسے رُنے
متصل	مثبت	موئث	دُرکی	درکیاں	درکیوں	درکیوہے/درکیوے	درکیم/درکیومی	درکیوسے
متصل	مثبت	موئث	رُنی	رُنیاں	رُنوں	رنوہے/رنوے	رنم/رُنومی	رُنیوسے
متصل	منفی	موئث	نھیں رُنی	نھیں/نُھی رُنیاں	نوھیں رُنی	نوھے رُنیاں	نھم رُنی/نُھی رنی	نسے رنیاں

متصل	منفی	مونث	نہیں درکی	نہیں/نہیں درکیاں	نوہیں درکی	نوھے درکیاں	نھم درکی/نھی درکی	نسے درکیاں

فعل ماضی مطلق معروف دی گردان مصادر متعدی کنوں:

قاعدہ نمبر 2: کہیں وی متعدی مصدر کنوں اُتے ڈتے گئے قاعدئیں دے مطابق فعل ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کر ئیں اُونہہ کن پہلوں غائب، حاضر تے متکلم دیاں صیغے وار فاعلی (شخصی) ضمیراں گنڈھ کر ئیں گردان کیتی ویندی ہے۔ ڈو جھے اوظلیں وچ ڈتے گئے اصل مصدر متعدی کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تاں مستقل رہندے جڈاں جو اونہہ کن پہلوں آون آلیاں غائب، حاضر متکلم ذیاں فاعلی ضمیراں صیغہ وار تبدیل تھیندیاں رہ ویندئیں۔ ہئی اے گالھ جو مصدر متعدی کن فعل ماضی مطلق معروف دی گردان مذکر تے مونث کیتے انجوانج نھیں ہوندی۔ ضمیر منفصل دی منفی گردان کیتے ضمیر شخصی تے فعل ماضی مطلق معروف دے صیغہ واحد غائب مذکر دے وچکارلوظ "نھیں" داو دھارا کیتا ویندے۔ ایویں ای ضمیر متصل نال فعل ماضی مطلق معروف دی مثبت تے منفی گردان سانگے تلے ڈتے گئے خاکے دے مطابق اوظلیں داو دھارا کیتا ویندے۔ اے یاد رہوے جو منفی گردان کیتے ماضی مطلق معروف دے صیغے واحد غائب مذکر کن پہلوں تلے ڈتے ہوئے اوظلیں داو دھارا کیتا ویندے۔

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر مونث	س	نیں/انے	واوہی/اُی	وہے/اوے/انے	م/اوی	وے
متصل	منفی	مذکر مونث	نس/انوھیں	نھیں	نوھی	نوھے	نھم/نھمیں	نسے

مصادر متعدی لکھنی/اتے ڈیون کن گردان:

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر/مونث	اونہہ لکھیا	انھیں/انھاں لکھیا	تیئں لکھیا	تساں لکھیا	میں لکھیا	اساں لکھیا
ضمیر منفصل	مثبت	مذکر/مونث	اونہہ ڈتا	انھیں/انھاں ڈتا	تیئں ڈتا	تساں ڈتا	میں ڈتا	اساں ڈتا
ضمیر منفصل	منفی	مذکر/مونث	اونہہ نھیں لکھیا	انھیں/انھاں نھیں لکھیا	تیئں نھیں لکھیا	تساں نھیں لکھیا	میں نھیں لکھیا	اساں نھیں لکھیا
ضمیر منفصل	منفی	مذکر/مونث	اونہہ نھیں ڈتا	انھیں/انھاں نھیں ڈتا	تیئں نھیں ڈتا	تساں نھیں ڈتا	میں نھیں ڈتا	اساں نھیں ڈتا
ضمیر متصل	مثبت	مذکر/مونث	لکھیئس	لکھیو نے	لکھئی / لکھیو/لکھیوہی	لکھیو ہے / لکھیووے	لکھیئم / لکھیومی	لکھیو سے

مصدر متعدی ڈیون کن گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر تے مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر تے مونث	ڈتس	ڈتو نیں	ڈتئی	ڈتو ہے/ڈتو وے	ڈتم/ڈتو می	ڈتو سے
					ڈتو ہی	ڈتو نے		

متصل	منفی	مذکر تے موئث	نہس ڈتا/نوھس ڈتا	گھیں ڈتا	توھی ڈتا	نوھے ڈتا	مُھیں ڈتا/ مُھم ڈتا	نسے ڈتا

فعل ماضی مطلق معروف دی گردان مصادر متعدی المتعدی کنوں:

قاعدہ نمبر 3: فعل ماضی مطلق دی گردان مصادر متعدی المتعدی کنوں قاعدہ نمبر ۲ دے مطابق کیتی ویندی ہے متعدی مصادر کن مصادر متعدی المتعدی ڈا نون دے قاعدے "مصدر دے بیان" دی جز نمبر 10 ہیٹھ ڈیکھو۔

متعدی المتعدی مصادر لکھاون / لکھواون تے ڈاون کنوں گردان:

ضمیر منفصل	مذکر تے موئث	اونہہ لکھایا/ لکھوایا	انھیں لکھایا/ لکھوایا	تیئیں لکھایا/ لکھوایا	ٹساں لکھایا/ لکھوایا	میں لکھایا/ لکھوایا	اساں لکھایا/ لکھوایا
ضمیر منفصل	مذکر تے موئث	اونہہ ڈوایا	انھیں ڈوایا	تیئیں ڈوایا	تساں ڈوایا	میں ڈوایا	اساں ڈوایا
ضمیر منفصل	مذکر تے موئث	اونہہ نھیں لکھایا / لکھوایا	انھیں نھیں لکھایا/ لکھوایا	تیئیں نھیں لکھایا/ لکھوایا	تساں نھیں لکھایا / لکھوایا	میں نھیں لکھایا/ لکھوایا	اساں نھیں لکھایا/ لکھوایا
	منفی	مذکر تے موئث	اونہہ نھیں ڈوایا	انھیں نھیں ڈوایا	تیئیں نھیں ڈوایا	تساں نھیں ڈوایا	میں نھیں ڈوایا	اساں نھیں ڈوایا
متصل	مثبت	مذکر تے موئث	لکھوایئس	لکھوایونیں	لکھوایو / لکھوایوئی	لکھوایونے/ لکھوایوے	لکھوایئم لکھوایوی	لکھوایو سے
متصل	مثبت	مذکر تے موئث	ڈوایئس	ڈوایونیں	ڈوایو /ڈوایوئی	ڈوایونے/ ڈوایوے	ڈوایئم/ڈوایوی	ڈوایو سے
متصل	منفی	مذکر تے موئث	نہس/نسی/نوھس لکھایا/ لکھوایا	گھیں لکھایا/ لکھوایا	توھی لکھایا/ لکھوایا	نوھے لکھایا/ لکھوایا	مُھم/ مُھیں لکھایا/ لکھوایا	نسے لکھایا/ لکھوایا
متصل	منفی	مذکر تے موئث	نہس نسی/ نوھس لکھایا/ لکھوایا	گھیں لکھوایا/ لکھایا	توھی لکھوایا / لکھایا	نوھے لکھوایا/ لکھایا	مُھیں/مُھم لکھوایا/ لکھایا	نسے لکھوایا/ لکھایا
متصل	منفی	مذکر تے موئث	نہس/نسی/ڈوایا	گھیں ڈوایا	توھی ڈوایا	نوھے ڈوایا	مُھم/ ڈوایا	نسے ڈوایا

فعل ماضی مطلق مجہول دی مصادر متعدی کنوں گردان:

قاعدہ نمبر 4: فعل ماضی مطلق مجہول دی گردان صرف متعدی مصادر کن ای کیتی ونج سگدی ہے۔ ایندے ڈاون دا قاعدہ کجھ ایں ہے جو اصل مصدر (جیندی گردان کرن مقصود ہو) کن ماضی مطلق معروف داصیغہ واحد غائب مذکر گھن کرئیں اُوندے اگوں ونجن مصدر کن دی ماضی مطلق معروف داصیغہ واحد غائب مذکر (جیہو اجو گیا بندے) گنڈھ ڈیون نال فعل ماضی مطلق مجہول داصیغہ واحد غائب مذکر

بنی ویندے۔گردان کرن سانگے اُتے ڈتا گیا قاعدہ نمبر اورمیاں ویندے۔ایہہ قاعدے دے مطابق مذکر تے مونث دی گردان انجوانج کیتی ویندی ہو۔گردان کیتے قاعدہ نمبر ادا خاکہ آپنے سامنے رکھو۔

متعدی مصدر مارن کنوں گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اومارِیا گیا	اومارِیے گئے	توں مارِیا گیا	تساں مارِیے گئے	میں مارِیا گیا	اساں مارِیے گئے
منفصل	مثبت	مونث	اومارِی گئی	اومارِیاں گیاں	توں مارِی گئی	تساں مارِیاں گیاں	میں مارِی گئی	اساں مارِیاں گیاں
منفصل	منفی	مذکر	اومارِیا نھیں گیا	اومارِیے نھیں گئے	توں مارِیا نھیں کیا	تساں مارِیے نھیں گئے	میں مارِیا نھیں گیا	اساں مارِیے نھیں/ نسے گئے
منفصل	منفی	مونث	اومارِی نھیں گئی	اومارِیاں نھیں گیاں	توں مارِی نھیں گئی	تساں مارِیاں نھیں گیاں	میں مارِی نھیں گئی	اساں مارِیاں نھیں گیاں
متصل	مثبت	مذکر	مارِیا گیئس	مارِے گیونیں	مارِیا گیوں	مارِیے گیو ہے	مارِیا گیاں	مارِیے گیو سے
متصل	مثبت	-	-	-	-	مارِیے گیوے	مارِیا گیئم/ مارِیا گیوی	-
متصل	مثبت	مونث	مارِی گیئس	مارِیاں گیونیں	مارِی گیوں	مارِیاں گیونیں	مارِی گیئم	مارِیاں گیو سے
متصل	مثبت	-	-	-	مارِی گیویں	مارِیاں گیوے/ گیو ہے	مارِی گیوی	-
متصل	منفی	مذکر	مارِیا نہ گیئس	مارِیے نہ گیونیں	مارِیا نہ گیوں	مارِے نہ گیو ہے	مارِیا نہ گیئم	مارِیے نہ گیو سے
متصل	منفی	-	مارِیا نہ نسی گیا	مارِیے نھسن گئے	مارِیا نھویں گیا	مارِیے نوھے گئے	مارِیا نھم گیا	مارِیے نسے گئے
متصل	منفی	-	مارِیا نہ ہوس گیا	-	-	-	مارِیا نھیں گیا	-
متصل	منفی	مونث	مارِی نہ گیئس	مارِیاں نہ گیونیں	مارِی نہ گیوں	مارِیاں نہ گیو ہے	مارِی نہ گیئم	مارِیاں نہ گیو سے

متصل	منفی	مونث	ماری نہ گئی	ماریاں نہ گئیں	ماری نہ گیوے	ماریاں نہ گیوں	ماری نہ گیوی	ماریاں نہ گئیاں
متصل	منفی	مونث	ماری نہ ہس گئی	ماریاں نہ ہئیں گئیاں	ماریاں نوہے گئیاں	-	ماری نہ ہم گئی ماری نہ ہی گئی	-

فعل ماضی مطلق مجہول دی مصادر مجہول کنوں گردان:

قاعدہ نمبر 5: مصادر مجہول جہڑے جو مصادر معروف دی چھیکوی ''ن'' ہٹاوݨ دے بعد باقی دے اگوں ''یجݨ'' گنڈھ کریں بݨائے ویندن (جیویں جوکھاوݨ کن کھویجݨ، لکھݨ کن لکھیجݨ۔ تے پڑھݨ کن پڑھیجݨ وغیرہ) کن فعل ماضی مطلق مجہول بݨاوݨ دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ مصدر مجہول دی چھیکوی ''ن'' حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں ویجݨ مصدر کن بݨائی گئی ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر ''کیا'' گنڈھ ڈیوݨ نال ماضی مطلق مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے جیویں جوکھویجݨ کن کھوتیج گیا۔ لکھیجݨ کن لکھیج گیا۔ تے پڑھیجݨ کن پڑھیج گیا وغیرہ وغیرہ۔ مصادر مجہول کن ماضی مطلق مجہول بݨاوݨ دا ڈوجھا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ مصادر مجہول دے چھیکوی ''یجݨ'' کوں حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں ''گیا'' گنڈھ ڈیوݨ نال ماضی مطلق مجہول بݨ ویندی ہِ۔ جیویں جوکھویجݨ کن کھویا گیا۔ لکھیجݨ کن لکھیا گیا۔ تے پڑھیجݨ کن پڑھیا گیا وغیرہ۔

مصدر مجہول مرجیجݨ کنوں گردان نمبر 1:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اومریج گیا	اومریج گئے	توں مریج گیا	تساں مریج گئے	میں مریج گیا	اساں مریج گئے
منفصل	منفی	مذکر	اونہیں مریج گیا	اونہیں مریج گئے	توں نہیں مریج گیا	تساں نہیں مریج گئے	میں نہیں مریج گیا	اساں نہیں مریج گئے
منفصل	مثبت	مونث	اومریج گئی	اومریج گئیاں	توں مریج گئی	تساں مریج گئیاں	میں مریج گئی	اساں مریج گئیاں
منفصل	منفی	مونث	اومریج نہیں گئی	اومریج نہیں گئیاں	توں مریج نہیں گئی	تساں مریج نہیں گئیاں	میں مریج نہیں گئی	اساں مریج نہیں گئیاں
متصل	مثبت	مذکر	مریج گیئس	مریج گیئں	مریج گیوں	مریج گیوہے / گیوے	مریج گیم / گیوی	مریج گیوے
متصل	منفی	مذکر	مریج نہ گیئس	مریج نہ گیئں	مریج نہ گیوں	مریج نہ گیوہے / گیوے	مریج نہ گیم	مریج نہ گیوے

متصل	منفی	مذکر	مریج نہس گیا	-	مریج نھویں گیا	مریج نوھے گئے	مریج نہ گیوی	مریج نہسے گئے
متصل	منفی	مذکر	مریج نوھس گیا	-	-	-	مریج نھم/نھمیں گیا	-
متصل	مثبت	مونث	مریج گیئس	مریج گئن	مریج گیوں	مریج گیو ہے/گیووے	مریج گیم/گیوی	مریج گیو سے
متصل	منفی	مونث	مریج نہ گیئس	مریج نھمن گیاں	مریج نہ گیوں	مریج نہ گیو ہے	مریج نہ گئم	مریج نہ گیو سے
متصل	منفی	مونث	مریج نہس گئی	-	مریج نھویں گئی	مریج نہ گیووے	مریج نہ گیوی	مریج نہسے گیاں
متصل	مثبتی	مونث	مریج نوھس گئی	-	-	مریج نوھے گیاں	مریج نھم گئی	-

مصدر مجہول مرجح کنوں گردان نمبر 2:

منفصل	مثبت	مذکر	اومری گیا	اومری گئے	توں مری گیا	تساں مری گئے	میں مری گیا	اساں مری گئے
منفصل	منفی	مذکر	اومری نھیں گیا	اومری نھیں گئے	توں مری نھیں گیا	تساں مری نھیں گئے	میں مری نھیں گیا	اساں مری نھیں گئے
منفصل	مثبت	مونث	اومری گئی	اومری گیاں	توں مری گئی	تساں مری گیاں	میں مری گئی	اساں مری گیاں
منفصل	منفی	مونث	اومری نھیں گئی	اومری نھیں گیاں	توں مری نھیں گئی	تساں مری نھیں گیاں	میں مری نھیں گئی	اساں مری نھیں گیاں
متصل	مثبت	مذکر	مری گیئس	مری گئن	مری گیوں	مری گیو ہے/گیووے	مری گیم/گیوی	مری گیو سے
متصل	منفی	مذکر	مری نہ گیئس	مری نھمن گئے	مری نہ گیوں	مری نہ گیو ہے	مری نہ گئم	مری نہ گیو سے
متصل	منفی	مذکر	مری نہس/نھی گیا		مری نھویں گیا	مری نہ گیووے	مری نہ گیوی	مری نہسے گئے
متصل	منفی	مذکر	مری نوھس گیا			مری نوھے گئے	مری نھمیں گیا	
متصل	منفی	مونث	مری نہ گیئس	مری نھمن گیاں	مری نہ گیوں	مری نہ گیو ہے	مری نہ گیم/گیوی	مری نہ گیو سے
متصل	منفی	مونث	مری نہس/نھی گئی		مری نھویں گئی	مری نہ گیووے	مری نھم گئی	مری نہسے گیاں
متصل	منفی	مونث	مری نوھس گئی			مری نوھے گیاں	مری نھمیں گئی	

ب ـــــ فعل ماضی قریب (یا فعل حال تمام)

تعریف:

1۔ اوہو فعل جنئیں کنوں کہیں کم دا کرن تھیون یا سہنی نیڑے دے گزرئے ہوئے زمانے ءِچ پاتا ونجے فعل ماضی قریب یا فعل حال تمام اکھیندے۔ **(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 143)**

2۔ میں لکھنے، تئیں ڈٹھے، اُونہہ کھادے، انھیں افعال کن ظاہر تھیندے جو لکھن، ڈٹھن یا ڈسن۔ تے کھاون دا کم تازہ تازہ تھئے۔ ہُس اوہو فعل جہڑا جو کہیں کم دے پورے تھی و نجن دے معنی ڈکھاوے فعل ماضی قریب اکھیندے۔

(سندھی دیا کرن از مرزا قلیچ بیگ 46)(ترجمہ)

3۔ اوہو زمانہ جنئیں کن قریب گذریل عرصے ءِچ کہیں کم دے پورے تھیون دی سُدھ پووے فعل ماضی قریب اکھیندے۔

(سندھی بولی جو صرف تے نحو از واحد بخش شیخ 352)(ترجمہ)

4۔ اوہو زمانہ جہڑا اے ڈکھاوے جو گزرو نجن آلا کم قریب یعنی نیڑے دے وقت ءِچ پوری تھئی ہوئی حالت ءِچ پاتا ویندے۔ یعنی جہڑا کم اگیں شروع تھیا ہا پر اوہو ہُنئیں ہُنئیں پورا تھی چکے۔

(وڈو سندھی دیا کرن از بھیرو مل مہر چند اڈوانی 133)(ترجمہ)

5۔ ماضی قریب وہ فعل ہے جس سے ایسا گزرا ہوا زمانہ ذہن نشین ہو جس میں قریب کی پابندی ہو۔

(بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر سہیل عباس بلوچ 120)

اُتے ڈتیں کئیں مختلف دانشوریں دیں تعریفیں کن فعل ماضی قریب دی تعریف کجھ ایں ہندی ءِچ۔ ''اوہو فعل جنئیں کن کہیں کم دا کرن تھیون یا سہنی نیڑے دے گزریئے ہوئے زمانے ءِچ پاتا ونجے۔ ڈو جھے لوظیں ءِچ ایں وی آکھ سگدے ہیں جو جہڑا کم اگیں شروع تھیا ہا پر اوہُنئیں ہُنئیں (تازہ تازہ) پورا تھی چکے فعل ماضی قریب یا فعل حال تمام اکھیندے''۔

فعل ماضی قریب یا فعل حال تمام ہٹاون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: مصادر لازم کنوں فعل ماضی قریب معروف ہٹاون سانگے فعل ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب مذکر گھن کر ئیں اُومدے چھیکوی ''الف'' یا ''یا'' کوں ہٹا کر ئیں تلے ڈتے گئے خاکے دے مطابق دوھارا کر کے ماضی قریب معروف دی گردان کریسوں۔ مونث تے مذکر دی گردان انجواں تھیندی ءِ۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	الف ہے / اے	ے ہن / ان	الف / ایں	ے ہو	الف ہاں / اں	ے ہیں
منفصل	منفی	مذکر	نھیں الف	نھیں ے	نھیں اں	نھیں ے	نھیں اں	نھیں ے
منفصل	مثبت	مونث	ی ہے / ای	اں ہن / ائین	ی ہیں / ای	اں ہو / اں	ی ہاں / ای	اں ہیں / اں

منفصل	منفی	مونث	نھیں ی	نھیں اں	نھیں ی	نھیں اں	نھیں ی	نھیں اں
متصل	مثبت	مذکر	ے	ن	دں	و، ے، و ے	م	وں/ ے ے
متصل	منفی	مذکر	نھیں الف	نھوئیں	نھوئیں الف	نھو/نوھے ے	نھم/نھیں الف	نے ے
متصل	مثبت	مونث	ی	ئیں	وں	ئیں، و ے، و	م	وں، ئیں ے
متصل	منفی	مونث	نھیں ی	نھوئیں	نھوئیں ی	نھو/نوھےاں	نھم/نھیں ی	نے اں

مصدر لازم سمن کتوں گردان:

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر	اوہُنا ہے/اوہُنے	اوہُنے بن/او ہُنتن	توں ستا ہیں/توں ہُنوں/ستیں/ستا ہوئیں	تساں ہُنے ہو/تساں ہُنے/ستے وے	میں ہُناہاں/میں ہُناں/ستا ہیں	اساں ہُنے ہیں/ اساں ہُنے/اساں ستے ہے
ضمیر منفصل	منفی	مذکر	اونھیں ہُنا	اونھیں ہُنے/ نھوئیں ستے	توں نھیں ہُنا/ نوھیں ستا	تساں نھیں ہُنے/ نوھے ستے	میں نھیں ہُنا/ مُھی ہُنا	اساں نھیں ہُنے/ نے ستے
ضمیر منفصل	مثبت	مونث	اوہُتی ہے/اوہُتی	اوہُتیاں بن/او ہُتیاں	توں ہُتی ہیں/توں ہُتی ہوئیں	تساں ہُتیاں ہو/تساں ہُتیاں/ ہُتیاں وے	میں ہُتی ہاں/اس ہُتی/ہُتی ہیں	اساں ہُتیاں ہیں/اساں ہُتیاں/ ہُتیاں ہے
ضمیر منفصل	منفی	مونث	اونھیں ہُتی	اونھیں ہُتیاں/ نھوئیں ہُتیاں	توں نھیں ہُتی/ نوھیں ہُتی	تساں نھیں ہُتیاں/ نوھے ہُتیاں	میں نھیں ہُتی/ مُھی ہُتی	اساں نھیں ہُتیاں/ نے ہُتیں
متصل	مثبت	مذکر	ہُنے	ہُتن	ہُنوں/ہُتیں	ہُنو، ہُنے وے	ہُنم/ستو میں	ہُنو ے
متصل	منفی	مذکر	نھیں ہُنا	نھوئیں ہُنا	نوھے ہُنے	نھم/نھیں ہُنا	نھوئیں/ہُتن ستے	نے ہُنے
متصل	مثبت	مونث	ہُتی	ستئیں	ہُنوں/ہُتیں	ہُنو/ہُنے وے	ہُتم	ہُنوں/ستیں ے
متصل	منفی	مونث	نھیں ہُتی	نھوئیں ہُتی	نوھے ہُتیاں	نھو/نوھے ہُتیاں	نھم/نھیں ہُتی	نے ہُتیاں

فعل ماضی قریب معروف دی مصادر متعدی کتوں گردان:

قاعدہ نمبر 2: جے کر مصدر متعدی ہووے تاں وت ماضی قریب معروف بناون سانگے اُونہہ مصدر کن ہٹ آلے ماضی مطلق معروف دے صیغہ واحد غائب مذکر دے چھیکڑی الف کوں ''ے'' نال بدل ڈتا ونجے تاں او ماضی قریب معروف دا صیغ واحد غائب مذکر بن ویندے۔ گردان کریندئیں ہوئیں ضمیر منفصل دی ہر حالت نال ماضی قریب معروف دے صیغ واحد غائب مذکر آلی حالت برقرار رہندی ہے (اُوندے وچ کئی تبدیلی واقع نھیں تھیندی) پر ضمیر متصل کیتے ڈتے ہوئے مصدر (جنہیں کن ماضی قریب معروف بناون

مقصود ہووے) کن ماضی مطلق معروف بنا کریں اُوندے صیغہ واحد غائب مذکر دے چھیکوی الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں تلے ڈتے خاکے دے مطابق و دھارا کیتا ویندے۔ ضمیر متصل دے گاندھے دی ڈوجھی صورت اے وی ہے جو ماضی مطلق معروف دے صیغہ واحد غائب مذکر دے اگوں تلے ڈتے گئے خاکے دے مطابق لوظیں داو دھارا کیتا ویندے۔ نفی بناون سانگے خاکے ءِچ ڈتے ہوئے لوظ ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب مذکر کن پہلوں گنڈھ ڈتے ویندن۔ اے گالھ یاد رکھنی آلی ءِ جو مصدر متعدی کن ماضی قریب معروف دی گردان کریندئیں ہوئیں مذکر تے مونث دے صیغے وکھو وکھ نہیں ہوندے۔

خاکہ:

ضمیر	صورت	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	پہلی صورت مثبت	ئیس	ے نیں	ئی او/اوئی	ے وے	یئم	ے سے
	پہلی صورت مونث	ئس	نھنیں	نھوی	نوھے	نھم/نھمی	نسے
	ڈوجھی صورت	ءِس	ہنئیں	ہوَی	ہوَے	ہمی	ءِسے
	منفی	نئس/نسی	نھنیں	نھوی	نوھے	نھمی/نھم	نسے

مصدر متعدی مارن کنوں گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	اُونہہ ماریئے	انھیں/انھاں ماریئے	تئیں ماریئے	تساں ماریئے	میں ماریئے	اساں ماریئے
متصل	منفی	مذکر	اونہہ نھیں ماریا	انھیں/انھاں نھیں ماریا	تئیں نھیں ماریا	تساں نھیں ماریا	میں نھیں ماریا	اساں نھیں ماریا
متصل	مثبت	مذکر	ماریئس	ماریئے نیں	ماریو/ماریوئی	ماریوے	ماریئم	ماریوسے
متصل	مثبت	مذکر	ماریا ءِس	ماریا ہنئیں	ماریا ہوَی	ماریا ہوے	ماریا ہمی/ہم	ماریا ءِسے
متصل	منفی	مذکر	نئس/نسی ماریا	نھنیں ماریا	نوھی ماریا	نوھے ماریا	نھم/نھمی ماریا	نسے ماریا

فعل ماضی قریب معروف دی مصادر متعدی المعدی کنوں گردان:

قاعدہ نمبر 3: سب توں پہلے مصادر لازم یا مصادر متعدی کنوں ''مصدر دے بیان'' دی جز نمبر 10 ءِچ ڈتے گئے قاعدے دے مطابق مصادر متعدی المعدی بنائے ویندن۔ تے وت فعل ماضی قریب معروف دی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق کیتی ویندی ءِ۔

مصادر متعدی المعدی لکھاون / لکھواون کنوں گردان:

ضمیر متصل	مثبت	مذکر مونث	اونہہ لکھیئے	انھاں لکھیئے	تئیں لکھیئے	تساں لکھیئے	میں لکھیئے	اساں لکھیئے

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر/مونث	اوہنہ نکھوائے	اٹھاں نکھوائے	تئیں نکھوائے	تساں نکھوائے	میں نکھوائے	اساں نکھوائے
ضمیر منفصل	منفی	مذکر/مونث	اُوہنہ نہیں نکھایا	اٹھاں نہیں نکھایا	تئیں نہیں نکھایا	تساں نہیں نکھایا	میں نہیں نکھایا	اساں نہیں نکھایا
ضمیر منفصل	منفی	مذکر/مونث	اوہنہ نہیں نکھوایا	اٹھاں نہیں نکھوایا	تئیں نہیں نکھوایا	تساں نہیں نکھوایا	میں نہیں نکھوایا	اساں نہیں نکھوایا
متصل	مثبت	مذکر/مونث	نکھائیس/ نکھوائیس	نکھائے نیں / نکھوائے نیں	نکھایو/ نکھوایو	نکھایو ے/ نکھوایو ے	نکھائیم نکھوائیم نکھائیسی نکھوائی	نکھایو ے / نکھوایو ے
متصل	مثبت	مذکر/مونث	نکھایا/ نکھوایا ہس	نکھایا/ نکھوایا ہنیں	نکھایا/ نکھوایا ہوی	نکھایا/ نکھوایا ہوے	نکھایا/ نکھوایا ہم/ ہمی	نکھایا/ نکھوایا ہے
متصل	منفی	مذکر/مونث	نہس/نہسی نکھایا/ نکھوایا نوھس نکھایا/ نکھوایا	نہنیں نکھایا/ نکھوایا نوھنیں نکھایا/ نکھوایا	نوھی نکھایا/ نکھوایا	نوھے نکھایا/ نکھوایا	نہھم نکھایا / نکھوایا	نے نکھایا/ نکھوایا
متصل	منفی	مذکر/مونث	نہس/نہسی نکھوایا نوھس نکھوایا	نہنیں نکھوایا	نوھی نکھوایا	نوھے نکھوایا	نہھم/ نہھمی نکھایا/ نکھوایا	نے نکھوایا

فعل ماضی قریب مجہول دی مصادر متعدی کنوں گردان:

قاعدہ نمبر 4: فعل ماضی قریب مجہول دی گردان صرف متعدی مصادر کن ای تھی سگدی ءِ۔ ایندے بناون دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ اصل مصدر متعدی کن (جیندی گردان کرن مقصود ہووے) فعل ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب مذکر گھن کر ئیں اُوندے اگوں ونجنی مصدر کن فعل ماضی قریب معروف قاعدہ نمبر ا دے مطابق بنا کر ئیں گنڈھ ڈیون نال فعل ماضی قریب مجہول بنی ویندے۔ اصل مصدر کن بنیا ہویا ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب مذکر گردان کریندئیں ہوئیں ضمیر منفصل دی ہر حالت نال آپنی اصلی شکل/ تعداد دے مطابق تبدیل کریسی جڈاں جو ونجنی مصدر کن قاعدہ نمبر ا دے مطابق ماضی قریب معروف دی گردان کیتی ویسی۔ ضمیر متصل نال گردان کرن سانگے اصل مصدر کن بنیا ہویا ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب مذکر تعدد۔تے جنس دے مطابق تبدیل تھیندا ویسی۔ جڈاں جو اُوندے اگوں ونجنی مصدر کن ماضی قریب معروف دے قاعدے نمبر ۲ دے مطابق ماضی قریب معروف بنا کر ئیں گنڈھ ڈتی ویسی۔تے وت گردان کیتی ویسی۔ اے گالھ یاد رکھنی آلی ءِ جو ماضی قریب مجہول ءِچ مذکر۔تے مونث دی گردان وکھو وکھ ہوندی ءِ۔ اٹھاں مارن مصدر متعدی کنوں ماضی قریب مجہول دی گردان کیتی ویندی ءِ۔

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اومارئیا گئے	اومارئیے گئے	توں مارئیا گئیں	تساں مارئیے گئے	میں مارئیا گئیاں	اساں مارئیے گئے

منفصل	مثبت	مذکر	اومارِیا گیا ہے	اومارِیے گئے ہِن	توں مارِیا کیا ہیں	تساں مارِیے گئے ہو	میں مارِیا گیا ہاں	اساں مارِیے گئے ہیں
منفصل	مثبت	مذکر	-	-	توں مارِیا گیا ہوویں	تساں مارِیے گئے ہوئے	میں مارِیا گیا ہوسی	اساں مارِیے گئے ہسے
منفصل	منفی	مذکر	اوٗنھیں مارِیا گیا	اوٗنھیں مارِیے گئے	توں نھیں مارِیا گیا	تساں نھیں مارِیے گئے	میں نھیں مارِیا گیا	اساں نھیں مارِیے گئے
منفصل	مثبت	مونث	اومارِی گئی	اومارِیاں گیاں	توں مارِی گئی	تساں مارِیاں گیاں	میں مارِی گئی	اساں مارِیاں گیاں
منفصل	مثبت	مونث	اومارِی گئی ہے	اومارِیاں گیاں ہِن	توں مارِی گئی ہیں	تساں مارِیاں گیاں ہو	میں مارِی گئی ہاں	اساں مارِیاں گیاں ہیں
منفصل	منفی	مونث	اوٗنھیں مارِی گئی	اوٗنھیں مارِیاں گیاں	توں نھیں مارِی گئی	تساں نھیں مارِیاں گیاں	میں نھیں مارِی گئی	اساں نھیں مارِیاں گیاں
متصل	مثبت	مذکر	مارِیا گیئس	مارِیے گھِن	مارِیا گیوں	مارِیے گئے ہو مارِیے گیو ہے	مارِیا گئیم/مارِیا گیومی	مارِیے گیو ہے مارِیے گئے ہے
	منفی	مذکر	مارِیا نہی کیا/نہس مارِیا گیا	نھوں مارِیے گئے	نھوں مارِیا گیا	نوھے مارِیے گئے	نھوں/نھی مارِیا کیا	نسے مارِیے گئے
	مثبت	مونث	مارِی گئیس	مارِیاں گئِن	مارِی گیوں	مارِیاں گیو ہے	مارِی گئیم/گیومی	مارِیاں گیو ہے
	منفی	مونث	نہس مارِی گئی	نھوں مارِیاں گیاں	نھوں مارِی گئی	نوھے مارِیاں گیاں	نھوں/نھی مارِی گئی	نسے مارِیاں گیاں

فعل ماضی قریب مجہول دی مصادر مجہول کنوں پہلی گردان:

قاعدہ نمبر 5: مصدر مجہول دی چھیکڑی "ن" ہٹا کر ئیں باقی دے اگوں ونجن مصدر کن فعل ماضی قریب مجہول دے بناون دے قاعدے نمبر 4 دے مطابق گردان کیتی ویندی ءِ۔ مثال دے طور تے مرتبجن مصدر کن ماضی قریب مجہول "مرتیج گئے" لے کھیجن کن لکھیج گئے۔ تے کہیجن کن کہیج گئے وغیرہ وغیرہ۔

اُتے ڈِتے گئے قاعدے نمبر 4 وانگوں اتھاں وی مذکر تے مونث دی گردان وکھو وکھ ہوندی ءِ۔ مرتبجن مصدر مجہول کن فعل ماضی قریب مجہول دی گردان کجھ ایں تھیسی۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوہ مریچ گئے	اوہ مریچ گئیں	توں مریچ گئیں	تساں مریچ گئے	میں مریچ گیاں	اساں مریچ گئے
منفصل	مثبت	مذکر	اوہ مریچ گیا ہے	اوہ مریچ گئے ہن	توں مریچ گیاہیں	تساں مریچ گیو ہے گئے ہو	میں مریچ گیا ہاں	اساں مریچ گئے ہیں
منفصل	مثبت	مذکر	-	-	توں مریچ گیو ویں	تساں مریچ گیو ہے / تساں مریچ گئے ہو	میں مریچ گیو می / گئیم	اساں مریچ گئے ہاں / ہیں
منفصل	منفی	مذکر	اوہ نہیں مریچ گیا	اوہ نہیں مریچ گئے	توں نہیں مریچ گیا	تساں نہیں مریچ گئے	میں نہیں مریچ گیا	اساں نہیں مریچ گئے
منفصل	مثبت	مؤنث	اوہ مریچ گئی	اوہ مریچ گئیں	توں مریچ گئیں	تساں مریچ گیاں	میں مریچ گئی	اساں مریچ گیاں
منفصل	مثبت	مؤنث	اوہ مریچ گئی ہے	اوہ مریچ گیاں ہن	توں مریچ گئی ہیں	تساں مریچ گیاں ہو	میں مریچ گئی ہاں	اساں مریچ گیاں ہیں
منفصل	مثبت	مؤنث	-	--	توں مریچ گیو ویں	تساں مریچ گیو ہے	میں مریچ گئی ہیں	اساں مریچ گیاں ہے
منفصل	مثبت	مؤنث	-	-	-	تساں مریچ گیو ہے	-	-
منفصل	منفی	مؤنث	اوہ نہیں مریچ گئی	اوہ نہیں مریچ گیاں	توں نہیں مریچ گئی	تساں نہیں مریچ گیاں	میں نہیں مریچ گئی	اساں نہیں مریچ گیاں
متصل	مثبت	مذکر ہموثث	مریچ گئیس	مریچ گئیں	مریچ گیوں	مریچ گیو ے	مریچ گئیم	مریچ گیو ے
متصل	مثبت	مذکر ہموثث	مریچ گئی ہس	-	مریچ گیو ویں / گیو ہیں	مریچ گیو ہے	مریچ گیو می	-
متصل	مثبت	مذکر ہموثث	مریچ نس گیا / گئی	مریچ نھن گئے / گیاں	مریچ نھوں گیا / گئی	مریچ نہ گیو ہے مریچ نوھے گئے / گیاں	مریچ نھم / نھی گیا / گئی	مریچ نسے گئے / گیاں

فعل ماضی قریب مجہول دی مصادر مجہول کنوں ڈوجھی گردان:

قاعدہ نمبر 6: مصدر مجہول دے چھیکوی ''جن'' گوں حذف کر کے باقی دے اگوں ونجنہی مصدر کنوں فعل ماضی قریب مجہول اُتے ڈتے گئے قاعدہ نمبر 5 دے مطابق گردان کیتی ویندی ہ۔ مثال دے طور تے مرنجن کن مری گئے، لکھیجن کن لکھی گئے، کھیجن کن کہی گئے وغیرہ وغیرہ۔ قاعدہ نمبر 5 دا گلوں اتھاں وی ندکر تے مونث دی گردان وکھو کھ ہوندی ہ۔ مرنجن مصدر کن ماضی قریب مجہول دی گردان کجھ ایں تھیسی۔

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوہ مری گئے	اوہ مری گئیں	توں مری گئیں	تساں مری گئے	میں مری گئیاں	اساں مری گئے
منفصل	مثبت	مذکر	اوہ مری گیا ہے	اوہ مری گئے ہن	توں مری گیا ہیں	تساں مری گئے ہو	میں مری گیا ہاں	اساں مری گئے ہاں
-	-	-	-	-	توں مری گیوں/ گیویں	تساں مری گیوے/ گیو ہے/ گئے وے	میں مری گیا ہاں/ گیومی	اساں مری گئے
منفصل	منفی	مذکر	اوہنیں مری گیا	اوہنیں مری گئے	توں نہیں مری گیا	تساں نہیں مری گئے	میں نہیں مری گیا	اساں نہیں مری گئے
منفصل	مثبت	مونث	اوہ مری گئی	اوہ مری گیا ں	توں مری گئیں	تساں مری گیاں	میں مری گئی	اساں مری گیا ں
منفصل	مثبت	مونث	اوہ مری گئی ہے	اوہ مری گیاں ہن	توں مری گئی ہیں	تساں مری گیاں ہو	میں مری گئی ہاں	اساں مری گیاں ہیں
				اوہ مری گئیں	توں مری گیوں / گیویں	تساں مری گیو ہے / گیو ے/ گئیں وے	میں مری گیومی	اساں مری گیاں ہیں
منفصل	منفی	مونث	اوہنیں مری گئی	اوہنیں مری گیاں	توں نہیں مری گئی	تساں نہیں مری گیاں	میں نہیں مری گئی	اساں نہیں مری گیاں
متصل	مثبت	مذکر/مونث	مری گیئں	مری گئیں	مری گیوں	مری گیو ے	مری گئیم	مری گیو ے

					مری گیو دیں	مری گیو ہے	مری گیوی	
ضمیر	مثبت / منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
	منفی	مذکر/مونث	مری ہُس گیا/ گئی	مری ہُسن گئے / گیاں	مری ہُسیں گیا/ گئی	مری ہُسو گئے / گیاں	مری ہُسم / ہُسمی گیا/ گئی	مری ہُسے گئے / گیاں

ماضی قریب معروف تمام ہنا نون دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 7: کہیں کم دا گزریے ہوئے قریب دے زمانے ءچ ختم تھیون پاتا ونجے ماضی قریب تمام اکھیندے۔ ماضی قریب تمام ہنا نون دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ کہیں وی مصدر (توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے) دے (فعل امر) دے اگوں گھنن مصدر کن ماضی قریب معروف واصیغہ واحد غائب مذکر گنڈھ ڈیون نال ماضی قریب تمام واصیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو مار گھدے، لُٹ گھدے، کھا گھدے، لکھ گھدے وغیرہ وغیرہ۔ گھنن مصدر کن علاوہ کئی ہئے مصادر وی ہن جنھیں کن ماضی قریب معروف واصیغہ واحد غائب مذکر گنڈھݨ نال ماضی قریب تمام واصیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ مثال دے طور۔ تے مار ڈ۔تے، ڈے ڈ۔تے، کھا سُتے، کھا موئے، مر سُتے، مر سدھائے، ڈ کھے ہُئے، مر چکے، کھا چکے، مار کھڑے، مار سُٹئے وغیرہ وغیرہ۔ بعض اوقات ہوون مصدر کن ماضی مطلق یا ماضی قریب معروف دے ہیٹھ ترتیب وار اُتے ڈتیئں گئں ترکیبیں دے اگوں بطور لاحقے گنڈھ ڈ۔تے ویندن۔ جیویں جو، کھا گھدا ہم، مار ڈ تا ہوی، مار ڈ تا ہئی، کھا مویا ہے، ڈ کھے ہُڑا ہمیں، مر سدھائے ہن، کھا ستے ہوو غیرہ وغیرہ۔ اے گالھ یاد رکھݨ آلی ءجو ماضی قریب تمام دے صیغہ واحد غائب کنوں پہلے جیکر ضمیر منفصل (ضمیر شخصی) اونہہ لگسی تاں وت اُوندی گردان مذکر۔ تے مونث کیتے انجوانج تھیسی۔ اونہہ مار گھدے، اونہہ مار ڈ۔تے، اونہہ تُرنڈ سٹئے، او کھا موئے، او مر سُتے، او مر سدھائے، او ڈ کھے ہُئے وغیرہ وغیرہ۔ ضمائر متصل دا استعمال تہاں تھیسی جہاں ماضی قریب تمام دے صیغہ واحد غائب نال ضمیر منفصل ''اونہہ'' ورتی گئی ہووے جے کر ضمائر منفصل نہ ورتیاں ونجن تاں وت ضمائر متصل لاکوتھی ویسن۔ ضمائر متصل کجھ ایں ہن۔ صیغہ واحد غائب کیتے (س) صیغہ جمع غائب کیتے (ے نیں) واحد حاضر کیتے (ی، وی) جمع حاضر کیتے (و نے، وے، و ہے) واحد متکلم کیتے (م، دی)۔ تے جمع متکلم کیتے (و سے، ے سے)

کھاون مصدر کن ماضی قریب تمام دی گردان:

منفصل	مثبت	مذکر	اونہہ کھا گھدے	انھیں کھا گھدے	تئیں کھا گھدے	تساں کھا گھدے	میں کھا گھدے	اساں کھا گھدے

منفصل	مثبت	مذکر	اوہ/یہ کھا کھدا ہے	انھیں کھا کھدا ہے	تیئں کھا کھدا ہے	تساں کھا کھدا ہے	میں کھا کھدا ہے	اساں کھا کھدا ہے
منفصل	مثبت	مذکر	اوکھائتے	اوکھائتن	توں کھائتیں	تساں کھائتو	میں کھائتاں	اساں کھائتوں
منفصل	-	-	-	-	توں کھائتوں	تساں کھائتے وے	-	اساں کھائتے ہے
	-	-	-	-	توں کھاستا	تساں کھاستو ہے	-	-
منفصل	مثبت	مونث	اوکھائتی	اوکھا ئتیاں	توں کھائتی	تساں کھاستیاں	میں کھائتی	اساں کھاستیاں
منفصل	مثبت	-	-	-	توں کھائتوں	تساں کھائتو	-	اساں کھاستوں
منفصل	مثبت	-	-	-	-	تساں کھاستو ہے/ستے وے	-	اساں کھاستو ہے
منفصل	منفی	مذکر	اوہ/یہ کھا نھیں کھدا	انھیں کھا نھیں کھدا	تیئں کھا نھیں گھدا	تساں کھا نھیں گھدا	میں کھا نھیں گھدا	اساں کھا نھیں گھدا
منفصل	منفی	مذکر	اوکھا نھیں ہتا	اوکھا نھیں ہتے	توں کھا نھیں ہتا	تساں کھا نھیں ہتے	میں کھا نھیں ہتا	اساں کھا نھیں ہتے
منفصل	منفی	مذکر			توں کھا نہ ہتوں	تساں کھا نہ ہتو وے	میں کھا نہ ہتو ہے	اساں کھا نہ ہتو ہے
منفصل	منفی	مونث	اوکھا نھیں ہتی	اوکھا نھیں ستیاں	توں کھا نھیں ہتی	تساں کھا نھیں ستیاں	میں کھا نھیں ہتی	اساں کھا نھیں ستیاں
منفصل	منفی	مونث			توں کھا نہ ہتوں	تساں کھا نہ ہتو وے	میں کھا نہ ہتو ہے	اساں کھا نہ ہتو ہے
متصل	منفی	مذکر مونث	کھا گھدس	کھا گھدے نیں	کھا گھدو ہی	کھا گھدو وے	کھا گھدم کھا گھدے ہی	کھا گھدو ہے کھا گھدے ہے
متصل	منفی	مذکر مونث	کھائتا/ کھا ہتی	کھائتن/ کھا ہتن	کھاستوں	کھاستو ہے	کھاہتم کھاستو ہی	کھاستو ہے
متصل	منفی	مذکر مونث	کھا کھدا ہس کھا کھدا ہوس	کھا کھدا ہنیں کھا کھدے نیں	کھا کھدا ہوی کھا کھدو ہی	کھا کھدا ہے کھا کھدو ہے/ وے	کھا کھدا ہم کھا کھدو ہی	کھا کھدا ہے کھا کھدو ہے
متصل	منفی	مذکر مونث	کھانس گھدا کھانھی گھدا	کھانھیں گھدا	کھانوہے گھدا	کھانوہے گھدا	کھانھم/ ھمی گھدا	کھانہے گھدا

متصل	منفی	مذکر مونث	کھانھیں ہُتا/ہُتی	کھانھیں ہُتے/ہتیاں کھانھں ستے/ ستیاں	کھانھیں ستا/ستی/ کھانہ ستوں/ کھانوھیں ستا/ستی	کھانوھے ستے/ستیاں	کھانھی ہُتا/ہُتی کھانھم ستا/ستی کھانھم ستا/ستی	کھانسے ستے/ ستیاں

فعل ماضی قریب تمام مجہول بنانون دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 8: ماضی قریب تمام مجہول بنانون کیتے اصل مصدر دا متعدی ہوون ضروری ءِ چ کیوں جو مصدر لازم کنون ماضی قریب تمام مجہول نھیں بنائی وینج سگدی۔ ایندے بنانون دا قاعدہ کجھ ایں اے اصل مصدر (جیندی گردان کرن مقصود ہووے) دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں ''گھدا کیے'' یا قاعدہ نمبر 7 ءِ چ ڈتی گئی کہنیں وی ترکیب دے مطابق (ڈتا گئے، سٹیا گئے وغیرہ) وغیرہ گنڈھ ڈیون نال ماضی قریب تمام مجہول بنائی وینج سگدی ءِ۔ ہر صیغے دے مطابق گھدا گئے وغیرہ گوں بدلیا ویندے۔ پیا اے جو ضمائر متصل دا استعمال وی ممکن کا نئیں مونث۔ تے مذکر کیتے انجوانج گردان کیتی ویندی ءِ۔ سُنجا ہُنی۔ تے مارن مصادر کن ماضی قریب تمام مجہول دی گردان کجھ ایں ءِ۔

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	اوسنجان گھدا گئے	اوسنجان گھدے گئے	توں سنجان گھدا گئیں	تساں سنجان گھدے گئے	میں سنجان گھدا گیاں	اساں سنجان گھدے گئے
″	″	″	اوسنجان گھدا کیا ہے	اوسنجان گھدے گئے ہن	توں سنجان گھدا کیا ہیں	تساں سنجان گھدے گئے ہو	میں سنجان گھدا کیا ہاں	اساں سنجان گھدے گئے ہیں
″	″	″	اوسنجان گھدا گیئس	اوسنجان گھدے گئیں	توں سنجان گھدا گیوں	تساں سنجان گھدے گئے وے	میں سنجان گھدا گیاں/ہیں	اساں سنجان گھدے گئے سے/گیو سے
″	″	″			توں سنجان گھدا گیو ہیں	تساں سنجان گھدے گیو ہے	میں سنجان گھدا گیا ہاں/گیومی	-
″	″	″	اومارڈتا گئے	اومارڈتے گئے	توں مارڈتا گئیں	تساں مارڈتے گئے	میں مارڈتا گیا	اساں مارڈتے گئے
″	″	″	اومارڈتا کیا ہے	اومارڈتے گئے ہن	توں مارڈتا گیا ہیں	تساں مارڈتے گئے ہو	میں مارڈتا کیا ہاں	اساں مارڈتے گئے ہیں
″	″	″		اومارڈتے گئیں	توں مارڈتا گیوں	تساں مارڈتے گئے وے	میں مارڈتا گیاں	اساں مارڈتے گیو سے/مارڈتے گئے سے

،	،	،			توں مارڈ تا گیو ہیں	تساں مارڈ تے گیو ہے	میں مارڈ تا گئیم / مارڈ تا گیومی	
،	منفی	،	اوسنجان نھیں گھدا گیا	اوسنجان نھیں گھدے گئے	توں سنجان نھیں گھدا گیا	تساں سنجان نھیں گھدے گئے	میں سنجان نھیں گھدا گیا	اساں سنجان نھیں گھدے گئے
،	،	،	اوسنجان نھیں گھدا گیا	اوسنجان نھیں گھدے گئے	توں سنجان نوھیں گھدا گیا	تساں سنجان نوھے گھدے گئے	میں سنجان نھیں / نھم گھدا گیا	اساں سنجان نسے گھدے گئے
،	،	،	اومارنھیں ڈتا گیا	اومارنھیں ڈتے گئے	توں مارنھیں ڈتا گیا	تساں مارنھیں ڈتے گئے	میں مارنھیں ڈتا گیا	اساں مارنھیں ڈتے گئے
،	،	،	اومارنھیں ڈتا گیا	اومارنھیں ڈتے گئے	توں مارنھیں ڈتا گیا	تساں مارنوھے ڈتے گئے	میں مارنھم / نھمی ڈتا گیا	اساں مارنسے ڈتے گئے

نوٹ: ماضی قریب تمام مجہول دی مونث کیتے گردان گذشتہ گردانیں دے مطابق کیتی ونجے۔ طوالت دے پیش نظر درج نھیں کیتی ویندی پئی۔

ج ـــــ فعل ماضی بعید (ماضی تمام)

تعریف: کہیں کم دا کرن تھیون، یا ہی پریں دے گزرے ہوئے زمانے وچ پاتا ویندے فعل ماضی بعید اکھیندے۔ ڈوجھے لوظیں وچ ایں وی آکھ سگدے ہیں جو کئی کم کہیں ہنے کم کنوں ہوں وقت پہلے پورا تھی گیا ہووے پر اہ ہمہ کن اے پتہ نہ لگے جو کم کتلا پہلے ختم (پورا) تھیا ہا۔ یعنی کم دے پورا تھیون دے وقت دا تعین نہ تھی سگے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

ا۔ اصغر دے خط ملن توں پہلے میں اوکوں خط لکھیا ہا۔ ۲۔ تیڈے آون کنوں اگیں میں نانگ ماریا ہا۔

مصادر لازم کنوں فعل ماضی بعید معروف دا قانون دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 1: ماضی مطلق معروف یا حالیہ تمام دے تلے ڈتے گئے خاکے دے مطابق لوظیں داودھارا کیتا ویندے۔

ضمیر حصہ	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
	مثبت	مذکر	ہا	ے ہن	ہاویں	ے ہاوے	ہم	ے ہاسے
	منفی	مذکر	نہا	ے نہ ہن	نہاویں	ے نہاوے	نہ ہم	ے نہاسے
	مثبت	مونث	ی ہئی	ان ہن	ی ہاویں	ان ہاوے	ی ہم	ان ہاسے
	منفی	مونث	ی نہئی	ان نہ ہن	ی نہاویں	ان نہاوے	ی نہ ہم	ان نہاسے

نوٹ: اہ مہہ قاعدے وچ جے کر ضمیر منفصل نال گردان کرنی ہووے تاں وت ہر صیغے نال فاعلی (شخصی) ضمیراں وی گنڈھیاں ویندن۔ تے جے کر ضمیر متصل نال گردان کرنی ہووے تاں وت فاعلی (شخصی) ضمیراں گنڈھیاں نہ ویسن۔ اے گالھ وی یاد رکھنی آلی ہ جو مصادر لازم کنوں فعل ماضی بعید معروف دی گردان نہ کر۔ تے مونث کیتے انجوانج ہوندی ہ۔

اپڑن مصدر کنوں فعل ماضی بعید دی گردان:

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر	اوہ پڑیا ہا	اوا پڑیئے ہن	توں اپڑیا ہاویں	تساں اپڑیئے ہاوے	میں اپڑیا ہم/ہامی	اساں اپڑیئے ہاسے
	منفی	مذکر	اوا پڑیا نہ ہا	اوا پڑیئے نہ ہن	توں اپڑیا نہ ہاویں	تساں اپڑیئے نہ ہاوے	میں اپڑیا نہ ہم/ہامی	اساں اپڑیئے نہ ہاسے
	مثبت	مونث	اوا پڑی ہئی	اوا پڑیاں ہن	توں اپڑی ہاویں	تساں اپڑیاں ہاوے	میں اپڑی ہم/ہامی	اساں اپڑیاں ہاسے
	منفی		اوا پڑی نہ ہئی	اوا پڑیاں نہ ہن	توں اپڑی نہ ہاویں	تساں اپڑیاں نہ ہاوے	میں اپڑی نہ ہم/نہ ہامی	اساں اپڑیاں نہ ہاسے

مصادر متعدی کنوں فعل ماضی بعید معروف ۔ نا نون دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 2: اُتے ڈتے گئے قاعدہ نمبر اوا نگوں ڈتے ہوئے مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کر ئیں اُوندے اگوں ہر صیغے کیتے صرف لوظ ''ہا'' دا وددھارا کیتا ویندے۔ جڈاں جو ضمائر منفصل کیتے صرف فاعلی (شخصی) ضمائر دی صیغہ وار گردان کیتی ویندی ہ پر ضمائر متصل نال گردان کرن سانگے تلے ڈتے گئے خاکے دے مطابق لوظیں دا وددھارا کرن ضروری ہ۔ اے گالھ وی یاد رہوے جو ماضی بعید معروف دی مصادر متعدی کنوں کئیں وی نجمن آلی گردان ہ چ مونث۔ تے مذکر دے صیغے انجوانج نھیں ہوندے۔

خاکہ:

ضمیر منفصل	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر / مونث	ہاوں	ہانیں	ہاوی	ہانے، وے	ہامی	ہاسے
	منفی		نہاوں	نہانیں	نہاوی	نہانے، وے	نہامی	نہاسے

مصادر متعدی لکھن۔ تے ڈیون کنوں گردان:

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر / مونث	اُونہہ لکھیا ہا	انھیں لکھیا ہا	تئیں لکھیا ہا	تساں لکھیا ہا	میں لکھیا ہا	اساں لکھیا ہا
ضمیر منفصل	منفی	مذکر / مونث	اونہہ لکھیا نہ ہا	انھیں لکھیا نہ ہا	تئیں لکھیا نہ ہا	تساں لکھیا نہ ہا	میں لکھیا نہ ہا	اساں لکھیا نہ ہا
ضمیر منفصل	مثبت	مذکر / مونث	اونہہ ڈتا ہا	انھیں ڈتا ہا	تئیں ڈتا ہا	تساں ڈتا ہا	میں ڈتا ہا	اساں ڈتا ہا
ضمیر منفصل	منفی	مذکر / مونث	اونہہ ڈتا نہ ہا	انھیں ڈتا نہ ہا	تئیں ڈتا نہ ہا	تساں ڈتا نہ ہا	میں ڈتا نہ ہا	اساں ڈتا نہ ہا
متصل	مثبت	مذکر / مونث	لکھیا ہاوں	لکھیا ہانیں	لکھیا ہاوی	لکھیا ہانے / ہاوے	لکھیا ہامی	لکھیا ہاسے

متصل	منفی	مذکر/موئث	لکھیا نہ ہاوس لکھیا نہوس	لکھیا نہ ہانیں لکھیا نہیں	لکھیا نہ ہاوی لکھیا نہوی	لکھیا/نہوے نہ ہانے/نہ ہاوے	لکھیانہ ہامی لکھیا نہی/نہم	لکھیانہ ہاسے / لکھیا نہسے
متصل	مثبت	مذکر/موئث	ڈتا ہاوس	ڈتا ہانیں	ڈتا ہاوی	ڈتا ہانے/ہاوے	ڈتا ہامی	ڈتا ہاسے
متصل	منفی	مذکر/موئث	ڈتا نہ ہاوس	ڈتا نہ ہانیں	ڈتا نہ ہاوی	ڈتا نہ ہانے/نہ ہاوے	ڈتا نہ ہامی	ڈتا نہ ہاسے
			ڈتا نہ ہاوس/ نہوس	ڈتا نہیں	ڈتا نہوی	ڈتا نہوے	ڈتا نہی/نہم	ڈتا نہسے

مصادر متعدی المعدی کنوں فعل ماضی بعید معروف دی گردان:

قاعدہ نمبر 3: مصادر لازم یا متعدی کنوں مصادر متعدی المعدی دی گردان سانگے ڈ۔تے ہوئے مصدر کن پہلے مصدر متعدی المعدی بنایا ویندے۔تے وت اُوندا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کر ئیں ضمائر منفصل۔تے ضمائر متصل نال قاعدہ نمبر 1 دے مطابق گردان کیتی ویندی ء۔مثال دے طور۔تے ۔جے کر مصدر دُرکنی۔تے مصدر متعدی ڈیون کن متعدی المعدی دی گردان کرنی ہووے تاں وت انھیں مصادر کن پہلے مصادر متعدی المعدی ڈواون۔تے دُرکاون بنائے ولیسن۔تے وت گردان کیتی ویسی ۔

مصادر متعدی المعدی دُرکاون۔تے ڈواون کنوں گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/موئث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر/موئث	اُونہہ دُرکایا	انھیں درکایا	تئیں دُرکایا	تساں دُرکایا	میں درکایا	اساں درکایا
۔	منفی	مذکر/موئث	اونہہ درکایا نہ	انھیں درکایا نہ	تئیں درکایا نہ	تساں درکایا نہ	میں درکایا نہ	اساں درکایا نہ
۔	مثبت	مذکر/موئث	اونہہ ڈوایا	انھیں ڈوایا	تئیں ڈوایا	تساں ڈوایا	میں ڈوایا	اساں ڈوایا
۔	منفی	مذکر/موئث	اونہہ ڈوایا نہ	انھیں ڈوایا نہ	تئیں ڈوایا نہ	تساں ڈوایا نہ	میں ڈوایا نہ	اساں ڈوایا نہ
متصل	مثبت	مذکر/موئث	ڈوایا/درکایا ہاوس	ڈوایا/درکایا ہانیں	ڈوایا/درکایا ہاوی	ڈ لیا/درکایا ہانے/ہاوے	ڈوایا/درکایا ہامی	ڈوایا/درکایا ہاسے
متصل	منفی	مذکر/موئث	ڈوایا/درکایا نہ ہاوس	ڈوایا/درکایا نہ ہانیں	ڈوایا/درکایا نہ ہاوی	ڈوایا/درکایا نہ ہانے	ڈوایا/درکایا نہ ہامی	ڈوایا/درکایا نہ ہاسے
متصل	منفی	مذکر/موئث	ڈوایا/درکایا نہوس	ڈوایا/درکا نہانیں	ڈوایا/درکایا نہوی	ڈوایا/درکایا نہ ہاوے	ڈوایا/درکایا نہامی	ڈوایا/درکایا نہسے
متصل	منفی	مذکر/موئث	ڈوایا/درکایا نہاوس	ڈوایا/درکایا نہیں	ڈوایا/درکایا نہاوی	ڈوایا/درکایا نہوے	ڈوایا/درکایا نہمی	ڈوایا/درکایا نہاسے

مصادر متعدی کنوں فعل ماضی بعید مجہول بناون دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 4: اے گالھ یاد رکھنی آلی ہ جو افعال مجہول دی گردان صرف مصادر متعدی کنوں ای تھی سگدی ہ۔ فعل ماضی بعید بناون کیتے فعل ماضی قریب مجہول دے قاعدہ نمبر 4 دے صیغیاں کنوں افعال ناقص "ہے، ہن" وغیرہ حذف کر کے باقی دے اگوں تلے ڈیتے گئے خاکے دے مطابق افعال ناقص داو دھارا کیتا ویندے۔ فعل ماضی بعید مجہول دی گردان کریندئیں ہوئیں مذکر تے مونث دی گردان انجوانج کیتی ویندی ہ۔ ضمیر منفصل تے ضمیر متصل نال گردان کہوجھیں ہوندی ہ۔

خاکہ:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل/متصل	مثبت	مذکر	ہا/ہی/اُہس	ہُن	ہاویں	ہاوے	ہَم	ہاسے
منفصل/متصل	منفی	مذکر	نہ ہا/نہ ہی/نہیں	نہ ہُن	نہ ہاویں	نہ ہاوے	نہ ہَم	نہ ہاسے
منفصل/متصل	مثبت	مونث	ہی/اُہس	اں ہُن	ی ہاویں	اں ہاوے	ی ہَم	اں ہاسے
منفصل/متصل	منفی	مونث	نہ ہی/نہیں	ناں ہُن	نہ ی ہاویں	ناں ہاوے	نہ ی ہَم/اہامی	ناں ہاسے

مصدر متعدی مارن کنوں گردان:

ضمیر	مثبت	مذکر	اوماریا کیا ہا/اُہس/ہی	اومارینے گئے ہُن	توں ماریا کیا ہاویں	تساں مارینے گئے ہاوے	میں ماریا کیا ہَم/اہامی	اساں مارینے گئے ہاسے
	منفی	مذکر	اوماریا نہ گیا ہا	اومارینے نہ گئے ہُن	توں ماریا نہ گیا ہاویں	تساں مارینے نہ گئے ہاوے	میں ماریا نہ گیا ہَم/اہامی	اساں مارینے نہ گئے ہاسے
	منفی	مذکر	اوماریا نہیں گیا	اومارینے نہُن گئے	توں ماریا نہ ہاویں کیا	تساں مارینے نہوے گئے	میں ماریا نہ ہامی نہم/کیا	اساں مارینے نہُسے گئے
	منفی	مذکر	اوماریا نہ ہا گیا اوماریا نہی کیا	اومارینے نہُن گئے اومارینے نہُن گئے	توں ماریا نہویں گیا توں ماریا نہویں گیا	تساں مارینے نہوے گئے	میں ماریا نہُم ا نہی کیا	اساں مارینے نہاسے ا نہے گئے
	مثبت	مونث	اوماری گئی ہی/اُہس	اوماریاں گیاں ہُن	توں ماری گئی ہاویں	تساں ماریاں گیاں ہاوے	میں ماری گئی ہَم/اہامی	اساں ماریاں گیاں ہاسے
	منفی	مونث	اوماری نہ گئی ہی/نہ	اوماریاں نہ گیاں ہُن	توں ماری نہ گئی ہاویں	تساں ماریاں نہ گیاں ہاوے	میں ماری نہ ہَم گئی	اساں ماریاں نہ گیاں ہاسے

			او ماری ہس گئی	او ماریاں نہن گیاں	توں ماری نہاویں گئی	تساں ماریاں نہاوے گیاں	میں ماری نہ گئی ہامی	اساں ماریاں نہاسے گیاں
			او ماری نہیں گئی او ماری نہی گئی	او ماریاں نہ ھسی گیاں	توں ماری نہاویں گئی	تساں ماریاں نہاوے گیاں	میں ماری نہ ھم /نہامی گئی	اساں ماریاں نہسے گیاں

مصادر مجہول کنوں فعل ماضی بعید مجہول دے بناون دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 5: مصادر مجہول کن فعل ماضی بعید مجہول بناون سانگے فعل ماضی قریب مجہول دے قاعدے نمبر 5 دے صیغیاں کنوں فعل ماضی بعید مجہول دے قاعدے نمبر 4 دے مطابق گردان کیتی ویسی۔

مصدر مجہول مرتجن کنوں پہلی گردان:

ضمیر	مثبت	مذکر	او مریج کیا ہا/ ہس	او مریج کے ہن	توں مریج کیا ہاویں	تساں مریج کے ہاوے	میں مریج کیا/ ہامی	اساں مریج کے ہاسے
منفصل	منفی	مذکر	او مریج نہ کیا ہا	او مریج نہ کے ہن	توں مریج نہ کیا ہاویں	تساں مریج نہ کے ہاوے	میں مریج نہ کیا ہم/ ہامی	اساں مریج نہ کے ہاسے
ہوو۔	منفی	مذکر	او مریج نہ ہس کیا	او مریج نہ ہن کے	توں مریج نہا ویں کیا	تساں مریج نہاوے گئے	میں مریج نہ ہم کیا	اساں مریج نہاسے گئے
یا متصل	منفی	مذکر	او مریج نہی کیا	او مریج نہی کے	توں مریج نہویں گیا	تساں مریج نہوے گئے	میں مریج نہم/ نہامی گیا	اساں مریج نہسے گئے
ہوو۔	مثبت	مونث	او مریج گئی ہی/ ہس	او مریج کیاں ہن	توں مریج گئی ہاویں	تساں مریج کیاں ہاوے	میں مریج گئی ہم لہامی	اساں مریج گئیاں ہاسے

نوٹ: منفی مونث منفی مذکر دانگوں ہوندی ء۔ مشق کرو خود

مصدر مجہول مرتجن کنوں ڈوجھی گردان:

قاعدہ نمبر 6: مصدر مجہول مرتجن کنوں فعل ماضی بعید مجہول دی گردان فعل ماضی قریب مجہول دے قاعدہ نمبر 6 دے صیغیاں کنوں فعل ماضی بعید مجہول دے قاعدے نمبر 5 دے مطابق کیتی ویسی۔

ضمیر	مثبت	مذکر	او مری گئی ہا/ ہس	او مری گئے ہن	توں مری گئی ہاویں	تساں مری گئے ہاوے	میں مری گئی ہم/ لہامی	اساں مری گئے ہاسے
-	-	مونث	او مری گئی ہی/ ہس	او مری گئیاں ہن	توں مری گئی ہاویں	تساں مری گئیاں ہاوے	میں مری گئی ہم/ہامی	اساں مری گئے ہاسے

نوٹ: منفی مذکر تے منفی مؤنث دی گردان قاعدہ نمبر 5 دانگوں تھیسی ۔مشق کرو خود۔

فعل ماضی بعید تمام معروف بناون دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 7: فعل ماضی بعید تمام معروف بناون دا قاعدہ فعل ماضی قریب تمام معروف دے قاعدے نمبر 7 دانگوں ہے ۔فرق صرف اتنا ہے جو فعل ناقص "ہے" دی بجائے "ہا" ورتیا ویسی۔

کھاوَن مصدر کتوں فعل ماضی بعید تمام معروف دی گردان:

منفصل	مثبت	اوئہہ کھا گھدا ہا	انھیں کھا گھدا ہا	تیئں کھا گھدا ہا	تساں کھا گھدا ہا	میں کھا گھدا ہا	اساں کھا گھدا ہا
منفصل	منفی	اوئہہ کھا نہ گھدا ہا	انھیں کھا نہ گھدا ہا	تیئں کھا نہ گھدا ہا	تساں کھا نہ گھدا ہا	میں کھا نہ گھدا ہا	اساں کھا نہ گھدا ہا
منفصل	مثبت	اوکھا مُکا ہا	اوکھا مُکے ہَن	توں کھا مُکا ہاویں	تساں کھا مُکے ہاوے	میں کھا مُکا ہَم/ہامی	اساں کھا مُکے ہاسے
منفصل	منفی	اوکھا نہ مُکا ہا	اوکھا نہ مُکے ہَن	توں کھا نہ مُکا ہاویں	تساں کھا نہ مُکے ہاوے	میں کھا نہ مُکا ہَم/ہامی	اساں کھا نہ مُکے ہاسے
منفصل	مثبت	اوکھا مُکی ہئی	اوکھا م مُکیاں ہَن	توں کھا مُکی ہاویں	تساں کھا مُکیاں ہاوے	میں کھا مُکی ہَم/ہامی	اساں کھا مُکیاں ہاسے
منفصل	منفی	اوکھا نہ مُکی ہئی	اوکھا نہ مُکیاں ہَن	توں کھا نہ مُکی ہاویں	تساں کھا نہ مُکیاں ہاوے	میں کھا نہ مُکی ہَم/ہامی	اساں کھا نہ مُکیاں ہاسے
متصل	مثبت	کھا گھدا ہَس	کھا گھدا ہانیں	کھا گھدا ہاوی	کھا گھدا ہاوے	کھا گھدا ہَم/ہامی	کھا گھدا ہاسے
متصل	منفی	کھا نہ ہَس گھدا	کھا نہ ہانیں گھدا	کھا نہ ہاوی گھدا	کھا نہ ہاوے گھدا	کھا نہ ہَم/ہامی، گھدا	کھا نہ ہاسے گھدا
متصل	منفی	کھا نہیں گھدا	کھا نہیں گھدا	کھا نہاوی گھدا	کھا نہاوے گھدا	کھا نہیں گھدا	کھا نہاسے گھدا
متصل	منفی	کھا نُس گھدا	کھا نُھیں گھدا	کھا نُھوی گھدا	کھا نُھوے گھدا	کھا نہامی گھدا	کھا نُھسے گھدا
متصل	مثبت	کھا مُکا ہَس	کھا مُکے ہَن	کھا مُکا ہاویں	کھا مُکے ہاوے	کھا مُکا ہَم/ہامی	کھا مُکے ہاسے
متصل	منفی	کھا نہ ہَس مُکا	کھا نہ ہَن مُکے	کھا نہ ہاویں مُکا	کھا نہ ہاوے مُکے	کھا نہ ہَم/ہامی مُکا	کھا نہ ہاسے مُکے
متصل	منفی	کھا نہیں مُکا	کھا نھیں مُکے	کھا نھوی مُکا	کھا نھوے مُکے	کھا نھم/نہمی مُکا	کھا نھسے مُکے
متصل	مثبت	کھا مُکی ہَس	کھا مُکیاں ہَن	کھا مُکی ہاویں	کھا مُکیاں ہاوے	کھا مُکی ہَم/ہامی	کھا مُکیاں ہاسے
متصل	منفی	کھا نہ ہَس مُکی	کھا نہ ہاویں مُکی	کھا نہ ہاوے مُکیاں	کھا نہ ہَم/ہامی مُکی	کھا نہ ہاسے مُکیاں	
متصل	منفی	کھا نُھس مُکیاں	کھا نہویں مُکی	کھا نہوے مُکیاں	کھا نہمی مُکی	کھا نُھسے مُکیاں	

فعل ماضی بعید تمام مجہول بناون دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 8: فعل ماضی بعید تمام مجہول بناون دا قاعدہ فعل ماضی قریب تمام مجہول بناون دے قاعدہ نمبر 8 وانگوں ہے۔ فرق صرف اتنا ہے جو فعل ماضی قریب تمام مجہول ءچ ورتیا ویندے مجہن آلا فعل ناقص ہے دی جاتے فعل ناقص "ہا" کوں ہیندے وار ورتیا ویندے۔

سنجانہی ۔تے مارن مصادر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوسنجان گھدا گیا ہا	اوسنجان گھدے گئے ہن	توں سنجان گھدا گیا ہاویں	تساں سنجان گھدے گئے ہاوے	میں سنجان گھدا گیا ہم/ہامی	اساں سنجان گھدے گئے ہاسے
	منفی	مذکر	اوسنجان نہ گھدا گیا ہا	اوسنجان نہ گھدے گئے ہن	توں سنجان نہ گھدا گیا ہاویں	تساں سنجان نہ گھدے گئے ہاوے	میں سنجان نہ گھدا گیا ہم/ہامی	اساں سنجان نہ گھدے گئے ہاسے
	مثبت	مذکر	اومارڈتا گیا ہا	اومارڈتے گئے ہن	توں مارڈتا گیا ہاویں	تساں مارڈتے گئے ہاوے	میں مارڈتا گیا ہم/ہامی	اساں مارڈتے گئے ہاسے
	منفی	مذکر	اومارنہ ڈتا گیا ہا	اومارنہ ڈتے گئے ہن	توں مارنہ ڈتا گیا ہاویں	تساں مارنہ ڈتے گئے ہاوے	میں مارنہ ڈتا گیا ہم/ہامی	اساں مارنہ ڈتے گئے ہاسے
	مثبت	مونث	اوسنجان گھدی گئی ہی	اوسنجان گھدیاں گئیاں ہن	توں سنجان گھدی گئی ہاویں	تساں سنجان گھدیاں گئیاں ہاوے	میں سنجان گھدی گئی ہم/ہامی	اساں سنجان گھدیاں گئیاں ہاسے
	مثبت	مونث	اومارڈتی گئی ہی	اومارڈتیاں گئیاں ہن	توں مارڈتی گئی ہاویں	تساں مارڈتیاں گئیاں ہاوے	میں مارڈتی گئی ہم/ہامی	اساں مارڈتیاں گئیاں ہاسے
	منفی	مونث	اومارنہ ڈتی گئی ہی	اومارنہ ڈتیاں گئیاں ہن	توں مارنہ ڈتی گئی ہاویں	تساں مارنہ ڈتیاں گئیاں ہاویں	میں مارنہ ڈتی گئی ہم/ہامی	اساں مارنہ ڈتیاں گئیاں ہاسے
متصل	مثبت	مذکر	سنجان گھدا گیا/ہس	سنجان گھدے گئے ہن	سنجاں گھدا گیا ہاویں	سنجان گھدے گئے ہاوے	سنجان گھدا گیا ہم/ہامی	سنجان گھدے گئے ہاسے
	منفی	مونث	سنجان نہ ہن گھدا گیا/ہس	سنجان نہ ہن گھدے گئے	سنجان نہ ہوے گھدا گیا	سنجان نہ ہوے گھدے گئے	سنجان نہ ہم/ہمی گھدا گیا	سنجان نہ ہسے گھدے گئے

نوٹ: مونث دی منفی گردان مذکر دی منفی گردان وانگوں تھیسی۔

د ـــــ فعل ماضی استراری/مدامی/ناتمام/جاری

تعریف: اُوہو زمانہ جنیں کن کہیں کم دے ہمیشاں جاری رہنی یا دلاوے لاتھیوان، کرن، یا سہنی دی خبر پووے۔ڈو جھے اوظیں ہوچ او فعل جنیں کن اے ڈس پووے جو کئی کم گزرے ہوئے وقت ہوچ پورا نھیں تھیا بلکہ جاری رہیئے (لوظ رہایا رہیا دی املا عام طور تے رَیہا کلیں ویندی ہو۔جہڑی جوگر انمر دے اصول دے مطابق کائینی کیوں جو رہنی مصدر کن ماضی مطلق معروف واحد صیغہ واحد غائب مذکر "رہا" یا "رہیا" بُندے۔اے گالھ تاں نشابر ہو جو ماضی مطلق معروف ہمیشاں کہیں وی مصدر دے مصدی مادے (فعل امر) دے اگوں "الف" یا "یا" دے گاندھے نال بُندی ہو۔رہنی مصدر دا مصدری مادہ (فعل امر) "رہ" بُندے پر "رہہ" نھیں بُندا۔لہٰذا رہنی مصدر کن ماضی مطلق معروف بُنیندئیں ہوئیں۔ایندے مصدری مادے "رہ" دے اگوں یا تاں الف دا ودھارا تھیسی تے یا "یا" وا۔الف دے ودھارے نال ماضی مطلق معروف واحد صیغہ واحد غائب مذکر "رہا" ہنسی یا وت "یا" دے ودھارے نال "رہیا" تھیسی۔ لہٰذہہ لوظ دی املا "رہیا" کرن درست کائینی) لوظ مدامی دا معنی ہو ہمیشاں رہنی آلا یا کدئیں نہ لمکنی آلا۔تے لوظ استراری دا معنی وی ہے جاری رہنی آلا ول ول تھیوون آلا۔لہٰذہہ گالھوں فعل ماضی مدامی یا استراری کوں ماضی ناتمام یا ماضی جاری دی آکھیا ویندے۔مثال دے طور تے کھاندا رہندا ہا، روندا رہندا ہا، لکھی رہندا ہا، لکھدا ویندا ہا، ماری ویندا ہا، لکھی رہ ویندا ہا، مریندا گیا ہا، (مریندا دا تلفظ ہو۔م، ر، ے، ں، د، ا) ماری گیا ہا، لکھی رکھدا ہا، کھاندا پیا ہا، لکھی پیا ہا، روندا پیٹھا ہا، کھاندا کھڑا ہا، کھویندا رہندا ہا، جنجی رہ ویندا ہا، لکھوائی رکھدا ہا وغیرہ وغیرہ۔

فعل ماضی مُدامی لاستراری/ناتمام/جاری معروف بنھاون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: مصدر لازم ہووے یا متعدی اُونہہ کن فعل ماضی مدامی/استراری/ناتمام/جاری بنھاون کیتے ڈتے ہوئے مصدر کن اسم حالیہ ناتمام بنا کرئیں۔اُوندے اگوں ہووون مصدر کن ماضی مطلق معروف واحد صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) گنڈھ ڈیون نال مطلوبہ فعل ماضی واحد صیغہ واحد غائب مذکر بنی ویندے۔مثال دے طور تے کھاون مصدر کن کھاندا ہا، روون مصدر کن روندا ہا، لکھنی مصدر کن لکھدا ہا وغیرہ وغیرہ۔اِتھاں ہک شئی گالھ دا اِتھا را کرن دی ضروری ہو او اے ہے جو سرائیکی زبان ہک ہوں وسیع علاقے ہوچ بولی ویندی ہو۔لہٰذہہ گالھوں مختلف علاقیں دے لہجے وی مختلف ہن۔بعض سرائیکی مصادر انجھیں ہن جنھیں کن اسم حالیہ ناتمام بچ یا چھی حرفی بُندے۔جے کر انھیں اسمائے حالیہ ناتمام دے شروع آلے ہک یا ڈو حروف کوں حذف کر ڈتا ونجے تاں باقی "اندا" بچدے۔مثال دے طور تے مصادر آون، بھاون، دھاون، کھاون، گاون، ماون تے گماون وغیرہ کن ترتیب وار اسمائے حالیہ ناتمام، اَندا، بھاندا، دھاندا، کھاندا، گاندا، ماندا تے گماندا ہنسن۔سرائیکی زبان دے بعض لہجیں ہوچ انھیں اسمائے حالیہ ناتمام دے پہلے آون آلے حرف تہجی الف کوں حذف کر کے اُوندی بجائے "م" گنڈھ ڈتی ویندی ہیا کجھ وی نھیں گنڈھیا ویندا۔جیویں جو اُتے ڈتے گئے اسمائے حالیہ ناتمام کوں ترتیب وار کجھ ایں لکھیا ویسی۔اَمدایا اَندا، بھمدایا بَھندا، دھمدایا دَھندا، کھمدایا کھندا، گمدایا گندا، ممدایا مندا تے کمدایا کمندا وغیرہ وغیرہ۔

روون مصدر کن گردان:

روون مصدر کن اسم حالیہ ناتمام "روندا" ہنسی ایندا چھیکوی الف حذف کرن دے بعد باقی دے اگوں گردان کریندئیں

ہوئیں تلے ڈ۔تے گئے خا کے دے مطابق اوظیں داو دھارا کریسوں۔ماضی استمراری دی گردان مذکر۔تے مونث کیتے انجو ہوندی ءِ پر ضمیر منفصل۔تے ضمیر متصل دا گئی انجوانج قاعدہ کا ئمی۔ جے کر گردان کریندئیں ہوئیں شخصی ضمائر گنڈھیئے وُنجن وی درست ءِ۔تے جے کر نہ گنڈھیئے وُنجن وت وی درست ءِ۔ہُنی اے گالھ جو جہڑ ے لوظ منفی بناون کیتے ورہیئے ویندن مثلاً نہ ہی، نہ ہن۔نہ ہاوس، نہ ہاوے، نہ ہَم یا نہ ہامی، نہ ہاسے کوں مخفف طور۔تے ترتیب وار نہی، نہَن/نھن، نہویں/نھویں، نہوے/نھوے، نہم/نھم، نہمی/نھمی، نہاسے/نھسے وی لکھیا ونج سگدے۔

خاکہ:

ثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	الف ہا/ہئی	ے ہَن	الف ہاویں	ے ہاوے	الف ہَم/ہامی	ے ہاسے
منفی	مذکر	الف نہا/نہئی	ے نہَن	الف نہاویں	ے نہاوے	الف نہَم/نہامی	ے نہاسے
مثبت	مونث	ی ہئی	یاں ہَن	ی ہاویں	یاں ہاوے	ی ہَم/ہامی	یاں ہاسے
منفی	مونث	ی نہئی	یاں نہَن	ی نہاویں	یاں نہاوے	ی نہَم/نہامی	یاں نہاسے

گردان:

ثبت	مذکر	روندا ہا/ہئی	روندے ہَن	روندا ہاویں	روندے ہاوے	روندا ہَم/ہامی	روندے ہاسے
منفی	مذکر	روندا نہا/نہئی	روندے نہَن	روندا نہاویں	روندے نہاوے	روندا نہَم/نہامی	روندے نہاسے
منفی	مذکر	ناہ روندا/نہئی روندا	نھَن روندے	نہویں روندا	نہوے روندے	نھَم/نھمی روندا	نھسے روندے
مثبت	مونث	روندی ہئی	روندیاں ہَن	روندی ہاویں	روندیاں ہاوے	روندی ہَم/ہامی	روندیاں ہاسے
منفی	مونث	نہئی روندی	نھَن روندیاں	نہویں روندی	نہوے روندیاں	نھَم/نھمی روندی	نھسے روندیاں

قاعدہ نمبر 2: اصل مصدر کن اسم حالیہ ناتمام۔تے رسمی مصدر کن حالیہ ناتمام گھن کر ئیں انھیں ڈ وہائیں دے مجموعے دے اگوں ہوون مصدر کن ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب مذکر جوڑ ڈ یون مال ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری سن ویندی ءِ۔باقی گردان قاعدہ نمبر 1 دے خاکے دے مطابق اوظیں داو دھارا کر کے کیتی ویندی ءِ۔کھاون مصدر کن مطلوبہ ماضی ''کھاندا رہندا ہا'' ہنسی۔

گردان:

ثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	کھاندا رہندا ہا/ہئی	کھاندے رہندے ہَن	کھاندا رہندا ہاویں	کھاندے رہندے ہاوے	کھاندا رہندا ہَم/ہامی	کھاندے رہندے ہاسے

منفی	مذکر	ناہ/نہئی کھاندا رہندا	نہن/نھصن کھاندے رہندے	نہویں کھاندا رہندا	نہوے کھاندے رہندے	نہم/نہمی کھاندا رہندا	نہسے کھاندے رہندے
مثبت	مونث	کھاندی رہندی ہئی	کھاندیاں رہندیاں ہسن	کھاندی رہندی ہاویں	کھاندیاں رہندیاں ہاوے	کھاندی رہندی ہم/ہامی	کھاندیاں رہندیاں ہاسے
منفی	مونث	نہئی کھاندی رہندی	نہن/نھصن کھاندیاں رہندیاں	نہویں کھاندی رہندی	نہوے کھاندیاں رہندیاں	نہم/نہمی کھاندی رہندی	نہسے کھاندیاں رہندیاں

قاعدہ نمبر 3: اصل مصدر دا مصدری مادہ گھن کر نیں اُوندے اگوں یائے معروف "ی" رہسی مصدر رکنوں حالیہ ناتمام تے ہوون مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر "ہا" گنڈھ ڈیون نال مطلوبہ ماضی بنی ویندی ہے۔ لکھن مصدر کن اے ماضی لکھی رہندا "ہا" بنسی۔ گردان کریندئیں ہوئیں پہلا لوظ لکھی مستقل رہسی باقی صیغے وار تبدیل تھیندے رہسن۔

مثبت	مذکر	لکھی رہندا ہا/ہئی	لکھی رہندے ہسن	لکھی رہندا ہاویں	لکھی رہندے ہاوے	لکھی رہندا ہم لہامی	لکھی رہندے ہاسے
منفی	مذکر	نہئی لکھی رہندا	نہن/نھصن لکھی رہندے	نہویں لکھی رہندا	نہوے لکھی رہندے	نہم/نہمی لکھی رہندا	نہسے لکھی رہندے
مثبت	مونث	لکھی رہندی ہئی	لکھی رہندیاں ہسن	لکھی رہندی ہاویں	لکھی رہندیاں ہاوے	لکھی رہندی ہم/لہامی	لکھی رہندیاں ہاسے
منفی	مونث	نہئی لکھی رہندی	نہن/نھصن لکھی رہندیاں	نہویں لکھی رہندی	نہوے لکھی رہندیاں	نہم/نہمی لکھی رہندی	نہسے لکھی رہندیاں

قاعدہ نمبر 4: اصل مصدر کن اسم حالیہ ناتمام، وچ نی مصدر کن وی حالیہ ناتمام تے ہوون مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بہ بنے نال جوڑ ڈیون نال ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری بنی ویندی ہے۔ جیویں جو مارن مصدر کن مطلوبہ ماضی "مریندا ویندا ہا" بنسی (مریندا دا تلفظ م، ر، ے، ن، د، ا)

گردان:

مثبت	مذکر	مریندا ویندا ہا	مریندے ویندے ہسن	مریندا ویندا ہاویں	مریندے ویندے ہاوے	مریندا ویندا ہم/لہامی	مریندے ویندے ہاسے
منفی	مذکر	نہئی مریندا ویندا	نہن/نھصن مریندے ویندے	نہویں مریندا ویندا	نہوے مریندے ویندے	نہم/نہمی مریندا ویندا	نہسے مریندے ویندے
مثبت	مونث	مریندی ویندی ہئی	مریندیاں ویندیاں ہسن	مریندی ویندی ہاویں	مریندیاں ویندیاں ہاوے	مریندی ویندی ہم/لہامی	مریندیاں ویندیاں ہاسے

منفی	موئنث	نہئی مریندی ویندی	نہیں/نھیں مریندیاں ویندیاں	نہویں مریندی ویندی	نہوے مریندیاں ویندیاں	نہم/نہمی مریندی ویندی	نہسے مریندیاں ویندیاں

قاعدہ نمبر 5: قاعدہ نمبر 3 دانگوں اصل مصدر دے مصدری مادے دے اگوں یائے معروف ''ی'' داو دھارا کر کے وَنجنی مصدر کن حالیہ ناتمام ۔تے ہوون مصدر کن ماضی مطلق معروف داصیغہ واحد غائب مذکر گنڈھ ڈیون نال مطلوبہ ماضی بنی ویندی ء۔جیویں جو مارن مصدر کن ''ماری ویندا ہا'' مطلوبہ ماضی داصیغہ واحد غائب مذکر ہُنسی ۔باقی گردان قاعدہ نمبر 4 دے مطابق کیتی ویسی۔

نوٹ: مشق دے طور تے قاعدہ نمبر ۵ دی گردان خود کرو۔

قاعدہ نمبر 6: اصل مصدر کن حالیہ ناتمام، رہنی مصدر کن فعل امر، وَنجنی مصدر حالیہ ناتمام ۔تے ہوون مصدر کن ماضی مطلق معروف داصیغہ واحد غائب مذکر آپت ءچ گنڈھ ڈیون نال مطلوبہ ماضی داصیغہ واحد غائب مذکر بنی ویندے۔جیویں جو لتاڑن مصدر کن مطلوبہ ماضی دا صیغہ واحد غائب مذکر'' لتڑیندا رہ ویندا ہا'' ہُنسی گردان کریندئیں ہوئیں لتڑیندا ویندا دی صیغے وار گردان تھیسی ۔تے ''رہ'' مستقل رہسی ۔

گردان:

مثبت	مذکر	لتڑیندا رہ ویندا ہا	لتڑیندے رہ ویندے بن	لتڑیندا رہ ویندا ہا ویں	لتڑیندے رہ ویندے ہا ے	لتڑیندا رہ ویندا ہم/ہا ی	لتڑیندے رہ ویندے ہا سے
منفی	مذکر	لتڑیندا نہی رہ ویندا	لتڑیندے نھیں رہ ویندے	لتڑیندا نہویں رہ ویندا	لتڑیندے نہوے رہ ویندے	لتڑیندا نہم/نہمی رہ ویندا	لتڑیندے نہسے رہ ویندے

نوٹ: مؤنث منفی/مثبت دی گردان بطور مشق قاعدہ نمبر ۳ دے مطابق خود کیتی وَنجے ۔

قاعدہ نمبر 7: قاعدہ نمبر 3 دانگوں اصل مصدر دے مصدری مادے دے اگوں یائے معروف ''ی'' داو دھارا رہنی مصدر کنوں فعل امر، وَنجنی مصدر کنوں حالیہ ناتمام ۔تے ہوون مصدر کنون ماضی مطلق معروف داصیغہ واحد غائب مذکر آپت ءچ گنڈھ ڈیون نال مطلوبہ ماضی داصیغہ واحد غائب مذکر بنی ویندے۔جیویں جو لتاڑن مصدر کن ''لتاڑی رہ ویندا ہا'' ہُنسی ۔صیغہ واحد غائب مونث ہُنسی لتاڑی رہ ویندی ہی ،صیغہ واحد غائب مذکر منفی ہُنسی نہئی لتاڑی رہ ویندا ۔تے صیغہ واحد غائب مونث ہُنسی نہئی لتاڑی رہ ویندی۔باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق مشق دے طور ۔تے خود کیتی وَنجے ۔

قاعدہ نمبر 8: اصل مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام بنا کرئیں اُوندے اگوں ''وداہا'' داو دھارا کر ڈیون نال ماضی مدامی/استمراری/ناتمام /جاری/داصیغہ واحد غائب مذکر بنی ویندے۔جیویں جو مارن مصدر کن ''مریندا و داہا'' مطلوبہ فعل داصیغہ واحد غائب مذکر بُندے۔ لوظ ''وداہا'' دی اتھاں کجھ وضاحت کیتی ویندی ء۔

آ۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب آپنی کتاب ''سرائیکی زبان دے قاعدے قانون'' دے صفحہ نمبر 241 ۔تے لکھدن جو لوظ ''وداہا'' سرائیکی زبان دا بک خاص لوظ ہے جہڑا جو بکثرت مستعمل ہے ۔ایندے لوظی معنی ہنن وَنجنی ،ٹرن ۔تے پھرن وغیرہ وغیرہ ۔مثال دے طور ۔تے اردو دے جملے ''کیا کرتے پھرتے ہو'' دا سرائیکی ترجمہ تھیندے ''کیا کریندے وداہو''۔

ii۔ اے جملہ ڈیکھو ''احمد گھر میں ہے'' دا سرائیکی ترجمہ تھیندے ''احمد گھر وچ ہے یا احمد گھر ودے'' اینہہ کنوں معلوم تھیندے جو اردو دے لوظیں ''ہے، یا'' موجود ہے۔ دا مترادف سرائیکی لوظ ''ودے'' ہے۔ جہڑا جو سرائیکی مصدر ہوون کن فعل ناقص ءِ۔

iii۔ اردو دے اینہہ جملے ''وہ ادھر اُدھر پھر رہا ہے'' دا سرائیکی ترجمہ تھیسی ''اوایڈے اوڈے پھردا ودے'' یعنی لوظ ودے ''رہا ہے'' دا مترادف ءِ۔ ڈوجھے لوظیں ءِچ ''ودے'' ہوون مصدر کن فعل حال جاری دا صیغہ واحد غائب مذکر ہے۔

iv۔ ودے دے بلیغ ترمعنیاں دی جانچ کیتے اے جملے ڈیکھو۔ اوکھاندا ودے، اوکھادی ودے، او آیا ودے، او گیا ودے، کینویں ودے ہُن، ہس ایویں وداں، کیا کریندا ودیں یا کیا وداکریندیں۔ وغیرہ وغیرہ۔ انھیں جملیں ءِچ لوظ ''ودے'' ونجنی، ہوون، ٹرن یا پھرن دے وسیع ترمعنیاں ءِچ ورتیا گئے۔ اینہہ ساری بحث کن نتارا اے تھیندے جو لوظ ''ودے'' ہوون مصدر کن فعل حال جاری دا صیغہ واحد غائب ہے۔ جڈاں جو اینہہ کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر ہُنسی ''ودا'' یا ماضی استمراری ہُنسی ''ودا ہا'' لہٰذا مارن مصدر کن اسم حالیہ ناتمام ہُنسی مریندا۔ تے ہوون مصدر کن ماضی استمراری ''ودا ہا'' ہُنسی۔ ایویں ای ''مریندا ودا ہا'' ماضی استمراری دا صیغہ واحد غائب مذکر ہے۔ جڈاں جو صیغہ واحد غائب مونث ہُنسی ''مریندی ودی ہئی'' تے انھیں دی نفی ہُنسی ''نہئی مریندا ودا'' مذکر کیتے۔ تے نہئی مریندی ودی مونث کیتے۔ ایندی مکمل گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق کیتی ویسی۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	مریندا ودا ہا	مریندے ودے ہُن	مریندا ودا ہا دیں	مریندے ودے ہاوے	مریندا ودا ہَم لہامی	مریندے ودے ہاسے
منفی	مذکر	نہئی مریندا ودا	نہئن / نھئن مریندے ودے	نہوئیں مریندا ودا	نہوے مریندے ودے	نہم / نہجی مریندا ودا	نہسے مریندے ودے
مثبت	مونث	مریندی ودی ہئی	مریندیاں ودیاں ہُن	مریندی ودی ہاویں	مریندیاں ودیاں ہاوے	مریندی ودی ہَم لہامی	مریندیاں ودیاں ہاسے
منفی	مونث	نہئی مریندی ودی	نہئن / نھئن مریندیاں ودیاں	نہوئیں مریندی ودی	نہوے مریندیاں ودیاں	نہم / نہجی مریندی ودی	نہسے مریندیاں ودیاں

قاعدہ نمبر 9: اصل مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں یائے معروف ''ی'' دے ودھارے۔ تے اُوندے اگوں ہوون مصدر کن ماضی استمراری ''ودا ہا'' دے گانڈھے نال ماضی مدامی / استمراری / ناتمام / جاری دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨی ویندے۔ لہٰذا مارن مصدر کن مطلوبہ فعل دا صیغہ واحد غائب مذکر ہُنسی ''ماری ودا ہا'' مونث کیتے اے صیغہ تھیسی ''ماری ودی ہئی''۔ تے صیغہ واحد غائب مذکر منفی تھیسی ''نہئی ماری ودا'' صیغہ واحد غائب مونث منفی تھیسی ''نہئی ماری ودی'' باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 10: اصل مصدر کن اسم حالیہ ناتمام، وچھن مصدر کن ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب مذکر تے ہوون مصدر کن ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب مذکر آپت ءچ گنڈھ کرئیں ماضی مدامی/استمراری/ناتمام ٹُکی ویندی ءِ۔ جیویں جو کھاون مصدر کن مطلو بہ فعل ''کھاندا گیا ہا'' ہُنسی، ایندی منفی ''نہیں کھاندا گیا'' مثبت مونث کیتے ''کھاندی گئی ہئی'' تے منفی مونث کیتے ''نہیں کھاندی گئی ہئی'' ہُنسی باقی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 11: اصل مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں یائے معروف ''ی'' دے ودھارے تے اُوندے اگوں زمن مصدر کن ماضی استمراری معروف واصیغہ واحد غائب مذکر گنڈھ ڈیون نال ماضی مدامی/استمراری/ناتمام واصیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ کھاون مصدر کن مطلو بہ فعل ہُنسی ''کھادی رہندا ہا'' ہجڑ اجو صیغہ واحد غائب مذکر ہے۔ ایندا صیغہ واحد غائب مونث ہُنسی ''کھادی رہندی ہئی'' منفی مذکر ہُنسی ''نہیں کھادی رہندا'' تے منفی مونث ہُنسی ''نہیں کھادی رہندی'' باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 12: اصل مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں یائے معروف (ی) داو دھارا تے اوندے اگوں رکھݨ مصدر کن حالیہ ناتمام تے وت ہوون مصدر کنوں ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب مذکر (ہا)۔ اے سب آپت وچ جوڑ ڈتے وچھن تاں وت ماضی مدامی/استمراری/جاری/ناتمام واصیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو لتاڑݨ مصدر کن مطلو بہ ماضی دا صیغہ واحد غائب مذکر ہُنسی۔ لتاڑی رکھدا ہا، منفی مذکر ہُنسی نہیں لتاڑی رکھدا، مثبت مونث ہُنسی، لتاڑی رکھدی ہئی تے منفی مونث ہُنسی نہیں لتاڑی رکھدی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 13: اصل مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام تے پوون مصدر کنوں ماضی بعید معروف (پیا ہا) گوں آپت ءِچ جوڑ کرئیں ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری بݨائی ویندی ءِ۔ جیویں جو پڑھݨ مصدر کن مطلو بہ فعل واصیغہ واحد غائب مذکر ''پڑھ اپیا ہا'' ہُنڈے۔ ایویں ای صیغہ واحد غائب مذکر منفی ''نہیں پڑھ اپیا'' مثبت مونث ''پڑھدی پئی ہئی'' تے منفی مونث ''نہیں پڑھدی پئی'' ہُنسی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق تھیسی۔

قاعدہ نمبر 14: اصل مصدر کنوں فعل امر تے پوون مصدر کنوں ماضی بعید معروف پیا ہا) گوں آپت ءِچ جوڑ کرئیں ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری بݨائی ویندی ءِ۔ جیویں جو پڑھݨ مصدر کن مطلو بہ فعل واصیغہ واحد غائب مذکر ''پڑھی پیا ہا'' ہُنڈے۔ ایوں ای صیغہ واحد غائب مذکر منفی ''نہیں پڑھی پیا'' مثبت مونث ''پڑھی پئی ہئی'' تے منفی مونث ''نہیں پڑھی پئی'' ہُنسی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق تھیسی۔

قاعدہ نمبر 15: اصل مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام تے ہوون مصدر کنوں ماضی بعید معروف (پیٹھا ہا) گوں آپت ءِچ جوڑ کرئیں ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری بݨائی ویندی ءِ۔ جیویں جو پوون مصدر کن مطلو بہ فعل واصیغہ واحد غائب مذکر ''پوندا پیٹھا ہا'' ہُنڈے۔ ایویں ای صیغہ واحد غائب مذکر منفی ''نہیں پوندا پیٹھا'' مثبت مونث ''پوندی پیٹھی ہئی'' تے منفی مونث ''نہیں پوندی پیٹھی'' ہُنسی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق تھیسی۔

قاعدہ نمبر 16: اصل مصدر کن ماضی مطلق معروف دے صیغے واحد غائب مذکر دے چھیکڑی الف یا ''ے'' کوں حذف کر کے اُوندے اگوں یائے معروف ''ی'' داودھارا کیتا ویندے۔ تے وت ہوون مصدر کن ماضی بعید معروف (پیٹھا ہا) گنڈھ ڈیوندے۔ ایں طرحاں فعل ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری ہن ویندے۔ جیویں جو پووَن مصدر کن مطلوبہ فعل داصیغہ واحد غائب مذکر مثبت ''پوتی پیٹھا ہا'' بنڈے۔ ایویں ای صیغہ واحد غائب مذکر منفی ''نہیں پوتی پیٹھا'' مثبت مونث ''پوتی پیٹھی ہئی'' تے منفی مونث ''نہیں پوتی پیٹھی ہئی'' ہنڈسی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 17: اصل مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام تے کھڑن مصدر کنوں ماضی بعید معروف (کھڑا ہا) کوں آپت ءچ گنڈھ ڈیون نال ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری ہن ویندی ء۔ جیویں جو مارن مصدر کن مطلوبہ فعل ''مریندا کھڑا ہا'' ہنڈسی۔ ایویں ای صیغہ واحد غائب مذکر منفی ''نہیں مریندا کھڑا'' مثبت مونث ''مریندی کھڑی ہئی'' تے منفی مونث ''نہیں مریندی کھڑی'' ہنڈسی باقی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق کیتی ویندی ء۔

قاعدہ نمبر 18: اصل مصدر کنوں فعل امر بنا کریں اُوندے اگوں یائے معروف ''ی'' داودھارا کر کے ایویں ای چاوَں مصدر دے مصدری مادے دے الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں ''ئی'' داودھارا کر کے وَنجن مصدر کن ماضی بعید معروف (ویندا ہا) گنڈھ ڈیون نال ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری ہن ویندی ء۔ جیویں جو مارن مصدر کن مطلوبہ فعل ''ماری چئی ویندا ہا'' ہنڈسی۔ ایویں ای صیغہ واحد غائب مذکر منفی ہنڈسی ''نہیں ماری چئی ویندا'' مثبت مونث ''ماری چئی ویندی ہئی'' تے منفی مونث ''نہیں ماری چئی ویندی'' ہنڈسی۔ باقی گرادن قاعدہ نمبر 3 دے مطابق کیتی ویسی۔

نوٹ: سرائیکی زبان بک ہوں ای وسیع زبان ء۔ ایندی وسعت دااندازہ فعل ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری بناوَن دے بے شمار قاعدئیں کن کیتا وَنج سگدے۔ سرائیکی زبان ءچ فعل ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری ہوں ای اہم فعل گنڈیا ویندے۔ ایندی ءُت دے بے شمار قاعدے ہن پر طوالت دے پیش نظر ہر قاعدہ دوتر ے وتر ے بیان تھیں کیتا وَنج سگدا۔ اتھاں مختصراً کجھ جملے ڈیتے ویندن۔ انھیں جملیں وچوں ہر جملہ بک نویں نکور قاعدے دی نشان دہی کریندے۔ ہر جملے ءچ بک کن زیادہ افعال ور تئے گئین۔ انھیں دی گردان اُتے ڈیتے گئے قاعدئیں دے مطابق مشق دے طور خود کیتی وَنجے۔ اے جملے کجھ ایں ہن۔

۱۔ لکھدا ہوندا ہا	۲۔ روندا پیٹھا ہوندا ہا	۳۔ بھجدا کھڑا ہوندا ہا	۴۔ بجھن دی کیتی رکھدا ہا
۵۔ مارن دی کیتی رہ ویندا ہا	۶۔ پڑھن دی کیتی رہندا ہا	۷۔ کھاوَن دی کریندا پیا ہا	۸۔ مرن دی کیتی کھڑا ہا
۹۔ مرن دی کیتی پیٹھا ہا	۱۰۔ سمجھن دی نیتی پیا ہا	۱۱۔ پڑھ سمدا ہا	۱۲۔ رو ہیندا ہا
۱۳۔ کھل ڈیندا ہا	۱۴۔ ہُٹ پوندا ہا	۱۵۔ روون پئے ویندا ہا	۱۶۔ نپ کھڑ دا ہا
۱۷۔ ڈھے پوندا ہا			

راہنما اصول: سرائیکی زبان ءچ ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری دی اہمیت دے پیش نظر اُوندے بناوَن دے کجھ رہنما اصول بیان کیتے ویندن تاں جو ایندے بناوَن ءچ اسانی پیدا تھی وَنجے۔

i جے کر کہیں جملے ءچ ڈ وافعال (مصادر) ور تنے گئے ہوون تے پہلے مصدر کن فعل امر گھدا گیا ہوو ے تاں وت ڈ و جھے مصدر کن اسم حالیہ نا تمام تے اوندے اگوں ہوون مصدر کنوں ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب مذکر (ہا) گنڈھ کر ئیں گردان کیتی ویندی ءِ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈ یکھو۔ رہ ویندا ہا، ڈ یکھے گھندا ہا، رُس ہندا ہا، مر پوندا ہا، پڑھ سدا ہا، رو ڈ یندا ہا وغیرہ وغیرہ۔

ii پہلے اصول دے مطابق جے کر ماضی مدامی /استمراری/نا تمام /جاری بناوٹی ہوو ے تاں وت پہلے مصدر کن فعل امر، ڈ و جھے مصدر کن اسم حالیہ نا تمام تے وت پوون مصدر کن ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب مذکر (پیا) تے ہوون مصدر کن ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب مذکر (ہا) گنڈھ ڈ یون نال مطلو بہ ماضی بن ویندی ءِ۔ جیویں جو بھج ویند اپیا ہا، تھک ہند اپیا ہا، ٹِک رہند اپیا ہا، ایویں ای ماضی مدامی /استمراری /جاری بناون سانگے پہلے مصدر کن فعل امر تے وت پوون مصدر کن اسم حالیہ نا تمام تے ہوون مصدر کن فعل ماضی مطلق معروف واصیغہ واحد غائب مذکر گنڈھ ڈ یون نال مطلو بہ ماضی بن ویندی ءِ۔ جیویں جو ٹِک پوندا ہا، رو پوندا ہا، بھرّ پوندا ہا، کھل پوندا ہا، مر پوندا ہا وغیرہ وغیرہ۔

iii جے کر کہیں جملے ءچ پہلے مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام بنایا گیا ہوو ے تاں وت ڈ و جھے مصدر کنوں وی حالیہ نا تمام تے لاحقہ (ہا) گنڈھ ڈ تا ویندے۔ مثال دے طور تے رو ندا و یندا ہا، رو ندار ہندا ہا، پڑھدا ہوندا ہا، وغیرہ وغیرہ۔

iv جے کر پہلے مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام بنایا گیا ہوو ے تان وت ڈ و جھے مصدر کنوں ماضی بعید معروف واصیغہ واحد غائب مذکر گنڈھ کر ئیں مطلو بہ ماضی بنائی وچ سگدی ءِ۔ مثال دے طور تے پیندا کھڑا ہا، کھاندا وداہا، رو ندا پیٹھا ہا، پڑھدا پیا ہا وغیرہ وغیرہ۔

v جے کر پہلا مصدر متعدی ہوو ے تے اوکن فعل امر گھن کر ئیں اُوندے اگوں یائے معروف (ی) گنڈھ ڈ تی وینجے تے وت اُوندے اگوں یا تاں ڈ و جھے مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام تے لاحقہ (ہا) گنڈھ کر ئیں مطلو بہ ماضی بنائی ویندی ءِ۔ تے یا اُوندے اگوں ڈ و جھے مصدر کنوں ماضی بعید معروف واصیغہ واحد غائب مذکر گنڈھ کر ئیں مطلو بہ ماضی بنائی ویندی ءِ جیویں جو ماری ویند اہا، ماری کھڑا ہا، ماری پیٹھا ہا، کھادی رہند اہا، کھدی پیٹھا ہا، لکھی رکھدا ہا، پیتی کھڑا ہا، کھادی پیا ہا وغیرہ

vi مصدر لازم کنوں اصول نمبر 5 دی طرز تے ماضی مدامی /استمراری/نا تمام دی گردان نھیں کیتی وچ سگدی۔ جے تئیں مصدر لازم کنوں مصدر متعدی نہ بنایا وینجے۔ مثال دے طور تے بھجن کن متعدی بھجاون تے ماضی استمراری بھجنی ویند اہا نسی۔ ایویں ای کھلن کن کھلائی رہند اہا، سنڄن کن سنڄائی رکھدا ہا۔ روون کن روائی وداہا وغیرہ وغیرہ۔

7۔ بعض جملئیں ءچ ترے ترے مصادر ور تے ویندن جیویں جو مرن دی نیتی کھڑا ہا، بھجن دی سوچی کھڑا ہا، بھرّن دی سٹری پیٹھا ہا وغیرہ وغیرہ۔ انجھیں ترکیب ءچ پہلا مصدر ہمیشاں آپنی اصلی حالت ءچ ہوند ے جڈاں جو ڈ و جھے مصدر کن فعل امر بنا کر ئیں اُوندے اگوں یائے معروف (ی) دا اگا ہنڈھا تے وت تریجھے مصدر کنوں ماضی بعید معروف واصیغہ واحد غائب مذکر یا اسم حالیہ نا تمام تے لاحقہ (ہا) گنڈھ ڈ یون نال ماضی استمراری بن ویندی ءِ۔ مثال دے طور تے کھلن دی

سوچی پیٹھا ہا، کھلن دی کیتی رکھدا ہا، بھجن دی نیتی کھڑا ہا، بھجن دی کیتی ویندا ہا، لکھن دی ستری پیٹھا ہا، لکھن دی کیتی رہندا ہا

متعدی المتعدی مصادر کن ماضی مدامی /استمراری/ناتمام /جاری معروف بناون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: ڈ تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کنوں اسم حالیہ ناتمام تے اُوندے اگوں لاحقہ ہا گنڈھ ڈیون نال ماضی مدامی /استمراری/ناتمام /جاری بنائی وچ سگدی ہ۔ جیویں جو لکھواون مصدر کن لکھویندا ہا، مرواون کن مرویندا ہا، سنواون کن سنویندا ہا وغیرہ وغیرہ۔ گردان کریندئیں ہوئیں مذکر تے مونث دی گردان انجوانج ہوندی ہ پر ضمائر منفصل تے ضمائر متصل انجوانج استعمال نھیں تھیندے۔

پڑھاون یا پڑھواون مصدر کن گردان: پڑھویندا دے ہیجے کھڑایں ہن (پ، ڑھ، و، ے، ں، د، ا)

ضمیر	مثبت/حقی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	پڑھویندا ہا	پڑھویندے ہَن	پڑھویندا ہاویں	پڑھویندے ہاوے	ڑھویندا ہاں/ہامی	پڑھویندے ہاسے
ہووے یا	منفی	مذکر	پڑھویندا نہ ہا	پڑھویندے نہ ہَن	پڑھویندا نہ ہاویں	پڑھویندے نہ ہاوے	پڑھویندا نہ ہاں/ہامی	پڑھویندے نہ ہاسے
متصل	منفی	مذکر	ہا/نہیں/نہئں پڑھویندا	نھاں/نہن پڑھویندے	نہویں پڑھویندا	نہوے پڑھویندے	نہاں/نہی پڑھویندا	نہسے پڑھویندے
ہووے	مثبت	مونث	پڑھویندی ہئی	پڑھویندیاں ہَن	پڑھویندی ہاویں	پڑھویندیاں ہاوے	پڑھویندی ہاں/ہامی	پڑھویندیاں ہاسے
،	منفی	مونث	نہئی پڑھویندی	نھاں/نہن پڑھویندیاں	نہویں پڑھویندی	نہوے پڑھویندیاں	نہاں/نہی پڑھویندی	نہسے پڑھویندیاں
،	منفی	مذکر	پڑھویندی نہ ہئی	پڑھویندیاں نہ ہَن	پڑھویندی نہ ہاویں	پڑھویندیاں نہ ہاوے	پڑھویندی نہ ہاں/ہامی	پڑھویندیاں نہ ہاسے

قاعدہ نمبر 2: ڈ تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کنوں اسم حالیہ ناتمام، رہون / رہن مصدر کنوں وی اسم حالیہ ناتمام تے ہوون مصدر کنوں ماضی مطلق معروف واحیغہ واحد غائب مذکر (ہا) کوں آپت ءچ جوڑ ڈیون نال ماضی مدامی /استمراری/ناتمام بنی ویندی ءچ۔ جیویں جو لکھویندا رہندا ہا، مرویندا رہندا ہا، سنویندا رہندا ہا وغیرہ وغیرہ۔

ضمیر	مثبت	مذکر	نچویندا رہندا ہا	نچویندے رہندے ہَن	نچویندا رہندا ہاویں	نچویندے رہندے ہاوے	نچویندا رہندا ہاں/ہم	نچویندے رہندے ہاسے
	منفی	مذکر	ہا/نہئی نچویندا رہندا	نھاں/نہن نچویندے رہندے	نہویں نچویندا رہندا	نہوے نچویندے رہندے	نہاں/نہی نچویندا رہندا	نہسے نچویندے رہندے

	مثبت	مونث	نچویندی رہندی ہئی	نچویندیاں رہندیاں ہَن	نچویندی رہندی ہاویں	نچویندیاں رہندیاں ہاوے	نچویندی رہندی ہم/ہامی	نچویندیاں رہندیاں ہاسے
	منفی	مونث	نہئی نچویندی رہندی	نھہیں/نہَن نچویندیاں رہندیاں	نہویں نچویندی رہندی	نہوے نچویندیاں رہندیاں	نہم/نہمی نچویندی رہندی	نہسے نچویندیاں رہندیاں

قاعدہ نمبر 3: اصل مصدر متعدی کنوں فعل امر بنا کریں اُوندے اگوں ہمزہ ۔تے یائے معروف (ئی) جوڑ ڈیندی ہِ، وت رہَن/رہون مصدر کن اسم حالیہ نا تمام، ہووَن مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر جوڑ ڈیون نال ماضی مدامی /استمراری/نا تمام ہَن ڈیندی ہِ۔ جیویں جونچوائی رہندا ہا، لکھوائی رہندا ہا، پڑھوائی رہندا ہا وغیرہ وغیرہ۔

لکھوا توں مصدر کن گردان: لکھویندا دے جیجے کجھ ایں ہن (ل، کھ، و، ے، ں، د، ا)

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل ہووے	مثبت	مذکر	لکھوائی رہندا ہا	لکھوائی رہندے ہَن	لکھوائی رہندا ہاویں	لکھوائی رہندے ہاوے	لکھوائی رہندا ہَم/ہامی	لکھوائی رہندے ہاسے
یا	منفی	مذکر	ناہ/نہئی لکھوائی رہندا	نھہیں/نہَن لکھوائی رہندے	نہویں لکھوائی رہندا	نہوے لکھوائی رہندے	نہم/نہمی لکھوائی رہندا	نہسے لکھوائی رہندے
متصل ہووے	مثبت	مونث	لکھوائی رہندی ہئی	لکھوائی رہندیاں ہَن	لکھوائی رہندی ہاویں	لکھوائی رہندیاں ہاوے	لکھوائی رہندی ہَم/ہامی	لکھوائی رہندیاں ہاسے
-	منفی	مونث	نہئی لکھوائی رہندی	نھہیں/نہَن لکھوائی رہندیاں	نہویں لکھوائی رہندی	نہوے لکھوائی رہندیاں	نہم/نہمی لکھوائی رہندی	نہسے لکھوائی رہندیاں

نوٹ: مصادر متعدی لعنی کنوں وی ماضی مدامی /استمراری/نا تمام/جاری بناوَن دے سرائیکی زبان ءِچ بے شمار قاعدے ہَن پر طوالت دے پیش نظر ہر قاعدہ وِتر ے وِتر ے بیان نھیں کیتا وِنج سگدا۔ تے نہ ایندی گردان کیتی وِنج سگدی ہِ۔ اتھاں مختصراً کجھ جملے ڈ۔تے ویندن۔ انھیں جملیں وچوں ہر جملہ ہک نویں قاعدے دی نشان دہی کریندے۔ ہر جملے کن گردان اُ۔تے ڈ۔تے گئے قاعدیں دے مطابق تھیسی۔ گردان مشتق دے طور۔تے خود کیتی وِنجے۔ اے جملے کجھ ایں ہن۔

۱۔ لکھویندا ویندا ہا
۲۔ لکھوائی ویندا ہا
۳۔ لکھوائی رہ ویندا ہا
۴۔ لکھویندا رہ ویندا ہا
۵۔ لکھوائی رکھدا ہا
۶۔ لکھواون دی کیتی رہندا ہا
۷۔ لکھواون دی کیتی رکھدا ہا
۹۔ لکھواون دی کیتی/نیتی/سوچی پیا ہا
۱۰۔ لکھویندا پیا ہوندا ہا
۱۱۔ لکھویندا وا ہوندا ہا
۱۲۔ لکھوائی پیا ہوندا ہا
۱۳۔ لکھوائی وا ہوندا ہا
۱۴۔ لکھویندا پیا ہوندا
۱۵۔ لکھوائی پیا ہوندا ہا

مصادر مجہول کنوں ماضی مدامی استمراری انا تمام / جاری مجہول بنڑاون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: ڈِتے ہوئے مصدر مجہول دے چھیکوی "جنی" گوں حذف کرن دے بعد باقی دے اگوں "ندا" داودھارا کر کے اُوندے اگوں لاحقہ "ہا" گنڈھن سیتی ماضی مدامی استمراری انا تمام / جاری بنی ویندی ہِ۔ جیویں مرتبجنی مصدر کن "مریندا ہا" (مَ، رِ، ی، ں، دا، ہا) کر تبجنی کن کریندا ہا (ک، رِی، ں، د، ا، ہا) تے کھوتبجنی مصدر کن کھویندا ہا (کھ، و، ی، ں، د، ا، ہا) وغیرہ وغیرہ۔ گردان کریندئیں ہوئیں مذکر تے مونث دی گردان انجوانج ہوندی ہِ۔

مرتبجنی مصدر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	مریندا ہا	مریندے ہَن	مریندا ہاویں	مریندے ہاو	مریندا ہاں	مریندے ہاسے
ہووے	منفی	مذکر	مریندا نہ ہا	مریندے نہ ہَن	مریندا نہ ہاویں	مریندے نہ ہاو	مریندا نہ ہاں	مریندے نہ ہاسے
یا	منفی	مذکر	نہئی مریندا	مُھن / نہن مریندے	نہویں مریندا	نہوے مریندے	نہم / نہمی مریندا	نہسے مریندے
متصل	منفی	مذکر	کائینہاہ / کائینہای مریندا	کائینھن مریندے	کائینہویں مریندا	کائینہوے مریندے	کائینہم مریندا	کائینہسے مریندے
ہووے	مثبت	مونث	مریندی ہئی	مریندیاں ہَن	مریندی ہاویں	مریندیاں ہاو	مریندی ہاں	مریندیاں ہاسے
-	منفی	مونث	مریندی نہ ہئی	مریندیاں نہ ہَن	مریندی نہ ہاویں	مریندیاں نہ ہاو	مریندی نہ ہاں	مریندیاں نہ ہاسے
-	منفی	مونث	نہئی / کائینہئی مریندی	نہن / مُھن / کائینھن مریندیاں	نہویں / کائینہویں مریندی	نہوے / کائینہوے مریندیاں	نہم / کائینہم مریندی	نہسے / کائینہسے مریندیاں

قاعدہ نمبر 2: ڈِتے ہوئے مصدر کن اسم حالیہ ناتمام رہسن / رہوں مصدر کن اسم حالیہ ناتمام تے ہوون مصدر کن ماضی مطلق واصیغہ واحد غائب مذکر (ہا) گوں آپت ہِچ جوڑ ڈیون نال مطلوبہ ماضی بنی ویندی ہِ۔ جیویں جو مرتبجنی مصدر کن "مریندا رہندا ہا" پڑھیندا رہندا ہا" منفی کیتے "نہئی مریندا رہندا، نہئی پڑھیندا رہندا" وغیرہ وغیرہ۔

ضمیر	مثبت	مذکر	مریندا رہندا ہا	مریندے رہندے ہَن	مریندا رہندا ہاویں	مریندے رہندے ہاو	مریندا رہندا ہاں	مریندے رہندے ہاسے
	منفی	مذکر	نہئی مریندا رہندا	مُھن / نہن مریندے رہندے	نہویں مریندا رہندا	نہوے مریندے رہندے	نہم / نہمی مریندا رہندا	نہسے مریندے رہندے

	مذکر	کائینہاہ/ کائینجی مریندارہندا	کائینھس مریندے رہندے	کائیہوئیں مریندا رہندا	کائیہوے مریندے رہندے	کائینہم مریندا رہندا	کائینہیے مریندے رہندے
	مونث	مریندی رہندی ہئی	مریندیاں رہندیاں ہن	مریندی رہندی ہاویں	مریندیاں رہندیاں ہاوے	مریندی رہندی ہم/اہامی	مریندیاں رہندیاں ہاے
	مونث	نہئی مریندی رہندی	مھس/انہن مریندیاں رہندیاں	نہویں مریندی رہندی	نہوے مریندیاں رہندیاں	نہم/انہی مریندی رہندی	نہسے مریندیاں رہندیاں
	مونث	کائینہی مریندی رہندی	کائینہن مریندیاں رہندیاں	کائیہویں مریندی رہندی	کائیہوے مریندیاں رہندیاں	کائینہم/کائینہی مریندی رہندی	کائینہیے مریندیاں رہندیاں

نوٹ: مصادر مجہول کن ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری دے سرائیکی زبان ءچ بناون دے بے شمار قاعدے ہن۔ پر طوالت دے پیش نظر ہر قاعدہ وِتّے وِتّے بیان تھیں کیتا ونج سگدا۔ تے نہ ای گردان کیتی ونج سگدی ءِ۔ اتھاں مختصراً کجھ جملے ڈِتے ویندن۔ انھیں جملیں وچوں ہر جملہ ہک نویں قاعدے دی نشان دی کریندے۔ لہٰذا انھیں دی گردان مشتق دے طور تے چھوڑ ڈِتی ویندی پئی اے۔ جملے کجھ ایں ہن:

۱۔ مریندا ویندا ہا ۲۔ مریندا پیا ہا ۳۔ مریندا وا ہا ۴۔ مریندا رہندا ہوندا ہا
۵۔ مریندا پیا ہوندا ہا ۶۔ مرتبجن دی کیتی رہندا ہا ۷۔ مرتبجن دی کیتی ویندا ہا ۸۔ مرتبجن دی کیتی رکھدا ہا
۹۔ مرتبجن دی کیتی ویندا رہندا ہا ۱۰۔ مرتبجن دی کیتی رہ ویندا ہا ۱۱۔ مرتبجن دی کیتی وا ہوندا ہا ۱۲۔ مرتبجن دی کریندا رہ ویندا ہا
۱۳۔ مرتبجن دی کریندا پیا ہا ۱۴۔ مرتبجن دی کریندا وا ہا وغیرہ وغیرہ۔

قاعدہ نمبر 3: ڈِتے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے مجھنی مصدر کنوں ماضی استمراری معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر آپت ءچ جوڑ ڈیون نال ماضی مدامی/استمراری/ناتمام/جاری ہن ویندی ءِ۔ جیویں جو کھاون مصدر کنوں مطلوبہ ماضی کھاوا ویندا ہا، لکھنی مصدر کنوں لکھیا ویندا ہا۔ تے پڑھنی مصدر کن پڑھیا ویندا ہا وغیرہ وغیرہ۔

ضمیر	شبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	ڈِٹھا ویندا ہا	ڈِٹھے ویندے ہن	ڈِٹھا ویندا ہا ہاویں	ڈِٹھے ویندے ہاوے	ڈِٹھا ویندا ہم/اہامی	ڈِٹھے ویندے ہاے
ہووے	منفی	مذکر	ڈِٹھا نہئی ویندا	ڈِٹھے نھس ویندے	ڈِٹھا نہویں ویندا	ڈِٹھے نہوے ویندے	ڈِٹھا نہم/انہی ویندا	ڈِٹھے نہسے ویندے
یا	منفی	مذکر	ڈِٹھا کائینہاہ ویندا	ڈِٹھے کائینھس ویندے	ڈِٹھا کائیہویں ویندا	ڈِٹھے کائیہوے ویندے	ڈِٹھا کائینہم ویندا	ڈِٹھے کائینہیے ویندے
متصل	مثبت	مونث	ڈِٹھی ویندی ہئی	ڈِٹھیاں ویندیاں ہن	ڈِٹھی ویندی ہاویں	ڈِٹھیاں ویندیاں ہاوے	ڈِٹھی ویندی ہم/اہامی	ڈِٹھیاں ویندیاں ہاے

ہووے	منفی	مونث	ڈٹھی نہئی ویندی	ڈٹھیاں نہ ھسن ویندیاں	ڈٹھی نہوئیں ویندی	ڈٹھیاں نہ ہوسے ویندیاں	ڈٹھی نہ ہم انہی ویندی	ڈٹھیاں نہ ہسے ویندیاں

ر ـــــــ ماضی شکیہ یا احتمالی

تعریف:

i ماضی شکیہ اوفعل اے جیندے وچ گذرینے ہوئے زمانے وچ کہیں کم دے تھیون یا نہ تھیون اچ شک ظاہر تھیوے۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 154)(ترجمہ)

ii ماضی شکیہ یا احتمالی اوکوں آہدن جیندے وچ کوئی شک شبہ پاتا ونجے۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 234)

iii اوہو زمانہ جنکیں وچ گزرینے ہوئے زمانے وچ کہیں کم دے واقع تھیون بابت گمان یا احتمال ظاہر کیتا گیا ہووے اوکوں ماضی شکیہ یا احتمالی آکھیا ویندے۔ **(سندھی بولی جو صرف ونحو از واحد بخش شیخ 359)(ترجمہ)**

iv ماضی شکیہ یا احتمالی وہ ماضی ہے جس میں کسی کام کا کرنا یا ہونا شک کے ساتھ پایا جائے۔

(نادر القواعد از مولوی محمد عبداللہ 59)

v فعل ماضی شکیہ یا احتمالی وہ فعل ہے جس میں گزرے ہوئے زمانے میں کسی کام کے کرنے یا ہونے کے متعلق شک پایا جائے۔

(اردو کمپوزیشن از غلام جیلانی مخدوم 116)

اُتے ڈتیئں گئیں مختلف ماہرین لسانیات دے تعریفیں کن معلوم تھیندے جو ماضی شکیہ یا احتمالی اونہہ فعل کوں آکھیا ویندے جیندے وچ کہیں کم دے تھیون یا نہ تھیون دے متعلق گزرینے ہوئے زمانہ وچ شک، شبہ، گمان یا احتمال پاتا ونجے۔

فعل ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بناون دے قاعدے: کہیں وی مصدر دے حالیہ تمام دے آخوں ہوون مصدر کن فعل مضارع معروف یا فعل مستقبل مطلق معروف واحد غائب مذکر (ہووے یا ہوسی) گنڈھ ڈیون نال ماضی شکیہ یا احتمالی بنائی ونج سگدی وچ۔ اے گالھ وی یاد رکھنی آلی وچ جو ماضی شکیہ یا احتمالی دی گردان کریندیں ہوئیں شک، گمان، یا احتمال کوں مزید نشاندر کرن کیتے ہر ہمیشے دے شروع وچ کجھ لوظ استعمال کیتے ویندن۔ اردو تے سرائیکی دے انھیں مترادف لوظیں کوں ہک جدول دی صورت وچ لکھیا ویندے تاں جو کجھ ہی وچ آسانی رہوے۔

اردو لوظ	ممکن ہے	شاید	خدا معلوم	کیا پتہ	کیا خبر	پتہ نہیں	ضرور
سرائیکی لوظ	تھی سگدے	شیت	اللہ جانڑے	پتہ ء	خبر ء	پتہ نھیں	ضرور

انھیں لوظیں کن علاوہ شک، گمان یا احتمال کیتے سرائیکی زبان دا ہک خاص لوظ ''متاں یا متنی'' وی استعمال کیتا وندے جہڑا جو اُمید یا نا امیدی دے معنیاں وچ ہوں لطافت پیدا کریندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ ڈیکھتاں سہی متاں او آ گیا ہووے۔ ۲۔ پتہ تاں کر متاں / متنی او لگا گیا ہووے۔ ۳۔ جلدی کر متاں / متنی بس نکل ونجے۔ ۴۔ او آہدا

تاں یا جو میں آویساں، ڈیکھیہ متاں/متنی او آیا بیٹھا ہووے وغیرہ وغیرہ دے گالھ یا ردکھنی آلی ءِ جو متاں/متنی دے لوظ او نہہ جملے ءِ چ استعمال تھیندن جیندے اخیر ءِ چ ہووے دا لوظ لگدے۔ جنھیں جملیں دے اخیر ءِ چ "ہوسی" دا لوظ آونجے تاں وت اوندے مال متاں/متنی دا لوظ نہ لگسی۔ ایویں ای دعائیہ انداز یا امید ظاہر کرن کیتے "شالا" دا لوظ استعمال تھیندے جیویں جو شالا او آیا بیٹھا ہووے۔ شالا میں پاس تھیا ہووا

قاعدہ نمبر 1: جے کر مصدر لازم ہووے تاں وت او کن حالیہ تمام بنا کر ئیں اوندے اگوں ہوون مصدر کن مضارع بنا کر ئیں جوڑ ڈیتا ونجے تاں وت ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بݨی ویندی ءِ۔ مصدر لازم کن بݨنی آلی ماضی شکیہ دے صیغے جنس تے عدد دے مطابق رہندن پر ہوون مصدر کن بݨنی آلا مضارع صیغہ وار تبدیل تھیندا رہ ویندے۔ ماضی شکیہ ءِ چ مذکر تے مونث دی گردان انجوانج تھیندی ءِ پر ضمیریں دا (ضمیر منفصل تے ضمیر متصل) دا استعمال انجوانج نھیں تھیندا کیوں جو ضمیراں متصل ہوون دی وجہ کنوں مطلب واضح تھی ویندے۔

لازم مصدر آون کنوں گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	متاں آیا ہووے	متاں آئے ہوون	متاں آیا ہوویں	متاں آئے ہووو	متاں آیا ہووم/ہوواں	متاں آئے ہووواں
ہووے	منفی	مذکر	متاں کائیناں آیا ہووے	متاں کائیناں آئے ہوون	متاں کائیناں آیا ہوویں	متاں کائیناں آئے ہووو	متاں کائیناں آیا ہووم/ہوواں	متاں کائیناں آئے ہووواں
یا	منفی	مذکر	متاں نہ آیا ہووے	متاں نہ آئے ہوون	متاں نہ آیا ہوویں	متاں نہ آئے ہووو	متاں نہ آیا ہووم/ہوواں	متاں نہ آئے ہووواں
متصل	مثبت	مونث	متاں آئی ہووے	متاں آیاں ہوون	متاں آئی ہوویں	متاں آیاں ہووو	متاں آئی ہووواں/ہووم	متاں آیاں ہووواں
ہووے	منفی	مونث	متاں نہ آئی ہووے	متاں نہ آیاں ہوون	متاں نہ آئی ہوویں	متاں نہ آیاں ہووو	متاں نہ آئی ہووواں/ہووم	متاں نہ آیاں ہووواں
			متاں کائیناں آئی ہووے	متاں کائیناں آیاں ہوون	متاں کائیناں آئی ہوویں	متاں کائیناں آیاں ہووو	متاں کائیناں آئی ہووواں/ہووم	متاں کائیناں آیاں ہووواں

قاعدہ نمبر 2: جے کر مصدر لازم ہووے تاں وت او کن حالیہ تمام بنا کر ئیں اُوندے اگوں ہوون مصدر کن فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گنڈھ کر ئیں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بݨائی ویندی ءِ۔ مثال دے طور تے او آیا ہوسی، میں گیا ہوساں، توں ڈر کیا ہوسیں، اساں رُنے ہوسوں وغیرہ وغیرہ۔ قاعدہ نمبر 2 دی وی قاعدہ نمبر او انگوں گردان تھیسی۔

لازم مصدر دُرکنی کتوں گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
	مثبت	مذکر	درکیا ہوسی/ہوسے	درکیے ہوسن	درکیا ہوسیں	درکیے ہوسو	درکیا ہوساں	درکیے ہوساں
	منفی	مذکر	درکیا نہ ہوسی/ہوسے	درکیے نہ ہوسن	درکیا نہ ہوسیں	درکیے نہ ہوسو	درکیا نہ ہوساں	درکیے نہ ہوساں
منفصل ہووے	منفی	مذکر	کائیناں درکیا ہوسی/ہوسے	کائیناں درکیے ہوسن	کائیناں درکیا ہوسیں	کائیناں درکیے ہوسو	کائیناں درکیا ہوساں	کائیناں درکیے ہوساں
یا	مثبت	مونث	ڈرکی ہوسی/ہوسے	درکیاں ہوسن	درکی ہوسیں	درکیاں ہوسو	درکی ہوساں	درکیاں ہوساں
ضمیر	منفی	مونث	درکی نہ ہوسی/ہوسے	درکیاں نہ ہوسن	درکی نہ ہوسیں	درکیاں نہ ہوسو	درکی نہ ہوساں	درکیاں نہ ہوساں
متصل ہووے			کائیناں درکی ہوسی/ہوسے	کائیناں درکیاں ہوسن	کائیناں درکی ہوسیں	کائیناں درکیاں ہوسو	کائیناں درکی ہوساں	کائیناں درکیاں ہوساں

قاعدہ نمبر 3: جے کر مصدر متعدی ہووے تاں وت ڈ۔تے ہوئے مصدر کنوں اسم حالیہ تمام یا ماضی مطلق بنا کر ئیں اُوندے اگوں ہوون مصدر کن فعل مضارع معروف گنڈھ ڈیون نال ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بنائی وچ سگدی ہے۔ گردان کریندیں ہوئیں ضمیر منفصل کیتے صرف فاعلی (شخصی) ضمیراں صیغہ وار تبدیل تھیندئین اسم حالیہ تمام یا ماضی مطلق واحد صیغہ واحد غائب مذکر تبدیل نہ تھیسی پر ہوون کن بنیا ہویا فعل مضارع وی تبدیل نہ تھیسی۔ جڈاں جو ضمیر متصل کیتے اسم حالیہ تاں تبدیل نہ تھیسی پر فعل مضارع صیغہ وار تبدیل تھیندا رہسی۔ منفی گردان کیتے ماضی مطلق یا اسم حالیہ تمام کن پہلوں ''نہ یا کائیناں'' دے لوظیں کوں جوڑیا ویسی۔ مصادر متعدی کن ماضی شکیہ یا احتمالی دی گردان کریندیں ہوئیں مذکر۔تے مونث دی گردان انجوانج نہ تھیسی۔ ڈیکھو مصدر کن گردان ڈیکھو۔

ضمیر	مثبت	مذکر/مونث	متاں اونہہ ڈٹھا ہووے	متاں انھیں ڈٹھا ہووے	متاں تئیں ڈٹھا ہووے	متاں تساں ڈٹھا ہووے	متاں میں ڈٹھا ہووے	متاں اساں ڈٹھا ہووے
منفصل کیتے	منفی	مذکر/مونث	متاں اونہہ نہ ڈٹھا ہووے	متاں انھیں نہ ڈٹھا ہووے	متاں تئیں نہ ڈٹھا ہووے	متاں تساں نہ ڈٹھا ہووے	متاں میں نہ ڈٹھا ہووے	متاں اساں نہ ڈٹھا ہووے
ضمیر متصل کیتے	مثبت	مذکر/مونث	ڈٹھا ہووس	ڈٹھا ہوونیں	ڈٹھا ہووی	ڈٹھا ہوونے	ڈٹھا ہووم	ڈٹھا ہووے
	منفی	مذکر/مونث	ڈٹھا نہ ہووس	ڈٹھا نہ ہوونیں	ڈٹھا نہ ہووی	ڈٹھا نہ ہوونے	ڈٹھا نہ ہووم	ڈٹھا نہ ہووے

قاعدہ نمبر 4: جے کر مصدر متعدی ہووے تاں وت ڈ۔تے ہوئے مصدر کن اسم حالیہ تمام یا ماضی مطلق معروف واحیغہ واحد غائب مذکر۔تے اُوندے اگوں ہوون مصدر کن فعل مستقبل معروف واحیغہ واحد غائب مذکر بنا کر ئیں گنڈھ ڈیون نال ماضی شکیہ یا احتمالی معروف واحیغہ واحد غائب مذکر بنی ویندے۔ ضمائر منفصل نال گردان کریندیں ہوئیں ضمائر فاعلی (شخصی) صیغہ وار تبدیل تھیسن جڈاں جو باقی گئی تبدیلی نہ تھیسی۔ پر ضمائر متصل نال گردان کریں ہوئیں صیغہ وار تبدیلی تھیسی۔ مونث۔تے مذکر کیتے گردان انجوانج نہ

تھیسی ۔منفی گردان کیہ ماضی مطلق دے بعد نہ یا کائیناں داو دھارا کر ڈیسوں ۔

مارن مصدر کن گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر/مونث	اوہہ ماریا ہوسی/ہوسے	اٹھاں ماریا ہوسی/ہوسے	تئیں ماریا ہوسی/ہوسے	تساں ماریا ہوسی/ہوسے	میں ماریا ہوسے	اساں ماریا ہوسی/ہوسے
منفصل	منفی	مذکر/مونث	اوہہ ماریا نہ ہوسی/ہوسے	اٹھاں ماریا نہ ہوسی/ہوسے	تئیں ماریا نہ ہوسی/ہوسے	تساں ماریا نہ ہوسی/ہوسے	میں ماریا نہ ہوسی/ہوسے	اساں ماریا نہ ہوسی/ہوسے
متصل	مثبت	مذکر/مونث	ماریا ہوسں	ماریا ہوسنیں	ماریا ہوسیا	ماریا ہوسنے/ہوسو	ماریا ہوسم	ماریا ہوسیے
متصل	منفی	مذکر/مونث	ماریا نہ ہوسں	ماریا نہ ہوسنیں	ماریا نہ ہوسیا	ماریا نہ ہوسنے/ہوسو	ماریا نہ ہوسم	ماریا نہ ہوسیے

فعل ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بناون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 5: ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول مصادر لازم کنوں نھیں بنائی ونج سگدی بلکہ مصادر دا متعدی ہوون ضروری ءِ۔ڈ۔تے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف /اسم حالیہ تمام، وچ جن مصدر کنوں ماضی مطلق معروف (گیا) ۔تے ہوون مصدر کنوں فعل مضارع (ہووے) گنڈھ ڈیون نال ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بن ویندی ءِ۔گردان کریندئیں ہوئیں مونث ۔تے مذکر دی گردان انجوان تھیندی ءِ۔

مارن مصدر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوماریا گیا ہووے	اومارے گئے ہوون	توں ماریا گیا ہوویں	تساں مارے گئے ہووو	میں ماریا گیا ہووا	اساں مارے گئے ہووو
ہووے یا	منفی	مذکر	اوماریا نہ گیا ہووے	اومارے نہ گئے ہوون	توں ماریا نہ گیا ہوویں	تساں مارے نہ گئے ہووو	میں ماریا نہ گیا ہووا	اساں مارے نہ گئے ہووو
ضمیر متصل	منفی	مذکر	اوماریا کائیناں گیا ہووے	اومارے کائیناں گئے ہوون	توں ماریا کائیناں گیا ہوویں	تساں مارے کائیناں گئے ہووو	میں ماریا کائیناں گیا ہووا	اساں مارے کائیناں گئے ہووو
ہووے	مثبت	مونث	اوماری گئی ہووے	اوماریاں گیاں ہوون	توں ماری گئی ہوویں	تساں ماریاں گیاں ہووو	میں ماری گئی ہووا	اساں ماریاں گیاں ہووو
	منفی	مونث	اوماری نہ گئی ہووے	اوماریاں نہ گیاں ہوون	توں ماری نہ گئی ہوویں	تساں ماریاں نہ گیاں ہووو	میں ماری نہ گئی ہووا	اساں ماریاں نہ گیاں ہووو

		مونث	اومارِی کائینا ں گئی ہووے	اومارِیاں کائینا ں گیاں ہوون	توں ماری کائینا ں گئی ہوویں	تساں ماریاں کائینا ں گیاں ہووو	میں ماری کائینا ں گئی ہووا ں	اساں ماریاں کائینا ں گیاں ہووو ں

قاعدہ نمبر 6: مصدر متعدی کنوں ماضی مطلق معروف / اسم حالیہ تمام، وِچ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف (گیا) تے ہوون مصدر کنوں فعل مستقبل معروف واصیغہ واحد غائب مذکر گنڈھ کرئیں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بنائی ویندی ہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجواں تھیندی ہ۔ ڈیکھو مصدر کن گردان ڈیکھو۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
توڑے جو	مثبت	مذکر	ڈٹھا گیا ہوسی / ہووے	ڈٹھے گئے ہوسن	ڈٹھا گیا ہوسیں	ڈٹھے گئے ہوسو	ڈٹھا گیا ہوساں	ڈٹھے گئے ہوسوں
منفصل ہووے	منفی	مذکر	ڈٹھا نہ گیا ہوسی / ہووے	ڈٹھے نہ گئے ہوسن	ڈٹھا نہ گیا ہوسیں	ڈٹھے نہ گئے ہوسو	ڈٹھا نہ گیا ہوساں	ڈٹھے نہ گئے ہوسوں
یا	منفی	مذکر	کائینا ں ڈٹھا گیا ہوسی / ہووے	کائینا ں ڈٹھے گئے ہوسن	کائینا ں ڈٹھا گیا ہوسیں	کائینا ں ڈٹھے گئے ہوسو	کائینا ں ڈٹھا گیا ہوساں	کائینا ں ڈٹھے گئے ہوسوں
ضمیر	مثبت	مونث	ڈٹھی گئی ہوسی / ہووے	ڈٹھیاں گیاں ہوسن	ڈٹھی گئی ہوسیں	ڈٹھیاں گیاں ہوسو	ڈٹھی گئی ہوساں	ڈٹھیاں گیاں ہوسوں
متصل	منفی	مونث	ڈٹھی نہ گئی ہوسی / ہووے	ڈٹھیاں نہ گیاں ہوسن	ڈٹھی نہ گئی ہوسیں	ڈٹھیاں نہ گیاں ہوسو	ڈٹھی نہ گئی ہوساں	ڈٹھیاں نہ گیاں ہوسوں
ہووے	منفی	مونث	کائینا ں ڈٹھی گئی ہوسی / ہووے	کائینا ں ڈٹھیاں گیاں ہوسن	کائینا ں ڈٹھی گئی ہوسیں	کائینا ں ڈٹھیاں گیاں ہوسو	کائینا ں ڈٹھی گئی ہوساں	کائینا ں ڈٹھیاں گیاں ہوسوں

قاعدہ نمبر 7: جے کر مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بناونی ہووے تاں وت ڈ۔ تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف۔ تے ہوون مصدر کنوں فعل مضارع معروف بنا کرئیں گنڈھ ڈیون نال ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بنی ویندی ہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجواں تھیندی ہ۔ پر ضمائر منفصل تے ضمائر متصل دی گردان انجواں تھیندی ہ۔ جیویں جو لکھوا وان مصدر کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف ''متاں اونہہ لکھوایا ہووے'' ہنسی۔ منفی گردان کرن سانگے لوظ نہ یا کائینا ں استعمال کیتے ویندن مشق دے طور۔ تے گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 8: جے کر مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بناونی ہووے تاں وت ڈ۔ تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف۔ تے ہوون مصدر کنوں فعل مستقبل معروف بنا کرئیں گنڈھ ڈ تا ویندے۔ جیویں جو لکھوا وان مصدر کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف شیت ''اُونہہ لکھوایا ہوسی'' ہنسی۔ منفی گردان کیتے لوظ نہ یا کائینا ں استعمال کیتا ویسی۔ مشق دے طور